DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

John Locke

İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

III.-IV. KİTAP

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖTEKİ YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Öteki
FELSEFE

Yapım
ÖTEKİ AJANS

Kapak Tasarım
KORAY ARIKAN

Redaktör
SEVAL BOZKURT

Birinci Basım
OCAK 1999

Baskı ve Cilt
ÖTEKİ MATBAASI

YÖNETİM YERİ
Mediha Eldem Sokak 52/1
06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 312 435 38 33
Fax: 312 433 96 09

ISBN 975-584-050-8 (Tk.No.)
ISBN 975-584-052-4 (2. Cilt)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantley.org

John Locke

İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

(III.-IV. KİTAP)

Dokuz Eylül Üniversitesi
[illegible]
Demirbaş No: 26.165
Geliş Tarihi: 19.11.2001
Sınıf No: B
1290
.L63
2000

Türkçesi
Meral DELİKARA TOPÇU

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

III. KİTAP
SÖZCÜKLER

Üçüncü Kitabın Özeti 9

1. Genel Olarak Sözcükler ya da Dil 11
2. Sözcüklerin Anlamları (İmlemleri) 15
3. Genel Terimler 21
4. Yalın İdelerin Adları 39
5. Karışık Kiplerin ve Bağıntıların Adları 50
6. Nesne (Töz) Adları 63
7. İlgeçler 106
8. Soyut ve Somut Terimler 109
9. Sözcüklerin Yetersizliği 112
10. Sözcüklerin Kötü Kullanımı 130
11. Sözü Edilen Kusur ve Kötü Kullanımları Düzeltme Yolları 157

IV. KİTAP
BİLGİ ve OLASILIK

Dördüncü Kitabın Özeti 177

1. Genel Olarak Bilgi 179
2. Bilgimizin Dereceleri 188
3. İnsan Bilgisinin Düzeyi 201
4. Bilginin Olgusallığı (Gerçekliği) 238

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

5. Genel Olarak Doğruluk 257
6. Evrensel (Tümel) Önermeler; Doğruluk ve Kesinlikleri 264
7. Düsturlar (Özsözler) 281
8. İçi Boş Önermeler 308
9. Varoluş Üzerine Bilgimiz 320
10. Bir Tanrının Varoluşu Üzerine Bilgimiz 323
11. Başka Şeylerin Varoluşuna İlişkin Bilgimiz 342
12. Bilgimizin Gelişmesi 359
13. Bilgimize İlişkin Başka Düşünceler 376
14. Yargı 379
15. Olasılık 382
16. Onaylama Dereceleri 388
17. Akıl 405
18. İnanç, Uslamlama (Akıl Yürütme) ve Bunların Kendi Alanları 436
19. Coşkunluk 449
20. Yanlış Onay ya da Yanılgı 463
21. Bilimlerin Ayrılması 481

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III. Kitap

SÖZCÜKLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÜÇÜNCÜ KİTABIN ÖZETİ

İkinci kitapta, bir insan zihninin edinebileceği idelerin yalnızca, iç ve dış duyumda tözlerin yüklemleri olarak sunulan yalın ideler ya da görünüşler olduğu ve en yüksek düşüncelerimizin bile bu görünüşlerin kipleri, bağıntıları ve onları ortaya çıkaran tözleri içerdiğini açıkladıktan sonra Locke bu üçüncü kitapta, kendi içlerinde tikel olan ideleri genel ya da evrensel (tümel) olarak ele almamızı sağlayıcı araçlar, yani sözcükler üzerinde durarak, her türden ide ile bağlı oldukları sözel işaretler arasındaki bağıntıyı ortaya koymakla önceki söylediklerini tamamlayıcı şeyler sunuyor. Yalın idelerin ve bunların yalın kiplerinin adları; karışık kipleri ve bağıntılarının adları ve farklı türlerde tözlerin adlarından her biri idelerin işaretleri sayılan özel bir şey taşırlar. Yalın idelere ve tözlerin idelerine ait adların hepsi de gerçek varlığı belirtirler; fakat yalın idelerin ortak (toplu) adları yerini aldıkları niteliklerin adsal olduğu kadar gerçek özünü de belirtirken, tözlerin ortak adları insanların türlerin tözü yerleştirdikleri adsal özünü ifade edebilirler yalnızca. Karışık kiplerin adları ve tüm bağıntı idelerinin adları yalnızca insanların o adları iliştirdikleri özleri bildirirler. Ayrıca, yalın ideler tanımlanamaz oldukları gibi adları da diğerlerininkine göre belirsizliğe en az yatkın olanlardır. Diğer yandan, insanlarca oluşturulan ve kimi kez çok karmaşık olan karışık kiplerin adları bu karmaşı'lık ve de mutlak ölçütleri olmaması yüzünden belirsiz anlamlarda kullanılırlar. Hepsinden önemli olan ortak töz adları bizim sınırlı deneyimimiz yardımıyla belirlenirler ve dolayısıyla yalnızca işaret edilen tikel tözlerin gerçek özü yerine

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

o adlara yüklediğimiz içeriktir. Genel olarak sözcükler, doğal olarak idelerin; özellikle karışık kiplerin ve hepsinin ötesinde tözlerin tümünün eksikli/yetersiz işaretleridir denebilir; ve sözcüklerin bu doğal yetersizliği insanların kullanırken işledikleri hatalar ve ihmaller yüzünden daha da büyür. Kitap dilin doğal ve edinilmiş yetersizliğinden kaynaklanan uygunsuzluklara yönelik beş çözüm yolu üzerinde durarak son bulmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK SÖZCÜKLER ya da DİL

1. İnsanı toplumsal bir varlık olmak üzere yaratan Tanrı, ona, yalnızca kendi türünden varlıklarla beraber yaşama eğilimi ve zorunluluğu sunmakla kalmayıp en güçlü toplumsal araç ve bağ olan dili de bağışlamıştır. Dolayısıyla, insan, doğa tarafından sözcük adını verdiğimiz düzenli sesleri çıkarabilecek organlarla donatılmıştır. Fakat bu dilin üretimi için yeterli değildir; çünkü papağanlar ve başka birçok kuşa da yeterince seçik sesler çıkarmaları öğretilebilse de konuşma yetenekleri yoktur.

2. Öyleyse düzenli sesler çıkarmanın dışında insanların bu sesleri kendi içsel kavramlarının işaretleri olarak kullanmaları ve onları kendi zihinlerindeki idelerin işaretleri yapabilmeleri[1] zorunludur ki böylece kavram ve ideler başkalarınca da bilinip insandan insana aktarılabilir.[2]

3. Fakat bunlardan hiçbiri sözcükleri gerektiği gibi yararlı hale getirmeye yetmez. Seslerin idelerin işaretleri yapılması, bu işaretler birçok tikel şeyi kapsayacak biçimde kullanılmadığı sürece dilin kusursuzluğu açısından yetersiz kalır. Çünkü, her tikel şey kendini dile getirecek seçik bir ada gereksinir olsaydı,

---

1 Sözcüklerin doğrudan onları kullanan kimsenin idelerini dile getirdiği 2. Bölüm, 2. kısımda daha açık olarak anlatılmaktadır.

2 Ancak sözcükler insanların düşüncelerinin birbirine aktarımı yanında, gelişim ve kullanımları dış duyularla algılanabilen işaretlerin kullanımına bağlı olan daha yüksek yetilerin devreye girmesini de sağlayıcı araçlardır. Şu var ki düşünce dille oluşturulmadığı gibi özdeş de değildir; tersine dil düşünce ile doğar ve biçimlenir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sözcüklerin kalabalıklığı kullanımlarını güçleştirirdi. [[3]Buna çözüm bulmak adına, dil, genel terimlerin kullanımında yeni bir gelişme göstermiş ve tek sözcükle birçok tikel varlığın bildirilmesini sağlamıştır: Seslerin bu şekilde daha yararlı kullanımına, işaret ettikleri ideler arasındaki ayrım sayesinde varılmıştır, *genel idelerin*[4] yerine geçecek adlar genel, *tikel* idelerin adları da tikel olmuştur.]

4. İdelerin yerini alan bu adlardan başka[5], insanların idelerini değil de yalın ya da bileşik her tür idenin eksikliğini ya da yokluğunu dile getirmekte kullandıkları sözcükler vardır: *Hiç, bilgisizlik* ve *kısırlık* gibi. Olumsuzluk ya da yoksunluk bildiren sözcüklerin tümüyle idelerden kopuk oldukları ve hiçbir ide belirtmediklerini söylemek yersizdir, yoksa bunlar anlamsız sesler olarak kalırlardı ki oysa olumlu idelerle ilgilidirler ve onların yokluğunu bildirirler.[6]

5. Sözcüklerimizin ortak duyulur idelere ne çok bağlı olduklarını, duyulara tümüyle uzak kalan kavram ve eylemleri ifadede yararlanılan sözcüklerin nasıl olup da yine duyulardan kaynaklanır olduklarını; bunların açıkça duyulur idelerden daha soyut anlamlara nasıl geçtiklerini ve duyularımızın algılama alanını aşan ideleri belirtmekte nasıl kullanıldıklarını gözlemleyecek olursak tüm kavramlarımız ile bilgimizin kaynağına daha da yaklaşabiliriz: *Örneğin, imgelemek, kapsamak, kavramak, huzur, iğrenmek, sıkıntı, düşünmek* ve benzeri, duyulur şeylerin işlemlerinden çıkarılan ve belli düşünme kiplerine uyarlanan sözcüklerdir. *Tin* ilk anlamıyla nefestir; *melek* ulaktır (habercidir); ve kuşku yoktur ki, kaynaklarına dek izlediğimizde bütün dillerde, duyularımızın alanına girmeyen şeyleri temsil eden

3 İkinci baskıda eklenmiştir.

4 *Bak: Leibniz. Yeni Denemeler.*

5 İlk baskıda bu kısım şöyle başlıyor: "Öyleyse sözcükler idelerimizin işaretleri yapılacaklardır ve temsil ettikleri idelere göre genel ya da tikeldirler." Bu cümle sonraki baskılarda yer almamıştır.

6 Bak: Üçüncü Kitap, 2. Bölüm, 1. Kısım. Olumsuz terimler mutlaka anlamsız değildirler. Kimi çok önemli felsefi anlamlar onlarla aktarılır; örneğin: Sonsuz.

adların, duyulur idelerden doğduğunu görürüz.[7] Buna göre, dillerin ilk kullanıcılarının[8] zihinlerini doldurmuş olan kavramların türünü, nereden geldiğini ve de doğanın insanlara, gizliden gizliye, tüm bilgilerinin kökenleri ve ilkelerini nasıl bildirdiğini bir şekilde kestirebiliriz: Öte yandan, insanlar kendi içlerinde duyumsadıkları ya da duyu alanına girmeyen başka ideleri başkalarına bildirmek üzere, bilinen sıradan duyum idelerinin adlarından[9] yararlanmak istemişler ve bu yolla kendi içlerinden geçirdikleri ancak dışsal duyulur görünümleri olmayan işlemleri başkalarına daha kolay anlatabilmişlerdir ve böylece kendi zihinlerinin içsel işlemlerini belirtecek idelerde bilgilenip uzlaştıklarında da tüm diğer idelerini sözcüklerle anlatabilecek donanıma kavuşmuşlardır; çünkü bu ideler ya dışsal duyulur algılar ya da zihinlerinin onlar üzerindeki işlemlerinden[10] ibarettirler. Gösterildiği üzere, asıl olarak ya duyulur dış nesnelerden ya da kendi içimizde bilincinde olduğumuz içsel işlemlerden duyumsadıklarımız yoluyla edindiklerimizden başka idemiz yoktur.

6. Dilin öğrenme ve bilgiye katkısı açısından kullanımı ve gücünü[11] daha iyi kavramak için şunları düşünmek yerinde olacaktır:

7 Bir insan zihninin gelişiminde dış duyular iç duyuma öncül ise yalnızca bu beklenebilir. Ayrıca görünür istisnalar da vardır. Maine de Biran, "güç ve nedensellik idesiyle ilgili olan noktada, başlangıçta zihinsel işlemlere uyarlanan dil, benzetme yoluyla duyu dünyasına aktarılagelmiştir" der.

8 (Burada da olduğu gibi) Locke kimi kez dilden ve çoğu zaman da yurttaş hükümetinden anlaşma ya da sözleşmenin yapay sonucu diye söz eder. Bu 18. yüzyılda doğa yasası altında gizlice evrimleşmiş görünüşler olarak ele alınmayıp bu biçimde gözde bir kuram olmuştur. Bak: *Condillac, Essai sur L'origine des Connoissances Humaines*, 2. Bölüm, ilk kısım.

9 Dış duyum ideleri, yani duyuları maddesel tözlerle sunulan görünüşler.

10 Locke en başından beri iç duyum idelerimizde sunulan düşünen töz işlemlerinin tersine beş duyumuzun yalın ideleriyle sunulan uzamlı şeylerin içsel ve dışsal güçleri ve niteliklerinin ayrımını öngörmektedir. Locke'un yalın ideleri tümüyle bireysel tözlerin tanınmış nitelikleridir.

11 Coleridge, "Sözcükler Tann'ya ilişkin rüyalarında Hezekiya'nın gördüğüne benzer yaşayan zihin tekerlekleri, Tin nereye gidecekse tekerlekler oraya gerisin geri gidecek yerde ortasıyla yer değiştirdiği canlı varlığın Tini tekerleklerde idi," diyor. (*İç Duyumun Yardımcıları*, Önsöz.)

Genel Felsefe Tarihi Arşivi - http://felsefetarihi.com

1- *Adların, dilin kullanımında, doğrudan uyarlandıkları şey nedir?*

2- (Özel adlar dışında) bütün adlar genel olduklarına ve dolayısıyla da şu ya da bu şeyi değil de şeylerin tümünü temsil ettiklerine göre, öncelikle *şeylerin cinsleri ve türlerinin neler oldukları ve nasıl oluştuklarını araştırmak* gerekir.[12] Bunlar gereğince irdelendikten sonra, sözcüklerin doğru kullanımına, dilin doğal üstünlük ve kusurlarına, sözcüklerin anlamlarındaki karanlık ya da belirsizlik biçiminde beliren yetersizliklerinden kurtulmak için başvurulması gereken yollara daha rahat ulaşırız; yoksa bilgi üzerine açık ya da anlaşılır bir söylemde bulunmak imkânsızlaşır, çünkü bilgi, önermeler[13] ve en çok bilinen evrensel önermelerle[14] aktarıldığından sözcükler belki de sanıldığından daha büyük bir bağıntı içindedir.

Öyleyse sonraki bölümlerin konusunu bu düşünceler oluşturmalı.[15]

12 Soyut (genel) ideler ve sözcüklerle bağıntıları Üçüncü Kitabın başlıca konusudur.

13 Zihinsel önermeler ya da yargılar, İkinci Kitabın dördüncü kitaptaki bilgi kuramına hazırlık açısından ele aldığı idelerden ayrı olarak bilgi birimidirler.

14 Yeni ve doğru evrensel önermelerin (olumlu ve olumsuz) edinimi tüm zihinsel etkinliklerin asıl amacıdır; fakat edinilme koşulu olarak, insanların akıl yürüttüğü şeyler açısından evrenselleştirilme kapasitesi öngörülür.

15 "Düşünceler yeterince anlaşılır ve açık da olsa, sözcüklere ilişkin Üçüncü Kitabın kimi kısımlarında, Deneme'nin diğer kısımlarına göre daha fazla ifade zorluğu çektim. Dolayısıyla, kimi yerlerinde olabilecek belirsizlik ve [illegible]" (Locke'dan Molyneux'ye, 20 Ocak 1693)

2. BÖLÜM

SÖZCÜKLERİN ANLAMLARI (İMLEMLERİ)

1. İnsan kendisi kadar başkalarının da yararlı bulup zevk alacağı türden birçok düşünceye sahip olmakla birlikte, bu düşüncelerin hepsi başkalarının göremeyeceği biçimde ve kendiliklerinden ortaya çıkamayacak halde insanların kendi içlerinde saklıdırlar. Düşüncelerin iletişimi olmaksızın toplumsal yarar ve kolaylık edinilemeyeceğinden, insanın, düşüncelerini oluşturan görünmez ideleri başkalarının da bilmesini sağlayabilecek kimi dış duyulur işaretler bulması gerekliydi.[1] Bu amaç için, gerek zenginlik gerek çabukluk açısından insanın kendini bu kadar kolay ve çeşitlilikte yapabilir gördüğü düzenli sesler kadar uygunu yoktu. Buna göre, doğanın bu amaç için uygun kıldığı sözcüklerin insanlar tarafından nasıl idelerinin işaretleri yapıldıklarını anlayabiliriz; bu, tikel düzenli sesler ile belli ideler arasındaki bağıntıdan kaynaklanmaz; o zaman tüm insanların tek bir dili olurdu; bu, böyle bir sözcüğün belli bir idenin işareti yapıldığı istençli bir düzenlemenin sonucudur.[2] Öyleyse söz-

1 Leibniz (Yeni Denemeler) bir milletin kendine özgü yeteneği ile şeyleri sınıflandırmada temel aldığı nitelikleri seçerek edinmesi üzerinde durur. Topografik terimleri de büyük ölçüde bu irdeleme ile belirlenir. Bak: Prof. Weitch, *Sınır Tarihi ve Şiir*, s: 16-18.

2 Locke'un dili doğa yasaları altında kendiliğinden evrimleşmeden çok *keyfi sözleşme* ürünü olarak görme eğilimi, mutlaka bir idenin tikel bir işaretle bağıntısının keyfi olmadığını göstermez. Bu, dillerin çokluğu ile zaten ortadadır. Locke'un bu bağıntının keyfiliğini kesin olarak tanıması büyük olasılıkla Berkeley'in Tanrısal görsel dil mecazına ve gözde kavramı "tüm doğa yasalarının keyfiliği"ne kaynaklık etmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cükler idelerin duyulur işaretleri olmaktadır ve temsil ettikleri ideler de bu işaretlerin özel ve doğrudan anlamlarıdır.

2. İnsanlar bu işaretleri kendi belleklerine yardımcı olarak[3] kendi düşüncelerini kaydetmek ya da idelerini açığa çıkarmak[4] ve başkalarının görüşüne sunmak için kullanırlar: Birincil ya da doğrudan anlamlarıyla sözcükler, kendilerini kullanan kimsenin zihnindeki ideleri temsil eder yalnızca.[5] Bu idelerin betimledikleri varsayılan şeylerden kusurlu ya da özensiz biçimde derlenmiş olmaları bu noktada önemsizdir. Bir insan başkasıyla konuştuğunda anlaşılabilmeyi amaçlar ve zaten konuşmanın amacı da, işaretleri olarak kullanılan seslerin ideleri dinleyene iletmesidir. Öyleyse sözcükler, konuşanın idelerinin işaretleridir: Kimse onları kendi taşıdığı idelerden başkası için doğrudan işaretler olarak kullanamaz. Çünkü, bu kendi kavramlarının işareti olarak kullandığı sözcükleri başka idelere uyarlamak olur, böylece onları aynı anda idelerinin hem işareti yapması hem yapmaması demektir; ve gerçekte anlamsızlaşırlar. Sözcükler istençli işaretler olduklarından, insanın bilmediği şeylere

3 Bellek çıkarımcı akıl için tek ve asıl vazgeçilmez parça değildir. "Nesnelerin benzemeyen niteliklerinden benzer olanları ayrıştırma yoluyla oluşturulan kavram, çıkarılmış olduğu karmaşa ve kalabalık içine, sözel bir işaretle sabitlenip olumlanarak süreklilik kazanmadığı sürece yeniden düşecektir." (Hamilton). Fakat Locke genellemeyi belleği rahatlatıcı bir araca indirgeme eğilimindedir ve genellikle bireysel şeylerin özellikleri ve güçlerinin gözlemini bir engel olarak öne sürmektedir sanki.

4 "İdelerini ortaya çıkarmak" yani onları diğer insanlara iletmek - Böylece kendi belleklerine yardım ve idelerin başkalarına iletimi, burada vurgulanan iki dil kullanımıdır.

5 Locke *birincil ya da doğrudan* anlamları çerçevesinde sözcükleri onları kullananın idelerinin işaretleri diye betimlerken, onları kullananın inançları ve bilgisini de hesaba alır ki inanç ve bilgi, ideleri öngerektirir (öngörür). Her insanın sözcükleri şeyleri, kendi bireysel zihnin gördüğü biçimiyle betimler. Bak: *Hobbes,* Hesap ya da Mantık, 2. Bölüm, 5; *Hill,* Mantık, 1. Kitap, 2. Bölüm, 1. Locke sözcüklerden idelerin işaretleri olarak söz ettiğinde, idelerin dışsal ve işitsel duyulardaki sözler (nesneler) aracılığıyla sunulan algılanmış görünüşleri (yalın ideleri) içerdiği anımsanmalıdır.

PDF Yetkilendirme

verdiği istençli işaretler olamazlar. Bu onları hiçin işaretleri, yani anlamsız seslere dönüştürmek olur. Bir insan sözcüklerini şeylerde olsa da kendinde ideleri olmayan niteliklerin ya da başkasının zihnindeki kavramların işaretleri olarak kullanamaz. Bir kimse birtakım idelere sahip olana dek onların başka bir insanın kavramlarının karşılığı olduğunu varsayamaz: Çünkü böylece sözcükler bilmediği bir şeyin işaretleri olurlar ki aslında bu da onların hiçbir şeyin işaretleri olmamaları demektir. Fakat başkalarının idelerini kendi ideleri ile betimlediğinde, kendisi de başkalarıyla aynı adları kullanıyorsa, o zaman bu adları yine kendi idelerine, yani kendinde bulunmayana değil bulunan idelere uyarlamış demektir.

3. Bu bağlamda, bilen ve bilmeyen, bilgili ve bilgisiz herkes konuştuğu sözcükleri aynı biçimde kullandığından, dilin kullanımında bu sözünü ettiğim şey çok önemlidir. Her insanın ağzından çıkan sözcükler sahip oldukları ve onlarla dile getirdikleri idelerin yerini alırlar. Bir çocuk "altın" dendiğini duyduğu metalde parlak ışıltılı sarı bir renkten başka bir şey ayırımsamazsa altın sözcüğünü yalnızca bu renge ilişkin idesine uygular ve dolayısıyla bir tavuskuşunun kuyruğunda gördüğü aynı rengi de altın diye adlandırır. Daha iyi gözlemci olan başka bir çocuk da parlak sarı renge bir de yüksek ağırlık ekler: O zaman altın sesini kullandığında ifade ettiği parlak sarı ve çok ağır bir nesneye ilişkin bir bileşik idedir. Bir başkası çıkıp bu niteliklere eriyebilirlik de katar ve bu durumda altın sözcüğü onun için parlak, sarı, eriyebilir ve çok ağır bir nesnenin ifadesidir. Bir diğeri dövülgenliği ekler. Bunların her biri, o sözcüğü uyarladığı ideyi dile getirme fırsatı bulduğunda hep aynı altın sözcüğünü kullanır: Fakat her birinin bu sözcüğü uyarladığı ide kendi ideleri olabilir; ve sahip olmadığı bir bileşik idenin işareti olarak kullanamaz hiçbiri bu sözcüğü...

4. İnsanların kullandığı biçimiyle sözcükler, konuşanın zihninde olan idelerden başkasını tam ve doğrudan dile getireme-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rafiey.org

yeceği halde, insanlar onlara düşüncelerinde iki şeyle daha gizli bir bağlantı yüklerler:

I. İnsanlar sözcüklerinin konuştukları diğer insanların zihinlerinde yer alan idelerin de işaretleri olduklarını varsayarlar: Çünkü bir tek ideye yükledikleri sesler dinleyen tarafından başka bir ideye uyarlanmış olsaydı, ortaya iki ayrı dil çıkardı ve böylece bu insanlar boşuna konuşmuş olurlar, anlaşılamazlardı. Fakat insanlar bu noktada kendileri ve konuştukları insanların zihinlerindeki idelerin aynı olup olmadığını irdelemeye pek uğraşmazlar: Yalnızca konuştukları dilin ortak içeriğine uygun düştüğünü sandıkları biçimde bu sözcükleri kullanmayı yeterli görürler; bu çerçevede sözcükle dile getirdikleri idenin, kendi ülkelerinin düşünen insanlarınca belli bir adla adlandırılan ideyle tamamen aynı olduğunu varsayarlar.

5. II. İnsanların kendi imgeledikleri şeyler yanında[6] şeylerin gerçekliklerinden de konuşacakları düşünüldüğüne göre, bu durumda konuşan insanlar çok kez sözcüklerin *şeylerin gerçekliğini de* temsil edeceklerini varsayarlar.[7] Fakat birincisinin belki yalnızca yalın ide ve kiplerle ilgili olması kadar bu da özellikle tözler ve adlarıyla ilgilidir ki bu durumda karışık kipler ve tözlerin adlarını ele alacağımız zaman sözcüklerin bu iki farklı uygulanış biçiminden de daha ayrıntılı biçimde söz edeceğiz: Yine de burada, sözcükleri zihinlerimizdeki idelerden başka bir şeyin yerine kullandığımız her durumda sözcüklerin anlamlarının bozulacağı ve başa çıkılmaz bir bulanıklık ve karmaşa içinde kalacağını söylemek isterim.

6. Sözcükler konusunda şunlar da dikkate alınmalıdır:

6 Locke'un yalın ideleri kendisi tarafından hep salt imgelemeler ya da kurgusal hayallerden başka bir şeyler olarak kabul edilmektedir.

7 Bunu Hobbes reddeder. Der ki, "Sözcüklerin şeylerin kendilerine ait işaretler olmadığı ortadadır, çünkü taş sözcüğünün bir taşın işareti olması gerektiği ancak onu işiten birinin onu söyleyenin bir taşı düşündüğünü bilmesi ile anlaşılabilir bir şeydir." (*Mantık*, 2. bölüm, 5)

İletişim Bilgi Kitaşı Arşivi (https://iletisim.org

1. Öncelikle, sözcükler insanların idelerinin doğrudan işaretleri ve böylece kavramlarının iletimini, kendi içlerindeki düşünce ve imgelemlerin bir başkasına anlatımını sağlayıcı araçlar olduklarından, sürekli kullanımla belli sesler ve yerini aldıkları ideler arasında öyle bir bağıntı oluşur ki işitilen adlar, sanki o ideleri üretebilecek nesnelerin kendileri duyuları edimsel olarak etkilemişçesine hemen belli ideler uyarırlar. Bu, bütün açık duyulur nitelikler ve sık sık karşılaştığımız, alışkın olduğumuz tüm cisimlerde açıkça böyledir.

7. 2. Sözcüklerin tam ve doğrudan anlamları konuşanın zihnindeki ideler olsa da beşikten bu yana alışılmış olduğu üzere, belli düzenli sesleri çok mükemmel öğrenip dilimizde ve belleğimizde hep hazır tuttuğumuz ancak yine de anlamlarını tam olarak irdeleme ve belirlemede pek o kadar özenli davranmadığımızdan[8], şeylerin kendilerini incelemek istediğimizde bile çoğu zaman düşüncelerimizi şeylerden çok sözcüklerle ilişkilendiririz. Hatta çoğu insan sözcüklerin kendilerini temsil ettikleri idelerden önce öğrendiğinden, yalnız çocuklar değil bir kısım büyük de öğrendikleri ve alıştıkları sesleri papağanlar gibi yineleyip dururlar. Fakat sözcüklerin kullanıldığı ve anlamlı olduğu ölçüde, ses ile ide arasında bir bağıntı ve birinin diğerinin yerini tuttuğu bir düzenlenme söz konusudur. Buna uyulmadığı takdirde, sözcükler birer anlamsız ses olarak kalırlar.

8. Uzun ve sürekli kullanımla sözcükler, söylendiği üzere, insanlarda belli ideleri öylesine değişmez ve hızlı bir biçimde uyarırlar ki, insanlar bunlar arasında doğal bir bağıntı olduğunu varsayma eğilimindedirler. Fakat sözcükler, yalnızca insanların kendi özel idelerini ve de *tümüyle keyfi (kendince)* bir yükleme

8 Bu, Leibniz'in sezgisel olana karşıt olarak sembolik düşünce diye adlandırdığıdır; sözel sembol, duyusal imgenin yerini almaktadır. Bak: *Hume, İncelenmesi*, 2. Bölüm, 3. Kısım, 4. Bölüm (Sıradan yaşamdaki ideler ile sözcükler arasındaki ilişkinin benzeşimi üzerine)

PDF Stüdyo Kitaplığı - https://kitaplik.pdfstudyo.com

yoluyla ifade ettiklerinden[9], bunların başkalarında (aynı dili kullansalar da) kendilerinin işaretleri olduğunu varsaydığımız aynı ideleri uyarmayacakları açıktır; ayrıca, her insan sözcükleri istediği ideyi belirtmek için kullanmada öylesine özgürdür ki hiç kimse kendisiyle aynı sözcükleri kullanan başka insanların da zihinlerinde kendisiyle aynı ideye sahip olmasını sağlayıcı güçte değildir. Dolayısıyla dünyayı yönetme gücüne sahip olan Büyük Augustus'un kendisi bile yeni Latince bir sözcük yapamayacağının ayırdındaydı: Bu demektir ki Augustus halkının ağzında ve ortak dilinde yer almak üzere, bir ide için herhangi bir sözcüğü keyfi olarak yerleştiremeyeceğini kabul ediyordu. Her dilde belli ideleri belli seslere uyarlayan ortak kullanımdır ki bu o sesin anlamını öyle bir sınırlar ki bir insan onu aynı ide için uygulamadıkça tamamıyla konuşmuş olmaz: Şunu da söylemek istiyorum ki bir insan konuşurken işaret olarak kullandığı sözcüklerle dinleyende aynı ideleri uyarmazsa anlaşılamaz. Fakat bir insanın sözcükleri genel anlamı ya da seslendiği kimsenin anladığı tikel içerikten farklı kullanması ne kadar önemliyse de, onları kullandığı anlam kendi ideleri ile sınırlıdır ve başka hiçbir idenin işareti olamazlar.[10]

---

9 Bacon'un *naturae interpretatio*'su ve Berkeley'in *doğanın yorumlanabilirliği* bağlamında "bir duyu dili" mecazı ile kurulan benzetme. Doğanın art arda oluşlarının düzenliliği üstün akılcı istencin bir ifadesidir ki art ardalık terimleri de tıpkı sözcükler gibi insanların keyfi uygulaması ile anlamlarını dile getirirler.

10 "Sıradan fikir ve anlayışlara göre oluşturulup uygulanan sözcüklere bize dayatılan yanlış görünümleri düşünecek olursak, sözcüklerimizi iyi düzenleyip yönettiğimizi düşünsek de, *Loquendum ut vulgus, sentiendum ut sapientes,* yine de kesin olan bir şey var ki o da sözcüklerin, bir Tatar'ın oku gibi, en güçlü anlama yetisine çarpıp olanca gücüyle yargıyı karman çorman ettiğidir. Öyle ki tüm anlaşmazlık ve tartışmalarda, sözcüklerimiz ve terimlerimizin tanımlarını en başından -başkalarının da bunları nasıl kabul edip anladığımızı bilebilmesi ve bizimle uyuşup uyuşmadıklarını görmeleri açısından- oluştururken matematikçilerin aklına öykünmek büyük ölçüde zorunludur. Çünkü böyle olmayınca, başlangıç noktasında sözcükler hakkında kuşkular ve anlaşmazlıklar içine düşeriz mutlaka." (Bacon, *Bilginin İlerletilmesi,* 2. Kitap)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. BÖLÜM

GENEL TERİMLER

1. Var olan her şey tikel olduğundan bu şeylerle uyuşması gereken sözcüklerin de öyle olduğu akla uygun gelebilir, yani anlamlarının da tikel olduğu varsayılabilir; ancak tam tersini görüyoruz. Bütün dillerin bünyesindeki sözcüklerin çoğunluğu genel terimlerdir ve bu, rastlantı ya da ihmalin değil aklın ve zorunluluğun sonucudur.

2. Öncelikle, her tikel şeyin seçik bir özgün adının olması imkânsızdır. Sözcüklerin anlam ve kullanımı zihnin, ideleriyle onların işaretleri olarak kullandığı sesler arasında kurduğu bağıntıya dayandığından, şeylere adların uyarlanmasında zihnin şeylere ilişkin seçik ideleri olmalı ve de her ideye ait olan tikel adı o ideyle arasındaki özel uyumla birlikte korumalıdır. Fakat karşılaştığımız tüm tikel şeyler için seçik ideler kurmak ve saklamak insan kapasitesini aşar: Her insanın gördüğü kuş ve hayvan, dış duyuları etkileyen her ağaç ve bitki en kapasiteli anlama yetisinde bile yer bulamaz. Kimi generallerin ordudaki her askeri özel adı ile çağırabilmesini muazzam bir bellek örneği olarak alırsak, insanların sürülerindeki her koyuna ya da başkalarının üzerinde uçuşan her kargaya ad vermeye kalkışmamalarının, her bitki yaprağı ya da yollarına çıkan her kum tanesini özel bir adla anmamalarının nedenini kolayca bulabiliriz.[1]

1 Locke, burada ve başka yerlerde, genel terimlerden söz ederken, yalnızca özel adların aşırı artışını önlemek için gereksinildiklerini söyler. "Genel adların yalnızca sonsuz sayıda özel addan kurtulmanın yolu olduğu söy-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. İkinci olarak, bu mümkün olsa bile yararı olmazdı. Çünkü dilin asıl amacı açısından bir katkıda bulunmazdı. İnsanların düşüncelerini iletmede onlara yararı olmayacak tikel şeylere adlar bulması boşunadır. İnsanlar adları öğrenirler ve yalnızca anlaşılabilmek için başkalarıyla konuşurken kullanırlar. Bu da ancak, alışkanlık ya da anlaşma yoluyla, konuşma organlarımla çıkardığım ses; işiten bir başka kimsede, konuştuğumda kendi zihnimde yer alan aynı ideyi uyardığı zaman gerçekleştirilir. Bu, tikel şeylere uyarlanan adlarla yapılamaz. Çünkü bu durumda zihnimdeki ideleri bilen yalnızca ben olacağımdan benim dikkatimi çekmiş olan tikel şeylerin tümünden haberdar olmayan bir başkası için bunların adları anlamlı ya da anlaşılır olamaz.[2]

4. Üçüncü olarak, (böyle olmadığını düşünsem de) diyelim ki bu da yapılabilir; o zaman da her tikel şey için bir seçik ad olması bilginin gelişimi açısından bir yarar sağlamaz; çünkü bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa kendini ancak genel görüşlerle açar[3]; ki genel adlar altında şeyleri türlere indirge-

---

lemi doğruluktan o kadar uzaktır ki, sınırsız sayıda böyle ada sahip olmak bile bizim bir zerre düşünmemizi ya da tek bir cümle kurmamızı sağlamazdı. Her nesne yalnızca bir tikel olduğundan, yüklem için gereksinim doğmazdı. Sonsuz sayıda ad hiç benzemeyen nesnelere konmuş birçok anlamsız sayısal işaret gibi olurdu. Beşe altı ya da herhangi bir sayıya başka bir sayıdır diyemeyiz." (Prof. Seth, *İskoç Felsefesi*, s: 169) Buna göre, Platon'un da Theaitetos diyaloğunda açıkladığı üzere, felsefi adcılık kendi kendini yalanlar. Bir nedenle, herhangi bir nesneye ilk konuşuyla birlikte bir ad, potansiyel olarak bir sınıf adıdır. Yalnızca tek bireye uyarlanabilir olsa da, en başında genel bir terim, bir tümeldir. Başlangıçtan itibaren benzer nitelikleri taşıdığı görülen diğer bireylere açılma yeteneği taşır.

2 Bir zihinden diğerine anlam iletme amacıyla, yalnızca özel adları barındırmış olan bir dilin anlaşılmazlığı gerçekten var olan şeylerin tikelliği karşısında çoğu sözcüğümüzün genel olduğu ve dilin asıl işlevinin genelliklerle gerçekleştiği olgusunun en önemli olmasa da açık bir ifadesidir.

3 Genellik ve tümelliğin bilginin özünü oluşturması çoğu terimlerin neden genel olduğunu açıklar; bu yalnızca özel adlar kullanıldığında dilden tasarrufun imkânsız olduğunu göstermez. Ayrıca duyuda algılanabilir de olan şeylerde yüklem öznesi olma kapasitesi içerir.

Ücretsiz Örnek Tasım https://ranemy.org

memize yarayan da bu genel görüşlerdir. Bu türler kendilerine ait adlarla belli sınırlar içinde kalırlar ve öyle her an zihnin içerebileceği ya da kullanımın gerektirdiğinden öte geçemezler. Ve dolayısıyla, insanlar çoğunlukla bunlarla yetinirler: Fakat bu kendilerini gerektiğinde tikel şeyleri uygun adlarla ayırt etmekten alıkoymalarına neden olamaz. Öyleyse insanlar en fazla ilgilendikleri kendi türleri ve sıklıkla sözünü etme gereği duydukları tikel şeyler söz konusu olduğunda özel adlara başvururlar; ve bu durumda seçik bireylerin seçik adları olur.

5. Ayrıca ülkeler, kentler, dağlar ve diğer benzer yer ayırımları da genellikle özel adlar alırlar. Çünkü insanlar gibi onların da ayrı ayrı işaretlenmeleri için sıklıkla bir gereksinim olur ve insanlar birbirleriyle konuşmalarında bunlardan söz ederken o işaretleri kullanmak durumunda kalırlar. Tikel insanlardan olduğu kadar sıklıkla tikel atlardan da söz etmek durumunda kalmış olsaydık bile biri için koyduğumuz özel adlar diğeri için de bilindik olurdu ki örneğin Bucephalus, Alexander kadar çok kullanılan bir sözcük olurdu. Ve görüyoruz ki jokeyler atlarını da uşaklarında olduğu gibi özel adlarıyla bilir ve ayırt ederler; çünkü jokeyler aralarında gözden uzak şu ya da bu tikel attan söz etmek durumunda kalırlar çoğu kez.

6. Bu noktada ilk irdelenmesi gereken şey genel sözcüklerin nasıl oluşturulduğudur. Var olan her şey tikel olduğuna göre[4] genel terimleri nasıl ediniriz ya da bu terimlerin ifade ettiğini varsaydığımız genel doğaları nerede buluruz?[5] Sözcükler genel idelerin işaretleri yapılarak genelleştirilirler ve ideler, kendilerinden yer ve zaman koşulları ile onları şu ya da bu tikel varoluş

4 Tümellerin gerçekdışılığı ve bireysel tözlerin (cisimlerin, nesnelerin) gerçekliği Locke'un hep yinelediği savlarından biridir. Burada ve altıncı bölümde soyut idelerle ilgili asıl ifadelerini görüyoruz. (Bak: 2. Kitap, 11. Bölüm, 10, 11; 4. Kitap, 7. Bölüm, 9)

5 Evrensel doğaların *ante res* ya da *in rebus* var olan özsel gerçekliğini savunan sözde realistlere göre, Locke'un savunduğu gibi tek tek insanların idelerinde değildir yalnızca, yani yalnızca *post res* değildir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rahtey.org

içinde belirleyebilen diğer idelerin ayrılması[6] ile genel olurlar[7]. Böylesi bir soyutlama ile birden fazla bireyi temsil etme yeteneğine kavuşturulurlar; her bir sözcük bu soyut ideye[8] bir uygunluk taşıdığından o bu türdendir deriz.

7. Fakat bunu biraz daha anlaşılır kılmak için kavramlarımızla verdiğimiz adları en başından izlemek ve bebekliğimizden bu yana idelerimizde ne derece ilerleyip onları hangi adımlarla çoğalttığımızı gözlemlemek belki de yanlış olmayacaktır. Çocukların konuştukları kimselerden (yalnızca bunlardan örnek alırsak) edindikleri idelerin de ancak o kimselerin kendileri kadar tikel olmaları gerektiği ortadadır.[9] Bakıcının ve annenin ideleri çocukların zihinlerine iyice yerleşir ve orada yalnızca o bireyleri betimleyen resimler gibidirler. Bu kimselere başlangıçta verdikleri adlar da yalnızca bu bireylerle sınırlı kalır; ve çocuğun kullandığı *"bakıcı (dadı)"* ve *"anne"* adları yalnızca o kişilerde belirlenirler. Zaman ve daha geniş bilgi onlara, şekil ve başka birçok niteliğin uyuşması ile dünyada baba ve anneleri ile alışkın oldukları başka insanlara benzeyen birçok şeyin olduğunu

6 Locke'a göre tüm ideler tikeldir; bilgi tikel ideler arasındaki bağıntının algısıdır; çünkü tikel ideler gerçekten de bir tek şeyden fazlasını temsil eder olduğunda genellik ya da tümellik ilinekseldir.

7 Soyut ideler ya da kavramlara adlar verirken zihin, yere ve zamana bağlı olarak sunulmuş ya da betimlenmiş olan somut ya da tikel şeyle sınırlı kalan duyu ve duyumsal imgeleme gücünü aşar. İnsanın bunu yapma gücü dış duyunun kavrama yeteneği açısından yetersiz olduğu gerçeğinin en tuhaf örneklerinden biridir.

8 Locke'un "soyut ide" dediği şey kimi mantıkçılarca somut bir imgenin karşıtı olarak *"kavram"* diye adlandırılır. İmgelenebilen şeyin ide terimi ile sınırlandırılması yatar Berkeley'in Locke'un "soyut ideler" fikrini reddetmesinin temelinde; ki bununla birlikte Berkeley duyusal imgeleme ile oluşturulamayacaklarını açıkça kanıtladıktan sonra "soyut ideleri" başka bir adla kabul eder. (Bak: *İnsan Bilgisinin İlkeleri,* 16) Locke tüm genel idelere (kavramlara) soyut der, çünkü ona göre hepsi de şeylerin uyuştuğu ve kavram oluşturduğu niteliklerde yoğunlaşmak üzere farklılaştıkları niteliklerden soyutlanmayı ya da uzaklaşılmasını öngörür(öngerektirir). Soyutlama Locke'un "ayırt etme yetisi" dediği yetinin işlevlerinden biridir. Bkz. 2. Kitap, II. Bölüm, 9-10.

9 Bunlar şu ya da bu tikel cisme ilişkin bileşik idelerdir.

İçerisi PDF Bilgisayar - https://rantey.org

görme fırsatı verir ve böylece birçok tikelin aynı ölçüde payının olduğunu gördükleri bir ide kurarlar; buna da, başkalarının yaptığı gibi, örneğin *"insan"* adını verirler. Bunun sonunda genel bir ad ile birlikte genel bir ideye de kavuşmuş olurlar. Bu şekilde yeni bir şey yapmış değildirler; yalnızca Peter ve James, Mary ve Jane'e ilişkin bileşik idelerinden her birine özgü olan şeyleri çıkarıp ortak olan şeylerini saklamışlardır.[10]

8. İnsan genel adı ve idesine vardıkları aynı yolla daha genel ad ve kavramlara doğru daha kolay ilerleyebilirler. Kendi insan idelerinden farklı olan ve dolayısıyla insan adı altında yer alamayan birçok şeyi gözlemleyerek insanla uyuşan belli nitelikler bulduklarında, bunları saklayıp tek bir idede toplayıp yeniden daha genel bir başka ideye ulaşmış olurlar; ki buna da bir ad vererek daha geniş kapsamlı bir terim yaparlar[11]: Bu yeni ideyi yeni bir ekleme ile değil, önceden olduğu gibi, insan adıyla dile gelen şekil ve diğer özellikleri atıp yalnızca hayvan adının kapsamına giren bir beden, can, duyu ve kendiliğinden hareketi saklı tutarak yapmışlardır.[12]

9. İnsanların başlangıçta genel ideleri oluşturdukları ve bunlara genel ad verdikleri sırada izledikleri yol o kadar açıktır ki bir insanın kendinin ya da başkalarının düşünülmesi ile zihinlerinin bilgide ilerleyişlerinden başka hiçbir kanıta gerek

10 Candillac, *İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme*'sinde, bilgiyi kılık değiştirmiş duyumlara indirger ve buna uygun olarak Locke'u yorumlarken bu nokta üzerinde durur.

11 Bir soyut ya da genel idenin uzamı, içinde yer alabilecek daha az kapsamlı idelerin sayısı ile ölçülür ki sözde kapsam adının içeriğini oluşturan, bünyesinde bulundurduğu niteliklerin sayısı ile ölçülür. Bu, Locke'un çok beğendiği *Port Royal Logic*, I., 6. Bölüm'den edinmiş olabileceği bilinen mantıksal bir antitezdir.

12 Bu süreçlerde neyin soyut bir kavramını edinebileceğimizi imgeleyemeyişimiz, Locke'un soyut ide ile demek istediği şeyi oluşturamayacağımızı kanıtlamasa da Berkeley tarafından inandırıcı bir biçimde açıklanmıştır. Berkeley yalnızca soyut idelerin duyusal imgelemeler olmadığını ve onları oluşturmak için duyusal imgelere sahip olmayı gerektirdiğini kanıtlar.

Üsküdar Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

yoktur. *Genel yapılar* ya da *kavramların,* başlangıçta tikel varoluşlardan alınmış daha karmaşık idelerin soyut ve kısmi ideleriden başka bir şey olduğunu sanan bir kimse, korkarım, onları nerede bulacağını bilemez. Peki kendindeki insan idesinin *Peter* ve *Paul* idesinden ya da kendi *at* idesinin Bucephalus idesinden, bu bireylerin her birinden tikel olan şeyleri atıp birçok tikel varoluşa uygun gördüğü birtakım tikel bileşik idenin korunmasından başka bir açıdan farklılaştığını söylecek biri var mıdır?[13] *İnsan* ve *at* adları ile belirtilen bileşik idelerden farklılaştıkları tikelleri çıkarıp yalnızca uyuştukları şeyleri alıkoyarak ve de alıkoyduklarımızdan yeni seçik bir bileşik ide oluşturup ona da *hayvan* adını vererek insanla birlikte başka birçok varlığı da kapsayan daha genel bir terim elde edebiliriz. *Hayvan* idesinden duyu ve kendiliğinden hareketi çıkarın; bu durumda geriye kalan beden, can ve beslenme yalın idelerini barındıran bileşik ide, daha kapsamlı bir terim olan *canlılar* adı altında daha geniş bir ide olur. Zaten apaçık olan bu nokta üzerinde fazla durmaya gerek yoktur ki zihin aynı yoldan *beden, cisim,* sonunda da varlık, şey gibi idelerimizden herhangi birini temsil eden evrensel terimlere yönelebilir. Sonuç olarak, okullarda böylesine gürültü koparan ve haklı olarak da okulların dışında pek önemsenmeyen bu cinsler ve türler gizemi, adlandırılmış ve az ya da çok kapsamlı *soyut idelerden* kaynaklanmaktadır. Sürekli ve değişmez olan da, her daha genel terimin kendi içerdiği idelerden bir kısmına karşılık gelen belli bir idenin yerini aldığıdır.[14]

10. Bu, bize, sözcüklerin anlamlarını açıklamaktan başka bir şey olmayan tanımlarında, neden cins ya da sözcüğün anlamını

13 Tüm evrenseller (tümeller) tikel varoluşlardan gelen genellemeler midir? Akılla yorumlanabilen bir deneyime sahip oluşumuzda zorunlu olarak içerilen ve dolayısıyla tikellerin deneysel karşılaştırımı ile yavaş yavaş oluşturulmayan, zaten deneyimde saklı olan soyut ideler yok mudur?

14 Yani, daha genel terim kendi altında toplanan daha az kapsamlı terimlerin içeriğinin yalnızca bir bölümünü barındırır, tıpkı türün cins içinde yer almasında olduğu gibi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

içeren bir sonraki genel sözcükten yararlandığımıza bir yanıt verir. Bu bir zorunluluktan değil yalnızca en yakın genel sözcük ya da cinsle belirtilen bir sürü yalın ideyi tek tek sayıp dökme sıkıntısından, belki de kimi kez bunu yapamamanın verdiği utançtan kurtulmak içindir. Fakat tanımlamanın en kısa yolunun *cins* ve *ayrım*[15] olarak görülmesine karşın bence bunun en iyi yol olduğu kuşkuludur. Eminim ki bu tek yol değildir dolayısıyla zorunlu da değildir. Tanımlama tanımlanan terimin yerini aldığı idenin[16] sözcüklerle başkasına aktarımı olduğundan, bir tanım en iyi, tanımlanan terimin içeriğinde birleşmiş olan yalın idelerin tek tek sayılması ile yapılır: Ve böyle bir sıralama yerine, insanlar en yakın genel terimi kullanmaya alışmışlarsa bu, zorunluluk ya da daha anlaşılır olma kaygısından değil çabucak anlaşılma isteğindendir. *"İnsan"* sözcüğü ile dile getirilen idenin ne olduğunu bilmek isteyen birine insanın can, duyu, kendiliğinden hareket ve uslamlama yetisi olan katı, uzamlı bir cisim olduğu söylenirse, sanıyorum ki insan teriminin içeriği en azından insanın akıllı bir hayvan olarak tanımlanmasındaki kadar iyi anlaşılır ve yerini aldığı ide de bir o kadar açık olarak bilinir; çünkü akıllı hayvan terimi de, birçok *hayvan, canlı* ve *beden* tanımları ile bu sayılan idelere ayrışır. İnsan terimini açıklarken burada okulların koyduğu tanıma uydum; ki bu belki en kesin tanım olmasa da amacım açısından yeterince işe yarar. Bu örnek sayesinde bir tanımın *cins* ve *ayrım* içermesi gerektiği kuralının çıkış noktasını görebiliriz; ve aynı zamanda bu saptamanın

15 Sıradan mantık kuralına göre bir tanım en yakın cins ve en küçük farkı barındırmalıdır. Amacı tanımlanan terimin içeriğine ilişkin ve cinsin önceden tanımlanmış olduğu, cinsin bu önceki tanımının tanımlanamaz bir terime doğru gittiği varsayımına dayanarak ayrıntılı bir analiz sunmaktır. Buna göre işi kolaylaştırmak için içeriğinin ayrıntılı bir analizi yerine zaten tanımlanmış cins geçer. Fakat Locke'un da ima ettiği üzere, diller her zaman ayrıntılı analizinden vazgeçilecek ve yerine cins adı kullanılacak biçimde mantık kurallarına uygun biçimde oluşturulmazlar.

16 Ya da tanımı yapanın kendisi.

Ücretsiz PDF kitap Alemi - https://rahley.org

yardımıyla böyle bir kuralın zorunlu olmadığı ya da bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalmanın nasıl bir yararı olacağını anlayabiliriz. Söylendiği üzere "tanım" bir tek sözcüğün, ifade ettiği ide ya da anlamın kesin olarak bilinmesini sağlayacak biçimde başka sözcüklerle açıklanması olduğundan, diller, her terimin başka iki terimle tam ve açıkça dile getirilen anlama sahip olabileceği biçimde mantık kurallarına uygun olarak oluşturulmazlar hep. Deneyim bize bunun tam tersini göstermektedir; ya da bu kuralı koymuş olanlar ona uygun bu kadar az tanım bırakmakla hata yapmışlardır.

11. Genel sözcüklere tekrar bakalım: Söylenenlere göre, *genel* ve *evrensel* (tümel)in şeylerin gerçek varoluşlarında bulunmadığı ortadadır; fakat bunlar anlama yetisinin kendisi için ortaya koyduğu buluşlar ve ürünlerdir ki sözcük de ide de olsalar yalnızca işaretlere ilişkindirler.[17] Yine söylendiği üzere, sözcükler genel idelerin işaretleri olarak kullanıldıkları ve dolayısıyla birçok tikel şeye birden farksız bir biçimde uyarlanabildikleri zaman geneldirler: Ve ideler birçok tikel şeyin temsilcileri olarak oluşturuldukları zaman geneldirler: Fakat tümellik, kendi varoluşlarında hepsi de tikel olan şeylerin kendilerinde olmadığı gibi anlamlarında genel olan sözcükler ve idelerde de bulunmaz.[18] Buna göre tikelleri attığımızda, geriye kalan geneller yalnızca kendi ürünlerimizdir; genel yapıları anlama yeti-

17 Locke şeylere ilişkin bilgimizin onlara ait idelerimizle belirlendiği varsayımı ile ve de "bir insanın düşüncelerini oluşturan ideler sahnesinin bir başka insanın doğrudan görüşüne açılamayacağı" düşüncesi ile sözcükler gibi idelerden de "işaretler" diye söz eder çoğu kez. Bak. 4. Kitap, 21. Bölüm, 4.

18 Yani doğa şeyleri çeşitli yönleriyle birbirine benzer biçimde yapar; öyle ki her şey herhangi benzer niteliklere göre birçok sınıftan herhangi birine konabilir. Buna göre, türler "anlama yetisinin buluşları ve yaratılarıdır." Şeyleri düşünme ve sınıflandırma tarzımız her seferinde niyetimizle belirlenir. "Farklı bilimler ve sanatlarda özellikle de ilgilendiğimiz konu açısından en önemli olana göre türleri belirlerken değişik niteliklere yoğunlaşırız." Örneği denizcilikle ilintilenmiş kitaplar bulup, imalatçılar içinse çekme gücü asıl niteliktir." (Whately). Tüm bunlara karşın bilim ve

Ücretsiz Dijital Kütüphane - www.kitapyeter.org

since belirlenen birçok tikeli temsil etme ya da dile getirme kapasitesinden başka bir şey değildir zaten. Bunların anlamları da insan zihninin onlara eklediği bir bağıntıdır sadece.[19]

12. Şimdi irdelenmesi gereken bu genel sözcüklerin ne tür bir göndermede bulunduğudur. Tek bir tikel şeyi belirtmedikleri gibi, tersi durumda genel terim değil özel ad olacaklarından bir çokluğu da belirtmedikleri açıktır; yoksa *insan* ve *insanlar* aynı şeyi ifade ederlerdi; (dilbilimcilerin adlandırdığı biçimde) sayıların ayırımı da yersiz ve yararsız olurdu. Bu demektir ki genel sözcükler şeylerin bir *türünü* ifade ederler; her biri de bunu zihindeki bir soyut idenin işareti olmakla gerçekleştirir;[20] var olan şeylerin bu ideye uygunluğu görüldüğünde bu şeylerin hepsi birden o ad altında ya da o tür altında toplanır. Buradan anlaşıldığı üzere, türlerin özleri bu soyut idelerden başkası değildir. Bir türün özünü barındırmak bir şeyi o türden yaptığına ve adın verildiği ideye uygunluk o ada bu ideyi belirleme hakkı tanıdığına göre özü taşımakla bu uygunluğu barındırmak aynı şey olsa gerek: Çünkü bir türden olmak ile o türün adını taşımaya hakkı olmak aynıdır. Örneğin, bir *insan* olmak ya da insan *tü-*

felsefenin varlığı şeylere ilişkin kimi genellemelerine diğerlerine göre daha doğal -daha akılcı- şeylerin varlık ölçütü olan evrensel akılla daha uyumlu olmalarını öngörür. İdeal insan tarafından erişilemez ise de böylesi türler bilim ve felsefenin yaklaştığı ideallerdir. Locke'un "gerçek özler" ve J.S. Mill'in "doğal sınıflar"ı bile bunu onaylamaktadır. Bunlar tikel tözlerin insan tarafından keşfedilemez yapısında var olan bir gerçeklik öngörürler. Bak. 13. Kısım.

19 Locke'un burada yaptığı gibi "yalnızca tikeller gerçektir" demek Green'e göre yalnızca "her anlık duygu gerçektir" anlamına gelir; yani gerçekten var olan anlamsızdır ve onun hakkında herhangi bir yargı da imkânsızdır. Yalnızca yargılanarak genellik kazanıyorsa, Deneme'ye göre her genellik kuruntu olmalıdır ve şeylerde olmamalıdır. Fakat, gördüğümüz üzere, Locke'a göre "tikel," yalın ideleri ile görünüm kazanan, yani bağıntılar nitelikler anlamı taşıdığı sürece, nitelendirilen ya da bağıntılandırılan bireysel tözdür. Locke'a göre en az anlaşılabilir olan şey, hiçbir biçimde ifade edilemeyen ayrık bir duyum-duygusu değil bireysel tözdür.

20 "Soyut ide" imgelenemez, ancak niteliklerin çoğunluğunu içeren ve dolayısıyla, bir zihinsel imgede betimlenemese de, tanımlanabilir haldedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantev.org

ründen olmak ve insan *adını* almaya hak kazanmak aynı şeydir. Aynı biçimde, bir insan olmak ya da insan türünden olmak ile bir insanın *özünü* taşımak da aynı şeydir. Öyleyse, insan adıyla belirtilen soyut ideyle bir uyumu olmayan bir şey bir insan olamaz ya da insan adını almaya hak taşımaz;[21] insan türünün özünü barındırmayan bir şey de bir insan olamaz ya da insan türüne sokulamaz. Buradan çıkan şu ki, adın dile getirdiği soyut ide ile türün özü bir ve aynıdır. Böylece şeylerin türlerinin özleri ve sonuç olarak da şeylerin türlere ayrılmasının soyutlama yoluyla bu genel ideleri yapan anlama yetisinin işi olduğunu kolayca gözlemleyebiliriz.

13. Burada doğanın şeylerin çoğunu birbirine benzer biçimde ürettiğini unuttuğum, daha kötüsü de yadsıdığım sanılmasın: Özellikle hayvan ırkları ve tohumla çoğalan her şeyde bu apaçık ortadadır.[22] Fakat yine de *şeylerin adlar altında türlere ayrılmasının anlama yetisinin işi olduğunu* ve *anlama yetisinin bunlar arasındaki benzerliklerden yararlanarak soyut, genel ideleri kurduğunu,* onları kalıplar ya da formlar halinde (çünkü bu bağlamda form ya da biçim sözcüğü çok yerinde bir anlam içerir) zihne yerleştirdiğini, var olan tikel şeylerin bu kalıp ya da formlara uygunluğu çerçevesinde[23] bu türe sokulup bu adı al-

21 Yani, insan adının içeriğini oluşturmak üzere seçmiş olduğumuz nitelikleri taşır. Fakat böyle bir seçmenin az ya da çok akla uygun -daha doğrusu- bilimsel olabileceği olgusu nesnel bir ölçütün bulunduğunun göstergesidir; ve bu ölçüt sonunda kendini platonik dilde, evrenin insan deneyimi çerçevesinde varoluş formlarını değiştirmede ve şeylerin doğal türleri içinde var olmada temel aldıkları "ideler" diye adlandırılan şeylere dönüştürür.

22 Bak. 3. Kitap, 6. Bölüm; Locke'un bu kısımla ilgili olarak Stillingfleet'e yazdığı *Üçüncü Mektup,* s: 357 ve Locke'un, varlıkları Tanrının çeşitli tür ve gruplar halinde düzenlemiş olduğu düşüncesini göz ardı etmediğinin delili olarak 3. Kitap, 6. Bölüm.

23 İnsanların şeyleri sınıflandırırken dikkate aldıkları benzerliklerin, en azından, sınıflandırılan şeyler aracılığıyla yüzeysel olarak gözleme sunulan, oluşturulan sınıfların gerçek temeli olan bir şeye karşılık geldiği ima edilmektedir burada. Green "Uyum *uyuşan* şeylerde bir olumlamanın göstergesidir" der. (s: 37) Bu Locke'un bilgi ve gerçek üzerine ilişkin yorumunda değişiklik yaratmış bir düşüncedir.

Kitapsever.org

dıkları ya da o sınıftan sayıldıklarını söyleyebiliriz sanırım. Bu bir at, şu bir insan, bu adalettir, şu zulümdür, bu bir saattir, şu bir kaldıraçtır dediğimizde yaptığımız, şeyleri bu adlarla ifade ettiğimiz soyut idelere uygunluklarına göre farklı özgül adlar altında sınıflandırmak değil de nedir? Peki adlarla gösterilen bu tür özleri, zihinde yer alan ve sanki var olan tikel şeyler ile onlara verilen adları bağlayan soyut idelerden başka nedir? Genel adlar tikel oluşlarla herhangi bir bağıntı içeriyorsa bu soyut ideler onları birleştiren aracılardır: Öyle ki, bizce ayırt edilen ve adlandırılan tür özleri zihnimizde taşıdığımız belirgin soyut idelerden başkası değildir ve olamaz da...[24] Öyleyse, cisimler için varsayılan gerçek özler, kendi soyut idelerimizden farklıysalar, şeyleri içinde topladığımız tür özleri olamazlar. İki türün tek bir tür olması iki farklı özün tek bir türün özü olması kadar akla uygun olabilir: Bir at ya da kurşun üzerinde başka bir türe dönüştürmeksizin yapılabilecek değişiklikler var mıdır, bilmek isterdim. Şeylerin türlerini soyut idelerimizle belirlerken bunu çözmek kolaydır:[25] Fakat kendini varsayılmış gerçek özlere göre ayarlayan biri, sanırım, şaşkına döner böyle bir durumda ve bir şeyin at ya da kurşun türlerinden olmaktan ne zaman tam anlamıyla çıktığını asla bilemeyecektir.[26]

14. En azından bileşik idelerin, birçok insanda, sıklıkla farklı yalın ide öbekleri halinde bulunduklarını düşünen ve dolayısıyla birisi için açgözlülük olan şeyin bir başkası için hiç de öyle olmadığını göz önüne alan bir kimse[27] bu özlerin ya da soyut

24 Yani, bunlar insanların yapabileceği en derin ve en doğru sınıflandırma tarzlarıdır.

25 Çünkü biz yalnızca at ya da kurşun adlarının içeriğini oluşturmak için belirlediğimiz nitelikleri bu adları verdiğimiz bireysel şeylerin edimsel olarak taşıdığını görebiliriz.

26 Çünkü, deneysel genellemelerimizin hepsi şeylerin yüzeysel görünüşlerine göre oluşturulur. Fakat gerçek öz ve endoskopla Tanrı tarafından belirlenir.

27 Bak. 22. Bölüm, 6.

Ücretsiz PDF kitap arşivi - indirsin.com

idelerin (adın belirleyicileri ve türün sınırlarıdır bunlar) anlama yetisinin ürünleri olduklarını söylememe şaşırmayacaktır. Soyut ideleri şeylerin kendilerinden alınmış görünen cisimlerde bile aynı bileşikler söz konusu değildir; bize en tanıdık gelen ve en çok bilgisine sahip olduğumuz türlerde de durum böyledir. Bir kadından doğan ceninin insan olup olmadığı, beslenip beslenmemesi ve kutsanıp kutsanmamasına dek çok kez tartışılmıştır: İnsan adının ait olduğu soyut ide ya da öz doğanın ürünü olsaydı ve anlama yetisince bir araya getirilip soyutlanarak adlandırılan belirsiz ve çeşitli yalın idelerin öbeği olmasaydı,[28] bu cenin bir insan olamazdı. Öyle ki, aslında, her seçik soyut ide seçik bir özdür ve böyle seçik ideleri temsil eden adlar özünde farklı şeylerin adlarıdır. Öyleyse, bir daire bir ovalden özsel olarak, bir koyunun bir keçiden farklı olduğu kadar farklıdır; ve yağmur da suyun topraktan olduğu kadar kardan ayrıdır: Çünkü bir varlığın özü olan soyut idenin başka bir öze aktarımı imkânsızdır. Buna göre birer yönüyle birbirinden farklılaşan ve iki ayrı ad verilen iki soyut ide dünyada birbirinden en uzak ya da birbiriyle en karşıt iki şey kadar farklı özde iki tür içerir.

15. Fakat kimileri (haksız da değiller) şeylerin özlerinin tamamıyla bilinemeyeceğini düşündüklerine göre, öz sözcüğünün içerdiği çeşitli anlamları irdelemek hiç de yersiz olmayacaktır.

---

28 Anlama yetisinin şeylerin en yüksek doğalarına ilişkin yalnızca eksikli bir kavrayışa sahip olması, Locke'a göre, realist tümeller kuramının insan yetileri ile uygulanamayacağı ya da gerçekleştirilemeyeceğini gösterir. İnsanın keşfedebileceği biricik "tümel karakterler" şeylere ilişkin yetersiz gözlemlerinden deney yoluyla edinilen ve dolayısıyla *post res* (varlık sonrası) olanlardır. Bak. *Stillingfleet'e İlk Mektup*, s. 172-213. "Var olan tikel şeylerin gerçek yapıları ya da özleri insanların ideleri değil yaratıcının istencine bağlıdır; fakat şu ya da bu adlar altında türlere ayrılmaları insanların idelerine bağlıdır tümüyle." (Yani şeylerin insanların duyuları ve anlama yetilerine sundukları kısmi ve yüzeysel görünümleri ile insanların onları sınıflandırırken seçtikleri görünümlerine bağlıdır) *Stillingfleet'e İlk Mektup*, s. 212, 213, s. 172.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Öncelikle, öz bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan asıl varlığı olarak görülebilir.[29] Böylece genellikle şeylerin keşfedilebilir niteliklerinin dayandığı bilinemez olan gerçek içsel yapısı onların özü diye adlandırılabilir. Bu, sözcüğün, *varlık* anlamına gelen birincil içeriğinden de anlaşılacağı üzere *(essentia)* asıl anlamıdır. Herhangi bir ad vermeksizin tikel şeylerin özünden söz ettiğimiz her durumda bu anlamda kullanırız.

İkinci olarak, okullar tartışmalarını ve öğrenimi cins ve tür üzerinde fazlaca yoğunlaştırdıklarından öz sözcüğü bu birincil anlamını neredeyse yitirmiştir: ve şeylerin gerçek yapısı yerine genelde yapay cins ve tür yapısı için kullanılagelmiştir.[30] Her zaman türlerin gerçek yapısı olduğu varsayılmıştır; ve bir arada var olan yalın idelerin bileşiminin dayanması gereken[31] bir gerçek yapısı[32] olduğuna ilişkin bir kuşku da yoktur. Fakat,

29 Şeylerin ne olduğunun, özleri ya da doğalarını oluşturduğu söylenmekteydi. (Aristoteles, *Metafizik*, IV. 4) Bu onları kendileri, yani, gerçek şeyler yapandır ki böylece evrensel sisteme göre şey gerçek yerini alır ya da gerçek işlevini yerine getirir ve bu da ne olduğu sorusuna felsefi bir yanıt sunar.

"O doğrusunu ve bunun
metafizik aklın ulaşabileceği
yükseklikte olduğunu
bilir."

Bu, şeylerin kendilerinde bulunan ve insan yetilerinin sınırlarını zorlasa da *şeylerin* asıl türünü oluşturandır. Bu, Aristo'nun "tözsel form"udur.

30 İnsanın ilgi alanına giren yüzeysel görünüşlerle böylece sınırlandırılan öz terimi şeylere ilişkin kavramlarımızın asıl içeriklerini dile getirmektedir ki kavramları oluşturmuş olanlarca tam anlamıyla kavranabilir olsa da insanın gözlemleme alanı ile sınırlı verilere bağlı olduğundan bu asıl içerik şeylerin en yüksek yapılarına göre kendileri olmalarını sağlayan özün düzeyine erişemez. Şeylere ilişkin en derin soyut idelerimiz de şeylerin en yüksek gerçekliği ya da gerçek özlerinin düzeyinde değildirler.

31 Locke'un (keşfedilemez) gerçek öz kavramı şu anlama gelir; maddesel tözlerde ikincil nitelikleri ve diğer güçlerinin kaynaklandığı ve keşfedilirse bu nitelikler ve güçlerin *apriori* çıkarılabileceği fiziksel bir şey, birincil parçacıkların dokusu vardır; ve insanda tinsel güçleri ile karakterinin bağlı olduğu bilinmeyen doğal yapıdır bu. Gerçek özlerin bu fiziksel kavramı, Aristocu fizikötesi formdan farklılaşır.

32 Yani, tikel türde bir töze ilişkin herhangi bir bileşik ide.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şeylerin aldıkları adlar altında bulunan belli soyut idelere uyumlarına göre türlere ayrıldıkları apaçık olduğundan, her bir cins ya da türün özü genel ya da türsel adın ifade ettiği soyut ideden başka bir şey olamaz. Bunun öz sözcüğünün en alışılmış anlamı olduğunu göreceğiz.

Bu iki tür özden birine gerçek[33] diğerine adsal öz[34] demek yerinde olur sanırım.

16. Adsal öz ile ad arasında öyle yakın bir bağıntı var ki, herhangi türden şeyin adı, bu adın işaret olarak konduğu soyut ideye karşılık olan öze sahip olmayan herhangi bir tikel varlığa verilemez.[35]

17. Cisimsel tözlerin gerçek özleri hakkında yanılmıyorsam iki görüş vardır. Bir tanesi öz sözcüğünü ne olduğunu bilmedikleri bir şey için kullananların görüşüdür ki[36] buna göre, tüm doğal şeylerin yapısında uygunluk taşıdığı ve her bir yapının bulunduğu belli sayıda öz olduğu ve böylece bir şeyin şu ya da bu özden olduğu varsayılmaktadır. Daha akılcı olan öteki görüşe sahip olanlar da tüm doğal şeylerin kendi duyulmaz bölümlerini içeren[37] gerçek ancak bilinmeyen bir yapı taşıdıklarını düşünürler; ki buna göre, bu yapıdan, şeyleri birbirinden ayırt edip ortak adlar altında sınıflandırmamıza yarayan duyulur niteliklerin doğduğu varsayılır.[38] Bu özleri tüm doğal şeylerin eşit

33 "Gerçek" Locke'a göre fiziksel açıdan gerçek öz.

34 "Adsal" mantıksal öz diye de adlandırılır.

35 Bu, "özü" ifade eden terimsel içeriği oluşturan niteliklerin, gözlem yoluyla, bu terimin uygulanması önerilen bireysel şeylerce gerçekten sahip olunduğu görülmedikçe böyledir.

36 Yani, varsayılan, fakat anlaşılamayan, maddesiz ya da fizikötesi form için ki bu Locke'a anlamsız bir varsayım olarak gelmiştir; Locke'un, organlarımızla algılanamayacak denli küçük madde parçacıklarından oluşan tek tek maddesel tözlerde gizlenmiş, fiziksel gerçek öz kavramına benzemez.

37 Organlarımız için duyulmaz fakat kendilerinde fizikötesi değildirler.

38 Fakat sınıflandırmalarımız sırasında gözlemlediğimiz nitelikler bu (bizce) keşfedilemeyen fiziksel yapıya (her tikel şeydeki) öylesine bağlıdır ki, bu yapıya ilişkin bilgimizden, gözlemlediğimiz, nitelikleri çıkaramayız; ancak ayırt edici bilgimiz nesnel yapı varsayımını çürütmez. Daha duyarlı duyular ve daha keskin bir anlama gücüne sahip olsaydık o zaman fiziksel bilimi *aprıori* ve tanıtsal sonuçlarla kurabilirdik.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kitapkey.org

ölçüde yer aldığı ve biçimini aldığı belli sayıda kalıp ya da form olarak gören ilk görüş bence doğal şeylere ilişkin bilgiyi iyice karmaşıklaştırmıştır. Hayvan türleri içinde sık sık rastlanan ucube yaratıklar ve insan doğumlarında rastlanan aptallar ve başka tuhaf olgular bu varsayımla hiç de bağdaşmayan çözümsüzlükler getirirler. Çünkü bir dairenin gerçek özünü paylaşan iki şeklin farklı özellikler taşıması kadar[39] aynı gerçek özü tümüyle paylaşan iki şeyin de farklı özellikler barındırması imkânsızdır. Fakat buna karşı başka bir neden olmasa bile bilinemeyen özler varsayımı da onları şeylerin türlerini ayırt eden olarak görmek de bilgimizin herhangi bir bölümü açısından öylesine yararsız ve boştur ki tek başına bizi böyle bir özü düşünmekten alıkoyup bilgimizin kapsamına giren şey türlerinin özleri ile yetinmeye iter: Ciddi bir biçimde irdelenirse, bu özlerin, önce de söylediğim üzere, seçik genel adlar verdiğimiz soyut bileşik ideler oldukları görülecektir.

18. Özler bu şekilde adsal ve gerçek diye ayırt edildiğine[40] göre, yalın idelerin ve kiplerin türlerinde hep aynı olduklarını da

39 Locke'un gerçek özü bireye bağlıdır. Karşısında olduğu maddesel olmayan öz ya da tözsel formun tüm bireylerin yer alacağı türe bağlı olduğu varsayılıp ve bilinmese de, evren türlere göre yaratıldığından, böyle belli sayıda türün var olduğu kabul edilmiştir.

40 Locke'un "adsal" dediği şey daha çok mantıksal öz diye adlandırılır; bireylerin, onları evrenin en yüksek düzeyinde, şeylerin kendi türleri yapan gerçek özü ya da (bizce) anlaşılamaz olan (fiziksel?) yapısına karşıttır. Yaratılmış şeylerin gerçek özlerine ilişkin olan ve tüm niteliklerini bu gerçek özler ya da doğalardan almamızı sağlayan bir bilgi Reid'e "insan yetilerinin tümüyle ötesinde" gelmektedir. Bir üçgenin özünü biliriz ve bu özden özelliklerini çıkarabiliriz. (Burada gerçek öz yalnızca tanımı içinde tam olarak ifade edilen adsal özdür) Bir tümeldir ve (gerçek özü ile) edimsel olarak hiç varolmamış somut bir üçgen anlaşılabilir ve uslamlanabilirdi. Fakat var olan her birey bizim kavrama gücümüzün ötesinde bir gerçek öz taşır ve dolayısıyla üçgende olduğu gibi doğasında özelliklerini ya da niteliklerini çıkarsayamayız. Tanrının yapıtlarına ilişkin bilgi için (gerçek özlerden *apriori* çıkarımınkinin) tersi bir yola girmeli ve kendimizi niteliklerinin (gözlenmiş) olgular olduğuna ve bu niteliklerin ait olduğu bir özünün (gerçek öz) taşıyan özün bulunduğuna inandırmalıyız. Bak. Hamilton, "Reid" s: 392; s: 404. Reid bu konuda Locke'la çatışmıyor.

Üniversitelere Yönelik Kitap Projesi/Metin Yayınları

gözlemleyebiliriz; fakat cisimlerde hep tümüyle ayrıdırlar. Buna göre, üç çizgi arasındaki bir uzayı içeren şekil bir üçgenin adsal özü kadar gerçek özüdür de... genel ad soyut idenin yanında şeyin kendisinin tam özü ya da varlığına da verilir; ki bu tüm özelliklerin kendinden kaynaklandığı ve ayrılmaz bir biçimde tutunduğu temeldir. Fakat parmağımdaki yüzüğü oluşturan ve bu iki özün belirgin biçimde ayrıldığı madde parçası için durum farklıdır. Çünkü içinde bulunacak olan tüm[41] renk, ağırlık, eriyebilirlik, kararlılık ve benzeri özelliklerin dayandığı,[42] onun duyulmaz parçalarının, ne olduğunu bilmediğimiz, dolayısıyla tikel bir idesine sahip olmadığımız ve adlandıramadığımız gerçek[43] yapısıdır. Fakat yine de onu altın yapan ya da ona bu adı yani adsal özünü taşıma hakkı tanıyan kendi renk, ağırlık, eriyebilirlik, kararlılık (buharlaşmazlık) gibi nitelikleridir. Çünkü altın adı verilen soyut bileşik ideye uygun nitelikler barındırmayan bir şeye altın denemez. Fakat özellikle cisimlere özgü bu tür ayırımı konusunu, adlarını irdelemeye geçtiğimizde daha ayrıntılı olarak ele alma fırsatımız olacak.[44]

19. Adlarıyla birlikte sözünü ettiğimiz soyut idelerin "özler" olduğu, özlerin var edilemez ve bozulamaz oldukları söylememizle daha da belirginleşebilir.[45] Bu, şeylerle birlikte var olup onlarla birlikte yok olan gerçek yapılar için geçerli değildir.[46] Var olan her şey, yaratıcıları dışında, değişmeye açıktır; özel-

41 İnsanca keşfedilemez olduğunu vurgularken bir yandan da fiziksel ya da kimyasal gerçek özü kabul ediyor ve onaylıyor Locke.

42 Bak. Boyle'un Eserleri, 1. Cilt, s: 454, 363; 3. Cilt, s: 78.

43 Yani, güçsüz duyumlarımızdan kaçan fiziksel özün tersine bizce gözlemlenebilir bunlar.

44 Bak. 6. Bölüm.

45 Peripatetikler form ya da özün bir etki olarak kabul edilemeyeceği ya da üretilemeyeceğini ve de madde ile bileşik olması gerektiğini savunurlar. (Aris. Metafizik, 6. Kitap)

46 Locke'un öngördüğü gerçek özler bünyelerinde bulundukları şeylerin yaratımı ve ölümüyle birlikte yaratılır ve yok olmlarda. Locke'un adsal özleri ise bireylerden bağımsızdır ve aynı ad aynı anlamı içerdiği sürece aynı kalır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rahtey.org

likle de tanıdığımız ve ayrı adlar ya da işaretler altında gruplandırdığımız şeyler böyledir. Öyleyse, bugün çim olan yarın bir koyunun eti olur; ve birkaç gün sonra da bir insanın parçası olacaktır: Bu şeylerin özelliklerinin kaynaklandığı yapı da onlarla birlikte yıkılır ve yok olur. Fakat özler adlandırılıp zihinde yerleşik ideler olarak kaldıklarından, tikel cisimlerin uğrayabilecekleri her türlü başkalaşıma karşın hep aynı kalmaları beklenir. Çünkü Alexander ve Bucephalus'a ne olursa olsun insan ve at adının verildiği idelerin yine de aynı kalacağı varsayılır, ve dolayısıyla bu türlerden olan bireylerin biri ya da tümüne ne olursa olsun, özleri bütün ve bozulmamış olarak korunur. Bu yolla bir türün özü o türden bir bireyin varlığı olmasa da sağlam ve bütün olarak kalır. Dünyada bir tek daire kalmasa da (belki tam anlamıyla çizilmiş böyle bir şekil yoktur)[47] yine de bu adın verilmiş olduğu ide ne ise o olmaktan çıkmadığı gibi, karşılaştığımız tikel şekillerden hangilerinin daire adına hak kazandığı ya da kazanmadığını belirleyecek ve böylece de hangilerinin bu özü barındırarak bu türden olduğunu gösterecek bir kalıp olmaktan da çıkmaz. Doğada tek boynuzlu at gibi bir hayvan ya da denizkızı gibi bir balık olmadığı ya da olmamışsa da bu adların kendi içlerinde hiç de tutarsızlık içermeyen bileşik soyut ideleri ifade ettikleri varsayıldığında bir denizkızının özü de bir insanın özü kadar akla sığar bir şeydir; ve tek boynuzlu atın idesi de bir atın idesi kadar kesin, sürekli ve değişmezdir. Söylenenlerden anlaşılan o ki, özlerin değişmezliği öğretisi onların yalnızca soyut ideler olduğunu gösteren, özler ile onların işaretleri olan belli sesler arasında kurulmuş bağıntıyı temel alan ve de aynı ad aynı anlamı barındırabildiği sürece hep doğru kalacak olan bir öğretidir.[48]

47 Soyut geometri şeylere ilişkin duyusal algılarımızda tam olarak gerçekleşmez.

48 Lotze da benzer biçimde değişmez soyut ideler dünyası ile gerçek şeyler ve olayları içeren değişken dünya arasında bir ayrım yapar. Bak. *Mantık*, 3. Kitap, 2. Bölüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

20. Sonuca gelelim. Kısaca söylemek istediğim şudur: Cins ve türlerin ve de özlerinin asıl işlevi şöyle özetlenebilir: Soyut ideler yapan ve onları zihinlerine verdikleri adlarla yerleştiren insanlar, sözcükleri ve düşünceleri yalnızca tikellerle sınırlı kaldığında oldukça yavaş ilerleyecekleri bilginin, daha kolay ve daha doğrudan iletişimi ve gelişimi adına şeyleri desteler halinde düşünüp bu şekilde onlardan bu formlarda söz etmeye imkân bulurlar.[49]

49 Bireysel şeylerin (somut şeylerin) adsal özleri olan kavramlarımız, idealler gibi, fiziksel evrenin bilimsel gizlerinin saklı kaldığı bilgi pınarları olan erişilmez gerçek özlere doğru ilerlememize yardım ederler. Bu bölümden çıkarılacak ders tüm insan soyut idelerinin edimsel gerçekliğe yanıtsız kalışıdır. Fakat bu karşıtlık demek değildir; ve kavramlarımız da geliştikleri oranda gerçek olabilirler ve sonlu olduğundan eninde sonunda çözümsüzlüklere düşecek olsa da, bir bilgisel ilerleme söz konusu olduğu sürece yavaş yavaş yeterliliğe yaklaşmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

4. BÖLÜM

YALIN İDELERİN ADLARI

1. Açıkladığım üzere, sözcüklerin hepsi de konuşanın zihnindeki idelerden başkasını doğrudan dile getirmiyorsa da, daha da araştırıldığında, yalın idelerin adları, karışık kiplerin adları (ki bunun, kapsamına bağıntıları da alıyorum) ve doğal tözlerin adları ayrı ayrı birbirlerininkinden farklı ve özgün bir şeye sahip olarak görülecektir. Örneğin,

2. İlk olarak, yalın ideler ve tözlerin, zihindeki soyut ideleri ile birlikte,[1] adları da, asıl kalıplarının döküldüğü bir gerçek varoluşu işaret etmektedirler. Fakat karışık kiplerin adları zihinde bulunan idede son bulurlar ve düşünceleri zerre kadar daha öte götürmezler; bir sonraki bölümde bunu daha ayrıntılı olarak ele alacağız.[2]

3. İkinci olarak, yalın idelerin ve karışık kiplerin adları hep türlerinin adsal özü kadar gerçek özünü de ifade ederler. Fakat doğal tözlerin adları bu türlerin adsal özlerinden başka bir şeyi belirtmezler; tözlerin* adlarını ele alan bölümde bu konu üzerinde genişçe duracağız.

4. Üçüncü olarak, yalın idelerin adları tanımlanamazlar; fakat bileşik idelerin adları tanıma açıktır.[3] Hangi sözcüklerin ta-

1 Yani soyutluk içeren genel ideler ya da genellemeler.

2 Duyulur şeylerle ya da zihnimizin işlemlerinde edimsel olarak sunulan yalın idelerimiz ya da görünüşler ve tikel tözlere ilişkin (eksikli) idelerimiz bu durumda insanların zihinleriyle işlenen yapay bileşimlerden ayrı olarak, gerçeklikle ilgili biricik idelerdir.

* Töz, zaman zaman nesne, cisim olarak da kullanılmıştır Locke'un bu çalışmasında.

3 Port Royal Logic (1, 12. Bölüm) nedeni ile birlikte tüm sözcüklerin ta-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nımlanabilir, hangilerinin tanımlanamaz olduğunun gözlemlenemeyeceğini biliyorum. Bu yüzden, kimileri tanımlanamayan terimlerin tanımlarını istiyor ve kimileri de kuralına göre yapılan bir tanımı işittiklerinde bile sözcüğün anlamını daha açık kavrayamadıkları durumda daha genel bir sözcük ile yapılan ve onun sınırlarında kalan bir açıklama ile yetinmek zorunda olmadıklarını düşünüyorlar ki böylece insanların söylemlerinde çoğu kez büyük bir karmaşa ve belirsizlik oluşuyor. En azından hangi sözcüklerin tanıma açık olduğu ya da olmadığını ve iyi bir tanımın ne olduğunu göstermenin tümüyle amacımız dışında kalmadığı ve belki bu işaretler ile idelerimizin doğasına daha ayrıntılı düşünülmesini sağlayacak denli ışık tutacağı düşüncesindeyim.

5. Her terimin tanımlanabilir olmadığını, kanıtlanabilirliği durumunda sürükleneceğimiz sonsuz süreç yardımıyla kanıtlamak zahmetine girmeyeceğim burada. Peki tek bir tanımın terimlerini başka bir tanımla anlatmak durumunda en son durağımız neresi olurdu?[4] Fakat idelerimizin doğası ve sözcüklerin anlamlarından yola çıkarak, kimi adlar tanımlanabilirken kimilerinin tanımlanamaz oluşunun nedenini ve hangi sözcüklerin tanımlanabilir ya da tanımlanamaz olduğunu göstereceğim.

6. Sanırım, bir tanımın bir sözcüğün anlamının eşanlamlı olmayan başka birçok sözcükle açıklanması olduğunda anlaşıyoruz.[5] Sözcüklerin anlamı onları kullanan insanların zihinlerindeki ideler olduğuna göre, konuşanın zihnindeki ide başka

nımlanmasının imkânsızlığına yer vermektedir. Green'e göre (s: 42) "yalın ideler tanımlanamaz demek böylesi ideler hakkında hiçbir şey söylenemez" yani bağıntılara sokana dek anlamsızdırlar demektir. Locke, kör doğmuş bir insanın zihninde kırmızı ya da beyaz rengi canlandırmasının yalnızca bu renklerin adlandırılması ve adlarının tanımlanması ile sağlanamayacağını, bunun için tek yolun kırmızı ya da beyaz şeyin açılan görme duyusuna sunulması olduğunu söylemeye çalışmaktadır.

4 Bak. *La Logique de Port Royal.*

5 Locke'un burada sözünü ettiği sözel ya da adsal tanım insanların tanımlanan terimin anlamı içinde yer almak üzere belirledikleri niteliklerin ço-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sözcüklerle betimlendiği ya da başka birisinin görüşüne sunulduğu ve bunun sonucunda anlaşıldığı zaman bir terimin anlamı açıklanıyor ya da sözcük tanımlanıyor demektir. Bu tanımların biricik kullanımı ve amacıdır; dolayısıyla iyi bir tanımın ne olduğu ya da ne olmadığının tek ölçüsüdür.

7. Yalnızca yalın idelerin adlarının tanımlanamaz olduğu ortaya çıkıyor böylece... Bunun nedenine gelince; bir tanımın içerdiği değişik terimler değişik ideleri belirttiğine göre, hepsi bir araya gelip hiçbir bileşimsiz ideyi temsil edemezler ve dolayısıyla, bir sözcüğün anlamının her biri değişik şeyi ifade eden farklı sözcüklerle açıklanması olan bir tanım, yalın idelerin adlarında yer bulamaz.[6]

8. İdelerimiz ve adlarının bu ayrımının göz ardı edilmesi okullarda, bu yalın ideler için verdikleri tanımlarda da kolayca görüleceği gibi, büyük saçmalıklar doğurmuştur. Çünkü en büyük tanım ustaları bile salt tanımını olanaksız gördüklerinden bunların büyük bölümüne dokunmaktan kaçınmışlardır. İnsan aklı *"güç uygulayan bir varlığın güç harcadığı zamanki edimi"*[7]

ğunluğunun açıklayıcı, ayrıntılı bir gösterimidir. Bir soyut ideye adını kazandıranları sergileyerek ide tanımlanır; yani başka soyut idelerden tümüyle ayırt edilebilecek biçimde açık ve seçik hale getirilir.

6 Önceden Descartes ve başkaları tarafından da kullanılmış olan bu ifadede yeni bir şey yoktur. Tek bir nitelik içeren yalın ideler elbette tanımlanamazlar; çünkü bir tanım çoğul nitelikler öngörür. Yine de duyusal bir imge ile örneklendirilebilirler. Bütün sözcükleri tanımlamanın imkânsızlığına nedenlerin yer aldığı *Port Royal Logic*'e (I, 13. Bölüm) bakınız.

7 Aristoteles. Metafizik, 11. Bölüm, 9. Aristocu "hareket tanımı" *Port Royal Logic*'te tartışılmıştır. "Harekete ilişkin doğal idemiz bu tanımla verilenden yüz kez daha açık değil midir ve kim bu tanımdan hareketin herhangi bir özelliğini öğrenebilmiştir?" (II, 16. Bölüm) Bu okulların soyut dilde ifade bulan ve açıkça şeylerin tümeline ve en yüksek ilkelere ilişkilendirilen tanımlara karşı günümüz tepkisinin özüdür. Aristocu tanım şeylerin doğasındaki edimsel ve potansiyel arasında farka dayanır. Locke bunu bizde hareketin doğurduğu yalın dışduyumu açıklamaya kalkışmak olarak görür. Hareketi önceden yalnızca potansiyel olarak var olan edimselleşmesi olarak göstermek yolundaki amacına yabancıdır bu yaklaşımı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sözünden daha ustaca ama anlaşılmaz bir ifade bulabilir mi acaba!.. Bu ünlü saçmalığı henüz duymamış akıllı bir insan için bunun hangi sözcüğün açıklaması olduğunu kestirmek güçtür. Tully bir Hollandalı'ya "*beweeginge*[8] nedir?" diye sorduğunda bunun açıklamasını kendi dilinde *"actus entis in potentia quatenus in potentia"* diye anlasaydı, hiç kimse onun, *beweeginge* sözcüğünün neyi ifade ettiğini böylece anlayıp ya da bir Hollandalı'nın zihninde buna karşılık taşıdığı idenin ne olduğunu tahmin edip o sözcüğü kullandığında başkasına da bunu belirtebileceğini düşünebilir miydi?

9. Okulların anlaşılmaz sözlerinden kurtulup anlaşılır biçimde konuşmaya uğraşan günümüz filozofları da yalın ideleri nedenlerini açıklayarak[9] ya da başka bir yolla tanımlamada pek başarılı olmamışlardır. Hareketi "bir yerden bir yere geçiş" olarak tanımlayan atomcular[10] iki anlamdaş sözcüğü birbirinin yerine kullanmaktan öte bir şey yapmışlar mıdır? Geçiş, hareket değilse nedir? Ve onlara, "geçiş nedir?" diye sorulduğunda hareketten başka daha uygun ne söyleyebilirlerdi? En azından geçiş bir yerden bir başka yere harekettir demek "hareket bir geçiştir" demek kadar uygun ve anlamlı olmaz mı? Aynı anlamda iki sözcüğü değiş-tokuş ettiğimizde yaptığımız tanımlama değil çevirmedir; ki, biri diğerine göre daha iyi anlaşılıyorsa, bilinmeyenin ifade ettiği ideyi bulmaya yarayabilir; fakat sözlükte yer alan her İngilizce sözcüğün, karşılık geldiği Latince sözcüğün tanımı olduğu-

8 *Beweeginge Hollandaca*'da hareket etme anlamında kullanılır. (Almanca'da da *Bewegung*'dur karşılığı) Locke'un Deneme'yi tamamlamak üzere Hollanda'ya çekilmesi sayesinde bu ve benzeri yerel örnekler de yakalanabilmiştir.

9 Duyumun yalın ideleri görünümlerinin fiziksel ara neden ya da koşulları belirtilerek tanımlanamazlar; çünkü ara neden neden olunan dış duyuma hiçbir benzerlik taşımaz. Bir rengin dışduyumuna sahip olmamızın nedenleri (fiziksel) kör bir insana renk imgesi iletemezler.

10 Democritus ve Epikürcüler ile 17. yüzyılda Gassendistler yani atomcular, bölünemez atomlarda ve hareketlerinde, var olan her şeyin en son yapıtaşlarını aramışlardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nu söylemediğimiz sürece bir tanım olmaktan çok uzaktır. Kartezyenlerin dediği biçimde "bir cismin yüzeysel parçalarının başka bir cismin yüzeyine art arda değmesi"[11] de iyice irdelendiğinde hareket tanımına daha bir açıklık getirmez.

10. "Parlağın parlak olma edimi" bir başka Peripatetik (Aristo yanlısı gezginciler) yalın ide tanımıdır; hareketin yukarıdaki ilk tanımından daha saçma olmamakla birlikte boş ve anlamsız olduğunu daha açık sergilemektedir; çünkü (tanımladığını iddia ettiği) ışık sözcüğün anlamını gözleri görmeyen bir insan için[12] anlaşılır kılamayacağı ortadadır; oysa hareketin tanımı ilk bakışta bu kadar boş gelmez çünkü ışıkta olduğu gibi sınanamaz. Görme kadar dokunma yoluyla da edinilen bu yalın ide için yalnızca o adın tanımıyla hareket idesini edinebilecek birini örneklendirmek imkânsızdır.[13] Işığın gözün gerisine sertçe çarpan çok sayıda kürecikten oluştuğunu söyleyenler Skolastikçilerden daha anlaşılır bir dille konuşmuş olurlar: Fakat çok iyi anlaşılmamış olan bu sözcükler ışık sözcüğü ile ifade edilen ideyi, daha önce bunu anlamamış olan birine, ışığın perilerin gün boyunca ellerinde raketlerle kimi insanların alınlarına attıkları küçücük tenis toplarından başka bir şey olmadığını söylemekten daha iyi açıklamazlar. Çünkü bu açıklamanın doğru olduğunu kabul etsek bile, ışığın eksiksiz bir idesine sahip değilsek, tıpkı keskin bir çelik parçasının şekil ve hareketinin idesinin bizde neden olabileceği acının idesini uyandırmadığı gibi, ışığın nedeninin idesi de bize ışığın kendisinin idesini vermez. Çünkü

11 Bak. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, II, 25; Berkeley; C.P.B, Yapıtları, 4. cilt, s; 424.

12 Aristo'nun ışık tanımı (De Anim. II, 3); şeylerin ışık yaymasını sağlayan öz ya da ortak doğa - ışığın dış duyumunun (yalın idesinin) fiziksel nedeninin saklı bulunduğu şeffaf ya da Locke'un deyimiyle parlak yapı. Bu tanım ışık duyumunun doğuştan kör birince imgelenebilir olmasını sağlamaz ancak yalnızca bir potansiyel değil de bir enerji olarak da kabul edilen fiziksel nedenini ifade etmeye yarar. Hiç bu dış duyumu almamış biri tarafından da anlaşılabilir.

13 Bak. 2. Kitap, 5. Bölüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

başvuran kör bir insan bir gün "kızıl" rengin ne anlama geldiğini artık anladığını söylemişti. Bunun üzerine arkadaşı "kızıl nedir?" diye sorduğunda kör adam şöyle yanıt vermişti: Bir borazan sesine benziyor. Bu, başka bir yalın ide adını yalnızca bir tanım ya da onu açıklamaya yarayacak başka sözcükler yoluyla anlayacağını uman birinin durumudur.[20]

12. Durum bileşik idelerde tümüyle başkadır; bileşik ideler birçok yalın ide barındırdığından daha önce bulunmayan bileşik ideleri zihne yerleştirip böylece adlarını anlaşılır kılmak bu bileşimin bünyesindeki çeşitli ideleri temsil eden sözcüklerin elindedir.[21] Böyle tek bir altında öbeklenen idelerde, tanım ya da bir sözcüğün başka sözcüklerle öğretilmesi duyularımızın erişebilirliğinin ötesindeki şeylerin adlarını anlamamızı sağlayabilir;[22] ve bu adları kullanan başka insanların zihinlerinde de bunlara uygun ideleri oluşturmada rol oynayabilir: Bunun için de açıklamanın yöneltildiği kimsenin düşüncelerinde hiç yer almamış yalın ideleri temsil ediyor olmamaları yeterlidir bu tanım terimlerinin. Kör bir insana heykel sözcüğü başka sözcüklerle açıklanabilirken resim açıklanamaz; onun duyuları renklerin değil şeklin idesini verdiğinden[23] sözcükler onda renk idelerini uyaramaz. Bu heykeltraş ile ressamı karşı karşıya getirmiştir; her biri kendi sanatının mükemmel olduğunu ileri sürüyorlardı ve heykeltraş kendi yapıtının mükemmelliğini algılayabilecek

20 Anlaşılır tanımlar hep dış duyumsal ya da tinsel olmak üzere göreli bir deneyim gerektirir. Dış duyum ya da iç duyumla edinilen bir yalın ide kendini belirten adın anlaşılabilmesi için bilinçte gerçekleştirilmelidir. Bu yüzden bu tür ideler edinmek isteyen insanları iç ve dış duyularına göndermektedir. Bunlar somut bir deneyimde varılan görünüşlerine mutlak bağımlı olduklarından, yalnızca edimsel olarak sunulmaları sonucu edinilebilirler. Bizce oluşturulmazlar, bize verilirler.

21 Tanımı anlaşılır kılmak açısından, bu bileşimi oluşturan çeşitli ideların, bu durumda elbette, doğrudan bir duyusal sunumu olagelmelidir.

22 Yalın ideler hakkında konuşurken Locke'un düşündüğü iç duyumdan çok dış duyumun yalın ideleridir. İç duyumdan edinilen yalın idelerin işaretlerinden ayrılıp anlaşılmaz olmaya yatkınlıkları hakkında hiçbir şey söylemiyor Locke.

23 Yani, dokunma duyusunda sunulan ya da dokunulur şeklin idesi. Dokunma duyusu ile verilen şekil idesinin, doğuştan kör bir insanın gözleri açıldığında, görme duyusuyla verilen şekil idesi ile aynı anda özdeşleş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gözleri olmayan kör bir insana dahi ulaşabileceği için daha çok beğenileceğini öne sürüyordu. Ressam da gözleri görmeyen bir insanın karar vermesi için böyle bir karşılaştırmayı kabul etti. Kör bir insan bir heykel ve bir resmin bulunduğu yere getirildi; önce heykele yaklaştırıldı; ellerini tüm yüz ve beden hatları üzerinde dolaştırdı ve heykeltraşın ustalığını büyük bir hayranlıkla alkışladı. Fakat resme yaklaştırılıp ellerini üzerine koyduğunda dokunduğu her bir parçanın ne olduğu söylenerek hissetmesi sağlanmaya çalışıldı ancak hiçbir ayırım bulamadı: Bunun üzerine üzülerek "tüm bu yüz çizgilerini yansıtabilecek denli hayranlık verici bir sanat yapıtı olmalı ancak tüm bunları hiçbir biçimde hissedemedim ve algılayamadım," dedi.

13. Tüm renkleri bilip de gökkuşağını hiç görmemiş birine *gökkuşağı* sözcüğünü sarf eden biri, renklerin sırası, şekil, genişlik ve konumunu sıralayarak bu sözcüğü tamamıyla anlaşılacak biçimde tanımlar. Ancak ne kadar eksiksiz ve mükemmel olursa olsun bu tanım kör bir insanın onu anlamasına yetmez; çünkü bu bileşik ideyi oluşturan yalın idelerin birçoğu dış duyum ve deneyim yoluyla hiç edinmedikleri olduğundan, hiçbir sözcük bunları onun zihninde uyarma gücünde değildir.

14. Açıklandığı üzere, yalın ideler bizde bu algıları üretmeye uygun nesnelerin deneyimi ile elde edilebilirler. Bu şekilde zihnimize onları yükleyip adlarını da bildikten sonra bunlardan oluşan yalın idelerin adlarını tanımlayıp bu tanımla anlar konuma geliriz. Fakat bir insanın zihninde hiç yer almamış bir ideyi ifade eden bir terim söz konusuysa, o zaman sözcüklerle bu insana onun anlamını iletmek imkânsızdır. Bir insanın çok iyi bildiği ancak söylenen terimin işareti olduğunu bilmediği bir ide söz konusu olduğunda, alışkın olduğu başka bir ad sayesinde anlamını kavraması sağlanabilir. Fakat ne olursa olsun herhangi bir yalın idenin adı tanıma açık değildir.

---

tirilebilir olup olmadığı Molyneux'un Locke'un görüşüne sunduğu bir problemdir. Bkz. 2. Kitap, 9. Bölüm, 8). Bu konuda Berkeley tarafından *Yeni Bir Görme Kuramı*'nda daha da geliştirilmiştir. Bu konuda bak. Condillac, *İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme* (6. Kısım)

Üç Boğaz Kütüphanesi

15. Dördüncü olarak, yalın idelerin adları kendi anlamlarını belirleyecek olan bir tanıma yardımcı olamasalar da bu onların karışık kip ve cisimlerin (tözlerin) adlarından daha az belirsiz ve kuşkulu olmalarına engel değildir; çünkü bunlar yalnızca tek bir yalın algının yerini aldıklarından, çoğunlukla insanlar bunların anlamlarında kolaylıkla ve tam olarak uzlaşırlar ve anlamları konusunda yanılmaya ve anlaşmazlığa yer yoktur. Bir kez beyazın kar ya da sütte gözlemlediği rengin adı olduğunu öğrenen bir kimse, o beyazlık idesini taşıdığı sürece, bu sözcüğü yanlış kullanmayacaktır; bu ideyi tümüyle yitirmiş olsa da anlamında yanılgıya düşmez ancak onu anlamadığını görür. Karışık kiplerin adlarında kuşku yaratan bir araya getirilen yalın idelerin çokluğu olmadığı gibi, tözlerin adlarında güçlük doğuran da, kesin sayısı bilinmeyen özelliklerin kaynaklandığı bilinmeyen ancak varsayılan bir gerçek öz değildir. Diğer yandan, yalın ideler de adın anlamı bir seferde bütün olarak anlaşıldığı ve parçalar içermediğinden, az ya da çok parçanın olup olmaması gibi ideyi değiştirecek ve böylece adının anlamını bulanık ya da belirsiz kılacak bir durum yoktur.[24]

16. Beşinci olarak, yalın ideler ve adlarında sınıf çizgisi üzerinde en düşük türden en yüksek cinse doğru birkaç basamak çıkılır.[25] Çünkü en alt tür tek bir yalın ide olduğundan içinden hiçbir şey çıkarılamaz; böylece farklılık diye bir şey kalmayacağından ortak bir idede başka bir şey ile de uyuşabilir: Tek bir ad altında birleştiklerinden de bu ikisinin cinsini oluşturur: Örneğin beyaz ve kırmızı idesini ortak bir görünüşte buluşturmak için içlerinden çıkarılabilecek hiçbir şey yoktur; *"akıllılık"* insan bileşik idesinden çıkarıldı mı daha genel bir ide ve hayvan adı altında hayvan ve insan idesi uzlaşır. Dolayısıyla, sıkıcı sırala-

24 Bir önceki dipnotta da vurgulandığı üzere, bu, iç duyumsal yalın ideler-den çok dış duyumsal yalın ideleri içerir. Algı ya da istemin anlamı beyaz ya da sertin anlamından daha belirsizdir. Belirsizliğe yatkın sözcük türleri için bak. *Novum Organum*, I, 59, 60.

25 Sınıf çizgisi, yani en alt türleri en yüksek cinslere bağlayan ara cins ve türün oluşturduğu çizgi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

malardan kurtulmak için insanlar, beyaz ve kırmızıyı ve başka birçok böylesi yalın ideyi tek bir genel ad altında toplamak istediklerinde bunu onların zihinlerine girdiği yolu belirten bir sözcükle yapmak durumunda kalmışlardır. Beyaz, kırmızı ve sarı renk cinsi ya da adı altında toplandıklarında, bu yalnızca zihinde görme yetisi ile üretilen ve yalnızca gözlerle girebilen ideleri belirtir. İnsanlar hem renkleri hem de sesleri ve benzeri yalın ideleri daha genel bir terimde toplamak istediklerinde bunu zihne yalnızca tek bir duyu aracılığıyla giren tüm ideleri dile getirecek bir sözcük ile gerçekleştirirler. Böylece, sıradan anlamıyla genel terim "nicelik", birden fazla duyu aracılığıyla idelerini sokan ve zihinde izlenimler bırakan uzam, sayı, hareket, acı ve hazdan farklı olarak, renkleri, tatları, sesleri, kokuları ve dokunulur nitelikleri içine alır.

17. Altıncı olarak, yalın idelerin, tözlerin ve karışık kiplerin adları arasında şöyle bir ayrım da söz konusudur: Karışık kiplerin adları tümüyle yapay ideleri; tözlerin adları tümüyle böyle değildir ancak bir dereceye kadar bir kalıbı; ve yalın ide adları şeylerin varoluşunu temsil ederler ve yapay değildirler.[26] Adlarının anlamlarında bunun nasıl bir farklılık yarattığını sonraki bölümlerde göreceğiz.

Yalın kiplerin adları yalın idelerin adlarından biraz farklılık gösterirler.[27]

26 Kısacası, fiziksel nedenlerine bakılmaksızın ve dış duyumlar olarak kabul edilenler.

27 Karışık kiplerin tersine yalın idelerin yalın kipleri, buna göre, kipleri oldukları yalın ideler gibi dış duyular ya da iç duyumda sunulan nesnel görünüşler olarak ele alınırlar. Fakat uçsuz bucaksızlık, öncesiz-sonrasızlık ve sonsuzluk (Locke'a göre yalın kip adlarıdır bunlar) bu şekilde sunulmazlar ve kesinlikle beyaz ya da kırmızıdan daha fazla belirsiz ve bulanık olmaya yatkındırlar. Locke'a göre, yalın idelerimiz ve bunların yalın kipleri, kendilerinde ve başlangıçta, tikel ve somut iken, adları çoğunlukla geneldir ve özel ad değildir. Sarı, sıcak, yumuşak, tatlı ve benzeri yalın ideler ya da duyulur şeylere ait nitelikler; iç duyum sırasında bilincinde olduğumuz anımsama, inanma ve yargılama gibi yalın ideler, kendi yaşam deneyimlerimizden alınan bireysel görünüşlerdir; fakat onlar hakkında konuşurken kullandığımız terimler geneldir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://kantoy.org

5. BÖLÜM

KARIŞIK KİPLERİN ve BAĞINTILARIN ADLARI

1. Karışık kiplerin adları[1] genel olduğundan, daha önce de görüldüğü gibi, her biri kendi özgün özüne sahip şey türlerinin yerine geçerler. Bu türlerin özleri de, yine görüldüğü üzere,[1] zihinde yer alan ve adlandırılmış olan[2] soyut idelerden başkası değildir. Öyleyse karışık kiplerin adları ve özlerinde başka idelerle ortak olduklarından başka bir şey yoktur; fakat biraz daha yakından irdelersek bunlarda belki dikkate değer özel bir şey buluruz.

2. Bunlarda gözlemlediğim birincil özellik çeşitli karışık kip türlerinin soyut ideleri, ya da dilerseniz özlerinin anlama yetisince yapıldıklarıdır ki işte bu noktada yalın idelerden ayrılırlar: zihnin tek bir yalın ide yapma gücü yoktur; o yalnızca, kendi üzerinde işlemde bulunan şeylerin gerçek varoluşu aracılığıyla kendine sunulan ideleri alır.[3]

3. Ayrıca, karışık kip türlerinin bu özleri zihin tarafından yapılmakla kalmazlar; bir de hiçbir kalıp ya da gerçek varoluşa

---

1 Bölüm: 22. Anlama yetisince tikel tözlerden çıkarılmış karışık kip ve bağıntıların adları onları oluşturan yalın ide adlarından daha fazla belirsiz ve bulanık anlamlılığa yatkındır.

2 Bunlar gerçek değil adsal özlerdir ve insanların zihinlerindeki özlerin yerini alan ve sürekliliğini sağlayan sözcüklere yine insanlar tarafından yüklenmiş anlamları içerirler.

3 Bak. 2. Kitap, 2. Bölüm, 2; 9. Bölüm, 1. Burada yalın idelerin dışsal şeyler ya da iç duyum sırasında kendi zihnimiz tarafından sunuldukları söylenmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bakılmaksızın çok keyfi olarak ortaya çıkarılırlar.[4] Bunlar, uygun oldukları ve ait bulundukları bir gerçek varlık varsayımını da beraberlerinde taşıyan tözlerin özlerinden bu noktada ayrılırlar. Fakat, karışık kiplere ilişkin bileşik idelerinde zihin, şeylerin varoluşuna tamamen sadık kalmak zorunda değildir. Belli toplulukları birçok seçik özgül ideler halinde birleştirir ve saklar; öte yandan doğada sıklıkla beliren ve dışımızdaki şeylerce açıkça bildirilen diğerleri de belirli adlar ya da belirlenimleri olmaksızın göz ardı edilmiş olurlar. Tözlerin bileşik idelerindeki gibi bu karışık kiplerin bileşik idesinde de zihin, şeylerin gerçek varoluşuna göre incelemede bulunmaz ve onları doğada böylesi özgün bileşimler içeren modellerle karşılaştırmaz. Zina veya ensest idesinin doğru olup olmadığını bilmek için insan onu var olan şeyler arasında mı arayacaktır? Ya da herhangi bir insan böyle bir eyleme tanık oldu diye gerçek mi olacaktır? Hayır: Fakat, böyle bir eylem gerçekten gerçekleştirilmiş olsun ya da olmasın, insanların böylesi bir ideler topluğunu ilk örnek ve özgül ideye karşılık gelen tek bir bileşik ide içinde bir araya getirmiş olmaları yeterlidir.[5]

4. Bunu iyice anlamak için bu bileşik idelerin yapımını irdelemeliyiz; bu yeni bir ide yapımı değil zihnin önceden sahip olduğu idelerin bir araya getirimidir. Burada zihin üç şey yapar: 1- belli sayıda ide seçer, 2- onları bağıntılandırır ve tek bir idede birleştirir, 3- onları tek bir adla bağlar. Zihnin burada nasıl bir işlem yaptığını ve ne gibi özgürlükleri olduğunu inceleyecek

4 Locke'un ısrarla üzerinde durduğu bu yapaylık (keyfilik) fayda düşüncelerinden bağımsız değildir; buna göre bir çağ ya da bir ülkede sağlayacağı kolaylıklar açısından gereksinilen karışık kipler başka zaman ya da yerlerde aynı nedenle oluşturulmak durumunda kalınan karışık kiplerden farklıdır. Bak. 2. Kitap, 22. Bölüm, 5-8. Ayrıca, tüm diğer bileşik ideler gibi karışık kipler de karşıt nitelikler içeremez. Dolayısıyla yapaylık, kolaylık kadar genel düşünce yasalarıyla sınırlanır: Ve kimi durumlarda, belirtildiği gibi, aklın en yüksek yapısı ile belirlenir.

5 Bu ide adın uygulanabileceği gerçek varoluşları (ki eğer varsa) belirleme ölçüsüdür.

olursak, karışık kip türlerinin özlerinin zihnin ürünleri oluşu ile türlerin kendilerinin de insan yapısı oluşunu kolayca açıklayabiliriz.

5. Bu karışık kip idelerinin, bu türün herhangi bir bireyinin varoluşundan önce yapılabileceği, soyutlanabileceği, adlandırılabileceği ve böylece bir türün oluşturulabileceğini düşünen bir kimse, bu tür bileşik idelerin doğadaki asıl örneklerden bağımsız olarak zihinde bir araya getirilmiş istençli bir ideler topluluğu içerdiğinden kuşku duyamaz. Küfür ya da zina idelerinin hiç işlenmemişken insanların zihinlerinde kurulmuş olabileceği, adlandırılabileceği ve böylece bu karışık kip türlerinin oluşturulabildiğinden artık çoklukla gerçek bir varoluşa kavuşuyor oldukları haldeki gibi anlama yetisi dışında varoluşları söz konusu değilken de üzerinde tartışılıp akıl yürütüldüğü ve bunlara ilişkin kesin doğruların keşfedildiğinden kim kuşku duyabilir?[6] Böylece karışık kip türlerinin, gerçek doğruluk ve bilgi adına gerçekten var oldukları durumda verecekleri hizmeti sunacak bir varlık gösterdikleri anlama yetisinin ürünleri oldukları ortaya çıkıyor.[7] Yasa yapıcıların çoğu kez kendi anlama yetilerinin yaratıları olan eylem türleri, yani kendi zihinleri dışında başka bir yerde varlıkları olmayan oluşlar hakkında yasalar yaptıklarından kuşku duyamayız. Ve sanırım kimse yeniden dirilmenin gerçekten var olmadan önce zihinde yer almış bir karışık kip türü olduğunu yadsıyamaz.[8]

6. Zihnin bu karışık kip türlerini oluştururken ne kadar keyfi davrandığını görmek için bunlardan birkaçına şöyle bir bakmamız gereklidir. Böylece dağınık haldeki çeşitli bağımsız ideyi

6 Buna göre Locke soyut ahlakın, soyut matematikte olduğu gibi, analitik yargılar olarak gördüğü bir dizi halinde tanıtlama yoluyla geliştirebilecek bir soyut bilim olduğunu savunmaktadır.

7 Bu, anlama yetisinin soyut kavramlarında yer alan bağıntılar ile deneysel olgular, yani verilerde ifade bulması gereken kavramlar ile olası veriler arasında bağ olduğu düşüncesine yol açar.

8 Yani, bir kimse gerçekten yeniden canlanmadan önce.

tek bir bileşik idede toplayanın zihin olduğuna inanabiliriz; aynı zamanda zihnin bunlara ortak ad vererek, doğadaki herhangi bir bağıntıyı gözetmeksizin belli bir türün özü haline getirdiğini de saptayabiliriz.[9] Bir insan idesinin bir koyun idesine göre doğada öldürme eylemi ile nasıl bir bağıntısı vardır ki bu, cinayet sözcüğü ile belirtilen belli bir tür eylem sayılırken diğeri sayılmaz? Ya da doğada bir babalık idesi ile öldürme arasında bir oğul ya da komşu idesinin olduğundan farklı nasıl bir birlik vardır ki tek bir bileşik idede toplanıp *parricide (ebeveyn öldürme)* diye adlandırılan seçik bir türün özü haline getirilir? Fakat, insanlar bir insanın anne ya da babasını öldürmesini kendi oğlu ya da kızını öldürmesinden ayrı bir tür olarak alsalar da, bazı durumlarda anne ve baba kadar oğul ve kız da aynı bağıntıya sokulur ki bu hepsinin de eşit ölçüde yer aldığı ensest denen türdür. Öyleyse zihin karışık kipleri uygun bulduğu bileşik idelerde kendince bir araya getirir, öte yandan doğada bir o kadar birlik oluşturan diğerleri, tek bir ad gerektirmiyorlar diye, öylece bırakılıp bir idede birleştirilmezler. O zaman açıktır ki zihin doğada, tek bir idede toplamaya gerek duymadığı diğerleri ile aynı ölçüde bir birlik halinde bulunan idelerden belli bir miktarını seçerek onlar arasında bir bağıntı kurar: Peki neden, bıçaklama diye adlandırılan seçik bir türü oluşturmak için silahın şekli ve neden yapıldığı değil de yarayı açan kısmı dikkate alınır? Sırası geldiğinde daha iyi göreceğimiz üzere bu nedensiz değildir:[10] fakat bu kendi amaçları adına zihnin serbest seçimi ile yapılır diyebilirim; ve dolayısıyla bu karışık kip türleri anlama yetisinin ürünüdürler. Zihnin bu ideleri oluştururken doğada modeller aramadığı ve çoğunlukla yaptığı ideleri şeylerin gerçek varoluşuna dayandırmayıp; gerçekten var olan herhangi bir şeye öykünmeksizin bunları kendi amaçlarına en iyi hizmet edecek biçimde düzenlediği ortadadır.

9 Demek istiyor ki, bilimsel bağıntılar değil kolaylık sağlayıcı bağıntılar insanların hangi karışık kipleri yapacağını belirler.

10 Dolayısıyla, her durumda tümüyle keyfi davranamaz. Bak. 7. Kısım.

7. Ancak, bu karışık kip özleri ya da bileşik ideleri zihnin büyük bir özgürlükle ortaya koyduğu ve yine ona bağlı ürünleri ise de, rasgele ve mantıksız biçimde bir araya getirilmeleri söz konusu değildir. Bu bileşik ideler hep doğadan kopyalanmıyorlarsa da her zaman soyut idelerin oluşum amacına uygunluk taşırlar: Ve oldukça dağınık ve zihnin tek idede birleşmeleri için bağıntılandırmayacağı başka birçok ide kadar az birleşik halde bulunan idelerden kurulu bileşimler olsalar da, hep dilin asıl amacı olan iletişimin kolaylaştırılması için yapılırlar.[11] Dilde kısa seslerin kullanımı, birçok tikelin yanında, çok çeşitli bağımsız idenin yer aldığı bileşikleri içeren genel kavramları kolayca ve çabucak dile getirmek içindir.[12] Dolayısıyla karışık kip türlerinin yapımında, insanlar birbirlerine sözünü etme gereği duydukları ide bileşimlerini hesaba almışlardır. Bunları seçik bileşik ideler içinde toplayıp adlandırırken, doğada bir o kadar birlik halinde olup da gerekli görülmeyenler öylece bırakılırlar ve dikkate alınmazlar. İnsanlar kendilerinde gözlemlenebilen tüm eylem çeşitleri için seçik soyut ideler oluşturmaya kalkışsalardı, sonsuz sayıda ide üretmeleri gerekirdi ve bellek boşuna yüklenmiş halde karman çorman olurdu. İnsanların kendi uğraşları uyarınca, adlandırmaya gerek duydukları oranda böyle bileşik ideler yapıp adlandırmaları yeterlidir. Öldürme idesini baba ya da anne idesi ile bağıntılandırıp bir insanın oğlu ya da komşusunu öldürmesi idesinden ayrı bir tür yaparlarsa bu, suçun iğrençliğinin farklılığından ve bir insanın anası ya da babasını öldürdüğünde bir oğul ya da komşu öldürdüğünde olduğundan daha farklı biçimde cezalandırılmasından dolayıdır; bu yüzden insanlar bu seçik bileşimi yapıp onu yine seçik bir adla belirtmeyi zorunlu görürler. Fakat anne ve kız ideleri öldürme idesi ile

11 Dil ideleri bir zihinden diğerine iletmek yanında bileşik ideleri kendilerini oluşturmuş ya da almış olan zihinde çözülüp dağılmaktan korumak için de var olur (Bak. 10. Kısım).

12 Bak. 3. Bölüm, 2.

öyle farklı bağıntılandırılırlar ki biri adlandırılmış seçik soyut bir ide haline gelip seçik bir tür oluştururken diğeri böyle olmaz; ancak cinsel ilişki açısından her ikisi de ensest kapsamında yer alır: Ki bu da böylesi bir alçaklığı içeren kirli ilişkileri tek bir türden sayıp tek bir ad içinde ifade etmenin kolaylığındadır; bu da sıkıcı tariflerden, dolambaçlı sözlerden kurtarır insanları.

8. Bir dilde başka bir dilde karşılığı bulunmayan sürüyle sözcük olduğunu görmek kolay olduğundan, değişik diller üzerinde ortalama bilgiye sahip olan biri bunun doğru olduğunu da rahatlıkla saptayabilir. Bu da, bir ülke insanlarının kendi gelenekleri ve yaşam biçimleri dolayısıyla, başka toplumların özgül ideler halinde birleştiremedikleri, birçok bileşik ide yapıp bunlara adlar verme gereği duyduklarının bir göstergesidir. Bu türler, iletişimde kolaylık sağlamak ve adlandırmak üzere zihnin yaptığı ve soyutladığı bileşimler olmayıp doğanın değişmez ürünleri olsalardı, durum böyle olmazdı. Hiç de boş sesler olmayan kendi yasal terimlerimizin İspanyolca ya da İtalyanca gibi zengin dillerde de karşılıklarını bulmaları güçtür, daha da kötüsü bunlar Karayip ve benzeri dillere de çevrilemezler, sanırım. Örneğin Roma dilindeki "*versura*"[13] ya da Yahudi dilindeki "*corban* (kurban)"[14] sözcüklerinin diğer dillerde hiçbir karşılığı yoktur ki söylenenlerden bunun nedeni de ortadadır. Ancak, bu konuyu daha yakından inceler ve farklı dilleri tam anlamıyla karşılaştırırsak, çeviriler ve sözlüklerde birbirini karşıladığı kabul edilen sözcükler bulunmasına karşın, bileşik ide adları, özellikle de karışık kiplerin adları arasında sözlükteki karşılığıyla aynı kesin ideyi dile getiren sözcüklerin neredeyse onda biri bile bulmadığını görürüz. Zaman, uzam ve ağırlık ölçüle-

13 Versura - borç alarak ödeme anlamındadır ki bir Roma âdetine göre karışık kiptir.

14 Corban - Yahudi âdetlerine özgü, yaygın kullanımıyla adanılan şey anlamına gelen bir karışık kiptir.

rinden daha yaygın ve daha az bileşik ide yoktur, *Hora, pes, libra,* gibi Latince adlar kolayca İngilizce *hour* (saat), *foot* (ayak) ve *pound* (libre) ile karşılanabilir. Fakat bir Romalı'nın bu Latince adlara iliştirdiği idelerin bir İngiliz'in sözü edilen adlarla ifade ettiklerinden çok çok farklı olduğu ortadadır.[15] Bunlardan herhangi biri, diğer dilin kendi koyduğu adlarla belirlediği ölçüleri kullanacak olursa, hesaplarında tümüyle yanılgıya düşecektir. Bunlar kuşku duyulmayacak ölçüde hassas kanıtlardır ve biz bunu ahlaksal söylemlerde yer alan daha soyut ve daha bileşik birçok ide adında daha fazla görebiliriz: İnsanlar bunların adlarını çevirildikleri dillerdeki karşılıklarıyla dikkatlice karşılaştıracak olurlarsa çok azının bütün anlamlarıyla birlikte karşılık bulduğunu göreceklerdir.

9. Cins ve tür ile özleri[16] konusunda yanılgıya düşüp onları düzenli ve sürekli olarak doğa tarafından yapılan ve gerçek varoluşları bulunan şeylermiş gibi ele almayalım diye bu konu üzerinde bu kadar ayrıntılı durdum. Çünkü daha dikkatli bir inceleme sonucu bunların, bir tek genel terim ile iletme gereği duyulan her durumda ide bileşimlerini daha kolay belirtmek üzere ve bu soyut ideye uygun olan farklı tikelleri de barındıracak biçimde anlama yetisince bir araya getirilmiş olan yapay ürünler oldukları da ortaya çıkar. Eğer tür sözcüğünün kuşkulu anlamı kimilerine ters geliyorsa, derim ki, karışık kiplerin türleri anlama yetisince oluşturulur; ancak özgül adların verildiği bu soyut bileşik ideleri yapanın zihin olduğunu kimse inkâr edemez sanırım. Zihnin şeyleri türlendirme ve adlandırma için modeller oluşturduğu doğru ise, türün sınırlarını belirleyenin ne ya da kim olduğunu da başkaları düşünsün.

---

15 Latince'de böyle adlandırılan karışık kipler içerik olarak benzeri İngilizce terimlerin ifade ettiği karışık kiplerden ayrılır.

16 Bu, karışık kiplerin özlerine uygulanımında sınırlandırılmalıdır ve özlerin cins ve türüne aynı ölçüde uygulanabilir değildir.

10. Bu özleri barındıran ve onların sürekliliğini sağlayan şeylerin adlar olduğunu düşündüğümüzde, özellikle karışık kiplerde tür, öz ve genel adlar arasında sıkı bir bağıntı olduğu daha da belirginleşir. Çünkü, bu bileşik idelerin dağınık parçaları arasındaki bağıntıyı kuran zihin olduğundan doğada ayrı bir temeli bulunmayan bu birlik, parçaları bir arada tutup dağılmalarını engelleyecek bir şey olmazsa, yeniden dağılır. Dolayısıyla bileşimi yapan zihin de olsa, onları sımsıkı bağlayan düğüm addır.[17] *Utku* (zafer) sözcüğü ne kadar çok farklı ideyi bir arada tutar ve bize tek bir tür olarak sunar!.. Bu ad hiç verilmese ya da yitmiş olsaydı da kuşkusuz bu çerçevedeki betimlemeleri yine de yapardık. Ancak bu değişik parçaları tek bir bileşik ide bünyesinde bir arada tutanın ona iliştirilmiş sözcüğün ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu ad olmasaydı, yalnızca bir kez görülmüş olduğu için bir bileşik idede ve tek bir ad altında derlenememiş olan herhangi bir yücelik gibi bunun parçalarının da tek bir şey oluşturduğu düşünülmezdi. Dolayısıyla, karışık kiplerde öz için zorunlu birliğin zihne ne kadar bağlı olduğu, bu birliğin süreklilik ile değişmezliğinin ne ölçüde kendisine verilen ortak ada dayandığı üzerinde düşünmeyi, öz ve türlere doğada yerleşik ve gerçek şeyler olarak bakan kimselere bırakıyorum.

11. Bu doğrultuda görüyoruz ki karışık kiplerden söz eden insanlar bunların türlerini ancak adlarla belirlenmiş halde imgeleyip ele alıyorlar: Çünkü bunlar adlandırılmak üzere insan ta-

17 "Nesnelerin benzemeyen niteliklerinden benzer niteliklerini ayırt ederek oluşturulan kavram, sözel bir işarete oturtulup belirlenerek bilinçte sürekliliği sağlanmadıkça içinden çıkarıldığı karmaşa ve sınırsızlığa yeniden düşer. Genel olarak düşünüldüğünde, düşünce ve dil birbirine bağımlı şeylerdir, her biri diğerinin tüm kusursuzlukları ve yetersizliklerini taşır; fakat şeylerin özsel özellikleri ve ilineksel bağıntılarına ilişkin bilgiye dil olmadan varılamaz." (Sir W. Hamilton, *Mantık*, 1. Cilt, s: 137) Fakat bu yüzden sözcükler ile düşünceleri özdeşleştirmiyoruz; ideler olmadan sözcükler birer boş ses olarak kaldıklarından bunu yapıyoruz.

rafından yapılmış olduklarından, insanın birçok dağınık ideyi tek bir idede birleştirmesinin işareti olan bir adlandırma yapılmaksızın türler dikkate alınmadığı gibi var da sayılmazlar, zihin bir kenara bırakıp üzerinde düşünmekten vazgeçer geçmez dağılacak olan soyut idenin parçalarına sürekli birlik kazandıran addır. Fakat bir kez bir ad verildi mi artık bileşik idenin parçaları yerleşik ve sürekli bir birliğe kavuşmuş olacağından, öz sanki oturtulmuş ve tür tamamlanmış olarak görülür. Peki bellek soyutlama yoluyla genelleştirme yapmak durumunda kalmadıkça neden böyle bileşiklerle doldursun içini? Ve söylem ve iletişim kolaylığı için genel adlar olmaları değilse ne için onları genelleştirir? Görüyoruz ki, bir insanı bir kılıç ya da bir baltayla öldürmek ayrı bir eylem türü olarak düşünülmüyor; fakat önce kılıcın ucu vücuda girerse bu İngilizce'de bıçaklama diye adlandırılan ayrı bir tür olarak geçer: Bunun özel bir adla belirtilmediği başka bir ülkedeyse, ayrı bir tür olarak görülmez bu eylem. Adsal özü yapan zihin olsa da, maddesel tözlerin türlerinde,[18] birleştirilen ideler zihnin ürünü olsun ya da olmasın doğada bir birliğe sahiplermiş gibi kabul edildiklerinden, zihnin soyutlama ya da adlandırma işlemleri olmaksızın ayrı türler olarak değerlendirme yapılır.

12. Karışık kip türlerinin özlerinin doğanın değil de anlama yetisinin yaratıları olduğu söylemine de uygun olarak, diyorum ki bunların adları da bizi zihnimizdeki düşüncelerin ötesine götürmez. *Adalet* ya da *minnettarlık*'tan söz ettiğimizde, var olan ve kavrayacak olduğumuz herhangi bir şeyi tasarlamayız,[19] fakat düşüncelerimiz bu erdemlerin soyut idelerinde kalır, ilerlemez; bir at ya da demir gibi, özgül idelerini zihnin yanı sıra şeylerin kendilerinde de bulduğumuz şeylerden söz ederken durum böyle de-

18 Karışık kip türlerinden ayrı olarak.
19 Soyut idenin kendisinin ayırdında olan zihinde olası varoluşundan bağımsız olarak var olan.

ğildir. En azından karışık kiplerin büyük bir kısmını oluşturan ahlaksal varlıklarda asıl modellerin zihinde bulunduğunu düşünürüz ve tikel varlıkların adlarla ayırt edilmesinde bunlara başvururuz. Karışık kip türlerinin özlerine kavram[20] gibi daha özel bir ad verilmesinin de bunların anlama yetisine özel bir biçimde bağlı olmalarından kaynaklandığı düşüncesindeyim.

13. Aynı şekilde, karışık kiplerin bileşik idelerinin genellikle doğal tözlerin bileşik idelerine göre daha bileşik ve bitişik olmalarının nedenini de öğrenebiliriz. Çünkü yalnızca kendi amaçları ve bir başkasına iletilmek istenen ideleri kısaca ifade etme kolaylığı adına anlama yetisince üretildiklerinden, anlama yetisi kendi doğalarında bir tutarlılık içermeyen şeyleri serbestçe tek bir soyut idede birleştirir çoğu kez; ve böylece çok sayıda bileşik ve bitişik ideyi tek bir terimle birbirine bağlar. Örneğin tören alayı adı: İnsan zihninin bu adla ifade etmek üzere kendince bir araya getirdiği ne çok bağımsız kişi, âdet, usul, hareket, ses idesi içerir bu bileşik ide!.. Oysa töz türlerinin bileşik ideleri genellikle az sayıda yalın ideden kuruludur ve hayvan türlerinde şekil ve ses idesi oluşturur bütün bir adsal özü.

14. Söylenenlerden çıkarabileceğimiz bir başka şey de karışık kip adlarının her zaman (belirli bir anlama sahip oldukla-

20 "İdenin yaptığı gibi kavram düşünme edimi sırasında zihnin her doğrudan nesnesinin yerini almaz; ki sanırım bunun nedenini kitabımın bir yerinde kavram teriminin *karışık kipler* dediğim belli türde nesnelere daha uygun düştüğünü göstererek açıkladım; ve *kırmızı kavramı* ve *at kavramı*, kırmızı idesi ve at idesi kadar anlamlı gelmez düşüncesindeyim. Fakat buna karşı çıkan biriyle de tartışmam; çünkü herhangi bir sözcüğe tutkunluğum ya da antipatim yoktur." (Locke'un Stillingfleet'a İkinci Mektubu) Kavramlar, buna göre, duyu ideleri ya da sunumlarından ve duyusal imgeleme gücünün somut betimlemelerinden yaratıcı zihnin ürünleri olarak ayırt edilmektedirler. "Bize dışarıdan işlenmiş kabul edilen dış duyumlar, kuruntular ya da maddesel şeylere ilişkin duyusal ideler dışında edimsel olarak zihnin kendisinden çıkan kavramlar ya da bunlara ilişkin anlaşılabilir ideler de olmalıdır; yoksa asla anlaşılamazlar." (Cudworth, *Ahlak*, s: 192) Berkeley kavramı, zihni ve işlemlerini belirten ve şeylerin soyut bağıntılarını gösteren bir terim olarak ayırır.

rında) kendi türlerinin gerçek özlerini belirttikleridir. Çünkü, bu soyut ideler zihnin ürünleri oldukları ve de şeylerin gerçek varoluşları ile bağlantılandırılmadıklarından, bu adın zihnin kendi oluşturduğu bileşik idenin dışında bir şeyi belirttiği varsayılamaz; zihnin o adla anlatabileceğinin tamamı bu bileşik idedir; türün bütün özellikleri buna bağlıdır ve bundan kaynaklanır: böylece karışık kiplerde gerçek ve adsal öz aynıdır; ki bunun, genel doğruluğun kesin bilgisiyle ilgisini ilerde göreceğiz.[21]

15. Bu bize, karışık kip adlarının, çoğunlukla yerine geçtikleri ideler tam olarak bilinmeden öğrenilmelerinin nedenini de açıklayabilir. Çünkü bunların genelde adları olan türleri dikkat çektiğinden ve bu türler, daha doğrusu özleri, zihnin kendince yaptığı soyut bileşik ideler olduğundan, bu bileşik ideleri kurmaya kalkışmadan önce adlarını bilmek, zorunlu değilse de, yerinde olur: Bir insan kafasını başkalarının bir ad vermediği bir sürü soyut bileşik ide ile doldurup sonra da bunlarla ne yapacağını bilmeden öylece bırakıp yeniden unutmadıkça böyle olur. Dillerin başlangıcında bir idenin, bir ad verilmeden önce edinilmesi gerektiğini; şimdi de yeni bir bileşik ide yapıldığında yeni bir ad verilerek yeni bir sözcük üretiliyor olduğunu inkâr etmiyorum.[22] Fakat bunun insanların sıklıkla kurup da iletişime sokma gereği duyduğu idelerle oldukça zenginleşmiş ve tamamlanmış dillerle ilgisi yoktur; ve sorarım, çocukların, karışık kiplerin idelerinden önce adlarını öğrenmeleri olağan mıdır değil midir? Bin kişiden biri bile utku ve tutku adlarını işitmeden önce soyut idelerini kurmuş olabilir mi? Yalın ideler ve tözlerde böyle olmadığını kabul ederim; böyle idelerin doğada gerçek bir varoluşu ve birliği bulunduğundan, ideler de, hep olduğu üzere, adlardan önce edinilirler.

21 Bak. 4. Kitap, 2. Bölüm, 19; 4. Bölüm, 5-10; 6. Bölüm.

22 Çünkü sözcükler onları anlamlı kılan idelerle özdeş değildir fakat onları öngörür.

16. Burada karışık kipler için söylenenler çok az değişiklikle bağıntılar için de uygulanabilir; bunları herkes kendisi gözlemleyebileceği için daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim; özellikle bu Üçüncü Kitap'ta sözcüklere ilişkin söylediklerim kimilerine böyle bir konunun gerektirdiğinden daha uzun gelebilir. Daha dar bir çerçevede alınabilirdi belki ancak okuyucumu bana yeni ve biraz sapa gelen (ki bu yazmaya başladığımda hiç aklımdan geçmeyen bir şeydi) bir sav üzerinde[23] düşündürmek istiyordum. Böylece, derinlemesine irdelenip her yönüyle ele alındığında kimi kısımları herkesçe onaylanabilirdi ve en ters ya da en ilgisiz olanı bile çok önemli olduğu halde pek dikkate alınmayan genel bir yanlışlık üzerinde düşünmeye itebilirdi. Özler hakkında nasıl bir karmaşa yaratıldığı ve dikkatsiz, karmaşık biçimde sözcüklerin kullanımı yüzünden nasıl da tüm bilgi, söylem ve konuşma türlerinin bozulup sıkıcı bir hale sokulduğu düşünüldüğünde[24] bu konuyu enine boyuna irdelemenin hiç de yersiz olmadığı görülecektir. Dolayısıyla gerekli olduğunu düşündüğüm bir konu üzerinde çok uzun durmam bağışlanacaktır; çünkü insanların işledikleri bu tür hatalar doğru bilginin önünde en büyük engeller olmanın yanında doğru bilgiymiş gibi de düşünülmektedirler. İnsanlar modaya uygun sözcüklerin ötesine bakıp da her yönden kuşatıldıkları ve güvenle sarıldıkları sözcüklerin hangi ideleri kapsadığı ya da kapsamadığını gözlemleyecek olurlarsa bu övündükleri martavalların akıl ve doğruluktan pek bir pay, belki de hiç pay almadıklarını görürlerdi. Bu konuyu biraz daha açarak insanların kendi kullandıkları dil üzerinde düşünmelerini sağlayabilir ve başkaları kadar kendilerinin de ba-

23 Bu savla gösterilmek istenen karışık kiplerin özlerinin, şeylerin nesnel doğalarıyla değil, kolaylık ve yarar güdüleriyle yönlenen insan istenci tarafından belirlendiğidir. Bu Locke'un sandığı gibi yeni değildir. Bu bölümdeki tartışma, Locke'un deneysel kavramcılık ya da adcılığa eğiliminin delillerini taşır. Örneğin, ahlakla ilgili en yüksek karışık kiplerin akılsal yapısını görmezlikten gelmektir bu.

24 Bak. *Anlama Yetisinin Yönetimi*, 13. Kısım.

zen çok belirsiz, önemsiz ya da anlamsız ancak çok güzel ve beğenilir sözcükler yazdıkları ve söylediklerinden kuşku duymaya ittiysem, doğruluk, huzur ve öğrenme, bilgi adına bir şeyler yaptığımı düşünebilirim. İnsanların bu konuda uyanık olmaları ve tüm bunların başkalarınca irdelenmesinden rahatsız olmamaları hiç de mantıksız değildir.[25] Bu amaçla bu konuda bir şeyler daha söyleyeceğim.[26]

25 İnsanları boş sözcüklerin ve sokak idolleri (önyargılar)'ın zincirinden kurtarmak, Locke'un bu Deneme'yi hazırlarken ve tüm çalışmaları sırasında asıl hareket noktasıydı.

26 Yalın idelerin, yalın kiplerinin ve tikel tözlerin bileşik idelerinin adları, şeylerin varoluşu ile belirlendiklerinden yapay değildirler. Diğer yandan bu bölümde ele alınan karışık kip ve soyut bağıntı adları geri kalan tüm ideleri içerirler ve herhangi bir gerçek varoluşa dayandırılmadan zihin tarafından yapılırlar (ya da öylece bırakılırlar). Ayrıca bunlar tümüyle bireysel keyfilik ya da yarara bağlıdırlar. Fakat bilgi ve ahlak eninde sonunda akla dayalı, değişmez ve sürekli olan bağıntıları içeriyorsa -ki ahlak, neden ve etki üzerine söylediklerimiz bunu Locke da onaylıyor gibidir- kimi bağıntı ideleri zihinsel zorunluluk içerirler ve bu durumda bireysel keyfiyet ve salt yararın üstündedirler.
Locke'a göre yalın idelerimizin karışık kipleri ve bağıntı idelerimiz duyular ve iç duyum aracılığıyla tikel tözlerin sunulduğu yalın idelerden soyutlanırlar; dolayısıyla yalın idelerin tersine, kendilerinde ve en başından genellik içerirler; çünkü adları da soyut ve genel terimlerdir. Hükümet ve ödev, nedensellik ve ahlakçılık bağıntıları tikel idelerden ayrılan soyutlamalardır ve evrensellik (tümellik) de adlara özgüdür.

6. BÖLÜM

NESNE (TÖZ) ADLARI

1. Diğer genel terimler gibi genel nesne adları da türleri temsil eder; bu da, birçok tikel nesnenin uyuştuğu ya da uyuşabildiği ve dolayısıyla tek bir ortak kavram içinde düşünülüp tek bir adla belirtilmeye elverişli olan bileşik idelerin işareti yapılmış olmalarından başka bir anlam taşımaz.[1] Uyuştuğu ya da uyuşabildiği diyorum; çünkü dünyada bir tek güneş var olsa da güneş idesi (böyle daha çok nesne varmış gibi) başka nesnelerin de içinde uyum göstereceği biçimde soyutlanmış olduğundan, o da sanki birçok yıldız gibi birçok güneş varmışçasına, kendi başına bir türdür.[2] Güneşler olduğunu ve her sabit yıldızın çok uzaktan bakan biri için güneş adının temsil ettiği ideye uygun düştüğünü düşünenlerin gerekçeleri vardır. Bu arada böyle bir durum, bize türlerin şeylerin gerçek doğasına değil de insanların oluşturmuş oldukları ide öbeklerine ne çok bağlı olduğunu

---

1 Tikel nesnelerin ve yalın ideleri ya da niteliklerinin tek gerçek varlıklar oldukları; genellik ya da tümelliğin gerçek varlıklara ilineksel olarak insan anlama yetisinin işleyişleri olduğu belirtilen 3. Bölüm, 11. Kısıma bakınız.
Nesne idelerimiz, kendi yalın ideleriyle eksikli ve sönük bir biçimde sunulan şu ya da bu somut nesneye ilişkindirler aslında; ona benzer başka nesneleri de temsil edebileceğini gördüğümüzde genelleme doğar. Nesne adları çoğunlukla geneldir ancak hemen hemen tüm özel adlar şu ya da bu bireysel nesne olarak düşünülen nesne adlarıdır.

2 Böylece soyut ideler potansiyel olarak geneldirler, edimsel olarak değil; bunlara karşılık gelen bireysel şeylerin bir arada edimsel varoluşuna bağlı değildirler.

gösterebilir;[3] sözgelimi biri için bir yıldız olan bir başkası için güneş olabilir pekâlâ.[4]

2. Bir tikel türün yapısını oluşturan ve diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan her türün ölçüsü ve sınırı bizim onun "özü" dediğimiz şeydir; ve bu, adın bu idede içerilen her şeyin o türe özsel olarak bağlı olacağı biçimde tutturulduğu soyut ideden[5] başkası değildir. Bildiğimiz doğal nesnelerin özünün böyle oluşu ya da bu nesneleri türlere bu öze bakarak ayırışımıza karşın yine de buna özel bir ad veriyor ve adsal öz diyorum; böylece onu, bu adsal öz ile türün tüm özelliklerinin kaynaklandığı gerçek nesnel yapıdan ayırıyorum; daha önce de söylendiği gibi, bu gerçek yapı *gerçek öz* diye adlandırılabilir: Örneğin altının adsal özü diyelim ki sarı, belli ağırlıkta, işlenebilir, eriyebilir ve buharlaşmaz bir cisme karşılık gelen, altın sözcüğünün temsil ettiği bileşik idedir. Fakat gerçek öz, cismin, altının tüm nitelikleri ile diğer özelliklerinin de kaynağı olan duyulmaz parçalarının yapısıdır. Her ikisine de öz dense de, birbirinden ne kadar farklı oldukları ilk bakışta göze çarpacak denli açıktır.[6]

3. Çünkü, belli bir şekildeki bedene duyu ve akıl ile birlikte istençli hareketin de eklenmesiyle bu, benim gibi başkalarının da *"insan"* adını verdikleri ve böyle adlandırılan türün adsal özü olan bileşik ide ise de yine de hiç kimse bu bileşik idenin bu

3 Locke, insanların oluşturduğu türlerin tikel varlıkların doğasındaki bir şeye dayalı olabileceğini; insanlarca yapılan genellemelerin de evrenin barındırdığı ve kimi gruplandırma ve adlandırma biçimlerinin başkalarına olduğundan daha uygun düştüğü tikel nesnelerin yapısındaki bir şeyce gerektirilebileceğini yadsımaz.

4 Yani, yıldızların gerçekten birer güneş olduğunu düşünmemiş bir insan için.

5 Ya da genel adın anlamını oluşturan kavram diye de nitelendirilir.

6 2. Kitap, 8. Bölüm ve Locke'un cisimlerin ikincil nitelik ve güçleri ile Aristotle'deki gibi metafiziksel değil de fiziksel bir gerçek özü var gördüğü birincil parçaların hareket ve birliktelikleri arasındaki varsayımsal bir bağıntıyı ele aldığı diğer kısımlara bakınız. Tinlerin gerçek özüne 3. Kısımda değinilmektedir.

türden herhangi bir bireyde bulunacak tüm işlemlerin gerçek özü ve kaynağı olduğunu söyleyemez.[7] Bizim bileşik idemizin içeriğindeki tüm niteliklerin kaynağı tümüyle başka bir şeydir; ve insanın, kendi hareket, duyum ve uslamlama yetileri ile diğer güçlerinin doğduğu ve düzgün şeklinin bağlı olduğu yapısına ilişkin bilgimiz, belki meleklerde ancak kesinlikle yaratıcısında bulunan bilgi düzeyinde olsaydı,[8] insanın özü üzerine, o tür için şu an yaptığımız tanımda yer alandan çok daha farklı bir idemiz olurdu; ünlü Strasburg saatinin içindeki tüm yayları, çarkları ve öteki düzenekleri bilen birinin idesi yalnızca saatin sarkacının hareketine bakıp vuruş sesini işiten ve sadece dış görünüşlerini gözleyen bir köylünün idesinden ne kadar farklı ise, bir tek insana ilişkin idemiz de şimdiki idemizden o kadar değişik olurdu.[9]

4. Sözcüğün sıradan kullanımında, özün türlere bağlı olduğu ve tikel varlıklar için yalnızca belli türlere ayrıldıkları durumda söz konusu olduğu şuradan da anlaşılmaktadır; bireyleri kendilerine göre türlendirdiğimiz soyut ideleri atıp onları ortak adlar altında sıraladığımızda içlerinden biri için özsel olan[10] bir şey düşüncesi hemen yok olur: Birininki olmadan ötekinin kavramı bulunmaz ki bu da aralarındaki bağıntının açık bir göstergesidir.

7 Yani, genellemelerimiz sınıflandırılan şeylerin yüzeysel olarak gösterilen ve dolayısıyla eksikli biçimde açığa çıkan yapısına dayanmaktadır. Buna göre cins adlarının içeriği Tanrısal idelerdeki gibi, tikel nesnelerin en derin ve en doğru kavramını temsil etmez ancak tek yönlü bakış açımızla bilinebilir olsalardı böyle olmazdı.

8 Burada bir sonlu anlayış gücünün bakış açısıyla bilinemez olan gerçek özlerin yalnızca Tanrısal idelerin manevi ifadeleri ya da Tanrısal anlayış noktasında tümüyle bilinebilir olduklarına değinilmektedir.

9 Bu ünlü saate dayalı açıklama, cisimlerin gerçek özlerine uygun olabilir ancak özü şimdi insanda bağlı olduğu organik koşullarda bulunmadıkça öz-bilincin yapısına denk düşmez.

10 "Özsel". Yani, hiçbir şeyin, onun adsal özü ya da ona verdiğimiz adın özünü oluşturan kesin bir içerikle yüklediğimiz bir adı kazanması için gerekli yalın ide ya da nitelikler dışında, bir tikel şeyin varoluşu için özsel olan bir idesine sahip olamayız. Öz sözcüğünün anlamları için bak. 3. Bölüm, 15. Kısım.

Benim ne isem o olmam zorunludur: Tanrı ve doğa beni böyle yapmış; fakat benim için özsel olan bir şey taşımıyorum. Bir kaza ya da hastalık rengimi ya da şeklimi çokça değiştirebilir; ateşimin çok yüksek olması ya da düşmem sonucu aklımı ya da belleğimi ya da her ikisini birden yitirebilirim; bir inme yaşamımı değilse de duyularımı ve anlama yetimi elimden alabilir. Benim kılığımdaki diğer yaratıklar benim sahip olduğumdan daha çok ve daha iyi ya da daha az ve daha kötü yetilere sahip olabilir; ve başkaları benimkinden çok farklı bir görünüş ve beden içinde olup akıl ve duyu sahibi olabilirler. Bunlardan hiçbiri, zihin onları belli bir türe bağlamadıkça, ne bu ne şu ne de başka herhangi bir birey için özseldir;[11] fakat bir türe bağlanır bağlanmaz bu türün soyut idesine göre özsel bir şey bulunur. Her insan kendi düşüncelerini incelediğinde görecektir ki özseli varsayar ya da ondan söz eder etmez zihnine bir tür düşüncesi ya da genel bir adla belirtilen bir bileşik ide geliyor; ve şu ya da bu niteliğin özsel olduğu işte buna göre söylenir. Öyle ki eğer bana benim ya da başka bir tikel cisimsel varlık için akıl sahibi olmanın özsel olup olmadığı sorulursa, hayır derim. Üzerine yazdığım şu beyaz şey için de üzerinde sözcüklerin bulunması aynı şekilde özsel değildir. Ancak bir tikel varlık insan türünden sayılır da "insan" diye adlandırılırsa, o zaman akıl onun için özseldir; bu durumda, tıpkı üzerine yazı yazdığım şeye "inceleme" adını verip onu bu tür içine soktuğumda[12] üzerinde sözcüklerin

11 Buna göre özel adlar bir içerikle yüklenmedikçe ve birey bir cins adı altına sokulmadıkça, hiçbir nitelikler grubunu adsal olarak onun için özsel kabul edemeyiz; yani belli bir adı alması için vazgeçilmezliğinde uzlaştığımız koşullar olarak düşünemeyiz. Yalnızca bir birey bir sınıfın üyesi kabul edildiğinde yüklemlerinden belli bir kısmını yani ortak adının anlamında yer almak üzere seçtiklerimizi özsel diye nitelendirebiliriz. Fakat bu özsellik o bireyden değil bizden kaynaklanır.

12 Adsal özlerde adın anlamı ölçüt ve ilk örnektir, modeldir; ve tikel şeyler bu insan yapımı ilk örneğe uygun bulundukları ve böylece ilk örneğin içeriğini taşıyan adlar almaya hak kazandıkları sürece dikkate alınırlar. Locke'un daha sonra söylediği üzere (4. Kitap, 4. Bölüm, 5. Kısım) soyut

yazılı olmasının bu şey için özsel oluşu gibi aklı da insan adının temsil ettiği bileşik idenin bir parçası varsaymışızdır. Öyleyse özsel olup olmama doğrudan bizim soyut idelerimize ve onlara verilen adlara ilişkindir. Bu da olsa olsa bir genel terimle ifade edilen soyut idenin içerdiklerini içinde barındırmayan tikel bir şeyin o türe sokulamayacağı ve o adla belirtilemeyeceği anlamına gelir; çünkü o soyut ide tam da o türün özüdür.[13]

5. Buna göre, cisim idesi kimilerinin düşündüğü gibi[14] salt uzam ya da uzay olursa, o zaman katılık cisim için özsel değildir: Eğer birileri cisim adını verdikleri ideyi katılık ve uzam olarak görüyorlarsa[15] o zaman katılık cisim için özsel olur. Dolayısıyla özsel olarak düşünülen şey bir tür adının temsil ettiği bileşik idenin bir parçası olup onu içermeyen hiçbir tikel şeyin o türden sayılmadığı ve o adı alamadığı şeydir, başka da bir şey değildir. Bir demirin mıknatıstan etkilenme yani mıknatıs tarafından çekilip yönlendirilme niteliği dışındaki her niteliğini taşıyan bir madde parçası bulunursa, bunda özsel bir şeyin eksik olup olmadığından kuşku duyulabilir mi? Gerçekten var olan bir şeyin

sözcüklerin anlamlarıyla sınırlı kalan bilgimiz şaşmaz kesinliktedir; çünkü içerdiği kavram ve uslamlamalarda şeyleri idelerimize uygunlukları yani onlara verilen adlara yüklediğimiz içeriklere denklikleri ölçüsünde düşünürüz. Yanlışlıkla başka bir uygunluk varsayıldığında, tikel şeyler adlarıyla ilgisiz kalırlar; bir aritmetik hesaplama da soyut olarak tam doğruluk taşısa da yanlış uygulanabilir. Bu bağlamda Locke Molyneux'a (23 Ağustos 1693'te) incelemeleri sonucu tüm genel doğrulukların birer ölümsüz gerçeklikler olduklarını gördüğünü; ancak yanlışlıkla kimi insanların belli bir kısmını ölümsüz gerçeklikler olarak seçtiklerini söyler.

13 Ortak adların adlarla belirtmek üzere keyfi olarak seçtiğimiz ve böylece bu adları almaları açısından özsel olan (yüzeysel) yüklemleri taşıyan şeyler için uygun olmaları, şeylerin Tanrının gördüğü gibi görülebildiklerinde ortak adlarının kazanacakları farklı içeriğe uygun daha tam ve daha derin kavranılamayacaklarını göstermez. Aynı zamanda şeylere yönelik insan anlama yetisinin kendi bilimsel ve felsefi terimlerine yüklediği kavramların insanın evren bilgisinde ilerleyişi sırasında bu ideale gittikçe yaklaşamayacaklarını da göstermez; öyle ki Locke'un deneysel kavramcılığı tikel nesnelerin sonlu kavramlarının kaçınılmaz eksikliğini abartmaktadır.

14 Descartes ve Kartezyenler.

kendisi için özsel olandan yoksun olup olmadığını sormak zaten saçmadır. Ya da soyut idelerimiz dışında bir özgül ya da özsellik ölçütümüz olmadığına göre, bunun özsel ya da özgül bir farklılık yaratıp yaratmadığı sorulabilir mi? Ve adlar altındaki genel ideleri hesaba almadan doğadaki özgül farklılıklardan söz etmek anlaşılmaz bir söylemdir. Bir türün özü ve ölçütü olarak görülen bir soyut ideye bakmaksızın doğadaki iki tikel varlık arasında özsel bir ayrım yapmaya tek başına yeterli olacak şeyin ne olduğunu öğrenmek isterdim.[16] Bütün bu modeller ve ölçütler bir yana bırakılırsa, yalnızca kendileri olarak ele alınan tikel varlıkların tüm niteliklerinin eşit ölçüde özsel oldukları, her bir bireyin içerdiği her şeyin kendisi için özsel olduğu ya da dahası hiçbirinin özsel olmadığı görülecektir.[17] Mıknatıstan etkilenmenin demir için özsel olup olmadığını sormak akla uygun olabilirse de, kalemimin ucunu açmada kullandığım tikel madde parçası için bu mıknatıs etkisinin özsel olup olmadığını, onu demir adı altında ya da belli bir türden sayarak düşünmeksizin,[18] sormak çok uygunsuz ve anlamsızdır diye düşünüyorum. Önce de söylendiği gibi adlar verdiğimiz soyut idelerimiz türün sınırları iseler, bu idelerde içerilenler dışında hiçbir şey özsel olamaz.

---

15 Fakat bu cisim kavramlarından biri diğerine göre şeylerdeki içkin nedenle daha bağdaşıktır; ve insanın edinebilir olduğu diğeri de ötekilerden daha akla uygundur.

16 Bunların Tanrısal bakış noktasındaki (bizce ulaşılamayan) eksiksiz idesini, uzanabildiği noktaya kadar geçerli insan biliminin derinlik ve tamlık açısından gerisinde kaldığı bir ideal ölçüt olarak alamaz mıyız?

17 Ele alındıkları ve düşünüldükleri zaman tikel varlıklar hiç salt kendileri olarak irdelenmezler mi? Kimi bağıntıları, diğerlerine göre daha derin ve daha tam ve de dolayısıyla karşılıklı bağıntı kavramları olamaz mı? Bak. Spinoza, Ethica, 2. Bölüm, 11.

18 Bu kısmı yorumlarken Green (Giriş 94, 95-paragraflar) "tikel varlıkla" Locke'un, bize soyut ya da genel idelerini oluşturmada yarayacak yüzeysel birkaç niteliğini sunan tikel varlık değil de tüm niteliklerinden sıyrılmış soyut bireyi kastettiğini kabul etmektedir.

6. Sıklıkla nesnelerde benim adsal öz dediğim soyut ideleri-nden ayrı olarak bir gerçek özden söz ettiğim doğrudur. Bu gerçek özle demek istediğim, bir şeyin içinde birleşik halde bulanan tüm özellikleri ve sürekli olarak adsal özle birlikte bulunduğu görülen özelliklerin temeli olan yapıdır; bu, her şeyin kendi dışında herhangi bir şeyden bağımsız olarak kendi içinde taşıdığı tikel yapıdır. Fakat bu anlamıyla da *öz bir türe bağlıdır ve bir türü gösterir.* Çünkü, özelliklerin bağlı olduğu gerçek yapıya karşılık geldiğinden, bireylere değil yalnızca türe ait özellikleri, şeylerin bir türünü gösterir mutlaka: Örneğin, altının adsal özünü işlenebilirlik ve eriyebilirlikle birlikte belli bir renk ve ağırlıkta bir cisim olarak kabul edersek, gerçek öz bu nitelikler ve bu niteliklerin birliğinin bağlı olduğu madde parçalarının yapısıdır; aynı zamanda bu bileşik ideye eşlik eden *agua regia*'da eriyebilirlik gibi başka özelliklerinin de temelidir.[19] Bunlar değişmez görülen bir tür ya da genel soyut ide varsayımına dayalı özler ve özelliklerdir; ancak bu niteliklerin özsel ya da ayrılmaz biçimde bağlandığı hiçbir bireysel madde parçası yoktur.[20] Özsel olan şu ya da bu türden olmasını sağlayan bir koşuldur: Madde parçasını bir soyut ide adı altında düşünmediğinizde zorunlu, vazgeçilmez tek bir nitelik söz konusu olmaz. Gerçekte, nesnelerin gerçek özlerinin ne olduklarını tam olarak bilmeden yalnızca var olduklarını kabul ederiz; ancak onları belli bir türe bağlayan temeli ve nedeni olarak gerçek özlerin kabul edildiği yine adsal özdür.[21]

19 Bilgi alanımıza sokulsalar bile gerçek özler birer birey değil de şeylerin adsal özlerine ait daha derin daha tam niteliklerini içeren türler olarak en son yapılarını oluştururdu; kısaca şeyler Tanrısal ideleriyle göründükleri biçimde yansırlardı. İnsan duyuları ve anlama yetisinin alanı dışında kalan gerçek öz örneği olarak Locke maddesel nesnelerin atomik dokusunu vermişse de bu insanın gözlem alanına girebilen yüzeysel ve değişken görünüşlerin kaynağıdır.

20 Öyleyse tüm genel doğrular kendilerinde soyut ya da tüm bireysel madde parçalarından bağımsız öncesiz-sonrasız gerçekliklerdir.

21 Locke'da adsal özler, terimlerin anlamlarıdır: Gerçek özler de tikel şeyle-

7. Şimdi düşünülecek olan şey nesnelerin bu özlerden hangisine göre türlere ayrılacağıdır;[22] bunun adsal öze göre yapılacağı ortadadır. Çünkü türün işareti olan adın belirttiği tek öz odur. Dolayısıyla, bizim genel adlarla belirlediğimiz nesne türlerini, bu adın belirteci olarak konduğu ideden başka bir şeyin belirlemesi imkânsızdır; bu da, önce de görüldüğü üzere, adsal öz dediğimiz idedir. Neden bu bir at, şu bir katır; bu bir hayvan, şu bir at deriz? Tikel bir şeyin bu ya da şu türden olması bu ya da şu adsal özü taşıması ya da o adın konulduğu soyut ideye uymasından değil de nedendir? Herkesin şu ya da bu nesne adlarını işittiği ya da söylediği zaman bu adların temsil ettiği özün türünü kendi düşüncelerini irdelemekten başka bir yolla bilebilmesini isterdim.

8. Bizim için şeylerin türlerinin, şeylerin kendilerindeki belirli, seçik gerçek özlere değil[23] bizdeki bileşik idelere göre seçik

---

rin en son (fiziksel) yapısıdır. Adsal özlerin ve bağıntılarının tanıtlanabilir zorunlu bilgisine sahip olabiliriz; çünkü anlamlar onları kuran zihince oluşturulur ve dolayısıyla tamamıyla zihince anlaşılabilir haldedirler; ancak böyle tanıtlanan yalnızca sözsel bilgidir. Şeylerin gerçek özlerinin tüm içermeleri ile bilinmesi, her şeyi bilmek demektir ve bu yüzden insanın biliş düzeyini aşar. İnsanın duyuları ve iç duyum yoluyla sunulan görünüşlerde bilinçsizce yer alan evren bilgisi, tek tanıtlanabilir olan kavramsal bilim ve Tanrısal bilginin her şeye içkinliği arasında kalır. Bizimki, insanın geleceğin ne getireceğine bağlı yargılarını düzenlediğinden insan yaşamının belirleyicisi olan olası tahmin sahasıdır ve şeyler bizce bilinebilirken şeylerin yasalarını değiştirebilecek bilinmeyen güçlere bağlıdır. İnsanın düşünsel görev ve ödevinin, salt sözel bilimden daha derin ve daha gerçek bir bilgiye ulaşabilir ancak gerçek özlerin bilgisine ulaşamaz ara konumu içinde açıklanması eğilimindedir bu Deneme... Adsal ve gerçek özler konusunda buna yolu açan Dördüncü Kitapta daha belirgindir bu eğilim. Orada tikel nesnelerin tanıtlamalı bilimine sonlu şeyler üzerine tümel zorunlulukta önermeler kuramayan insanca erişilemeyeceği sonucuna götürür bizi. Bak. 4. Kitap, 12. Bölüm, 9, 10.

22 "İnsanların sınırlı yetileri ve deneyimiyle."

23 Karışık kiplerdeki gibi tümüyle şeylerden bağımsız değildirler; ancak yalnızca genelleme yapan zihnin bu amaçla seçtiği belli gözlemlenebilir nesne nitelikleriyle bağıntılıdırlar; sınırlı duyularımızla da öz bilincimizde de algılanamaz olduklarından idelerini edinemediğimiz gerçek özlerle değil.

adlar altında sınıflandırılmalarından başkaca bir şey olmadıkları bellidir, şöyle ki: Tek bir türe sokulan, aynı adla anılan ve böylece tek bir türden kabul edilen birçok bireyin, türsel olarak farklılık gösterdikleri diğer bireyler kadar kendi türdeşi bireylerle de kendi gerçek yapılarına bağlı farklılıklar taşıyan niteliklere sahip olduklarını görürüz. Doğa cisimleri ile haşır neşir olan herkesçe kolay gözlemlenebilirken buna kimyacılar sıklıkla, bir parça sülfür, antimon ya da vitriyol'de diğer parçalardakilerle aynı nitelikleri arama uğraşları sırasında uğradıkları hayal kırıklığı sonucu inanırlar. Çünkü, aynı adsal öze sahip, aynı ad altında gruplandırılmış aynı türden cisimler olsalar da, bunlar sıklıkla çok titiz irdelemeler üzerine çok dikkatli kimyacıların beklentileri ve çabalarını boşa çıkaracak denli birbirinden farklı nitelikler gösterirler. Fakat nesneler gerçek özlerine göre türlere ayrılmış olsalardı, aynı türden iki bireysel nesnede de, iki daire ya da iki eşkenar üçgende olduğu gibi, farklı özellikler bulmak mümkün olmazdı. Her tikeli şu ya da bu sınıfa, şu ya da bu genel ada ait kılan şey tam anlamıyla bize göre öz olandır; ve bu durumda bize göre öz olan şey belli bir adın verildiği[24] ve doğrusu tikel şeylerin varlığından çok genel adlarına gönderme içeren soyut ideden başka nedir?

9. Şeyleri gerçek özlerine göre gruplandırıp ayıramaz ve dolayısıyla (gruplandırmanın amacı olan) adlandırmayı yapamayız; çünkü gerçek özleri bilmeyiz. Yetilerimiz bizi, nesneleri bilip ayırt etme yönünde onlarda gözlemlediğimiz duyulur idelerin bir öbeğinden daha öteye götüremez; olabilecek en titiz ve sağlıklı bir gözlem de yapsak, vardığımız nokta bu niteliklerin

24 Diğer bir deyişle, ada yüklemek için görünen niteliklerine bakarak seçtiğimiz içerik şeylere, onlara verilen bir genel adı taşıma hakkı tanır. İnsan anlama yetisince oluşturulan türler, dolayısıyla mutlak değil göreli, yüzeysel ve yapaydırlar; şeylerde gözlemleyebildiğimiz birçok yalın ideden oluşturduğumuz yalın ideler topluluğuna bağlıdırlar.

doğduğu gerçek iç yapıdan,[25] daha önce verdiğimiz örnekteki köylünün yalnızca dış görünüş ve hareketlerini gördüğü ünlü Strasburg saatinin iç düzeneğine ilişkin idesinden daha da uzaktır. Hiçbir bitki ya da hayvan yoktur ki en derin anlama yetisini bile şaşırtabilecek denli karmaşık olmasın. Çevremizdeki şeyleri kullanma alışkanlığımız bizi şaşkınlıktan kurtarsa da bilgisizliğimizi gideremez. İşlediğimiz taşları ya da her gün kullandığımız demiri incelemeye kalktığımızda, onların yapısını bilmediğimizi ve onlarda bulduğumuz farklı niteliklerin nedenini bulamadığımızı görürüz hemen. Özelliklerinin bağlı olduğu içsel yapının bizim için bilinmez olduğu apaçıktır; kurşun ve antimonu eritilebilir yapan ama odun ve taşları öyle kılmayan bu parçalar dokusu, bu gerçek öz nedir?[26] Kurşun ve demiri işlenebilir, antimon ve taşları işlenemez yapan nedir? Herkes bu gözlemlerin bitki ya da hayvanların ince düzenekleri ve akılalmaz gerçek özlerinden son derece uzak olduklarını bilir. Tanrının bütün bir evren dokusu ve her parçası üzerindeki işçiliği, en meraklı ve akıllı insanın kapasitesi ve kavrama gücünün çok çok ötesindedir ki akıllı varlıklar arasında en bilgisiz olanın kavramları ile en zeki insanın bulguları arasındaki düzey farkı her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Tanrıya kıyasla pek düşüktür. Dolayısıyla şeyleri, keşif ya da kavrama alanımızdan böylesine uzak gerçek özlerine göre düzenleyip adlar altında belli sınıflara ayırmaya çalışmak boşunadır. Görmeyen bir insanın şeyleri renklerine göre ve koku alma duyusunu yitirmiş birinin bir zambak ya da gülü kokularına göre ayırt etmesi, bilmediği iç yapılara göre işlem yapması ile aynı olacaktır. Koyun ve keçileri kendisinin bilmediği gerçek özlerine göre ayırt edebileceğini

25 Yani "gerçek özleri".

26 Locke, burada şeylerin gerçek özlerinin fizik ötesi değil fiziksel olduğunu düşünmektedir; dolayısıyla bunun daha keskin duyularımız olsa şeylerin bu özsel dokusunu görüp hissedebileceğimiz, duyuya açık olabilecek bir parçalar dokusu olduğunu söylüyor.

düşünen birinden bu beceresini *tepeli devekuşu*[27] ve *querechinchio*[28] denen türler üzerinde denemesi ve bunların, içsel gerçek özlerine göre, bulundukları ülkelerde o adlarla ifade edilen duyulur niteliklerine ilişkin bileşik ideyi bilmeden, sınırlarını belirlemesi istenebilir.

10. Dolayısıyla, birçok nesne türünün kendi seçik içsel *tözsel formları (biçimleri)*[29]nın bulunduğu ve nesnelerin asıl tür ve cinslerine bu formlara göre ayrıldığı öğretilmiş olan insanlar, tümüyle akıl almaz olan ve genellikle bulanık ya da karmaşık kavramlarına sahip olunan *tözsel formlar* konusunda verimsiz araştırmalara yöneltilerek daha da yoldan çıkarılmışlardır.

11. Doğal nesneleri türlere ayırıp gruplandırışımızın şeylerin kendilerinde bulunan gerçek özlere değil zihnin yaptığı adsal özlere dayandığı, bizdeki tin ideleriyle çok daha belirginleşir. Şöyle ki, zihin tinlere yüklediği yalın ideleri kendi iç işlemlerine dalarak edindiğine göre, kendinde bulduğu tüm bu işlemleri, varlıkların bir türüne ve maddeyi düşünmeksizin yüklemenin dışında bir tin kavramı yoktur ya da olamaz. Tanrıya ilişkin en ileri kavramımız[30] bile kendi içimizde olup bitenlerin iç duyu-

27 Buffon bu kuşun Avrupa'ya Locke'un Denemesi çıkmadan yüzyıl önce Hollandalılar tarafından Java'dan getirildiğini söylüyor. Buna Deneme'de birden fazla değinilmektedir. Bak. 34. Kısım.

28 Şili'de bulunan bir tavşan türü.

29 Peripatetik felsefede bir şeyin formu onu var olan gerçek şeyin türü yapar. Locke'un varsayılan gerçek özlere yüklediği işlevi bu felsefe geri alır; bununla birlikte Locke gibi Aristotle için de bu, parçaların bir fiziksel dokusunun doğal sonucu değildir; ilişkiye giremediği duyular tarafından kesinlikle algılanamaz. Herhangi bir şeyin bireysel birliğin ilineksel olana karşıt kendinde bulunan tözsel formla oluşturulduğu varsayılmıştır çünkü. Form ve madde birbirine zorunlu bağımlılık içindeki şeylerin yapısı içinde Aristotle'a göre karşılıklı bağıntı içindedirler. Bak. Metafizik, 6. Kitap.

30 Tanrı üzerine kavramlarımız için 2. Kitap, 23. Bölüm 33-35 kısımlara ve sonra da 4. Kitap, 10. Bölüm'e bakınız. Locke hep Tanrıyı sonlu düşüncenin kategorilerine giren diğer kişiler arasında bir kişi olarak kabul eden bir Tanrısal kavrama eğilimlidir. Doğrusu *hiçbir üçüncü tekil adıl* canımızı ve varlığımızı borçlu olduğumuz Tanrı için uygun değildir ki Tanrı

muyla edindiğimiz ve bizde bulunuşları ile, bulunmayışlarına göre, daha mükemmele ulaşacağımızı düşündüğümüz aynı yalın ideleri yüklemek yani bu yalın ideleri Tanrıya sınırsız bir derecede yüklemek dışında bir şey değildir. Buna göre, kendimize yönelik iç duyumla her biri olmasını olmamasına yeğlediğimiz ve her birinden ne kadar çok olursa o kadar iyidir diye düşündüğümüz varoluş, bilgi, güç ve haz idelerini edindikten sonra hepsini her biri sonsuz olacak biçimde birleştirir ve böylece öncesiz-sonrasız, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, sonsuz bilgelikte ve sonsuz mutlulukta bir varlığın bileşik idesine ulaşırız. Değişik melek türleri[31] olduğu söyleniyorsa da, onların seçik özgül idelerini nasıl oluşturacağımızı bilmeyiz: Şöyle ki, birden fazla tin türünün varlığının imkânsız olduğu gibi bir kuruntudan[32] değil, bu tür varlıklara uygun olarak kendimizden edindiğimiz ve kendi zihnimizin düşünme, hoşlanma ve bedenimizin birçok kısmını hareket ettirme gibi eylemlerinden aldığımız birkaçı dışında yalın idemizin olmayışı (ve de oluşturamayışımız) yüzünden, kavramlarımızda çeşitli tin türlerini birbirinden, ancak kendimizde gözlemlediğimiz bu işlem ve güçleri onlara daha düşük ya da daha yüksek derecede yükleme yoluyla ayırabiliriz; dolayısıyla süre ile birlikte tüm diğer ideleri de sonsuzluk derecesiyle yüklediğimiz Tanrı ve bu noktada sınırlama getirdiğimiz başka tinler dışında çok seçik özgül ideleriniz yoktur tinlere[33] ilişkin: Aynı zamanda alçakgönüllülükle

---

evrene ilişkin her düşünce ve inancımızda önkabuldür. Profesör Schurman'ın Tanrıya İnanma Üstüne Winkley Derslerinde bu ayrım çok iyi konmuştur.

31 Meleklerin süreğen derecelenişinin gösterildiği, St. Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica*'sına (1. Bölüm, 108'e) bakınız. Locke bu denemede ve başka yerlerde meleklere birçok göndermede bulunur.

32 Bu Bacon ve Shakespeare'in de kullandığı bir kavramdır.

33 "Tinler" yani bedensiz, cisimsiz tinler.

diyorum ki, idelerimizden Tanrı ve diğer tinler arasına ayrım koymada içerdikleri yalın idelerin sayısı değil sonsuzluktur belirleyici olan. Bütün varoluş, bilgi, istenç, güç ve hareket gibi tikel ideler zihinsel işlemlerimizden edinildiklerinden, bunların hepsini yalnızca derece farkıyla bütün tin türlerine yükleriz. Oluşturabildiğimiz en büyük ilk varlık idesi hayal edebileceğimiz en yüksek derecedir, hatta sonsuzluktur; Onun mükemmel doğasıyla, tüm yaratılmış varlıkların en yüksek ve en mükemmeline üstünlük derecesi, en yüce insanın hatta en kusursuz meleğin en basit madde parçasından üstünlüğüne oranlanamaz, bile; dolayısıyla bizim sığ anlama yetilerimizin Tanrı kavramı, onun gerçek varlığının sonsuzca gerisindedir.

12. Nasıl ki duyulur şeylerin türleri onlarda gözlemlediğimiz ve bildiğimiz nitelikleri ile birbirinden ayırılıyor; öyleyse bizde ideleri bulunmayan seçik özelliklerle birbirinde ayrılan ve başkalaşan birçok tin türünün bulunabileceğini kavramak imkânsız ve de akla aykırı değildir. Bizden üstte, bizden aşağıda bulunan duyulur ve maddesel varlık türlerinden daha da fazla akıllı varlık türleri olabileceği bana imkânsız gelmiyor; şöyle ki, bütün görülebilir cisimler dünyasında ne aralık ne de boşluk görebiliyoruz.[34] Bizden aşağıya basamak basamak bir iniş vardır ve her adımda birbirinden pek az farklılık gösteren bir süreğen dizilim vardır. Kanatlı balıklar vardır ve hava bulunan ortama yabancı değildirler; suda yaşayan balıklar gibi soğukkanlı, balıklar gibi yenebilecek lezzette kuşlar vardır. Kuşlara da diğer hayvanlara

34 Bunu modern bilim ve yöntemlerinin gelişim ve uygulanım sürecinden büyük bir yeri olan süreklilik, süreğenlik ilkesinin kabulü izler. Leibniz evren içinde hepsi üstün Monad (zerre, atom) da ya da Tanrıda toplanmak üzere en düşük bağımlı monaddan en yüksek bağımlı monada, mükemmelliğe doğru sürekli ilerleyen bir tırmanış olduğunda ısrar ederken bu ilkeden çok yararlanmıştır. Aristotle'da da tuhaf biçimde benzeşen bildirimler yer aldığından *De Anima*'da da Aristotle böyle yapmıştır diyebiliriz.

da çok benzeyen, ikisinin arasında hayvanlar da vardır: İki yaşayışlı (su/kara) hayvanlar kara ve su hayvanları arasında bir halkadır; ayıbalıkları suda ve karada yaşarlar; domuzbalıkları sıcakkanlıdırlar ve bir domuzun bağırsaklarına sahiptirler; denizkızları ya da balıkadamlar hakkında anlatılanlar da cabası.[35] Kimi hayvanlar vardır ki insan denen varlık kadar bilgi ve akla sahip görünürler; ve hayvan ile bitki âlemi birbiriyle öylesine iç içedir ki birinin en alt halkası ile diğerinin en üst halkasını karşılaştırdığımızda aralarında çok büyük bir farklılık algılayamazsınız. Maddenin en alt ve de en cansız parçalarına gelene dek her aşamada birçok türün birbiriyle bağlantılı olup neredeyse duyulmaz derecelerde farklılık içerdiklerini görürüz. Ve yaratıcının sonsuz güç ve bilgeliğini hesaba kattığımızda, varlık türlerinin bizden aşağı doğru azar azar inmesi gibi bizden yukarı doğru da yine azar azar Tanrının sonsuz mükemmelliğine yükselmesinin de Yüce Mimarın sonsuz inayeti ve amacına, aynı zamanda evrenin mükemmel uyumuna yakışır olduğunu düşünmeye hakkımız vardır. Bu olasılık karşısında, bizden aşağı varlık türlerine göre bizden üstün çok daha fazla varlık türünün olduğuna inanmamamız için neden yoktur; mükemmellik derecelerine bakıldığında biz Tanrının sonsuz varlığından, en düşük ve hiçliğe en yakın varlık derecesine olduğumuzdan çok daha uzağız. Tüm bunlarla birlikte, yukarıda söylenen nedenler dolayısıyla tüm bu seçik türlere ilişkin açık seçik idelerimiz yoktur.

13. Cisimsel töz türlerine yeniden dönelim. Birisine, buzla suyun iki seçik nesne türü olup olmadığını sorsam, olumlu yanıt alacağım kesindir: Ve iki seçik tür olduklarını söyleyen birinin haklı olduğu da yadsınamaz. Fakat Jamaika'da büyüyüp belki buzu hiç görmemiş ve adını bile duymamış olan bir İngiliz, kı-

35 Locke bu anlatılanlara inanmış mıdır yoksa alay mı etmektedir?

şın İngiltere'ye gelip de gece leğene koyduğu suyun sabah büyük bir kısmının donmuş olduğunu görür ve bunun özel bir adının bulunduğunu bilmediğinde buna katılaşmış su derse, bu o kimse için sudan ayrı, yeni bir tür müdür? Bu soruya şöyle bir açıklık getirilebilir sanırım; sıcakken akıcı olup soğuduğunda donan pelte ya da fırındayken sıvı olup işçinin elindeyken katı olan altın nasıl ayrı bir tür oluşturmuyorsa, buzun da o kimse için yeni bir tür olmaması gerekir. Böyle olunca da, *seçik türlerimizin, kendilerine adlar konulmuş olan seçik bileşik idelerden başka bir şey olmadıkları* besbellidir. Var olan her nesnenin onda gözlemlediğimiz duyulur nitelik ve güçlerin dayandığı kendi özel yapısı olduğu doğrudur; ancak (ayrı başlıklar altında gruplandırma demek olan) şeyleri türlere ayırma işlemi onlara ilişkin idelerimize göre bizim tarafımızdan gerçekleştirilmektedir: Gözümüzün önünde olmayan nesnelerden söz edebilmek için onları bu şekilde adlarla ayırt etmek yeterli olsa da, bu gruplandırmanın nesnelerin kendi gerçek yapılarına göre oluşturulduğu ve var olan şeylerin doğa tarafından bizim adlarla yaptığımız gibi gerçek sözlere göre türlere ayrıldığını kabul edersek çok büyük yanlışlıklara düşebiliriz.[36]

14. Cisimsel varlıkları,[37] şeylerin, var olan her bireyin doğa tarafından türlere ayrılmasında ölçüt alınan belli kesin özleri ya da formları olduğu yolundaki alışılmış varsayıma göre ayırt etmek için şunlar zorunludur.

15. Öncelikle, doğanın, şeyleri üretirken, bunları üretilecek bütün şeylerin modelleri olarak düzenlenmiş ve yerleştirilmiş belli özleri paylaşacak biçimde tasarladığından emin olmak. Bu

36 Bilimsel sınıflamalarımız ya da doğal sınıfların (I. S. Mill böyle diyor) en derini bile *en son fiziksel* yapıya ulaşmayı başaramaz ve dolayısıyla sınıflandırılan şeylerdeki genel değişmelerin bağlı olduğu koşulların toplamına ilişkin tam bir kavram sağlayamaz.

37 "Cisimsel varlıklar" - bireysel nesneler.

genelde önerildiği kaba anlamıyla[38] tam olarak onaylanmadan önce daha iyi bir açıklama gerektirmektedir.

16. İkinci olarak, doğanın şeyleri üretirken tasarladığı özü her zaman yakalayıp yakalamadığını bilmek zorunludur. Değişik hayvan türleri arasında gözlemlenegelmiş olan sıradışı ve tuhaf doğumlar, bunlardan biri ya da her ikisinden de kuşku duymaya iten sebepler yaratır.

17. Üçüncü olarak, ucube[39] dediğimiz yaratıkların, skolastikteki tür kavramına uygun olarak, gerçekten seçik bir tür olup olmadığı belirlenmelidir; çünkü var olan her şeyin kendi tikel yapısı olduğu kesindir. Bununla birlikte, bu ucube yaratıklardan kimisinde soyları ve kökleri ile bağlı bulundukları görünen türün özünden kaynaklandığı ve o öze eşlik ettiği kabul edilen niteliklerden birçoğu ya da hiçbirinin bulunmadığını görüyoruz.

18. Dördüncü olarak, türlere ayırıp bu ayırıma göre adlandırdığımız şeylerin gerçek özlerini bilmemiz yani onlara ilişkin ideleri taşımamız gerekir. Fakat bu dört noktada da bilgisiz olduğumuzdan, şeylerin varsayılan gerçek özleri, cisimleri türlere ayırmada bize yardımcı olmaz.

19. Beşinci olarak, bu konuda düşünülebilecek tek yol, şeylerin farklı gerçek özlerinden doğan özelliklerini içeren tam bileşik idelerini kurduktan sonra bununla onları türlere ayırmak olurdu. Fakat bu da yapılamaz. Çünkü, gerçek özün kendisini bilmediğimize göre, ondan doğan ve ona, herhangi birinin bulunmaması durumunda o özünde bulunmadığı ve bu yüzden de nesnenin de o türden olmadığından emin olacağımız biçimde sıkı sıkıya bağlanmış olan bütün özellikleri de bilmek olanaksızdır.[40] Altının kendi türünü belirleyen gerçek özünü bilme-

38 Tüm bireysel nesnelerin var olmayı sürdürdükleri yolundaki belli sayıda düşük türler varsayımına gönderme yapmaktadır.

39 Locke, bu konuda sürekli ucube yaratıklardan söz eder.

40 Maddenin ikincil nitelik ve güçleri ile birincil nitelikleri ve yapısı arasındaki (varsayımsal) bağıntı ve de yetersiz deneyimimiz dolayısıyla sonrakinin kaçınılmaz eksikli bilgisi ile ilkini tahmin edemeyişimiz konusunda bakınız 2. Kitap, 8. Bölüm.

dikçe, altının gerçek özüne bağlı,[41] biri olmadı mı altının gerçek özüyle birlikte varlığının da yitimine yol açan özelliklerin tam sayısını asla bilemeyiz. Altın sözcüğünü kullandığımda, basılan son altın sikkesi gibi tikel bir madde parçası anlaşılmalıdır.[42] Eğer genel anlamı ile ben ya da bir başkasının altın dediği bileşik ide ya da altının adsal özünü temsilen kullansaydım, anlaşılamazdı.[43] Elimizde sözcüklerden başka bir şey yokken sözcüklerin çeşitli anlam ve yetersizliğini göstermek oldukça güçtür.

20. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere nesneleri adlar yoluyla türlere ayırma nesnelerin gerçek özlerinden tamamıyla kopuktur; bu nesneleri iç özsel farklılıklarına göre tam olarak ayırıp gruplandırmaya da kalkışamayız.[44]

21. Fakat söylendiği üzere şeylerin gerçek özlerini bilmesek de genel sözcüklere gereksindiğimiz için, yapabileceğimiz tek şey inceleme sonucu var olan şeylerde birlikte bulunduklarını gördüğümüz belli sayıda yalın ideyi bir araya getirip[45] bunlardan bir bileşik ide oluşturmaktır. Bu, var olan bir nesnenin gerçek özü değilse de, verdiğimiz adın bağlı olduğu ve yerini alabildiği özgül idedir; bununla en azından bu adsal özlerin doğruluğunu

41 Ancak altının adsal özünü oluşturan özelliklerin kesin sayısını bilebiliriz. Çünkü insanların kendi başlarına bu adı almasını sağlayacak nitelikleri sunan tikel bir nesneyi böyle adlandırarak altın adının anlamına kattıkları yalın ide ya da niteliklerden oluşur bunlar.

42 İnsanın hangi niteliklerin olmadığını bilmeden varsayımsal olarak altın dediği şey farklı bir gerçek öz içerecektir.

43 Altın adının uygun görüldüğü bir tikel madde parçasının tüm özelliklerinin ona uyarlanan terimin adsal özünden çıkarılabileceğini söylemek bozuk bir anlatım olurdu; ve hangi niteliklerin yokluğunun altın adsal özünü altın olmaktan çıkaracağını bilmediğimizi söylemek bir çelişki olurdu; çünkü altın her birimiz için ne olacağına karar verdiğimiz anlama gelir.

44 Fizik bilimindeki en yüksek bulgularımız bile *axiomata prima* düzeyine çıkamaz ve hep Bacon'un *axiomata media* dediği alanda kalır ki bu Locke'un insan yaşamının asıl olarak dayandığına inandığı alandır.

45 "Yalın ideler" yani edimsel olarak duyularda sunulan nitelikler ve iç duyumda edinilen zihinsel yüklemler; öyle ki, bu bağlamda insanların oluşturduğu *adsal özler* yapay ve şeylerden bağımsızdırlar.

sınayabiliriz.[46] Örneğin, cismin özünün uzam (yer kaplama) olduğunu söyleyenler[47] vardır; eğer böyleyse, şeyin kendisini bir şeyin özü olarak görmek yanlış olmaz.[48] O zaman konuşurken cisim yerine uzamı kullanalım ve "cisim hareket eder" demek istediğimizde "uzam hareket" eder diyelim ki ne kadar sağlıksız olduğunu görebilirsiniz. Bir uzam iterek diğer bir uzamı harekete geçirir diyen biri, sırf bu ifade ile bu kavramın saçmalığını yeterince belli eder. Bizim açımızdan bir şeyin özü bu adın kapsadığı ve işaret ettiği bileşik idenin bütünüdür ve nesnelerde onları oluşturan birçok seçik yalın ide yanında, bulanık bir töz ya da birliklerinin[49] bizce bilinmez dayanağı ve nedenine ilişkin bir ide vardır: Ve dolayısıyla cismin özü sırf uzam değil aynı zamanda uzamlı katı şeydir; böylece uzamlı katı bir şeyin hareket ettiği ya da ittiğini söylemek cismin hareket ettiği ve ittiğini[50] söylemekle aynıdır ve bir o kadar anlaşılabilirdir. Aynı şekilde, bir akıllı hayvanın konuşabildiğini söylemek de bir insanın konuşabildiğini söylemekle aynıdır; fakat kimse akıllılığın konuşabilir olduğunu söyleyemez; çünkü akıllılık bizim insan adını verdiğimiz özün tümünü karşılamaz.

22. Dünyada bizimki gibi şekilleri olan ancak kıllı ve dilden, akıldan yoksun yaratıklar vardır. Aramızda bize benzeyen ancak akıldan yoksun ve belki konuşamayan aptallar vardır. Ayrıca,

46 Burada da salt yapay ya da değişken genellemelerden ayrı olarak doğal genellemelerin kabulü söz konusudur. İnsan teriminin adsal özü kırmızı terimiyle oluşturulandan daha doğal bir sınıflandırma içerir. Sınıflandırılan bireylerin doğasına daha derin bir bakış vardır.

47 Salt uzanım olamayacağından bir boşluğun imkânsız olduğunu savunan Descartes ve Kartezyenler. (Descartes, *Principia*, II, 11, 12, 16, 18.)

48 "Öz" yani adsal öz; cisim adına yüklediğimiz ve tabii ki adın yerini alabilecek anlamı oluşturan yalın ideler.

49 Yani, tikel nesnelere ilişkin bileşik idelerimizi oluşturan tüm niteliklerden sıyrılmış, genel töze ilişkin soyut ide. Bak. 2. Kitap, 23. Bölüm, 2. Kısım.

50 Katılık ya da geçirmezliğin cisim idemizin özü olduğu ve cisim adını uzayda sunulan katılara uygun kılan içerikte yer aldığının savunulduğu 2. Kitap, 4. Bölüm ve 13. Bölüm, 2. Kısıma bakınız.

hemen her yönüyle bizimle aynı kılıkta, konuşan ve akıllı ancak kıllı kuyrukları olan yaratıklar vardır; erkekleri sakallı olmayan ve dişileri sakallı olan kimi yaratıklardan da söz edebiliriz. Bunların insan olup olmadıkları, insan türüne girip girmedikleri sorulacak olursa; sorunun doğruca adsal özle ilgili olduğu açıktır; çünkü insan sözcüğünün tanımı ya da insan adı ile belirtilen[51] bileşik ideye uygun olanlar insandır, uymayanlar değildir. Fakat varsayılan gerçek öze ilişkin araştırmaya girilirse; bu yaratıkların iç yapısı ve dokusunun özsel olarak farklı olup olmadığını yanıtlamamız imkânsızdır; ancak yetilerin ya da dış görünüşün çok farklılaştığı durumda iç yapının tümüyle aynı olmadığını düşünebiliriz. Fakat gerçek içsel yapıdaki hangi farklılığın özgül bir farklılık olduğunu araştırmak anlamsızdır; çünkü türler için ölçü aldıklarımız idelerimizde yer almayan o içsel yapı değil[52] kendi bildiğimiz soyut idelerimizdir. Görünüşte aynı, akıl ve dilden yoksun bir soytarı[53] ile bir maymun için yalnızca bedenleri üzerindeki tüy miktarının farklılığı iç yapı bakımından farklılıklarının bir göstergesi olabilir mi? Bizim için bir soytarı ve akıllı bir insan arasındaki gerçek yapı ve tür farklılığının göstergesi akıl ve konuşma eksikliği değil midir? Tür ayrımının[54] gerçek doku ve gizli yapılara göre değişmez biçimde yapılmış olduğunu iddia ediyorsak, tüm diğer varlıklar için de bu karşılaştırma söz konusudur.

51 Yani, insan adı içeriğinde yer almak üzere seçtiğimiz nitelikleri gösteren canlı varlıklar ki, bir edimsel bireyin insan adını hak edip etmediğine karar vermede ölçüt aldığımız yapay bir içeriktir bu oluşturduğumuz.

52 Buna göre, bunun keşfi duyusal ve zihinsel kaynaklarımızın ötesindedir. Dolayısıyla nesnedeki değişmelerin eninde sonunda bağlı olduğu fiziksel koşulların toplamında saklı olmakla birlikte tanıtlanabilir zorunlu bilime ulaşmama durumumuz dolayısıyla doğanın bir deneysel bilimi ile yetinmeliyiz.

53 Anadan doğma bön. Bak. Spenser, *Faerie Queen*, 1. Kitap, 10; ve Shakespeare, *Midsummer Night's Dream*, II, 1.21.

54 Yani insanların tikel varlıkları genellemek için seçtikleri gözlenmiş niteliklerden doğan türler.

23. Kimse hayvanlarda dişi ve erkek eşleşimi ile üreme ve bitkilerde tohumlarla çoğalma gücünün *varsayılan gerçek türlerin* seçiklik ve bütünlüğünü koruduğunu söylemesin. Çünkü bunu kabul etmekle şey türlerinin ayrımı konusunda hayvan ve bitki soylarından öte geçemeyiz. Bunların dışındakiler için ne yapmalıyız? Onlar için de yetersizdir, bu yaklaşım: Tarih yanılmıyorsa, kadınlar maymunlardan gebe kalmışlardır; ve böyle bir üretimin doğada hangi gerçek öze karşılık geldiği sorulabilir: Bir at ve bir kısrak birleşiminden doğan katırlar ve bir boğa ile bir kısrak karışımı olan *jumartlar* dünyada çokça görüldüğünden, bu imkânsız görülmeyebilir. Bir seferinde bir kedi ve farenin birleşiminden doğmuş ve her ikisinin de belirgin özelliklerini taşıyan bir yaratık görmüştüm; doğa bu yaratıkta tek bir türü model olarak almamış, her iki türün bir karışımını oluşturmuş görünmekteydi. [[55]Bunlara bir de doğada sık sık karşılaşılan tuhaf doğumları ekleyen biri, hayvan ırkı içinde de soy çizgisine bakarak her hayvanın ait olduğu türü belirlemede güçlük çekecektir ve kesinlikle nesilden nesile geçtiğini ve özel adı tek hak eden olduğunu düşündüğü gerçek öz konusunda tümüyle belirsizliğe düşecektir. Fakat, hayvanlar ve bitkiler yalnızca çoğalma biçimlerine göre ayırt ediliyorsa, bir hayvanın kaplan ya da bir bitkinin çay olup olmadığını öğrenmek için birinin anne ve babasını ve diğerini üreten tohumun toplandığı bitkiyi görmeye Hindistan'a mı gitmeliyim?]

24. Sonuç olarak, insanların, nesneleri ayırdıkları türlerin özleri olarak kendi oluşturdukları duyulur nitelik öbeklerini gördükleri ve de çoğu insanın nesneleri türlere ayırırken onların gerçek içsel yapılarını hesaba katmadıkları besbellidir.[56] Dün-

55 İkinci baskıda eklenmiştir.

56 Buna göre *adsal özlerimizi* kusursuz anlama gücüyle tanınabilecek olan özlere göre kullanmayız da oluşturmayız da.

yanın bu kısmında yaşayıp da skolastiğin dilini öğrenmiş olanlar dışında hiç kimse *tözsel formlar* üzerinde düşünmemiştir: Gerçek özleri kavrama hevesinde olmayan ve tözsel formlara kafa yormayan bu bilgisiz insanlar şeyleri duyulur niteliklerine bakarak ayırt etmekle yetinirler ancak farklılıkları konusunda sıklıkla daha sağlıklı bilgileri vardır; kullanımlarına göre daha iyi ayırt ederler nesneleri ve nesneleri daha derinden inceleyip daha gizli ve özsel olan bir şeyden daha kesin söz edebilen keskin görüşlü, bilgili insanlara göre her bir nesneden beklentilerinin çok daha ayırdındadırlar.

25. Ancak nesnelerin *gerçek* özlerinin kendilerini onları araştırmaya adamış insanlarca keşfedilebilir olduğunu varsaysak bile şeylerin genel adlar altında gruplandırılmasının bu içsel gerçek yapılar ya da *nesnelerin açık görünüşleri* dışında bir şeye göre yapıldığını düşünmek akıllıca olmaz, çünkü tüm ülkelerdeki diller bilimlerden çok önce yerleşmiştir. Öyleyse birçok ulusun kullandığı genel adları koyanlar filozoflar, mantıkçılar ya da formlar ve özlere kafa yoran insanlar değildir; bütün dillerde yer alan az ya da çok kapsamlı terimlerin başlangıcı ve anlamlarının kaynağı, şeyleri onlarda gördükleri duyulur niteliklere göre ayırıp adlandıran ve bir tür ya da bir tikel şeyden söz etme gereği duyduklarında başkalarına bunu verdikleri ad ile dile getiren bilgisiz ve okumamış cahil insanlardır.[57]

26. Nesneleri gerçek özleri değil adsal özlerine göre gruplandırıp adlandırdığımız apaçık olduğuna göre, şimdi düşünülecek ilk şey bu özlerin nasıl ve kim tarafından yapıldıklarıdır. İkincisinin doğa değil de zihin olduğu apaçıktır.[58] Eğer doğanın

57 Sıradan bilginin terimleri ve adsal özleri ile düşünürlerce erişilen kusurlu bilimler ve felsefe için gerekli terimler ve adsal özlerle bile uyum eksikliği eski olduğu kadar sona erecek gibi görünmeyen bir yakınma konusudur.

58 Yani doğada içkin nedenle de tamamıyla bu nedene göre de değil yalnızca insan zihni ile yapıldıkları apaçıktır.

ürünü olsalardı, deneyimlerle saptandığı üzere değişik insanlarda başka başka ve bu kadar çok olmazlardı. İyice irdelersek, bütün insanlarda nesnelerin bir türüne ait adsal özün aynı olmadığını görürüz; en yakından tanıdığımız tüm diğer nesneler için de böyledir. İnsan adının verildiği soyut ide doğanın ürünü olsaydı birçok insanda başka başka olamazdı; biri için *animal rationale*[59] olan diğeri için *animal implume bipes lafis unguibus*[60] olmazdı. İnsan adını, belli bir görünüşteki bedenle birleşik duyu ve kendiliğinden hareketi içeren bir bileşik ideye veren bir kimse bununla insan türünün bir özünü oluşturmuş olur; ve daha da inceleyerek akıllılığı da katan kimsede de insan dediği başka bir türün özü bulunur; bu demektir ki, aynı birey biri için tam bir insan iken diğeri için değildir. Sanırım bu dikey biçimi insan türünün özsel farkı olarak kabul eden yoktur; ancak insanların hayvan türlerini soylarından çok şekillerine göre belirledikleri çok görülür. Çünkü çok defa başka bebekler gibi akıl yeteneklerinin olup olmadığına bakılmaksızın sırf alışılmış çocuk görüntüsüne sahip değil diye birçok insan yavrusu için vaftiz edilir mi edilmez mi tartışması yapılmıştır: Oysa, şekli uygun görülen kimi insanlar yaşamları boyunca bir maymun ya da bir fil kadar akıl belirtisi göstermemiş ve akıllı bir ruhla yönetildiklerine dair hiçbir iz taşımamışlardır. Buradan da apaçık ortadadır ki, kimsenin tam zamanında eksikliğini bilemeyeceği akıl yetisi değil de dış görünüş insan türü için özsel kabul edilmiştir. Böylesi durumlarda din adamı ve hukukçu kendi kutsal *akıllı hayvan* tanımını geri çekmeli ve yerine başka bir öz koymalıdır. [[61]Monsieur Menage bu noktada dikkate değer bir örnek sunar bize: "St. Martin'in başkeşişi doğduğunda, hiç insana benzemiyordu; öyle ki bir hilkat garibesi gibiydi. Bir süre vaftiz edilip edilmemesi tartışıldı. Ancak, vaftiz edildi ve [zamanla

59 Peripatetik tanım.
60 Bu Platon'a mal edilir.
61 4. baskıda eklenmiştir.

insan olduğunu kanıtlayana dek] geçici olarak insan olduğu açıklandı. Doğa onu öyle aykırı biçimde yaratmıştı ki, hayatı boyunca keşiş Malotru diye çağrıldı ki bu çirkin görünüşlü anlamına geliyordu. (*Menagiana,* 278, 430)"[62] Gördüğümüz bu çocuk sırf görünüşü yüzünden neredeyse insan türünden dışlanacaktı. Çok zor kurtuldu, ve daha tuhaf bir biçimde yaratılmış diye insan olarak kabul edilmeyecek bir şey sayılmakla cezalandırıldığı kesindir. Ancak yüz çizgileri biraz değişik diye, akıllı bir ruhunun da olmaması için hiçbir neden yoktur; neden daha uzun bir yüz, daha yassı bir burun ya da daha büyük bir ağız sahibi olan böylesi biçimsiz görünüş altındaki bu varlık kilisede bir ruhani görevli olmaya açık bir ruh taşımasın ki...[63]]

27. Bu türün tam ve değişmez sınırlarının belirleyicisinin ne olduğunu bilmek isterdim. İnceleyecek olursak, doğanın yaptığı ve yine insanlar arasına koyduğu böyle bir şey yoktur.[64] Şu ya da bu nesne türünün gerçek özünü bilmediğimiz apaçıktır ve dolayısıyla kendi başımıza yaptığımız adsal özlerde gerçek öz öylesine belirsizdir ki çirkin görünüşlü bir dölün doğar doğmaz insan olup olmadığı sorulursa kuşkusuz herkes farklı yanıt verir. Nesneleri sınırlama ve ayırmada başvurduğumuz adsal özler insan tarafından yapılmamış olsaydı, doğanın tüm nesneleri belli türlere ayırmak için koyduğu kesin sınırların tam kopyaları olsalardı bu yanıtlar da herkes için aynı olurdu. Licetus'un[65] sözünü ettiği insan başlı domuz bedenli yaratığın ya da insan

62 *Menagiana* ya da nükteli sözler ve öyküler derlemesinde Abbot "Malotru"dan söz eden Giles Menage (1613-1692) bir Fransız filolog ve eleştirmendir.

63 Bak. 4. Kitap, 4. Bölüm, 13-17. Kısımlar.

64 İnsanların eksikli kavrama gücü ve sınırlı deneyimi ile bilinemez olan ancak tüm varlıkların yaşamları gereğince içkin nedende içerilen gerçek türlerin potansiyel varoluşlarını yadsımaz.

65 Bir İtalyan hekim ve Aristotle yanlısı bir araştırmacı olan Fortunato Liceto. Burada sözü edilen *De Monstrorum Causis* adlı çalışmasıdır. "Ucubeler" konusunda C. Devaine'in *Dictionnaire Encylopédique des Sciences Médicales,* 9. cilt, II'de yer alan makalesine bakınız.

gövdeli köpek, at gibi hayvan başlı yaratıkların türüne kim karar verebilir ki? Bu yaratıklar yaşamış olsa ve konuşabiliyor olsaydı, işimiz daha da güçleşirdi.

Üst kısmı insan alt kısmı domuz olan bir yaratığı öldürmek cinayet olur muydu? Ya da vaftize kabul edilebilecek yeterlilikte bir insan olup olmadığı konusunda piskoposa danışılması mı gerekirdi? Birkaç yıl önce Fransa'da buna benzer bir olayın yaşandığı söylenmişti bana. Kendi oluşturduğu bileşik idelerden başka ölçütleri olmayan bizler için hayvan türlerinin sınırları çok belirsizdir ve hakkında herhangi bir kuşku duymak büyük bir cahillik olarak görülecek olsa da *bir insanın ne olduğunu* kesin olarak bilmekten oldukça uzağız. İnsan sözcüğüne ilişkin tanımlarımızdan hiçbirinin, bu hayvan türüne yönelik hiçbir betimlemenin, düşünen araştırmacı bir kişiyi doyuracak derecede tam ve kusursuz olduğunu sanmıyorum; aynı zamanda genel bir onay almaktan ve insanların hemen her yerde olabilecek bu tür doğumlarda yaşam, ölüm, vaftiz edilme ya da edilmeme gibi kararlar almada dayanakları olmaktan çok daha uzaktırlar.

28. Nesnelerin bu adsal özleri insan zihninin ürünü olsalar da karışık kiplerinki kadar yapay değildirler. Bir adsal özü yapmak için, öncelikle nasıl birleşmiş olurlarsa olsunlar içerdiği idelerin tek bir ide[66] oluşturacak bir birlik içinde bulunmaları gerekir. İkinci olarak, böyle birleşik bulunan tikel idelerin, ne çok ne az, tamamıyla aynı olmaları gerekir. Çünkü iki soyut bileşik ide bileşimlerindeki idelerin soyu ya da türü bakımından farklılık taşırsa, tek ve aynı öz değil iki farklı öz oluştururlar. Bunlardan ilkinde zihin nesnelere ilişkin kendi bileşik idelerini kurarken doğaya sadıktır; doğada birleşik oldukları düşünülmeyen hiçbir

66 Ortak terim ile belirtilen kavram ya da adsal öz bireyleştirilebilir, yani duyu algısı ve duyusal imgeleme ile örneklendirilebilir olmalıdır. Ayrıca, Locke'a göre, adsal özler belli bir ölçüde doğada var olanla uyumlu olmalıdır ve böylece tümüyle yapay kalmayacaklardır; yoksa insanların dilleri Babil diline benzerdi.

şeyi bir araya getirmez. Kafası düş ürünleri ve dili anlaşılmaz sözcüklerle dolu olmadıkça kimse, bir koyun sesini bir atın kılığıyla ya da kurşunun rengini altının ağırlık ve buharlaşmazlığı ile birleştirip gerçek nesnelerin bileşik idelerini bu yolla oluşturmaya kalkmaz. Hep birleşik ve bir arada var olan belli nitelikleri gözlemleyen insanlar doğayı kopya ederek böyle birleştirdikleri idelerden kendi bileşik nesne idelerini yaparlar. Çünkü, insanlar istedikleri bileşik ideleri yapabiliyor ve onlara istedikleri adları verebiliyorlarsa da, gerçekten var olan şeyler üzerine konuştukları zaman doğru anlaşılmak istediklerinde, idelerini bir ölçüde sözünü etmek istedikleri şeylere uydurmalıdırlar; yoksa insanların konuştukları dil Babillilerinkine benzer; ve her insanın yalnızca kendisince anlaşılabilir olan sözcükleri, temsil ettikleri ideler nesnelerin gerçekte var oldukları biçimiyle ortak görünüş ve uyumlarını yansıtmadığından, iletişim ve günlük yaşamda işlevsiz kalırlar.

29. İkinci olarak, insan zihni kendi bileşik nesne idelerini yaparken gerçekte bir arada var olmayan ya da öyle kabul edilmeyen ideleri bir araya getirmez, ve bu birliği tümüyle doğadan kopyalamış olursa da birleştirdiği ide sayısı[67] yine de onu yapan insanın dikkat, çaba ya da hayal gücüne bağlıdır. İnsanlar genelde birkaç duyulur belirgin nitelikle yetinirler; ve hep değilse de çoğunlukla dikkate aldıkları kadar önemli ve sağlamca birleşmiş birçok niteliği de dışarda bırakırlar. İki tür duyulur nesne vardır: Biri tohumla çoğalan örgün cisimlerdir ve bunlarda şekil bizim için türü belirlemede ayırt edici bölüm ve yol gösterici bir niteliktir. Dolayısıyla, bitkiler ve hayvanlarda genellikle belli bir şekle sahip olan uzamlı katı bir nesne ölçüttür. Çünkü her ne kadar kimi insanlar kendi *animal rationale* tanımlarına sadık kalırlarsa da konuşan ve akıl sahibi ancak olağan insan görünü-

67 Yani zihnin kendi oluşturduğu içerikleri kattığı ya da kullandığı adların temsil edeceği biçimde seçtiği niteliklerin sayısı.

şü taşımayan bir yaratık bulunmuş olsaydı, *ne kadar çok aminal rationale* de olsa, bir insan yerine konmazdı bence. Balaam'ın eşeği daha önce yaptığı gibi hep akıllıca konuşmuş olsaydı, yine de kimse ona insan adı vermeye ya da onu kendisiyle aynı türden kabul etmeye yanaşmazdı kuşkusuz. Bitki ve hayvanlarda en önem verdiğimiz ve bize öncülük eden şekilse, tohumla çoğalmayan diğer çoğu cisimde de renktir. Altın rengini gördüğümüz yerde ona ilişkin bileşik idemizde yer alan tüm diğer niteliklerin de bulunduğunu düşünmeye eğilimliyizdir: Ve genellikle şekil ve renk denen iki belirgin niteliği birçok tür için öyle olası görürüz ki güzel bir resme bakınca kalemle göze sunulan farklı biçim ve renklere göre bu bir aslan, şu bir gül ya da bu bir altın, şu bir gümüş deriz hemen.[68]

30. Bu, kaba ve bulanık kavramlar, yanlış konuşma ve düşünme biçimleri için yeterince yararlı ise de, *insanlar bir ad ile belirtilen bir türe ilişkin yalın ide ya da niteliklerin kesin sayısı üzerinde anlaşmaya varmış olmaktan çok çok uzaktırlar.* Bu da şaşılacak bir şey değildir; çünkü doğada sürekli ve ayrılmaz biçimde birleşmiş olup aynı öznede[69] hep birlikte bulunan bu yalın idelerin neler olduğu ve ne kadar olduğunu bulmak çokça zaman, çaba, beceri, sıkı bir araştırma ve uzun bir inceleme gerektirir. Zaman, istek ya da çabadan yoksun çoğu insan günlük yaşamın gerektirdiği ölçüde şeyleri çabucak ayırıp gruplandırmalarını sağlayacak kimi belirgin ve dış görünüşlerle yetinirler:

68 En bildik duyu algısı edimleri o sırada duyulardan uzak ancak bir insanın edimsel algılayıcısı olduğu birkaç nitelik yardımıyla geri zihne çağrılan bir nitelikler bildirimi içerir. Yalnızca bir ağaçta görülebilir olanı algılayıp bunun ağaç diye adlandırılabilir bir şey olduğunu kabul ettiğim zaman, gördüğüm şeyin diğer duyulara da yanıt veren ve bu adı ona vermem için gerekli olan başka birçok niteliği de barındırdığını ima ederim.

69 Bu da yine insanların oluşturabildiği şey türlerinin yalnızca yapay olmadıklarını belirtmektedir. Sınıflandırılan şeylerin en son (kesin) yapısına upuygun değilse de en iyi bilimsel genellemeler için bu sınıflandırma kuralı zaman, çaba, beceri ve sıkı araştırmanın sonucu olan bir buluştur. Tüm olası ya da bilimsel tümevarımlar bunu gösterir.

ve daha fazla incelemeden şeyleri bu şekilde adlandırır ya da zaten kullanımda olan adlara sarılırlar. Genel konuşma sırasında bir arada bulunan birkaç belirgin niteliğin işaretleri olarak işlev görebilseler de, belirlenmiş bir anlam içinde yalın idelerin, hele doğada birleşik bulunanların tam sayısını içermekten oldukça uzaktır. Cins ve tür üzerinde bu kadar durup özgül farklılıklar konusunda bu kadar çok konuştuktan sonra ne kadar az sözcüğe kesin tanım getirebildiğimizi dikkate alan biri haklı olarak bu kadar çok gürültüsü yapılan formların yalnızca düş ürünleri olduklarını ve de şeylerin özgül doğasına hiç ışık tutmadıklarını düşünebilir. Nesne adlarının onları kullananlarca uzlaşılmış anlamlar taşımaktan ne çok uzak olduğunu düşünen birinin nesnelerin adsal özleri tümüyle doğadan kopya edilmiş olarak kabul edilseler de hepsi ya da çoğunluğu çok yetersizdir sonucuna varması yersiz değildir. Bu bileşik idelerin içerikleri çoğu insanda farklılık gösterir: Dolayısıyla doğada en azından önceden belirlenmiş sınırlar varsa da, türlerin sınırları doğanın değil insanın çizdiği biçimdedir. Birçok tikel nesnenin doğa tarafından birbiriyle uyum ve benzerlik içerecek ve böylece türlere ayırılmada bir temel oluşturacak biçimde yapıldıkları doğrudur. Fakat şeyleri türlere ayırma ya da onları belirtik türler halinde gruplandırma işlemini, onları genel terimler altında toplama ve adlandırma için yaptığımıza göre, doğanın şeylerin türlerini belirleyen sınırları koyduğunu söylemek uygun gelmiyor bana: Şu var ki, bizim koyduğumuz sınırlar doğadakilerle tam bir uyum içinde değildir.[70] Çünkü gerektiğinde kullanmak için genel adlara gereksinim duyduğumuzdan biz en önemli uyuşmazlık ve uyumlarını en iyi biçimde sergileyecek olan tüm niteliklerin tam bir keşfini beklemektense, genel adlar altında haklarındaki dü-

70 Buna dikkat edilmelidir. En derin ve en doğru bilimsel genellerimiz bile şeylerin Tanrısal ya da evrensel neden içindeki anlamlarından uzaktır; ancak bu neden içinde yer alışımıza bağlı olan bağıntıları da içerirler, yalnızca bizim keyfiyetimizin ürünü değildirler.

şüncelerimizi daha rahat iletebildiğimizden onları belli açık görünüşlere göre türlere bölmeyi tercih ederiz. Çünkü, bir nesneye ilişkin bilgimiz, içinde birleşik olan yalın idelerle sınırlı kaldığı ve birçok tikel şeyin bu yalın idelerden çoğunu diğer tikel şeylerle paylaştığını gözlemlediğimiz için bu ideler topluluğunu kendi özgül idemiz yapar ve ona genel bir ad veririz; düşüncelerimizi kaydederken ve başkalarıyla konuşurken, oluşturduğumuz bu bileşik idenin içeriğindeki yalın ideleri sayıp dökmeden, tek bir sözcükle o idede uzlaşan tüm bireyleri belirtmiş oluruz; ve böylece sıkıcı betimlemelerle ne zamanımızı ne de nefesimizi tüketmeyiz: Bu, yeni ve henüz bir ad vermedikleri bir nesne türünden söz edenlerin düştüğü bir durumdur.

31. Ancak bu nesne türleri sıradan konuşmalarda çokça geçse de, birçok tikel şeyin uygun düştüğü bileşik ide değişik insanlarca başka başka düzenlenir; kimisi daha kusursuz kimisi de daha kusurlu bir bileşik ide kurarlar. Bazılarında daha çok sayıda, diğerlerinde ise daha az sayıda nitelik içerir bileşik ide; ve zihin nasıl yaptıysa öyledir görünüşe göre. Sarı parlak renk çocuklar için altındır; başkaları buna ağırlık, işlenebilirlik ve eritilebilirlik; ötekiler ise ağırlığı ve eritilebilirliği kadar kesintisiz biçimde bu sarı renge eşlik ettiğini gördükleri başka nitelikleri eklerler buna. Çünkü bir kimsenin tüm bu ve benzeri niteliklerden bu nesnede bir arada bulunanlardan her birini aynı derecede bu nesnenin bileşik idesine katma hakkı vardır. Ve dolayısıyla değişik insanlar birbirlerine göre farklı gözlem, irdeleme ve becerileri doğrultusunda başka başka yalın ideleri kattıkları ya da çıkardıklarından, altının değişik özlerini[71] oluştururlar ki bu doğanın değil kendilerinin ürünüdür.

32. En alt türlerin[72] adsal özü ya da bireylerin ilk grubunu oluşturan yalın ide sayısı onları çeşitli biçimlerde derleyen in-

71 Adsal özler.

72 En alt türler ya da bir cins oluşturamayan türler doğadaki tümelleri ve bireylerinki kadar bu tümellerin gerçek varoluşunu da öngerektirirler. Ancak sadece insanın ilgilendiği türler kendi yaratıcısı-kendi soyut ideleri ya

san zihnine bağlıysa, mantıkçıların cins dedikleri daha kapsamlı sınıflarda bu daha da belirgindir. Bunlar, bilerek eksik yapılmış bileşik idelerdir; şeylerin kendilerinde bulunan niteliklerin birkaçının cins idelerinden bilerek dışarıda bırakıldıkları ilk bakışta görülebilir. Çünkü, zihin birçok tikeli içeren genel ideleri yapmak üzere onları birden fazla bireye hak tanımayan kimi idelerle birlikte zaman ve yer idelerini de dışladığı gibi, çeşitlilik içeren daha genel ideler kurmak amacıyla onları birbirinden ayıran nitelikleri dışarıda bırakıp birçok tür için ortak olan ideleri yeni bileşimde toplar. İnsanların Gine ve Peru'dan gelen çeşitli sarı metal parçalarını tek bir ad altında dile getirme kolaylığı, insanları aynı zamanda hem altın ve gümüşü hem de başka farklı türden cisimleri kapsayabilen tek bir ad üretmeye yöneltir. Bu, her bir türe özgü nitelikleri dışlayıp hepsi için ortak olan niteliklerden oluşmuş bir bileşik ideyi alıkoyarak gerçekleştirilir. Buna *metal* adı konulursa, bir cins oluşturulmuş olur, özü de birçok cinsten cismin uzlaştığı belli ağırlık ve buharlaşmazlık dereceleri ile birlikte yalnızca işlenebilirlik ve eritilebilirlik niteliklerini içeren soyut ide olduğundan, altın ve gümüş ile birlikte metal adı altında toplanan diğer türlere özgü renk ve benzeri nitelikleri dışarıda bırakır. Açıkça anlaşılıyor ki insanlar genel nesne idelerini oluştururlarken doğanın koyduğu kalıpları izlemezler; çünkü yalnızca işlenebilirlik ve eritilebilirlik içeren ve en az onlar kadar ayrılmaz olan diğer nitelikleri barındırmayan hiçbir cisim yoktur doğada. Ancak insanlar kendi genel idelerini oluştururken, şeylerin gerçekteki gibi asıl ve tam doğalarından çok dilde kolaylık ve kısa ve kapsamlı işaretlerin yardımıyla çabuk iletişimini dert ettiklerinden, soyut idelerini kurarken de asıl olarak bu amacı gütmüşlerdir; bu da genel ve çeşitli kapsamlı adlarla sağlanır. Öyle ki, tüm bu cins ve türlerle ilgili du-

da sözcüklere yerleştirilmiş içerikleri iseler, alta doğru kavramlaştırma işlemini, kolaylık sağlaması amacı gütmedikçe, bu en alt türlerde durdurmayız, keyfi olarak.

rumlarda, cins ya da onun daha kapsamlısı, türlerde bulunan idelerin kısmi bir kavramı; tür de, her bir bireyde bulunacak olanın kısmi bir idesidir. Dolayısıyla, biri bir insan ve bir at, bir hayvan ve bir bitkinin vs... doğanın yaptığı gerçek özlere göre ayırt edildiğini düşünecek olursa, doğanın bu gerçek özlerden bir tane cisim için, bir tane hayvan için, bir tane de at için yapıp bunların hepsini birden Bucephalus'a bağışlayacak denli cömert olduğunu da göz ardı etmemelidir. Eğer tüm bu cins, tür, çeşit üzerine yapılan şeyleri iyice incelersek, burada daha dar ya da daha geniş kapsamlı işaretlerden başka yeni bir şeyin[73] yapılmamış olduğunu ve bu işaretlerin de çok sayıda tikel şeyin bu amaçla kurduğumuz daha az ya da daha çok genel kavramlar içindeki uygunluklarına göre birkaç hece ile ifade edilmesine yaradıklarını görürüz. Tüm bunlar da, daha genel terimin hep daha az bileşik idenin adı olduğu ve her cinsin yalnızca kapsamındaki türlerin kısmi bir kavramı olduğunu gözlemleyebiliriz.[74] Öyle ki, bu soyut genel idelerin eksiksiz olduğu düşünülürse, bu tamlık onlar ile onları belirtmekte kullanılan belli adlar arasındaki yerleşik bağıntıya bağlıdır, doğanın yaptığı var olan herhangi bir şeye değil.

33. Bu, dilin kavramlarımızı en kolay ve en kısa yoldan iletme amacına uygundur. Çünkü böylece, şeylerden uzam ve katılık bileşik idesinde uzlaşmaları bakımından söz etmek isteyen birinin bütün bunları ifade edecek olan *cisim* sözcüğünü kullanması yeterlidir. Bunlara *yaşam, duyu* ve kendiliğinden *hareket* sözcüklerinin belirttiği ideleri de katacak olan bir kimse bu ideleri paylaşan her şeyi belirtmek üzere yalnızca *hayvan* sözcü-

73 Yeni bir bireysel varlık oluşturulmamaktadır ancak bilimsel genellemenin bulmaya çalıştığı zaten kurulu bir bağıntı vardır. (varlık öncesinde değilse de, kendilerinde)

74 Bu, sadece, adı geçen doğal bağıntıları üzerine insanın anlama yetisince oluşturulan soyut kavramlar ya da adsal özler halinde mantık ilminin öğrettiklerinin eksikli bir ifadesidir.

günü kullanmalıdır; yaşam, duyu ve hareketle birleştirdiği beden idesine akıl kullanma yetisi ve belli bir kılığı da ekleyen bir kimse bu bileşik ideye uyan her tikeli dile getirmede yalnızca iki heceli *insan* sözcüğüne gereksinim duyar. Cins ve türlerin asıl işlevi budur; ve insanlar bunu, şeyler üzerinde düşünürken bilgisine erişemediğimiz ve başkaları ile konuşurken kullandığımız sözcüklerin içeriğinde yer almayan gerçek özler ya da tözsel formları hesaba katmadan yaparlar.

34. Son günlerde St. James Parkı'nda[75] gördüğüm bir kuş türünden söz edeceksem ve başkalarının söylediklerimi anlamasını istiyorsam şöyle bir tarif yapmam gerekir: Bu kuş 3-4 fit yüksekliğinde, telekle kıl arası bir şeyle kaplı, koyu kahverengi renkte, kanatları olmayan, bunların yerine İspanyol çalısının dallarını andıran iki ya da üç küçük uzantısı bulunan, uzun bacaklı, ayaklarında üç tırnağı bulunan ve kuyruksuzdu. Fakat bunun adının *bir devekuşu* olduğu söylenirse, o zaman bu tarifte geçen bileşik idemin tamamını ifade etmek üzere bu sözcüğü kullanabilirim; ancak şu var ki, artık özgül bir ad olan bu sözcük yardımıyla bu hayvan türünün gerçek özü ya da yapısı hakkında daha fazla bilgilenmiş olmam; belki de, çoğu İngiliz'in İngiltere'de yaygın kuş türlerinin çok bilinen özgül adları olan kuğu ya da balıkçılın doğasına ilişkin bilgisi kadardı benim de adını öğrenmeden önce bu kuşun doğası üzerine bildiğim.

35. Söylenenlerden ortaya çıkan, şeyleri insanların türlere ayırdığıdır. Çünkü, farklı türleri doğuran yalnızca farklı özler olduğuna göre, adsal özler olan soyut ideleri yapanların bunlarla türleri de oluşturdukları açıktır. Altının işlenebilirlik dışında tüm diğer niteliklerine sahip bir cisim bulunsaydı, bunun altın olup olmadığı yani altın türüne girip girmediği sorulurdu kuşkusuz. Bu da yalnızca herkesin altın adını verdiği soyut ideye

75 O dönem edebiyatında adları geçen bir hayvanlar topluluğunun korunduğu yer.

göre belirlenirdi: Öyleyse kendi oluşturduğu ve altın sesi ile ifade edilen adsal özde işlenebilirliğe yer vermeyen kimse için bu gerçek altın olur ve o türden sayılırken, diğer yandan kendi özgül idesinde işlenebilirliği de bulunduran kimse için bu tam altın olmaz ve o türe sokulmazdı. O zaman lütfen söyleyin, tek ve aynı ad altında böyle çeşit çeşit türler oluşturan tamamıyla aynı niteliklerden derlenmemiş iki ayrı soyut ide yapan insanlar değil de nedir? Bir cismin işlenebilirlik dışında altının tüm diğer özelliklerini taşıyabileceğini düşünmek yalnızca bir varsayım değildir; çünkü altının kendisinin de zaman zaman (sanatçıların nitelendirdiği gibi) çekiç darbelerine cam kadar dayanıksız olabildiği kesindir. Herkesin altın adını verdiği bileşik idede işlenebilirliğe yer verme ya da yer vermeme konusunda söylediklerimiz kendi özgül ağırlık, buharlaşmazlık ve başka birçok niteliği için de geçerli olabilir; çünkü bu ideye ne sokulursa ya da bu ideden ne çıkarılırsa çıkarılsın, türü oluşturan bu adın verildiği bileşik idedir yine de: Ve herhangi bir tikel madde parçası bu ideye uyduğu sürece o türün adını hak eder ve o türe ait olur. Buna göre tam altın olan herhangi bir şey tam metaldir. Türlerin belirleniminin, şu ya da bu bileşik ideyi yapan insanın anlama yetisine bağlı olduğu apaçıktır.

36. Demek durum kısaca şöyledir: Doğa birbiriyle birçok duyulur nitelik ve belki iç doku ve yapı açısından da uyuşan bir sürü tikel şey yapar: Fakat onları türlere ayıran bu gerçek öz değildir; şeyleri kapsamlı işaretlerden yararlanmak üzere adlandırmak amacıyla türlere ayıran, onlarda birleşik gördüğü ve sıklıkla birçok bireyin uyuştuğunu gözlemlediği[76] niteliklerden yola çıkan insanlardır; bu kapsamlı işaretler altındaki bireyler, şu ya da bu soyut ideye uygunluklarına göre ayrı ayrı bayraklar

76 Böyle seçilen nitelikler, dili soyut düşüncenin aracı olmanın yanında bilimsel araştırmanın tekerlekleri kılarak, adlandırılan şeylerin tam ya da kesin doğasını oluşturan niteliklere aşağı yukarı yaklaşabilir.

altında gruplandırılırlar: Şöyle ki, bu mavi alay, şu kırmızı alaydandır; bu bir insan şu bir maymundur. İşte tüm cins ve tür konusunun bu olduğunu düşünüyorum.

37. Tikel varlıkların sürekli üretimi sırasında doğanın onları her zaman yeni ve değişik değil çoğunlukla birbirine benzer ve yakın yaptığını yadsımıyorum: Ancak insanların onları türlere ayırmada kullandıkları sınırların da yine insanlarca çizildiği doğrudur diye düşünüyorum; çünkü farklı adlarla ayırt edilen türlerin özleri, kanıtlanmış olduğu üzere, insan ürünüdür ve bunlar asıl kaynakları olan nesnelerin içsel yapısına pek seyrek olarak uyarlar.[77] Öyleyse, şeylerin türlere ayrılmasının insanın işi olduğunu söylemek doğru olur.[78]

77 Fakat bir bilimsel ilkeye ya da yüzeysel bir ilkeye dayanılarak yapılabilirler, ancak Locke'un da eklediği gibi birkaç durumda bunlar alındıkları şeylerin içsel yapısına uygun düşmezler, kuşkusuz. Adın anlamı ara sıra bu iç doğayı kapsayabilir.

78 Molyneux Locke'a yazdığı mektuplardan birinde (22 Kasım, 1692) bu konuda yorum yapar, şöyle ki: "Cins ve tür üzerine söylediklerniz kesinlikle doğrudur, ve doğada kuşlar gibi varlık türünün olmadığını iddia etmek zor görünüyor; çünkü bir kuşu kuş yapan ya da bir kuşu bir vahşi hayvandan ayıran ve belirleyen tikel özden ya da her biri arasındaki tam sınırlar ve ayrımlardan habersiz olabilirsek de, bir serçenin bir kuş, bir atın bir hayvan olduğundan, bir rengin siyah diğerinin beyaz olduğundan daha fazla kuşku duyamayız: Ancak bu renkler gölgeler yüzünden hangisinin beyaz hangisinin siyah olduğu belli olmayacak biçimde yavaş yavaş birbirini yutabilirler." Buna Locke (20 Ocak, 1693'te) şöyle yanıt verir: "Tür konusundaki itirazınızda, korkarım siz de adları olmadan da seçik türlerden söz edebileceğimi düşünmeye eğilim gösterdiğim bu konuda yazarken sıklıkla düştüğüm aynı güçlüğe düşüyorsunuz. Tanrı aşkına bayım, 'bir serçenin bir kuş ve bir atın bir hayvan olduğundan bir rengin siyah ya da beyaz oluşundan daha fazla kuşku duyamayız' derken söylemek istediğiniz şeyi dikkate alın; bu noktada kuş sözcüğünün yerini aldığı yalın ideler topluluğunun serçe dediğimiz tikel şeyde de bulunması gerekir. Dolayısıyla hiçbir yerde 'doğada kuşlara benzer hiçbir varlık türünün bulunmadığını' söylediğimi sanmam; ki böyle bir şey söylersem bu doğruluğa da kendi görüşüme de aykırı düşer. Şunu söylemek istiyorum: (tikel) şeylerde onlarda gözlemlediğimiz yalın idelerin (niteliklerin) kaynaklandığı gerçek yapılar vardır. Dahası, bu gerçek yapılar arasında 'onları düşünsek de, adlandırsak da adlandırmasak da' birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlayan gerçek ayrımlar ve farklar vardır. Ancak tikel nes-

38. Bu öğretide çok tuhaf gelecek bir şey var ki, o da, söylenilenlere göre, "verilen adlarıyla birlikte her soyut idenin ayrı bir tür oluşturduğudur". Fakat doğrusu buysa, buna kim ne diyebilir ki? Biri çıkıp da başka bir şeye göre sınırlandırılmış ve ayrılmış şey türleri gösteremeyip genel terimlerin soyut idelerimizi değil de onlardan farklı bir şeyleri temsil ettiklerini görmemizi sağlamadıkça, bu böyledir. Bir av köpeği ve bir İrlanda tayı neden bir fil ve bir spanyöl (çoğunlukla uzun tüylü ve uzun, sarkık kulaklı bir çeşit köpek) gibi seçik türler olmasın, bilmek isterdim. Bir fil ve bir spanyölün farklı özüne ilişkin idemiz bir İrlanda tayı ve bir av köpeğinin farklı özüne ilişkin idemiz gibidir; onları birbirinden ayırmamıza ve onları tanımamıza yarayan özsel farklılık yalnızca bu farklı adları verdiğimiz farklı yalın ide topluluğuna bağlıdır.

39. Tür ve cinsin içeriğinin genel adlara ne kadar uyduğu; ve genel adların varlık için değilse de bir türün tamamlanması ve varlığın o türden sayılması için ne kadar zorunlu olduğu, yukarıda geçen su ve buz örneği dışında çok bildik bir örnekte görülebilir. Bir çalarsaat ve sessiz çalışan bir saat bunlara tek bir ad veren biri için tek bir türdendir; ancak onları cep/kol saati ve duvar saati diye adlandıran, bu adların her birine özel bileşik idesi olan biri içinse ayrı türdedirler. Belki bu ikisinin iç düzenek ve yapıda farklılaştığı söylenecektir ki bir saatçi bunların açık idesine sahiptir. Yine de saatçi bunlara tek bir ad koyduğunda bunların tek bir türden olduğu açıktır. Peki saatin iç düzeneğinde yeni bir tür oluşturulmasını sağlayan nedir? Kimi dört çarklı kimi beş çarklı saatler vardır; zanaatçı için özgül fark mıdır bu? Kimi saatlerde zemberek ve minik ara çarklar varken kimilerinde yoktur; kiminde sarkaçlar vardır, diğerleri bir zemberekle, kimi-

neleri türlere ayırıp ayırt etmemizi sağlayan şey bu gerçek özler ya da iç yapılar değil onlarda gözlemlediğimiz yalın ide bileşimleridir. 3. Kitap, 6. Bölüm'de bunu göstermeyi amaçladım."

leri de sert bükülmez tellerle ayarlanır. Bunlardan biri ya da hepsi birbirini ve saatlerin iç yapılarındaki diğer farklı parçaları iyi tanıyan zanaatçı için özgül bir farklılık oluşturur mu? Bunların her birinin diğerlerine göre bir fark taşıdıkları kesindir; ancak bunun özsel, özgül bir farklılık olup olmadığı yalnızca saat adının verildiği bileşik ideye bağlıdır; hepsi de bu adın temsil ettiği ide ile uyuştuğu ve bu ad genel bir ad gibi farklı türleri içermediği sürece ne özsel ne de özgül anlamda farklılaşmazlar. Ancak biri çıkıp da saatlerin iç yapısında olduğunu bildiği farklılıklardan yola çıkarak daha minik bölmeler yapar ve bu kesin bileşik idelere geçerli adlar verirse, o zaman bunlar bu adlarla birlikte bu idelere sahip olan ve saatleri bu farklılıklara göre ayrı türlere koyabilen insanlar için yeni türler olacaktır; ve bu durumda saat bir cins adı olacaktır. Ancak saatin işleyiş düzeneğini bilmeyen, iç parçalarından habersiz olup dış şekil ve büyüklüğüyle birlikte ibreli göstergesinden başka hiçbir idesi olmayan insanlar için seçik türler olmayacaktır bunlar. Çünkü onlar için tüm diğer adlar da aynı ideyi belirten eşanlamlı terimlerdir ve bir saatten başka ve daha fazla bir şeyi belirtmezler. Sanırım bu da tıpkı doğal nesnelerde olduğu gibidir. Hiç kimse akıllı bir insan ile doğuştan aptal birinin içindeki (deyim yerinde ise) çarklar ve kirişlerin, farklı olduklarından kuşku duyamaz; bir maymun ile bir aptalın yapısında bir farklılık olduğu da bu kadar kesindir. Ancak bu farklılıklardan biri ya da ikisinin özsel ya da özgül olup olmadığı ancak insan adının yerini aldığı bileşik ide ile uyum ya da uyumsuzluklarına bakılarak bilinebilir: Çünkü yalnızca bu yolla biri ya da ikisinin ya da hiçbirinin bir insan olup olmadığı belirlenebilir.

40. Daha önce söylenenlerden, yapay şeylerin türlerinde genellikle doğal şeylerinkine göre daha az karışıklık ve belirsizlik bulunmasının nedeni de çıkarılabilir. Çünkü, bir yapay şey yapıcısının tasarladığı ve dolayısıyla idesini iyi bildiği bir insan

ürünü olduğundan, adının da kesin olarak bilinip kavranması olabildiğince kolay olanın dışında bir ideyi temsil etmediği ve bunun dışında bir özü göstermediği kabul edilir. Çoğunlukla yapay şey türlerinin idesi ya da özünü, duyulur parçaların oluşturduğu belirli biçim ve zaman zaman buna bağlı olarak yapıcının amacı doğrultusunda maddeye yüklediği hareket oluşturduğundan, bunun bir kesin idesine ulaşmak ve de yapay şeylerin adlarının anlamını farklılıkları ve işleyişleri bizim keşfedemeyeceğimiz düzeneklere bağlı olan doğal şeylerden daha az kuşku, belirsizlik ve daha az çelişki ile türlere ayırmamıza yarayacak biçimde belirlemek yetilerimiz ötesinde değildir.

41. Burada yapay şeyleri doğal şeyler kadar seçik türler olarak vermem hoş görülmelidir; çünkü bunların, genel adları ile birlikte farklı soyut ideler sayesinde doğal nesneler kadar seçik olarak açık ve düzgün bir biçimde türlere ayrıldıklarını gördüm. Zihinlerimizde seçik ideler olarak yer alıp başkalarına ayrı adlarla ifade ettiğimiz bir saat ve bir itenek neden bir köpek ve bir at kadar birbirinden ayrı türler olmasın ki?

42. Nesnelerde bir de birçok türde idemiz arasından yalnızca bunların tek bir tikel şeyi belirtebilecek tikel ya da özel adlarını bilmemiz söz konusudur. Çünkü yalın ideler, kipler ve bağıntılarda insanlar sıklıkla olmayan bir tikelden söz etme gereğini pek duymazlar. Bundan başka, çoğu karışık kip başlar başlamaz yok olan eylemler olduklarından eylemde bulunan nesneler gibi süreğen değildirler; ve bunlarda adla belirtilen bileşik idenin yalın bileşenleri süreğen bir birliğe sahip değildirler nesnelerde olduğu gibi.[79]

79 İnsanların oluşturduğu ve başlaması ile bitmesi bir olan görünüşler ya da yalın ideler içeren karışık kipler ile belli bir adla belirtilen idelerin içinde doğadaki sürekli birliklerini koruyan bileşik nesne ideleri arasındaki karşıtlık Deneme'de belli başlı bir vurgudur. Bu noktada gerçek şeyler hakkındaki genel önermelerin olabilirliğinin Locke'un bilgi dediği şey için özsel olan koşulsuz kesinliğe yükselemeyecek olmasına dayanılmaktadır.

43. Bu konu üzerinde fazlaca durmuş olmam ve belki biraz da yetersiz kalmış olmamdan dolayı okuyucumdan bağışlanmayı dilemeliyim. Ancak isterim ki başkalarına sözcükler yoluyla şeylere onlara yüklediğimiz özgül farklılıklardan soyunuk düşüncelerle ulaşmaya çalışmanın ne kadar zor olduğu dikkate alınsın. Bu şeylerin adlarını vermesem, hiçbir şey söylememiş olurum; versem, bu kez de onları bu yolla şu ya da bu türe ayırmış ve zihne o türün olağan soyut idesini bildirmiş olurum; ve böylece amacıma erişirim. Çünkü "bir insandan" söz edip aynı zamanda bu adın bileşik idemizin genelde bağlandığı olağan anlamını bir kenara atmak ve okuyucuyu "insanı" kendisi gibi ve kendisinin de ne olduğunu bilmediği bir şey, yani gerçek öz ya da içsel yapısıyla diğerlerinden gerçekten ayrıldığını düşünmeye yöneltmek aldatmaca gibi geliyor: Şu var ki bu durumda, varsayılan gerçek özler ve türlerden doğanın ürünleri gibi söz etmek isteyen biri bunu, ancak nesnelere verilen genel adlarda böyle bir şeyin belirtilmediğinin anlaşılması niyetiyle yapmalıdır. Ancak bilinen yaygın adlarla bunu yapmak güç olduğundan, izin verin bir örnekle zihnin özgül adlar ve ideleri ele alışındaki farklılığı biraz daha açmaya ve kiplerin bileşik idelerinin bazen diğer akıllı varlıkların zihinlerindeki ilk örneklere ya da diğer bir deyişle başkalarınca kendi kabul ettikleri adlara bağlanan anlamlara nasıl iliştirildiklerini, bazen de nasıl olup da hiçbir ilk örnekle bağlantılandırılmadıklarını açıklamaya çalışayım. Bir de, yine izin verirseniz, nasıl olup da zihnin, nesnelere ilişkin idelerinde hep ilk örnekler olarak nesnelerin kendileri ya da adlarının anlamlarına göndermede bulunduğunu göstermek; aynı zamanda bizce kullanılan ve anlaşılan biçimiyle şeylerin türlendirilmesi ya da türün ve de bu türlere ait özlerin doğasını açıklığa kavuşturmak isterim: Bu belki de bilgimizin düzey ve kesinlik derecesini keşfetmek açısından düşündüğümüzden çok daha önemlidir.

44. Gelin Âdem'i yetişkin ve anlama gücü yüksek bir adam olarak kabul edelim ve onu çevresinde her şeyiyle yeni ve bilinmezlerle dolu tuhaf bir ülkede varsayalım; bunlar hakkında günümüzde yaşayan bir yetişkininkiyle aynı yetilerle bilgilenebilir olsun. Lamech'i her zamankinden daha dalgın, hüzünlü bulur ve bunun (büyük bir coşkuyla sevdiği) karısı Adah'ın başka bir adamdan çok hoşlandığı şüphesine bağlı olduğunu düşünür. Âdem bu düşüncelerini Havva'ya açar ve ondan Adah'ın aptalca bir şey yapmamasına dikkat etmesini ister; ve Havva ile bu konuşmaları sırasında *kinneah* ve *niouph* olmak üzere iki yeni sözcük kullanır. Zamanla, Âdem'in yanıldığı ortaya çıkar, çünkü Lamech'in sıkıntısı bir insan öldürmüş olmasından dolayıdır; ancak (biri bir kocanın karısının kendine ihanetinden kuşkusu, diğeri ihanet etme edimine karşılık gelen) iki yeni ad *kinneah* ve *niouph* seçik anlamlarını yitirmemişlerdir. Öyleyse burada karışık kiplere ilişkin iki seçik bileşik ide, kendilerine verilen adlarla özsel olarak farklı iki seçik eylem türü olmuştur; buna göre, bu iki seçik eylem türünün özlerini oluşturan nedir? Bunun birbirinden farklı birer kesin yalın ideler topluluğu olduğu açıktır. Öyleyse soruyorum, Âdem'in *kinneah* dediği şeyin zihnindeki bileşik idesi yeterli (upuygun) midir değil midir? Yeterli olduğu ortadadır; çünkü bu hiçbir ilk örnek ya da bir modele bağlamaksızın kendi istenciyle, bu tek sesle zihnindeki bileşik idede birleşik halde yer alan tüm yalın ideleri başkalarına kısaca belirtmek niyetiyle bir araya getirip, soyutlaştırdığı ve *kinneah* adını verdiği bir yalın ideler öbeğidir; bu yüzden mutlaka yeterli bir ide olduğu kabul edilmelidir. Kendi seçimiyle bu topluluğu oluşturduğundan, bu ideler topluluğu içinde Âdem'in olmasını istediği her şeyi barındırır ve dolayısıyla kusursuz ve yeterli olmalıdır; çünkü temsil ettiği varsayılan başka bir ilk örneğe göre kurulmamıştır.

45. *Kinneah* ve *niouph* sözcükleri yavaş yavaş ortak kullanıma girmiş ve ardından ifade ettikleri durum değiştirilmiştir.

Âdem'in çocukları da onunla aynı yetilere ve kendi zihinlerinde istedikleri gibi bileşik ideler kurma gücüne sahiptiler; onları soyutlayıp istedikleri seslerle işaretlendirebiliyorlardı: Fakat adların kullanım amacı içimizdeki idelerin başkalarına anlatılması olduğundan, aynı işaret kendi düşüncelerini aktarmak ve aralarında konuşmak isteyen iki kişi için ayrı ideyi ifade ettiği sürece bu yapılamaz. Dolayısıyla Âdem'in çocuklarından "*kinneah* ve *niouph*" sözcüklerinin alışılmış kullanımını görenler bunları anlamsız sesler olarak düşünemezlerdi; ancak bir şeyi, genel adlar olduklarından da kesin soyut ideleri temsil ettiklerini kabul etmeliydiler; bu soyut ideler bu adlarla ayırt edilen türlerin özleri idiler. Dolayısıyla, bu sözcükleri zaten yerleşik ve uzlaşılmış tür adları olarak kullanmak isteselerdi, zihinlerinde bu adlarla belirtilen ideleri, başka insanların zihinlerinde işaret ettikleri ideleri ilk örnek ve model olarak alıp düzeltmek zorunda kalırlardı; o zaman bu karışık kiplere ilişkin ideleri gerçekten (özellikle birçok yalın ideden kurulu topluluklardan oluşanlar gibi) aynı adları kullanan insanların zihinlerindeki idelere tamamen uygun olmanın yanı sıra yetersizliğe de bir o kadar açık olurlardı; ancak bunun genellikle bir çaresi vardır ki o da bir sözcüğün anlamını anlamadığımızda kullanan kimseye sormaktır; dillerin ilk kurulduğu zamanlarda açıklama olmaksızın *kinneah* ve *niouph* sözcüklerinin başka bir insanın zihninde neye karşılık geldiğini bilmemiz nasıl imkânsızsa, *kıskançlık* ve *zina* sözcüklerinin de başka bir insanın zihninde bunlardan söz ettiğimiz sırada neyi ifade ettiklerini kesin olarak bilmem imkânsızdır; çünkü bunlar herkesin kendi keyfi işaretleridir.

46. Şimdi de gelin aynı şekilde nesne adlarının ilk konuluşlarındaki durumlarını irdeleyelim. Âdem'in dağlarda gezinen bir çocuğu gözlerini alan parıltılı bir nesneye rastlar. Onu eve Âdem'e götürür; Âdem onu inceledikten sonra bu nesnenin sert, parlak sarı renkte ve son derece ağır olduğunu görür. Bunlar Âdem'in nesnede ilk dikkatini çeken niteliklerdir belki de; bu

özel parlak sarı renk ve hacmine oranla çok ağır bir nesne bileşik idesi oluşturduktan sonra, ona kendilerinde bu duyulur nitelikleri barındıran tüm nesneleri belirtmek ve göstermek üzere "*zahab*" adını verir. Şimdi bu durumda Âdem'in *kinneah* ve *niouph* adlarını verdiği karışık kip idelerini oluştururken yaptığından tamamen farklı davrandığı apaçıktır. Çünkü orada idelerini bir şeyin varlığına dayanmadan yalnızca kendi imgeleme gücünü kullanarak bir araya getirmişti; ve onlara böyle bir şeyin gerçekten var olup olmadığına bakmaksızın kendi soyut idelerine uygun biçimde oluşacak bütün şeyleri belirtecek adlar vermişti: Orada ölçüt kendi yaratısıydı. Fakat bu yeni nesnenin idesini oluştururken, tümüyle ters bir yol izliyor; burada ölçütü, doğanın ürünü olan bir şey; ve dolayısıyla bu nesne ortada yokken bile bu ad, sahip olduğu idesi çerçevesinde ona nesneyi temsil edeceğinden, bileşik idesine o nesnenin kendisinden algıladığı dışında hiçbir yalın ide katmaz. İdesinin bu ilk örneğe uymasına dikkat eder ve adın bu uygunlukta bir ideyi temsil etmesini hedefler.

47. Âdem'in *zahab* diye adlandırdığı bu madde parçası daha önce gördüğü her şeyden farklı olduğu için, sanırım kimse bunun seçik bir tür olduğunu ve kendi özel özü olduğunu yadsımayacaktır; ve *zahab* adı bu türün bir işaretidir, bu özü paylaşan bütün nesnelere ait bir addır. Fakat burada Âdem'in *zahab* adıyla dile getirdiği öz sert, parlak, sarı ve çok ağır bir cisme aitti yalnızca. İnsanın, deyim yerindeyse, bu yüzeysel niteliklerin bilgisiyle yetinmeyen araştırmacı zihni, Âdem'i bu maddeyi daha da incelemeye iter. Dolayısıyla Âdem, bu maddeye çakmaktaşıyla vurarak kırıp içinde neler olduğunu görmek ister: Darbelere dayandığını kolayca parçalanmadığını anlar: Kırılmadan bükülebileceğini görür. Şimdi bu bükülgenliğin (dövülgenliğin) ilk idesine ve *zahap* adı ile belirtilen türün özüne katılması gerekmez mi? Sonraki deneyler de, eriyebilirlik ve buharlaşmazlığı açığa çıkarır. Bunların da aynı nedenle *zahab* adı verilen bileşik ideye sokulması gerekmez mi? Değilse, birinin diğerinden daha çok buna uygun olmasının nedeni ne olarak gösterilebilir? Tüm

bunlar böyle kabul edilirse de o zaman her deneyin açığa çıkaracağı tüm nitelikler aynı sebeple *zahab* adı verilen bileşik idenin bileşenlerinden bir bölümü, dolayısıyla da bu adla işaret edilen türün özünü oluşturuyor olmalıdır. Bu özellikler sonsuz sayıda olduğundan, bu şekilde oluşturulan bu ilk örneğe dayalı idenin hep yetersiz kalacağı açıktır.[80]

48. Fakat hepsi bu değildir. Aynı zamanda nesne adları bunun sonucunda gerçekte sahip oldukları anlamların yanında farklı insanlarca kullanılan farklı anlamlara sahip olarak da kabul edileceklerdi; ki bu dilin kullanımında çok fazla sıkıntı yaratırdı. Çünkü bir maddede birinin keşfettiği her ayrı nitelik ona verilen ortak adla belirtilen bileşik idenin zorunlu bir parçası olarak kabul edilseydi insanlar aynı sözcüğün başka başka insanlarda farklı şeyleri belirttiğini kabul etmek zorunda kalırlardı: Çünkü değişik insanların aynı adlı nesneler üzerinde başkalarının hiç bilmediği birçok nitelik keşfedebileceğini bilirlerdi.

49. Dolayısıyla bunu ortadan kaldırmak için[81] her türe ait, bu özelliklerin hepsinin kaynaklandığı bir gerçek özü kabul ettiler ve bunu temsil eden tür adları verdiler. Ancak nesnelerdeki bu gerçek öze ilişkin hiçbir ideleri olmadığı ve kullandıkları sözcükler yalnızca sahip oldukları ideleri belirtebildiğinden, yap-

80 Altın nesnesine ilişkin bileşik idesini doğuran işlemle karşılaştırıldığında Âdem'in bu idesi ve *"kıskançlık"* ile *"zina"* karışık kiplerini oluşturmuş olması gereken tarz, karışık kiplerde adsal ve gerçek özün özdeşliği ile denmek istenenin ve tikel nesnelere ilişkin tüm idelerimizde adsal özün gerçek özle kaçınılmaz uyuşmazlığının eski fakat hoş bir örneğidir. İlkinde Âdem yalın ideleri yalnızca kendi hayal gücünü ölçüt alarak bir araya getirmiş, sonrakinde ise gözünün önündeki tikel nesnenin edimsel olarak sunduğu nitelikleri gözlemlemesi sonucu bulduğu gibi doğanın sunduğu ölçütten yalın ideleri almak zorunda kalmıştır. Bunlar, her ne kadar nesnenin içerdiği ve ikincil nitelikleri ile güçlerinin bağlı olduğu varsayılan atom dokusu, yani fiziksel özünü kapsamasalar da, yine de bu nesnenin birçok algılanmamış nitelik ve güçleri ile diğer nesnelerle olan fiziksel bağıntılarıyla ilintili *olası çıkarımlar* için yeterli bir zemin oluşturabilirler.

81 Yani, bir tikel şeyin ait olduğu türe göre değişkenlik ve belirsizliğini ortadan kaldırmak için; buna göre, algılanan niteliklerine bakılarak, birçok ayrı sınıfa sokulabilir ve dolayısıyla birçok adsal öze sahip olabilir. Bu da tek gerçek öz olarak kabul edilen en son (nihai-kesin) öze açılığı getirir.

tıkları şey tümüyle, gerçek özün ne olduğunu bilmeden,[82] bu gerçek öze sahip olan şeyin yerine bir ad ya da ses koymaktı; ve insanların şeylerin türlerinden, onları doğanın ürünü ve gerçek özleriyle ayrılmış kabul ederek söz ettiklerinde yaptıkları da budur.

50. "Her altın kararlıdır, buharlaşmaz" önermesini bildirdiğimizde, bu ya buharlaşmazlık tanımın, yani altın sözcüğünün, işaret ettiği adsal özünün bir parçasıdır anlamına gelir ve dolayısıyla bu bildirim altın teriminin anlamından başka bir şey içermez, ya da altın tanımının bir parçası değilse, buharlaşmazlık, nesnenin kendine ait bir özelliğidir demek isteriz: bu durumda altın sözcüğünün, doğanın ürünü bir türün gerçek özüne sahip olan bir nesnenin yerini aldığı ortadadır. Böyle bir adlandırmada öyle karmaşık ve belirsiz bir anlama bürünür ki "altın buharlaşmaz" önermesi bu bağlamda gerçek bir şeyin bir bildirimi olsa da, tikel uygulanımında bize hep yararsız kalacak bir doğrudur ve dolayısıyla kesinliği yoktur. Her altının yani altının gerçek özüne sahip her şeyin buharlaşmaz olduğu kesin doğru olsa bile bu bağlamda *neyin altın olup neyin olmadığını* bilmezken bunun bize yararı nedir? Çünkü altının gerçek özünü bilmiyorsak, hangi madde parçasının o öze sahip olduğunu ve gerçek altın olup olmadığını bilmemiz de imkânsızdır.[83]

51. Sonuç olarak, Âdem'in ilk başta hiçbir modele başvurmadan yalnızca kendi düşünceleri ile karışık kiplerin bileşik idelerini oluşturma özgürlüğüne bugün bütün insanlar sahiptir.

82 Bu durumda ad boş bir ses, dolayısıyla da tanımlanamaz olarak bırakılıyor.

83 Altınla ilgili anlaşılır bir önerme yapmak için altın adı soyut idemizde yer alan niteliklerin bu adla ifade edilen şeyde de var olduğunu göstermelidir; insan deneyimine sunulmadığından bu gerçek öz bilinmez olduğuna göre, altın dediğimiz, bu tikel madde parçasının gerçek özü değildir. Altın adını anlamlı bir terim yapmak için, duyularımızın hep ötesinde ve belki de doğaüstü olan değil de duyularımızla saptanabilir, doğrulanabilir olanı belirtmelidir. Bak. 10. Bölüm, 17. Kısım.
Görünmeyen iç yapısı değil de duyulara gösterilebilen bir ideler topluluğuna karşılık geldiği sürece altın denilen nesne türünün bileşik idesine sahibizdir. Yalnızca yalın idelerine sahip olduğumuz şeyleri düşünebilir ve bilebiliriz. Sunulan yalın ideler ya da niteliklerden adsal özler denen bileşik ideleri yaparız; ve altın adını verdiğimiz özün "buharlaşmazlık" yalın idesini içerip

Nesnelere ilişkin idelerini dışındaki şeylere uydurma, doğa ürünü ilk örneklere göre yapma zorunluluğu, kendi isteğiyle olmamışsa da, o zamandan beri tüm insanlar için de geçerli olmuştur. Âdem'in herhangi bir ideye yeni bir ad verme özgürlüğüne şimdi de herkes (özellikle de, eğer böyle bir şey varsa, dillerin kurucuları) sahiptir; ancak şöyle bir fark vardır: Toplum içindeki insanların aralarında kurmuş oldukları yerleşik bir dil varsa orada sözcüklerin anlamları çok büyük bir dikkatle ve çok az değiştirilebilir. İnsanlar idelerine önceden verilmiş adları bildiklerinden ve ortak kullanım bilinen adları belli idelere uygun gördüğünden, onların bilerek yanlış kullanımı çok gülünç olabilir. Yeni kavramlar edinen biri belki bazen onları dile getirecek yeni terimler uydurmaya kalkışabilir; ancak insanlar bunu bir küstahlık olarak değerlendirirler ve ortak kullanıma girip girmeyecekleri de kuşkuludur. Ancak başkalarıyla konuşurken bir dilin sıradan sözcükleriyle dile getirilen idelerimizi, bu sözcüklerin (daha önce geniş biçimde açıkladığım gibi) bilinen en uygun anlamlarına denk tutmamız zorunludur; yoksa onlara yüklediğimiz yeni anlamları açıklamamız gerekir.[84]

içermediğini de duyularımızla bir tikel nesnenin bu adsal öze karşılık gelip gelmediğinde olduğu gibi belirleyebiliriz. Fakat bu tikel nesnenin gerçek özü yalnızca nesneye ad veren adsal özümüzce belirsiz bırakılır.

84 Bu bölüm Üçüncü Kitabın en önemli bölümüdür. Ayrıca Locke'un fizik ilmini, nesnelere ilişkin keyfi bileşik ideler içermelerinin, adsal tanımlarla düzenlenip böylece sentetik değil analitik bir biçime sokulan ve dolayısıyla denemenin bütünüyle bir tepki olarak karşısında durduğu sözel skolastikçiliğe yeni bir yolla geri döndüren tamamıyla mantıksal evrime indirgemek isteyen bir aşırıcı adcılığı dile getirir göründüğü kısımlar içerir. Locke tek ilgili olduğumuz özlerin kendi işlediğimiz özler olduğunda ısrarcıdır; çünkü evreni oluşturan bireysel nesnelerin gerçek özleri insanın görüşüne açık değildirler. Ancak bu bölüm Dördüncü Kitabın özellikle tüm deneysel bilimin amacı ve ideali olan, nesnelerde bir arada var olan niteliklerin yani ideler arasındaki bir arada varoluş bağıntılarına ilişkin bilgimizin ele alındığı diğer kısımlarla karşılaştırılmalıdır. Locke o bölümlerde "Bir arada varoluş bağıntılarının" kesinliğin değil olasılığın sahasına girdiğini söyler; buna göre doğanın en kesin gizlerini içeren gerçek özler insanın duyuları ve zihinsel görüş alanından saklıdır. Dolayısıyla fizik ilmi bilgide mutlak kesinliğe ulaşamaz ve şeylerin gözleme açık, insan yapımı adsal özler ya da şeyleri belirten adların onlara uygunluğunda kıstas alınan niteliklerine dayalı olasılıklarla kalırlar. Locke demek ki insanı nesnelerin gerçek özlerinden tüm nitelikleri gösterme iddiasındaki mutlak gerçeklikle kendine yüklenen ile tümüyle bir adlar konusuna yoğunlaşmış cahil adcılık arasında bir konuma yerleştirir. Nesnelerin niteliklerine ilişkin insan kavrayışı Locke'a göre olasılıklar alanı ile sınırlıdır.

7. BÖLÜM

İLGEÇLER[1]

1. Zihindeki idelerin adları olan sözcükler dışında, zihnin ideler ya da önermeler arasında kurduğu bağıntıyı dile getirmede başvurulan başka birçokları vardır. Zihin, düşüncelerini başkalarına iletirken, sahip olduğu idelerin işaretleri yanında bu idelere ilişkin kimi eylemlerini de göstermek ya da belirtmek adına başka şeylere de gereksinir. Bunu çeşitli biçimlerde yapar: -dir ve değildir zihnin olumlama ya da yadsımasını gösteren genel belirteçleridir. Fakat olumlama ya da değillemenin dışında zihin düşüncelerini başkalarına sergilerken tutarlı bir söylem oluşturmak için önermelerin parçalarından başka bütün olarak cümleleri de çeşitli bağıntıları ve bağımlılıkları açısından birbirine bağlar.

2. Zihnin tek bir kesintisiz uslamlama ya da anlatımda birleştirmek üzere çeşitli olumlama ve değillemeler için kurduğu bağıntıyı dile getirirken yararlandığı sözcükler genellikle *ilgeçler* diye adlandırılırlar: Ve doğru kullanılırlarsa açık ve güzel bir anlatım tarzı oluştururlar. İyi düşünmek için bir insanın düşüncelerinde açık ve seçik idelere sahip olması ve bunlar arasındaki uyum ya da uyumsuzlukları gözlemlemesi yetmez: Bir zincir halinde düşünmeli ve düşünceleri, bunlar üzerindeki us-

1 Üçüncü Kitap buraya kadar adlar, adıllar ve fiillerle ilgiliydi. İlgeçler başlığını taşıyan bu bölümde, zarf (belirteç), öntakılar ve bağlaçların işlevleri ya da mantıkta *syncategorematic* sözcükler diye adlandırılan seslere değinilmektedir.

lamlamaları arasındaki bağlantıları gözlemlemelidir. Böylesi yöntemli ve akılsal düşünceleri iyi ifade etmek için de söyleminin her ardıl parçasına yüklediği bağıntı, kısıtlama, ayırım, karşıtlık, vurgu gibi şeyleri gösterecek sözcüklere sahip olmalıdır. Bunların herhangi birinde yanılmak dinleyenin bilgilenmesi yerine kafasını karıştırmaya yol açar: Ve dolayısıyla kendi kendilerine idelerin adları olmayan sözcükler dilin sürekli ve vazgeçilmez öğeleridirler ve insanların kendilerini iyi ifade etmelerinde büyük katkıları vardır.

3. Bu dilbilim alanı belki fazlaca eğitim almış kimilerince de pek önemsenmemiş olabilir. İnsanlar için ad durumları ve cinsleri, fiil kipleri ve zamanları, bağ fiiller ve mastarlarını peş peşe yazmak kolaydır: Bu ve benzerlerinde büyük bir özen gösterilir; ve kimi dillerde ilgeçler de büyük bir titizlikle derecelendirilmiştir. Fakat öntakılar ve bağlaçlar ve benzerleri çok bilinen adlar ve bunların altında yer alan ilgeçler dikkatle seçik altbölümlere ayrılıyor olsa da; tikellerin doğru kullanımını ve dildeki yerlerini göstermek isteyen biri biraz daha çaba harcamalı, kendi düşüncelerini gözlemleyip zihnin akıl yürütme sırasında girdiği tavırları enine boyuna izlemelidir.

4. Bu sözcükleri açıklamak için bunları, sözcüklerde olduğu gibi, anlamlarına en yakın gelen başka dilden sözcüklerle karşılamak yeterli değildir: çünkü bunlarla anlatılmak istenenin anlaşılması bir başka dilde olduğu kadar kendi dilinde de zordur. Bunların hepsi de zihnin kimi eylem ya da anlatımlarının belirteçleridir; ve dolayısıyla bunları çok iyi anlamak için, zihnin, hiçbir adını bilmediğimiz ya da çok yetersiz adları olan çeşitli görünüşleri, tavırları, eğilimleri, sınırlamaları, başkalıkları ve başka birçok düşüncelerinin büyük bir dikkatle irdelenmesi gerekir. Bunların büyük bir bölümü çoğu dilde kendilerini ifade etmekte yararlanılan ilgeçlerin sayısını aşar: Ve bu yüzden bu tikellerin çoğunun çeşitli ve kimi zaman da karşıt anlamlar içermelerine şaşmamalıdır. İbrani dilinde, anımsadığım kada-

rıyla yetmiş, kesinlikle ellinin üstünde anlamı olan ve tek bir harften oluşan bir ilgeç vardır.

5. İngilizce'de en çok rastlanan ilgeç "but" hecesinin "ayırıcı bir bağlaç" olduğu,[2] Latince'deki *"sed"* ya da Fransızca'daki *"mais"* sesine karşılık geldiğini söyleyen biri onu yeterince açıkladığını sanır. Fakat bana göre "but" zihnin çeşitli önermelere ya da bu tek hece ile birleştirdiği parçalarına yüklediği birçok bağıntının dile getirilmesi için kullanılır.

Öncelikle, zihnin yaptığı işlemin sonuna gelmeden durmasını ifade eder biçimde kullanıldığı "*But* to say no more" örneği verilebilir.

İkinci olarak, zihnin aktaracağı şeyin dışındakileri değilleyerek anlamı sınırlamasını gösterdiği "I saw but two plants" örneği verilebilir.

Üçüncü olarak, zihnin gerekçe sunduğu, "You pray; but it is not that God would bring you to the true religion" örneği,

Dördüncü olarak, zihnin önceki bir ifade ile doğrudan karşıtlık oluşturduğu "But that he would confirm you in your own" örneği,

Beşinci olarak da iki önermeden ikincisinin birincisine bir tasımın ikincili olarak birleştirildiği, "All animals have sense but a dog is an animal" örneği verilebilir.

6. Bunlara daha birçok örnek eklenebilir ancak bu ilgeci tüm ayrıntılarıyla irdelemek ve nesnelerde bulunabileceğini düşünmek benim işim değil: her kullanım alanında da dilbilimcilerin yüklediği *"ayırıcı"* işlevini üstlendiğinden de kuşkuluyum doğrusu... Fakat burada bu tür işaretlerin tam bir açıklamasına girme niyetinde değilim. Burada verdiğim örnekler sayesinde bu ilgeçlerin dildeki yerini düşünme fırsatımız doğabilir ve böylece zihnin, uslamlama sırasında başkalarına, kimi sürekli olarak kimi de belli yapılar içinde tüm bir cümle anlamını yüklenen bu ilgeçlerle aktarabildiği çeşitli eylemleri irdelemeye yönelebiliriz.

2 Ayırıcı-ayırgaç: Ayırmak, tecrit etmekten gelir.

8. BÖLÜM

SOYUT ve SOMUT TERİMLER

1. Dildeki sıradan sözcükler ve bunların yaygın kullanımı dikkatle irdelenmiş olsalardı idelerimizin doğası konusunda bizi aydınlatabilirlerdi. Açıklandığı üzere zihin, idelerini soyutlama gücüne sahiptir ve böylece bunlar şeylerin türlendirilmesine yarayan özler yani genel özler halini alırlar. Her soyut ide herhangi ikisinden biri diğeri olamayacak biçimde seçik olduğundan, zihin kendi sezgisel bilgisiyle,[1] bunların ayrımını algılar ve dolayısıyla önermelerde hiçbir iki bütün ide birbirinin yerine bildirilemez. Genel dil kullanımında gördüğümüz kadarıyla herhangi iki soyut sözcük ya da soyut ide adı birbirinin yerini almaya uygun değildir. Çünkü bunlar birbirine ne kadar yakın görünürse görünsün ve insanın bir hayvan, ya da akıllı, ya da beyaz olduğu ne kadar kesin olursa olsun, herkes ilk duyuşta *"insanlık hayvanlıktır,* ya da *akılcılıktır* ya da *beyazlıktır"* önermelerinin yanlışlığını anlar: Ve bu en genel geçer ilkeler kadar apaçıktır. Öyleyse bütün bildirimlerimiz bir soyut idenin başka bir soyut ide olmadığını değil bir soyut idenin başka bir soyut ideye bağlı olduğunu gösterir düzeyde somuttur;[2] bu soyut ideler, tözlerde, herhangi bir türden olabilir; geri kalanların hepsinde de bağıntı idesi olmayanı yok gibidir ve tözlerde en sık rastlananı da güç

1 Bak. 4. Kitap, 2. Bölüm, 1.

2 Locke her yerde, gerçeği evrenselin boşluğunda yitirme kaygısıyla, soyutlamalara büyük bir korkuyla bakıyor ve tikel ve somut kavramlara sarılıyor.

ideleridir: Örneğin, "bir insan beyazdır" önermesi, bir insan özüne sahip olan şey aynı zamanda beyazlık özünü de taşır demektir ki beyazlık, gözleri olağan nesneleri seçebilen birinde beyazlık idesini yaratma gücünden başka bir şey değildir. Ya da "bir insan akıllıdır" önermesi, bir insan özünü taşıyan aynı şeyin içinde akıllılık özü ya da uslamlama gücünü de barındırdığı anlamına gelir.

2. Adlar arasındaki bu ayrım idelerimizin farklılığını da gösterir bize; çünkü bunları iyice irdelersek, *yalın idelerimizin somut adlar kadar soyut adlar da taşıdığını görebiliriz;* bunlardan biri (dilbilimcilerin diliyle söylemek gerekirse) ad, diğeri sıfattır: Örneğin beyazlık, beyaz; tatlılık, tat.[3] Kip ve bağıntı idelerimiz için de adalet, adil; eşitlik, eşit örnekleri verilebilir. Ancak şöyle bir ayrım söz konusudur: Özellikle insanlar arasındaki bağıntılara ilişkin somut adların kimisi yalnızca addır: *Babalık, baba* gibi ki bunun nedenini anlamak kolaydır. Fakat tözlere ilişkin idelerimize gelince, çok az soyut ad vardır ya da hiç yoktur. Çünkü Okulların (Skolastik) *hayvanlık, insanlık, cisimlik* gibi adlar oluşturmaları bir yana, soyut adlar verilmeye kalkışılmamış olan nesnelerin sonsuz sayıda adı karşısında pek

3 Profesör Case bu cümle üzerine "Locke bir yalın ideye bir duyu nesnesi derken neyi kastettiğini sorgulamayı unutmuştur. Soyut beyazlık bir niteliktir; somut beyaz ise nitelenendir. Hiç kimse beyazlığı görmemiştir; görme duyumunun nesnesi beyazlık değil, beyazdır, kırmızıdır... Bir duyu nesnesi hiçbir zaman bir nitelik olamaz ancak her zaman nitelendirilmiş olandır; bir nitelik bir soyutlamadır, kimi zaman bir niteliği algıladığımızı söylesek de bu yalnızca kolay geldiğindedir. Fakat nitelendirilen bir nesnedir; beyazlık ve tatlılık niteliklerdir fakat beyaz ve tatlı olan nesnelerdir. Dolayısıyla duyu nesnesi hep bir nesnedir." (*Fiziksel Gerçeklik*, s. 150) demektedir. Locke'un bundan farklı düşündüğünü ya da yalın idelerimizin duyularımıza, Locke'a göre *gerçekliğin en küçük anlaşılabilirleri* olan, tikel tözlerle sunulan görünüşler olduğunu yadsımış olduğunu sanmıyorum. Ancak yalın ideler somut olduğu kadar soyut terimler altında da düşünülebilirler; ve bunlar (bileşik olmayan) adsal özleri de oluştururlar (Bak. 2. Kitap, 31. Bölüm, 12); çünkü kırmızı yalın idesi bu rengin görsel duyuma sunulduğu her nesne için uygulanabilir olan bir ortak terimin özsel anlamını içerir.

önemsiz kalır bunlar. Okulların bulup da kendi öğreticilerinin ağızlarına sakız ettikleri bu az sayıdaki ad da zaten hiç ortak kullanıma sokulup halkın onayını alamadı. Bu, en azından herkesin nesnelerin gerçek özlerine ilişkin ideleri olmadığını kabul ettiğinin göstergesi gibidir: Çünkü, böylesi ideler için adlar yok insanların kullanımında: Oysa bu özlerin kendilerince bilinemezliğinin ayırdında olarak böyle boş bir girişimden geri durmasalardı, bunları da adlandırmaya kalkışırlardı. Bu yüzden, insanlar altını taştan, metali odundan ayırt edici idelere sahip olsalar da, nesnelerin, hiçbir idesini taşımadıklarını bildikleri gerçek özlerini belirtme iddiasıyla *avrietas, saxeitas, matallietas* ve *lignietas* gibi terimler kulanmaya kalkışmadılar. Aslında *hayvanlık ve insanlık* gibi sözcükleri ilk bulup dile sokan da *tözsel form öğretisi* ve gerçekte bilmedikleri şeyi bildikleri iddiasında olan insanların boş güveni idi ancak kendi okullarından öte pek taşmadı ve sağduyulu insanlar arasında da pek kabul göremedi bu görüş. Gerçekten de, *insanlık (humanitas)* Romalılar arasında yaygın bir sözcüktü; fakat çok farklı bir anlamda kullanılıyordu ve herhangi bir nesnenin soyut özünü dile getirmiyordu; bir kipin genelleştirilmiş adıydı ve aslı *homo* değil *humanus* idi.

9. BÖLÜM

SÖZCÜKLERİN YETERSİZLİĞİ

1. Önceki bölümlerde söylenenlerden yola çıkarak dilde nasıl bir yetersizlik olduğunu ve sözcüklerin asıl doğasının çoğunu nasıl da kaçınılmaz bir biçimde kuşkulu ve belirsiz anlamlara soktuğunu görmek kolaydır. Sözcüklerin yetkinlik ve yetersizliklerini incelemek için öncelikle kullanım ve amaçlarını ele almak gerekmektedir: Çünkü sözcükler bu kullanım ve amaçlara uygunlukları ölçüsünde az ya da çok yetkinlik gösterirler. Bu kitabın ilk kısmında, yeri geldikçe, sözcüklerin çifte kullanımından söz ettik.

Bunlardan ilki kendi düşüncelerimizin kaydedilmesi;

İkincisi de kendi düşüncelerimizin başkalarına iletilmesidir.[1]

2. İlk kullanım açısından, yani *kendi düşüncelerimizin kendi belleklerimize yardımcı olmak üzere kaydedilmesi* durumunda bütün sözcükler işe yarar. Sesler idelerin istençli ve bağımsız işaretleri olduklarına göre,[2] bir kimse kendi idelerini kendisi için belirteceği durumda istediği sözcüğü kullanabilir ve sürekli olarak aynı ide için aynı işareti kullandığı sürece bu sözcüklerde yetersizlik söz konusu olmayacaktır. Çünkü bu durumda kendi düşündüğü anlamı kendisi anlayabilecektir ki dilin doğru kullanımı ve yetkinliği de burada yatar.

1 Bak. 10. Bölüm, 23.

2 Bir ideyi belirtmede bir sözel işareti diğerine tercih etmenin kuramsal bir mantığı yoktur.

3. İkinci kullanım, yani sözcüklerle iletişim de kendi içinde iki kullanıma ayrılır:

1- *Halkın kullanımı*

2- *Felsefi kullanım*

Halk kullanımıyla demek istediğim, insan topluluklarının herhangi birinde, günlük işler ve gereksinimler üzerine ortak iletişim ve alış-verişi sağlayabilecek biçimde düşünce ve idelerin sözcüklerle aktarımıdır.

Sözcüklerin felsefi kullanımıyla demek istediğim de, zihnin gerçek bilginin peşindeyken dayanak yapacağı ve doyum sağlayabileceği kesin ve kuşkusuz doğruları genel önermelerle ifade etmek ve şeylerin kesin kavramlarını iletmek açısından yararlı bir kullanım biçimidir. Bu iki kullanım çok ayrıdır ve birazdan göreceğimiz üzere, bunlardan biri diğerine göre çok daha az kesinlik sağlayabilir.

4. İletişimin birincil amacı anlaşılmak olduğuna göre, herhangi bir sözcük dinleyende konuşanın zihnindekiyle aynı ideyi uyandırmıyorsa, ne felsefi ne de felsefe-dışı söylemde bu amaca iyi hizmet ediyor demektir. Seslerin idelerimizle doğal[3] bir bağıntısı olmadığı ve anlamlarını insanların yapay yüklemeleri ile kazandıkları için, sözünü ettiğimiz yetersizliğe karşılık gelen belirsiz ve kuşkulu anlamları, herhangi bir sesin bir ideyi ifade etmede başka bir sese göre elverişsiz oluşundan değil ifade ettikleri idelerden kaynaklanmaktadır: Çünkü bu noktada seslerin hepsi de aynı düzeyde yetkindirler.

Öyleyse kimi sözcüklerin diğerlerine göre daha kuşkulu ve belirsiz anlamlar taşıması dile getirdikleri ideler arasındaki farklılıktandır.

3 "Doğal" yani şeylerin doğasında ve insanların sözleşmesinden ayrı olarak, edimsel olarak buna yüklenmiş anlamla ille de şu ya da bu sözcüğün bağlanması için bir neden yoktur. Locke'un ifadeleri işaretlerin keyfiliğini (yapaylığını) abartmaktadır; sanki birçok dilde özgül bir ideyi belirtecek olan özgül bir işaretin kullanımı tümevarımcı dilbilimini imkânsız kılacak denli doğa yasasından bağımsız ve tümüyle keyfidir.

5. Sözcüklerin doğal anlamları olmadığına göre, her birinin yerine geçtiği idenin, düşünce alışverişinde bulunmak ve herhangi bir dilde başkalarıyla anlaşılabilir konuşmalar yapmak isteyenlerce öğrenilmesi ve zihinde saklanması gerekir. Ancak şu durumlarda bunu yapmak çok zordur:

1- Sözcüklerin yerini aldıkları ideler çok karmaşık ve çok sayıda idenin derlenmesi ile kurulmuş iseler,

2- Temsil ettikleri idelerin doğada belli bağıntıları yok ve dolayısıyla kendilerini sınayıp ayarlamak için doğada yerleşik hiçbir ölçütleri bulunmuyorsa,

3- Sözcüğün anlamının bir ölçüte dayandırılıp da bu ölçütün kolayca bilinemez olduğu durumda,

4- Sözcüğün anlamı ile şeyin gerçek özü tamamlamıyla aynı değilse.

Bunlar birçok anlaşılabilir sözcüğün anlamına eşlik eden güçlüklerdir. Bir başkasının edinebilecek organları ya da yetileri olmayan yalın idelerini temsil eden adlar gibi anlaşılmaz olan sözcükler vardır: Örneğin kör bir insan için renk adları, sağır bir insan için sesler hiçbir şey ifade etmez.

Tüm bu durumlarda sözcüklerde bir yetersizlik söz konusudur; bunları çeşitli türden idelerimize uygulanımları açısından daha geniş bir biçimde ele alacağım: Çünkü bunları incelediğimizde, *karışık kiplerin adlarının saydığımız nedenlerden ilk ikisine, nesne adlarının da son iki nedene bağlı* yetersizlik ve belirsizliklerinin olduğunu görebileceğiz.

6. Karışık kip adlarının çoğu, anlamlarında büyük belirsizlik ve bulanıklık barındırmaya yatkındır.

1- Bu bileşik idelerin çoğu kez büyük bileşimli yapılarından dolayı olur. Sözcüklerin iletişimin amacına yararlı biçimde kullanılmaları için, söylendiği üzere, dinleyenin zihninde konuşanın zihnindekiyle aynı ideyi uyarması gerekir. Yoksa insanlar

başkalarının kafalarını boş gürültü ve seslerle doldururlar ve böylece dilin ve konuşmanın amacına uygun biçimde düşüncelerini iletemez ve idelerini paylaşamazlar. Fakat bir sözcük birçok alt bileşiği de içeren çok bileşik bir ideyi temsil etmekte kullanıldığı zaman, insanların bu ideyi ortak kullanımdaki adın en küçük bir değişikliğe uğramadan aynı belirli idenin yerini almasını sağlayacak biçimde tam anlamıyla oluşturup öylece zihinde tutmaları hiç kolay değildir. İnsanların büyük bölümünü ahlaksal sözcüklerin oluşturduğu çok karmaşık idelere verdikleri adların, iki ayrı insan zihninde aynı belirli anlama pek seyrek gelişinin nedeni de böylece ortadadır; çünkü bir insanın bileşik idesi nadiren bir başkasınınkiyle bağdaşır ve çoğu kez kendisinin dünkü ya da yarınki idesiyle de uyuşmaz.

7. 2- Karışık kip adları, insanların anlamlarını sınayıp ayarlamada temel alacakları doğal ölçütlerden yoksun olduklarından, çok değişken ve kuşkuludurlar. Bunlar zihnin, kendi konuşma amaçları doğrultusunda kendi isteğine göre bir araya getirdiği ve kendi kavramları uyarınca derlediği ide topluluklarıdır; zihin bunlarla gerçekten var olan bir şeyi kopya etmek değil şeyleri kendi yaptığı ilk örnekler ya da formlara uygunlukları ölçüsünde adlandırıp gruplandırmak niyetindedir. *Sham* (yapmacık), *wheedle* (yaltaklık) ya da *banter* (şaka)[4] sözcüklerini dile ilk sokan kimse bu sözcüklerle ifade ettiği ideleri kendi uygun gördüğü biçimde bir araya getirmiştir; ve günümüzde herhangi bir dile yeni getirilen yeni kip adlarında nasılsa, eski sözcükler yeni bulunduklarında da durum böyleydi. Dolayısıyla zihnin kendince oluşturduğu ide topluluklarını ifade eden adlar, bu ide toplulukları doğada da sürekli birleşik halde bulunmadıkları ve de insanların bunları ayarlamak için başvuracağı hiçbir model gösterilmediği durumda, mutlaka kuşkulu anlamlara sahiptirler. Cinayet ya da küfür gibi sözcükler, şeylerin kendilerine bakılarak,

4 Bu sözcükler Locke'un Deneme'yi yazdığı dönemlerde çıkmıştı.

çok kapasiteli insanlarda bile dinleyen ve konuşanın zihinlerinde aynı ideyi ifade etme yetkinliğinde değillerdir her zaman. *Utku* ve *minnettarlık* adları bütün bir ülke içinde yaşayan her insanın ağzından aynı biçimde çıksa da, her birinin üzerinde düşündüğü ya da bu adlarla demek istedikleri bileşik toplu ide aynı dili kullanan insanlarda da belirgin biçimde farklılık içerir.

8. Dilin düzenleyici kuralı olan ortak kullanımın bu noktada sözcüklerin anlamlarını saptamada bir yardımı olabileceği düşünülebilir ve bunun bir ölçüde doğru olduğu da yadsınamaz. Ortak kullanım sözcüklerin anlamlarını ortak konuşmalar için çok iyi düzenler; fakat sözcüklerin tam anlamlarını saptama ya da bu sözcüklerin hangi idelere bağlanacağını belirleme yetkisinde değildir hiç kimse: Bu yüzden de ortak kullanım sözcükleri felsefi söylemlere göre ayarlamaya yetkin değildir. Ortak kullanımda çok sayıda olmayıp da dil kuralları çerçevesinde çok farklı idelerin işareti olarak kullanılmayan bileşik ide adı yok gibidir. Ayrıca, dilin özelliğine ilişkin kural ve ölçü de hiçbir yerde belirlenmiş olmadığından, bir sözcüğün şu ya da bu kullanımının konuşma biçimine uygun olup olmadığı da sıklıkla tartışma konusudur. Ortaya çıkan şu ki, böylesi "çok bileşik" idelerin adları doğal olarak bu yetersizliğe, kuşkulu ve belirsiz anlamlılığa yatkındır; ve birbirlerini anlayamamaları da zihinlerindeki bileşik idelerle bu sözcüklerle anlattıklarının aynı olmaması demektir ki, bu durumda bunlar üzerinde dönen tartışmaların hepsi de bir sesin anlamı hakkındadır yalnızca. Görünen o ki, Tanrısal ya da insani yasaların yorumlanmasında son yoktur; yorum yorumu doğurur ve açıklamalar açıklanacak yeni konular yaratır: Bu ahlaksal sözcüklerin sınırlandırılması, ayırt edilmesi, değiştirilmesinin de sonu yoktur. İnsan yapımı olan bu ideler, yine insanın gücüyle, sonsuza dek çoğaltılabilir. Bir Kutsal Kitap metni ya da maddesini ilk okuyuşta kavramış birçok insan yorumculara danışması sonucu bütün anlamını yitirir ve

getirilen açıklamalar yüzünden kuşkuları artar ve o metin ya da maddenin üzerine bir karanlık çöker. Yorumcuların gereksiz olduğunu düşündüğümü sanmayın; yalnızca dilin düşüncelerini ifade etmeye elverdiği ölçüde açık, anlaşılır konuşma yetisi ve amacında olanların ağzında bile bu karışık kip adlarının ne kadar belirsiz bir biçim alabileceğini göstermek amacıyla bunu söyledim.[5]

9. Karışık kip adlarının her zamanki öğrenilme yolu anlamlarının kuşkulu oluşunda önemli bir etkendir. Çünkü çocukların dilleri nasıl öğrendiklerine bakarsak, yalın ide ya da nesne adlarını anlatmak için onlara genellikle idesini edinecek oldukları şeyin kendisinin gösterildiğini; sonra da *beyaz, tatlı, süt, şeker, kedi, köpek* gibi bu ideyi temsil eden adın yineletildiğini görürüz. Fakat karışık kiplerde, özellikle de bunların en önemlileri olan ahlaksal sözcüklerde genelde önce sesler öğrenilir; ardından bu seslerin ifade ettikleri idelerin öğrenilmesi için ya başkalarının açıklaması ya da çocukların kendi gözlem ve çabaları devreye girer; tüm bunlar da adların tam ve kesin anlamlarının araştırılmasında yetersiz kaldığından, ahlaksal sözcükler de çoğu kim-

5 "Sıradan dilin felsefi alanda yetersizliği eski ve sık yinelenen bir yakınmadır; ki bunun haklılığı, sıradan işçilerin kaba aletlerinin ağır iş uzmanlarının daha hassas işlemlerinde kullanılmasında olduğu gibi, en önemli sanatların düşürüldüğü durumu göz önüne alanlarca hissedilecektir. Zihinsel ve Ahlaksal Felsefe öğreticisinin yaptığı, sözcüklerinin kusurlarını tanımla düzeltmekten öte değildir; bu gerekli olduğu kadar çok yetersiz çözüm yolu, uygulamada terimlerin kesin içeriklerinden çok belirsizliklerinin sürekli yinelenmesi ile büyük ölçüde başarısız kalır ki sonuç olarak da tanımın ara sıra da olsa bulanık biçimde sunulduğu zihin doğal olarak, olağan bir dikkat sürecinde, bilimsel anlamın bellekten yitimine katlanmak durumunda kalır ve sözcüğün tümü değilse de büyük bölümünü ister istemez en kıdemli kuramcı için bile daha tanıdık gelen yaygın anlamında ele alır. Lucretius ve Cicero ince Yunan felsefesini kendi sığ ve kısır dillerine çevirmeye kalkıştıklarında önlerine çıkan engeller, zorunlulukla kendi anlaşılmaz uslamlamalarını yine bunları anlamsız bulacak insanların ağızlarından alması gereken sözcüklere dökme çabasındaki bir filozofça da hep hissedilir." (Sir James Mackintosh) Locke'un Deneme'sinin doğurduğu yorumlar ve tartışmalar bunu büyük ölçüde kanıtlar.

senin ağzında boş sesler olmanın ötesine pek geçemez; ya da bir anlamları olsa da, çoğunlukla oturmamış, belirsiz ve dolayısıyla bulanık ve karmaşıktırlar. Kavramlarını daha dikkatli belirleyen insanlar bile, bu alanda daha yetkili kimselerin yükledikleri anlamlardan farklı içeriklerle aynı adları kullanmaktan kaçınmayabilirler. Örneğin, onur, inanç, din, kilise ve benzeri ile ilgili olup da insanların kavramlarının farklı farklı olduğu kolayca gözlemlenemeyen bir tartışma ya da olağan bir konuşma var mıdır? Bu da, konuşanların bu sözcüklerin anlamları üzerinde uyuşmadıkları anlamına gelir: Eylemin kendisinde görülebilir olmayan birçok bileşik ide parçası olabilir; cinayetin ya da küfrün bir parçasını oluşturan kutsal şeyler bağıntısı ya da zihnin niyeti, bu suçları işleyen kimsenin görülür eylemi ile zorunlu bir bağıntı içermez ve cinayeti işlerken kullanılan silahın tetiğinin çekilmesi cinayet denilen bileşik ideyi oluşturan tüm diğer idelerle doğal bir bağıntıya sahip değildir. Bunlar tüm birlik ve bileşimlerini onları tek bir ad altında toplayan anlama yetisinden alırlar: Fakat bunları herhangi bir kural ya da modele göre birleştirmemişse, böylesi istençli toplulukların yerini alan adın anlamı, böylesi yapay idelerde kendilerini sabit bir kurala göre ayarlayıp kavramlarını böylece düzenleyemeyen insanların zihinlerinde çok kez farklılık gösterir.

10. Bunun daha eski çağlarda ve başka başka ülkelerde yaşamış olan insanların yazdıklarında nasıl bir bulanıklık yarattığını söylemeye gerek yok. Antik yazarların doğru anlaşılabilmesi için ne kadar dikkat, çaba, zekâ ve uslamlama gerektiğini göstermek açısından, düşüncelerini bu yönde kullanan bilge insanların bıraktıkları ciltlerce yapıt bunun birer kanıtıdır. Fakat içeriklerini çokça merak edecek kadar ilgi duyduğumuz çalışmalar yalnızca inanmak zorunda olduğumuz doğrular ya da uymak zorunda oduğumuz yasaları içerenler ve yanıldığımız ya da ihlal ettiğimizde bize güçlükler yaşatacak şeylerin yer aldığı

yapıtlar olduğundan, başka yazarların ne demek istediği konusunda daha az endişe duyabiliyoruz; ki bunlar yalnızca kendi görüşlerini yazmış olduklarından, onların düşüncelerini bilmek, onların bizim düşüncelerimizi bilmesinden daha gerekli görünmüyor. Bizim iyi ya da kötümüz onların hükümlerine bağlı olmadığına göre, kavramlarından da habersiz olabiliriz elbette: Ve dolayısıyla onların yazdıklarını okurken, sözcüklerini tam bir açıklık ve berraklık içinde kullanmıyorlarsa, düşüncelerini göz ardı edip bunlara herhangi bir zarar vermeden kararlarımızı kendi kendimize verebiliriz.

Si non vis intelligi, debes negligi[6]

11. Karışık kip adlarının anlamları, doğada bu idelerin ilişkilendirilebileceği ve ayarlanmalarında temel alınabilecek gerçek ölçütlerin olmayışından dolayı belirsizleşiyorsa, nesne adları da, ters bir nedenle, yani, temsil ettikleri idelerin şeylerin gerçekliğine uygun kabul ediliyor ve doğanın ürünü olan ölçütler olarak görülüyor olmalarından dolayı kuşkulu anlamlara bürünürler. Nesne ya da töz idelerimizde, karışık kiplerdeki gibi şeyleri gruplandırıp adlandırmak üzere belirleyici özellikler içerdiğini görüp uygun bulduğumuz bileşimleri kurma özgürlüğümüz yoktur.[7] Bunlarda, işaretleri olarak belirlediğimiz ve ifade etmek için kullanacağımız adlar varsa da, Doğa'ya sadık kalmalı, bileşik idelerimizi gerçek var oluşlara uyarlamalı ve bu adların anlamlarını şeylerin kendilerine göre ayarlamalıyız. Bunlarda uyacağımız modellerimiz olduğu doğrudur ancak bunlar adların anlamlarını çok belirsizleştiren modellerdir:

6 Locke'un kendinden öncekilerin kuramsal çalışmaları ve insan düşüncesinin seyrinde geçmiş ve gelecek arasındaki bağa ilişkin yetersiz değerlendirimi, birçok yerde olduğu gibi, burada da göze çarpıyor.

7 Tikel tözleri ve adsal özlerini bağladığımız türlerin, tümüyle yapay değil ancak güvenilir gözlem ve deneyimle şeylerde bulduğumuza uydurulduğuna yönelik bir diğer onaylamadır bu. Kimi sınıflandırma kuralları şeylerin kendilerinde bulunan mantığa diğerlerine göre daha uygun ve daha doğaldır.

Çünkü ifade ettikleri ideler, bilinemeyen veya yetersiz ve belirsiz biçimde bilinebilen, bizim dışımızda yer alan ölçütlere dayandırıldıklarında adlar çok değişken ve çeşitli anlamlara bürünecektir.

12. Nesne adlarının, gösterilmiş olduğu üzere,[8] olağan kullanımlarında çift göndermeleri vardır.

1- Kimi zaman bunların, tüm özelliklerinin kaynaklanıp son bulduğu *"şeylerin gerçek yapısı"*yla uyuştuğu kabul edilir ve bu yapının temsilinde kullanılırlar. Fakat bu gerçek yapı, (ya da genellikle söylendiği üzere) öz, son derece bilinmez bir şey olduğundan,[9] onu ifade etmesi istenen herhangi bir ses, uygulamada çok belirsiz kalacaktır; *at* ve *antimon* sözcükleri hiçbir idesini taşımadığımız gerçek özlerin yerine konduğunda nelere bu adların verildiği ya da verilmesi gerektiğini bilmek imkânsızlaşır. Bu yüzden, bu varsayıma göre, nesne adları bilinemeyen ölçütlere bağlanmış olduklarından, anlamları bu ölçütlere göre ayarlanıp belirlenemeyecektir.

13. 2- Nesnelerde bir arada var oldukları görülen yalın ideler[10] nesnelerin adlarının doğrudan belirttikleri olduğundan, bu ideler, birçok şey türünde birleşik halde, adlarının bağlanmış olduğu ve anlamlarının belirlenmesinde temel alınabilecek en uygun ölçütlerdir. Fakat bu ilk örnekler de bu amacı, o adları çok değişik ve belirsiz olmaktan kurtaracak ölçüde gerçekleştiremezler. Aynı öznede birleşik olan, bir arada bulunan yalın ideler kalabalık olduğundan ve her birinin de özgül adın temsil ettiği

8 Bak. 6. Bölüm.

9 Locke maddesel tözlerde bu yapının, şeyin bölünebileceği ve tüm nitelikleri ile güçlerinin dayanağı olan atomların (bizce) algılanamaz dokusu ve hareketlerini içerdiğini varsaymaktadır. Bak. 2. Kitap, 8. Bölüm. Bunun nesnenin gerçek özünü oluşturduğunu varsaymaktadır.

10 Diğer bir deyişle, insanların şeylerde dış gözlem ya da buna dayalı çıkarımla ve insanların kendi bilinç yaşamında iç duyumla buldukları nitelikler ve güçler.

bileşik idede eşit payı bulunduğundan,[11] insanlar aynı özneyi dikkate almaya kararlı olsalar da onun üzerine çok değişik ideler oluştururlar; ve böylece onun için kullandıkları ad da farklı insanlarda çok ayrı anlamlara bürünür. Bileşik idelerin bünyesindeki yalın niteliklerin çoğu, kendi içlerinde yapacakları ya da başka cisimlerden gelecek değişikliklerle bağıntılı güçler olduklarından neredeyse sonsuz sayıdadırlar. Yalnızca ateşin farklı derecelerde uygulanımı ile kimi metallerin ne çok değişim geçirdiğini ve demirin bir demircinin başka cisimlerle uyguladığı güç sonucu nasıl da büyük değişikliklere uğradığını gözlemleyen biri yetilerimizin elverdiği araştırma yollarıyla cisim türlerinin özelliklerinin kolayca bir araya getirilip tümüyle bilinemediğini söylememe şaşmayacaktır. En azından hiç kimsenin tam ve kesin sayısını bilemeyeceği kadar çok olan bu özellikler, farklı insanlarca değişik beceri, ilgi ve tarza göre farklı biçimde keşfedilirler; dolayısıyla farklı insanlar aynı töze[12] ilişkin değişik ideler belirlerler ve ortak adının anlamı çok değişir, belirsizleşir. Doğada bir arada oldukları varsayılan yalın idelerden kurulu bileşik nesne idelerinde, her insan kendi bileşik idesine birleşik gördüğü nitelikleri katmak hakkına sahiptir. Çünkü, altın nesnesi için bir kimse renk ve ağırlık ile yetinse de, bir başkası kendi altın idesinde bu renk ile *agua regiada* çözünürlük niteliğini, bir diğeri de eriyebilirlik niteliğini birleştirme gereğini duyabilir; çünkü çözünürlük *(aqua regiada),* altının rengi ve ağırlığı ile eriyebilirlik ya da başka bir nitelik kadar sürekli birleşik haldedir; kimi insanlar bu ideye gelenek ya da deneyimle öğrenmiş oldukları ölçüde kararlılık (buharlaşmazlık) ya da

11 Şeylerin herhangi bir niteliği, bir sınıflandırma temeli olarak alınabilir; ancak hepsi aynı ölçüde bir bilimsel sınıflandırma ya da bilimsel tümevarımcı bir genelleme içermez.

12 "Aynı nesneye ilişkin değişik ideler." Farklı insanlar da her birince bir nesnenin adının özünü oluşturmak üzere seçilen benzer niteliklere göre farklı bir sınıfa koyabilirler nesneyi.

şekillenebilirlik gibi nitelikleri de katarlar. Peki bu insanlardan hangisi altın sözcüğünün doğru anlamını oluşturmuştur? Ya da bu anlamı belirleyecek olan yargıç hangisidir? Her birinin doğada başvurduğu kendi ölçütü vardır ve haklı olarak her biri altın sözcüğü ile belirtilen kendi bileşik idesine, deney yoluyla birleşik halde bulduğu nitelikleri katma hakkı olduğunu düşünür; bu kadar incelemede bulunmayıp bu nitelikleri gözden kaçırmış olanlar da vardır, daha fazla deney yapıp başka başka nitelikler keşfetmiş insanlar da... Bu niteliklerin doğadaki birliği tek bir bileşik ide içindeki birliğinin asıl temeli olduğuna göre, bunlardan birinin bu bileşik ideye konma ya da konmamaya diğer bir niteliğe göre daha fazla hakkı bulunduğunu kim söyleyebilir?[13] Öyleyse, insanların aynı adlarla andıkları bileşik töz (nesne) idelerinin çok çeşitli olması ve dolayısıyla adlarının anlamlarının da çok belirsiz olması kaçınılmazdır.

14. Ayrıca, kimi yalın idelerinde daha az kiminde de daha fazla sayıda tikel oluş bildirmeyen tikel varlık yok gibidir. Bu durumda özgül adla belirtilecek olan belirli bir grubun bünyesinde yer alacak ideleri kim belirleyecektir?[14] Ya da, tam bir yetkiyle, hangi belirgin ya da ortak niteliklerin çıkarılması gerektiğine ya da herhangi bir töz adının anlamına sokulacak daha gizli ya da daha özel niteliklere karar verecek olan kimdir? Nesne adlarında çok çeşitli ve kuşkulu anlamlar üreten tüm bu etkenler felsefi alanda da benzer belirsizlik, tartışma ya da yanılgılara yol açmaktadırlar.

15. Halk dili ve genel konuşmada nesnelerin, olağan anlamları içinde kimi belirgin nitelikleri (tohumla çoğaldığı bilinen

13 Bu ya da şu niteliği seçmek için daha fazla gerekçe olabilir; ancak bu, her bir kimsenin altın içeriğini oluşturmak üzere hangi nitelikleri seçeceğinde belirleyici değildir.

14 Maddesel ya da tinsel tözleri belirtecek adların içeriğini belirleyici şaşmaz bir yetke yoktur. Bu, büyük ölçüde, her insanın kendi bakış açısı ya da bu sözcükleri kullanma amacına kalmıştır; altın bir bankacı için başka, maden uzmanı için başka, bir sanatçı için başka içerikler taşır.

şeylerde şekil ve beti ile, diğer nesnelerde başka duyulur nitelikler yanında çoğunlukla renkle olduğu gibi) ile düzenlenen genel adları, şeyleri insanların konuşurken anlaşabilecekleri biçimde betimlemeye yeterlidirler: Ve böylece insanlar altın ya da elma sözcüğüyle kastedilen nesneleri birbirinden ayırt edecek kadar iyi kavrarlar. Fakat genel doğrulukların saptanacağı ve ortaya dökülen fikirlerden sonuçların çıkarılacağı felsefi sorgulamalar ve tartışmalarda, nesne adlarının kesin anlamlarının iyi oturtulamadığı görülür ve böyle olması da zaten çok zordur. Örneğin, dövülgenlik ya da belli bir kararlılık derecesini altın bileşik idesinin bir parçası yapacak olan kimse, altına ilişkin önermeler oluşturabilir ve böyle bir anlam içine sokulan altından doğru ve açık bir biçimde edinilecek olan sonuçlara bu önermelerden varabilir: Fakat yine de kendi kullanımıyla altın adının ifade ettiği bileşik idesine dövülgenlik ve aynı derecede kararlılığı katmayan bir başkası asla bu kimsenin vardığı sonuçları kabul etmeye ya da onaylamaya zorlanamaz.

16. Bu, her dilde hemen hemen tüm nesne adlarında bulunan ve insanların dağınık ve karmaşık kavramlardan kurtulup daha sıkı ve ciddi araştırmalar sonucu kolayca keşfedebilecekleri doğal ve neredeyse kaçınılmaz bir yetersizliktir. Böylesi araştırmalar sayesinde insanlar sıradan kullanımlarıyla çok açık ve belirtik görünen sözcüklerin anlamlarının, aslında ne kadar kuşkulu ve bulanık olduğunu anlayacaklardır. Bir seferinde çok bilgili ve uzman doktorların katıldığı bir toplantıda bulundum; burada, şans eseri, sinir lifleri içinden herhangi bir akışkanın dolaşıp dolaşmadığı şeklinde bir soru soruldu. Tartışma çeşitli savlarla uzadığından (tartışmaların çoğunluğunun şeylerin kavranışında gerçek bir ayrılık olmasından değil sözcüklerin anlamları üzerine döndüğü kuşkusu taşıyan biri olarak) ben bu tartışmayı daha ileri götürmeden önce akışkan sözcüğünün ne anlama geldiğini irdelemeleri ve bunu belirlemeleri gerektiğini

söyledim. Önce bu öneriye biraz şaşırdılar; daha az zeki kimseler olsalardı bu önerimi çok tuhaf ya da çok saçma bulabilirdi belki; çünkü orada akışkan sözcüğünün anlamını çok mükemmel biçimde kavramadığını düşünen kimse yoktu ki zaten bu en kafa karıştırıcı nesne adlarından biri de değildi. Bununla birlikte, önerimi memnuniyetle kabul ettiler; inceleme sonucu görüldü ki bu sözcüğün anlamı düşünmüş oldukları kadar oturtulmuş ya da kesin değildi, fakat her biri bu sözcüğü farklı birer bileşik ide için kullanmışlardı. Bu, onların, asıl tartışmanın bu terimin anlamı üzerine olduğunu ve sinir kanallarından geçen bir sıvı ve gaz maddeye ilişkin düşüncelerinde pek farklılık olmadığını algılamalarını sağladı; şu var ki iyice düşününce, tartışmaya değer görmedikleri bir şeyin akışkan diye adlandırılıp adlandırılmaması konusunda anlaşmaları pek kolay değildi.

17. Bunun insanların bu derece ateşli tartışmalarının ne kadar büyük bir bölümünü oluşturduğu üzerinde durma fırsatım doğacaktır sanırım. Burada yalnızca sözü geçen altın sözcüğü örneği üzerinde biraz daha ayrıntılı duralım ve anlamının belirlenmesinin ne kadar güç olduğunu bir görelim dilerseniz. Sanırım herkes altın sözcüğü ile parlak sarı renkli belli bir cismi ifade eder ki bu çocukların bu ada yükledikleri ide olduğundan, bir tavuskuşunun kuyruğunun parlak sarı bölümü de onlar için altındır. Belli madde parçalarına bu sarı renkle eriyebilirliği birleştiren başkaları da bu bileşimden, bir nesne türünü adlandırmak üzere, altın adını verdikleri bir bileşik ide kurarlar; ve böylece ateşin etkisiyle küle dönüşen tüm parlak sarı cisimleri altın idesinden dışlarlar; böyle sarı parlak renkte olup da ateşin etkisiyle küle değil eriyiğe dönüşen nesneleri altın adı ve türünden kabul ederler. Aynı şekilde ağırlığı ekleyen biri, bu da eriyebilirlik kadar bu renk ile bu nesnede birleşik halde bulunduğundan altın adı ve idesi içinde yer almalıdır diye düşünür: Dolayısıyla yalnızca sarı renk ve eriyebilirlik içeren diğer ide ye-

tersiz kalacaktır; böylece bu eklemeler sürer gider. Ancak kimse, doğada hep birleşik halde bulunan kimi niteliklerin adsal özde yer alması kimilerinin de yer almamasının ya da parmağındaki yüzüğün malzemesi olan cisim türünü belirten altın sözcüğünün bu türü rengi, ağırlığı ve *aqua regiada* çözünürlüğünden çok renk, ağırlık ve eriyebilirlik ile belirlemesinin nedenini gösteremez; altının *aqua regiada* çözülmesi de aslında ateş ile eritilebilmesi kadar ayrılmaz bir parçasıdır, ve her ikisi de, bu nesnenin üzerinde farklı işlemlerde bulunan, diğer iki cisimle bağıntısından başka bir şey değildir. Peki neden eriyebilirlik altın sözcüğüyle belirtilen özün bir parçası olurken, çözünürlük yalnızca bir özelliği olarak kalıyor? Ya da rengi özünün bir parçası iken neden dövülgenliği yalnızca bir özelliğidir?[15] Bence bunların hepsi altının gerçek yapısından kaynaklı özellikler ve diğer cisimlerle ilintili olarak etkin ya da edilgen güçlerdir; ve bu yüzden hiç kimse, altın sözcüğünün (doğada var olan böyle bir cisimle ilintili) anlamını bu cisimde bulunan bir tek ideler topluluğuna göre belirleyemez: Böylece bu adın anlamı ister istemez çok belirsiz kalacaktır. Söylendiği üzere, farklı insanlar aynı nesnede farklı özellikler gözlemlerler ve sanırım hiç kimse tüm özelliklerini gözlemleyemez. Demek ki şeylere ilişkin çok yetersiz tariflerimiz var ve sözcükler çok belirsiz anlamlar taşıyorlar.

18. Söylenenlerden yola çıkarak, tüm diğerleri arasında yalın ide adlarının, yanılgıya en az elverişli adlar olduklarını ve bunun nedenlerini kolayca görebiliriz. Öncelikle, ifade ettikleri idelerin her biri tek bir algı olduğundan, daha bileşik idelere göre çok daha kolay edinilip çok daha emin bir biçimde saklanabilirler; dolayısıyla bünyelerindeki yalın idelerin tam sayısı kolayca belirlenemeyen ve zihinde rahatça tutulamayan karışık kip ve nesnelere ilişkin bileşik idelere genelde yakıştırılan belirsizlik-

15 Burada özellik, adsal özde yeri olmayan ve fakat hep onunla bir arada bulunan bir nitelik olarak geçmektedir.

ten uzaktırlar. İkinci olarak, doğrudan belirttikleri algı dışında başka bir öze gönderilmezler ki bu gönderme nesne adlarının anlamlarını karmaşıklaştırıp birçok tartışmaya yol açar. Sözcüklerini bozuk bir biçimde kullanmayan ya da mahsus itiraza kalkışmayan insanlar yalın ide adlarının anlamı ve kullanımında pek yanılgıya düşmezler. Beyaz ve tatlı, sarı ve acı herkesin tam olarak kavrayacağı ya da bilmediğini algılayıp hakkında bilgilendirilmek isteyeceği çok belirgin anlam taşırlar. Fakat bir başkasının kullandığı anlamda *tutumluluk* ya da alçakgönüllülüğün, hangi yalın ideler topluluğunu ifade ettiği kesin olarak bilinemez. Bununla birlikte *altın* ya da *demir* ile denmek isteneni yeterince bildiğimizi düşünme eğilimindeyizdir; ancak başkalarının bu sözcükleri kullanarak işaret ettiği kesin bileşik ide bu kadar belirli değildir: Ve bunların dinleyen ve konuşanda tamamıyla aynı topluluğu ifade ettiğine pek rastlanamaz inancındayım. Bu da, insanların evrensel önermelerle ilgilendiği ve onları zihinlerinde evrensel doğrular olarak yerleştirmek isteyip bunlardan çıkacak sonuçları düşündükleri konuşmalarda kullanıldıklarında, mutlaka yanılgılar ve anlaşmazlıklar doğurur.[16]

19. Aynı kural yüzünden, yalın kip adları da, kuşku ve belirsizliğe en az yatkınlık bakımından yalın ide adlarının hemen ardından gelirler. Özellikle insanların çok açık ve seçik idelerine sahip oldukları şekil ve sayı adlarını düşünecek olursak, yedi ya

16 Locke'a göre yalın ide adları belirsiz değildir ve bu da kendi adlarının adsal özünü oluşturan duyulur niteliği belirten beyaz, tatlı, sarı ve acı gibi yalnızca "doğrudan bildirdikleri algıya göndermede" bulunmalarındandır. Fakat Locke, iç duyumla edinilenlerden çok dış gözlem sonucu edinilen düşünce malzemelerine dayanarak, yalnızca dış duyumun yalın idelerini örneklendirmekte ve bunları aklından geçirmektedir sanki... İç duyumun yalın ideleri (2. Kitap, 6. Bölüm, 2) ya da hem iç hem dış duyumun yalın idelerine verdiği örneklere (2. Kitap, 8. Bölüm) bir bakarsak, anımsama, ayırt etme, uslamlama, yargılama, bilgi, inanç, varoluş, birlik, güç ve art arda oluş gibi, çok fazla sözlü tartışmaya konu olmuş adlara rastlarız. Locke'un iç duyum idelerinden bazıları gerçekten bileşikse de kimi bileşik ideleri de aslında yalındır.

da üçgeni kavramak isteyip de olağan anlamlarında yanılacak kimse var mıdır? Genelde, her türün en az bileşik olan ideleri, adları en az kuşkulu olanlardır.

20. Öyleyse yalnızca birkaç ve belirgin yalın ideden oluşan karışık kipler genellikle çok belirsiz anlamlar taşımayan adlara sahiptirler. Fakat çok sayıda yalın ide içeren karışık kiplerin adları, gösterildiği üzere, genelde çok belirsiz ve çok kuşkulu anlamlar taşırlar. Ne ilintilendirildikleri modellerin tam temsilcileri ne de gerçek özler olan idelere verildiklerinden nesne adları, özellikle de felsefi kullanımlarında daha büyük bir yetersizlik ve belirsizlik sergilerler.

21. Bizim nesnelere verdiğimiz adlarda oluşan asıl bozulma kendi bilgi eksikliğimiz ve nesnelerin gerçek yapılarına eremeyişimizden ileri gelmektedir ki bu yüzden bunu bir yetersizlik olarak anlama yetimize değil de sözcüklere yüklememin nedeni merak edilebilir. Bu haklı merakı gidermek adına bu yöntemi izleme nedenimi açıklamak zorunda hissediyorum kendimi... Anlama yetisi üzerine bu söyleme girişti̇ğim ilk anda da çok sonrasında da sözcükleri ele almanın gerekliliği konusunda en ufak bir kaygı taşımıyordum doğrusu... Ancak idelerimizin kökeni ve oluşumu[17] üzerinde durduktan sonra bilgimizin düzeyi ve kesinliği konusuna geçtiğimde[18] gördüm ki sözcüklerle bilgimiz arasında çok sıkı bir bağıntı var; sözcüklerin ifade gücü ve şekli iyice gözlemlenmedikçe, bilgi üzerine açık ve tutarlı çok az şey söylenebiliyordu: Doğruluğu bilmek olan bilgi sürekli önermelerle iç içeydi. Bilgi şeylerin ötesine geçmiyorsa da sözcüklerin öyle çok etkisi altındaydı ki sözcüklerden koparılamaz görünüyordu.[19] Anlama yetimiz ile düşünüp kavraması gereken

17 2. Kitap'ta.

18 4. Kitap'ta.

19 Deneme, yazarın bize başta da söylediği üzere, yaklaşık 20 yılda ve parça parça, uzun aralıklarla yazılmıştır; öyle ki, sırasını belirlemek güçtür. Büyük olasılıkla ikinci kitabın yanı sıra dördüncü kitabın kimi kısımları

doğruluk arasına öyle çok giriyorlar ki gözlerimizin önündeki bir perde gibi anlama yetimiz üzerine karanlık ve karmaşıklık içinde çöküyorlar. İnsanların başkaları kadar kendilerini de düşürdükleri safsatalar ve tartışmaları ile kavramlarındaki yanlışların çoğunlukla sözcüklerden ve sözcüklerin belirsiz ya da yanıltıcı anlamlarından kaynaklandığını düşünecek olursak,[20] bunun bilgiye giden yolun önünde büyük bir engel olduğunu görebiliriz; bu konuda çok daha duyarlı olmamız gerektiğine inanıyorum, çünkü o derece küçümsenmiştir ki, bu güçlük, insanların uğraş verdiği, bilgi ve zekâ göstergesi olan bir beceri olarak nitelendirilegelmiştir.[21] Fakat bir dil aracı olarak dildeki kusurlar daha enine boyuna irdelenseydi, bu denli gürültü yaratan tartışmaların büyük bölümü kendiliğinden dinerdi ve bilginin, belki de barışın yolu, daha da açılırdı.

22. Şundan eminim ki, her dilden sözcük anlamları bu sözcükleri kullanan kimsenin düşünceleri, kavramları ve idelerine sıkı sıkıya bağlı olduğundan, aynı dil ve aynı ülkeden insanlar için de çok belirsiz olmaları kaçınılmazdır. Bu Yunan yazarlarda o kadar belirgindir ki onların yazdıklarını okuyacak olan her kimse hemen hepsinin aynı sözcüklerle de olsa ayrı bir dil kullandıklarını görecektir. Fakat her ülkede rastlanan bu güçlüğe bir de konuşan ve yazanların, her biri bugün bizim için bilinmez ve yitik olan, ancak o zaman sözcüklerinin anlamlarını etkilemiş olan çok farklı kavramlar, mizaçlar, alışkanlıklar, konuşmalardaki süslemeler, mecazlar ve benzeri özellikleri eklendiğinde, bu antik yazılara ilişkin yorumlar ya da yanlış anlamalarımızda

---

da, üçüncü kitabın şeylere ilişkin bileşik ve genel idelerin oluşumunda sözcüklerin vazgeçilmezliğini öngören konusu Deneme'nin asıl amacı için gerekli görülmeden önce düşünülüp yazıya dökülmüş olmalı.

20 "Bir safsata çıkarmak ve bir sözcüğün eşsesi ya da çifte anlamını ortaya koymak çoğunlukla aynı şeydir." (Coleridge, *İç duyumun Yardımcıları*, Önsöz)

21 Özellikle sözel çatışmaları ve bunların vargılarını teşvik eden sanatların bu bağlamda örneklendirildiği 6-22. kısımlara bakınız.

bize düşen açık olmaktır. Bunların anlaşılması büyük önem taşıyorsa da, (yalın idelerin ve kimi çok belirgin şeylerin adları dışında) terimleri, kesin olarak tanımlamaksızın, konuşanın niyeti ve anlatmak istediğini, dinleyende hiçbir kuşku ve belirsizlik yaratmadan iletmeye elverişli değildirler. Din, yasa ve ahlak üzerine söylemlerde geçen sözcükler çok yüksek önem taşıdıklarından en büyük güçlük de onlarda yaşanır.

23. Eski ve Yeni Ahit üzerine yorumcuların ve çevirmenlerin yazdıkları çok sayıda yapıt bunun çarpıcı kanıtlarıdır. Metinde söylenen her şey kesin doğru da olsa, okuyucu yine de onu yanlış anlamaktan kendini alıkoyamaz. Nasıl ki Tanrı'nın oğlu ete büründüğünde insan doğasının günah dışında bütün zayıflıklarına açıktı, Tanrı istenci de sözcüklere döküldüğünde bu tür anlatımın ister istemez düştüğü kuşku ve belirsizlikten nasibini alacaktır. Yazılı sözünün ulaşmadığı insanlara (kendilerini araştırmaya yönelttiklerinde) bir Tanrının varlığından ya da ona bağlılıktan şüpheye düşemeyecekleri kadar akıl ışığı sunmuş olan ve dünyanın önüne kendi işleri ve buyruklarını böyle açık harflerle sermiş olan Tanrının inayetini büyütmemek elde değil. Bu durumda Doğal Din'in hükümleri bütün insanlık için açık ve çok anlaşılır olup böylece de tartışma konusu olmadığından, bize kitaplar ve diller ile iletilen diğer esinli doğruluklar da sözcüklere özgü güçlükler ve ortak, doğal anlaşılmazlıklara açık olduğundan, bence ilkini gözlemlemekte daha dikkatli ve titiz, diğerine ilişkin yorumlayış ve kavrayışlarımızda da daha az kibirli, keskin ve buyurucu olmaktır bize düşen.[22]

22 Bu kısımda dilin yetersizliğinden Locke'un, Tanrısal bildirimin şaşmaz iletim organı olarak söz etmesi ve doğal dinin üstün hoşgörüsüne ilişkin vurgulamaları, son zamanlarında kalıtsal sofu kavramlarından ayrılma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

10. BÖLÜM

SÖZCÜKLERİN KÖTÜ KULLANIMI

1. Dilde doğal olarak bulunan yetersizlik ile sözcüklerin kullanımında giderilmesi çok güç olan bulanıklık ve karışıklık dışında, insanların, iletişim sırasında bu işaretleri anlamları açısından doğalında gereksindiklerinden daha az açık ve seçik kılarak düştükleri birçok bilinçli hata ve ihmalleri de söz konusudur.[1]

2. Öncelikle, bu türde birincil ve en göze çarpıcı kötü kullanım sözcüklerin açık ve seçik ideler olmaksızın kullanılmasıdır; ya da daha kötüsü hiçbir şeyi bildirmeyen işaretlerin kullanılmasıdır. Bunlar da iki türlüdür:

1- Bütün dillerde belli sözcükler vardır ki iyice irdelendiklerinde bunların asıl kaynaklarında ve sürekli kullanımlarında hiçbir açık ve seçik idelere karşılık gelmedikleri görülür. Bunlar çoğunlukla felsefe ve din gruplarının dile soktuğu sözcüklerdir. Bunların yaratıcıları ya da öncüleri, ya genel anlayışın dışında kalan ve özel bir şeymiş gibi gördükleri ya da kimi tuhaf görüşleri desteklemek ya da kendi varsayımlarının bazı zayıflıklarını örtbas etmek için, yeni fakat irdelendiklerinde yalnızca

---

1 Önceki bölümler sözcüklerin doğal kusurlarını, insanların iletmek istedikleri ideleri başkasının zihnine taşıyan araçlar olarak ele almaktadırlar. Bu bölümse bu doğal kusurların, insanların sözcükleri kullanırken bilerek yaptıkları hatalar ve ihmallerle büyütülmesinden söz etmektedir. Bak. *Novum Organum*, 1. Kitap *(Çarşı idolü üzerine)*

anlamsız terimler[2] denebilecek türden yeni sözcükler bulmaktan geri kalmazlar. İlk bulunduklarında bağlandıkları hiçbir belirtik ideler topluluğu olmadığı[3] ya da en azından iyice incelendiklerinde tutarsız bulunacaklarından, sonraları aynı grubun kötü kullanımıyla, kafalarını bu sözcüklerin hangi kesin idelere karşılık kullanıldığını irdelemekle yormak yerine kendi Kilise ya da Okullarının ayırıcı özellikleri olarak ağızlarında sakız etmeyi uygun görenler arasında da boş sesler, anlamsız ya da önemsiz sözcükler olarak kalmaları olağandır. Burada örnekler vermek istemiyorum: Herkesin okuyarak ve konuşarak zaten bu tip örneklerle dolup taştığına inanıyorum. Çok daha iyi bilgilenmek isteyen kimse, bu tür terimleri para gibi durmadan basan, yani skolastikler ve metafizikçiler gibi insanlar sayesinde (bunlara bu son dönemlerin doğa ve ahlak felsefecileri de eklenebilir bence) yeterince aydınlatılacaktır.[4]

3. 2- Bir de ilk seferinde hiçbir açık ve seçik ide içermeyen sözcükleri kullanmaktan kaçınmayıp bu kötü kullanımı daha da ileri götürenler vardır ki bunlar bağışlanamaz bir aldırmazlıkla dilin özelliğinin hiçbir seçik anlam taşımayan, çok önemli idelere bağladığı sözcükleri kullanırlar hep. *Bilgelik, utku* ve benzeri sözcüklerinin kullanıcılarına bunlarla ne demek istedikleri

2 Sonraki bölümde (12. Kısım) felsefenin ilerlemesiyle insanların genel geçer ve sıradan idelerden farklı ideler edinmeleri gerektiğini ve dolayısıyla ya özgül bir felsefi dil oluşturulması ya da çifte kullanımın yaratacağı belirsizlik riskiyle beraber yeni anlamların eski terimlerle iletilmesinin zorunlu olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu zorunluluk, anlamdan yoksun, yeni ve gerçek düşünceye bağlanmamış yeni terimler üretenleri onaylamak demek değildir.

3 Bak. "Okuyucuya Sesleniş."

4 Özel olarak öğreticilerce ince felsefi ayrımları ifade etmek üzere oluşturulan terimlerin öğrencilerce kötü kullanımı yalnızca ortaçağ skolastiklerine özgü değildir. Locke'un ideleri, kipler ve bağıntılar ile oluşturduğu da dahil her büyük felsefi sistemin tarihinde bunun örneklerine rastlanır. Filozoflar, kendilerini taklit edenlerce, keşifçilerin samimiyeti ile başlangıçta o filozofların oluşturduğu dil sistemi içindeki anlamlara akılları ermeyen papağanlarca gözden düşürülmüşlerdir.

sorulsa ne yanıt vereceklerini bilmeden öylece kalakalırlar: Bu da, bu sesleri öğrenip hep dillerinde dolaştırdıkları halde başkalarına bunlarla aktarılacak belirtik ideler taşımadıklarının göstergesidir.[5]

4. İnsanlar beşikten başlayarak edinilmesi ve zihinde tutulması kolay sözcükleri, bunların ilişti rildikleri ya da şeylerde bunlarla ifade edildiği düşünülen bileşik ideleri bilmeden ya da oluşturmadan önce öğrenmeye alıştıklarından, bunu tüm yaşamları boyunca sürdürürler genellikle...[6] Zihinlerinde belirtik ideler kurma zahmetine girmeksizin diğer insanların kullandığı sözcüklerle yetinerek, kendi değişken ve karmaşık kavramlarını ifadede aynı sözcükleri kullanırlar; sanki aynı ses kendisiyle hep aynı anlamı da getirirmiş gibi... İnsanlar, anlaşılmayı gerekli görüp bunun için işaretler oluşturdukları durumda bir değişiklik gösterseler de kendi ilkeleri ya da ilgileri üzerine uslamlamaya gelince, sözcüklerindeki bu anlamsızlık yüzünden, söylemleri, özellikle de çoğu sözcüğün doğada sürekli ve düzenli bir birleşim halinde olmayan yapay ve sayısız ide topluluğunu dile getirdiği bu yüzden de çoğu kez yalnızca çıplak sesler üzerinde düşünülüp en azından bu seslere çok bulanık ve belirsiz kavramların yüklendiği ahlaksal konularda, boş ve anlaşılmaz gürültü ve laflarla dolup taşar. İnsanlar çevrelerinde kullanılır gördükleri sözcükleri alırlar ve anlamlarını bilirmiş gibi kafala-

5 İnsanlar arasında hiçbir anlam taşımayan sözcükler dolaştığı olgusu Deneme boyunca vurgulanmaktadır. Bak: 2. Kitap 22. Bölüm, 8; 29. Bölüm, 9; 31. Bölüm, 8. 3. Kitap, 4. Bölüm, 6. ve Anlama Yetisinin Yönetimi, 27., 28... kısımlar. Ayrıca Hume'un *İnsan Doğası Üzerine İnceleme*'si ile Campbell'ın "bu anlamsızlığın nasıl olup da yazar ve okurun gözünden kaçtığını" açıklamaya çalıştığı *Güzel Söz Söyleme ve Yazma Felsefesi*, 2. Kitap, 7. Bölüm'e de bakınız. Campbell ve Stewart (*Esaslar*, 4. Bölüm, 4) insanların sıklıkla herhangi bir anlama oturtmadıkları sözcükler kullandıkları biçimindeki saptamasıyla Hume'u onaylamaktadırlar. Fakat bu, burada Locke tarafından saptanmış ve Leibniz tarafından da onun sembolik düşünce anlatımı çerçevesinde açıklanmıştır. Bak. Hamilton, *Mantık*, 1. Cilt, s. 74-79.

6 Karışık kip adlarının bilerek kötü kullanımında olduğu gibi.

rını belli bir anlam üzerine yormadan öylece ve de güvenle kullanırlar; böylece, bu kolaylığın yanı sıra bir iyi yönleri de oturmuş kavramları olmayan insanları yanılgılarından kurtarmaya çalışmak, yerleşik bir evi olmayan bir serseriyi evinden etmek gibi bir şey olduğundan, böylesi söylemlerde zaman zaman doğru oldukları kadar yanlış olduklarına da ikna edilebilmeleridir. Ben öyle tahmin ediyorum ve herkes de kendini ya da başkalarını bu anlamda gözlemleyebilir.

5. İkinci olarak, sözcüklerin bir diğer kötü kullanımı da değişkenliktir.[7] Özellikle tartışmalı bir konu üzerine yazılıp da dikkatle okunduğunda aynı sözcüklerin (genellikle de söylemdeki en önemli ve tartışmanın üzerinde döndüğü) bazen bir yalın ideler topluluğu bazen de başka bir yalın ideler topluluğunu ifadede kullanıldığının gözlenmediği bir söylem bulmak güçtür ki bu dilin tam bir kötü kullanımıdır. Sözcükler, benim idelerimi başkalarına iletmek üzere doğal bir anlam değil de istençli bir dayatma ile kullanılacaklarından, kimi kez bir şey kimi kez de başka bir şeyi ifadede başvurduğum zaman bu apaçık bir aldatmaca ve kötü kullanım olur, bunun isteyerek yapılması da büyük bir aptallık ya da daha büyük bir namussuzluğun göstergesidir.[8]

Bir insan bir başkasıyla hesaplaşırken rakamları bazen şu bazen de bu birimler topluluğu için kullanıyor olsun; örneğin konuşurken ya da düşünürken aynı sözcükleri farklı yalın ide toplulukları için kullandığından, 3 rakamını bazen üç, bazen de dört için söylesin. İnsanlar hesaplarını böyle yaparlarsa, acaba bunlarla kim başa çıkabilir? Günlük işlerinde hep böyle konu-

7 Keşke Locke Deneme'de bu kadar kararsız biçimde kullandığı sözcüklerde de böylesi kötü kullanıma ilişkin birkaç örnek vermiş olsaydı.

8 Her dilde görülen ad sıkıntısı dolayısıyla, aynı sözcüğe birkaç anlam yükleyip farklı yer ve zamanlarda değişik anlamlarda kullanmanın önüne geçmek imkânsızdır, yazarlar ve okurlar düşünerek sözcüklerin anlamlarını sınamaya çalışırlarsa bu, ille de yanılgıya düşürecek değildir.

şup 8 rakamını bazen yedi bazen dokuz yerine kullanan biri, için hemen insanların genelde hiç hoşlanmadıkları iki addan biri söylenir: Hilekâr ve aptal... Tartışmalarda ve bilgi yarışlarında aynı tür işlemler, genelde, zekâ ve bilgi göstergesidir; fakat bana göre bu, bir borcu hesaplarken göstergelerle oynamaktan daha büyük bir namussuzluktur ve doğruluk paradan ne kadar daha önemli ve değerli ise bu da o kadar büyük bir hiledir.

6. Üçüncü olarak, sahte bulanıklık da diğer bir kötü kullanımdır. Şöyle ki, eski sözcükler yeni ve alışılmamış anlamlarda kullanılarak ya da tanımlama getirmeksizin yeni ve çok anlamlı terimler getirerek; veya bunları olağan anlamlarını karıştıracak biçimde bir araya getirerek bu yapay bulanıklık yaratılır. Peripatetik felsefe bu yolda en önde geliyorsa da diğer gruplar da bu anlamda pek temiz sayılmazlar. Bunlar arasından dildeki güçlüklerle karşılaşıp da bunlardan, terimlerinin bulanıklığıyla örtbas edip insanların gözlerinin önündeki bir sis gibi, kimi zayıf yönlerinin keşfedilmesini engelleyecek biçimde sözcüklerin anlamlarını karmaşıklaştırarak kurtulmak istemeyen yok gibidir. Cisim ve uzamın genel kullanımda iki ayrı ideyi temsil ettiği, birazcık düşünen herkes için açıktır. Çünkü anlamları tümüyle aynı olsaydı, bir uzamın cismi demek de bir cismin uzamı demek kadar uygun ve anlaşılır olurdu; ancak bunların anlamlarını karıştırmayı gerekli bulan kimseler de yok değil.[9] Bu kötü kullanım ve sözcük anlamlarını karıştırmanın zararlarına saygınlık kazandıran da okullardaki kullanım biçimleri ile mantık ve yüksek ilimler olmuştur; hayranlık verici Tartışma Sanatı da[10] şeylere ilişkin bilgi ve doğruluğu keşiften çok sözcüklerin an-

9 Cisim ve uzamı özdeşleştirilen Kartezyenlere gönderme yapmıştır. Bak. 2. Kitap, 13. Bölüm, 11, 21-24.

10 İnsanların yeteneklerinin mihenk taşı ve bilginin ölçütü olarak skolastiklerce gözde bir alıştırma olan tartışma üzerine: Bak. 4. Kitap, 7. Bölüm, 11.

lamlarını karıştırmaya yoğunlaşarak dillerin doğal yetersizliklerine oldukça katkıda bulunmuştur: Bu tür ilim yazılarına şöyle bir bakan biri sözcüklerin sıradan konuşmalardakine göre çok daha bulanık, belirsiz ve karanlık anlamlar taşıdığını görecektir.[11]

7. İnsanların yetenekleri ve bilgilerinin tartışma becerisiyle ölçüldüğü durumda, bu kaçınılmazdır. Saygınlık ve ödül, sözcüklerin güzelliği ve inceliğine dayanılarak sunulunca, insan zekâsının, seslerin anlamlarını, herhangi bir konuda karşıt ya da savunucu şeyler söylenemeyecek denli karıştırması, anlaşılmaz kılması ve saptırması olağandır; kazanan doğruluğu savunan değil tartışmada en son sözü söyleyen olacaktır bu durumda.

8. Çok yararsız ve bence, bilgiye giden yollara sapa kalsa da bu beceri şimdiye dek *kurnazlık* ve *keskin zekâlılık* gibi saygın

11 Locke başka yerde anlama yetilerini doğru yönetmek isteyenlere skolastik dil onaylasa da herhangi bir terimi idesine sahip olmadığınız bir şeyi ifade ediyorsa kabul etmemelerini önermektedir. "Bir sözcük sık kullanılıyor, birçok yazarca önemseniyor ve yine onlar tarafından sanki gerçek bir varlığı temsil ediyormuş gibi kullanılıyor olabilir; ancak o sözcüğü okuyan biri o varlığın seçik bir idesini edinemiyorsa bu kesinlikle onun için anlamsız boş bir sestir. 'Tözsel formlar ve istençsel tür' kavramlarını bu tür anlamsız terimler gibi göstermiş olmam hoş görülmeyebilir. Fakat şundan eminim ki bu terimlerin ifade ettikleri şeye ilişkin belirtik ideler oluşturamayan biri için hiçbir anlam taşımazlar; ve bu kimse onlar hakkında bildiği tüm şeyin, 'hiçbir şey' hakkında çokça bilgi olduğunu ve bunun da yalnızca bilgili bilgisizliğe denk olduğunu düşünür. Haklı olarak kimi çok bilgili yazarlarda da, anlama yetilerinin şeylere ilişkin kavramlara ulaşamadığı noktada, kendi kurallarını kazımak amacıyla başvurdukları bu türden çokça boş terim bulunduğu sanılmaktadır. Doğada bu ve benzeri sözcüklere karşılık gelen kimi gerçeklikler olduğu varsayımı kimilerinin kafasını karıştırmış ve bazılarını da doğa araştırmalarında yanlış yönlendirmiştir. İnsanlar, anlaşılması güç ya da belirsiz de olsa kavramlara sahipseler, bunları ve onlar için kullandıkları terimleri açıklayabilirler. Kavramlarımız yalın idelerden kurulu bileşik ideler olduklarına göre, yerlerine konan sözcüklerin ifade ettiği ideleri veremiyorlarsa, hiçbir anlam taşımıyorlar demektir. Seçik kavramlara sahip olmadığımız durumda terimleri güya bir şeye karşılık geliyormuş gibi dayatmak ya da bir şeyi gizlemek üzere terimler oluşturmak, bir varsayım ya da kendi anlama yetimizdeki bir kusuru kapatmaya yönelik bir hiledir." (Anlama Yetisinin Yöntemi, 29)

adlarla anılagelmiş ve okulların beğenisini, dünyanın bilgili insanlarından bir bölümünün desteğini almıştır hep. (Lucian'ın zekice ve haklı olarak tartışan ve çekişen felsefeciler olarak sınıflandırdığı) eski filozoflar ve skolastiklere, utku ve saygınlık peşinde olduklarından, büyük ve evrensel bilgilerini gerçekten edinmek yerine bilgelik taslamak daha kolay gelmiştir ve bilgisizliklerini karmaşık bir sözcük yumağı ile örtmek, anlaşılmaz terimleri sayesinde başkalarının beğenisini kazanmak adına bu iyi bir çözüm yoluydu ki anlaşılamadıkları oranda merak uyandırıyorlardı. Ancak tarih bu yüksek ilim adamlarının diğer insanlardan daha zeki ve daha yararlı olmadıklarına, insan yaşamına ya da içinde yaşadıkları toplumlara pek bir şey kazandırmadıklarına tanıktır. Bu kimselerin karşılık olarak yeni şeyler üretmeden yeni sözcükler çıkarması ya da eski sözcüklerin anlamlarını karmaşıklaştırıp bulandırarak her şeyi sorgu ve tartışmaya açması insan yaşamı için kazançlı ya da övgüye ve ödüle değer bir şey olmadıkça bu böyledir.

9. Tüm bu her şeyi bilen tartışmacılara karşın dünya hükümetlerinin barış, savunma ve özgürlüklerini borçlu oldukları da hiç bilgiçlik taslamayan devlet adamıdır; ve yararlı sanat ve ilimlerin gelişimleri de cahil ve sıradan işçinin ürünleridir. Ancak, bu keyfi bilgisizlik ve bilgiçlik, bu son çağlarda vardıkları yetki ve egemenlik zirvesini korumak adına, insanları anlaşılması zor sözcüklerle oyalamak ya da karmaşık tartışmalarda akıl almaz terimlerle avutup sürekli bu sonu olmayan labirentte tutmaktan başka çıkar yol göremeyen kimselerin çıkarları ve aldatmacaları doğrultusunda, güçlü bir biçimde hüküm sürmüştür. Ayrıca tuhaf ve saçma öğretileri kabul ettirmek ya da savunmak için onları bulanık, kuşkulu ve tanımlanmamış sözcüklerle çevrelemekten başka çare yoktur. Böylece bunlar, başarılı savaşçıların kalelerinden çok soyguncuların inlerine ya da tilkilerin deliklerine benzer sığınaklar halini alırlar. Bunları sı-

ğınaklarından çıkarmak güç ise, kendilerinin direncinden değil yalnızca çevrelerini sarmış çalılıkların sıklığı ve dikenler ve fundalıklar yüzündendir bu... Çünkü, yalancılık insan zihninin kabul edemeyeceği bir şey olduğundan, saçmalığı savunmak için tek dayanak bulanıklıktır.

10. Bilgiçlik ve en meraklı insanları bile gerçek bilgiden uzak tutma sanatı, böylece, dünyada yayılmış ve anlama yetisini, bilgilendirmek kisvesi altında, çok fazla karıştırmıştır. Çünkü eğitim ve yetenekleri bu keskinliğe ulaşmamış başka zeki ve iyi niyetli insanların kendilerini başkalarına anlaşılır biçimde ifade edebildiklerini ve dilin açık kullanımının yine dilin yararına olduğunu görüyoruz. Fakat bilgisiz insanlar beyaz ve siyah gibi sözcükleri yeterince anlamış ve bu sözcüklerle belirtilen idelerin değişmez kavramlarını edinmiş de olsalar, karın siyah yani beyazın siyah olduğunu[12] kanıtlayacak ustalık ve bilgiye sahip felsefeciler de vardı. Bu şekilde bütün söylem, konuşma, öğretim ve toplum araçlarını yok etme keyfiyetine sahip olmuşlardı bu felsefeciler. Ancak bu büyük ustalık ve sanat sayesinde becerdikleri, sözcüklerin anlamlarını karıştırıp anlaşılmaz kılmak ve böylece dili gerçek kusurlarının yaptığından daha işe yaramaz hale getirmekten öte değildi; bu cahilin erişemeyeceği bir Tanrı vergisi idi.

11. Bu çok bilgili insanlar, aynı ölçüde diğer insanların anlama yetilerini eğitmişler ve de insanlara faydalı olmuşlardır denemez; bunlar, bilinen harflerin anlamlarını değiştirip okumayazması olmayan, aptal ve sıradan insanların kapasitesinin alamayacağı bir ustalıkla, okuyucusunun beğenisi ya da yararını gözetmeksizin, yazılarında B yerine A'yı, E yerine D'yi koyabileceğini gösterme uğraşındaki birinden farklı değildirler. Bir duyulur ideyi temsil ettiğinde anlaşılan siyah sözcüğünü başka,

12 Eski filozoflar, bünyesindeki su öyle diye karın siyah olduğunu ve akla uygun olarak tek renk içerdiğini ileri sürmüşlerdir.

hatta karşıt bir ide için kullanmak yani kara siyah demek, konuşma organlarının belli bir hareketi ile çıkan bir ses kipinin adı olan A harfini konuşma organlarının başka bir hareketi ile çıkan bir diğer ses kipinin işareti olan B harfinin yerine koymak kadar saçmadır.[13]

13 Önceki iki kısma ek olarak yazılan bu kısım Lord King's Life, 2. cilt, s.222-25'te yer almaktadır: "Sözcükleri kötü kullanma ve anlamlarını değiştirme sanatı yüzünden, bize doğruluğu araştırma ya da en azından irdelemede düşüncelerimizi yönetmek üzere eski filozoflarca bırakılan kurallar çiğnenmiştir hep. Skolastik mantık genelde öğretilen tüm uslamlama kurallarını barındırır ve bunlar öyle yeterli görülürler ki büyük olasılıkla herhangi birinde başka bir uslamlama kuralına gereksinildiğini düşünmek küstahlık olarak değerlendirilir. Tasım yönteminin kendi alanı içinde doğruluğunu kabul ediyorum: Asıl işi herhangi bir uslamlamanın tutarlılığı ve geçerliliğini göstermektir; ve böylesine böbürlenilen Tartışma Sanatı bilginin yerini almasaydı, Tasım yöntemi bu amacına çok iyi hizmet ederdi ve doğru sıralanmış bir Tasım içinde öncüllerden zorunlu olarak varılacak olan sonuçlara kesin olarak güvenilebilirdi: Ancak böylesi çekişmelerde kazanma şerefi, bu düzgün uslamlama formlarının bile anlama yetisine yardımdan çok hileye dönüşmesine yol açan ve böylece sözcüklerin bulunma amaçlarına tümüyle sapa kalan bir yanlış kullanım doğurmuştur. Çıkarımı kanıtlayıcı tasım formunda sonuç dikkate alınmış ve doğru kabul edilmiştir. Okullarda bir yer edinmek isteyen insanları bu yaklaşım, düşüncelerini şeylerin doğasını araştırmak yerine terimler üzerinde yoğunlaştırmaya ve sözde kurnazlıkla sözcüklerin anlamları üzerinde oynamaya itmiştir. Böylece değişik anlamlarda kullanılan bir terim söz konusu olduğunda bu tür bir hilenin yardımı olmaksızın kesinlikle yanıt bulamayacak olan tarafın kafasını bulandırabiliyorlardı ki bu durumda bir şey ifade etsin ya da etmesin bir sürü sözcükle donanmış olmak gerekiyordu. Bunlar karşı tarafa söylenir ve karşı taraf da bunlara karşı savda bulunmak üzere harekete geçerdi: Böylece bir taraf aynı sesle farklı ideler dile getirmek yolunda sözcüklerini kullanabiliyorken, diğer taraf bir şeyin anlamıyla herhangi bir bağıntı taşıyıp taşımadığına bakmaksızın onun çeşitli anlamlarının belirleyicisi olarak iki ses kullanırdı ki böylece ne tartışma bir son bulur ne de konu bir karara bağlanabilirdi. Ya da tartışmacılardan biri yetersiz kalıp şaşırtılırsa, bu diğer tarafa şöhret kazandırırdı ve zafer onun olurdu; bununla birlikte bilgili ve âlim unvanını alırdı, böylece ödülüne dolayısıyla da amacına ulaşmış olurdu. Ancak aslında kazanılan hiçbir şey olmazdı; soru hâlâ bir soru olarak kalmış ve kimi zaman bir taraf kimi zaman da diğer tarafın öne geçtiği bir savaşın ardından bir savaşçıya zafer şansı vermiş olduğundan hâlâ yanıtsızdır. Tüm bu telaş ve karmaşa içinde doğruluk ve bilgi söz konusu olamazdı. Tüm çaba, zafer ve galibiyet adınaydı: Bu yarışta kazanmak, sözcükleri kötü kullanmaktan geçiyordu; eldeki konuya ilişkin herhangi

12. Bu aldatmaca mantık oyunları ya da anlaşılmaz kurgularla kalmayıp insan yaşamı ve büyük toplumsal konulara da bulaşmış; önemli hukuksal doğruluklar ve Tanrısallık kavramlarını bulanıklaştırıp, anlaşılmaz hale sokmuş; insanların yaşamlarına karmaşa, düzensizlik ve belirsizlik getirmiş; din ve adalet gibi iki önemli kuralı tümüyle bozmasa da, büyük ölçüde yararsız kılmıştır. Tanrının ve insanın yasaları üzerine yapılan yorumlar ve tartışmaların çoğu anlamı daha kuşkulu hale getirmek ve aklı karıştırmaktan başka neye yaradı? Bütün bu zekâ oyunlarının sözcükleri daha anlaşılmaz kılıp okuyucunun kafasını karıştırarak ürettiği, bulanıklık ve belirsizlikten başka nedir? Nasıl oluyor da prenslerin, sözlü ya da yazılı olarak hizmetkârlarına verdiği emirler kolay anlaşılıyorken yasaları halk için anlaşılamaz oluyor? Daha önce de belirttiğim üzere, çoğu kez sıradan bir insan okuduğu bir metin ya da bir yasayı bir tefsirci ya da bir danışman devreye girene kadar çok iyi anlayabilir; ancak böyle birine danıştığında, sözcükleri istediği biçimde kullanan ya da anlamsızlaştıran biriyle karşı karşıya kalır.[14]

13. Bu tefsircilik ya da danışmanlık gibi mesleklerin bunda ikincil bir çıkarlarının olup olmadığını irdelemeyeceğim; ancak kaygısı, şeyleri oldukları gibi bilmek ve gerekeni yapmak olan ve yaşamlarını bunlar hakkında konuşup sözcükleri öteye beriye çekiştirmek istemeyen insanlar için sözcüklerin daha açık ve doğru kullanılması iyi mi, değil mi ve bize bilginin geliştirilmesi

bir ciddi düşünceye dalmaksızın ya da doğruluğu bulmak için kafayı yormaksızın becerilerini yarıştırıyorlardı. Bu, insanların söylem gücü ve tutarlılığını sınamada ve tartışmayı yönetmede çok kullanılan biçim ve usul kurallarının kusuru değildir. Ancak Tartışma Sanatına çok fazla değer ve önem yükleyip aslında en büyük engelleri olan bilgi ve bilgelik ödülü ve unvanı ile aldatmacaya meydan verilmiştir." Bu, "Tasım"ı konu alan 4. Kitap, 17. Bölüm, 4-8. Kısımlar ile ve Locke'un *"Eğitim Üzerine Düşünceler"* adlı çalışması (s. 188, 189) ile karşılaştırılabilir.

14 Locke ortaçağ skolastikleri ve de Kantçı diyalektiğin karşıtı bir görüşe sahiptir.

adına toplumsal bağ olarak sunulmuş dil, doğruluğu karartmak ve insanları saptırmak, ortalığı bulandırıp din ve ahlakı anlaşılmaz hale getirmek için kullanılsın mı kullanılmasın mı; yoksa en azından bilgi ya da ilim böyle mi düşünülmelidir? Tüm bunları düşünmeyi başkalarına bırakıyorum.[15]

14. Dördüncü kötü kullanım da sözcükleri şeyler olarak almaktır. Bu bir ölçüde genel olarak adlarla ilgiliyse de, daha çok nesne adlarını etkiler. Düşüncelerini bir sisteme hapsedip kendilerini hazır varsayımların kusursuzluğuna yönelik sağlam bir inanca kaptıran insanlar bu kötü kullanımda bulunurlar. Bu şekilde, bir mezhebin ya da grubun terimlerinin, şeylerin gerçek

15 Locke King's Life (7. Bölüm, s.225-29)'ta yer alan notta bu kısıma ilişkin açıklama getirir: "Meleklerin bilgide bizden çok ileri düzeyde olduklarını düşünmemek olanaksızdır ve onların bu üstünlüğünü kıskandığımız ya da en azından onların düzeyine daha fazla çıkamamaktan yakındığımız olur kimi zaman. Bilgilerinin bizimkinden üstünlüğünü savunan kim olursa olsun bunun sözcüklerle oynamaktan değil şeyleri düşünmek ve onlar hakkında doğru kavramlara sahip olmaktan, şeylerin birbiri ile bağıntıları ve eğilimlerine ilişkin bir algıda bulunmaktan geçtiğini düşünmelidir. Bana göre, ancak bu şekilde büyük ölçüde gücümüz dahilinde olan bu noktada olabildiğince onlara yaklaşma hevesine kapılabiliriz. Bu dünyada tartışmacıların en önemli işi ve becerisi haline gelen; akıllı insanların aşağıladığı ve dolayısıyla yüksek tin sınıfları önünde bizi gülünç kılacak olan sözcük oyunları ve yanıltmacalarından kurtulmalıyız. Şeylerin bilgisi iddiasıyla, bir başkasına doğruluğu iletmede yararlanabileceğimiz işaretlerin bozuk kullanımıyla olabildiğince kafa karıştırarak doğruluğun keşfini engelliyorken, bizden üstün tinlerin, bu işaretleri özel bir çaba ile kötü kullanmayı bilgi adı ve unvanına denk görmemiz karşısında bizi küçümsememeleri mümkün müdür? Savlama formları öğrenilmeli ve kullanılmalıdır; ancak bir çırağa doğru tartmayı öğretirken, hatalı ve bozuk mallar kullanmasını önerip bundan dolayı onu ödüllendirir miydiniz? Kuşkusuz insanlar safsataya daldılar mı asla doğruluğu aramak ve değerlendirmek kaygısında değildirler; sorular ve tartışmalar, kuşkuların giderilmesi ve doğru yönde sağlam zeminlere dayalı kararlar verilmesi değil aslında yanlışlığın mücadelesi olan ve bir kenara atılmak üzere ortaya konan bir doğruluk oyunu kurmak içindir; ve bunu en etkili biçimde yapan kimse en çok alkışı toplayan olacaktır." Öyleyse doğru tartışma koşullarına ilişkin açıklamalar getirilmektedir. Locke'un notlarında yer alan bu ve önceki kısım (6-13. Kısımlarla birlikte), onun asıl düşüncesini ve Thomas Aquinas çağı ile Locke'un entelektüel örneği ve temsilcisi olduğu dönem arasındaki karşıtlığı yansıtmaktadır. 19. yy'da Aristotle ve Skolastiklere yönelik tepki başka bir önemli olgu.

varlığına tam karşılık olacak biçimde şeylerin doğasına uygun olduğuna inanmaya yönelirler. Peripatetik felsefede yetişmiş olup da On Yüklem[16] altında gruplandırılan On Adın şeylerin doğasına tam anlamıyla uygun olduğunu düşünmeyen var mıdır? Bu okuldan olup da *tözsel formlar,*[17] *bitkisel ruhlar,*[18] *boşluğun reddi,*[19] *istençsel türler*[20] ve benzerinin gerçek oldukların a inanmayan var mıdır? İnsanlar bilgiye attıkları ilk adımda bu sözcükleri öğrendiler ve öğreticileri ile bağlı oldukları grupların bunlara çok büyük önem verdiklerini gördüler; dolayısıyla bu sözcüklerin doğaya uygunluğu ve gerçekten var olan bir şeyin temsilcileri oldukları görüşünden vazgeçemezlerdi. Platoncularda "*evren ruhu*",[21] Epikürcülerde "*duran atomlarda harekete yönelik çaba*"[22] vardır. Felsefede, başkalarının anlayamayacağı

16 Varlık hakkında varılabilecek tüm yargıları, en üst kategori olan Varlığın Tözü; Nicelik ve Nitelik kategorileri içinde maddesi ya da formu; genel olarak Bağıntı kategorisinde yer alan göreli bir şey: ya da Nerede, cisimlerin yerle bağıntısı; Ne zaman, süreyle bağıntı; Duruş; etmen ve edilgen bağıntısı; Eylem ve Tutku; sahibiyet, iyelik bağıntısı biçiminde alt bağıntı kategorilerine giren şu ya da bu şey hakkında olmalıdır diyen Aristo Kategorileri... Bu dokuz kategori ilinekseldir. Aristo Kategorileri ile Locke'un Töz, Kip ve Bağıntıya ilişkin bileşik ideleri arasında farklı açılardan benzerlikler bulunabilir.

17 Locke'un fiziksel ve duyularla bağıntılı kabul edilen gerçek özler kavramı ile Aristotle'ın metafiziksel "tözsel formlar" kavramı arasındaki farka ilişkin önceki notlara bakınız.

18 Peripatetik felsefeye göre "Bitkisel ruh" yaşam ilkesinin en düşük formudur. Bak. *De Anima,* 2. Kitap.

19 Bir tulumbadan suyun çıkışı gibi fiziksel bir açıklama yerine kullanılmış bir mecazdır.

20 Ortaçağ Peripatetik felsefecileri arasında genel geçer görüş doğrultusunda, bilgiyi edinmeye yönelik yetilerimiz etkinlikleri açısından zihnin kendinden ve dışsal düşünce nesnesinden farklı belli bir *temsilci aracıya* gereksinirler. Bu aracı ve temsilci nesneler *istençsel türler* diye adlandırılmışlardır. "Aristo ve Aristocularca Savunulan Türler Öğretisi Üzerine" bakınız: Hamilton, *"Reid"* Not. M. s. 951.

21 Evrenin kendisi ile küçük bir özeti olan insan arasındaki benzerlik fikri en üst felsefi ve dinsel düşünüşe aittir.

22 Büyük olasılıkla burada Lucretius ve Gassendi'yi düşünmektedir. (Bak. *De Rerum Natura,* 2./216, 251-293, ve atomlara *admotum propensio (hareket eğilimi)* yüklenen Physica Lib. II. (Gassendi) Locke'un "gerçek özleri" atomik sanılırken, insanın duyusal algısını aştıkları savunulmaktadır.

ayrı bir terimler öbeği oluşturmamış grup yok gibidir. Fakat insanın anlama yetisinin zayıflığı karşısında insanların bilgisizliğini kapatmaya yarayan bu anlaşılmaz sözler aynı gruptan insanlarca sürekli yinelenerek, dilin çok önemli bir parçası ve en önemli terimler gibi görülmeye başlanmıştır: ve bu öğretinin egemenliğinde *göksel* ve *ruhani taşıyıcılar*[23] bir kez her yerde genel bir kabul görmeye başladı mı kuşkusuz bu terimler insanların zihinlerinde, Peripatetik *formlar* ve *istençsel türlerin* bundan evvel yapmış olduğu gibi, böylesi şeylerin gerçekliğine inancı sağlayacak biçimde derin izler bırakırlar.

15. Şeyler olarak alınan adların anlama yetisini ne kadar yanılttığı, felsefe yazarlarının dikkatle okunması ile belki de böylesi kötü kullanıldıklarından pek kuşku duyulmayan sözcüklerde de rahatlıkla görülebilir. Yalnızca çok kullanılan bir sözcüğü örnek vereceğim: Madde ve cisim sözcüklerinin birbirinden ayrı idelere karşılık geldikleri apaçık olduğundan, doğada cisimden seçik olarak bir de madde varmışçasına, madde üzerine ne kadar karmaşık tartışmalara girilmiştir. Bu iki terimin ifade ettiği ideler kesinlikle aynı olsalardı, her yerde, eşit biçimde, birbirlerinin yerine konabilirlerdi. Fakat görüyoruz ki, bütün cisimlerin bir maddesi vardır demenin yerindeliğine karşın, hiç kimse bütün maddelerin bir cismi vardır diyemez: biz hep bir cismin diğerinden büyüklüğünden söz ederiz; oysa bir madde diğerinden büyüktür demek aykırı geliyor (bunun hiç söylenmediğini sanıyorum). Peki neden? Şöyle ki, madde ve cisim gerçekten ayrı olmayıp birinin olduğu her yerde öteki de vardır ancak madde ve cisim biri eksikli ve diğerinin bir parçasını oluşturan iki farklı kavramı ifade ederler. Çünkü cisim katı, uzamlı ve bir şekli olan, madde ise bunun kısmi ve daha bulanık bir kavramıdır; ben bunun cismin tözü ve katılığı için kullanılıp uzam ve şekli dışarda

23 Bu, Henry More'un *Ruhun Ölümsüzlüğü* (II. Kitap, 14. Bölüm)'de savunduğu ve Cudwarth'un da başvurduğu Yeni-Platonculara ait bir öğretidir.

bırakmak gerektiğini düşündüğümden; maddeden söz ettiğimizde, hep tek bir şeymiş gibi alırız. Çünkü aslında o, her yerde aynı ve her yerde tek tip olan bir katı töz idesinden başka bir şey içermez. Madde idemiz bu olduğundan, artık dünyadaki değişik katılıklardan söz etmediğimiz gibi değişik maddeler de düşünmez ve söylemeyiz; ancak uzam ve şekil değişebilir olduğundan değişik cisimleri hem kavrar hem de onlardan söz ederiz; ilim böyle mi düşünülmelidir? Tüm bunları düşünmeyi başkalarına bırakıyorum.

Fakat katılık, uzam ve şekilsiz var olamadığından, maddeyi bu belirlemeye göre gerçekten var olan bir şeyin adı olarak almak sonucunda, *ilk* madde üzerine filozofların kafalarını ve kitaplarını dolduran karanlık ve anlaşılmaz tartışmalar doğmuştur; bu kusur ya da kötü kullanımın daha ne kadar çok genel terimi kapsadığı da düşünülmelidir. En azından sözcükler oldukları gibi, yalnızca idelerimizin işaretleri olarak görülselerdi, ve şeylerin kendileri olarak alınmasalardı,[24] dünyada çok çok daha az tartışmaya tanık olurduk diyorum. Çünkü, madde ya da benzeri bir terim üzerine akıl yürüttüğümüz zaman, aslında bu sesle ifade ettiğimiz ve doğada gerçekten var olan bir şeyle uyum ya da uyumsuzluğuna bakmadan dile getirdiğimiz ideyi uslamlıyoruzdur yalnızca. İnsanlar sözcüklerini hangi ideleri ifade için kullandıklarını söyleselerdi, doğruluğun araştırılması ya da savunulmasında bugün görülen bulanıklık ve çekişmenin yarısı bile söz konusu olmazdı.[25]

24 Bak. 2. Bölüm, 2,3. Kısımlar.

25 Bu kısımda göndermede bulunulan Aristocu *ilk madde* ya da formsuz madde Fizik I, 9'da tanımlanmaktadır. Edimsel ve potansiyel gerçeklik ayrımı ve ilkinin yaşayan bilgiyle bağıntısından söz ettiği *De Anima* III., 4 ve *Metafizik* VII, 3'e bakınız. Duyu yoluyla şeylerden bize sunulan madde ile duyusal edimsel nesnelerin form ile maddenin birleşmesinin önkoşulu olan Aristocu formsuz potansiyel madde birbirine karıştırılmamalıdır. Aristo'nun bu formsuz madde görüşü Locke'a genel töz anlatımında belli belirsiz bulaşmış gibidir; Berkeley'in kendiliğinden töz kavramına karşı çıkışı ve Kant'ın *Ding an Sich* kavramında da bu göz-

16. Sözcüklerdeki yanılgılardan ne tür bir güçlük doğarsa doğsun şundan eminim ki, sürekli kullanım ve alışkanlık sonucu insanları şeylerin doğruluğundan çok uzak kavramların etkisine sokarlar. Herhangi birini babası, öğretmeni, bir kilise papazı ya da saygın bir doktorun kullandığı sözcüklerin doğada gerçekten var olan hiçbir şeyi ifade etmediklerine inandırmak güçtür: Bu belki de, insanların yanılgılarından çekilip salt felsefi ve doğruluktan başka kazanç getirmeyen görüşlere yöneltilmelerini zorlaştıran önemli bir nedendir. Çünkü uzun süredir kullandıkları sözcükler zihinlerinde sapasağlam kaldığından, bunlara iliştirilen yanlış kavramların ortadan kaldırılması kuşkusuz çok güçtür.[26]

17. Beşinci olarak, sözcükleri ifade etmedikleri ya da asla edemeyecekleri şeylerin yerine koymak da bir başka kötü kullanımdır. Yalnızca adsal özlerini bilebildiğimiz genel töz adlarını önermelerde kullanıp onlar hakkındaki bir şeyi olumladığımız ya da yadsıdığımız zaman, her seferinde bunların belli bir cisim türünün gerçek özünü temsil ettiklerini sessizce varsaydığımızı ya da tasarladığımızı gözlemleyebiliriz. Çünkü bir insan altın dövülgendir dediğinde, gerçekte "*altın dediğim şey dövülgendir*"den[27] başka bir şey söylemiyorsa da, altının, yani altın gerçek özünü taşıyan[28] şeyin, dövülgen olduğunu söylemek ve böyle anlaşılmak ister: Bu da, dövülgenliğin altının gerçek

lenmektedir. Günümüzde bilimsel madde kavramı maddeyi Aristo'nun ilk madde kavramına karşıt olarak duyularda görünüşler halinde sunulan şeye indirgemektedir.

26 Yaratıcılarının zihinlerindeki idelere karşılık gelen ilk çıkışlarının ardından başlangıçta büyük dinsel ve felsefi sistemleri temsil eden sözcükler ve deyimler, derin düşünüm sonucu yeniden geçerlilik kazanıp eski ifade biçimleri yeniden canlandırılıp tazelik ve anlamlarına kavuşana dek sıradan kullanım içinde anlamlarını yitirmiş olurlar.

27 Altın adına uygun bulduğum nesne, altın içeriğini oluşturan niteliklere sahip demektir.

28 Duyularımın önünde gerçek özü olarak kabul edilen tikel atom dokusuna sahip olan tikel nesne, dövülgenlik taşımalıdır.

özüne bağlı ve ondan ayrılmaz olduğu anlamına gelir. Fakat bir insan gerçek özün ne olduğunu bilmediğinden, dövülgenliğin zihnindeki bağıntısı, aslında, bilmediği o öz değil, bunun yerine koyduğu "altın" sesidir.[29] Öyleyse, "*animal rationale*" ve "*animal implume bipes latis unguibus*" iyi bir "insan tanımı" değildir diyorsak, bu durumda insan adının bir türün gerçek özünü ifade ettiğini varsayıyoruz ve o gerçek özü "iki bacaklı, geniş tırnaklı ve tüysüz bir hayvan" ifadesinden daha iyi açıklayan "akıllı bir hayvan"a karşılık geldiğini düşünüyoruzdur açıkçası. İnsan adı belirttiğinden başka bir şeyi temsil ediyor sanılmadıkça ve bir insanın bu sözcükle dile getirdiğini söylediği ideden başka bir şeyin yerine konmadıkça, neden Aristo'nun insan adı verdiği bileşik idede cisim ve uslamlama yetisini bir arada tutabilmesi gibi, Plato da, belli bir şekil ve başka dış görünüşlerle diğerlerinden ayrılan bir cisim idesinden oluşturduğu kendi bileşik idesine "insan" adı veremesin?[30]

18. Nesne adlarının zihnimizdeki karşılığı olan ideler, nesnelerin gerçek özleri olsaydı, nesne adları çok daha yararlı ve bunları içeren önermeler çok daha kesin olurdu. Gerçek özlere ilişkin söylemlerimizde sözcüklerimizin bu kadar az bilgi veya kesinlik taşımaları, gerçek özlerden yoksun oluşlarındandır. Dolayısıyla zihin bu açığı olabildiğince kapatmak için, gizli bir

29 Daha doğrusu, altın sesine bizce yüklenen ve o adın özünü oluşturan içerikle bağıntı.

30 Bu, kimi adsal özlerin, var olan her şeyde içkin olan akılla, başka adsal özlere göre daha uyumlu bulunan türler oluşturabileceği olgusunu göz ardı etmek olur. J. S. Mill'in "gerçek türler" ya da "doğal türler" diye adlandırdıklarında bu farklılık bir ölçüde olumlanmaktadır. "Belli sayıda özellikleriyle diğerlerinden ayrılan kimi nesne sınıfları yanında sayılamayacak kadar ya da umduğumuzdan daha fazla yönden ayrılık taşıyan sınıflar vardır. Örneğin beyaz nesneler beyazlık dışında herhangi bir ortak özellikle ayırt edilmezler. Fakat yüz nesil boyunca hayvan, bitki, sülfür ya da fosforun ortak özellikleri korunmuştur. Bu iki sınıflandırmadan biri diğerine göre, şeylerin kendileri üzerinde çok daha köklü bir ayrıma karşılık gelmektedir. ... Bilinmeyen sürüyle özellik yardımıyla belirlenen bu sınıflar, Aristocu mantıkçılarca *genera* ya da *species* diye ele alınan sınıflardır." (Mantık, I. Kitap, 7. Bölüm)

varsayımla, bu sözcüklere o gerçek özü taşıyan bir şeyin ifadesini yükler ki böylece gerçek öze daha yaklaşmış gibidir. Aslında altın ya da insan sözcüğü tek bir tür nesnelerde toplanmış özelliklere ilişkin bir bileşik ideden başka bir şeyi belirtmese de, bu sözcükleri kullanırken çoğu kez her birinin bu özelliklerin bağlı olduğu gerçek öze sahip bir şeyi ifade ettiklerini kabul etmeyen kimse yok gibidir.[31] Bu, sözcüklerimizin kusurlarını azaltmaktan çok, açık bir kötü kullanımla, çoğaltır da... Çünkü bu sözcüklerle, bileşik idemizde yer almadığından kullandığımız adla hiçbir şekilde belirtilemeyecek olan bir şeyi ifade etmeye çalışmış oluruz.

19. Bu, bize karışık kiplerde, karmaşık ideyi oluşturan idelerden birinin çıkarılması ya da değiştirilmesi durumunda, karmaşık idenin niçin başka şey, yani ölüme neden olma, cinayet, baba öldürme gibi terimlerde açıkça görüldüğü gibi, başka tür

31 Bu adlar adlandırılan şeylerin gözlenen ve gözlenmeyen tüm özelliklerinin dayandığı gerçek öz ya da en son atomik doku ve yapının idelerini temsil etmezlerse de Locke bunların tümüyle yapay olmadıklarını düşünmektedir. Ortak adların uygun olduğu şeyler adların özünü oluşturan nitelikleri içermelidirler. Örneğin, Locke Stillingfleet'e, "güneş adının verilmesi doğru ve yerinde olan herhangi bir şey doğru güneş olur; ve içinde, güneş diye adlandırılan başka bir şeyin diğer nesnelerden ayırt edilmesini sağlayan duyulur nitelikler bileşimi ya da adsal özü taşıyan nesne ya da şeye güneş adının verilmesi doğru ve uygundur. Buna göre alçakgönüllülükle şöyle düşünürüm; adsal özü taşısaydı, ad, yani onu bir güneş olarak adlandırmaya yeterli ya da onu tam bir güneş olarak görmemizi sağlayıcı adsal öz, (yalın ideler ya da nitelikler) dışında bir şeye sahip olurdu; ancak adsal özün (yani gözlenebilen ikincil nitelikler ve güçlerin bağlı olduğu ya da onu kendisi yapan) bağlı olduğu gerçek öze ilişkin hiçbir şey bilmiyoruz" der... Yeniden, insanı insan yapan nedir? Locke yanıtında: "İnsan özgül adının verildiği bileşik soyut ideye karşılık gelen özellikler, yani türün adsal özü gerçekten onlarda bulunduğundan, onların insanlar diye adlandırılmasını uygun kılan ya da buna neden olan da budur zaten" der. Bu söylenenler, kimi adsal özlerin, onlara karşılık gelen şeylerde diğer adsal özlere göre, daha derin ve daha gerçek bir şeye bağıntı taşıdıkları olgusuyla uyumludur. Locke'un vardığı, "şu şu adlar altında türlere ayrılan şeyler insanların idelerine bağlıdır ve hatta tümüyle bağlıdır" biçimindeki sonuç, konu böyle ortaya konduğunda, mutlak görülmemeli demektir.

olarak kabul edildiğini gösterir. Şöyle ki bu adla belirtilen bileşik ide adsal olduğu kadar gerçek özdür[32] ve bu adda bundan başka bir öze gönderme yoktur. Fakat nesnelerde durum böyle değildir. Bir kimsenin altın diye adlandırdığı bileşik idede bir başkasının yer vermediği bir ide bulunabilir ya da tersi olabilir, ancak insanlar genelde böylece türün değiştiğini düşünmezler: Çünkü zihinlerinde örtük olarak o ada başvururlar ve o adın, var olan bir şeyin özelliklerinin bağlı olduğu gerçek değişmez bir öze ait olduğunu kabul ederler. Bileşik idesine daha önce yer vermediği kararlılık ve *aqua regiada* çözünürlük özelliklerini de ekleyen birinin türü değiştirdiği değil, daha önceki bileşik idesinde yer alanlarla aslında hep birleşik olan başka bir yalın ideyi de katarak daha yetkin bir ide oluşturduğu düşünülür. Fakat adın idesine sahip olmadığımız bir şeye bağlanması, yardımcı olmaktan çok bize güçlük yaratır. Çünkü hiçbir idesine sahip olmadığımız ve bu yüzden cismin kendisi yok olduğunda[33] hiçbir şey ifade edemeyecek olan bir şeyin yerine konduğundan, bu türün gerçek özüne yönelik gizli gönderme ile altın sözcüğü (az ya da çok yetkin yalın ideler topluluğunu temsil ettiğinden günlük konuşmada bu tür cismi yeterince kurgulamamıza yarar)[34] hiçbir anlama kavuşmaz. Konuşurken adı, şeyin yerine kullanmak durumundaysak da,[35] her ne kadar aynı şey gibi düşünülürse düşünülsün, iyice irdelediğimizde altını adıyla ve bir parça altın levha gibi cismin kendisinden bir parçayı alarak[36] dile getirmek tümüyle farklı şeydir.

32 Bak. 5. Bölüm, 14.

33 Adın verildiği cismin adın temsil ettiği yalın ideleri sunduğu görüldüğü ya da imgelendiği zaman.

34 Çünkü cisim adla, yalnızca adı ona uygulanabilir kılan adsal özle uyumu sayesinde bağıntı taşır; öyle ki altın denen şey ortadan kaybolduğunda, ad, anlaşılamaz gerçek öz idesine bağlı ise, anlamını yitirmelidir.

35 Yani, konuşurken altın adına bağladığımız adsal özü belirtmek üzere o adı kullandığımızda.

36 Yani, bu nesnenin gerçek özünü oluşturduğu varsayılan kesinlikle algılanamaz niteliklerden bir parça.

20. İnsanları gerçek özlerin yerine adlar koymaya iten nedenlerden biri de, daha önce sözü geçen, doğanın şeyleri düzenli biçimde ürettiği ve bizim tek bir genel ad altında sıraladığımız her bireye tam anlamıyla aynı gerçek içsel yapıyı bağışlayarak her bir türü kesin sınırlarla ayırdığı varsayımıdır sanırım. Oysa bunların farklı niteliklerini gözlemleyen biri, aynı adı alan birçok bireyin içsel yapıda, birbirinden farklı özgül adlar verilmiş birçok birey arasında olduğu kadar, farklılaştıklarını görür. Bununla birlikte aynı tam ve içsel yapının[37] hep aynı özgül adla uyuştuğu varsayımı insanları, kullandıklarında zihinlerindeki bileşik idelerden başka bir şeyi ifade etmeyen adları o gerçek özlerin temsilcileri olarak düşünmeye itmiştir. Şunu söyleyebilirim ki sözcükler, tek bir şeyi temsil ederken, böyle bir kullanımla başka bir şeyin yerine konulup öyle varsayıldıklarından, insanların söylemlerinde, özellikle de şeylerin türlerini belirleme ve ayırt etmede başvurdukları *tözsel formlar* öğretisini iyice hazmetmiş olanların konuşmalarında, çok büyük bir belirsizlik yaratırlar.[38]

21. Sahip olmadığımız ideler ya da bilmediğimiz özler (ki her ikisi de aynı şey) yerine adlar kullanmak ne kadar akla aykırı ve saçma olursa olsun, insanların sözcüklerini kullanışını şöyle bir gözlemleyen biri, bundan daha sık rastlanır bir şey olmadığını görür. Bir insan gördüğü bir maymun ya da ucube bir dölütün bir insan olup olmadığını sorduğunda, asıl öğrenmek istediğinin, bu

37 Yani, "aynı gerçek öz." Adlarımız ve onların özleri, bireysel nesnelerin sanal gerçek özleri ile mutlak uyum içinde değildirler. Biz nesneleri, yalnızca deneyim alanımıza giren yüzeysel benzerliklere bakarak sınıflandırırız.

38 Şeylere ilişkin insan bilgisi, Locke'un demek istediği üzere, şeylere ilişkin insan idelerinden öteye geçemez; ve bunlar kullandığımız adlara yüklediğimiz ve gerçek özlerine ilişkin tüm ideleri dışlayan anlamla sınırlıdırlar. Öyle ki evreni oluşturan nesnelerde bir arada bulunan nitelikler ve güçleri, edimsel olarak duyularımıza sunulmaları düzeyini aştı mı, anlama yetimiz yetersiz kalır; bu noktada olasılıklar belirleyicidir ve bilgi ya da bilimden söz edilemez. Bak. 4. Kitap, 3. Bölüm, 9-17; 14. ve 15. Bölüm.

şeyin insan adıyla ifade edilen kendi bileşik idesine uygun olup olmadığı değil, kendi insan adının ifade ettiğini sandığı bir türün gerçek özünü taşıyıp taşımadığıdır. Nesne adlarının bu tür kullanımında şu yanlış varsayımlar barınır:

I- Doğanın her tikel şeyi yaparken temel aldığı ve şeylerin türlere ayrılmasında başvurulan belli kesin özler vardır. Her şeyin ne ise o olmasını sağlayan ve duyulur niteliklerinin kaynaklandığı bir gerçek özü olduğu su götürmez. Fakat sanırım, bunun, bizim yaptığımıza ve verdiğimiz adların sınırlarına uygun bir tür ayrımı olmadığı anlaşılmıştır.

II- Sanki, bu önerilen özlerin idelerine sahip olduğumuzu da ima eder gibidir. Böyle bilinen bir özgül öz olduğunu varsaymadıysak, öyleyse şu ya da bu şeyin insan türünün gerçek özüne sahip olup olmadığını araştırmanın amacı nedir? Ki bu tümüyle yanlıştır. Ve dolayısıyla adların sahip olmadığımız idelerin yerine konması konuşmalarda ve uslamlamalarda büyük karmaşa yaratır ve sözcüklerle iletişimimizde büyük bir güçlük oluşturur.

22. Altıncı olarak, sözcüklerin daha az göze çarpan ancak daha yaygın bir kötü kullanımı daha vardır: Uzun ve sık kullanımla sözcüklere belli ideler yüklemiş olan insanlar, *adlarla onlara yüklenen anlamlar arasında öyle yakın ve zorunlu bir bağıntı olduğunu düşünme eğilimindedirler* ki, peşinen, bunların anlamlarının anlaşılmamasının imkânsız olduğunu, dolayısıyla herkesçe kabul gören seslerin kullanımında konuşan ve dinleyenin idelerinin mutlaka aynı olması gerekiyormuş gibi söylenen sözcüklerin benimsenmesi gerektiğini kabul ederler. Buna dayalı olarak, konuşurken kullandıkları terimle başkalarına da sözünü ettikleri şeyin aynısını iletmiş olduklarını ileri sürerler. Ve başkalarının sözcüklerinin de, kendilerinin bunlara hep yüklemiş oldukları şeyleri ifade ettiklerini kabul ettiklerine göre kendi anlamlarını ifade etme ya da başkalarının anlamla-

rını açıkça anlama gibi bir sıkıntıya girmezler. İnsanların sözcükleri, aslında kendi idelerinin istençli ve değişken işaretlerinden başka bir şey değillerken, ortak kavramların sürekli düzenli belirteçleri olarak görmelerinden genellikle ortaya çıkan, gelişme ya da bilgi değil, gürültü ve çatışmadır. İnsanlar konuşma ya da tartışma sırasında terimlerinin anlamının sorulmasını tuhaf karşılarlar; oysa günlük konuşmalarda, herhangi iki insanın tümüyle aynı ideler topluluğu için kullandığı çok az bileşik ide adı bulunduğu açıkça görülebilir. Buna örnek gösterilemeyecek bir sözcük bulmak güçtür. *"Yaşam"* en çok bilinen bir terimdir. *Yaşam* sözcüğü ile ne demek istediği sorulan biri bunu hakaret olarak alır. Bir bitkinin hayat bulacağı tohum halinin canlı olup olmadığı, civciv çıkmadan önce yumurta içindeki oğulcuğun ya da algısız, hareketsiz, baygın haldeki bir insanın canlı olup olmadığı gibi bir soru geliyorsa, yaşam kadar bilinen bir sözcüğün kullanımına her zaman açık, seçik, yerleşik bir idenin eşlik etmediği kolayca anlaşılabilir. İnsanların kendi dillerinden ortak sözcükler uyarladıkları kimi düzensiz ve karmaşık kavramları vardır; sözcüklerin böyle kullanımı, günlük konuşma ya da işlerinde zorluk çıkarmaz. Fakat bu, felsefi sorgulamalar için yetersiz kalır. Bilgi ve uslamlama kesin belirtik idelere gereksinir. İnsanlar başkalarının söylediklerini, kullandıkları terimlerin açıklamasına gerek duymadan anlamayacak kadar alık değil ve başkalarının sözcük kullanımını düzeltecek kadar eleştirel yaklaşmıyorlarsa da, doğruluk ve bilginin söz konusu olduğu bir durumda, anlamları belirsiz gelen sözcüklerin açıklanmasını istemekte ne gibi bir yanlışlık vardır ya da başka birinin kendi sözcüklerini kullandığı anlamı bilmemekten dolayı ayıplanmasını anlayamıyorum: Çünkü bunu kesin olarak bilmenin tek yolu bilgilendirilmektir. Sözcükleri körü körüne kabul etmekten doğan bu kötü kullanım, başka hiçbir alanda, bu düşünürler arasında olduğu kadar yaygın ve kötü etkili değildir. Tartışmaların, düşünce dünyasını böylesine kirleten, yoğunluğu ve içinden çı-

kılmazlığı, sözcüklerin bu sakat kullanımından ileri gelmektedir. Çünkü, dünyayı böylesine sarmalayan büyük ve çeşitli çatışmaların büyük görüş ayrılıklarından kaynaklandığına ilişkin genel bir inanış varsa da farklı taraflardan bilim adamlarının birbirleriyle tartışırlarken en çok gördüğüm şey değişik diller konuşuyor olmalarıdır. Çünkü anladığım kadarıyla bunlar terimleri bir yana bırakıp, şeyler ve birbirlerinin ne düşündükleri üzerine kafa yorsalar, düşünmek istedikleri şeyler değişik bile olsa, aslında aynı şeyleri düşündükleri görülür.

23. Dildeki kusurlar ve kötü kullanıma ilişkin irdelemeyi burada noktalayalım. Başkalarıyla konuşurken dilin kullanımının başlıca üç amacı vardır: 1- Bir insanın düşünceleri ya da idelerini başkasına bildirmek; 2- Bunu olabildiğince kolay ve çabuk yapmak; 3- Şeylerin bilgisini iletmek: bu üç amacın herhangi birinden sapıldığında dil kötü kullanılmış ya da kusurlu olur.

İlk olarak, sözcükler, bu amaçların ilkinde; 1- İnsanların ağızlarında, zihinlerinde kendileriyle dile getirecekleri belirtik ideler olmadan, adlar olması; ya da 2- Bir dilin ortak kullanımında verilmedikleri ideler için o dilin herkesçe kabul görmüş adlarının kullanılması; ya da 3- Sözcüklerin farklı zamanlarda farklı ideleri ifade edecek biçimde düzensiz olarak kullanılması durumunda başarısız olurlar ve bir insanın idelerini başkasına iletemezler.

24. İkinci olarak, insanlar seçik adlar vermedikleri bileşik idelere sahipseler düşüncelerini olabildiğince çabuk ve kolay biçimde iletmeyi beceremezler. Bu, bazen, içinde böyle bir anlamı karşılayan sesi barındırmayan dilin kendi kusurudur; bazen de, başkasına aktaracağı idenin adını henüz öğrenmemiş olan insanın hatasıdır.

25. Üçüncü olarak, insanların ideleri şeylerin gerçekliğine uymadığında, şeylere ilişkin bilgi sözcüklerle iletilemez. Bu,

şeylerin doğasına dikkat, özen ve titizlik sonucu gerçekleştirilebilecek olan uygunluğu taşımayan idelerimizden kaynaklanan bir kusur ise de, sözcüklerimizi hiçbir gerçeklik ya da var oluş içermedikleri halde gerçek varlıkların işaretleri olarak kullandığımızda sözcüklerimize de yansır.

26. Herhangi bir dilden sözcükleri olup da bunlarla ifade edeceği seçik ideleri olmayan bir kimse bu sözcüklerle konuştuğu sürece boş, anlamsız gürültüler çıkarmaktan öte gidemez; anlaşılmaz ve güç sözcükler kullanarak ne kadar bilgili görünürse görünsün, bilgisi okuduğu kitapların içeriklerini değil yalnızca başlıklarını ezberine almış birinden daha ileri değildir. Tüm böylesi sözcükler, ister gramer kuralları doğrultusunda uygun cümle yapısı içinde ister başka dildeki karşılıklarına tam uyum sağlayacak biçimde kullanılsınlar yine de boş seslerden öte geçmezler.

27. Tikel adlar vermediği bileşik ideleri olan biri, deposunda ciltsiz ve başlıksız bir sürü yazılı kâğıt tutan ve dolayısıyla dağınık yaprakları göstermekten başka yolu olmayan ve yalnızca miktarından söz edebilen bir kitapçıdan daha iyi durumda değildir. Bu insan, bileşik idelerini iletecek sözcüklerden yoksun olduğundan ve dolayısıyla bu bileşik ideleri içerdikleri yalın ideleri sıralayarak bildirmek durumunda kaldığından, konuşmada güçlük çeker; ve bu yüzden de bir başka insanın tek bir sözcükle ifade ettiği şeyi belki yirmi sözcükle anlatmak zorunda kalır.

28. Aynı ide yerine sürekli aynı işareti kullanmayıp aynı sözcüklere bazen şu bazen de bu anlamı yükleyen[39] bir kimse, okullarda ve konuşmalarda birçok şeyi, malı, ad altında pazarlayan bir insan kadar dürüst geçinir.

---

39 J. S. Mill "Eski sözcükleri kullanma zorunluluğunda isek, bu sözcüklerin eski çağrışımlarına karşı mücadeleye gerek kalmayacak biçimde olabildiğince uğraş vermeliyiz. Mümkünse, sözcüklere insanların bunları kullanarak oluşturdukları önermelerin olabildiğince doğru kalacağı anlamlar yüklemeliyiz," demektedir. *(Karışık Sorular - Yanıt Bulmamış Sorular)*

29. Bir dilin sözcüklerini o ülkenin ortak kullanımındaki anlamlarından farklı ideler için kullanan bir kimse, anlama yetisi her ne kadar doğruluk ve aydınlıkla dolu olsa da, terimlerini tanımlamaksızın bu sözcüklerle bunları başkalarına iletemeyecektir. Çünkü böylesi sesler, ne kadar yaygın olursa ve bunlara alışkın insanların kulaklarına ne kadar kolay girerse girsin, genelde verildiklerinden ve dinleyenin zihninde her zaman uyardıklarından farklı idelerin yerine konduklarından, bunları böyle kullanan kimsenin düşüncelerini bildiremezler.

30. Asla olmamış nesneleri kurgulayan ve kafasını şeylerin gerçek doğasıyla hiçbir uyum taşımayan idelerle doldurup bunlara kesin ve tanımlanmış adlar veren biri, kendi söylemini ve belki başkalarının kafalarını kendi beyninin düşsel imgeleri ile doldurabilir, fakat bu şekilde gerçek ve doğru bilgiye yönelik tek bir adım ilerleyemez.

31. Kendisinde idesiz adlar bulunan kimsenin sözcükleri anlamsızdır ve yalnızca boş sesler çıkarır. Adları olmayan bileşik idelere sahip bir kimse de, kendini rahat ve doğrudan ifade edemediği gibi dolaylı bildirimlere de gereksinir. Sözcüklerini dağınık ve düzensiz biçimde kullanan bir kimse ne dikkate alınır ne de anlaşılır. Adlarını ortak kullanımlarından farklı idelere veren insanlar, dillerinin özelliklerini bilmedikleri gibi çok da anlaşılmaz sözler söylerler. Kendisindeki nesne ideleri, şeylerin gerçek var oluşuna uymayan bir kimse de, sırf bu yüzden doğru bilginin malzemelerinden yoksundur ve zihni yalnızca düş ürünleri ile doludur.

32. Nesnelere ilişkin kavramlarımızda da yukarıda sözü geçen güçlükler, uygunsuzluklar söz konusudur: Örneğin, 1- Kendisinde *"tarantula"* sözcüğünün karşılığı olan şeyin bir idesi ya da imgesi olmayan biri çok güzel bir söz söylemiş fakat bununla hiçbir şey ifade edememiştir. 2- Yeni keşfedilmiş bir ülkede daha önce hiç tanımadığı birçok hayvan ve bitki türüyle karşı-

laşan biri onlar hakkında bir at ya da bir geyiğinki kadar doğru ideler edinebilir; ancak yerlilerden onların adını öğrenene ya da kendisi adlar verene dek, onları ancak betimleyerek anlatabilir. 3- Cisim sözcüğünü bazen salt uzam bazen de uzamla birlikte katılık için kullanan biri çok yanlış konuşmuş olur. 4- Herkesin katır dediği ideye at adını veren biri, doğru konuşmamakla birlikte anlaşılmaz da... 5- *"Santor"* adının bir gerçek varlığı temsil ettiğini düşünen biri, hem kendini aldatmış hem de sözcüğü nesnenin yerine koymuş olur, ki bu da yanlıştır.

33. Kipler ve bağıntılarda genellikle bu pürüzlerden yalnızca ilk dördüne açığızdır; örneğin, 1- Belleğimde *minnettarlık* ya da *hayırseverlik* gibi kip adları tutuyorken düşüncelerimde bu adların verileceği kesin ideler taşımayabilirim. İdelerim olabilir fakat bunlara ait adları bilmeyebilirim: Örneğin bir insanın görünüşü ve tavırları değişene, dili sürçene, gözleri kızarana ve ayakları üzerinde duramaz hale gelene dek içişine ilişkin bir ideye sahip olabilirim ancak bunun *"sarhoşluk"* diye adlandırıldığını bilmeyebilirim. 3- Erdem ya da erdemsizlik idelerim ve bunlara verdiğim adlar olabilir ancak bunları yanlış uygulayabilirim: Örneğin *tutumluluk* adını, başkalarının *açgözlülük* dediği ya da bu sesle ifade ettikleri ideye verebilirim. 4. Bu adlardan herhangi birini kullanırken değişken davranabilirim. 5- Fakat kipler ve bağıntılarda, şeylerin var oluşuna uymayan ideler taşıyamam; çünkü kipler zihnin kendince yaptığı bileşik ideler olduklarından ve bağıntı iki şeyi bir arada düşünme ya da karşılaştırma sonucu kendi yaptığım bir ide olduğundan, bu ideler in herhangi bir varlıkla uyumsuzluğu söz konusu olamaz; bunlar, doğanın düzenli olarak ürettiği şeylerin kopyaları ve de herhangi bir nesnenin özü ya da içsel yapısından kaynaklı ayrılmaz özellikleri olarak zihinde yer almazlar; sanki belleğimde, var olmaya başlayan eylem ve bağıntıları belirtmek üzere adlarıyla birlikte yerleşmiş modeller gibidirler. Fakat genelde yan-

lış, kendi kavramlarıma yanlış adlar verip böylece sözcükleri başka insanlarınkinden farklı anlamlarda kullanmamdan ileri gelir: Onlara yanlış adlar verdiğimde anlaşılamam, yalnızca onların yanlış idelerini taşıdığım düşünülür. Karışık kip ya da bağıntı idelerime tutarsız ideler sokuyorsam, kafamı düş ürünleriyle dolduruyorum demektir; çünkü iyice irdelenirlerse, zihnin dışında böylesi çok ide yoktur ve bunlarla belirtilebilecek çok daha az gerçek varlık vardır.

34. Katışıksız doğruluk ve gerçek bilgiden çok dünyada zekâ ve kurgu beğeni gördüğünden, dildeki dolaylı anlatımların ve süslü, mecazi konuşmaların dilin kusuru ya da kötü kullanımı olarak kabul edilmesi güç olacaktır. Bilgi ve gelişmeden çok haz ve zevk aradığımız konuşmalarda, bu tür süslemelerin hata sayılmadığını kabul ediyorum. Fakat şeylerin kendilerinden söz ediyorsak, düzen ve açıklık dışındaki bütün söz sanatlarının, yapay ve mecazi uygulamaların yalnızca yanlış ideler kazandırmak, tutkuları harekete geçirmek ve böylece yargıları yanıltmak için olduklarını ve dolayısıyla mükemmel hileler olduklarını kabul etmeliyiz: Bu yüzden de, ne kadar saygın ya da önemli söylevlerde kullanılırlarsa kullanılsınlar, bilgilendirme ya da öğretme amaçlı tüm söylemlerden kesinlikle tümden çıkarılmalıdırlar. Doğruluk ve bilginin söz konusu olduğu noktada bunları kullanan kimsenin ya da dilin büyük bir hatası olarak düşünülmemeleri imkânsızdır. Ne ve ne kadar çok olduklarını burada irdelemeye gerek yoktur; bu konuda bilgilenmek isteyenler söz sanatları üzerine yazılı birçok kitap bulabilirler: Aldatma becerilerinin övüldüğü ve tercih edildiği bu dünyada doğruluk ve bilginin korunup geliştirilmesinin insanları ne kadar az ilgilendirdiğini görmemek imkânsız. Güçlü bir aldatma aracı olan söz sanatı, kendi resmi profesörlerine sahip olup, açıkça öğretilmiş ve hep büyük saygınlık görmüş olduğuna göre, insanların aldatmayı ve aldatılmayı ne çok sevdikleri ortadadır: Bu kadar çok

karşıt şey söylemiş olmam acımasızlık değilse de büyük bir küstahlık olarak düşünülebilir. Güzel söz söyleme, kadın gibi, karşısında hiçbir şey söylenemeyecek kadar güzellikler de taşır. İnsanların aldatılmaktan haz duydukları bu sanatlarda hata aramak boşunadır.[40]

40 Bak. 2. Kitap, 11. Bölüm, 2. Descartes bizi sürekli olarak, özbilinçli yaşam ve tinsel doğruluk arayışı sırasındaki etkinlikleri ile ilgilenirken duyusal imgeleme gücünün kullanımına karşı savunmaya yöneltmektedir. Fakat Bacon'un dehası, Descartes ya da Locke'a göre felsefenin kendi belirsizliğini bile anlaşılır ve akla yatkın konuşma sanatı ile süsleyip örtenlere daha hoşgörülüdür.

11. BÖLÜM

SÖZÜ EDİLEN KUSUR ve KÖTÜ KULLANIMLARI DÜZELTME YOLLARI

1. Dildeki doğal ve sonradan artırılmış[1] kusurları daha önce geniş biçimde ele almıştık; konuşma, toplumu bir arada tutan önemli bir bağ ve bilgideki gelişmelerin insandan insana, kuşaktan kuşağa aktarımını sağlayan ortak bir araç olduğundan, sözü edilen kusurları gidermenin yollarını ciddi bir biçimde düşünmek yerinde olacaktır.

2. Bir insanın kendi ülkesinde konuşulan dil düzeyinde olmayan dünya dillerini tamamen düzeltme iddiasında bulunup da kendini gülünç duruma düşürmeyeceğini sanacak kadar aptal değilim. İnsanların kendi sözcüklerini, hep aynı anlamda ve yalnızca belirtik ve tek tip ideler için kullanmalarını beklemek, bütün insanların aynı kavramlara sahip olduklarını ve yalnızca açık ve seçik idelerini taşıdıkları şeylerden söz ettiklerini düşünmek demektir: Ki insanları çok konuşmaya ya da susmaya ikna edebileceğini sanacak kadar budala olmayan hiçbir insan böyle bir beklenti taşımaz. Çenebazlığın güçlü bir anlama yetisinin göstergesi olduğunu ve çok ya da az konuşmanın insanların bilgilerinin az ya da çok oluşuna bağlı olduğunu düşünen bir insan neredeyse hiçbir şey bilmiyor demektir.

3. Ancak skolastikçiler ve tartışma uzmanı insanlar, tartıştıkları konuları azaltacak ya da tartışmalarına kısmen ya da ta-

1 South "Alışkanlıkla kötü ilkelerin geliştirilmesinden doğan bir evrensel yozlaşmadan" söz eder.

mamen son verecek bir öneriyi kabul etmeyi yanlış buluyor: Alışveriş ve pazar alanlarında da kendi konuşma biçimlerinin hâkim olması ve boş konuşmaların eskisi gibi onların elinde kalması isteniyorsa da; bence ciddi biçimde doğruyu arayan ve savunma hevesinde olan insanlar kendilerini, yeterince dikkat edilmezse insanların kullandığı sözcüklerin doğal olarak yatkın olduğu belirsizlik, kuşkululuk ya da çok anlamlılık gibi tuzaklardan nasıl kaçınabileceklerini araştırmak zorunda görmelidirler.

4. Çünkü dünyada sözcüklerin bozuk kullanımı yüzünden yayılan yanlışlar ve belirsizlik, yanılgılar ve karmaşa üzerinde enine boyuna düşünen biri, dilin, kullanılan biçimiyle, insanlardaki bilginin gelişimine mi yoksa engellenmesine mi daha fazla katkıda bulunageldiği gibi bir kuşkuya düşürecek nedenler bulacaktır.[2] Şeyler üzerine düşündüklerinde, özellikle de zihinlerini ahlaki konulara yöneltmek istediklerinde düşüncelerini yalnızca sözcüklere bağlayan ne kadar insan vardır?[3] Bu durumda, sözcüklere bağladıkları ideler çok karışık ve çok değişken iken ya da hiçbir ide taşımazken bu içgözlemler ve uslamlamalardan çıkacak sonucun seslerden fazlaca bir şey olmasını kim bekleyebilir; yani, bu düşünceler ve uslamlamaların herhangi bir açık yargı ya da bilgi taşımayan belirsizlik ve yanılgılarla sonuçlanmasına şaşacak biri var mıdır?

5. Sözcüklerin kötü kullanımıyla doğan bu güçlük, insanların kendi özel düşünüşleri sırasında da belirir: Fakat başkaları ile konuşur, tartışır ve söyleşirken bu kötü kullanımı izleyen bozukluklar daha belirgindir. Çünkü dil insanların kendi buluş,

2 Bu elbette bilinçli bir abartıdır, çünkü dil zaten düşünce aktarımı için zorunludur. İnsanların çok kötü kullanılan ve doğal olarak kusurlu dilleri hiç var olmasaydı, insanın bugünkü bilgi birikimi nereden gelecekti?

3 Birçok kişi yaşamı boyunca kendi deneyimlerinin yansıması olarak, ahlaksal tinsel doğruları temsil edecek sözcüklere uygun anlamlar getirebilecek düzeyde zihinsel ve ahlaksal olarak gelişmemiştir.

uslamlama ve bilgilerini birbirlerine iletmede başvurdukları önemli bir araç olduğundan, onu kötü kullanan biri şeylerin zaten kendilerinde var olan bilgi pınarlarını kurutmasa da, bilginin insanlığın ortak kullanımı ve yararı için dağıtılmasına yarayan kanalların kendine düşen kısmını tıkar ya da keser. Sözcükleri açık ve değişmez bir anlamda kullanmayan biri kendisi ve başkalarını yanlışa süreklemekten başka ne yapar? Bunu bilerek yapan birine doğrunun ve bilginin bir düşmanı olarak bakılmalıdır. Tüm bilimler ve bilgi alanlarının, en dikkatli ya da en keskin görüşlü insanları daha bilgili ya da daha dindar yapması söz konusu olmayan, belirsiz ve çok anlamlı terimler, anlamsız ve kuşkulu ifadelerle doldurulmuş olması hiç de şaşırtıcı değildir: çünkü, doğruyu öğretmek ya da savunmak görevini üstlenenlerde kurnazlık bir erdem kabul edilmiştir: Aslında çoğunlukla belirsiz ya da aldatıcı terimlerin asılsız ve yanıltıcı biçimde kullanılması demek olan bu erdem yalnızca insanları kendi bilgisizlikleri içinde bırakıp yanlışlarını ısrarla sürdürmelerine yarar.

6. Ne tür tartışma kitabına bakarsak bakalım, belirsiz, değişken ya da çok anlamlı terimlerin, bir insanın anlama yetisini ikna etmek ya da geliştirmek şöyle dursun, yalnızca sesler çevresinde dönen bir gürültü ve çekişme yarattıklarını görürüz. Çünkü sözcüklerin temsil ettiği ide üzerinde konuşmacı ve dinleyici arasında bir uzlaşma olmazsa, tartışma şeyler hakkında değil adlar üzerinde döner durur. Anlamı konusunda kesin bir sonuca varılamamış bir sözcük kullanıldığı her an, konuşanın ve dinleyenin anlama yetilerinde her ikisinin de uzlaştığı tek nesne ses olacaktır; o sırada üzerinde düşündükleri ve o sözcükle dile getirilen şeyler ikisi için de farklıdır.

7. Soru, bir yarasanın bir kuş olup olmadığı değildir; bir yarasanın gerçekte olduğundan başka bir şey, ya da gerçekte barındırdığından başka niteliklere sahip olup olmadığı ise kuşku duyulması son derece saçma olacak bir konudur. Asıl soru (1) ya

özellikle de ahlaki sözcüklerde çok zorunludur; asılları olarak idelerini aldıkları belirli nesnelerin doğada olmayışı yüzünden karışıklığa çok yatkındırlar. "*Adalet*" herkesin ağzında dolaşan ancak genellikle çok belirsiz, kuşkulu bir anlam taşıyan bir sözcüktür; bir insan zihninde bu bileşik idenin içerdiği bileşenlerin seçik bir topluluğunu taşımadıkça bu hep böyle olacaktır ve içinde başka bileşikler barındırıyorsa, kendi idesini oluşturan yalın ideleri bulana dek onu ayrıştırabilmelidir; bu yapılmadıkça, bir insan adalet ya da başka bir sözcükle karşılaştığı her seferde en başından başlayıp bu çözümlemeyi yapmalıdır demiyorum: En azından bu adın anlamını iyice irdelemiş ve istediği her an yeniden yapabilecek biçimde zihninde idenin tüm parçalarını bir arada yerleştirmiş olması zorunludur. Adalete ilişkin kendi bileşik idesini, kişinin ya da bir başkasının mallarının yasaya göre değerlendirilmesi içeriğinde kuran biri kendi bileşik "adalet" idesinin bir parçasını oluşturan "yasanın" ne olduğuna ilişkin açık ve seçik bir ide taşımıyorsa, adalet idesinin kendisinin de karışık ve eksikli olduğu açıktır. Burada tamlığa karar vermek güç gelebilir; dolayısıyla çoğu kimse, karışık kiplerin bileşik idelerini zihinlerinde bu kadar kesin ve tam olarak oluşturamamalarının bağışlanabilir olduğunu düşünür. Fakat yine de şunu söylemeliyim ki, bu yapılmadıkça zihinlerinde çok büyük bir belirsizlik ve karışıklık olması ve başkalarıyla konuşmalarının çekişmelerle dolu olması kimseyi şaşırtmamalıdır.[7]

10. Nesne adlarında, doğru kullanımları için belirtik ideler den başka bir şey daha gereklidir. Bunlarda adların, şeylerin

7 Eğer uygulamaya sokulabilse iyi bir öneri bu. Bunun önündeki engeller, "adalet"in her bireyin kendi keyfine göre ve de yalnızca önermeler ve uslamlamalardaki kullanımları ile bunların dayandığı önkabullere başvurmadan, sözcüğün alışılmış tanımları ile belirlenemeyen anlamı konusunda eski ve yeni felsefede çıkan anlaşmazlıklardan da görülmektedir. Platon'un birinci ve ikinci *"Cumhuriyet"* kitaplarında adalet adındaki karışık kip üzerine ünlü tartışması bu bağlamdadır.

gerçekte oldukları durumlarına uygunlukları da gerekir; ancak bundan yeri geldikçe daha geniş ölçüde söz edeceğim.[8] Bu tamlık (kesinlik ve eksiksiz oluş), felsefi bilgi araştırmaları ve doğrular üzerine tartışmalarda kesinlikle zorunludur. Bu, günlük konuşmalar ve işlere de sokulabilseydi çok iyi olurdu; ancak bunun pek beklenilir bir şey olduğunu sanmıyorum. Sıradan kavramlar sıradan konuşmalara yakışır: Ve oldukça karışık olsalar da bunlar pazarda ve sokakta çok işe yararlar. Tüccarlar ve âşıklar, aşçılar ve terziler kendi günlük işlerini yürütmeye yarayan sözcükler kullanırlar: Ve buna göre, anlamak ve açıkça anlaşılmak niyetinde olan felsefeci ve tartışmacıların da kendi sözcükleri bulunmalıdır.

11. III. İnsanların sözcüklerle belirtecekleri idelerinin, belirtik idelerinin, olması da yetmez; bu sözcükleri, ortak kullanımda bağlanıldıkları idelere olabildiğince yakın içerikte kullanmaya da özen göstermelidirler.[9] Sözcükler, özellikle de zaten oluşumunu tamamlamış dillerdekiler, hiç kimsenin özel malı değil, ticaret ve iletişimin ortak ölçüsü olduklarından, kimse, geçerli oldukları biçimi istediği gibi değiştirip bağlanmış oldukları ideleri değiştirme yetkisinde değildir; ya da en azından böyle bir zorunluluk belirdiğinde, bunu belirtmek durumundadır. İnsanların konuşmaktaki amaçları anlaşılmaktır ya da öyle olmalıdır; bu da ortak kullanıma uyulmadığı durumlarda sık sık açıklamalar, sorular ve benzeri sıkıcı kesintiler demektir. Konuşma adabı düşüncelerimizin başka insanların zihinlerine en rahat, kolay ve

8 Bak. 24. Kısım; 4. Kitap, 3. Bölüm, 11-17. Kısımlar ve 4. Bölüm, 11-17. Kısımlar.

9 Zaten kullanımda olan adların bir geçmişi vardır; öyleyse bunlara verilecek anlamlar, *apriori* yapay ise de, apaçık bir zorunluluk olmadan değiştirilemeyecek olan geleneksel kullanımlarına bakmaksızın ya da keyfi bir biçimde değiştirilemezler. Bu tanımların olabildiğince alışılana uygun olması gerektiği Locke'un kendi düsturudur. Diğer yandan, insanın şeylere ilişkin bilgisinin yetersiz de olsa ilerleyişi içinde, nesne adlarına getirdikleri tanımların da sürekli bir değişime uğraması kaçınılmazdır.

en yararlı biçimde girmesini sağlar: Dolayısıyla özellikle ahlaki sözcüklerden kurulu adlarda, bu anlamda dikkat ve çaba göstermemiz yerinde olur. Terimlerin en uygun anlam ve kullanımı en iyi, yazdıkları ve söylediklerinde en açık kavramlara sahip ve terimlerini bunlara en uygun biçimde seçip kullanıyor görünen kişilerden öğrenilir. Bir insanın sözcüklerini konuşma adabına uygun biçimde kullanması ile hep anlaşılması söz konusu değilse de, konuştuğu dilde olması gerektiği gibi kullanıldığında anlamayacak derecede bilgisiz olmakla suçlanmaktan kurtulur genellikle.

12. IV, Ancak, ortak kullanım sözcüklere, insanların her zaman kesin olarak bunların neyi ifade ettiklerini bilmelerini sağlayacak açıklıkta bir anlam yüklemediğinden ve insanlar, bilgilerini geliştirmek için kabul görmüş sıradan idelerden farklı, ya yeni sözcükler üretmelerini gerektiren (ki insanlar yapmacıklık ya da gösteriş yapmakla suçlanmaktan korktuklarından buna pek kalkışmazlar) ya da eski sözcüklerini yeni bir anlamda kullanmaya zorlayan ideler edinmeye başladıklarından, yukarıda anılan kurallara uymanın yanı sıra bazen sözcüklerin anlamlarını kesinleştirmek için anlamlarını açıkça bildirmek zorunludur; bu da ya ortak kullanımın (çok bileşik idelerin adlarının genelinde olduğu gibi) anlamı belirsiz ve şüpheli bıraktığı ya da konuşmada çok önemli bir yeri olduğundan ve konuşmanın asıl olarak dayandığı terimin bir kuşku ya da yanlışa açık olduğu durumdur.

13. İnsanların sözcüklerinin temsil ettiği ideler farklı türlerdedir; bu yüzden de ifade ettikleri idelerin bilinmesini sağlamak için izlenen yollar da farklıdır. Çünkü, tanımlama sözcüklerin en uygun anlamlarının belirtilmesi için en uygun yol olarak düşünülse de, kesin anlamı ancak tanımlama yoluyla belirtilebilenler olduğu kadar tanımlanamayan[10] sözcükler de vardır ve ileride

10 Bak. 3. Bölüm, 4-14. Kısımlar.

yalın ide, kip ve nesne adlarında da göreceğimiz üzere belki de bu diğer iki yoldan da pay almış üçüncü bir yoldur.

14. I. Bir insan bir yalın ide adı kullanıp da bunun anlaşılmadığını ya da yanlış anlaşılma tehlikesini sezdi mi hem samimiyet kuralları hem de konuşmanın amacı bakımından demek istediğini açıklamak ve bu adla dile getirdiği idenin ne olduğunu belirtmek zorundadır. Gösterildiği gibi, bu tanım ile gerçekleştirilemez ve dolayısıyla buna yeterli ve eşanlamlı sözcük de yoksa, geriye şu yollardan biri kalır. Öncelikle, bazen bu yalın idenin bulunacağı öznenin adını söylemek, bu özneyi iyi tanıyan ve onu bu adla bilen kimselerce adının anlaşılmasını sağlar.[11] Öyleyse, bir köylüye kuru yaprak renginin ne anlama geldiğini anlatmak için ona bunun sonbaharda dökülen kuru yaprakların rengi olduğunu söylemek yetebilir. İkinci olarak, bir yalın idenin adının anlamını belirtmenin tek güvenilir yolu, *bir kimsenin duyularına o ideyi zihninde üretecek olan özneyi sunmak* ve böylece edimsel olarak o sözcüğün dile getirdiği ideyi[12] onda yaratmaktır.

15. II. Karışık kipler, özellikle de ahlak alanına girenler, çoğunlukla zihnin kendi seçimiyle bir araya getirdiği ve her zaman da var olan belirli modelleri bulunmayan ide toplulukları olduklarından, adlarının anlamları yalın idelerdeki gibi açıklama yoluyla bildirilemez; ancak buna karşılık, onlar da tam ve kesin olarak tanımlanabilirler. Çünkü bunlar insan zihninin herhangi bir ilk örneğe başvurmadan kendi kendine bir araya getirdiği ide toplulukları olduklarından, insanlar dilerlerse her bir bileşime giren ideleri tam ve kesin olarak bilirler ve böylece bu sözcükleri kesin ve kuşkusuz bir anlamda kullanıp gerektiğinde temsil et-

11 Yani içeriği, bir başkasının zihnine ilk duyduğu adın açıkladığından daha tanıdık gelen, bir sözcük ya da sözcükler kullandığımız zaman.

12 Bu şekilde duyulara sunulan ya da duyusal imgelemde betimlenen ya da bir iç duyum idesi ise, somut bir iç duyum deneyiminde sunulan "yalın ide".

tikleri ideleri kusursuz biçimde açıklarlar. İyice düşünülürse, bu, ahlaki konular üzerine konuşmalarını çok açık ve seçik olarak yapmayanlara büyük bir leke sürer. Çünkü doğa değil insan yapımı olduklarından, karışık kip adlarının tam anlamlarının, yani her bir türün gerçek özünün bilinmesi gerektiğine göre, ahlaki konularda belirsizlik ve anlaşılmazlık içinde konuşmak büyük bir kayıtsızlık ve başıbozukluktur; sırası geldiğinde göreceğimiz üzere bu, tamamen ters bir nedenle, kuşkulu terimlerden kurtarılması güç olan doğal nesneler söz konusu olduğunda daha affedilir bir şeydir.

16. Buna dayanarak, ahlakın da matematik gibi tanıtlanabilir olduğunu[13] düşünmekten çekinmiyorum: Çünkü ahlaki sözcüklerle dile getirilen şeylerin kesin gerçek özleri tam olarak bilinebilir ve böylece şeylerin kendi uyum ve uyumsuzlukları yani kesin bilgi tam olarak elde edilebilir. Hiç kimse nesne adlarının kip adları kadar sıklıkla ahlak alanında kullanıldığını ve bundan da belirsizlik doğduğunu inkâr etmesin. Çünkü, ahlaki konuşmalarda ele alınan nesnelere gelince, bunların başka başka doğaları sanıldığı gibi, çok araştırılmaz: Örneğin, insanın yasaya tabi olduğunu söylediğimizde "insan" ile demek istediğimiz bedensel akıllı bir varlıktır yalnızca: Bu varlığın gerçek özü ya da diğer nitelikleri bu durumda hiç hesaba katılmaz. Dolayısıyla, bir çocuk ya da doğuştan aptal birinin fiziksel anlamda bir insan olup olmadığı doğa bilimcilerce tartışılabilir ancak bu da ahlaksal insan diyebileceğim değiştirilemez, değişemez ideyi, bir bedensel akıllı varlığı, hiç ele almaz. Çünkü, eğer genel işaretleri anlayabilecek ve genel ideler üzerinde sonuçlara varabilecek kadar aklını kullanabilen bir maymun ya da başka bir varlık bulunmuş olsa, kuşkusuz o da yasa konusu ve bu anlamda, bu

13 Burada sözü edilen "Ahlak" yalın idelerin soyutlaşmış karışık kipleriyle ilgilidir. Locke'un "tanıtlanabilir ahlak" kavramı insanların edimsel olarak bulundukları tikel durumların gözleminden soyutlaştırılmıştır. Bak. 4. Kitap, 3. Bölüm, 18-20. Kısımlar, 4. Bölüm, 7-8; 12. Bölüm, 8. Kısım.

addaki diğer varlıklara şekil olarak benzemese de, bir insan olurdu. Nesne adları olması gerektiği gibi kullanılırlarsa, ahlaka da matematiksel söylemlere olduğundan daha fazla zarar vermezler; matematikçi, bir küp, bir altın küre ya da herhangi başka bir cisimden söz ediyorsa, yanlışlıkla ait olmadığı bir tikel cisme uygulanabilse de, değişmeyen, açık yerleşik bir ideye sahiptir.

17. Burada yer yer karışık kiplere verdikleri adları ve sonuç olarak tüm ahlaki konuşmalarında gerektiğinde kullandıkları sözcükleri tanımlamanın, insanlar için ne önemde olduğunu göstermek istedim: Çünkü, bu yolla ahlaki bilgi çok büyük bir açıklık ve kesinliğe kavuşturulabilir. Bir tanım, ahlaki sözcüklerin kesin anlamının bilinebildiği tek yol ve bunların anlamlarının herhangi bir itiraza yer bırakmadan kesin olarak bilinebildiği bir yol olduğundan, bunu yapmayı reddetmek çok büyük bir samimiyetsizlik olur. Dolayısıyla, ahlaksal konuşmalar fizik alanındaki konuşmalarından çok daha açık, anlaşılır olmazsa, bu noktada insanların affedilmez bir ihmal ya da başıbozukluğu söz konusudur: Çünkü bunlar, hiçbiri yanlış ya da tutarsız olmayan, zihinde yer alan ideler hakkındadır; yanlış değildirler, çünkü zihnin dışında ilk örnekleri olarak bağlandıkları ve uymak zorunda oldukları varlıklar yoktur. İnsanlar için zihinlerinde adalet adını verecekleri bir ölçüt olacak bir ide oluşturmak oldukça kolaydır, ki bu modele bakarak, uyumlu görünen her eylem bu adla anılacaktır. Oysa Aristides'i görüp her şey için ona benzeyecek bir ide kurmak daha zordur; çünkü insanlara onunla ilgili hangi ideyi oluştururlarsa oluştursunlar, Aristides ne ise odur. Birinde insanlar, yalnızca kendi zihinlerinde bir araya getirilen ideler topluluğunu bilmek durumundalarken, diğerinde kendileri dı··nda var olan bir şeyin bütün doğası, anlaşılması güç gizli yapısı ve başka niteliklerini araştırmak zorundadırlar.

18. Karışık kiplerin tanımlanmasını, özellikle de ahlaksal sözcüklerin tanımını bu derece zorunlu kılan başka bir neden de,

az önce sözünü ettiğim gibi bunların çoğunun anlamının kesin olarak bilinmesini sağlayacak tek yol oluşudur. Temsil ettikleri ideler, çoğunlukla bileşenleri hiçbir yerde bir arada var olmayıp başka idelerle iç içe ve dağınık ideler olduklarından, onları bir araya toplayan ve onlara bir tek idede birlik sağlayan yalnızca zihindir: Yalnızca, zihnin birleştirdiği birçok yalın ideyi sözcüklerle sıralayarak, adlarının temsil ettikleri şeyleri başkalarına bildirebiliriz; bu durumda duyularımızın, bu tür sözcükler, adlar ile ifade ettiğimiz ideleri, duyulur yalın idelerde ve de bir dereceye kadar nesne adlarında olduğu, gibi duyulur nesnelerin sunumu ile göstermekte yardımı olmaz.

19. III. Nesnelerin seçik türlerine ilişkin seçik idelerimizi belirten işaretler olan adlarının anlamlarını açıklamanın bir diğer yolu da, önceden sözü edilen nesneyi gösterme ve sözcüğü tanımlama biçimindeki yolların her ikisinin de kullanılmasıdır. Çünkü, burada genellikle her bir türün kendisine ilişkin bileşik idemiz bünyesindeki başka idelerin bağlı olduğunu düşündüğümüz yol gösterici nitelikleri bulunduğundan, bu türün en ayırt edici idesi olarak gördüğümüz belirleyici işaretin bulunduğu nesneye özgül adı peşinen veririz. Bu yol gösterici ve ayırt edici ideler (6. Bölüm, 29. Kısım ve 9. Bölüm, 15. Kısımda vurgulandığı gibi) hayvanlar ve bitkilerde çoğunlukla şekil ideleridir; ve cansız cisimlerde renk, kimi nesnelerde de renk ve şekil birlikte bu ideleri oluştururlar. Şu halde,

20. Bu yol gösterici duyulur nitelikler, özgül idelerimizin asıl bileşenlerini ve bunun sonucunda da bilgi alanımıza giren nesne türlerine verilen özgül adların tanımları arasında en çok gözlemlenebilir ve en değişmez bölümü oluştururlar. "*İnsan*" sözcüğünün doğası başka ide bileşikleri kadar aynı öznede bir arada bulunan "*hayvan olma*" ve "*akıllı olma*" idelerinden kurulu bir bileşik ideyi belirtmeye açık olsa da kendi türümüzden saydığımız varlıkları dile getiren bir işaret olarak kullanılır ki belki de

dış görünüş insan sözcüğü ile işaret edilen bileşik idemize diğer bileşenler kadar alınması zorunlu bir bileşendir: Dolayısıyla, Platon'un "*animal implume bipes latis unguibus*" kavramının bu tür varlıkları temsil eden insan adı için iyi bir tanım olmamasının nedenini açıklamak kolay değildir: Çünkü, bu türü ilk başta görünmeyen ve kiminde de hiç ortaya çıkmayan bir akıl yetisine göre daha iyi belirler görünen yol gösterici nitelik olarak şekil ön plandadır. Eğer bunun böyle olduğu kabul edilmez ise, akıllı bir ruha sahip olup olmadıklarına bakmaksızın sırf sıradışı bir şekilde doğdular diye ucubeleri öldürenler nasıl bağışlanabilir bilmem: Yeni doğan bir bebeğin normal ya da anormal görünüşüne bakılarak akıllı olup olmadığı anlaşılamaz. Bize akıllı bir ruhun belli bir türde dış yüzey edinmedikçe bir bedene giremeyeceği ya da bu tür bir dış yapıya sahip olmayan hiçbir bedene katılıp kendinden haberdar etmeyeceğini kim söylemiştir?

21. Bu yol gösterici nitelikler en iyi, gösterme yoluyla bilinirler ve başka türlü bilinmeleri de zordur. Çünkü bir at ya da devekuşunun şekli, sözcüklerle zihne ancak pek kaba ve eksik işlenir; hayvanların görüntüsü bunu bin kat daha iyi yapar. Altının özel renginin idesi onun herhangi bir betimi ile değil yalnızca gözün o rengi sık sık görmesiyle edinilir; bu da bu metale alışkın olanların görüntüsüne bakarak gerçeğini sahtesinden, safını karışımından (gözleri aynı derecede sağlamsa da sürekli kullanım yoluyla bu özel rengin kesin idesini edinememiş olanların) herhangi bir ayrıma varamadığı durumlarda, çoklukla ayırt edebilmelerinde açıkça görülür. Aynısı herhangi bir nesneye özgü türde olan başka yalın ideler için de söylenebilir ki bu kesin ideler için özgün adlar yoktur. Altındaki diğer cisimlerinkinden farklı çınlama sesinin de, o metale ait tikel sarı gibi özgül bir adı yoktur.

22. Ancak bizim nesnelere ilişkin özgül idelerimizi oluşturan birçok yalın ide, şeylerin bize her zaman göründükleri biçimle

birlikte duyularımıza açıkça sunulmadığına göre, nesne adlarının anlamlarından bir kısmını, nesneyi göstermekten çok o yalın ideleri sıralayarak daha iyi anlatabiliriz. Çünkü, altının görülerek öğrenilen parlak sarı rengi dışında, dövülgenlik, eriyebilirlik, buharlaşmazlık ve *aqua regiada (altın suyunda)* çözünürlük idelerini, benim onları saymamla edinen biri, bir parça altın görüp zihnine yalnızca altının görünürdeki niteliklerini yerleştirmiş olmakla edineceğinden daha tam bir altın idesine ulaşmış olur. Fakat bu parlak, ağır, dövülgen şeyin (tüm bu özelliklerinin kaynaklandığı) biçimsel yapısı,[14] duyularımızın önünde bir üçgenin biçimsel yapı ya da özü kadar açık bir halde serili olsa, altın sözcüğünün anlamı o üçgen sözcüğünün anlamı kadar kolayca anlaşılırdı.

23. Buradan cisimsel varlıklara ilişkin tüm bilgimizin temelinin duyularımıza ne derece bağlı olduğunu görmek olasıdır. Bedenleri olmayan tinlerin (melekler ve benzeri) (bu nesnelere ilişkin ideleri ve bilgileri kesinlikle bizimkinden çok üstün olan varlıklardır) bizim bu bilmediklerimizi nasıl bildiklerine ilişkin hiçbir kavram ya da fikrimiz yoktur. Bilgimiz ya da imgelemimizin sınırı kendileri de algılama yollarımızla sınırlı olan idelerimizi aşmaz. Ete bürünmüş olanlardan daha yüksek sınıftaki tinlerin nesnelerin asıl yapısına ilişkin idelerinin bizim bir üçgen hakkındaki idelerimiz kadar açık olabildikleri ve tüm özellikleri ile etkilerinin nasıl doğduğunu algılayabildikleri kuşku götürmezse de bu bilgiye nasıl ulaştıklarını kavramak bizi aşar.

24. IV. Ancak, tanımlar nesne adlarını, idelerimizi temsil eden şeyler olarak açıklayabiliyorlarsa da, onları nesnelerin temsilcisi olarak açıklamakta yetersiz kalırlar. Çünkü nesnelere verdiğimiz adlar sırf idelerimiz değil daha çok nesneleri temsilen kullanıldıklarından, ve onların yerine konduklarından, anlamları da insanların ideleri kadar şeylerin (nesnelerin) gerçekliğiyle

14 "Biçimsel yapı" gerçek öz ya da asıl atomik yapı.

uyuşmalıdır. Dolayısıyla, nesnelerde, hep genellikle sözcüğün anlamı olarak kabul edilen bileşik ide ile kalmayıp daha ileri giderek nesnelerin kendi doğa ve özelliklerini araştırmalı ve böylece ayrı türlerine ilişkin idelerimizi elimizden geldiğince tamamlamalıyız; ya da tüm bunları, bu tür şeylere alışık ve bu nesnelerde deneyimli kimselerden öğrenmeliyiz. Çünkü, adlarının, her zaman başka insanların zihinlerinde temsil ettikleri bileşik ide kadar şeylerin kendilerinde gerçekten var olan yalın ideleri de işaret etmesi hedeflendiğinden, adlarını doğru tanımlayabilmek için doğa tarihi araştırılmalı ve özellikleri büyük bir dikkat ve inceleme sonucu ortaya çıkarılmalıdır. Doğal cisimler ve cisimsel varlıklar üzerine konuşma ve tartışmalardaki sakıncaları gidermek için, konuştuğumuz dile uygun olarak her bir sözcüğün uygulandığı ortak, ancak belirsiz ya da çok eksikli bir ide öğrenmiş olmak yeterli değildir; bu noktada yapmamız gereken bu tür nesnelerin tarihini iyice öğrenerek, her bir özgül ada[15] ait bileşik idemizi düzeltmek ve belirlemektir; ve başkalarıyla konuşurken, (bizi yanlış anladıklarını gördüğümüzde) kullandığımız adın temsil ettiği bileşik idenin ne olduğunu belirtmeliyiz. Bu bilgi ve felsefi doğruluk peşinde olanlar için çok daha zorunludur; çünkü, çocuklara şeylerin tam kavramlarına sahip değilken sözcükler öğretildiğinden, onlar sözcükleri rasgele, düşünmeden kullanırlar ve bu sözcüklerle belirtilecek olan belirtik ideler kurdukları pek görülmez. Büyüdüklerinde de (kolay olduğu ve günlük işler ile konuşmalarda işe yaradığından) bu alışkanlığı sürdürmeye eğilimlidirler; ve böylece işe yanlış yönden başlamış, sözcükleri önce ve tam olarak öğrenip ardından da bu sözcüklerin belirttiği kavramları üstünkörü edinmiş olurlar. Buna göre, kendi ülkesinin dilini kurallarına uygun ko-

15 Locke tanımlarımız ve adsal özlerimizin keyfi olmaması gerektiğini; deneyimi ölçüt alarak özlerini saptamak için, adlar verdiğimiz şeylerin tarihini yakından bilmemiz gerektiğini kabul ediyor.

nuşan insanların da, şeylerin kendileri üzerine pek de uygun konuşmadıkları görülür; bu insanlar böylece, kendi aralarında tartışırlarken de, yararlı doğruların ve şeylerin bizim imgelememizdeki gibi değil, şeylerin kendilerinde olduğu gibi keşfedilmesine yönelik önemli adımlar atamazlar ve dolayısıyla nesnelerin adlarını bilmenin bilgimizin gelişimi için pek değeri yoktur.

25. Dolayısıyla, bilimsel araştırmalarla yoğrulup birçok doğal cisim türünü yakından tanımış olan insanların, her bir türden bireyin sürekli olarak uyuştuğunu gözlemledikleri yalın ideleri kaydetmeleri çok iyi olurdu. Bu, değişik kişilerin aynı ad altında gösterilen bir türün niteliklerini tam ya da eksik incelemeleri, daha az ya da daha çok bilmelerine bağlı olarak aynı adı daha az ya da daha çok sayıda yalın ide içeren bir topluluğa vermelerinden doğan karışıklığı büyük ölçüde giderirdi. Ancak böyle bir doğa tarihi içeren bu tür bir sözlük oluşturmak için umutlarımızı kıracak kadar çok insan, zaman, emek, harcama ve kavrama gücüne gereksinim vardır; ve bu olmadıkça da, nesne adlarının, insanların onlarla demek istediklerini açıklayan tanımlarıyla yetinmek zorundayız. Yeri geldiğinde nesne adlarını kullananların bize bu tanımları olabildiğince aktarmaları da iyi olurdu. Bu genellikle yapılmaz; ancak insanlar, ortak sözcüklerin anlamlarının da kesin olarak yerleşmiş olduğu ve bunların temsil ettiği idelerin tam olarak bilindiği gibi bir yanılgı içinde ve bunların bilinmemesinin de bir ayıp olacağı kanısıyla anlamlarında uzlaşmadıkları sözcükler kullanırlar aralarında konuşup tartışırlarken. Bu düşünceler yanlıştır; hiçbir bileşik ide adı sürekli aynı kesin ideler için kullanılacak biçimde yerleşik belirtik anlam taşımaz. Ve bir insanın belli bir şeyin bilgisine ulaşmak için onu edinmenin zorunlu yollarına başvurması da ayıp değildir, buna göre bir sesin bir başkasının zihninde karşılık geldiği tam ideyi, o kimse bana, bu sesi kullanmanın dışında bir başka yoldan açıklamadan önce bilmemem de bir kusur değildir; çünkü

böyle bir açıklama yapılmadan onu kesin olarak bilmenin başka bir yolu yoktur. Gerçekten de dille iletişim zorunluluğu insanları, ortak sözcüklerin anlamlarında günlük konuşmaya yarayacakları ölçüde anlaşmaya vardırır ve böylece bir insanın bildiği bir dilin sözcüklerine ortak kullanımca yüklenmiş ideleri hiç bilmediği düşünülemez. Fakat ortak kullanım en son noktada kendi kendine bireylerin idelerine dek inen çok belirsiz bir kural olduğundan, sıklıkla çok değişken bir ölçüttür. Yukarıda sözünü ettiğim gibi, bir sözlük bu çağda umut bile edilemeyecek kadar çok zaman, harcama ve çaba gerektiriyorsa da, bence bilinen ve dış görünüşleri ile ayırt edilebilen şeyleri temsil eden sözcüklerin temsili çizimler ve harfler ile ifade edilmelerini önermek akılsızlık olmaz. Bu tarzda yapılmış bir sözlük, belki özellikle uzak ülkeler ya da eski çağlardaki dillerden gelen birçok terimin doğru anlamını daha kolay ve daha az zamanda öğretirdi ve insanların zihinlerine eski yazarların yazdıklarından okuduğumuz birçok şeyin idesini, bilgin eleştirmenlerin tüm geniş ve zahmetli çalışmalarından edindiğimizden daha doğru olarak yerleştirirdi. Bitkiler ve hayvanlarla uğraşan doğabilimciler bu yolun yararını görmüşlerdir ve onlara danışma fırsatı bulan biri, afyon ve yabankeçisi üzerine, bu bitki ya da bu hayvanı gösteren küçük bir resimden her birinin, adlarının uzun tanımlarına oranla, daha açık bir idesini edindiğini kabul edecektir rahatlıkla. Öyleyse yine bu kişi, (sözlüklerde İngilizce karşılıkları olarak) *cymbal* (çalgı zili) ve *curycomb* (kaşağı) diye geçen *strigil* ve *sistrum* denilen şeylerin eski çağlarda kullanıldığı biçimiyle küçük baskı resimlerini[16] görseydi yine aynı şey söz konusu olurdu. *Toga, tunica, pallium* sözcükleri İngilizce'ye *gown* (entari), *coat* (ceket) ve *cloak* (palto) diye çevrilebilir, ancak bu şekilde Romalıların bu giysilerinin biçimine ilişkin idelerimiz on-

16 Yani, bilgiyi soyutlaştırma yerine duyusal imgelemeyi harekete geçiren resimler.

ları yapan terzilerin yüzlerine ilişkin idelerimiz kadar doğru olabilir. Gözün şekilleri dolayısıyla ayırt edebildiği bu gibi şeyler, zihne en iyi, onları gösteren resimlerle girerler ve bu resimler böylesi sözcüklerin anlamlarını, onlar için belirlenmiş ve onları tanımlamada kullanılan sözcüklerin hepsinden daha iyi ortaya koyar. Aklıma gelen örnekler bu kadar.

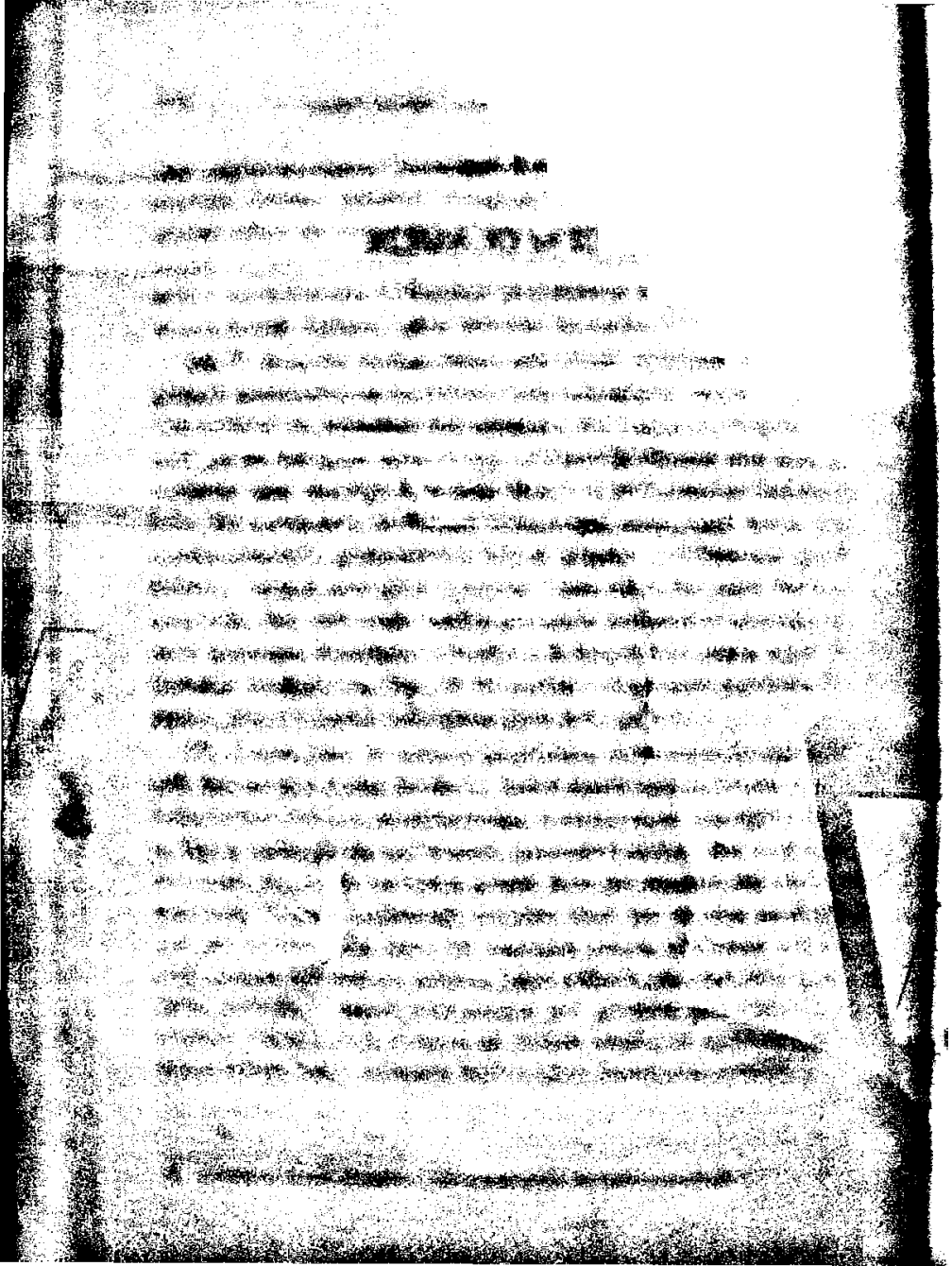
26. V. İnsanlar kullandıkları sözcükleri açıklama zahmetine girmek istemezler ve de terimlerinin tanımlarını vermeye zorlanamazlarsa da, onlardan hiç olmazsa, bir başkasını bilgilendirmek ya da bir şeye ikna etmek iddiasında olunan tüm konuşmalarda aynı sözcüğü hep aynı anlamda kullanmaları beklenebilir. Bu yapılsaydı (ki kimse bunu kabul etmeyecek kadar çok samimiyetsizlik gösteremez) birçok kitabın yazılmasına gerek kalmaz, birçok sonuçsuz çekişme sona erer; bir sürü belirsiz sözcükle, her seferinde başka anlamda kullanılan sözcüklerle dolu kocaman kitapların birçoğu çok küçük boyutlara sığar ve (bırakın başkalarını) birçok filozofun çalışmaları şairlerin kitapları gibi bir fındık kabuğuna girer hale gelirdi.

27. Ancak yine de sonsuz çeşitlilikte düşünceye oranla sözcük dağarcığı o kadar dardır ki, kendi kesin kavramlarına uygun terimlerden yoksun olduklarından, insanlar aynı sözcüğü sıklıkla farklı anlamlarda kullanmak zorunda kalırlar. Bir konuşma sırasında ya da bir tartışma içinde iken bir insanın bir terimin anlamını değişik kullandığı sıklıkta tikel bir tanıma sapmaya pek yer kalmasa da, kasti bir yanlışlık yoksa, söylemin içeriği, çoğunlukla, samimi ve anlayış gücü yüksek okurları doğru anlama götürür,[17] ancak okuyucuya yol gösterir yeterlilikte bir söylem yoksa, orada yazarın ne demek istediğini açıklaması ve orada terimi hangi anlamda kullandığını belirtmesi gerekir.

17 Locke'un kendi Denemesi'nin yorumunda bu anımsanmalıdır.

IV. Kitap

BİLGİ ve OLASILIK

DÖRDÜNCÜ KİTABIN ÖZETİ

Locke'un, insanın anlama yetisinde yer alan var olana ilişkin görünüşler ya da çeşitli türlerdeki ideler ve bunların sözcüklerle bağıntıları yeniden gözden geçirmesi sonucu, idelerimizin bize sağladığı Bilginin düzeyi ve geçerliliği (gerçekliği) ile insan yaşamının düzenlenmesi açısından Bilginin ötesinde bir onayı gerektiren olasılık inancının doğasına yönelik bir araştırmayı içeren bu dördüncü kitap doğmuştur. 1. ve 2. bölümlerde Locke, 1- her bir idenin özdeş ve ayrı olmak üzere kendisi, 2- birbirleriyle soyut bağıntıları 3- somut tözlerde bir arada var olan nitelikler ve güçler biçiminde zorunlu bağıntıları ve de 4- var oluşun kesin gerçekliklerinin bize yansımaları bağlamında, idelerin bu dört tür uyum ya da uyumsuzluk içeriklerine bakarak, Bilginin, mutlak kesinliğe dair sezgisel, tanıtlamalı (belgesel) ya da duyusal bir algı olduğunu saptar. Bilginin bünyesindeki mutlak kesinlik, insan tarafından, yalnızca yukarıda sözü edilen dört türden birinci, ikinci ve dördüncüye göre algılanabilir haldedir: Tüm genel önermelerde ise, yani özdeş ve adsal ve gerçek özlerin tamamıyla uzlaştığı, yalın ya da karışık kiplerin soyut bağıntılarını ifade eden, matematik ve soyut ahlak kapsamındakilere benzeyen önermelerde, birinci ve ikinci türde uyum ya da uyumsuzluk içeriği kaynak alınır (3, 5-8. bölümler). Kesinliği var oluşa ilişkin gerçeklikler açısından dile getiren dördüncü tür üç gerçeklikle de ilintilidir. Çünkü her insan öncelikle kendisinin, sonra Tanrı, sonra da kendisi dışında sonlu varlıkların var olduğunu mutlak kesinlik halinde algılama yeteneğindedir ki bu algıların ilki sahip olduğumuz idelerle, ikincisi bu ilkinin algı-

lanması sonucu ve üçüncüsü de duyularımızla gelen yalın idelerin kabulü ile uyarılır. (1. Bölüm, 7; 2. Bölüm, 14; 3. Bölüm, 21; 4., 9-11. Bölümler) Üçüncü tür uyum ya da yalın idelerin tümüyle fizik alanına giren, tikel tözlerdeki güçler ve nitelikler olarak, zorunlu bir aradalıkları insan bilgisini aşar; çünkü bu noktada adsal ve gerçek özler çakışık değildirler: Aşağı yukarı olasılık taşıyan kararlar (yargılar)'da bu tür genel önermeler deneyim benzerlikleri ile belirlenir: doğaya ilişkin zorunlu zihinsel bilgi her şeyi bilmeyi öngörür (gerektirir), insanın doğa üzerine yorumları, Olasılık tahminlerine dayanmak durumundadır. (3. Bölüm, 9-17; 4. Bölüm, 11-17; 6, 14-16. Bölümler) İnsanlar Kesinlik ve Olasılık birikimlerini yaparlarken akıl yetilerini, Tanrısal bildirime (esine) inancı ve coşkunluğu harekete geçirirler (17-19. Bölümler); sırasıyla (1) bilinebilir şeyler *(fizik),* (2) mutluluk için elimizden gelen eylemler *(kılgı)* ve (3) idelerimiz ve sözcüklerde sunulanların ne olduğu ve ne olması gerektiğini gösteren işaretleri yorumlama yöntemleri *(mantık)* ile ilgili üç büyük zihinsel alanda çalışıyorlarken diğer yanlış onay (20. bölüm) nedenlerinin yanında insanlar, çoğunlukla, coşkunluğun yanıltıcılığına da kapılırlar.

1. BÖLÜM

GENEL OLARAK BİLGİ

1. Zihnin tüm düşünceleri ve uslamlamalarında başlı başına düşündüğü ya da düşünebildiği tek doğrudan nesnesi kendi öz ideleri olduğundan, bilgimizin ancak onları içerdiği açıktır.[1]

2. Buna göre bana öyle geliyor ki *Bilgi,* yalnızca idelerimiz arasındaki *bağıntı, uyum* ya da *uyumsuzluk ve de karşıtlığın algılanmasından doğar.*[2] Yalnızca bundan ibarettir. Bu algı-

1 Locke *insan bilgisini* dış ve iç duyularda nesnelerce sunulan yalın ideler, yalın ve karışık olmak üzere soyutlaştırılmış kipleri; tözler ile soyut bağıntılarına ilişkin bileşik idelerimizle sınırlarken *insan inancının* aynı şekilde insanların olumlu idelerini taşıdıkları ile sınırlı kaldığını söylemiyor. Başka bir yerde, "bir varlığa sahip ve doğada var olduğu kabul edilen ve edilebilen birçok şeyin idesine sahip değilizdir. Örneğin, henüz seçik idelerine eremediğimiz farklı türlerde, ayrı tinler olduğundan kuşku duyulamaz; tinlerin kendi düşüncelerini iletme yolları olup olmaması bir yana bu konuda hiçbir fikrimiz yoktur." *(Stillingfleet'e İlk Mektup,* s.83; Bak. 3. Mektup, s. 245-47) Doğuştan kör bir insanın hiçbir idelerine sahip değilken çeşitli renklerin varlığına inancı, Locke'un da sözünü ettiği üzere, inancın bilgiden daha kapsamlı olduğunun ve bir şeyin varlığına inancın şeyin ne olduğuna dair seçik ideler olmaksızın yalnızca varlığının yalın idesine sahip oluşumuzla uyuşabildiğinin daha açık bir kanıtıdır.

2 Bak. 14. Bölüm, 3, 4. Locke, bilgiyi, mutlak kesinliğin zihinsel olarak saptanabildiği algılara; yargıyı da, yalnızca olasılık belirtileriyle doğallıkla açığa çıkan koşullu kesinliğe bağlayarak, bilgi ve yargı terimlerinin kullanımını gereğinden fazla sınırlamakla suçlanmıştır. Örneğin Reid buna şöyle karşı çıkar: "Bütün insanların insan bilgisi dediği çok büyük bir çoğunluk sezgisel ve tanıtsal kanıta açık olmayan özelliktedir. Yargı ile ben bir önerme ile ifade edilebilen herhangi bir şeyin, doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen bir zihinsel işlemi anlıyorum. Bir önerme, yargılamadan, yalnızca düşünülebilir. Fakat bir önermenin düşünülmesi yanında anlama yetisinde zayıf ya da güçlü herhangi bir zihinsel olumlama ya da

nın[3] olduğu yerde bilgi vardır; olmadığı yerde ise, ne kadar kurgulayabiliyor, tahmin edebiliyor ya da inanabiliyorsak da, hep bilgi yoksuluyuzdur. Beyazın siyah olmadığını bilmek bu iki idenin uyuşmadığını algılamaktan başka nedir? Bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğu fikrine, iki dik açıya eşitliğin bir üçgenin üç açısına zorunlu uyum[4] içerdiği ve bu üç açıdan ayrılmaz olduğunu algılamaktan başka hangi yolla kapılabiliriz?

3. Fakat bu uyum ya da uyumsuzluğun (anlaşma ya da anlaşmamanın) kaynağına daha da inebilmek için, dört başlık altında irdeleyebiliriz sanırım:

I- Özdeşlik ya da Başkalık (Aynılık ya da Türlülük)

II- Bağıntı.

---

değilleme, bir onay ya da karşıtlık varsa o zaman yargı da vardır." (Reid, *Denemeler,* VI, 3. Bölüm) Leibniz de, *Yeni Denemeler*'de "Locke'un kullandığı dar anlamıyla bilgiyi ele alırsak, algılanan mutlak kesin olduğundan doğruluğun hep idelerin uyum ya da uyumsuzluğu üzerinde yükseldiğini kabul etmek gerekir; oysa genelde bilgi denen, sezgi ve tanıtlama yoluyla erişilen akılcı algıyla birebir olmak durumunda değildir" der ve ekler: "Doğruluğu, deneyimimizde saklı akıl zorunluluğu ya da idelerin zorunlu bağıntısını algılamaksızın salt deneyimlerimizle de biliriz. Locke'un kendisinin de zaman zaman terk ettiği bilgi tanımı ve örnekleri, bilgi dediği şeyde bu mutlak kesin algıya gereksindiğini gösteriyor. Bu ne de olsa adlarla ilgili bir sorundur fakat Locke'u yorumlarken, onun salt *ide* ile *bilgiyi* değil aynı zamanda ve aynı biçimde *bilgi* ile *yargıyı* da karşı karşıya getirdiğini unutmamalıyız."

Locke'un zihinsel önermeyi (yani daha geniş anlamıyla *yargıyı*) yalın ya da bileşik ideden ayrı olarak bilgi ve onay birimi diye düşündüğüne de dikkat etmek gerekir. "*Bildiğimiz* ya da *inandığımız* her şey bir (zihinsel) önermedir." *(Stillingfleet'e 3. Mektup,* s. 245) Tüm önermeler terimlerden oluşuyorlarken inanç da, en azından, var olanın ne olduğuna ilişkin olumlu bir ide olmaksızın var olduğuna inanılanın ne olduğunun tahmin edilebilmesi için varoluş idesini öngörür (öngerektirir).

3 Algı için bak. 2. Kitap, 21. Bölüm, 5, 4. Kitapta genellikle söylendiği üzere, *(bir ide ya da bir adın anlamının yalın kavranışından çok)* mutlak kesin olarak görülenin zihinsel olumlaması ya da yadsımasıdır algı.

4 "Zorunlu bağıntı." Locke'un bilgiyi oluşturan uyumda bir zihinsel zorunluluk öğesini kabul edişine dikkat edin.

III- Bir arada var oluş, ya da zorunlu bağıntı.

IV- Gerçek var oluş (Edimsel Varoluş)[5]

4. *İlkin "özdeşlik* ya da *başkalık"* konusunu ele alalım: Zihin, hiçbir duygu ya da düşünceye sahip değilken ilk olarak idelerini algılama ediminde bulunur; her birinin ne olduğunu bilene ve böylece farklılıklarını, birinin öteki olmadığını algılayana dek bu edimini sürdürür. Yoksa hiçbir bilgi, hiçbir uslamlama, hiçbir imgeleme, hiçbir seçik düşünce söz konusu olamaz.[6] Bu yolla zihin, her bir idenin kendi içinde uyumlu olduğunu ve ne ise o olduğunu açıkça ve yanılmaz bir biçimde algılar ki aynı algılama bütün farklı idelerin uyuşmazlığı yani birinin öteki olmaması hali için de söz konusudur; zihin bunu, hiçbir çabaya, sıkıntıya girmeksizin ya da çıkarımda bulunmaksızın yalnızca doğal algılama ve ayırt etme gücü sayesinde ilk görüşte gerçekleştirir. İnsanlar bu noktada ustalıkla, gerektiğinde her duruma uyarlanabilecek *"Bir şey ne ise odur* ve *aynı şeyin aynı anda hem var hem yok olması imkânsızdır"* biçiminde genel kurallara ulaşmışlarsa da kesin olan bir şey var ki, bu yetinin birincil kullanım alanı tikel idelerdir.[7] Bir insan, zihnine alır almaz, *be-*

5 İdelerimizin terimler olarak girebileceği türden zihinsel önermelerin önem sırasına göre sınıflandırılması, açıkça çok yorucudur. Locke ardından hangilerinde bilgiyi oluşturan kesinliğin, hangilerinde yalnızca olasılığın edinilir olduğunu saptamak ister. Bu sınıflandırmanın kendisi zaten yeterince kaba ve mantıktan yoksundur. Uyum ya da uyumsuzluk her durumda bağıntıdır; ancak bu sınıflandırmada ikinci tür olarak ele alınmıştır. Bu çözümleme ve sınıflandırma, Kant'ın bireşimli ve çözümlemeli (*aposteriori* ve *apriori*) yargıları ve salt akla ilişkin diyalektik çıkarımları ile karşılaştırılabilir.

6 Bilinç mutlaka karşıtlık gerektirir. *Omnis determinatio est negatio.* Bir daireyi, başka şekillerin tümünün zihinsel değillemesi ile kavrarız.

7 Belli durumlarda bilinçli yaşamın başladığının göstergesi olarak özdeşlik ve başkalık içerikli savlarımız, soyutlayıcı filozof tarafından en genel formuna sokuldu mu burada da söylendiği üzere Özdeşlik ve Çelişmezlik ilkeleri ya da önermelerine dönüşürler. Öncelikle somut örneklerde bilincine varmışsak da bu soyut ilkeler, (dolayısıyla) o örneklerde zorunlu koşuldurlar ve felsefi soyutlama gücümüzün gelişimi sonucu onlardan koparılırlar.

yaz ve *yuvarlak* dediği idelerin *kırmızı* ve *kare* dediği başka ideler değil yalnızca *beyaz* ve *yuvarlak* ideleri olduğunu kesin olarak bilir. Dünyada hiçbir önerme onun bunu böylesi genel bir kural olmaksızın[8] bildiğinden daha açık ya da kesin bilmesini sağlamaz. Öyleyse, bu zihnin idelerinde algıladığı; hep ilk anda algılayacağı ilk uyum ya da uyumsuzluktur: Bu noktada herhangi bir kuşku doğacaksa, özdeşlik ve başkalıkları hep kendileri kadar çabuk ve açık algılanacak olan idelerin kendileri değil adlarından dolayıdır; başka türlü düşünülmesi imkânsızdır.

5. Zihnin idelerinde algıladığı *ikinci* tür uyum ya da uyumsuzluk, bence, göreli/bağıntılı[9] diye adlandırılabilir ve bu, töz, kip ya da başka herhangi bir türden iki ide arasındaki bağıntının algısıdır yalnızca. Tüm seçik idelerin aynı olmadığı ve dolayısıyla sürekli olarak birbirlerini dışlayacakları hep bilineceğinden idelerimiz arasında herhangi bir bağıntı algılayamadığımız ve zihnin onları karşılaştırırken izlediği çeşitli yollarla birbirleriyle olan uyum ya da uyumsuzluklarını keşfedemediğimizde bile herhangi bir olgusal bilgiye gerek olmayacaktır.

6. Zihnin algılama alanına giren *üçüncü* tür uyum ya da uyumsuzluk "*aynı öznede bir arada var oluş* ya da *bir arada var olmayış*" biçimidir ve bu, özellikle tözlere özgüdür.[10] Altın için

8 Sonradan filozofça genel kural ya da soyut ilkelerin tanınması, tikel durumlarda özdeşlik ve farklılık (önceki) algıları ya da savların bilincine varmasını sağlar. Bak. 7-8. bölümler.

9 Her uyum ve uyumsuzluk bağıntı içeriklidir; ancak son üç türdeki bağıntı kendi özdeşliklerinin onaylanması ile tüm diğerlerinden olumsuz biçimde ayırt edilmiş olan ideler arasındadır. Bundan sonra, Locke'a göre, olumlu uyum ya da uyumsuzlukları, (a) soyut bağıntıları, (b) somut tözlerdeki edimsel bir arada varoluşları ya da (c) ortaya çıkardıkları en son gerçeklikler ile bağıntılı olmadır. Bak. Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, I/V.

10 Locke'ta bağıntı yer ve zamandan, bir başka deyişle değişimlerin belirlenmesini sağlayan tam bilinmeyen güçler ve yasalar ile değişimden, bağımsız soyut bağıntı anlamındadır. Kant'ın daha eleştirel çözümlemelerinde tanınan *apriori (öncüllerden çıkarılan) bireştirici (sentetik)* yargıları içerir bu... Bir arada varoluşa ait önermeler de, Locke'a göre *aposte-*

kararlıdır/buharlaşmaz ifadesini kullandığımızda, bu doğruluğa ilişkin bilgimiz kararlılık ya da ateşte yanmadan kalma gücünün, altın sözcüğüyle belirtilen bileşik idemizin bünyesindeki belli bir tür sarılık, eriyebilirlik, dövülgenlik ve *aqua regiada (altın suyunda)* çözülürlük özellikleriyle bir arada bulunan ve onlara hep eşlik eden[11] bir ide oluşundan öte gitmez.

7. *Dördüncü* tür ise herhangi bir ideyle uyumlu *edimsel gerçek var oluşa ilişkin* uyum ya da uyumsuzluktur.[12]

Sahip olduğumuz ya da olabileceğimiz bütün bilginin bu dört tür kapsamında olduğu kanısındayım. Herhangi bir idemiz için yapabileceğimiz araştırmalarda bileceğimiz ya da doğrulayabileceğimiz tek şey onun bir başka ideyle aynı olduğu ya da olmadığı, aynı öznede başka bir ideyle bir arada var olup olmadığı; başka bir ideyle şu ya da bu bağıntıyı içerdiği ya da zihin dışındaki gerçek bir varlığa sahip olup olmadığı yolundadır. Dolayısıyla, "*mavi sarı değildir*" özdeşlik; "iki paralel çizgi arasındaki eş tabanlı iki üçgen eşittir" bağıntı; "*Demir manyetik etkilere açıktır*" bir arada var oluş ve "*Tanrı vardır*" gerçek var oluş çerçevesindeki uyum ya da uyumsuzluktur.[13] Özdeşlik ve

riori (deneysel) ya da gözlemleme ve tümevarımlı genelleme ile varılan sentetik yargılardan oluştuğu ve fizik bilimine malzeme olduğundan, somut tözlere ilişkindirler.

11 Böylece, fizik ilminin izlediği düzenli bir arada varoluşlar ve art arda var oluşları meydana getirirler.

12 İkinci tür uyum ya da uyumsuzluk, yalın ve karışık kipler ile diğer soyut idelerin bağıntılarında, üçüncü, doğadaki bir arada varoluşlar ve değişimlerde; dördüncü tür de, varoluş kapsamındaki sonlu ya da sonsuz tözler ve gerçek varoluşa ilişkin Locke'un çok farklı bakış açısıyla Kant'ın karşıtlıkları ve kuramsal (soyut) akıl idelerini çağrıştıran idelerle kendi başka idelerimizin bağıntısında bulunmaktadır.

13 "Varım" dediğimizde, en azından kendimizin, ne anlama gelirse gelsin, edimsel gerçekliğine ilişkin bir idemiz olmalıdır. Locke, Cousin'in sandığı gibi, gerçek varoluşu algılarken, öncelikle bilinçli olarak soyut bir ben idesi ile soyut bir varoluş idesini karşılaştırdığını ve ardından bu karşılaştırmanın sonucu olarak var olduğunu gördüğünü söylemiyor. Ancak gerçek varoluşa ilişkin zihinsel savda kullandığı tam doğru olmayan ve tereddütlü dil, Hume için açık kapı bırakmış ve Reid'in, ideler aracılığıyla gerçekliğin algısında saklı kuşkuculuk iddiasını, doğrulamıştır. Bak. 4. Bölüm.

bir arada var oluş yalnızca bağıntı iseler de bağıntı genel başlığı altında değil de ayrı başlıklar halinde irdelenmeleri daha doğru olacak kendine özgü uyum ya da uyumsuzluk yollarıdırlar; bu Denemenin çeşitli kısımlarında söylenenlere iyice dikkat eden biri kolayca görecektir ki, bunlar, çok farklı olumlama ve değilleme zeminidirler.

Bilgimizin çeşitli derecelerini incelemeye geçmeden önce öncelikle, bilgi sözcüğünün farklı anlamları üzerinde durmak gereklidir.

8. Zihnin, her biri bilgi diye adlandırılan, doğruluğa ulaşmada izlediği bir iki yol vardır.

I- Zihnin, ideleri ile bunların birbiriyle bağıntılarında yer alan uyum ya da uyumsuzluğa ilişkin doğrudan görüşünü içeren, "*edimsel bilgi*"dir.

II. Bir insanın, düşüncelerine bir kez girdi mi içerdiği idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu açıkça algıladığı ve böylece yeniden düşünülmesi gerektiği her an duraksamaksızın onaylayıp doğruluğundan emin olacak biçimde belleğine yerleştirdiği bir önermeyi bildiği, söylenir. Kanımca buna, "*Alışılan bilgi*" denebilir. Buna göre, bir insanın, sık sık düşünme fırsatı bulduğu, her an kesinliğinden daha da emin olduğu, açık ve tam algıyla zihnine yerleştirilen tüm doğrulukları bildiği söylenir. Sonlu anlama yetilerimiz bir seferde yalnızca tek bir şeyi açık ve seçik olarak düşünebildiğinden, insanlar gerçekten üzerinde düşündüklerinden daha fazla bilgiye sahip olmasalardı oldukça bilgisiz kalırlardı ve en çok bilen de tek bir zamanda düşünebildiği tek bir doğruluktan başkasını bilmezdi.[14]

9. Alışılan bilgi de kabaca iki derecede ele alınabilir:

İlki, ara sıra akla geldiklerinde, zihnin edimsel olarak ideler arasındaki bağıntıyı algılayacağı biçimde bellekte birikmiş olan

14 Bak. 2. Kitap, 10. Bölüm, 8, 9; 27. Bölüm, 10.

doğrulukların bilgisidir.[15] Tüm bu doğruluklara ilişkin sezgisel bir bilgidir bu sahip olduğumuz; bu çerçevede ideler, birbirleriyle olan uyum ya da uyumsuzluklarını doğrudan sergilerler.

İkincisi zihnin inanmış olduğu, *deliller olmaksızın inanç beslediği* doğrulukların bilgisidir.[16] Buna göre, daha önce bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğuna tanıklık ettiğini kesin olarak anımsayan bir insan doğruluğundan kuşku duyamayacağı için bunu bildiğinden emindir. Başta bilmesini sağlayan tanıtlamanın unutulduğu durumda bir doğrulukta ısrar eden insanın, gerçekten bilmekten çok belleğine güvendiği düşünülebilirse ve bir doğruluğa bu şekilde sahiplenmek bana önceden sanı ve bilgi arası bir şey, bir başka kişinin tanıklığına dayalı olduğundan çıplak inancı aşan türde bir kesinlik içeriyor gibi gelmişse de, iyiden iyiye irdelediğimde görüyorum ki tam kesinlik taşıyan, eksiksiz bir bilgidir söz konusu olan. Bu noktada, ilk düşüncelerimizi yanılgıya sürükleyen şey, öncekinde olduğunun tersine, önermedeki idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu ilk başta algılamamızı sağlayan aracı idelerin yardımıyla, bu kez, idelerin arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun algılanamıyor olmasıdır. Burada devreye giren, kesinliğini anımsadığımız önermenin bünyesindeki idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu gösteren diğer aracı idelerdir. Örneğin; "bir üçgenin üç açısı iki dik açıya eşittir" önermesinde bu doğruluğun tanıtını gören ve açıkça algılayan biri bu tanıtlama zihninden çıkıp gittiği zaman da doğru olduğunu bilir; o an edimsel olarak kafasında yer almadığı ve artık anımsanamaz olduğu halde, öncekinden farklı bir biçimde bu doğruyu bilir. Bu önermede birlikte olan iki ide-

15 Bu, yalnızca önceden biliniyor olduğunu anımsamamıza güvenmekle elde olunan bir bilgi örneği olarak kabul edilemez. Algılama yerine anımsama değil, yinelenmiş akıl algısıdır. Tüm insan bilgisinin belleğe dayalı olduğu da akılda tutulmalıdır; çünkü canlı bilgide gereksinilen bilinç, belleğin tümden kararması ile imkânsızlaşır. Bak. 2. Kitap, 10. Bölüm ve notlar.

16 Bak. 16. Bölüm, 2.

nin uyumunu, en başta o algıyı üretmiş olanlardan farklı idelerin araya girmesiyle algılar. Daha önce bu önermenin doğruluğundan emin olduğunu anımsar, yani bilir (çünkü anımsama geçmiş bir bilginin yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir). Aynı değişmez şeyler arasındaki bağıntıların değişmezliği,[17] burada ona, üçgenin daha önce iki dik açıya eşit olan üç açısının hep iki dik açıya eşit olacağını gösteren idedir. Sonuç olarak daha önce doğru olanın, hep doğru kalacağı; daha önce uyuşan idelerin hep uyuşacağı ve dolayısıyla daha önce doğru olarak bildiklerini, anımsayabildiği sürece, hep doğru olarak bileceğinden emin olur.[18] Buradan hareketle, tikel matematiksel tanıtlamalar bize genel bilgi verirler. Aynı idelerin sonsuza dek aynı bağıntılar ve alışkanlıklar[19] içereceği algısı, bilgi için yeterli bir zemin oluşturmuyorsa, matematiksel tanıtmalar tikel olacağından, genel matematiksel önermelere ilişkin hiçbir bilgiden söz edilmezdi ve bir insan bir üçgen ya da bir daireye ilişkin herhangi bir önermeyi tanıtlamaya kalkışsaydı bu durumda bilgisi tikel bir şeklin ötesine geçmezdi. Daha fazla bilgi için başka benzer bir üçgende doğruluğunu görebilmek adına tanıtlamayı diğer örnekler üzerinde yinelemek zorunda kalırdı ki, böylece sürüp giden işlemlerle genel önermelere[20] ilişkin hiçbir bilgiye ulaşamazdı.

17 "Değişmezlik" varsayımının matematiksel bağıntılardaki temeli ele alınmıyor.

18 Bu "bir üçgenin üç açısı iki dik açıya eşittir" önermesinin mutlak/koşulsuz kesinliğini daha önceden algılamış olduğumuz olgusunun bellek aracılığıyla yeniden canlandırılmasıdır; yoksa algının kendisi yinelenmemektedir. İkisi aynı şey değildir. Kanıtının zihinsel bir canlandırılışı olmaksızın bir sonucu anımsamak, sonucu kanıtı ile birlikte görmekle aynı değildir; yalnızca onu belleğimizde görüyoruzdur.

19 Sonsuza dek zorunlu doğruluğun tanıtının akılla kavranımı, burada da, daha önce akılla görüp şimdi mekanik biçimde yalnızca sonucunu anımsama durumundan yeterince ayırt edilmemiştir. Doğrudan sezgi ile tanıtlama arasındaki fark kısmen ikincisinde belleğin devreye girmesi ile doğar ki Locke da sonunda "tanıtsal bilgi sezgiden daha az açıktır" diyerek bunu onaylamaktadır.

20 Öyleyse sonsuza dek ve koşulsuz doğruya, (matematik ve diğer soyut bilimlerde) örneklerle deneysel genellemeyi karşılaştırarak ulaşmayız.

Sanırım hiç kimse, kitabında doğru diye verdiği bir önermeyi Bay Newton'un[21] kesinlikle bildiğini inkâr edemez; ancak şu da var ki, önermenin doğruluğunu ilk başta keşfetmesini sağlayan güzelim aracı ideler zincirinin gerçekten ayırdında olamayız. Bu eşsiz ideler bağının tam keşfi, algısı ve bir arada tutulması çoğu okuyucunun kavrama gücünü aşar göründüğünden böyle bir tikeller zincirini sımsıkı tutacak denli bir bellek insan yetilerinin[22] erişemeyeceği bir düzeyde düşünülebilir pekâlâ... Fakat yazarın kendisinin de, o ideler bağıntısını daha önce gördüğünü anımsayarak, aynen bir insanın bir başkasına vurduğunu gördüğünü anımsadığında diğerini yaralamış olduğunu bildiği kesinlikle, önermenin de doğru olduğunu bileceği açıktır. Ancak bellek daima edimsel algı kadar keskin olmadığı ve her insanda zamanla zayıfladığı için, diğer farklar yanında bu da, bir sonraki bölümde de göreceğimiz üzere, tanıtlamalı bilginin sezgisel bilgiden çok daha eksikli (kusurlu) olduğunu gösterir.[23]

21 Deneme'den üç yıl önce, 1687'de çıkan *Principa,* Newton. Bak. Okuyucuya Sesleniş.

22 Bak. 2. Kitap, 10. Bölüm, 9.

23 Dugald Stewart bu bölümde bilginin kesinliği ya da olasılık onayı içeren dört olası zihinsel önerme türünün bir anlatımına giren Kitap hakkında şunları yazıyor: "Deneme'nin yalnızca Dördüncü Kitabının doğrudan yazarın asıl hedefine (Okura Sesleniş ve Giriş'te öne sürülen) yöneldiğini ayrımsamak önemlidir. Diğer önemli nokta da, bu kitapta Deneme'nin önceki bölümlerine ilişkin olsa olsa birkaç gönderme yapıldığıdır: Ki böylece anlaşılırlığı bozulmaksızın ayrı yayınlanabilmiştir. Dolayısıyla bütün çalışmanın ilk parçası olduğu ve yazarın felsefi araştırmalarına can veren arkadaş sohbetleri üzerinde derin düşünmeye başladığında zihnine konuk olan ilk ve başlıca düşünceleri içerdiğini sanmak mantıksız gelmemektedir. Birinci ve İkinci Kitaplarda yer alan, skolastik doğası kadar çalışmanın gerisinden çok daha soyut kalan araştırmalar, konusunu daha yoğun ve daha kesintisiz bir dikkatle çalıştığı oranda yazarın zihninde büyük olasılıkla aşama aşama genişlemiştir. Bu araştırmalar, yöntem ve bağıntı pek gözetilmeksizin sık sık karşılıklı ve bir anlamda konudan sapan tartışmalar halinde, idelerimizin kökeni ve teknik olarak sınıflandırılması üzerine yoğunlaşmıştır." Dördüncü Kitabın öneminin, Locke'un çoğu yorumcu ve eleştirmenlerince dikkate alınmadığı şüphesiz ve öyle görünüyor ki Deneme'nin hazırlık aşamasında bu Kitap daha tüm çalışmanın ilk kısımları tamamlanmamışken ara ara ve parça parça yazılmış. Fakat bu kitap önceki kısımlara birkaç doğrudan gönderme içerse bile, dikkatli bir analiz sonucu tüm metnin İkinci Kitapta yer alan ve Üçüncü Kitabın da izlediği çizgi üzerinde yapılanmış olduğu görülür.

2. BÖLÜM

BİLGİMİZİN DERECELERİ

1. Önce de söylediğim gibi tüm bilgimiz yetilerimiz ve yöntemlerimizle erişebileceğimiz[1] en açık ve en yüksek kesinlikte ve zihnin kendi öz idelerine ilişkin düşünüşlerinden ibaret olduğundan, bilginin açıklık derecelerini[2] biraz olsun ele almak yerinde olacaktır. Bana öyle geliyor ki, bilgimizin açıklık farkları, zihnin kendi idelerinin uyum ya da uyumsuzluğunu farklı biçimde algılayışına dayalıdır. Kendi düşünme yollarımız üzerinde yoğunlaşırsak, zihnin zaman zaman iki ide arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu doğrudan, başka bir idenin aracılığı olmaksızın algıladığını görürüz; ve buna sanırım *sezgisel bilgi*[3] diyebiliriz. Bunda, zihin, kanıtlama ya da inceleme zahmetine girmeden, gözün baktığı yöndeki ışığı alması gibi, doğruluğu

1 Kısacası benim bilgim kendime bağlıdır ya da kendime göredir; çünkü kendimi, kendi duyu algımda ve öz-bilincimde sunulanlardan başka varoluş ideleri ya da görünüşleri ile başka birine dönüştüremem. Locke'un sözünü ettiği soyut bilgi değil, insanın kapasitesi ve erişebilirliği dahilindeki edimsel canlı bilgidir.

2 "Açıklık dereceleri." Locke'ta bilgi zihinsel olarak görülebilir. Koşulsuz bir kesinlik olduğundan, dereceleri tek bir açıdan görmez. Demek istediği şöyle açıklanabilir: Bu koşulsuz kesinliğin bir anlama yetisinde görünür olmasını sağlayan çeşitli açıklıklar vardır. Gün ışığı gibi doğrudan ve ister istemez kendini sergileyebilir; ya da tanıtlamalar yoluyla peşine düşebiliriz; veya duyuların zayıflıkları yüzünden bulanıklaşabilir. Mutlak kesinliği algılama yolları bu bölümün asıl konusudur.

3 Sezgi, aslında, gözle görüş ya da görsel duyu algısı anlamındadır. Locke'un sezgisel bilgi ya da zihinsel önermelerdeki koşulsuz kesinliğin doğrudan zihinsel algısı bununla benzeşmektedir. Simgesel düşünceye aykırı olarak, Locke'un kullandığı anlamın dışında kalan sezgi ile karıştırılmamalıdır.

algılar. Buna göre zihin, beyazın siyah, dairenin üçgen olmadığını, üçün ikiden büyük ve bir ve ikinin toplamına eşit olduğunu algılar. Zihin bu tür doğrulukları, salt sezgi ile bir aradaki ideleri görür görmez algılar; başka bir ide devreye girmez ve bu tür bilgi insanın sığ kapasitesi ile erişebildiği en keskin ve en kesin olanıdır. Bu bilgi, parlak gün ışığı gibi,[4] zihin ona yöneldiği an doğrudan algıya yüklenir; hiçbir kararsızlık, kuşku ve sorguya yer bırakmadan, zihni, parlak ışığı ile doldurmaya hazırdır. Bilgimizin *kesinlik ve açıklığı bu sezgiye bağlıdır*[5] ki bu kesinlik kimsenin imgelemeyeceği ve daha fazlasına gereksinmeyeceği denli büyüktür; çünkü bir insan kendini zihnindeki bir idenin algıladığı gibi olduğunu, aralarında bir farklılık algıladığı iki idenin de farklı ve açıkça aynı olmadığını bilmekten daha fazlasına yetkin düşünemez. Bundan daha yüksek bir kesinlik bekleyen, bilmediğinin peşindedir ve yalnızca olamadığı halde

4 "Parlak gün ışığı" ve "Tanrının ışığı" (Giriş; 4. Kitap, 3. Bölüm, 20) bize bilgi ya da mutlak kesinliği kazandıran algıyı ifadede kullanılan mecazi deyişlerdir. Tanrının ışığı (mumu), bu ifadeyi benzer bir amaçla kullanmış olan, Locke'un en sevdiği vaiz Whichcote'u Culverwell de *Doğanın Işığı* adlı yapıtında bu mecaza yer vermiştir.

5 Buna göre Locke insan bilgisini, ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun sezgisel ya da apaçık algısına dayandırmaktadır. Doğuştanlığı (kendi anlayışıyla) reddederken apaçık olanın, her tür koşulsuz kesinlik için vazgeçilmezliği nedeniyle, doğrudan ayrımsanması gereğini kabul eder. Metindeki bu önemli ifade 2. Kitap, 1. Bölüm, 2. Kısımda yer alan bir insan zihni tüm akıl ve bilgi malzemelerini bilgimizin tamamının temeli olan ve eninde sonunda dayandığı deneyimden edinir, biçimindeki karşıt görünümlü açıklama ile karşılaştırılmalıdır. Koşulsuz kesinliğin sezgisel anlayışa tartışmasız bağlılığı ve edimsel sezgisel anlayışın da uyarıldığı ve hayat bulduğu deneyim verilerine bağlılığı karşıt değil karşılıklı tamamlayıcı önermelerdir. İkincisi, hiç kuşkusuz, Deneme'de daha fazla göze çarpmaktadır: sezgisel anlayış, ileride sağduyu kılığında, Reid'in insan deneyimi açıklamalarının belirleyici özelliği olmuştur. İki önermenin birlikte ele alınması bir metni, bilginin yapısında Akıl ve Duyunun bağıntılarını açıklamaya iter. Locke sezgisel bilgide, sonraları Kant'ın kullandığı *apriori* eleştirel çözümlemeler olmaksızın, doğruluğun akla doğrudan göründüğünü kabul eder. Locke sezgileri, tüm anlaşılır deneyimler için zorunlu koşullar olarak göstermiyor; ortak bilinç olguları olarak kabul ediyor.

kuşkucu bir zihne sahipmiş gibi görünür. Kesinlik, bu sezgiye öylesine bağlıdır ki tanıtlamalı diyeceğim diğer bilgi derecesinde de aracı idelerin bilgi ve kesinliğe ulaşmamız için vazgeçilmez olan bağlantılar açısından zorunludur.

2. Zihnin idelerinin uyum ya da uyumsuzluğunu doğrudan algılamadığı ikinci bir bilgi derecesi söz konusudur. Zihnin bu algılamada bulunduğu her yerde kesin bilgi olsa da, zihin idelerin arasındaki bu uyum ya da uyumsuzluğu keşfedilebilir olsa da, her zaman görmez ve bu durumda bilgisiz kalır ve olası bir sanıdan öteye gidemez. Zihnin bu algıyı hep doğrudan[6] yapamaması, uyum ya da uyumsuzlukları ele alınan idelerin zihince bunu sergileyecekleri biçimde bir araya konamamalarındandır. Bu durumda zihin doğrudan karşılaştırma ile yan yana ya da birbiriyle uyumlu halde iken uyum ya da uyumsuzluklarını algılayacak biçimde idelerini bir araya getiremiyorsa, bir ya da daha fazla başka idenin aracılığıyla aradığı uyum ya da uyumsuzluğu keşfetmek durumundadır ki buna akıl yürütme ya da uslamlama[7] diyoruz. Bir üçgenin üç açısı ve dik iki açı arasındaki büyüklük uyumu ya da uyumsuzluğunu bilmek isteyen zihin, bunu doğrudan bir bakış ve karşılaştırma yoluyla gerçekleştiremez: Çünkü bir üçgenin üç açısı başka bir ya da iki açı ile aynı anda bir araya getirilemez ve karşılaştırılamaz. Bu durumda zihin, bir üçgenin üç açısının bir eşitlik içerdiği başka açılar bulmak zorunda kalır ve bunların iki dik açıya eşit olduğunu görünce iki dik açıya eşitliklerinin bilgisine varır.

---

6 "Apaçıklığının parlak gün ışığıyla doğrudan."

7 Uslamlama (Akıl yürütme) burada tanıtlama anlamında kullanılmıştır; tanıtlama da apaçık ya da zaten tanıtlanmış doğruluk halindeki sonucun açıkça içerildiği ve uslamlamaya ilk adım attığı dolaylı sezgidir sanki. Anlaşılan Locke'a göre bu yalnızca, soyut matematik ve etik bilimdeki gibi hiçbir gerçek varlık hesaba alınmadan düşünülen soyut ideler hakkındaki uslamlamalarda geçerlidir. Ancak, Tanrı ya da Ölümsüz Aklın gerçek varoluşunu Locke, matematiksel bilgimizdeki soyut sonuçlar gibi tanıtlanabilir görüyor.

3. Başka iki idenin uyumunu göstermeye yarayan aracı ideler kanıt diye adlandırılırlar ve bu uyum ve uyumsuzluğun (delil) bu aracılarla açık ve pürüzsüz algılandığı yerde tanıtlama[8] vardır; bu uyum anlama yetisine gösterilmiş ve zihnin de öyle olduğunu görmesi sağlanmıştır. Zihnin (başka idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu açığa çıkaracak olan) aracı ideleri bulmada ve onları doğru kullanmadaki çabukluğu, zekilik diye adlandırılandır, sanırım.

4. Aracı delillerle kesinleştirilse de, ne tümüyle sezgisel bilgi kadar açık ve parlaktır ne de o kadar çabuk onay alır. Tanıtlamada zihin eninde sonunda ele aldığı idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu algılıyorsa da, bu zahmetli ve dikkat isteyen bir iştir onun için: Bu uyum ya da uyumsuzluğu saptamak için birden fazla düşünce geçişine gereksinir. Bu keşif kesintisiz bir uğraş, dikkat ve araştırma ile gerçekleşir: Zihin, bu şekilde kesinliğe ermeden iki ide arasında açığa çıkmak için delillere ve akla gereksinen uyum ya da karşıtlığı algılamaya geçmeden önce, adım adım ve derece derece ilerleyecek bir süreçten geçilmelidir.[9]

5. Tanıtlamalı bilgide, aracı idelerin müdahalesi ile uyum ya da uyumsuzluk algılandığında tüm kuşkular ortadan kalkarken, tanıtlamanın öncesinde bir kuşku vardır; sezgisel bilgide ise, bir dereceye kadar seçik idelere açık bırakılan algı yetisine sahip zihin için bu söz konusu olamaz; beyaz ve siyahı ayrı ayrı görebilen göz için bu mürekkep ve bu kâğıdın aynı renkte olup ol-

8 "Tanıtlama terimi daha esnek ve daha dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. İlkinde genel çerçevesiyle kanıtlama ya da delillere dayandırma ile denk iken, ikincisinde sezgisel ilkelerden hareketle [zihinsel olarak] zorunlu kanıtlama ya da delillendirmeye karşılık gelir." (Hamilton) Locke'un burada hedeflediği daha dar anlamdır; ve "tanıtlama"nın en mükemmelini soyut matematik uslamlamalarında görür.

9 Locke burada, apaçık doğruluğa ilişkin sığ sezgimizde saklı bulunan doğrulukları tanıtlama yoluyla keşfederken belleğin sezgi ile birlikte oynadığı role göndermede bulunmuyor.

madığından kuşkulanmak ne ise böyle bir zihin için de ideleri ayrı ayrı algılamak odur. Gözlerdeki görme gücü, ilk bakışta, hiç duraksamadan, kâğıt üzerinde yazılı sözcükleri kâğıdın renginden farklı algılar ve buna göre eğer zihnin seçici algılama yetisi varsa, sezgisel bilgiyi üreten idelerin uyum-uyumsuzluğunu algılayacaktır. Gözler görme ya da zihin algılama yetisini yitirmişse görme keskinliği ya da açıklığı aramak boşuna olur.

6. Tanıtlama yoluyla algılamanın da çok açık olduğu doğrudur; ancak bu, sezgisel bilgi dediğime eşlik eden apaçıklık ve tam güvenilirlikten büyük ölçüde yoksundur: Yan yana konmuş birçok aynadan yansıyan bir yüz gibi, nesne ile benzerlik ve uyumunu koruduğu sürece bir bilgi üretir; fakat her ardıl yansımada ilkindeki tam açıklık ve seçiklik bir azalma sergiler; birçok aşamanın ardından, özellikle fersiz gözlerin ilk bakışta tanıyamayacağı denli silikleşir. Uzun bir delil zinciri ile oluşturulan bilgi için de böyledir durum.[10]

7. Aklın, tanıtlamalı bilgide[11] attığı her adımda, bir delil olarak kullandığı bir sonraki aracı ide ile birlikte aramaya ko-

10 Bay Herbert Spencer'ın kimi açıklamaları, bu kısmın ana fikrini açıklığa kavuşturmakta ve doğrulamaktadır.

11 "Bir tanıtlamadaki her adımın sezgisel açıklığı olmalıdır" şeklindeki önemli ifadeyi yorumlarken Dugold Steward "her tanıtlamada sonuca götüren tüm sezgisel yargıların gerçekten, hep düşüncelerimizin huzurunda olduğu sanılmasın. Çok daha fazla sayıda örneklerde en ilintisiz doğrulukları bile biri diğerinin doğrudan sonucuymuş gibi bağlantılandırabilmemizi sağlayan bellek dillerine dayalı yargılara bırakırız kendimizi tamamıyla...

... Bununla birlikte mademki tek bir önermenin tanıtlanımı ilintili olduğu önceki tanıtlamaların hepsini içeriyor öyleyse geometri ilminin bütünlüğünü koruyanın, süreğen bir sezgisel yargılar zinciri olduğu da doğrudur. Sonuçta görünen o ki, matematiksel tanıtlamaların her adımında doğrudan sezgisel tanıklıklar değil yalnızca bellekteki tanıklıklardır başvurduklarımız." (*Toplanmış Çalışmalar*, 3. Cilt, s.71, 72) Locke'un da gördüğü üzere, tanıtlama, yani dolaylı ve karışık sezgi, belleğin kusurluluğu/eksikliliği yüzünden, asıl sezgiden daha az açık delil içerir. Sezgi birdenbire parlayan bir ışık iken, tanıtlama düşüncelerde bir ilerleme süreci gerektirir. Bununla birlikte sezgi ve tanıtlamanın asıl özdeşliği sezgi gücünün kimi sıradışı bireylerde tanıtlamanın yerine geçmesi ile örneklen-

yulduğu uyum ya da uyumsuzluğun sezgisel bir bilgisi vardır: Böyle olmasaydı bir kanıta gerek duyulmazdı; böyle bir uyum ya da uyumsuzluğun algısı olmadan hiçbir bilgi üretilemez; kendi başına algılanabilse, sezgisel bilgi olur; kendi başına algılanamazsa, uyum ya da uyumsuzluğu gösterecek ortak bir ölçü olarak bir aracı ideye ihtiyaç vardır. Öyleyse açıktır ki uslamlama sırasında bilgi üreten her adım sezgisel kesinlik[12] taşır; zihin bunu algılarken de, ele aldığımız alandaki idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu açık ve kesin kılmak için bunu anımsamanın ötesinde bir şey gerekmemektedir. Buna göre, herhangi bir şeyin bir tanıtlama olması için, irdelenen iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunun saptanmasını sağlayan aracı idelerin doğrudan uyumunu algılamak gereklidir. Tanıtlamanın her adım ve akışı içinde aracı idelerin uyum ya da uyumsuzluklarının bu sezgisel algısı zihinde eksiksiz gerçekleştirilmelidir ve bir insan sürecin tamamlandığından emin olmalıdır: Uzun çıkarımlar ve birçok delil söz konusu olduğunda bellek hep bu kadar kolay ve tam anlamıyla sahip çıkıcı olmadığından tanıtlama sezgisel bilgiden daha fazla eksiklik içerecektir[13] ve insanlar çoğu kez tanıtlamaların yanlışlığını kabul edeceklerdir.

8. Bilimsel ya da tanıtlamalı uslamlamanın her aşamasındaki bu sezgisel bilgi zorunluluğu, sanırım, *her uslamlama ex proecognitis et preoconcessis*'tir biçiminde yanıltıcı bir temel önermeye yol açmıştır: Her ne kadar yanlışsa da önermeler ve özel-

dirilmektedir. Matematiksel yetenek, tek bir sezgisel edimle öncüllerden vardığı sonuçlara daha sığ zihinlerin de erişebilmesini sağlamak için parça parça geçilmesi gereken geometrik tanıtlamalara gerek duymaz. Uslamlama gereksinimi, hayvansal duyum ile her şeyi bilme arasında kalan zihinsel sonluluğumuzun bir göstergesidir. Tanrısal zihnin insan aklının ürünü olduğunu düşünemeyiz.

12 "Bilgi" diğer bir deyişle koşulsuz kesinlik; üretilen, akıl sezgisinin her bir tümevarımsal uslamlamanın en başta bilinmeyene bir gidiş gibi görünecek denli bulanıklaştığı olasılık tahmini değil yalnızca...

13 Çünkü tanıtlama, sezgisel anlayışın tek başına eylemdeyken olmadığı bir biçimde sezgi-bellek işbirliğine bağlıdır.

likle düsturlar diye adlandırılan önermeleri ele alacağım zaman daha geniş biçimde açıklamaya ve yanlışlıkla tüm bilgi ve uslamlamalarımızın temelleri olarak düşünüldüklerini gösterme fırsatım olacak.[14]

9. [[15]Genellikle yalnızca matematiksel önermelerin tanıtsal kesinlik kapasitesinde olduğu kabul edilir: Fakat sezgi yoluyla algılanabilen bir uyum ya da uyumsuzluk taşımak, bana göre, sayı, uzam ve şekil idelerine özgü bir ayrıcalık olmadığından, tanıtlamanın başka bilgi türlerinde pek yeri olmadığının düşünülmesi ve matematikçiler dışındaki insanlarca bu denli az çalışılması şeylerdeki yetersiz açıklıktan değil, bizim uygun yöntem ve uygulamadan yoksun olmamızdan kaynaklanıyordur belki.] Zihnin aralarındaki uyum ya da uyumsuzluğu doğrudan algılayabildiği idelerimiz alanında, zihin sezgisel bilgiye yet-

14 Çoğunda bilinçli olarak uslamlamalarımızın temeli değillerse de düsturlar (genel-evrensel kurallar) yadsınmalarının tanıtlı sonuçları gölgeleyeceği düşüncesiyle önkoşul olarak görülürler. "Sezgisel bilgi" dediği, yalnızca, sezginin güvenilirliğinin (bilinçli ya da bilinçsiz) önbilinişi ve önkabulüyle olasıdır. Önkabul görmüş düsturlar soyut haldelerken örneklerle somutlaştırılmış biçimlerinden daha kesin değildirler fakat ilk durumda, somutlaştırılmış doğruluk en son ya da felsefi ifadesine kavuşur. Bak. 7. Bölüm. Kuşkuculuk deneyim ve bilinç için olmazsa olmaz zihinsel/akli zorunlulukları kabul etmeden kanıt isteyecek denli ilerlemişse ya da herhangi bir soruya herhangi bir yanıtını veya herhangi bir türden kanıtın kendi başına kabulünden önce böyle bir istekte bulunacak kadar çok kuşkuya kapılınmışsa, kanıt imkânsızlaşır.

15 İlk baskıda bu cümlenin yerinde şöyle bir açıklama vardır: - "Tıpkı sezgiye elverişliliklerinde olduğu gibi, tanıtlama kapasitesi de yalnızca matematiksel önermeler ya da uzam, sayı ve şekil idelerinde vardır denemez." Locke her bir ifade biçimiyle "*soyut matematik* kadar *soyut ahlak* biliminin de kesinlikle tanıtlanabilir olduğu" gözde önermesini unutturmama çabasındadır. Matematik dışında hiçbir yerde mutlak kesinlik bulunamayacağı varsayımını çürüten bilinç olgularına işaret ediyor ve ardından insanların, adsal özler ve tanımlamalarla oldukları gibi belirlenen tüm soyut idelerin de tanıtlanmaya açık olduklarını görmeksizin bu varsayımda bulunmaya neden eğilim gösterdiklerini açıklamaya girişiyor. Tanrının ya da ölümsüz/sonsuz zihnin varoluşu Locke'un matematiksel olmayan tanıtlanabilir doğruluklarından birisidir; ve Locke'un deyişiyle soyut da değildir; ancak zorunlu bir olgusal doğruluktur.

kindir; ve iki idenin aracı idelerle uyum ya da uyumsuzluğunun sezgisel algısı ile o iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunu algılayabildiği noktada zihin tanıtlamaya elverişlidir; ki bu, uzam, şekil, sayı ideleri bunların kipleri ile sınırlı değildir.

10. Tanıtlamalı bilginin genelde bunlarda aranması ve bunlarda olduğunun varsayılmasının nedeni, yalnızca o bilimlerin genel yararlılığı değil aynı zamanda eşitlik ya da farklarını karşılaştırmada sayısal kiplerin çok açık ve algılanabilir en küçük farkı vermesidir diye düşünüyorum: Uzamda her en küçük fazlalık bu kadar algılanabilir değilse de, zihin iki açı, uzam ya da şeklin tam eşitliğini irdeleme ve tanıtlayarak keşfetmenin yollarını bulmuştur: Sayılar ile şekiller, düşünülen ideleri kusursuzca belirleyecek, görülür ve sürekli işaretler ile belirtilebilirler; çoğunlukla yalnızca adlar ve sözcüklerle gösterildikleri durumda, tam olarak belirgin değildirler.

11. Kipleri ve farklılıkları nicelik olarak değil de derece derece ifade edilen diğer yalın idelerde tam eşitlikleri ya da en küçük farkları algılama ya da ölçme yolları bulmaya yetecek denli keskin ve duyarlı bir ayırt ediciliğe sahip değiliz. Diğer yalın ideler, minik parçacıkları ayrı ayrı duyumsanamayan büyüklük, şekil, sayı ve hareketleri ile bizde üretilen dış duyum görünüşleri[16] olduklarından, farklı dereceleri de tüm bu nedenlere ya da bir kısmına bağlı olarak oluşurlar: Her biri algılanamayacak kadar minik madde parçacıklarını gözlemleyemediğimiz için, bu yalın idelerin[17] farklı derecelerini saptamaya uygun ölçüler bulmamız da imkânsızdır. Beyazlık diye adlandırdığımız dış duyum ya da idenin bizde belli sayıda küreceğin kendi

16 "Dış duyum görünüşleri" yani şeylerin nicelik kipleri, diğer bir deyişle birincil ya da gerçek niteliklerinden ayrı olarak ikincil niteliklerini barındıran yalın dış duyum ideleri.

17 Dolayısıyla atomlarından kurulu özsel dokuyu bilmeksizin, yüzeysel birincil niteliklerine bakarak, ikincil niteliklerinin ne olması gerektiğine ilişkin tanıtlama yapamayız. Tüm fiziksel araştırmalarda, bilgi ya da koşulsuz kesinlikte bilgi değil, yalnızca olasılıktır varabildiğimiz.

çevresinde dönerek artan bir hızla gözün ağtabakasına çarpmasıyla üretildiğini varsayarsak, bu durumda bir cismin yüzeysel parçalarının, çok daha fazla ışık küreciğini yansıtıp bizde beyaza ilişkin böyle bir duyum üretmeye uygun dönüşler kazandıracak biçimde düzenlenmesi sonucu cismin daha beyaz görüneceği ve ağtabakasına bu özel harekete sahip daha çok sayıda parçacık göndereceği kolayca anlaşılır. Işığın yapısı, çok küçük küreciklerden ve beyazlık kürecikleri yansıtırken onlara belli bir dönüş kazandıran bir parçacık dokusundan ibarettir demiyorum: Çünkü ışık ya da renkleri fiziksel açıdan ele almıyorum. Fakat şunu söyleyebilirim sanırım: Dışımızdaki cisimlerin, tatma ve dokunmadaki gibi doğrudan temas ya da görme, işitme ve koklamada olduğu gibi kimi duyulur parçacıklarının tepisi (itme gücü)'nden başka yollarla duyularımızı etkileyeceğine[18] aklım ermiyor (Aksini düşünen varsa lütfen açıklasın); bu parçaların farklı büyüklük, şekil ve hareketleri ile doğan farklı tepilerle bizde çok çeşitli dış duyumlar oluşur.

12. Kürecik olsun ya da olmasınlar; bizde beyazlık idesini üreten kendi çevrelerinde dönüşleri olsun ya da olmasın, kesin olan bir şey var ki o da, bizde beyazlık duyumunu uyandıran özel hareketi kazandırmaya uygun bir cisimden yansıyan ışık parçacıkları arttıkça ve belki de o özel hareket daha da hızlandıkça en çok ışığın yansıdığı cismin daha beyaz görüneceğidir; gün ışığında, gölgede ve karanlık bir yerde bırakılan aynı parça kâğıt, bizde çok farklı derecelerde beyazlık ideleri üretir.

13. Dolayısıyla parçacıkların belli derecede beyazlık üretmeye uygun sayı ve hareketlerini bilmeden, iki beyazlık derecesinin kesin eşitliğini tanıtlayamayız; çünkü yalnızca duyularımız yardımıyla, belli bir ölçüt olmadan, onları ölçemeyeceğimiz

18 "Duyularımız" yani duyu organlarımız. Canlı doku dışındaki bir şeyle canlı dokumuzun/organizmamızın teması ile doğan hareketin kaçınılmaz bir organik etkilenme durumu olduğunu varsayıyor fakat bunun duyu algısını açıklamasız bıraktığını kabul ediyor.

gibi belli bir araca da sahip olmadığımızdan her en küçük gerçek farkı saptayamayız. Fakat zihinde, farklılıkları tam anlamıyla korunan seçik ideleri üretecek büyüklükte bir fark söz konusuysa, mavi ve kırmızı gibi farklı türlerde gördüğümüz ideler ya da renkler, sayı ve uzam ideleri kadar tanıtlamaya elverişlidir.[19] Burada beyazlık ve renkler için söylediklerimin, tüm ikincil nitelikler ve kipleri için geçerli olduğunu düşünüyorum.

14. Sezgi ve tanıtlama[20] bilgimizin dereceleridir; bunlardan birini taşımayan herhangi bir şey ne kadar benimsenirse benimsensin en azından tüm genel doğruluklar[21] kapsamında bilgi değil yalnızca inanış ya da sanıdır. Aslında dışımızdaki sonlu varlıkların tikel var oluşları[22] alanında kullanılan, yukarıda geçen kesinlik derecelerinden hiçbirine tamamıyla ulaşmasa da salt olasılığı aşan bir başka zihinsel algı vardır ki o da bilgi adı altında anılır. Bir dış nesneden edindiğimiz idenin zihnimizde olduğundan daha kesin bir şey yoktur[23] ve bu sezgisel bilgidir. Zihnimizde o ideden daha fazla bir şey olup olmadığı, ondan bu ideye karşılık gelen ve dışımızda bulunan bir şeyin varlığını kesin olarak çıkarsayıp çıkarsayamayacağımız, kimi insanların

19 Renkler ya da diğer ikincil nitelikler sayı ya da başka niceliklerle ifade edilmeye açıkken olduğu gibi...

20 Sezgi ve tanıtlama, sırasıyla doğrudan ya da yalın ve dolaylı ya da bileşik sezgi olarak ya da sezgisel ve gezgin akıl yetisi olarak kabul edilebilir. Akıl eninde sonunda ve zorunlu olarak sezgiseldir; fakat çoğunlukla sonlu bir anlama yetisinde zihinsel zorunluluk içeren uslamlama ya da tanıtlamaya bağlıdır.

21 Sonlu evrendeki olgular konusundaki genel doğruluklar ne bir sezgisel algı kabul ederler ne de bu Deneme'ye göre, tanıtlama yoluyla algılanırlar.

22 "bizim dışımızda" Burada, 9. Bölüme göre öz-bilinç sezgisinde sergilenen kendi öz varoluşumuzun algısından hiç söz etmiyor. Bu, Leibniz'in, yadsınması terimlerde karşıtlık doğuran özdeş doğruluklar ya da sezgisel akıl doğrulukları ile karşılaştırmaya soktuğu sezgisel olgusal doğruluklardan bir tanesidir.

23 "İde," Locke'un en baştan yola çıktığı "maddesel tözün bir niteliğidir de," önkabulünden çıkarımla, kendiliğinden bilincinde olunan nesne söz konusu olduğu zaman. Bak. 11. Bölüm, Bak. *Hume'a Giriş,* Green, 55. Kısım.

bir soru olarak düşüncelerinde yer alabilir;[24] çünkü insanlar bir şey yokken, bir nesne duyularını etkilemezken de zihinlerinde buna ilişkin ideler taşıyabilirler. Fakat burada kuşkularımızı silecek bir delile sahibiz. Öyleyse soruyorum, gündüz güneşe baktığı ve gece onu düşündüğü, ya da pelinotunu gerçekten tattığı ya da bir gülü kokladığı ya da o koku ve tadı yalnızca düşündüğü zamanlarda bir insan kendinde farklı birer algının ayırdında olmaz mı? İki seçik ide arasında[25] olduğu gibi, duyularımızla zihnimize gerçekten giren ve belleğimiz yardımıyla zihnimizde yeniden canlanan ideler arasındaki farkı da açıkça ayrımsarız. Her kim bir rüyanın da aynı şeyi yapabileceğini ve tüm idelerin dış nesneler[26] olmaksızın üretilebileceğini söylerse

24 Burada Descartes ve Malebranche'ı düşünüyordu herhalde. Berkeley, geçici duyu idesinden başka bir şeyin varlığını değil de ne olduğunu sorguladığından ve açıkça görülmeyen ve kesinlikle algılanamayan bir tözü önkabulü yerine nesnel gerçekliğinin, insanların kurguları ve keyfiyetlerinden bağımsız bir doğal ve anlaşılır sistem içindeki bir birim olarak, fiziksel yorumlanabilirliği anlamına gelip gelmediği ile ilgilendiğinden.

25 (a) Beş duyuda edimsel olarak beliren ideler ya da görünümler ile (b) bellekte ve imgelemde yer alan temsili ideleri arasındaki fark, burada gündüz güneşi gerçekten görmemiz ile onu yalnızca imgelememiz ya da gece düşünmemiz arasındaki bilinç farkına başvurarak da doğrulanan biricik, tanımlanamaz olgusal kesinlik olarak kabul edilmektedir. Fakat (içeriği ne olursa olsun) bu "tür farklılığı" anlaşıldıktan sonra da, insanların duyu algısında sunulan türde idelere sahip oldukları ancak bunların hepsinin düş ürünleri olduğu söylenebilir mi? O zaman duyu idelerinde, diğer idelerde olmayan bir şey bulunmaktadır; bununla birlikte duyu idelerinin gerçeklik dayanağını açıklayamaz ve yalnızca güneşi gerçekten görmek ile yalnızca düşlemek ya da uyanıkken onu imgelemek arasındaki deneyim karşıtlığına başvurabiliriz.

26 Kendilerini duyu algısına gerçekten sunan ideler ya da görünüşler ve kurgularımızda temsil edilenler arasında olduğu söylenen türsel farklılık, bu durumda kimilerinin (Descartes ve diğerleri) bir soru olabileceğini düşündükleri konuyu sonuca bağlamaya yeterli görülmemektedir. Locke ayrıca duyu idelerinin, yaşamsal haz ya da acıların belirleyicisi doğal düzen ya da sistem öğeleri olduklarını öne sürerek, kendi geçici varoluşlarından fazlasını belirttiklerini savunmaktadır. Duyu idelerimiz güvenilir bir biçimde bunların öngörünümlerini vermektedirler ki buna göre hazlarımız ve acılarımız, ötesinde bir kılgısal gerçeklikle ilgilenmediğimiz eylemlerimizin yönlendirilmesi açısından yeterince anlaşılır olan bir fiziksel sistemle bağlantılıdırlar. Gerçekten

kuruntusunu giderip gidermeyeceği bir yana şöyle bir yanıt vereceğim beklentisi ile hoşnut olabilir: 1. Rüya olan her şeyde uslamlama ve zihinsel tartımların yararı yoktur, doğruluk ve bilgi hiçbir anlam taşımaz; 2. İnanıyorum ki ateşte oluş rüyası ile gerçekten ateşte oluş arasındaki belirğin farkı kabul edecektir o da. Fakat gerçekten ateşte oluş dediğimin, yalnızca bir rüya olduğunu ve bu nedenle ateşteki bir şeyin dışımızda gerçekten var olduğunu kesin olarak bilemeyeceğimizi savunacak denli kuşkucu görünme niyetinde olan birine ise ,varlıklarını algıladığımız ya da duyularımızla algıladığımızı düşlediğimiz belli nesnelerin üzerimizdeki işlemleri sonucunda acı ya da haz doğduğunu kesin olarak gördüğümüzden, bu, kesinliğin daha ötesinde bilmek ya da olmak kaygısı taşımadığımız mutluluk ya da mutsuzluğumuz kadar büyüktür derim. Bu durumda önceki iki tür bilgiye, tikel dış nesnelerin idelerinin edimsel kazanımına[27] ilişkin algımızı ve bilincimiz yardımıyla bu nesnelerin var oluşu ile ilintili bilgiyi de ekleyebilir ve her biri farklı derece ve

duyulan ile yalnızca imgelenen arasındaki farkın doğrudan duyumu ve insanın mutluluğu bulma ve mutsuzluktan kurtulma yönündeki davranışının gerçekten duyulan ile belirlendiği gerçeği, Locke'un, dışımızdaki sonlu varlıkların tikel varoluş alanlarında görevlendirilen algılarının mutlak kesinliği için uygun gördüğü ölçütlerdir: Dolayısıyla bu noktada bilgi sahibiyiz, ancak salt zihinsel sezgi ve hatta tanıtlamaya göre ikinci derecede açıklık içerir bu bilgimiz. Tüm edimsel duyu görünüşlerinin insanların uslamlama ve eylemlerini yürüttükleri düzenli bir sistem içinde bağıntılı oluşlarının kesinliği, Leibniz'e göre, duyulur şeylerin gerçekliğinin dayanağı ve gerçek maddesel dünyanın bir rüya ile genelde denmek istenenden ayırt edilmesini sağlayandır. Duyugörünüşleri arasındaki kesin bağıntının kabulünü sağladıktan sonra gerçekliği nasıl adlandırdığımız pek önemsiz kalıyor. Hoşumuza gidecekse hepsine bir rüyadır diyebiliriz: Ancak eylemlerimizin hepsi tüm yaşamımız boyunca süren düzenli bir rüya olduğunu gösteriyor; ve deneyim gösteriyor ki doğal görünümleri akıl ilkelerine göre yorumlayıp böylece bunun akla uygun bir rüya olduğunu kanıtsız kabul etmekle aldanmış olmayız. Dolayısıyla duyularımızı kullanırken, akla göre düzenlenmiş bir düş dünyası ile yüz yüze olduğumuz varsayımından yola çıkabiliriz; bu durumda bizce uslamlanabilir ve değişimleriyle bağıntılı biçimde özgörülü yönetim de olasıdır. Bak. Leibniz, *Yeni Denemeler*, IV. 2. Bölüm.

27 Yani, yalnızca kılgısal gerçekliklerinin kendini açıkça gösterdiği edimsel duyu-görünüşlerinin hissettiğimiz algısıyla...

biçimde açıklık ve kesinlik barındıran sezgisel, tanıtlamalı ve duyusal olmak üzere üç ayrı derecede bilgi olduğunu kabul edebiliriz sanırım.[28]

15. Fakat bilgimiz yalnızca idelerimize dayanıyor ve onlarla sınırlı kalıyorsa, onlarla uyum içinde olması ve idelerimizin açık ve seçik ya da bulanık karışık olduğu yerde bilgimizin de öyle olması gerekmez mi? Buna Hayır! derim: Çünkü bilgimiz iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunun algısından ibaret olduğundan açıklık ya da belirsizliği idelerin kendilerinin değil o algının açıklık ya da belirsizliğine dayalıdır. Bir üçgenin açılarının ve iki dik açıya eşitliğinin, dünyadaki matematikçilerinki kadar açık idelerine sahip bir insan, uyumlarının yalnızca çok bulanık bir algısına dolayısıyla da bunun çok bulanık bir bilgisine sahip olabilir. [[29]Fakat bulanıklıkları nedeniyle ya da başka nedenle karışık ideler hiçbir açık ya da seçik bilgi üretemezler: Çünkü ideler ne kadar karışıksa zihnin onların uyumlu ya da uyumsuz mu olduklarını açıkça algılaması da o kadar güçtür. Daha az yanlış anlaşılacak biçimde ifade etmek gerekirse, kullandığı sözcüklere karşılık gelen belirgin ideleri olmayan biri, onlardan doğruluğundan emin olabileceği önermelerini oluşturamaz.]

28 İnsanın, bilginin koşulsuz kesinliğine ulaştığı üç açıklık derecesi şunlardır: (1) yalın ya da apaçık algı, (2) bileşik/karışık ya da tanıtlanmış algı ve (3) duyusal algı.

29 Parantez içindeki cümleler yerine ilk üç baskıda şunlar yazılıdır: - "Fakat bulanık ve karışık ideler açık ve seçik bilgi üretemezler; çünkü ideler karmaşıklaştıkça ya da bulanıklaştıkça zihin de uyumlu ya da uyumsuz olup olmadıklarını açıkça algılayamaz hale gelir." Bu cümle Stillingfleet'in "Locke buna göre inanca ilişkin bilinemezleri reddetmiştir" savını kanıtlayıcı bir rol oynamıştır. Locke buna karşılık olarak ifadelerinde göstermektedir ki ideler yalnızca bulanık ya da seçilemez oldukça bilgi üretmeye elverişsizdirler. "Bulanık ve karmaşık idelerimizin hepsi içlerinde kendilerini diğer idelerle tamamıyla karıştırılmaktan ve tümüyle algılanamaz olmaktan alıkoyan bir şey barındırırlar ve böylece en azından kimi başka idelerle uyum ya da uyumsuzlukları algılanabilir ve sonuç olarak kesinlik üretebilirler." (Üçüncü Mektup, s.71, 72) Locke bunun töz vardır önermesinde açık olduğunu söyler; "çünkü töz (hemen hemen tüm diğer bağıntıları belirsizdir) açık ve seçik bir biçimde 'edimsel varoluş idesi' ile uygunluk içerir." (Bak. s.75, 78)

3. BÖLÜM

İNSAN BİLGİSİNİN DÜZEYİ

1. Söylendiği üzere bilgi, idelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu algılamakta yatıyorsa o zaman,

Öncelikle, idelerimizden öte bilgimiz olamaz.[1]

2. İkinci olarak, bu uyum ya da uyumsuzluğun algılanması ile sınırlıdır bilgimiz.[2] Bu algı, 1- sezgi ya da iki idenin doğrudan karşılaştırılması, ya da 2- akıl ya da başka idelerin aracılığıyla iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunun irdelenmesi ya da 3- tikel şeylerin var oluşunu algılayan dış duyum yolu ile gerçekleştiğine göre,

3. Üçüncü olarak, yan yana koyarak ya da birbirleriyle doğrudan bir karşılaştırmaya sokarak aralarındaki tüm bağıntıları irdeleyip algılayamayacağımız için, tüm idelerimiz ve bilmeyi istediğimiz her şeye erişecek bir sezgisel bilgimiz olamaz. Her ikisi de eşit tabanlarla ve paralel çizgiler arasında çizilen biri geniş diğeri dar açılı üçgenlerin idelerine sahip olduktan sonra, sezgisel bilgi ile birinin diğeri olmadığını algılayabilirim fakat

---

1 Bu yalnızca, ele alacak olumlu ideler edinmedikçe, idelerimizin soyut-somut bağıntılarında ve bunların ortaya çıkardığı son (kesin) gerçekliklerde tam kesinliğin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Tüm olumlamalar ve yadsımalar boş ya da amaçsız değil akla uygun terimleri öngerektirir ve her algı birer akla uygun nesneye gereksinir. Algı olmazsa varoluş ideleri ya da görünüşleri saklı kalır: İdeler olmazsa da algılayacak bir şey yoktur ortada.

2 Yani, her dereceden olasılığın belirlenmesine yarayan ahlaksal sanılardan ayrı olarak herhangi bir derecede açık algı.

bu şekilde eşit olup olmadıklarını bilemem; çünkü eşitlikte uyum ya da uyumsuzlukları, doğrudan karşılaştırılmaları ile algılanamaz: Şekil farklılıkları bu doğrudan uygulanıma engeldir; ve dolayısıyla onları ölçmek için kimi aracı niteliklere gereksinim vardır ki bu, tanıtlama ya da akılsal bilgi aşamasıdır.

4. Dördüncü olarak, yukarıda söylenenden akılsal bilgimizin[3] öz idelerimizin tüm düzeyine erişemediği de ortaya çıkıyor: çünkü irdeleyeceğimiz iki farklı ide arasında her çıkarım aşamasında sezgisel bilgi ile onları birbirine bağlayacak araçları her zaman bulamayız; ve bunun söz konusu olduğu yerde bilgi ve tanıt (belge)'tan yoksun kalırız.

5. Beşinci olarak, duyusal bilgi, şeylerin edimsel olarak duyularımız huzurundaki var oluşunun[4] ötesine geçemediğinden, yukarıdaki bilgi düzeylerinden çok daha sığdır.

6. Altıncı olarak, açıkça görünen o ki, bilgimizin düzeyi şeylerin gerçekliği[5] yanında, öz idelerimizin[6] düzeyine de erişemez. Bilgimiz idelerimizle sınırlı ve düzeyde ya da kusursuz-

3 "Akılsal bilgi" yani uslamlama yoluyla varılan mutlak kesinlik ya da tanıtsal bilgi.

4 Sonunda Locke "duyusal bilgiye" şeylerin duyulara edimsel olarak sunulan varoluşu yanında, şu ana dek duyularımızı etkilemiş olan şeylerin geçmiş varoluşu, bellekte saklanan varoluşa ilişkin kesinliği de katar. Bak. 11. Bölüm, 11. "Şeyler" ile, duyularımız yoluyla tikel tözlerde birleşik olarak gözlemlediğimiz türdeki yalın ide öbekleridir demek istediği. Bak. 11. Bölüm, 9.

5 Burada gerçekten var oldukları dışında hiçbir bilgisine sahip olmadığımız varlıklara inandığımız ve inanabileceğimiz ima edilmektedir. İnancımızın inandığımız şeylerin gerçek varoluşunda sahip olabileceğimiz idelerden çok da geniş olabileceği vurgulanmaktadır.

6 Bu, başka bir yerdeki, kendileriyle özdeşlikleri ve başka bir tanesiyle başkalıklarına ilişkin bir bilginin yalın ya da bileşik, somut ya da soyut ideler edinmemiz açısından zorunlu olduğu söylemine uyar mı? Bak. 1. Bölüm, 4; 3. Bölüm. Belki de, bu yalnızca olumsuz bilgidir ve soyut idelerimizin bağıntıları ya da tözlerde güçler ve nitelikler halindeki zorunlu bağıntıları ya da tam gerçekliklere ilişkin olumlu bilgimiz, oluşturabileceğimiz varsayımlar ve imgeleme alanımız karşısında çok düşük bir düzeydedir demek istemektedir.

lukta onları aşamaz ise ve bunlar, duyularımız gibi[7] çok keskin olmayan birkaç algı yoluna bağlı kalmayan kusursuz yaratılışlı anlama yetilerine sahip olduklarını yalnızca imgeleyebildiğimiz varlıklarınkinden ve her şeyin yaratıcısı Tanrının düzeyine göre çok çok daha dar sınırlarsa da, sadece idelerimiz kadar kapsamlı bilgiye sahip olmamız ve sahip olduğumuz ideler konusunda yanıtsız kaldığımız[8] ve inanıyorum ki bu dünyada asla sonlandırılmayacak olan bir sürü kuşku ve soru olmaması da bizim için oldukça iyidir. Bununla birlikte insan bilgisinin, öz varlıklarımızın ve yapılarımızın şu anki koşulları içinde, insanlar önceleri içinde yer aldıkları bir sistem, çıkar ya da tarafı sürekli kılmak adına yanlışlığı destekleme ya da örtmeye yönelttikleri tüm düşünsel çaba ve üretimi, doğruluğu keşfetme yollarını geliştirme konusunda içtenlikle ve düşüncelerini serbest bırakarak yoğunlaştırsalar, şimdiye dek varılandan çok daha ileri götürülebileceğini reddetmiyorum. Fakat yine de, insan kusursuzluğuna zarar vermeden, şundan emin olabileceğimi düşünüyorum; bilgimiz ne sahip olduğumuz idelere ilişkin bilmeyi arzuladığımız her şeye ulaşır ne tüm güçlüklerin üstesinden gelebilir ve ne de bunlar konusunda doğabilecek tüm sorunları çözebilir. Bir kare, bir daire ve eşitlik idelerine sahibiz; ancak belki de bir kareye eşit bir daireyi asla bulamayabilir ve böyle olduğunu kesinlikle bilemeyebiliriz. Madde ve düşünme idelerimiz vardır fakat bir olasılıkla [[9]salt maddesel bir varlığın] düşünüp dü-

7 Duyusal sunum ve düşüncesel temsile yönelik *apriori* sınırlar değil, yalnızca insan deneyimi içinde gerçekten sunulan az sayıda ve birkaç türdeki yalın ide ya da görünüşlerce dayatılan bilgi kısıtlamasıdır sözünü ettiği.

8 Terimlerin içeriği bizce anlaşılır, yani olumlayıcı terimlerde vücut bulmuş idelerimiz olsa da, yine de birleştirici öğelerinin olumlu ya da olumsuz olup olmadığını bilmediğimiz ya da bu noktada kuşku duyduğumuz sayısız tikel ve evrensel (genel) önerme vardır.

9 İlk baskıda "madde" yazılıdır: Molyneux'un önerisi üzerine *salt maddenin Üstün Varlık olabileceği* biçimindeki Tanrıtanımaz hipoteze karşı önlem olmak amacıyla bunun yerine "salt maddesel varlık" yazılmıştır. Fakat Locke, Öncesiz-Sonrasız Zihnin, bilinçli yaşamı insan organizma-

şünmediğini asla bilemiyor olabiliriz; Tanrısal bildirim olmaksızın kendi öz idelerimizi düşünerek Her Şeye Gücü Yeten Tanrının uygun biçimde düzenlenmiş kimi madde sistemlerine bir düşünme ve algılama gücü verip vermediğini ya da böyle düzenlenmiş maddeye düşünen bir maddesel olmayan töz kattığı ve yerleştirip yerleştirmediğini bilmemiz imkânsızdır: Kavramlarımıza gelince, Tanrının isterse maddeye bir düşünme yetisi ekleyebileceğini düşünmek maddeye bir düşünme yetisi taşıyan başka bir töz eklemesini beklemekten daha uzak düşmez kavrama yetimize. Çünkü düşünmenin dayanağını ve her şeye gücü yeten Tanrının yaratılmış hiçbir varlıkta bulunamayan fakat yalnızca yaratıcının inayeti ve cömertliğine kalmış olan gücü[10] hangi tür tözlere vermek istediğini, bilmeyiz. [[11](Kendi öz doğasında açıkça duyu ve

sının bir öz niteliği kılabileceği ya da bedenlerimize onu iliştirebileceğini savunur; bunu yadsımak, Tanrı gerçekten böyle yapar diye bir olasılık yoksa da, yine de onun her şeyin üstündeki gücünü sınırlamak olur.

10 Bu ifade Stillingfleet'in Deneme'de yakındığı noktaları dile getiren başlıca yazılarından birine yol açar, "çünkü bu varsayıma göre bizde düşünenin maddesel bir töz olabilmesi mümkündür." Locke buna evet der ancak şöyle bir eklemede bulunur: "Genel töz idesi her yerde aynı olduğundan, ona katılan düşünme kipi ya da değişkesi onu, diğer değişkeleri (yani içinde bir arada var olan diğer ideler) ya da katılık değişkesi de içerip içermediği bir yana, bir tin yapar zaten. Ve dolayısıyla, siz bir tinsel ile maddesel olmayan tözü kastediyorsanız, bizde düşünen maddesel olmayan bir töz olduğunu kanıtlamadığımı, benim ilkelerimle yani tanıtsal yolla kanıtlanamayacağını kabul ederim. Ancak, Tanrının maddesel olmadığının tanıtlandığı bir düşünen madde sistemi varsayımı için söylediklerimin, en yüksek olasılıkla bizdeki düşünen tözün maddesel olmadığını ortaya koyacağı iddiasındayım. Fakat siz olasılığı yeterli bulmuyor ve bunun felsefe ilkeleriyle tanıtlanabilir olduğu sonucuna varmış görünüyorsunuz. Siz ya da bir başkası bu tanıtlamayı yaparsa ancak sevinç duyarım. Çünkü, tüm ahlaksal ve dinsel yüksek amaçlar bu tanıtlama olmadan da yeterince güvence altında olsalar da, doğaya ilişkin bilgimiz açısından büyük katkısı olurdu." (İlk Mektup, s.67)

11 Parantez içindeki kısım ilk baskıda şöyle idi: - "Belli bir değişikliğe uğratılması ve harekete geçirilmesi üzerine haz ve acı gibi belli düşüncelerin bedenin kendisinde yer almayacağına ilişkin bilgiden ne kadar emin olunursa olunsun..." 2. Kitap, 23. Bölüm, 5. Kısımda Locke'un insandaki düşünen tözün maddesel bir töz olmadığını varsayma nedeni şöyle geçiyor: - "Zihinsel işlemlerin bedene nasıl bağlı olduğunu ya da nasıl bedence üretildiğini kavrayamadığımızdan..."

düşünceden yoksun olan)[12] maddenin Ölümsüz ilk-düşünen Varlık olmasını beklemenin ancak bir çelişki olduğunu kanıtladığımı düşünüyorsam da, bu Her Şeye Gücü Yeten Tinin isterse yaradılmış belli duyusuz madde sistemlerine belli derecelerde duyu, algı ve düşünce bağışlamasında hiçbir çelişki görmüyorum. Belli bir derecede değişikliğe uğratılmaları ve harekete geçirilmelerinin cisimlerin bazılarında haz ve acı gibi algıları yaratamayacağına ilişkin bilgimiz, bu algıların maddesel olmayan bir tözde cismin parçalarının hareketi sonucu yer alacağı şeklindeki bilgimiz kadar kesindir ancak] Anladığımız kadarıyla cisim yalnızca cisme etkide bulunabiliyor ve hareket, idelerimizin elverdiği ölçüde, yalnızca hareket üretebiliyorsa haz ya da acı ya da bir renk ya da ses idesi ürettiğini kabul ettiğimizde aklımızı bir yana bırakmak, idelerimizin ötesine yol almak ve bunu tümüyle yaratıcının inayetine bağlamak durumunda kalırız. Tanrının harekete, hiçbir biçimde üretebileceğini düşünemediğimiz etkiler yüklediğini kabul etmeliysek, o zaman Tanrının onları, madde hareketinin hiçbir biçimde etkide bulunamayacağını düşündüğümüz bir özne kadar, onlara hiçbir biçimde elverişli olacağını düşünemediğimiz bir öznede de üretilecek halde düzenleyemeyeceği sonucuna varmaya neden gösterebilir miyiz?[13] Ruhun maddesel olmadığı inancını bir şekilde azaltmak

12 Buna göre Locke, Tanrı maddesel olan ya da olmayan organizmalara düşünme gücü bağışlamış olsun ya da olmasın, madde hiçbir biçimde Üstün Varlık olamaz düşüncesindedir. Locke'a göre Üstün Varlığın bir Düşünen Varlık olduğu, soyut matematikteki herhangi bir önerme kadar tanıtlanabilirdir. Bak. 10. Bölüm.

13 "Tanrı hiçbir madde türüne, insanların genel olarak maddenin özüne dayandırabilecekleri dışında bir güç veremiyorsa; tüm bu [ekli] nitelikler, [gerçek] özü yok ediyor ya da bizim kavramlarımıza göre gerçek özün üzerinde ve onun doğal sonucu olarak düşünemediğimiz özsel madde niteliklerini değiştiriyorsa, o zaman açıkçası maddenin [gerçek] özü, kendi sistemimizin çoğu duyarlı kısımlarında yok edilmektedir. Tüm gezegenlerin belli uzaklıktaki merkezler çevresinde döndükleri bellidir ki, keşke biri çıkıp bunu, bir türlü akıl erdiremediğimiz öze bir şey eklemeden genel olarak maddenin özüne bağlı doğal güçlerin Salt Özü ile açıklasa... Her Şeye Gücü Yeten Tanrının bir töze aynı anda hem katılık vermesi hem de

istediğim sanılmasın: Burada olasılık değil bilgiden söz ediyorum: Ve bilgiyi üretebilecek açıklığa gereksindiğimiz yerde felsefeye düşenin otoriter söylemde bulunmama alçakgönüllüğü olduğunu ve bunun da bilgimizin sınırlarını anlamakta bize yararlı olacağını düşünüyorum; içinde bulunduğumuz durum hiç de böyle olmadığı için, birçok konuda inanç ve olasılıkla yetinmemiz gerekiyor: Ve Ruhun Maddesel Olmayışı konusunda da yetilerimiz tanıtlayıcı kesinliğe ulaşamıyorsa, bunu da tuhaf karşılamamalıyız. Tüm büyük dinsel ve ahlaksal hedeflere, gerektiğince ve ruhun maddesel olmadığına[14] dair felsefi kanıtla-

vermemesi olanaksızdır dememizin saygısızlık olmadığı kanısındayım; fakat bir katı tözün, katılıkla doğal ya da görülür biçimde zorunlu bağıntı içermeyen [bir arada var olan] nitelikler ve güçler taşıyabileceği, (yakın geçmişin insanları olan) bizler için kesin görülemeyecek denli ağır bir konudur." (Stillingfleet'a 3. Mektup, s.398-405) Deneme'de maddenin ikincil nitelikleri ve diğer güçleri ile birincil ya da gerçek güçleri arasındaki bağıntı üzerine yazılı birçok kısımla karşılaştırınız. Locke burada, bir öz-bilinçli töz birliği ile bir madde organizmasını ve bir maddesel töz donanımı ile kendi niteliklerinden biri olarak öz-bilinci özdeşleştirir gibidir. Zihin denen ile madde denenin belirtik uyumsuzluğunu ve bir tanesine ait görünüşleri diğeri ile yeterince açıklamanın imkânsızlığını kabul etmektedir. Öyleyse öz-bilinç katı olanın anlaşılır bir biçimde bir görünümü, bir nitelik ya da bir etkisi olabilir mi? Öz-bilinçli etmenin tözsel bağımsızlığından, katı maddenin tözsel bağımsızlığına göre daha açıkça emin değil miyiz? İnsanın bu dünyadaki yaşamında fiziksel yapısının aşağı yukarı bilinç yaşamını belirlediği, evrensel olarak Akıl ya da Tine dayalı evrenle tümüyle uyumlu bir gerçektir.

14 Locke insandaki "düşünen töz"ün ölmezliği için metafiziksel bir zorunluluk görmüyor. Bunu Tanrının istencine bağlıyor. Hıristiyanlığın Akla Uygunluğu adlı çalışmasında Locke, insanın ölmezliğini inanca dayandırıyor. Yok olma kaynağı İsa'ya inanç olan yaşantıların ödülü olarak, fiziksel ölümden sonra da yaşamını sürdürmeye hak kazanmayan herkesin yazgısı olarak betimlenmektedir. Deneme'ye göre, insanın ne maddesel olmadığı ne de ölmezliği tanıtlanabilir ve ölmezliğe inancımız maddesel olmama olgusundan bağımsızdır. Bu noktalarda Kant Locke'u yanlış anlamış görünüyor: Cousin ise, "ruh maddesel değilse ölmezliği kuşkuludur, imkânsızdır dememeliyiz," diyecek kadar ileri gitmektedir. Stillingfleet, "ruhun ölmezlik kapasitesine açıklık getirmek, maddesel olmayan bir töz değilse, kolay değildir" derken daha yumuşaktır bu noktada. Tanrının cisimlere, tözlerinden kaynaklı kipler olmayan ilinekler bağışladığını varsaymak, Leibniz'e göre, Tanrının onlara düşünen tözler sağladığı ve beden yerine düşünen tözde gerçek etmen oldukları görüşünden hareketle mucizelere bel bağlamaktır.

rın yardımı olmadan ulaşılmaktadır; en başından bizi duyarlı akıllı varlıklar olarak bu dünyaya gönderen ve yıllarca bu biçimde yaşam sürmemizi sağlayan Tanrının, öbür dünyada da aynı duyarlılık haline yeniden kavuşturabileceği ve kavuşturacağı, orada da bu dünyada yaptıklarımıza göre hazırlanan ödül ve cezalardan payımızı alacak biçime sokacağı apaçıktır. [15 Ve dolayısıyla ruhun maddesel olmadığı ya da olduğu konusunda hararetli bir biçimde dünyayı inandırmaya kalkışmış kimileri gibi, biri ya da diğerinde karar kılmak gibi çok büyük bir zorunluluk yoktur. Bir tarafta düşüncelerini tümüyle maddede yoğunlaştıranlar vardır ki bunlar maddesel olmayan hiçbir varlık tanımazlar: diğer yanda en uzak zihinsel amaç uyarınca tekrar tekrar irdelenen doğal maddesel güçler arasında düşünme gücünü görmeyenler vardır ki bunlar Her Şeye Gücü Yeten Tanrının da, katı halde bulunan bir töze algı ve düşünce veremeyeceğine inanırlar.[16] Düşüncelerimizde dış duyum ile uzamlı maddeyi[17] ya da uzamsız bir şeyle var oluşu bağdaştırılamaz bulan biri[18] ruhunun ne olduğunu kesin olarak bilmeye çok yetersiz kaldığını kabul eder. Bu, bana göre bilgimizin erişebilirliğinin ötesinde bir noktadır.[19] Kendine özgürce düşünme fırsatı tanıyan ve her bir varsayımın karanlık ve karmaşık kısımlarına yönelen birinin de aklıyla kesin olarak ruhun maddeselliği yanında ya da karşısında bir karara varması zordur. İster ruhu uzanımlı bir töz ister

15 Dördüncü baskıda eklenmiştir.

16 Locke'un, insandaki bilinçli yaşamın tözsel maddesizliğinin kesinliğini, olasılığına karşın, kabul etmedeki kararsızlığı, sonuçta Tanrının sınırsız gücünü kısıtlayıcı bir tavırdır.

17 Yani, herhangi katı bir şeyin düşündüğünü imgelemek güçtür.

18 Bu haklı ve töz ile katılık terimlerinin uzanımsız töz deyimini anlamsız kılacak yaygın bir çağrışımından kaynaklanmayan bir güçlük müdür?

19 O halde akla uygun belirlenimini sağlayan, en büyük olasılık ve ahlaksal sanılar değildir. İnsanın bu konuya derin ilgisi içerir göründüğü insan yazgısı hakkındaki vargıdan doğmuştur: bir insan yalnızca özenle düzenlenmiş bir atomlar çıkını ise asıl olarak taşıdığı bu özenli organizma, kendisi öldüğünde, dağıldığı zaman insana ne olur? Gerçek özünün yitimiyle öz bilinç de kaybolmaz mı?

düşünen uzanımlı bir madde olarak düşünsün, biri ya da diğerini tek başına kavrama güçlüğü onu karşıt yöne itecektir. Bir tanesinde akıl ermez buldukları bir şey yüzünden, tarafsız bir anlayış[20] açısından tümüyle akıl almaz olsa da, hararetle karşıt varsayıma sarılmak, kimilerinin benimsediği dürüst olmayan bir yoldur. Bu, bilgimizin zayıflığı ve kısırlığının yanı sıra bu türden akıl yürütmenin değersizliğini göstermeye yarar; ki kendi görüşlerimizle vardığımız sonuçlar, sorunun tek bir yönünde kesinliğe ulaşamayacağımız konusunda ikna edici olabilir, ancak doğruluğa, irdelendiğinde eşit güçlüklerle çıkmazda olduğu görülecek karşıt sanı ile yüzleşerek varılamaz. Sırf bir sanıda karşılaştığı görünürdeki saçmalıklar ve aşılmaz gelen güçlüklerden kurtulmak için tümüyle kendi kavrama gücünün ötesinde ve açıklanamaz olan bir şey üzerine kurulu karşıt sanıya sığınmanın biri için ne yararı, ne kadar güvenilirliği olabilir? İçimizde düşünen bir şey taşıdığımız su götürmez. Bunun ne tür bir varlık[21] olduğuna ilişkin bilgisizliğimizi kabullenmeliysek de ne olduğu konusundaki şüphelerimiz bile varlığının kesinliğini doğrulamaktadır; ve başka birçok konuda doğasını kavrayamıyoruz diye bir şeyin varlığı karşısında olumlu olmak ne kadar akla aykırı ise, bu noktada da kuşkuculuğu sürdürmek boşunadır. İçinde anlama yetilerimizin açıkça zayıf kaldığı bir şey içermeyen tözü bilmek isterdim. Şeylerin doğasını ve iç yapısını gören[22] ve bilen diğer tinlerin bilgisi bizden ne kadar ileridedir

20 Bu insanlar, mantıkçıların "itirazlar yanılgısı" dedikleri, bir önerme itirazlara açık diye, asıl soru önermenin karşıtının büyük ya da daha büyük güçlükler içerip içermediği ve iki mutlak karşıttan biri ya da diğerinin doğru olup olmadığı iken doğru değil diye reddedilmesi gerektiğinin savunulmasında yatan şeyden sorumludurlar. Bak. 2. Kitap, 23 Bölüm, 15-32.

21 En azından ardıl edimleri ve diğer durumları ile bilinçli yaşamımızın, maddesel ya da değil düşünen ve isteyen bir töz görünümü olması gerektiğini biliyoruz; öz-bilinç, töz ne olursa olsun, bellekle korunan süreğen "ben" ya da "kişi"dir. Ve tüm değişikliklere karşın ahlaksal olarak kendisiyle özdeştir, ölümlü organizmadan üstündür. Bak. 2. Kitap, 27. Bölüm.

22 Yani, her birinin gözlem yoluyla edimsel olarak var olduğunu gördüğümüz töz türü olmasını sağlayan şeylerin gerçek özleridir.

acaba? Buna, tek ve yavaş adımlarla uzunca bir süre karanlıkta kaldıktan sonra güçlükle bulduğumuz ve sıklıkla birini keşfetmeden diğerini unutmaya meyilli olduğumuz[23] aracı idelere çabucak kavuşmalarını sağlayan ve birçok ide arasındaki uyum ve bağıntıyı ilk bakışta görmelerine[24] elverişli, daha geniş bir kavrama gücünü[25] de eklersek, daha geniş bir bilgi sahası[26] kadar daha keskin ve daha hızlı bir görme yetisine sahip daha üstün tin tabakalarının mutluluklarını biraz olsun tahmin edebiliriz.][27]

Fakat asıl konumuza dönersek: Derim ki, bilgimiz, sahip olduğumuz ve bilgimizin malzemesi olup düzeyine de erişemediği idelerin kusurluluğu ve kıtlığı ile sınırlanmaz yalnızca. Gelin şimdi bilgimizin düzeyini sorgulamaya geçelim.

7. Sahip olduğumuz ideler[28] konusunda yaptığımız olumlamalar ya da değillemeler, daha önce genel olarak belirttiğim

23 Bak. 2. Bölüm, 2-13, ve notlar.

24 Zihinsel görüş ya da mutlak kesinliğin algısını içeren görme yetisi.

25 Bak. 2. Kitap, 10. Bölüm, 9.

26 "Daha geniş bir alan" yani iç ya da dış duyuma ait daha çok sayıda yalın ide ve gerçek tözlerin kendilerini sergiledikleri daha çok çeşitte yalın ide ya da görünüş.

27 Deneme'nin bunun dışında hiçbir kısmı eleştiri ve tartışmaya bu kadar meydan vermemiştir ki burada insanda özbilinçli yaşamının bağlı olduğu şeyin maddesel olmadığının mutlak kesinliklerimiz arasında yer aldığı yadsınır ve insanın bireysel tözünün maddesel olup olmamasının, insanların fiziksel ölümden sonra özbilinçli yaşamı sürdürüp sürdürmediklerinin koşulsuz akıl zorunluluğu değil Tanrı istencine bağlı olgular oldukları kabul edilir. Bu kısım Stillingfleet'le çatışmasının büyük bir bölümünü oluşturur ki bu tartışma, Clarke ve Dodwell, Clarke ve Collins arasında da çıkmıştır. Burada insandaki özbilincin, şeylerin doğası ya da mantığı gereğince, özbilinçli tözün maddesizliği ve ölmezliğini zorunlu olarak öngerektirip gerektirmediği biçimindeki tartışmanın bir özetini vermek imkânsızdır; yalnızca fiziksel deneyimle olmasa da ahlaksal deneyimle belirlenen bir olasılık sorunu olup olmadığı yönündeki aynı tartışmayı da aktaramayız. Bu seçeneklerden ilkini öne süren Leibniz *Yeni Deneme-ler*'inde Locke'u eleştirir.

28 O halde sahip olduğumuz idelerin, oluşturabileceğimiz önermelerin öznelerini sağladığını kabul ediyor.

üzere, özdeşlik, bir arada var oluş, bağıntı ve gerçek var oluş olmak üzere dört türe indirgenebilir. Bilgimizin bunların her birindeki düzeyini irdeleyeceğim.[29]

8. İlkin, özdeşlik ve başkalık üzerinde duralım. İdelerimizin uyum ya da uyumsuzluğunun bu yönünde, sezgisel bilgimiz idelerimizin kendileri ölçüsünde bir düzeye erişir ve zihinde sezgisel bilgi yoluyla doğrudan ne olduğu ve bir başka ideden farklı olduğunu algılamadığı hiçbir ide bulunamaz.[30]

9. İkinci olarak, idelerimizin bir arada var oluş çerçevesindeki uyum ya da uyumsuzluğuna ilişkin bilgimiz çok kısıtlıdır; şu da var ki tözler konusundaki bilgimizin en önemli ve en büyük kısmını içerir.[31] Nasıl ki alev idemiz sıcak, ışıklı ve yukarı doğru hareket eden ve altın idemiz belli bir derecede ağırlığı olan, sarı, dövülgen ve eritilebilir bir cisimdir, daha önce açıkladığım üzere, töz türlerine ilişkin idelerimiz[32] tek bir öznede

29 Burada, mutlak kesinlik düzeyinin, aynı kalan bir ide söz konusu olduğunda; tözlere ilişkin bileşik idelerimizdeki edimsel nitelikler ve güçler olarak yalın idelerin zorunlu bir arada varoluşları söz konusu olduğunda; tözlerin bileşik ideleri dışındaki tüm bileşik idelerin soyut bağıntıları ve kendimiz ve kurgularımızdan bağımsız bir evrene ilişkin düşünsel anlamda yetersiz bilgi edinmemize yol açtığı varsayılan iç duyum ve dış duyum sırasında ortaya çıkan yalın idelerin gerçek varoluşu ile uyum söz konusu olduğunda, ne kadar olacağını irdelemeyi öneriyor.

30 Özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerinde ifade bulan koşulsuz kesinlik karşısında sahip olduğum her idenin, kendisi olduğu ve kendisinden başka bir ide olmadığını görmemek elde değildir. Bu noktada, idelerimizin soyut ya da somut bağıntıları konusundaki olumlu bilgimize hiçbir katkısı olmayan bu olumsuz ve biçimsel bilgi olursa, bilgimiz idelerimizle eşdüzeylidir, ancak 5. Kısımda "bilgimiz idelerimiz düzeyinde değildir" derken böyle olmadığını söyler gibidir. Özdeşlik ve başkalık ideleri konusunda bak. 2. Kitap, 27. Bölüm, 1.; 4. Kitap, 1. Bölüm, 4.

31 Gerçeğe ilişkin her sorgulama aslında gerçek evreni oluşturan tözlerin öz-nitelikleri ile her birimize ve birbirlerine göre değişen davranış kiplerinin sorgulanmasıdır. O halde şeyler ve kişilere ilişkin tüm bileşik idelerimiz, bu ikinci başlık altında toplanır; bu noktada Locke, insanın bilgide mutlak kesinliğe varamayacağı ya da zihinsel olarak zorunlu bağıntıyı görüşten yoksun, olasılık tahminleri ile yetinmesi gereken küçük bir düzeyde kalacağını kanıtlamaya girişir.

32 Töz türü; yani gerçek özlerine karşıt adsal özleri.

birleşen ve dolayısıyla hep bir arada var olan yalın idelerden kurulu belli öbeklerdir yalnızca: İnsanların zihinlerindeki bu ve benzeri bileşik ideleri alev ve altın olmak üzere bu iki farklı töz adı temsil eder. Bunlar ya da başka türde tözlerle ilgi daha fazla bir şeyler bilmek istediğimizde bunların başka nitelikleri ya da güçlere sahip olup olmadıklarından başka neyi araştırırız? Bu, o bileşik ideyi oluşturanlarla bir arada var olan ya da olmayan diğer nitelikleri bilmek demektir.[33]

10. Bu, insan biliminin ne kadar önemli ve değerli bir parçasını oluştururs a oluştursun yine de çok sığ ve tümüyle yetersizdir. Çünkü bileşik töz idelerimizin bünyesindeki yalın ideler öz doğalarında, kendileriyle birlikte var oluşlarından haberdar olmayacağımız diğer yalın idelerle görünür zorunlu bir bağıntı ya da tutarsızlık[34] taşımazlar çoğunlukla...[35]

11. Bileşik töz idelerimizi oluşturan ve tözlere ilişkin bilgimizin en fazla alanına giren ideler ikincil niteliklerine aittir.[36] İkincil niteliklerin hepsi (gösterildiği üzere) tözlerin en küçük ve duyulmaz parçalarının birincil niteliklerine ya da hiç değilse kavrama gücümüzün ötesinde[37] kalan bir şeye bağlı oldukla-

33 Bak. Webb, *Entelektüalizm,* s.112. Kantçı dilde, ideler arasındaki bu tür uyum ya da uyumsuzluk, *aposteriori* (deneysel) sentetik (birleşik) yargı kapsamındadır. İdelerin belli bir bileşik idede bir arada varoluşu, öznitelik ve güçlerin tikel bir tözde bir arada varoluşu demektir. Buradaki sav, şeylere ilişkin bilgimizin, bir töz şu ya da bu güçlerle donanımlı görünüyor diye başka güçlerle de donanımlı olmalıdır şeklinde *apriori* bir sonuca varmamıza izin vermeyecek denli sığ ve kısır olduğu yönündedir. Diğer güçlerinin gerçekten neler olduğu, gözlem ve gözleme dayalı tümdengelimsel olasılık sanıları ile belirlenmek durumundadır. Yine de tüm kılgısal sorgulamalarımız bu yöndedir; öyle ki, insan yaşamı olasılıklar üzerine kuruludur.

34 Olasılıktan farklı olarak bilgi ya da mutlak kesinlik, Locke'un anlayışla zihinsel olarak zorunlu görünen bir bağıntı ya da tutarsızlık içerir.

35 Öyle ki, deneyime dayalı aşağı yukarı olası sanı dışında hiçbir biçimde bir tözde algılanmamış yalın ideler ya da niteliklerin bir arada varoluşunu olumlayamaz ya da değilleyemeyiz.

36 Locke öyleyse burada, yalnızca maddesel tözleri düşünüyor.

37 "Kavrama gücümüzün ötesinde kalan"; diğer kısımlarda yer vermediği bu önemli niteleme ile Locke kendini, maddesel tözleri oluşturan ve in-

rından, birinin diğeri ile zorunlu bir birlik ya da uyum içinde olduğunu bilmemiz imkânsızdır.

Altına ilişkin bileşik idemizi oluşturan niteliklerin doğduğu ve bağlı olduğu, parçalarına ait büyüklük, şekil ve dokuyu, nereden kaynaklandıklarını bilmeden, altının duyulmaz parçalarının aynı yapısından doğan ya da onunla uyuşmayan diğer nitelikleri bilmemiz de olanaksızdır; ve dolayısıyla bu bileşik ideyle hep bir arada var olması gereken ya da onunla uyuşmayan nitelikleri de bilemeyiz.

12. Cisimlerin ikincil niteliklerin[38] hepsinin bağlı olduğu, duyulmaz parçalarına ait birincil nitelikleri bilmeyişimiz dışında aynı öznede farklı idelerin[39] bir arada var oluş ya da olmayışına ilişkin kesin bir bilgiyi daha da erişilmez kılan ve daha çaresiz bir bilgisizlik söz konusudur ki o da bir ikincil nitelik ile bağlı olduğu birincil nitelikler arasında keşfedilebilir bir bağıntının yokluğudur.[40]

13. Bir cismin büyüklük, şekil ve hareketinin başka bir cismin büyüklük, şekil ve hareketi üzerinde bir değişiklik yaratması kavrayış gücümüz dahilindedir. Bir cismin parçalarının başka bir cismin zorlaması ile ayrılması; iterek hareketsizlikten harekete geçirilmesi; bu ve benzerleri bir bağıntı içerir gibidir.

---

sanların asıl ilgisinin onlara yönelmesini sağlayan sayısız ikincil nitelik ve güçler, birincil niteliklerinin yani her bir tözün içerdiği ve nesnel olarak diğer tözlerden ayırt edilmesini sağlayan, çeşitli biçimlerde kipleştirilen ve hareket ettirilen atomların ürünü olmalıdır biçimindeki katı sanıya karşı korumaktadır. Burada, "kavrama gücümüzün bundan daha uzak bir şeye" bağlı olabileceğini kabul ediyor. Bak. 2. Kitap. 8. Bölüm... Locke'un (burada ve başka yerlerde) taraftar olduğu varsayımsal atomculuk, açıkça reddettiği mekanik ya da Tanrıtanımazcı atomculuktan tabii ki ayırt edilmelidir. Locke'a göre bu, Tanrıcı bir kavrayış formudur.

38 Yukarıda yapılan niteleme burada atlanmıştır ve (Tanrıcı) atomculuk katı bir biçimde ileri sürülmüştür.

39 "Farklı ideler" yani farklı nitelikler ve güçler.

40 Bu Deneme'nin baş ilkelerinden biridir. Locke atomcu varsayıma dayalı olarak şeylerin gerçek özünü Aristo gibi tözsel formlara değil şeylerin atomlarının birincil niteliklerine bağlamıştır. Bacon'un formlar öğretisi ile

Ve cisimlerin bu birincil niteliklerini bilirsek birbirleri üzerindeki işlemlerin çok daha fazlasını bilebileceğimizi umut etmekte haklı olabiliriz: Oysa zihinlerimiz, cisimlerin birincil nitelikleri ve onlar tarafından bizde yaratılan dış duyumlar arasındaki herhangi bir bağıntıyı keşfedemez olduklarından, ikincil nitelikleri doğrudan üreten görülmez parçacıkların büyüklük, şekil ya da hareketini keşfedebilsek de, ikincil niteliklerin tutarlılık ya da bir arada var oluşlarına ait kesin ve belirli kurallar koyamayız. Bir sarı renk, bir tatlı tat ya da tiz bir ses üreten parçacık büyüklüğü, şekli ya da hareketini bilmekten o kadar uzağız ki parçacıkların büyüklük, şekil ya da hareketinin bizde herhangi bir renk, tat ya da ses idesi üretebileceğine hiçbir biçimde aklımız ermez: Birbirleriyle anlaşılır bir bağıntıları yoktur.[41]

14. Dolayısıyla idelerimiz yoluyla (ki kesin ve evrensel bilgiye ulaşmanın biricik doğru yoludur)[42] herhangi bir töze ilişkin bileşik idemizin içerdikleriyle başka hangi idelerin sürekli olarak bir arada bulunacağını keşfetmeye uğraşmak boşunadır: Çünkü niteliklerinin bağlı olduğu gerçek parçacık yapısını bilmiyoruz; bilseydik bile ikincil niteliklerden herhangi biri ile zo-

Locke'un bu öğretisi arasında daha fazla benzerlik vardır. Bacon'a göre herhangi bir şeyin formu, o şeyin ikincil niteliklerinde görünen doğasının dayandığı birincil niteliklerinin yapısıdır. Örneğin ısı formu ve beyaz formu atomların görünmeyen hareketleri ve düzenlenimlerine bağlanmaktadır. Fakat Locke, Bacon'un şeylerin formlarını keşif yoluyla doğabilimlerini birkaç evrensel ve zorunlu doğruluğu indirgeme beklentisini onaylamaz. Bak. *Yeni Organon*, II. 13-16.

41 Hareketin hareket doğurması Locke'a akılcı görünmektedir: Ancak algılama gücü insanınki gibi sınırlı bir varlık için, bir şeyin atomik dokusundaki harekete ya da başka bir birincil niteliğe neden o şeyde tikel koku, tat ve renk gibi niteliklerin eşlik etmesi gerektiği bir sır olarak kalacaktır: Ancak deneyimlerimizden edindiğimiz yalın idelerde görüyoruz ki, gerçekten de birbirlerine bağlı olgular bunlar.

42 "İdelerimiz yoluyla (ki kesin ve evrensel bilgiye ulaşmanın biricik doğru yoludur)" yani gerçek tözlerden çıkarılan ve soyut bağıntıları altında toplanan idelerimiz yoluyla... Hume'a göre, yalnızca idelerin soyut bağıntılarında biz sezgisel ya da tanıtsal kesinlik buluruz. "Bu tür önermeler, evrenin herhangi bir yerinde var olana bağlı olmadan yalnızca düşünce yoluyla

runlu bir bağıntı[43] keşfedemezdik ki kesin olarak zorunlu bir arada var oluşlarını bilmeden bu keşfin yapılması önkoşuldur. Böyle olunca herhangi bir türden tözlere ilişkin bileşik idemiz ne olursa olsun bünyesindeki[44] yalın idelerden başka bir nitelikle[45] olan zorunlu bir arada var oluşunu belirlememiz oldukça güçtür. Tüm bu incelemelerle bilgimiz deneyimimizin pek ötesine geçemez. Aslında şeklin kaçınılmaz biçimde uzanımı gerektirmesi gibi birkaç birincil nitelik birbiriyle zorunlu bir bağlılık ve gözle görülür bir bağıntı içerir.[46] Fakat bu ve başka kimi idelerimiz dışında birbiriyle açık bir bağıntı taşıyanı o kadar azdır ki sezgi ya da tanıtlama yoluyla tözlerde birleşik halde bulunabilecek niteliklerin çok azının bir arada var olduğunu keşfedebiliriz ve içerdikleri nitelikleri yalnızca duyularımızın yardımıyla bilebiliriz. Herhangi bir öznede bir arada var olan niteliklerden herhangi ikisini, idelerinin birbiriyle bu bağımlılıkları ve açık bağıntıları olmadan, kesin olarak bilemediğimizden, yalnızca deneyimimiz kapsamında duyularımız yoluyla bilgileniriz.[47] Buna göre, altının sarı rengini görüyor ve dene-

keşfedilebilirler. Doğada hiçbir daire ya da üçgen olmasaydı bile Euclid tarafından tanıtlanan doğruluklar kendi kesinlik ve açıklıklarını daha fazla korurlardı. Olgular, [Locke'un bir arada varoluş önermeleri] bu şekilde saptanmaz. Her olgunun karşıtı da olasıdır." Bak. Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Araştırma,* IV. ve VII. Kısım.)

43 Burada, Locke'un, en yüksek derecesinde bile bilgi olarak tanımayı reddettiği olasılıktan mutlak kesinliği ayırmada başvurduğu ölçütlere dikkat ediniz. "Zorunlu bağıntı", "zorunlu bir arada varoluş", "zorunlu bağımlılık", "görülür zorunlu bağıntı" ve "görülür bağımlılık ve zorunlu bağıntı." Bu koşulsuz bağıntının, insanın ancak kusurlu biçimde kavrayabildiği güçlerle belirlenen doğal görünüşler arasında yer almadığını saptıyor. Mutlak olan metafiziksel zorunluluk ile insanın bir dürbünle bakar gibi ancak bulanık biçimde görebileceklerine dayalı inanç arasında fark olduğunu öne sürer.

44 "Bünyesindeki yalın ideler" yani adsal özünü oluşturan yalın ideler.

45 "Başka bir nitelik" yani duyularımızla algılananlardan başka bir nitelik.

46 Öyle ki, doğal felsefenin kökenini oluşturan *apriori* sentetik yargılara yol açabilirler.

47 "Duyularımız yoluyla" yani edimsel olarak duyularımızda sunulan, şeylere ilişkin görünüşler ya da ideler yoluyla.

yerek ağırlık, dövülgenlik, eriyebilirlik ve kararlılık olmak üzere, bir parça altında birleşik olan nitelikleri buluyorsak da, bu idelerden herhangi biri diğeriyle açık bağımlılık ya da zorunlu bağıntı içermediğinden bunlardan dördünün olduğu yerde, oldukça büyük bir olasılığa karşın, beşincinin de yer alacağını kesin olarak bilemeyiz;[48] çünkü en yüksek olasılık bile, gerçek bilgi için zorunlu olan kesinliğe denk değildir. Bu bir arada var oluş, algılandığı kadarıyla bilinebilir ve tikel öznelerde duyularımızın gözlemi ya da genel olarak idelerin kendilerinin zorunlu bağıntısı ile algılanamaz.[49]

15. Bir arada var oluşa uyumsuzluk ya da karşıtlık konusunda bilebileceğimiz,[50] herhangi bir öznenin bir seferde her türden birincil nitelikten tek bir tikeli içerdiğidir: Örneğin her tikel uzanım, şekil, sayı, hareket türü diğerini dışlar. Aynısı, her bir duyuma özgü tüm duyulur ideler için de geçerlidir; herhangi bir öznede bulunan her türden ide o türe ait diğer idelerin hepsini dışında bırakır; örneğin tek bir özne aynı anda iki koku ya da iki

48 "Kesin olarak bilemeyiz" yani bu altın parçasındaki bir arada varoluşları, böyle adlandırılan başka parçalarda da bir arada varoluşlarını zorunlu olarak güvence altına almadığından, olasılık temelinden hareketle yalnızca sanabiliriz.

49 Locke yine Bacon'un formlara ilişkin araştırmasında ortaya koyduğu ülküyü gerçekleştirilemez görür. Hiçbir zorunlu bağıntı algılanabilir değildir ya da mutlak çıkarsanabilir değildir. Fiziksel bağıntıya, bir olasılık olarak, varsayım yüklenebilir yalnızca. Doğada algılanan bağıntının yokluğunda, bilimsel araştırmanın temelini belirlemektir. Hume'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Araştırma* adlı çalışmasının amacı doğrultusunda "duyularımızın şu anki tanıklığının ötesinde ya da belleğimizin kayıtlarında yer almayan herhangi bir olgudan bizi emin kılan açıklığın doğası" araştırma çabasına değecek bir konu olabilir. Bu felsefe alanı eski ya da yeni filozoflarca çok az geliştirilmiştir. (4. Kısım) Öncül sanısı "yalnızca [alışılmış] etki ve neden bağıntısı aracılığıyla bellek ya da duyularımızın tanıklığı ötesine geçebiliriz," şeklindedir. *"İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Araştırma"* adlı çalışması aslında fizik ve din bilimi alanındaki sorulara son verme çabası içinde, Locke'un varoluş olumlamalarının dayandığı türdeki bağıntıya yöneliktir.

50 Yalnızca olası sandığımız değil, "bilebileceğimiz". Titiz bir analizini yapmaksızın "bilgi" savında bulunuyor, Locke.

renge sahip olamaz. Bunun üzerine, bir opal ya da yeşim taşı aynı anda iki renk içermiyor mu diye sorulabilir pekâlâ...[51] O zaman bu cisimlerin farklı açılardan bakıldığında aynı anda farklı renklerde görünebileceklerini söylerim; şu da var ki farklı açılardan bakıldığında ışık zerreciklerini yansıtan nesnenin farklı parçalarıdır ve dolayısıyla aynı anda hem sarı hem gök mavisi görünen aynı nesne parçası değil yani tümüyle aynı özne değildir. Çünkü herhangi bir cismin, aynı zamanda iki farklı şekil ve dokuya sahip olması kadar, aynı zamanda aynı cisim parçacığının ışınları farklı yansıtması ya da değişik göstermesi de imkânsızdır.

16. Tözlerin diğer cisimlere ait duyulur nitelikleri değiştirme güçleri, incelemelerimizin önemli bir bölümünü oluşturmakla kalmaz bilgimizin de hiç de küçümsenmeyecek bir alanına girer;[52] bunlar hakkındaki bilgimizin deneyimimiz çerçevesinde kalıp kalmadığı[53] ya da herhangi bir öznenin bize göre özünü oluşturan[54] idelerden birinin bağıntısından yola çıkarak o güçlerin keşfini yapıp yapamayacağımız konusunda kuşkularım var. Cisimlerin etkin ve edilgin güçleri[55] ile işlem yolları, hiçbir biçimde keşfedemeyeceğimiz parça hareketi ve dokusuna bağlı olduğundan bu tür şeylere ilişkin bileşik idemizi oluşturan idelerden biri ile karşıtlığı ya da bağını çok az algılama fırsatımız vardır. Burada, cismin bu niteliklerine en akla uygun açıklama

51 Opal bakıldığı noktaya göre değişen renkler yansıtmasıyla ünlüdür.

52 Bak. 2. Kitap, 8. Bölüm, 23-26. Tözlerdeki niteliklerin bir arada varoluşlarına ilişkin önermeler aslında tözlerin [doğal] güçlerine ilişkindirler ve fiziksel neden-etki bağıntısı ile belirlenirler. Fizik ve doğa bilimleri bu tür önermeler içerirler.

53 "Deneyimimiz" yani Locke'un dış duyuma dahil ettiği algıda sunulan doğrudan duyu verileri.

54 "Bize göre" yani oluşturacağımız adsal özlerde; tözdeki nitelik ve güçler ya da yalın idelerin bir arada varoluşlarının zorunlu olarak dayandığı gerçek özleri keşfetme yeteneğimiz olmadığında. Bak. 3. Kitap, 16. Bölüm.

55 2. Kitap, 21. Bölüm, 2-5 Kısımlarda Locke *"maddesel tözler* etkin güçten tümüyle yoksun olabilirler" diyor, bir de diğer nota bakınız.

getirdiği düşünülen tanecik varsayımına örnek getirdim;[56] korkarım, insanın anlama yetisi, farklı cisim türlerinde birleşik halde gözlemlenecek güçlerin zorunlu bağıntı ve bir arada var oluşuna ilişkin daha tam ve daha açık bulgular sağlayacak, başka bir varsayım getirebilecek güçte değidir. En azından, hangi varsayım en açık ve en doğru olursa olsun (ki bunu belirlemek bana düşmez), maddesel tözlere ilişkin bilgimiz, hangi cisimsel güçler ve niteliklerin birbiriyle zorunlu bir bağıntı ya da karşıtlık içerdiğini görmemiz sağlanana dek, pek ilerleme kaydedemeyecektir; ki bu felsefi koşullarda bilgimizin çok küçük bir düzeyde kalacağı düşüncesindeyim ve sahip olduğumuz yetilerle bu alandaki genel bilgimizi, (tikel deneyim demiyorum),[57] çok ileri taşıyabileceğimizden emin değilim. [[58]Bu alanda deneyime bağımlıyız. Keşke çok daha ileri gidebilsek. Kimi insanların bu yöndeki çabalarının var olan doğa bilgisi birikimine sağladığı katkıların ayırdındayız. Diğerleri özellikle ateşle ilgili iddiaları[59] olan felsefeciler, kendini filozof diye adlandıranların

56 Deneme'nin birçok kısmında, maddesel tözlerin ikincil nitelikleri ve diğer güçlerinin son fiziksel nedeni ve adsal ve gerçek özlerinin ***bağıntılı*** öznesi ile ilgili açıklamalar yaparken Locke, tanecikçi varsayıma başvurmuştur. Gördüğümüz üzere, Locke "tanecikçi varsayıma," evrenin Tanrıcı yorumundan sonra, birincil açıklama olarak öne koyduğu Tanrısal istencin yanında fiziksel bir açıklama olarak yer verir.

57 Tikel deneyim aracılığıyla, doğrudan bir tözden belli bir güç ya da niteliğin doğal etkileri ya da görünümleri olan dışduyumsal yalın ideleri gerçekten edindiğimiz için, o nitelik ya da o gücün o töze ilişkin bileşik idemizde yer alması gerekenlerden biri olduğunu bilebiliriz. Fakat bu bilgi, diğer idelerin, yani nitelikler ve güçlerin, koşulsuz kesinlikle töze ilişkin önceki bileşik idemize katılabilecekleri biçimde duyuda algılanmış olanlarla zorunlu bağıntıları hakkında sezgisel ya da tanıtsal bilgi kazandırmaz bize. Sezgisel ya da tanıtsal algıyla değil de olasılık düşünüşleri ile belirlendiğinden, bu ekleme inançta yapılmalıdır. Locke, gerçekten algılıyoruz diye töze dayandırdığımız güç ve niteliklerin de algılama durduğunda töze ait kalacağı biçimindeki kesinliğimizin temelini açıklamıyor.

58 2. baskıda eklenmiştir.

59 Ateşin Yunanistan'daki evren-bilim kuramlarında önemli bir yeri vardı. Stoacılar dünyanın ruhunu dirimsel ısı ile açıklamışlardır. Heraclitus gibi onlar da ateşi evrensel sistemin kaynaklandığı ve sonunu da getirecek olan

yapması gerektiği gibi gözlemlerinde çok dikkatli ve açıklamalarında bir o kadar içten olsalardı bu dünyada çevremizi saran cisimlere ilişkin bilgimiz ve güçleri ile işlemlerinin içyüzünü kavrama yeteneğimiz çok daha fazla olurdu.]

17. Cisimlerin güçleri ve işlemleri konusunda ne yapacağını bilmez bir haldeysek bile, gözlem alanımıza girdikleri ölçüde içimizdeki öz ruhlarımızın işlemlerini duyumsama yoluyla, kendi tinimizden edindiklerimiz dışında hiçbir idesine doğal olarak sahip olmadığımız tinler alanında çok daha karanlıkta kaldığımız sonucuna varmak kolaydır sanırım.[60] Bedenlerimizde barınan tinlerin çok çeşitli ve belki de sayısız türde daha soylu oluşlar arasında ne kadar düşük bir yere sahip olduğu, Tanrının birinci ve ikinci dereceden melekler ile bizden üstün sonsuz tin türlerine bağışladığı yetenekler ile yetkinliklerden ne kadar yoksun olduğu başka bir yerde[61] şöyle bir değinilip okuyucumun düşünmesi için öylece bırakılmıştır.

18. Bilgimizin üçüncü türü yani idelerimizin başka herhangi bir bağıntı çerçevesindeki uyum ya da uyumsuzlukları, en kapsamlı bilgi alanı olduğundan ne denli genişleme yeteneğinde olduğunu saptamak güçtür: Çünkü bilginin bu bölümünde yapı-

---

evrensel güç olarak görmüşlerdir. Bak. Plutarch, *De Stoic.* Rep. 42; Diogenes, *Laertios.* Lib. 7; Stob. Ecl. 1. Bölüm. Ateşteki gizem, evrenin dirimsel tini olabileceği fikrini doğurdu. Berkeley, *"Siris"* adlı yapıtında, yanan ateşi Üstün Zihnin egemenliği altında doğada olup biten değişikliklere kaynak olabilen ilk fiziksel neden ya da araç olarak düşünmüştür. Belki de Locke burada, Bacon'un ısı/sıcaklık üzerine düşüncelerini geçirmiş kafasından.

60 "Tinler" yani melekler ya da diğer bedensiz tinler - Locke'un tinsel tözleri. Bunlarda bir arada var olan ve herhangi türden tinsel töze ilişkin ideler maddesel tözlere ilişkin idelerimize göre insan bilimi için daha az erişilebilirdir; şimdiye dek birincil ya da gerçek niteliklerinin duyusal algısı sırasında doğrudan deneyimine sahip olduğumuz maddesel tözlere karşın, idelerini gerçekten algıladığımız biricik tin kendimizinkidir. Locke'un tersine, Hobbes cisim ve tözün bir yandan yer doldurduğu için cisim, diğer yandan rastlantılar (ilinekler) ve değişimlere açık olduğu için töz denen, aynı şeye verilen iki ayrı ad olduğu savıyla tözü cisimle sınırlar. Bak. *Leviethan,* III., 34.

61 Bak. 2. Kitap, 10. Bölüm, 9; 23. Bölüm, 13.

lan ilerlemeler, bir arada var oluşları irdelenmemiş idelerin bağıntıları[62] ve eğilimlerini gösterebilecek ara ideleri bulup çıkarmadaki bilgeliğimize bağlı olduğundan, ne zaman böylesi buluşların sonuna geldiğimizi ve aklın uzak idelerin uyum ya da uyumsuzluklarını incelemek ya da deliller bulmak için yeterli donanıma ne zaman artık sahip olduğunu söylemek de zordur. Cebir bilgisi olmayanlar bu türden soruları yanıtlama yeteneğini de anlayamazlar. İnsanın, bilge zihniyle, bilginin diğer bölümlerine daha ne gelişmeler ve üstün yararlar sağlayabileceğini belirlemek de öyle kolay değildir. En azından, niceliksel idelerin[63] dışında da bilgi ve belgeye (tanıtlamaya) açık alanların olduğu ve belki de başka daha yararlı düşünsel dallarda, kusurlar, tutkular ve egemen çıkar böylesi çabalara karşı tehdit oluşturmasa ya da karşı çıkmasa, kesinliğe kavuşurduk inancındayım.

Bizi yaratan ve bağlı olduğumuz, sonsuz güç, iyilik ve bilgelik içeren üstün bir Varlık idesi ile anlama yetisi olan, akıllı varlıklar olarak kendimize ilişkin idemiz, bizde açık olduklarından, sanıyorum ki enine boyuna irdelenip araştırılırsa, eylem kuralları ve ödevlerimizin, ahlak bilgisini tanıtlamaya açık[64] bilimler arasına koyabilecek temellerini oluşturabilirler: Hiç kuşkum yok ki ayrım yapmadan şu ya da bu bilime aynı yansızlık

62 Söz konusu bağıntılar, şu halde, - zaman ve yerden soyutlanmış - soyut matematik ve de Locke'un savunduğu üzere soyut ahlak ilminde yer alan türde soyut ideler arası bağıntılardır. Bu üçüncü başlık altındaki olumlamalarımıza tanıtlama yoluyla varılabilir; çünkü eninde sonunda Kant'ın *apriori* sentetik yargılar diye adlandıracağı şeylere dayanırlar; ancak Locke'un onları analitik ya da açıklayıcı önermeler olarak mı kabul etmek niyetinde olduğu belli değil.

63 Yani, soyut matematiksel bağıntılar.

64 Bak. 3. Kitap, 11. Bölüm, 16. Locke insanları mutlak ahlaka uymaya yönelten güdüleri açıklarken, eylemlerin haz ve acı verici sonuçlarını önceden görmeyi de ele aldığı halde soyut ahlaktaki türlülüklerin öncesiz-sonrasız ve değişmez doğasını da öne sürer. Etik idelerimizi ilk edindiğimiz tikel deneyimsel neden ne olursa olsun ve tanıtlanmış soyut ahlak ilminin uyarlanabileceği gerçek yaşam koşulları ne olursa olsun, soyut etikin tanıtlama yoluyla soyut ideler arası bağıntılardan keşfedileceği görüşündedir Locke.

ve ilgi düzeyinde yaklaşan birine göre, matematiktekiler kadar itiraz kabul etmez nitelikteki zorunlu sonuçlar (vargılar) yoluyla apaçık önermelerden doğru ve yanlışa ilişkin ölçüler çıkarılabilir. Diğer kiplerin bağıntısı da sayı ve uzam bağıntıları kadar kesin olarak algılanabilirler ve uyum ya da uyumsuzluklarını inceleme ya da araştırma yolunda uygun yöntemler üzerinde düşünüldükten sonra neden onlar da tanıtlamaya açık olmasınlar ki!.. "Mülkiyetin olmadığı yerde adaletsizlik de yoktur."[65] herhangi bir Öklit tanıtlaması kadar kesin bir önermedir: Mülkiyet idesi herhangi bir şey üzerindeki hak ve adaletsizliğin temsil ettiği idede, bu hakkın çiğnenmesi ya da saldırıya uğramasına karşılık geldiğinden, bu içerikte oluşturulan ideler ve onlara verilen bu adlara bakarak verdiğim önermenin bir üçgenin iki dik açıya eşit üç açısı olduğu biçimindeki önerme kadar doğruluğundan emin olabileceğim açıktır. Aynı şekilde "Hiçbir hükümet mutlak özgürlüğe izin vermez" önermesine bir bakalım. Hükümet idesi, kendilerine uyulmayı gerektiren belli yasa ya da kurallara dayalı bir toplumsal kuruluşu ve mutlak özgürlük idesi de herhangi birinin istediğini yapması içeriğinde olduğundan, bu önermenin doğruluğu konusunda da herhangi bir matematiksel önerme için söz konusu kesinliğe varabilirim.

19. Bu bağlamda niceliksel idelere ayrıcalık tanıyan ve onların kesinlik ile tanıtlamaya daha elverişli görülmelerini sağlayan sırasıyla,

1- Herhangi bir sözcük ya da ses öbeğinden daha fazla ve yakından karşılıklılık içerdikleri "duyulur göstergelerle" belirtilebilmeleri ve gösterilebilmeleri. Kâğıt üzerine çizili şekiller zihindeki idelerin kopyalarıdır ve sözcüklerin anlamlarındaki belirsizliklere yatkın değildirler. Çizgilerle oluşturulan bir üçgen, daire ya da bir kare göz önündedirler ve yanlış anlaşılamazlar: Çizilen şekil hep kalır, serbestçe irdelenebilir, incelene-

65 Soyut ahlakta yer alan bir önerme.

bilir, tanıtlama yeniden gözden geçirilebilir ve her bir parçası idelerde en ufak bir değişme tehlikesi olmaksızın, tekrar tekrar zihinde düşünülebilir: Onları belirtmede yararlanabileceğimiz benzeri duyulur işaretlere sahip değiliz; yalnızca sözcüklerle ifade ediyoruz; ki, yazılırken aynı kalsalar da, temsil ettikleri ideler aynı insanda bile değişebilir; ve farklı kişilerde farklı olmamaları neredeyse imkânsızdır.[66]

2- Etik alanda daha büyük güçlük yaratan bir diğer şey de, ahlaksal idelerin genelde matematikte hep ele alınan şekillerin idelerinden daha karışık olmalarıdır. Bundan da şu iki zorluk daha doğuyor; öncelikle, temsil ettikleri yalın ideler öbeği üzerinde kolayca uzlaşılamadığından, taşıdıkları adlar daha belirsiz anlamlar içeriyorlar ve böylece iletişimde hep düşünürken de sıklıkla kullanılan işaretleri beraberlerinde sürekli aynı ideyi taşımıyorlar.[66] Bunun üzerine, bir şeyin yedigen olduğunu tanıtlamak isteyen bir insanın, ele aldığı çizili şekil üzerinde açılardan bir tanesini çıkarması ya da şekli dikkatsizlik sonucu en başta tanıtlamayı düşündüğünden ya da yedigen adının her zaman içerdiğinden bir fazla açı ile çizmesi ile aynı bozukluk, karışıklık ve hata doğar. Aynı ad dururken tek bir açı, yani tek bir yalın ide, çıkarıldığında ya da (hâlâ aynı adla anılan) bileşik ideye bir seferinde diğerinden daha fazla yalın ide konduğunda çok bileşik ahlaksal idelerde çok kez olan ve önüne geçilmez bir durumdur bu. İkinci olarak, bu ahlaksal idelerin karışıklığı yüzünden zihin, açık bileşimleri de, birçoğunun birbiriyle uyum ya da uyumsuzlukları, eğilim ve uygunluklarını irdelerken gerektiği ölçüde, tam ve kusursuz biçimde bir arada tutmada zorlanır; özellikle iki uzak idenin uyum ya da uyumsuzluğunu göstermek için uzun çıkarımlar ve birçok başka bileşik idenin müdahalesi söz konusuysa bu duruma düşülür. Çizgileri sabit kalan şekiller ve çizgelerin matematikçilere bu noktada çok büyük yardımı ol-

66 Bak. 3. Kitap, 5. Bölüm; 9. Bölüm, 6, 7; 11. Bölüm, 15-18.

duğu ortadadır; yoksa bellek, bir yandan zihin bunların çeşitli uygunluklarını adım adım irdelemek için parçaları üzerinde tekrar tekrar düşünürken, çoğu kez onları bir bütün halinde aynen korumakta büyük zorluklarla karşılaşır. Ve toplama, çarpma ya da bölmede uzun bir hesaplama yapılırken izlenen her bir parça, yalnızca zihnin kendi idelerini gözlüyor ve onların uyum ya da uyumsuzluklarını düşünüyorken attığı bir adım olduğu, aynı zamanda eldeki sorunun çözümü, zihnin açık bir algısına sahip olduğu tikellerden oluşan bütünün bileşkesinden başka bir şey olmadığı halde, çeşitli parçaları açık anlamları bilinen işaretlerle belirtmeksizin ve bellekten çıkmışlarsa da zihinde kalan işaretler yoluyla göstererek zihinde farklı birçok ideyi, bir kısım hesabı karıştırmadan ya da kaydırmadan ve böylece tüm uslamlamalarımızı boşa çıkarmadan, barındırmak neredeyse imkânsız olurdu. Bu durumda, ne işaretler ve ne de şifreler zihnin iki ya da daha fazla sayının uyum, eşitlik ya da orantılarını algılamasına yardım eder; zihin sayıların kendilerine ilişkin idelere yalnızca sezgi yoluyla erişir. Fakat sayısal belirteçler tanıtlaması yapılan birçok ideyi kaydetme ve saklamada belleğe yardımcıdırlar ki bu yolla bir insan birçok tikeli ölçerken sezgisel bilgisinin nereye kadar ilerleyebileceğini bilebilir; dolayısıyla henüz bilinmeyene doğru şaşırmadan ilerleyebilir; bir bütün görüntü içinde tüm algılama ve uslamlamalarının sonucuna ulaşmış olur.

20. Ahlaksal idelerin tanıtlanmaz olduklarının düşünülmesine yol açan zayıflıkların bir bölümü, her terimin temsil edeceği yalın ideler öbeğini belirleyerek ve sonra terimleri düzenli ve sürekli biçimde o açık öbek için kullanarak, tanımlamalar[67] yoluyla büyük ölçüde giderebilir. Diğer güçlükler için cebir ya da

67 Bak. 3. Kitap, 11. bölüm, 15-18. Sözcüklere getirdiğimiz keyfi tanımlamalara dayalı bir ahlak ilmi ancak tanıtlanabilir bir sözcükler ilmi olabilir. Locke'un verdiği örneklerin hepsi analitik yargılardır.

benzeri bir alanın gelecekte hangi yöntemler önerebileceğini şimdiden söylemek kolay değildir. Ancak şundan eminim ki, insanlar matematiksel doğruluklar gibi ahlaksal doğrulukları da aynı yöntem ve aynı tarafsızlıkla araştırsalar genelde düşünülene göre birbiriyle daha güçlü bir bağıntı ve kendi açık-seçik idelerimizden doğan daha zorunlu bir sonuç içerdiklerini ve de kusursuz tanıtlamaya daha elverişli olduklarını göreceklerdir. Fakat saygınlık, zenginlik ya da güç arzusu insanları yerleşik sanılara bağlıyor ve böylece güzelliklerini artıracak ya da çirkinliklerini örterek ve süsleyip gizleyecek fikirlerin peşine düşürüyorken, bu beklenecek bir şey değildir. Gözle görülen hiçbir güzellik zihnin doğrulukta bulduğu güzelliğe erişemez: Hiçbir şey de anlama yetisi için bir yalan kadar çirkin ve kabul edilmez olamaz. Çoğu erkek hiç de güzel olmayan bir kadını memnuniyetle koynuna alabiliyorsa da kim bir yanılgıya kapıldığını ve yalan gibi çirkin bir şeyi kabul ettiğini açıkça itiraf etme yürekliliğini gösterir? Çeşitli gruplar kendi inanışlarını hükmedebilecekleri bütün insanlara doğruluk ya da yanlışlıklarını irdeleme şansı vermeden aşılarken, ne doğruluğa dünyadaki asıl yerini alma hakkını ne de insanlara onun peşinden koşma özgürlüğünü tanımazken, nasıl gelişmeler beklenebilir? Ahlaki bilimlerde nasıl daha fazla aydınlanma umudu olabilir? İnsanların zihinlerinde hiçbir insan gücü ya da nefesiyle söndürülemeyecek bir Tanrısal Işık[68] olmasaydı, insanların çoğu esaret altında bulunacağından, kör karanlığa mahkûm olurlardı, ki Tanrının insan zihnini aydınlatmak için yaktığı bu ışığı, insan kuvvetinin bütünüyle söndürmesi olanaksızdır.[69]

68 İnsandaki sezgici ve çıkarımcı akıl için kullandığı "Tanrısal Işık" ifadesiyle Locke Whichcote'u izler. Bak. Giriş, 5; 4. Kitap, 2. Bölüm, 1.

69 Bak. 3. Kitap, 11. Bölüm, 16, 17; 4. Kitap, 12. Bölüm, 8. Bu güçlükler, ahlak tanıtlamasının üstün önemiyle de birleşince Molyneux'u Locke'un (Eylül, 1692) bu fikirlerinin sonucu olarak tanıtlanmış bir etik sistemi kurması için uğraşmaya itmiştir. Locke (20 Eylül, 1692) kararsız kalmış ve sonunda geri çekilmiştir.

21. Bilgimizin dördüncü türü yani *şeylerin gerçek edimsel varoluşları* konusuna gelince; *kendi öz var oluşumuza* ilişkin "sezgisel" ve bir Tanrının var oluşuna ilişkin "tanıtsal bilgiye" sahibiz: Başka *herhangi bir şeyin* var oluşu konusunda, duyularımızın huzurundaki nesneleri aşmayan, "duyusal bir bilgidir" taşıdığımız.[70]

22. Gösterdiğim üzere bilgimiz çok sığ olduğundan, bilgisiz kaldığımız yöne şöyle bir bakmak ve ne kadar cahil olduğumuzu düşünmek, zihinlerimizin şu anki durumunu belki biraz olsun sergileyecektir. Bilgisizliğimiz bilgimizden sonsuz genişlikte olduğundan, nereye kadar açık ve seçik ideler edinebileceğimizi görerek, anlama yetilerimizin erişebileceği şeylerin kapsamında düşüncelerimizi tutar ve (ne herhangi bir şeyi görecek gözlere ne de algılayacak yetilere sahip olduğumuz) karanlık kuyulara atmaz, kavrama gücümüzü aşan hiçbir şey yoktur[71] yolundaki savın karşısında olursak, bu, tartışmaların dinmesine ve yararlı bilginin gelişimine çok yardımcı olur. Fakat kavrama gücümüzün sınırsızlığı fikrini çürütmek için çok uzağa gitmek gerekmez. Herhangi bir şeyi bilen biri öncelikle bilgisiz kaldığı noktaları uzun süre araması gerekmediğini de bilir. Yolumuza çıkan en anlamlı ve en anlaşılır şeyler de en kesin görme gücü

70 Dinbilimciler ve filozofların hemen hemen tüm kuşku ve tartışmalarının bizim için sonlu ya da sonsuz, evrenin tamamlayıcısı olan, üç gerçek varoluşa ilişkin bilgimizin doğası ve düzeyi üzerine olduğunu anımsarsak, insan bilgisinin düzeyi konusundaki bir bölümde Locke'un bu kısımda yer alan cümle ile yetinmesi tuhaftır. Bu üç varoluş gerçekliğin içerdiği daha düşük formlarda insan yaşamını sarıp sarmalayan bilinmezlerdir. Soyut idelerimizin bağıntıları ya da bu kısımda Deneme'de önceden yer alan ifade ve savların tekrarından pek öte geçmeyecek biçimde ele alınan tözlere ilişkin bileşik idelerimizde bulunması beklenen ideleri düşünüp tarttığımız zaman bilgimizin düzeyiyle bağıntılı bir şeyden daha fazlasının düşünülmesine zorlarlar bizleri. Fakat üç gerçekliğe ilişkin bir insan bilgisinin olası düzeyi 4. Kitabın 2. Böüm, 14. Kısım, 4, 9, 10, 11. Bölümle ve zaman zaman dolaylı olarak 5-8. Bölümlerde ve de 2. Kitap, 223. Bölüm ile 27. Bölümün 2. Kısmında ele alınmıştır.

71 Bak. Giriş, 5-7.

ile bile girilemeyecek karanlık yanlar içerir. Düşünen insanların sahip olduğu en keskin ve en kapsamlı anlama yetileri de her madde parçacığında şaşkınlığa uğrar ve kendini kaybeder.[72] Bilgisizliğimizin nedenlerini irdelediğimizde bu bize o kadar da şaşırtıcı gelmeyecektir: Şu üç nedenin bulanacağı kanısındayım:

1- İdelerin eksikliği (yetersizliği),

2- Sahip olduğumuz ideler arasında keşfedilebilir bir bağıntının yokluğu,

3- İdelerimizi izleme ve inceleme.

23. Öncelikle, idelerin eksikliği yüzünden bilmediğimiz birçok şey vardır. Sahip olduğumuz tüm yalın ideler dış duyum yoluyla cisimsel nesnelerden, iç duyum yoluyla zihinlerimizin işlemlerinden edindiğimiz kadardır. Kendi karışlarıyla her şeyi ölçebileceğini sanacak kadar aptal olmayan herkesi, bu ideleri edinme yollarının tüm varlıkları içinde olan bütün bir uzama göre ne kadar orantısız, yetersiz kaldığına inandırmak güç değildir. Evrenin başka bölümlerinde yaşayan, bizimkilerden farklı ya da daha çok, daha kusursuz duyular ve yetilere sahip varlıkların başka hangi yalın idelere sahip olabileceğini belirlemek elimizde değildir. Fakat onlara hiç aklımız ermiyor diye olmadıklarını söylemek ya da düşünmek, kör bir insanın görmeye ilişkin hiçbir ideye sahip değil ve hiçbir biçimde görmeye ilişkin kavramlar oluşturamıyor diye görme yetisi ve renkler gibi şeylerin olmadığından emin olması gibi bir şeydir. Bir köstebeğin körlüğü bir kartalın keskin görüşüne karşı bir delil olmadığı gibi bizdeki cehalet ve bilgisizlik de başkalarının bil-

72 Bilgisizlik, her şeyi bilmekten uzak bilinçli zihin için kaçınılmazdır; çünkü doğal olarak her şeyi bilmek artık bilinebilir bir şey kalmadığında ancak ortadan kalkabilecek bilgisizlikle çelişir. Ayrıca, bilgisizlik bir anlamda bilgi ya da en azından olasılık gerektirir: İkincisi imkânsızsa diğeri de çelişkilidir. Locke'un burada ve sonraki kısımlarda söyledikleri Glanvill'in *Scepsis Scientifica* adlı yapıtındaki bir bölümü anımsatıyor.

gilenmesini engellemez, bilgilerini bağlamaz. Her şeyin yaratıcısı Tanrının sonsuz güç, iyilik ve bilgeliğini düşenen biri, her yönüyle tüm akıllı varlıkların en alt düzeyinde kalan insan gibi önemsiz, düşük ve zavallı bir varlığın yetersiz olduğunu düşünmeyi de yerinde bulur. Dolayısıyla, dışımızdaki varlık türlerinin şeylerin en iç yapıları ve doğasına erişebilmek için hangi yetilere sahip olduklarını, onlardan bizimkilerden çok farklı hangi ideleri edindiklerini bilmiyoruz. Onlar hakkında daha kusursuz keşiflerde bulunmak için sahip olduklarımızdan daha fazla görüşe gereksindiğimizi biliyoruz ve kesinlikle bunun ayırdındayız. Yetilerimizle erişebileceğimiz idelerin, tüm diğer idelerimizin[73] temelini oluşturan tözün kendisine ilişkin olumlu, açık ve seçik bir ide bizce görünmez iken, şeylerin kendileriyle çok oransız kaldıklarına ikna olabiliriz. Fakat bu tür idelerin eksikliği, bilgisizliğimizin nedeni kadar bir parçası da olduğundan, açıklanamaz niteliktedir. Emin olarak söyleyebileceğimi düşündüğüm tek şey, bu noktada zihinsel ve duyusal dünyanın tamamıyla benzeştiğidir: İkincisinden de görebildiğimiz kısımlar göremediklerimizle oranlanamaz düzeydedir ve her ikisinde de gözlerimizle ya da düşüncelerimizle erişebildiğimiz, geriye kalanların yanında yalnızca bir noktadır.[74]

73 Bak. 2. Kitap, 23. Bölüm; 3. Kitap, 6. Bölüm. Locke tözlere ilişkin bileşik idelerimizin yanında soyut töz idesini de gerçekten var olana ilişkin idelerimizin temelinde kabul ediyor; şu var ki, tüm tikel tözlerden soyutlamaya kalkıştığımızda ide imgelenemez olur. Fakat Berkeley'in de alaycı biçimde vurguladığı üzere, Locke tözü, sunulmuş niteliklerinden öte eklenmiş algılanamaz bir nitelik olarak başka bir yerde arıyor.

74 İnsan deneyimi çerçevesinde, şeylere ilişkin bilgi, bu durumda şeylerin bize sunacağı ideler ya da görünüşlerle bağıntılı-onlara bağlı- olmalıdır. Bu görünüşlerin, daha güçlü duyularla donanmış ya da bizimkinden farklı türde duyuları olan varlıklarca görülebilecek olanlardan sayıca çok az oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Madde, insanın sahip olduğu tüm duyulardan yoksun fakat her biri gözleri görmeyen birine rengin anlaşılır olmaması gibi insan için anlaşılmaz görünüşler sunan başka türde 5 ya da 500 duyuya sahip bir varlığa hangi niteliklerle görünür? Voltaire "Micromegas"ında hoş bir örnek getirmiştir buna. İnsanın kendisi, başka bir or-

24. Bilgisizliğimizin diğer büyük nedeni erişemeyeceğimiz idelerden yoksun olmamızdır.[75] Yetilerimizin bize ulaştıramayacağı idelerden yoksunluk, bizi şeylerin başka görünüşlerinden tümüyle uzak tutar ki hakkında hiçbir şey bilmediğimiz, bizden daha kusursuz diğer varlıkların, şeylere ilişkin bu tür bilinemezlere eriştiğini düşünmek akla uygundur; sözünü ettiğim idelerin eksikliği bizce bilinebilir diye düşündüğümüz şeyler konusunda bizi bilgisiz bırakır. Fakat genel olarak cisimlerin hacim, şekil ve hareket idelerine sahipsek de tikel hacim, şekil ve hareketten haberdar olmadığımızdan, evrendeki çoğu cisim[76] her gün gördüğümüz etkilerinin üretildiği birçok güç, etki ve işlem yollarını bilmiyoruz. Kimi şeylerde çok uzak kimilerinde de çok ufak olduklarından bizden gizlenirler. Dünyanın bilinen ve görünen parçalarının kapladığı geniş alanı ve bilgi ile görüş alanımıza girenlerin evrenin yalnızca küçük bir parçasını oluşturduğunu düşünme gerekçelerimizi irdelersek, işte o zaman cehaletimizin ne kadar derin olduğunu anlarız. Cisimsel varlıkların hayranlık uyandırıcı sistemini oluşturan büyük madde kütlelerindeki tikel dokuları, uzanım düzeylerini, hareketleri ve nasıl sürdükleri ya da iletildikleri, birbirleri üzerindeki etkileri ilk bakışta düşüncelerimizi karmakarışık eden konulardır. Bakışlarımız sığlaşır ve düşüncelerimizi şu küçük konakla, yani güneş sistemimiz ve onu çevresinde hareket eden daha büyük madde kütleleri ile sınırlarsak diğer gezegenlerde yeryüzü

---

ganizmada, şimdiki daha büyük duyularıyla sunulamaz olan, gözleri görmeyen için renk nasılsa şimdiki deneyimine öyle yabancı kalan, yalnızca derece değil türde de şimdiki duyu verilerinden farklı madde idelerini alabilir; ya da var olan duyusal kapasitesi, en güçlü mikroskop ve teleskopun bile çok zayıf kaldığı algılama düzeyine çıkarılabilir.

75 Sahip olduğumuz duyu organlarında teleskobik ve mikroskobik denen güçten yoksunluğumuz, bu ve sonraki kısımda açıklanan bilgisizliğimizin kaynağıdır.

76 Burada yine maddesel tözlerin nitelikler ve güçler ile (bununla bağlantılı olarak) adsal özlerimizden ayrı biçimde gerçek özlerini ele alan Deneme boyunca yinelenen gözde atomcu varsayımı ile karşı karşıyayız.

denen bu ufacık noktadakilerden sonsuz farklı ne tür bitki, hayvan ve akıllı cisimsel varlıklar olduğuna, hatta onların dış görünüşleri ve özelliklerine ilişkin bilgiye hiçbir biçimde erişemeyiz; dış duyum ya da iç duyum yoluyla onlara ilişkin kesin ideleri zihinlerimize iletecek doğal araçlar yoktur. Onlar bilgi yollarımızın erişebilirlik düzeyini aşar:[77] Oralarda ne tür eşyalar ve canlılar olduğunu ne kadar az tahmin edebilirsek açık ve seçik idelerine de bir o kadar az sahip olabiliriz.

25. Evrendeki birçok düzeyde cismin büyük, hatta en büyük kısmı uzaklıkları nedeniyle dikkatimizden kaçıyorsa, çok küçük olmaları yüzünden ayırdına varamadıklarımız da az değildir. İşte bu "duyulmaz cisimcikler," etkin maddesel parçacıklar ve tüm ikincil niteliklerin yanı sıra çoğu doğal işlemlerinde dayanağı doğanın önemli unsurları olduklarından, birincil niteliklerine ilişkin tam seçik idelerimizin olmaması bilmek istediklerimiz konusunda iflah olmaz bir bilgisizliğe tutsak eder bizi. Şundan eminim ki, herhangi iki cismin çok ufak bileşenlerinin şekil, büyüklük, doku ve hareketini keşfedebilseydik birbirleri üzerindeki birçok işlemlerini deneyimsiz bilirdik, tıpkı şu anda bir kare ya da bir üçgenin özelliklerini bildiğimiz gibi...[78] Bir saatçinin, bir saatin işlemlerini gerçekleştirmesine yarayan parçacıklar ile çarkları üzerine sürtülerek şeklini değiştiren bir eğenin işleyişini bilmesi gibi biz de ravent, baldıranotu, afyon ve bir insanın parçacıklarının mekanik etkilerini bilseydik raventin bir insanı ishal edeceği, baldıranotunun öldüreceği ve afyonun

77 Çünkü bu gezegenin diğer gezegenlerden uzaklığı başka koşullarda, var olan duyularımızla diğer gezegenlerin barındırdırdığı şeylerden alabileceğimiz yalın ideleri edinmemize bir engeldir.

78 Bu kısımda bir kez daha bir anlamda, Bacon'un da şeylerin formlarına ilişkin bir bilgiyle yeni bir araştırma yöntemi kullanılarak şeylere gelecekte egemen olma beklentisini anımsatan örneklerle birlikte maddesel tözlerdeki bir gerçek atomik öz varsayımı çıkmaktadır karşımıza. Yeni Organum'un Dr. Fowler'ın değerli notlarını da içeren İkinci Kitabın giriş sözlerine bakınız. Locke'un, burada ve başka yerlerdeki vargısı Bacon'un umutları ve yüksek amacını anlamsız kılmaktadır.

uyuşturacağını önceden söyleyebilirdik; bir saatçi de ufacık bir kâğıt parçasının konması ile saat çarkının dönmeyeceğini ya da çarkın küçük bir kısmının bir eğe ile törpülenmesi sonucu saatin tamamen dengesizleşeceği ve artık işlemeyeceğini bilebilir. Gümüşün nitrik asitte ve altının kezzap-tuz ruhu (aqua regia) karışımı suda çözüldüğünü bilmek, bir nalbantın bir kilidin yalnızca bir anahtarla açılabilme nedenini anlamasından daha güç olmazdı o zaman.[79] Fakat cisimlerin çok küçük parçacıklarını keşfedecek ve bize onların mekanik ilişkileri konusunda ideler kazandıracak keskinlikte duyulardan yoksun iken özellikleri ve işlem yolları hakkındaki bilgisizliğimize razı olmalıyız; yaptığımız birkaç deneyle ulaşabildiğimiz kadarından emin olabiliriz, ancak. Fakat, başka bir zaman daha başarılı deneyler olacak mı bunu bilemeyiz.[80] Bu, doğal cisimlere ilişkin evrensel doğrulukların kesin bilgisine varmamıza engeldir[81] ve aklımız bizi bunda tikel olgunun pek az ötesine götürür.

79 Locke'un insanın gerçekleştiremeyeceği düşüncesi bir yana bırakılırsa Bacon'un kafasından geçen yüksek amaca benzemektedir.

80 Her zaman olduğu gibi koşulların aynılığına bağlı fiziksel deneyler, herhangi bir zamanda bizce bilinmeyenin işlemi ve dolayısıyla ölçülemeyen güçlerle bozulabilir. Güneş sisteminin insanın hiçbir biçimde engel olamayacağı biçimde birden yok olması; güneş ve ay tutulmaları, gel-git olayları gibi tikel olayların bilimsel tahminleri ve Locke'un bilgi anlayışına göre bilgi için asıl olan koşulsuz kesinlikten yoksun inancımızı bozguna uğratacaktır.

81 Şu halde olaylara ilişkin tahminlerdeki mutlak kesinlik ve evrensellik bağlamında insanın fiziksel bilgisini reddedip bunun imkânsızlığını öne sürüyorken aynı zamanda çoğu kez kılgısal olasılığa erişebilirliğimizi kabul ediyor. Şimdi bilim deneni olasılık düzeyine indirgiyor. Tüm insanların öleceği ya da güneşin yarın doğacağı yalnızca olasılıktır; ancak bu durumlarda olasılık kanıta denktir. Bu kısmen sözcüklerle ilgili bir konudur. "Dilimizi (Locke'un yaptığından) daha fazla genel kullanıma yaklaştırmak için delilleri, *tanıtlar* (belgeler), *kanıtlar* ve *olasılıklar* diye ayırmalıyız - ki kanıtlarla, deneyimden elde edilen, kuşku ya da itiraz götürmez deliller kastedilmektedir." (Hume) İddialarımız bize etki eden güçlerin mutlak değişmezliği ve de bunların işleyiş koşullarının fizikçi düşünürlerce mutlaka bilineceği yönünde olduğundan fizik bilimi bir cismin görünüşünü mutlak kesin sonuçlara bağlar. Ancak tüm yapı sonunda, herhangi bir dinbilimsel ya da metafiziksel vargıda olduğu gibi büyük öl-

26. Ve dolayısıyla insan çabası fizik alanındaki bilgiyi ve deneyci felsefeyi ne kadar ilerletirse iletsin, bilimsel bilgi hep bizden önde olacaktır; çünkü bize en yakın ve hep gözümüzün önünde olan cisimlerin tam ve yeterli idelerinden bile yoksunuz. Adlar koyarak sınıflandırdığımız ve en çok bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin de çok kusurlu ve eksikli ideleridir sahip olduklarımız. Duyularımızın gözlemi altındaki pek çok tür cismin seçik idesine sahip olabiliriz: Ancak bunlardan hiçbirinin yeterli idesini taşımadığımızı sanıyorum. Ve seçik olmaları genel kullanım ve söylem açısından yararlıysa da yeterli olmamaları bilimsel bilgi kapasitemizi yok eder ve de onlara ilişkin genel, öğretici, sorgulanmaz doğruluklara da erişemeyiz bu yüzden. Kesinlik ve Tanıtlama bu noktada sözünü edemeyeceğimiz şeylerdir. Şekil, renk, tat ve koku gibi duyulur nitelikler yardımıyla bir daire ve bir üçgen kadar baldıranotu ve adaçayının açık ve seçik idelerine de sahip olabiliriz; ancak bu bitkilerin ve de onlara eklemek istediğimiz başka cisimlerin çok küçük parçacıklarına ait tikel birincil niteliklere ilişkin idelere sahip olmadan, ne tür etkiler üreteceklerini söyleyemeyiz; ve bu etkileri gördüğümüzde de nasıl üretildiklerini pek tahmin de edemeyiz, ki bu doğrultuda bilgimiz de çok daha az olur. Öyleyse, görüş alanımız ve gücümüz dahilindeki cisimlerin çok küçük parçalarının tikel mekanik etkilerine ilişkin idelerimiz olmadığından, yapıları, güçleri ve işlemlerinden de habersizizdir; ve daha uzak cisimlerin yapılarına ait daha büyük ve duyulur parçaları ya da çok dıştaki şekillerini de pek bilmediğimizden onlar konusunda daha da bilgisizizdir.[82]

çüde bir inanç edimi ile ayakta tutulur. Bay Balfour'un Felsefi Kuşkunun Savunusu'ndaki asıl savı, bu görüş açısının ustaca doğrulanımıdır.

82 Koşulsuz tanıtlanabilir fizik bilimi Her Şeyi Bilmeyi öngerektirir (öngörür). Bu yoksa, geriye her zaman, edimsel olarak işleyen ve gelecekte de evrende işlerliğini sürdürecek olan güçler ile onların düzeni bağlamında tanıtlama olasılığını ketleyen bilinmezler ufku kalır.

27. Bu öncelikle bilgimizin maddesel varlıkların düzeyinde bile olmadığının göstergesidir; bir de ne bir bilgisine sahip olduğumuz ne de belki ve büyük bir olasılıkla birçok tür ve sınıfına ilişkin seçik idelerini edinebileceğimiz sayısız tin düşüncesini eklersek, bu bilgisizlik nedeninin, maddesel olandan[83] daha büyük ve daha güzel bütün bir zihinsel dünyayı kör bir karanlık içinde bizden sakladığını görürüz. Kendi öz tinimizden iç duyumla edindiğimiz[84] ve tüm tinlerin Babası, bizim, her şeyin ve bu tinlerin Yaratıcısına ilişkin en fazla birikime kavuşturan deyim yerindeyse "yüzeysel" birkaç tin idesini saymazsak, diğer tinlerin var oluşu[85] hakkındaki bilgimiz Tanrısal bildirimle sınırlıdır, kesin değildir. Her tür melek doğal olarak, görüş alanımız dışında kalır; maddesel tözlere göre daha fazla sınıflara ayrılan tüm akıllı varlıklar, doğal yetilerimizle kesin açıklamasını yapamayacağımız şeylerdir. Diğer insanların söz ve davranışlarını gözleyen her insan, onların da kendisi gibi birer zihin ve düşünen oluş taşıdıklarına inanmakta haklıdır; düşünen bir insan, kendi zihninde bir Tanrının varlığından[86] habersiz kal-

83 Stillingfleet Locke'un söylediğinin tersine, bilgi bilinene ilişkin idelere sahip olmak anlamındaysa, bunu asla bilemeyeceğimizi öne sürüyor, çünkü ona göre, "tinler dünyası hakkında hiçbir ideye sahip olamayız". Locke karşılık olarak, "Eğer Tanrı Aziz Paul'e her şeyi göstermek yerine ona yalnızca öbür dünyada, 'gözün görmediği, kulağın işitmediği ve de insanın kalbine sokulmamış' şeyler olduğunu yalnızca bildirmiş olsaydı, (bir şey olması dışında hiçbir idesine sahip olmadığı) oluş (varlık) ve varoluş idesini bildiği terimlerle yalnızca onların var olduklarını biliyor olsa da yine de bu terimleri içeren önermenin doğruluğunu bilmez miydi?" der.

84 Locke bu bölümde, her bir insanın, kendi iç duyumsal yalın ideleri yoluyla kendi tininden edinebileceği bilgi düzeyinden söz etmiyor. Çünkü yalnızca dış duyum idelerine bağlı tözler bilgisinin düzeyini irdeliyor.

85 "Diğer tinler" yani melekler ya da bedensiz tinler; çünkü başka insanların varoluşu, Locke'un sonrasında bize anlattığı üzere "Tanrısal bildirim" ile demek istediğinden bağımsız olarak insan tarafından keşfedilmektedir.

86 Locke düşünen varlıklar olarak diğer insanların varoluşuna beslediğimiz inancı bu kitabın 10. Bölümünün özel konusu olan, Öncesiz-Sonrasız Zihnin varoluşuna ilişkin, tanıtlanabilir bilgimizden ayırıyor. Burada belli belirsiz biçimde göndermede bulunsa da inancın temeli üzerinde pek durmuyor.

masını önleyecek bilgiye sahiptir. Fakat kim, kendi gücü ve araştırmasıyla biz ile yüce Tanrı arasında tinsel varlık sınıfları/dereceleri olduğunu bilebilir? Farklı doğaları, durumları, konumları, güçleri ve birbirleriyle ve bizle uyum ya da ayrılık gösteren çeşitli yapıları konusunda çok daha az seçik ideye sahibiz. Ve dolayısıyla farklı türleri ve özelliklerinin dayanağı konusunda mutlak bir bilgisizlik içindeyiz.

28. İkinci olarak, idelerin eksikliğinin evrendeki tözsel varlıkların çok az bir bölümünden haberdar olmamıza yol açtığını görmüştük. Bilgisizliğimizin diğer önemli nedeni de, sahip olduğumuz ideler arasında keşfedilebilir bir bağıntının olmamasıdır.[87] Bunun söz konusu olduğu her alanda, evrensel ve kesin bilgiden tamamıyla uzağızdır;[88] önceki bilgisizlik durumunda yalnızca deneyim ve gözlemlerimizle sınırlıyız ki ne kadar dar, sınırlı ve genel bilgiden ne kadar uzak bir alan olduğunu söylemeye gerek yok. Bu bilgisizlik nedenine ilişkin birkaç örnek verip öylece bırakacağım. Çevremizdeki cisimlerin şekil, hacim ve hareketinin bizde renk, ses, tat, koku, haz ve acı gibi çeşitli dış duyum ürettiği açıktır. Cisimlerin mekanik etkileri bizde ürettikleri idelerle hiçbir ilgi taşımadığından (herhangi bir türden cismin herhangi bir tepisi ile zihinlerimizde duyduğumuz bir renk ya da bir koku algısı akla yatkın/anlaşılır bir bağıntı içermediğinden), deneyimimizi aşan işlemlerin seçik bilgisine sahip olamayız ve bizimkinden tümüyle üstün kavrayış gücüne sahip sonsuz bilgelikte bir Etmenin emriyle üretilen etkiler olmaları

Birinin Tanrıyı, diğer insanlarda düşünen varlıkları gördüğümüz yolla, yani görsel olarak algıladığımız işaretler yardımıyla, görebileceği söylemi, Berkeley'in yeni görme kuramını görme duyusuna ait görünüşlerde sunulan bir Tanrısal Görsel Dil kuramına dönüştürme dayanağıdır.

87 "Bağıntı" yani gerçek özde ya da şeylerin kendilerinin son (asıl) fiziksel yapısında içerilen, doğa felsefesinin koşulsuz tanıtlamaya kalkıştığında doğadaki değişmeleri belirleyen güçleri hesaba katarak gerçek özün sahip olduğunu kabul ettiği "zorunlu bağıntı".

88 "Gözlem ve deneyim" yalnızca bir kısım şeyleri kapsar; genel bilgi ya da soyut bilim her şeyi içeren zorunlu ve evrensel bir yargıyı öngerektirir.

dışında bir anlam veremeyiz bunlara. Duyulur ikincil nitelikler konusunda zihnimizde taşıdığımız ideleri hiçbir biçimde cisimsel nedenlerden çıkaramayız ve de onlarla bizde onları üreten (deneyimle görülen)[89] birincil nitelikler[90] arasında herhangi bir karşılıklılık ya da bağıntı bulamayız: Sonuç olarak da, zihinlerimizin bedenlerimiz üzerindeki işlemleri de bir o kadar anlaşılmaz olur. Herhangi bir düşüncenin bedende bir hareket üretmesi de herhangi bir cismin zihinde bir düşünce üretmesi kadar idelerimizin doğasınca anlaşılamaz bir durumdur. Eğer bu deneyimle anlaşılmazsa,[91] şeylerin kendilerinin irdelenmesi[92] bu bağlamda hiç aydınlatıcı değildir. Bu ve benzerleri, şeylerin olağan yapısında sürekli ve düzenli bir bağıntı içeriyorlarsa da idelerin kendilerinde keşfedilebilir olmadığından, ideler birbiriyle zorunlu bağımlılık sergilemediğinden, bağıntılarını, ancak onları böyle kılan ve zayıf anlama yetilerimizin tamamıyla erişemeyeceği bir düzeyde işlemelerini buyurmuş olan Bilge Etmenin keyfi hükmüne mal edebiliriz.

---

89 Burada bir kez daha Locke'un evrenbilim felsefesine özgü gözde öğretisi ile karşı karşıyayız.

90 Çünkü bizce hesap edilemez deneyim olasılıklarına bağlı olduklarından bu tür önermeler "bilgimizin tüm kesinlik ve apaçıklığının dayandığı" sezgiden yoksundurlar. (2. Bölüm, 1) Deneyim, bu sezgiyi doğurana ve sonunda kendi akla uygun yapısını tümüyle ortaya çıkarana dek mutlak bilgi ya da bilim değil yalnızca aşağı yukarı olası sanıyı kazandırabilir. Kendi duyusal-deneyimimizde çıkacak olan yalın ideler kesinlik sezgisine varmamız için gerekli olduğundan ve böylece sezgi gücünün kullanım alanını sınırladıklarından bilginin kaynağını deneyimden aldığı söylenebilir; fakat duyu verileri doğanın bir arada varoluş ve art ardalıklarının dayandığı şeye ilişkin sezgisel bir bilgi uyandırmakta başarısızdırlar ki buna göre bu noktada olasılık yolu dışında bu verilerin kendilerinden öte bir yol yoktur bizim için.

91 Çünkü edimsel (gerçek) olguyu sunar.

92 Şeylerin varoluşları ve art ardalıklarının deneyim yoluyla saptadıklarımızdan bağımsız olarak *apriori* düşünülüşü.
Fakat değişmelerin belirleyicisi her nedene ilişkin sezgisel bilgimiz yoktur. Evrende işleyen bilinen ya da bilinmeyen güçler bizce tek keşfedilebilir olan ikincil yasaları, sonlu insan deneyiminin kendisi her şeyi bilme gücüyle sona erdirilmedikçe, yerinden edebilir.

29. İdelerimizin bazılarında doğalarından hiçbir güçle ayrılamayacağını düşündüğümüz belirtik bağıntılar, eğilimler ve ilintiler vardır.[93] Ve yalnızca bunlar hakkında kesin ve evrensel bilgiye erişebiliriz. Dolayısıyla bir üçgen idesi kendisi ile birlikte zorunlu olarak açılarının iki dik açıya eşitliğini de taşır. Bu iki idenin bağıntısını, ne değiştirebilir ne de böyle ya da başka bir biçimde kılıcı bir keyfi güce bağlı olarak[94] düşünebiliriz. Fakat madde parçalarının bitişiklik ve sürekliliği; tepi ve hareket yoluyla bizde renk ve ses gibi dış duyumların üretimi; hatta hareketin asıl kuralları ve iletimi sahip olduğumuz idelerle doğal bir bağıntı bulamayacağımız biçimde olduğundan, onları yalnızca Bilge Yaratıcının keyfi (külli) istenci ve sağgörüsüne mal edebiliriz. Sanırım burada, herkesin tümüyle özgür bir etmenin kendi kararına bağlı kabul ettiği, "ölünün yeniden dirilmesi, bu yerkürenin gelecekteki durumu" ve benzeri şeylerin sözünü etmeye gerek yoktur. Gözlemlerimiz ölçüsünde sürekli olarak düzenli bir işleyiş içinde gördüğümüz şeylerin kendileri için belirlenmiş bir yasa ile hareket ettikleri sonucuna varabiliriz; fakat biz bu yasayı henüz bilmiyoruz: Bu yüzden, nedenler ve etkiler kesintisiz birbirini izlese de, bağıntıları ve dayanakları idelerimizde keşfedilebilir olmadığından onlara ilişkin yalnızca deneysel bir bilgiye sahip olabiliriz.[95] Tüm bunlardan ne kadar karanlık içinde kaldığımızı, Tanrı ve şeyler hakkında ne kadar az şey bilebileceğimizi anlamak kolaydır. Ve dolayısıyla alçak-

93 Locke, bizce doğal görünüşlerin bir arada varoluşları ve art ardalıklarında içkin biçimde ayırt edilebilir hiçbir zihinsel zorunluluk yokken, bazı idelerimiz örneğin soyut nicel ideler, arasında zihinsel olarak görülebilir zorunlu bağıntı buluyor. Onlarda bilginin gereksindiği zorunluluk ulaşamayacağımız kadar derinde yatar.

94 Doğa yasaları ve yapısına özgü bu keyfilik Berkeley için evrende etkin Akım değişmez egemenliğini kabul etme ve doğadaki tüm bir arada varoluş ve art ardalıklarda sonlu zihne, Mutlak Zihnin seslendiği dili görmede esastır.

95 Locke'un bilgi anlayışında, deneysel bilgi, tikel deneyim ya da deneylerle sınırlıdır.

gönüllülükle, kendimizi, evrenin ve içerdiği her şeyin doğasını tümüyle kavramaktan, çevremizde yer alan ve bizim bir parçamızı oluşturan cisimlere ilişkin felsefi bir bilgiye erişemeyecek ve ikincil nitelikleri, güçleri ve işlemleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olamayacak kadar uzak bir konumda görmekle bilgimizi zedelemiş olmayız. Duyularımızın alanına, birçok duyusal bilgisine sahip olduğumuz çeşitli etkiler girer; ancak önceden söylenen iki nedenle bu etkilerin üretim nedenleri, tarzı ve kesinliği konusunda çok bilgisizizdir. Bu noktada tikel deneyimle gerçeğe ilişkin kazanımlarımız ötesine geçemez ve benzer cisimlerin, diğer deneyimlerden yararlanarak, üretebileceği etkileri tahmin etmekle kalırız.[96] Fakat (tinsel varlıklar bir yana) doğal cisimlerin kusursuz bir bilgisinden öyle gerideyiz ki böyle bir araştırma yapmanın zaman kaybı olacağı kanısındayım.[97]

30. Üçüncü olarak, yeterli idelere sahip olduğumuz ve bunlar arasında kesin ve keşfedilebilir bir bağıntı bulduğumuz noktada da sahip olduğumuz ya da olabildiğimiz ideleri izleme yoksunluğumuz nedeniyle çoğu kez bilgisizizdir; burada, idelerimizin birbiriyle uyum ya da uyumsuzluk eğilimlerini gösterebilecek ara ideleri bulup çıkarma eksikliğimizin de rolü vardır. Buna göre, çok kimse, yetilerinin herhangi bir kusuru ya da şeylerin kendilerindeki belirsizlik değil ideleri edinme, irdeleme, uygun yollarla karşılaştırmadan yoksunlukları yüzünden matematiksel doğruluklardan habersizdir. Kanımca, idelerimizin tam olarak izlenmesini, aralarındaki uyum ya da uyumsuzluk ve bağıntıların keşfini en fazla engellemiş olan da sözcüklerin kötü kullanımıdır.[98] İnsanların, bir yandan düşünceleri kuşkulu ve belirsiz anlamlar içeren seslerle çalkalanır ya da şaşkın bir halde

96 Fiziksel bilim, dolayısıyla, baştan sona varsayımlara dayalıdır. Tüm uygulamalı matematik ise yalnızca varsayımsal olarak doğrudur.

97 Bacon'un insanları, şeylerin formlarını aramaya davet ederken, Descartes'ın da tutarlı ve ister istemez bağıntılı bir mekanik felsefe sistemi kurma çabasıyla uğraştığı gibi.

98 Bak. 3. Kitap, 9., 10. Bölümler.

iken, idelerin kendilerinin uyum ya da uyumsuzluklarını doğru biçimde aramaları ya da kesin olarak keşfetmeleri imkânsızdır. Düşüncelerini adlardan kurtaran ve kendilerini, zihinlerinin önüne düşünmek istedikleri idelerin sesleri değil de kendilerini koymaya alıştıran matematikçiler, böylece, insanların diğer bilgi alanlarında ilerleyişine fazlaca engel oluşturan karışıklık, karmaşa ve şaşkınlığı büyük ölçüde yollarından kaldırmışlardır.[99] Çünkü insanlar belirsiz ve kesin olmayan anlam içeren sözcüklere takıldıkça kendi sanıları çerçevesinde doğruyu yanlıştan, kesini olasıdan, tutarlıyı tutarsızdan ayırt edemezler. Bu birçok insanın yazılarında söz konusu bir talihsizlik olduğundan, dünyayı doldurmuş okul tartışmaları ve yazın çalışmalarına oranla gerçek bilgi birikimine yapılan katkı çok az olmuştur. Bu kocaman sözcükler ormanında kaybolan[100] öğrenciler hangi noktada olduklarını, bulgularının düzeyini, kendi bilgileri ya da genel bilgi birikiminde eksik olanı görmemişlerdir. Maddenin keşfine çıkmış olan insanlar belirsiz ve kuşkulu konuşma biçimlerinin karanlığında kalan zihinsel dünyanın keşfinde olduğu gibi davransalardı denizcilik ve geziler, coğrafi bölgeler, gel-gitlere ilişkin kuramlar ve öyküler dolusu kitaplar artar ve bu konular tartışılırdı; ancak yapılan gemiler ve dışarılara yollanan donanmalar asla bize çizginin ötesindeki yolu göstermezdi; ve Avustralya-Yeni Zelanda, böyle bir yer olduğuna inanmanın dine aykırı ilan edildiği zamanki kadar bilinmez kalırdı. Fakat sözcükler ile genelde anlamlarına ilişkin sakat ya da özensiz kullanımlarından yeterince söz ettiğimden burada daha fazla üzerinde durmayacağım.[101]

---

99 İfade zorluğu, zihin bulanıklığı, muamma.

100 Berkeley, bir çözüm yolu olarak sözcüklerle belirtilen idelere yoğunlaşmamızı ve dikkatimizi somut anlamsal örneklerine çevirerek onları belirten sözcüklerden çekmemizi yani sözel işaretlerinden ayırarak kavramlarımızı bireyleştirmemizi önerirken, Locke'un büyük sözcük ormanı dediği şeye sözcük perdesi diyor. Bak. *İlkeler, Giriş*, 23-25.

101 Bak. 3. Kitap.

31. Şu ana dek, var olan birçok türdeki varlığa ilişkin bilgimizin düzeyini irdelemiş olduk. Bilgimizin düşünülmeye değer diğer bir düzeyi de evrenselliği bağlamındadır; ve bu noktada bilgimiz idelerimizin doğasına uyar. Uyum ya da uyumsuzluklarını algıladığımız ideler soyutsa bilgimiz evrenseldir/geneldir. Böylesi genel idelere ilişkin bilinen şey, içinde özü, yani o soyut ideyi bulacağımız her tikel şey için geçerlidir; bu ideler hakkında önceden bilinenler sürekli ve sonsuza dek doğru olacaktır. Öyleyse aramamız ve zihinlerimizde bulmamız gereken yalnızca genel bilgidir[102] ve bizi bu genel bilgiyle donatan da, kendi idelerimizin irdelenmesidir yalnızca. Şeylerin özlerine ait (yani soyut idelere ait) doğruluklar ölümsüzdür ve şeylerin var oluşunun yalnızca deneyimle bilinmesi[103] gibi bunlar da, yalnızca, bu özlerin düşünülmesiyle keşfedilirler. Genel ve gerçek bilgiden söz ettiğim bölümlerde[104] bu konu üzerinde daha fazla duracağımdan, burada genel olarak bilginin evrenselliğine değinmek yeterlidir sanırım.[105]

102 "Kendi -öz- idelerimiz" yani anlam ya da adsal özü tam olarak bilinebilen soyut terimlerin dile getirdiği soyut idelerimiz.

103 Bu kısımda insanın yalnızca analitik ya da açıklayıcı denen yargıları zorunlu ve evrensel doğruluk olarak bileceği, tüm sentetik yargıların olasılık dayanıklı olduğu mu ima ediliyor? Burada Kant'ın şu sorusu ortaya çıkıyor: - Herhangi bir durumda sentetik yargılar insan deneyiminin sınırları ve insani düşünce durumları uyarınca zorunlu ve evrensel olabilirler mi?

104 Bak. 4. Kitap, 5-8. Bölümler.

105 Şu halde insanın sahip olabileceği tüm bilgi, Locke'a göre (maddesel ve tinsel) tözler, soyut modlar (kipler) ve bağıntılara ilişkindir. Tikel tözlerde bilgi, onların bellek birikimi de dahil duyularda ve öz bilinçte yer alan edimsel görünümleri ile sınırlıdır. Tanıtlama yoluyla bilinen Tanrı dışında, kiplerin bilgisi evrensel düzeyde doğru olabilir; en geniş bilgilenme alanı olan soyut bağıntılarda ise bilgimizin düzeyini belirlemek güçtür.

4. BÖLÜM

BİLGİNİN OLGUSALLIĞI (GERÇEKLİĞİ)[1]

1. Belki de okuyucum, şu ana dek yalnızca hayal kurduğum düşüncesine kapılıp beni şu şekilde sorgulamaya kalkışabilir: "Bütün bu karmaşa ne için? Diyelim ki bilgi yalnızca kendi öz idelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun algısıdır: Peki bu idelerin neler olduğunu kim bilebilir? İnsan beyninin hayal gücü kadar sınır tanımaz bir şey daha var mıdır? Nerede düşler beslemeyen kafalar bulabiliriz? Eğer aklı başında ve bilge bir insan varsa, size göre onun bilgisi ile dünyanın en hayalperest insanının bilgisi arasında ne gibi bir fark vardır? Her ikisinin de

1 Deneme'deki bu bölüm Berkeley'in gençken enine boyuna tartışmaya karar verdiği bir bölümdür. İçinde yer aldığı felsefi girişim, duyusal nesnelerin gerçekliği deyimiyle demek istediğimizi ve algılayıcı ya da özbilinçli zihnin desteği olmadan edimsel gerçeklik varsayımında bulunmamızın akıllıca olup olmadığını saptama çabasıyla başlamıştır. Locke'un varoluş ve gerçeklik terimlerini yersiz kullanmasından yakınmaktadır. Deneme'ye göre "varoluş" anlama yetisine dışımızdaki her nesne ve içimizdeki her ide tarafından bildirilen bir yalın idedir. Locke, "gerçeklik" sözcüğünü kullanırken sahip olmamız gereken idenin doğası ve kökenini açıkça anlatmamaktadır. Bu, bize cisimlerde birincil diye de adlandırılabilecek olan yalın ideler ya da niteliklerin bu cisimlerde gerçekten var oldukları için gerçek diye adlandırılabileceklerinin söylendiği 2. Kitap, 30. Bölüm ve 8. Bölüm'den; gerçek özler hakkındaki birçok paragraftan; 9, 10, 11. Bölümlerle bağlantılı olarak bu bölümden çıkarılabilir ki 5, 6, 7 ve 8. Bölümler evrensel (tümel) önermeler, öz-deyimler ve sözel önermeler konularına girerek bu konudan ayrılmışlardır. Locke, "her gerçek bilgide bilinen ideler ilk örneklerine uygun olmalıdırlar ancak kimi idelerimizin ilk örnekleri hiçbir şekilde insanlarca yapılmayıp insan istencinden bağımsız ve insan anlama yetisince yetersiz kavranan nesneler olarak var olurlarken, kimileri de öznel gerçeklik taşımaları ve insan yapımı olmaları yüzünden kendi kendilerinin ilk örnekleridirler" demektedir.

kendi ideleri olduğu gibi, her ikisi de kendi ideleri arasındaki uyum ve uyumsuzluğu algılar. Aralarında bir fark varsa bile bu anlamda üstünlük daha fazla ve daha canlı ideleri olan insanda olacaktır.[2] Ve buna göre, sizin için, o daha fazla bilendir. Tüm bilgimizin, kendi öz idelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun algısında yattığı doğru ise, aklı başında bir insanın uslamlamaları ile çılgın bir insanın hayalleri eşit ölçüde kesindir. Şeylerin nasıl oldukları bir yana, bir insan kendi hayallerinin uyumunu gözlemleyip buna göre konuşur ki tüm doğruluk, tüm kesinlik de budur öyleyse...[3] Bir "harpi"nin (mitolojide yırtıcı kuş bedenli, kadın başlı canavar) bir santor (mitolojide insan başlı at) olmadığı, bir karenin bir daire olmadığı kadar kesin bir bilgi ve bir o kadar doğruluktur.

Fakat şeylerin gerçekliğinin peşindeki bir insana insanların *kendi kurgularına ilişkin* bilginin ne yararı olabilir? Değer verilmesi gereken, insanların hayalleri değil şeylere ilişkin bilgisidir. Uslamlamalarımıza değer kazandıran ve bir insanın bilgisini diğer insanınkinden öne çıkaran da düşler ve hayaller değil, şeylerin kendilerine ilişkin bilgidir yalnızca..."[4]

---

2 Hume, sonraları onların daha taze ya da daha canlı olmalarını, belleğimiz ve imgelemimizdeki idelerimizin tersine duyu izlenimlerinin ayırt edici bir özelliği olarak görüyor.

3 Bak. 1. Kitap 3. Bölüm, 25.

4 Descartes'ın deneyci kuşkuculuğu ile başlatılan ve farklı açılardan Locke ve Kant'ın yer aldığı, insan bilgisinin eleştirisi ile yeniden canlandırılan modern düşünce, öncesinde yer alan ve tepkisi olarak doğduğu otoriteye inanç dönemlerine aykırılık içerir. İdeleri görünüşleri oldukları nesnelerden soyutlama dolayısıyla bunların gerçeklikleri sorunu doğmuş ve bilginin kesinliği konusu, şeylerin yalnızca geçici görünüşler olduğu, kof bir gösteri olamayacağı mutlak bir güven sağlanmadan, öylece askıda bırakılmış gibidir. Yukarıda anılan cümlelerde olduğundan daha koyu bir kuşkuculuk yer almıştır Hume'da... Hume, çünkü, insan bilgisinin en son (nihai) yapısının ve inancın, Locke'un bu bölümde önerdiğinden daha derin bir araştırımını gerekli görmüştür.
Unutulmamalıdır ki kuşku, akılcı ilerleyen bilgi için zorunlu bir öncüldür ve ona eşlik eder; ancak sonunda Locke'un da başvurduğu, insan zihnini bilincinde olunmadan etkileyen güçlerle sınırlanır, hep.

2. Ben de karşılık olarak diyorum ki, eğer bilgimiz kendi idelerimizle sınırlı ve daha ötesine geçmiyor ise,[5] daha fazlası istendiğinde en ciddi düşüncelerimiz çılgın bir beynin hayallerinden çok daha yararlı değildir; ve en ciddi düşüncelerimiz üzerinde yükselen doğruluklar da, şeyleri düşleri yoluyla keşfeden ve bunlardan oldukça emin biçimde söz eden bir insanın çıkarımlarından daha önemli değildir. Fakat öncelikle, kendi idelerimizin sağladığı bilgiyle varılanın salt hayalgücüyle varılana yakın bir kesinlik olduğunu apaçık ortaya koymak[6] umudundayım ve inanıyorum ki, bir insanın genel doğruluklara ilişkin kesinliğinin tamamının buna dayandığı da böylece ortaya çıkacaktır.[7]

3. Zihnin şeyleri doğrudan değil onlar hakkında edindiği idelerin aracılığıyla bildiği apaçıktır.[8] Dolayısıyla, bilgimiz

5 Tüm yalın ideler ve nesnelere ilişkin bileşik idelerimizin bilinmesi ya da tam olarak yorumlanması gerektiğinde olduğu gibi demek istiyor: Çünkü bunların hiçbirinde bilgimiz idelerin kendilerinde son bulmuyor.

6 Stillingfleet'in kuşkuculuğun saklı olduğu temelden hareketle sürekli olarak akıl yoluyla kesinliğin karşıtı olarak koyduğu Locke'un ideler yoluyla kesinlik anlayışıdır. Bunun karşısında Locke, "bu söylediğim hiçbir şeye aykırı düşmüyor; çünkü akıl yoluyla kesinliğin ideler olmaksızın edinilebildiğini ne söyledim ne de varsaydım; düşünme olmadan uslamlayabileceğimiz ya da düşünme edimi sırasında zihinlerimizin doğrudan nesneleri olan ideler olmadan düşünebileceğimiz dışında bir şey demiyorum. Emin olduğumuz ölçüde idelerimiz olmalıdır ve bunun ötesinde ne kesinlik ne olasılık söz konusudur; bildiğimiz ya da inandığımız her şey birer önermedir ve hiçbir önerme iki idenin birbiriyle birleştirilmediği ya da birbirinden ayrıldığı bir formda oluşturulamaz." (Üçüncü Mektup, s.243)

7 Bak. 3. Bölüm, 31.

8 Reid'e göre bu önerme modern felsefi kuşkuculuğun esasıdır. Bak. *Araştırma,* Giriş (Reid); *Araştırma,* 12. Kısım (Hume) ve *Tartışmalar* (Hamilton, II.) Baştan sona ve tümüyle temsilci idelerle ilgili olan bilginin, kesinlikle belirsiz olması gerektiği ve gerçeklikle karşılıklılık içermediğinden asla gerçek bilgi düzeyine çıkamayacağı ileri sürülmektedir. Reid'in "tümüyle temsilci bir algıya" kesin olarak karşı çıkması ve şeyleri duyularla idelerden bağımsız algıladığımız yolundaki (sağduyu adı altındaki) varsayımı buradan çıkmaktadır. Fakat Locke'un sözünü ettiği "dış ve iç duyuma ait yalın ideler" şeylerin ve kendi zihnimizin kendilerini

idelerimiz ile şeylerin gerçekliği arasındaki uyum ölçüsünde gerçektir. Fakat buradaki ölçüt ne olabilir? Zihin, kendi öz idelerinden başka bir şey algılamazken, şeylerin kendileriyle uyumlu olduklarını nasıl algılar? Herhangi bir güçlük içermiyor gibi görünse de[9] bu noktada sanırım şeylerle uyumundan emin olabileceğimiz iki tür ide vardır.

4. İlki, önceden de gösterildiği üzere, zihnin hiçbir biçimde kendi kendine yaratamayacağı, zihne doğal yolla etkide bulunan ve orada Yaratıcımızın Bilgeliği ve İstenci ile bağışlanmış olan algılarını üreten şeylerin kaçınılmaz ürünlerini, yani yalın ide-

gösterdikleri görünüşlerdir ve bir biçimde görünüm kazanmaksızın şeyler algılanamazlar. Fakat, vurgulandığı üzere, Locke, sıklıkla, nesnelerin yalın ideleri veya görünüşlerinin aslında kısmen açığa çıkmış olan maddesel ya da tinsel tözleri gizledikleri yolunda bir anlatım kullanır.

9 Bu güçlük, Locke'un kendi bilgi ya da kesinlik tanımı ile açıklanabilir. (1. Bölüm, 2) Bilgi, Berkeley'in olması gerektiğini ileri sürdüğü üzere, gerçek nesnenin kendisi de bir ide olmadıkça, bir idenin diğeriyle uyumunun algısı olmalıysa, gerçek varoluşun bilgisinin bir idenin gerçekten var olan bir nesneyle uyumunun algısı olduğu nasıl söylenebilir diye sorulmaktadır. Gerçek nesne ya algılanamaz ya da bir ide olmalıdır; çünkü ideleri aşmak ve onların temsil ettikleri varsayılan şeyleri algılamak imkânsızdır: gerçeklik idelerimizin ide olmayanla bağıntısında değil ancak idelerimizin kendi aralarındaki özgül ayrılıkların ve bağıntıların içinde bulunabilir. Green buna göre, "yalnızca gerçek varoluşun kendisi bir ide ise, idenin onunla uyumunun bilinci ya da güveni bir bilgi olgusu olabilir; fakat varoluşu bir ide yapmak, bu gibi idelerin bu gibi varoluşla uyumu üzerine bütün kuşkuları anlamsızlaştırmak olur. Bir ide ile bilincin nesnesi olamayan arasındaki uyuma ilişkin bir algı ve güven söz konusu olamaz. Varoluş bir bilinç nesnesi, yani bir ide olmadıkça ve öyle sunulmadıkça bu konu çözüm bulamaz." (*Hume'a Giriş*, 59) Locke'un genel olarak bilgi ve gerçek varoluşun bilgisi üzerine tanımlarını yorumlayışı şöyledir: "Her bilgi bir (zihinsel) önermedir ve hiçbir önerme iki idenin ne birleşik ne de ayrı olduğu bilgi ya da onay nesnesi biçiminde oluşturulamaz." "İdesini taşımadığım bir şey, varolduğunu bildirdiğim zaman, bildirilen bir şeyin 'varoluşudur', yani bir varlıktır, ve bu önermede yer alan 'varoluş ve bir şey'e ilişkin idem de 'dünyada bir idesine sahip olduğum bir şey vardır' yolundaki önermede yer aldıkları biçimiyle sahip olduğum idem kadar açıktır." (Üçüncü Mektup, s.246) "Bir şeyin gerçekten varolduğunu biliyor ya da buna inanıyorsam, gerçek varoluşa ilişkin bileşik ide yüklemdir ve ona yüklenen ide gerçekten var olan bir şeyin bir görüntüsü olarak değerlendirilir. Bu noktada Leibniz Locke'la uyuşmaktadır.

leri içerir. Öyleyse yalın ideler düşsel kuruntular değil bizim dışımızda ancak bize edimsel etkisi olan şeylerin doğal ve sürekli ürünleridir ve beraberlerinde, aranılan ya da gereksinilen uyumu da getirirler: Çünkü şeyleri, bizde üretmeye yatkın oldukları görünüşler altında sunarlar: Böylece, tikel töz türlerini ayırt etmemizi, içinde bulundukları durumu anlamamızı ve dolayısıyla gereksinimlerimize göre değerlendirip yararımıza kullanmamızı sağlarlar. Zihindeki halleriyle beyazlık idesi ya da acılık idesi, tamamıyla, herhangi bir cismin zihinde bu idelerden biri ya da diğerini üretme gücüne karşılık geldiğinden, dışımızdaki şeylerle olabilecek ya da olması gereken tüm gerçek uyuma sahiptir. Ve yalın idelerimiz ile şeylerin var oluşu arasındaki bu uyum[10] gerçek bilgi için yeterlidir.

5. İkincisi, tözlere (nesnelere) ilişkin olanlar[11] dışındaki tüm bileşik idelerimizi içerir ki bunlar zihnin kendi başına yaptığı, herhangi bir şeyin kopyaları olarak oluşturulmayan, herhangi bir şeyin var oluşuyla bağıntılı olmayan ilk örneklerdir. Bu nedenle de asıllarıyla da, gerçek bilgi için zorunlu olan uyumdan yoksun olamaz. Kendisi dışında bir şeyi temsil etmekle yükümlü olmadıklarından da, yanlış bir temsilde bulunmaları söz

10 2. Bölüm, 14. Kısımda olduğu gibi burada da, Deneme boyunca yalın idelerimizin duyularımızda sunumu ya da kabulünün, bunların karşılığı oldukları ya da yaşayan bilgi formunda açığa çıkardıkları şeylerin gerçek varoluşunu öngerektirdiği, yolundaki varsayım akla dayandırılmaya çalışılıyor. 11. Bölümde bu varsayımın geçerliliği daha ayrıntılı biçimde ve 9. Bölümde özbilinç ile iç duyumun yalın ideleri çerçevesinde ele alınıyor. Şeylerin varoluşu ile kendi varoluşumuzun bu algısı, yalın ideleri edinmeye yönelik bilincin varlığı söz konusuysa, algılananın gerçekliğine ilişkin eşzamanlı bir yargı içerdiğinden, deneysel duyu verilerinden fazlasını gerektirir. Bak. Leibniz, *Yeni Denemeler*. Locke, etkin güç taşımayan maddesel tözler üzerine söylediklerini unutuyor (2. Kitap, 21. Bölüm, 2) ve duyulur nesnelerin gerçek niteliklerine gönderme yapmıyor.

11 Locke'un bilginin gerçekliği üzerine araştırması nesnelere ilişkin, edimsel olarak görünüm kazandıkları, yalın ideler ya da görünüşler, aynı nesnede algılanmayan idelerle birlikte varoluş ve art ardalık bağıntıları ve var olana ilişkin tüm somut bilgimizin son bulacağı saptanan üç gerçeklik aracılığıyla edindiğimiz bilgimizde odaklanmaktadır.

konusu değildir ve herhangi bir şeyle benzeşmemeleri sebebiyle de o şeyin doğru kavramına engel olmazlar: Yalnız bu, tözlere ilişkin olmayan tüm bileşik idelerimiz için geçerlidir. Başka bir yerde de açıkladığım gibi,[12] bunlar, zihnin kendi özgür seçimi ile,[13] doğada bir bağıntıları olup olmadığına bakmadan, bir araya getirdiği ide bileşimleridir. Sonuç olarak bu tür bileşimlerde, idelerin kendileri ilk örnekler olarak ele alınırlar ve şeylerse bunlara uyumları ile değerlendirilirler. Bu ideler alanında ulaşabileceğimiz tüm bilginin gerçek olduğundan ve şeylerin kendilerine eriştiğinden kesinlikle emin olabiliriz. Çünkü bu türden düşüncelerimiz, uslamlamalarımız ve söylemlerimizde şeyleri idelerimizle uyumları ölçüsünde kurgularız. Öyleyse bu tür idelerimizle kesin ve kuşkusuz bir gerçeklikten kopmuş olmayız.

6. Matematiksel doğruluklar alanındaki bilgimizin kesinliği kadar gerçek olduğu, beynin boş, anlamsız hayallerinin ürünü olmadığı kolayca kabul edilmelidir ve irdeleyecek olursak da yalnızca kendi öz idelerimize ilişkin olduğunu görürüz. Bir matematikçi, bir diktörtgen ya da bir daireye ait özellikleri ve doğruluğu kendi zihnindeki ide çerçevesinde düşünür. Çünkü matematiksel olarak var olan bu şeylerden biri ya da ötekini yaşantısı içerisinde tam olarak doğru bulamaması olasıdır. Fakat bir daire ya da başka bir matematiksel şeklin özellikleri ya da doğruluklarına ilişkin bilgisi var olan gerçek şeyleri içeren bilgisi ile aynı düzeyde doğru ve kesindir: Çünkü gerçek şeyler, matematiksel önermeler içinde, matematikçinin zihnindeki ilk örneklerle gerçekten uyumlulukları doğrultusunda irdelenirler. Bir üçgen idesi için üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğu yolundaki

12 Tüm soyut idelerin, kendilerinde kendi anlama yetimizin ürünleri olarak tümüyle bilinebilecek ve kendileri dışında ilk örnekleri olmayacak biçimde anlama yetisince işlendiği ileri sürülen 3. Kitap, 5. Bölüm'e bakınız.

13 "Serbest seçimimiz" ne yönde olursa olsun ve doğadaki bağıntılarını düşünmeksizin, soyut idelerimizi kesin olarak belirleyecek olan daha derin akıl doğruları yok mudur?

önerme doğru mudur? Gerçekten var olan bir üçgen için de bu doğrudur. Matematikçinin zihnindeki üçgen idesine tam anlamıyla uymayan herhangi bir şeklin varlığı, bu önermeden bağımsızdır. Dolayısıyla matematikçi, bu tür ideler üzerine bilgisinin gerçek bilgi olduğundan emindir: Şeylerin kendi ideleriyle uyumlarından ötesini aramadığından, *yalnızca zihnindeki idelerde varlık bulmaları* sonucunda bu şekillere ilişkin bilgisinden emin olur ve zihni dışında da gerçek bir var oluşa sahip olmaları durumunda doğruluklarına inanır: Çünkü yalnızca, her nerede ve nasıl var olurlarsa olsun hiç değişmeyen şekilleri düşünür.[14]

7. Anlaşılan o ki ahlaksal bilgi de matematiksel bilgi kadar gerçek kesinliğe yetkindir. Kesinlik, idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğunun algısından; tanıtlama, başka ya da aracı ideleri devreye girmesiyle bu uyumun algısından başka bir şey olmadığından; ahlaksal idelerimiz de matematiksel idelerimiz gibi, ilk örnekler oldukları ve böylece yeterli - eksiksiz ideler olduklarından,[15] onlarda bulabileceğimiz her uyum ya da uyumsuzluk matematiksel şekillerdeki kadar gerçek bilgi üretecektir.

8. [[16]Bilgi ve kesinliğe erişmek için belirtik idelerimizin olması zorunludur:] ve bilgimizin gerçek olması için de idelerin ilk

14 Bu, soyut matematiği salt analitik bilgi yapısına sokardı. Öncülleri ve sonuçlarının bugün sentetik yargı diye adlandırıldığı biçimiyle ve *apriori* kabulü, gerçekte Locke için yeni bir yaklaşımdır. Genel önermeler ve uslamlamalar, Locke'a göre, ya *apriori* analitik ya da *aposteriori* sentetik yapıdadırlar - kesinliklerimiz, bireysel olguların ötesine geçtiğimizde ikincisi, ve olasılıklarımız ikincisini içerir.

15 Buna göre, Locke'un mutlak kesin ve *apriori* tanıtlanabilir olduklarını savunduğu soyut ahlak bilimi, soyut matematikte olduğu gibi, deneysel olasılıklardan bağımsız ilk örnekler barındırır. Locke'un dil ve yöntemlerini titizlikle irdeler ve Kant'ın söylediklerinden tarihsel bir hata yapmaksızın bunların çıkarılmasının olanaksız olduğunu unutmazsak, bu sözü edilen, matematik gibi yalnızca bir analitik bilgi grubudur. Fakat Locke her birini, hiçbirinin sözcüklerin yapay tanımlarına dayalı salt sözel uslamlama grubu olmadığını belirtebilen bir özgül bağıntılar algısı olarak kabul eder. Bak. 9. Kısım ve dipnot.

16 İlk üç baskıda, "Bilgiyi kesinleştirmenin koşulu idelerimizin açıklığıdır" şeklinde bir ifade vardır. Bu, Stillingfleet'in, Locke'un "açık ve seçik"

örneklerine karşılık gelmesi gereklidir.[17] Bilgimizin kesinliğini, şeylerin gerçek var oluşlarını pek dikkate almadan, kendi idelerimiz çerçevesine sokmuş olmam sizi şaşırtmasın: Çünkü düşüncelerin dile geldiği ve doğruluk ile kesinliği aramayı iş edinmeye kalkışanların tartışmalarına egemen olan söylemlerin çoğunun, incelendiğinde, var oluşun hiç ele alınmadığı genel önermeler ve kavramlarla dolu oldukları görülecektir kanısındayım.[18] Matematikçilerin bir daireyi dört köşe yapma, koni kesimi ya da başka herhangi bir matematiksel alana ilişkin söylemleri bu şekillerden biri ya da diğerinin gerçek var oluşunu içermezler; fakat bu şekillerin zihinlerindeki idelerine dayalı tanıtlamaları, dünyada bir kare ya da dairenin varlığından bağımsız biçimde, aynıdır. Aynı şekilde, ahlaksal söylemlerin doğruluk ve kesinliği de, insanların yaşamları ve sözünü ettikleri de-

ideleri kesinlik için zorunlu gördüğünü ve ima yoluyla bulanık ya da bilinmez olan bir önermeden emin olacağımızı kabul etmediğini kanıtlamak üzere ortaya koyduğu paragraflardan biridir. Bu ve benzeri kısımlarda bunun belirtilmediğini iddia ederken, burada sözü edilen kesinliğin, bir şeyin tikel varoluşu değil de ahlak alanındaki genel önermelerin kesinliği olduğunu ve dolayısıyla bulanık ve karmaşık idesine sahip olduğumuz halde bir tikel varlık türünün varoluşundan emin olamayacağımız gibi bir görüşe kapılmadığını açıklayarak, kullandığı sözcükleri değiştirmeye söz vermiştir. "Nesne idesi, algılanan edimsel varoluşun idesiyle uyum içerecek yeterlilikte açık ve seçiktir; fakat kendi bulanıklığı ve karmaşıklığı yüzünden böyle bir algıyı üretecek biçimde diğer idelerin birçoğu ile karşılaştırmaya sokamayız ve tüm böylesi durumlarda ister istemez kesinlikten çıkarız." (Üçüncü Mektup, s.69, 72) Bak. 2. Bölüm, 15. Karşılaştırılan idelerin herhangi bir oranda bulanık ve eksikli olduğu bir önermenin doğruluğundan emin olup olamamamız bir yana, asıl konu inancın bilinmezleri içindeki kesinlik olasılığı ile ilgilidir.

17 Locke, bilgide gerçeklik konusunda "gerçekliğin yüklendiği ideler ilk örneklerine uyumlu olmalıdırlar," diye düşünmektedir. Nesnelerin bileşik ideleri dışında tüm bileşik idelerde ilk örneklerin, bizce yapıldığını kabul etmektedir. Yalnızca kendi içinde tutarlılık gerektiren öznel ürünlerdir bunlar. Her durumda analitik önermelerden oluşup oluşmadıkları üzerinde durmuyor.

18 Gösterildiği üzere, nesnel varoluşla ilgili mutlak kesin genel önerme adı veremeyeceğimizi; gerçek nesnelere ilişkin önermelerin hepsinin tikel olması gerektiğini ve onları genelleştirdiğimizde de bilgi değil olasılık düzeyine çıkabileceklerini kabul etmektedir.

ğerlerin (erdemlerin) dünyadaki var oluşlarıyla örtüşmezler; Tully'nin Görevleri (Cicero, *Görevler Üzerine*) de dünyada onun kurallarını tam anlamıyla uygulayan ve bize sunmuş olduğu ve yazarken yalnızca bir düşünce olarak varlık kazanmış olan erdemli bir insan örneğine göre yaşayan kimse yok diye daha az doğru (gerçek) değildirler. Eğer düşüncede, yani ide çerçevesinde, cinayetin ölüm cezasını hak ettiği doğruysa, bu, cinayet idesine uygun biçimde gerçekleşen herhangi bir eylemin gerçekliğinde de doğru olacaktır. Başka eylemler için bu önermenin doğruluğu geçersizdir. Ve buna göre, insanların zihinlerindeki idelerden başka özleri olmayan tüm diğer şey türleri için de bu söz konusudur.[19]

9. Bu noktada ahlaksal bilgi kendi ahlaksal idelerimiz ile kendi yarattığımız diğer kiplerin uzun uzadıya düşünülmesine dayandırılırsa, adalet ve ölçülülüğe ilişkin tuhaf kavramlar oluşmaz mı, her insan erdemler ve erdemsizliklere ilişkin idelerden kendi istediklerini anlayacak olursa bir karmaşa doğmaz mı, diye sorulacaktır. Bir insan dört köşeli bir üçgen ya da dört dik açılı bir yamuk yaptığında, açıkçası şekillerin adlarını değiştirip matematikçilerin her zaman başka bir adla andıkları şekle yeni bir ad verdiğinde, tanıtlamada ne kadar bozulma ya da şekillerin özellikleri ve birbiriyle bağıntılarında ne kadar değişme oluyorsa, şeylerin kendilerinde ve uslamlamalarında da ancak bir o kadar karmaşa ya da bozukluk söz konusudur. Diyelim bir insan kendi başına biri dik açı olmak üzere üç açılı bir şekil idesi oluşturdu ve ona eşkenar, yamuk ya da istediği herhangi bir adı koydu; bu idenin özellikleri ve hakkındaki tanıtlamalar eşkenar üçgen adına uygun olacaktır. Ad değişikliği bu yeni adla ifade edilen idenin ne olduğunu bilmeyen birini en başta şaşırtır; ancak şekil çizilir çizilmez vargılar ve tanıtla-

19 Öyle ki soyut matematik ya da etikte ve soyut idelerle haşır neşir bilimlerde genel sonuçlar, bilgi için vazgeçilmez olan akılsal zorunluluğu içerebilirler.

malar da apaçıklaşır. Ahlaksal bilgide de durum aynen böyledir; diyelim, bir insan başkalarının dürüstçe edindikleri ideyi onlardan izinsiz kendine almış olsun ve bu ideye *"adalet"* desin. Burada karşılık gelen ide olmasızın adı alıp kendine ait başka bir ideyle birleştirmekle yanılgıya düşer: Fakat ideyi o addan soyutlar ya da konuşanın zihnindeki haliyle alırsa, *adaletsizlik* diye adlandırdığınızdaki şeylere karşılık gelecektir. Aslında ahlaksal söylemlerdeki yanlış adlar genellikle daha da bozukluk doğururlar, çünkü şeklin, çizilip görülmesiyle adı geçersiz ve anlamsız kıldığı matematik alanında olduğu kadar kolayca düzeltilmezler. İfade edilen şey varsa ve göz önündeyse bir işarete ne gerek vardır? Fakat ahlaksal kiplere ilişkin bileşik idelerin kuruluşuna eşlik eden birçok bozukluk yüzünden, ahlaksal ideler alanında bu kolayca ve çabucak yapılamaz. Tüm bunlara karşın, eğer, matematikte olduğu gibi, aynı anlaşılır ideleri, adlarının peşinde sürüklenmeden, korumaya ve birbirleriyle bağıntıları içinde izlemeye özen gösterirsek, bu idelerden herhangi birini dildeki sözcüklerin her zamanki anlamlarına ters düşen biçimde adlandırmak, yalnızca aralarındaki çeşitli uyum ya da uyumsuzluklara ilişkin kesin ve tanıtsal bilgiye sahip olmamızı engeller. Oysa söz konusu ideyi onu temsil eden işaretten ayırabilsek, hangi sözcükleri kullanırsak kullanalım, bilgimiz de eşit ölçüde gerçek doğruluk ve kesinliğin keşfinde yol alır.[20]

10. Dikkate almamız gereken bir nokta da; Tanrı ya da başka bir yasa koyucunun ahlaksal adları belirlediği durumda, belli bir adın ait olduğu türün özünü oluşturmuş olmalarıdır; ve bu noktada onları başka türlü kullanmak ya da uyarlamak yerinde ol-

20 Locke gerçekte burada, matematiksel ve ahlaksal idelerin bağıntılarına, adlarından bağımsız olarak, bağlı bulunan bir zihinsel zorunluluğu kabul etmektedir, fakat ciddi bir biçimde doğası ve kaynağını irdelemede duraksamamaktadır. Doğadaki karşılıkları olan bir şeyden ayrı olarak, matematikçilerce tanımlanan soyut doğruluklar neden sonsuz ve değişmez doğru olarak kabul edilirler? Locke, bu sorunun anlamından habersiz görünmektedir.

maz: Oysa diğer durumlarda onları ülkenin genel kullanım biçimine aykırı kullanmak yalnızca konuşmanın uygunsuzluğunu gösterir. Ancak bu bile, takma adlı idelerin tam olarak irdelenmesi ve karşılaştırılması sonucu edinilecek olan bilginin kesinliğini sarsmaz.[21]

11. Üçüncü olarak, bizim dışımızdaki ilk örneklere bağlanmış olduklarından, onlara göre değişiklik gösterebilecek ve böylece haklarındaki bilgimizin gerçek olmaktan çıkabileceği türde bileşik ideler vardır.[22] Doğanın yapıtlarından alındığı varsayılan bir yalın ideler öbeği içeren cisim idemiz, şeylerin kendilerinde birleşik bulunanlardan daha çok ya da farklı ideleri birleştirme yoluyla onlardan ayrılabilir. Buradan çıkan sonuç şu ki, bu yüzden şeylerin kendileriyle tam uyum gösteremezler ve sıklıkla göstermezler de.[23]

12. Öyleyse şeylere uyumları sayesinde[24] bize gerçek bilgiyi sunabilecek olan nesne idelerine sahip olmak için, kiplerde olduğu üzere, daha önce bir arada olmamış ideleri hiç uyumsuzluk taşımıyorlarmışçasına bir araya getirmek yetersizdir: Örneğin, kutsal şeylere saygısızlık ya da yalan yere yemin etme gibi ideler böylesi olguların varlığı öncesinde de, sonrasında olduğu kadar gerçek ve doğru idelerdir. Fakat dışımızdaki ilk örneklere

21 Soyut kavramlarımıza istediğimiz ad ya da takma ad verebiliriz. Bilgiyi oluşturan, ad ya da takma ad değil kavramlar ve algılanan bağıntılarıdır.

22 Nesnelerde bir arada bulunan niteliklere ilişkin bir bilgi olasılığını araştırdığımız zaman bilginin gerçekliği konusundaki bu araştırmada çekişme uzar. Burada, Locke'a göre, gerçek bilginin koşulsuz kesinliği olasılık sanılarına güvenir ya da bilgisiz hale düşmemize neden olacak biçimde yok olur gider.

23 Başka yerlerde de ileri sürdüğü üzere, uyumu zihinsel zorunluluk olarak algıladığımızdan değil fakat olası olanı önceden görüyoruz diye uyum gösterirler. Bak. 2. Kitap, 23. Bölüm, 1. Nesnelerin adsal özleri olan bileşik ideleri, kavranamaz olan gerçek özlerle yüzleştirilmektedir: Tüm diğer bileşik ide türlerini içeren önermeler yalnızca adsal özlerle ilgilidir.

24 "Tutarsızlık taşımayan" - Tikel nesnelere ilişkin bir şey barındıran önermeler evrendeki olgular sürecinden bağımsız değillerken, zaman ve hallerinden bağımsız salt analitik önerme olmanın ölçütüdür bu.

bağlanmış[25] olan ve kopyaları sayılan nesne idelerimiz, var olan ya da var olmuş olan bir şeyden alınmalıdır: Alındıkları herhangi bir model olmaksızın yalnızca düşüncelerin keyfince bir araya getirilen idelerden oluşturulmamalıdır; şu da var ki böyle bir birleşimde hiçbir tutarsızlık algılayamamız da söz konusu olabilir. Nesnelerin, yalın idelerimizin dayandığı ve bu idelerden bir kısmının sıkı bir birlik kurup ötekileri dışlamalarının da asıl nedeni olan gerçek yapısını bilmediğimizden, doğadaki uyum ya da uyumsuzluklarından, deneyim ve duyusal gözlemlerimiz ötesinde emin olabileceğimiz çok az idemiz vardır.[26] Demek ki, nesnelere ilişkin bilgimizin gerçekliği, onlara ilişkin bileşik idelerimizin doğada bir arada bulundukları[27] keşfedilmiş olan yalın idelerden kurulu olmaları gereğine dayanmaktadır. Bu doğrultuda doğru olan yalın idelerimiz, belki de çok yeterli kopyalar olmamalarına karşın, nesneler hakkındaki (eğer varsa) gerçek bilgimizin özneleridirler. Bu (açıklandığı üzere) çok ileri gidemez: Ancak ilerlediği düzeyde de gerçek bilgidir. Taşıdığımız idelerin diğerleriyle uyumunun gözlemi de bilgidir. Bu ideler soyut ise, oluşan, genel bilgidir. Fakat nesneler üzerine gerçek bilgiye varmak için ideler, şeylerin gerçek var oluşundan edinilmelidir.[28] Herhangi bir nesnede bir arada gözlemlediğimiz[29] yalın ideleri

25 Var olan nesnelere ilişkin bileşik idelerimiz, bu bağlamda, duyularla sunulabilen (maddesel tözlerde) yalın ideler ya da görünüşlerin ya da (kendi tinsel tözümüzün işlemlerinde) iç duyumun ürünlerinin kopyaları olmalı ve onlara uymalıdırlar.

26 Evrendeki nesnelere ilişkin bilgimizi böylece deneyime dayandırmış oluyor; oysa soyut idelerin matematiksel ve ahlaksal bağıntılarına ilişkin bilgimiz bağımsızdır ve zihinsel zorunluluk halinde algılanır ve Locke "tüm bilgimizin deneyimden kaynaklandığını" ileri sürmüştür. (2. kitap, 1. Bölüm, 2.)

27 Duyularımız ya da kendi zihinsel işlemlerimizin iç duyumu yoluyla... Sürekli bir arada olduklarına dikkatimiz çekilmiştir ve buna göre tek bir şey ya da nesneye ait olduklarını sanmaktayız. Bak. 2. Kitap, 23. Bölüm. 1.

28 "Şeylerin gerçek varoluşundan edinilmiş olan ideler" ne demektir? Dış ya da iç duyumda tinsel işlemlerimizin görüntü kazandığı yalın ideler ya da cisimlerin nitelikleri ya da yalın ideleri olarak edimsel biçimde sunulmaları ya da sunulmuş olmaları demek değildir.

29 Yani, edimsel duyu-algısı ya da edimsel özbilinçte ve bunlar aracılığıyla...

güvenle yeniden birleştirebilir ve nesnelerin soyut idelerini oluşturabiliriz. Çünkü doğada bir birlik göstermiş olan ideler yeniden birleştirilebilirler.

13. Bunu enine boyuna düşünür ve düşüncelerimizi ve soyut idelerimizi, bilinen adların önceden belirlemiş ve sözde açığa çıkarmış olduklarından başka nesne türleri yokmuş ya da olamazmış gibi adlarla sınırlandırmazsak, nesneleri olduğundan daha özgür ve belki de daha az bulanık biçimde düşünürüz.[30] Kırk yıllık bir yaşam süresince hiçbir akıllılık belirtisi göstermeyen budalaların insan ile hayvan arası bir şey olduklarını söylemem, çok tehlikeli bir yanlışlık olarak görülmezse de fazlasıyla aykırı bulunabilir. Bu önyargı, insan ve hayvan adlarının aralarına başka bir türün giremeyeceği biçimde gerçek özlerle belirlenmiş ayrı türleri temsil ettikleri biçimindeki yanlış bir varsayıma dayanmaktadır: Oysa bu adlardan ve aynı adlı bütün nesnelerin tam ve eşit pay aldıkları, doğa ürünü özgül türler varsayımından, yani, bütün nesnelerin, kalıptan çıkmış gibi biçim aldıkları belli sayıda özlerinin bulunduğu kuruntusundan kurtulsak, o zaman, tıpkı akıl taşıyan bir eşek kılığının idesinin insan veya hayvan idesinden başka, ikisi arasında ya da ikisinden de ayrı oluşu gibi, akılsız bir insanın şekil, hareket ve yaşamına ilişkin idenin de bir o kadar seçik olduğunu ve insandan da hayvandan da farklı bir tür oluşturduğunu görürüz.

14. Budalaların insan ve hayvan arası bir şey olduğu kabul edilebilirse, herkes bunların ne olduklarını öğrenmek isteyecektir. Buna yanıtım, "onlar budalalardır" şeklindedir: Budala sözcüğü, insan ve hayvan sözcüklerinin içeriklerinin ayrılığını ortaya koydukları ölçüde, insan ya da hayvanın anlamından başka

30 Yani adsal özlerimizin, türleri deneyimimizde kendilerini sunan tüm gerçek nesnelere uyumlu kılmadıklarını anımsamalıyız. Locke bilinen adların önceden belirlemiş oldukları dışındaki nesne türlerine gereksinimi, kendi adsal özlerine sahip budala, ucube adlarına gereksinimle açıklamayı sürdürmektedir.

bir şeyi dile getirmeye uygundur.[31] İyice irdelenirse bu, soruna bir çözüm sunar ve benim demek istediğimi de, daha fazla söze gerek kalmadan, ortaya koyar. Kimi insanların, herhangi birinin konuşma biçimlerini terk etmeye kalkıştı mı dinin tehdit altında olduğunu görmeye yönelik çabalarından, böyle bir yaklaşımı nasıl değerlendireceklerini tahmin edemeyecek kadar habersiz değilim; kuşkusuz budalalar insan ile hayvan arası bir yerde iseler, öteki dünyada ne olacaklardır diye sorulacaktır. İlk olarak derim ki, bunu bilmek ya da araştırmak benim işim değil. Ayakta kalmak ya da kalmamak yaratıcılarının elindedir. Bizim belirlemelerimiz, onların konumunu daha iyi ya da daha kötü yapmaz. Yarattıklarını bizim sığ düşünce ya da görüşlerimize göre biçimlendirmediği gibi bizim kurgularımız doğrultusunda da adlandırıp türlere ayırmayan yüce yaratıcı ve cömert Tanrının denetimi altındadırlar. Yaşadığımız dünya hakkında çok az şey bilen bizler, buradan sonra bu varlıkların gireceği farklı konumları kesin olarak tanımlayamamaktan rahatsızlık duymayız sanırım. Tanrının bilme, söyleme ve uslamlama yetkinliği olan herkese bu dünyada yaptıklarına göre değerlendirilip kabul edileceğini bildirdiğini bilmek yeterlidir.

15. Ayrıca, bu insanların (Budalaları öteki dünyadan mahrum edeceksiniz?) sorusunun temeli, her ikisi de yanlış olan varsayımlardan birine dayanmaktadır. Bu varsayımlardan ilki bir insanın dış görünüş ve kılığına sahip her şeyin, bu dünyadan sonraki ölümsüz bir gelecek için tasarlanmış olduğu yolundadır: İkincisi ise, insandan doğan her şey böyle bir geleceğe sahip olmalıdır şeklindedir. Bunlar bir yana, böylesi sorular temelsiz ve gülünçtür. Öyleyse kendileri ile budalalar arasında, aynı özden olmaları, dolayısıyla, ilineksel bir fark olduğunu düşünenlerin, ölümsüzlüğün cismin bir dış görünüşüne bağlanmış olduğunu

31 Bak. 3. Kitap, 6. Bölüm, 26.

imgeleyip imgelemeyeceklerini irdelemelerini istiyorum; bu, sanırım olumsuz yanıt vermelerini sağlamaya yeterli olacaktır. Duyduğum kadarıyla, bu konuya fazlasıyla dalmış olanlar da dahil hiç kimse, bütünüyle duyulur dış özelliklerden oluşan bir biçime bundan dolayı ölümsüz yaşamı onaylayacak ya da ölümsüzlüğü bunun mutlak sonucu olarak görecek biçimde düşünmemiştir ya da herhangi bir madde kütlesinin bu dünyada yokoluşunun ardından şu ya da bu bu biçimde yapılmış ya da görülür kısımlarının oluşturduğu belli bir şekle sahip diye sonsuza dek duyu, algı ve bilgi konumuna getirileceğini kabul etmiş değildir. Ölümsüzlüğü yüzeysel bir biçime dayandıran böylesi bir görüş ruh ya da tin düşüncelerinin hiçbirine açık kapı bırakmamaktadır; bu düşünceye göre şimdiye dek yalnızca cisimsel varlıkların ölümsüzlük kazandığı diğerlerininse buna ulaşamadığı söylenmektedir. Bu, şeylerin içinden çok dışına mal etmektir, ölümsüzlüğü; ve bir insanın üstünlüğünü, ruhunun iç yetkinliklerinden çok bedeninin dış görünüşüne dayandırmaktır: Bu da, diğer cisimsel varlıklardan üstünlüğü, diyelim ki, sakal kesimi ya da giysisinin biçimine bağlı olmak üzere bir insana ölümsüzlük ve sonsuz yaşam hakkı tanımaktan farklı değildir. Bedenlerimizin şu ya da bu dış görüntüsü, bir insanın giysilerinin hiç eskimeyeceğine ya da onu ölümsüz kılacağına ilişkin akılcı zeminler olmaması gibi, ölümsüz yaşam güvencesi de vermez. Belki de kimsenin şeklin bir şeyi ölümsüz kıldığını düşünmediği ancak ölümsüz olanın akıllı bir ruh barındırdığının işareti olan şekil olduğu söylenebilir. Acaba bunu böyle bir şeyin işareti yapan nedir ya da kimdir: Asla istenç yapmıyor bunu. Buna inanmak için kimi delillere ihtiyaç vardır. Bildiğim hiçbir şekil konuşmaz. Bir heykel gibi hiçbir yaşam izi taşımayan bir ölü bedenin şeklinden dolayı içinde yine de canlı bir ruh barındırdığı söylenebilirse de, bu, yaşamı boyunca bir hayvandan da çok akılsız davranışlar sergileyen bir budalanın akıllı

bir varlığın dış görünüşüne sahip diye akıllı bir ruh taşıdığını söylemek kadar mantıklı olabilir.[32]

16. Fakat akıllı ebeveynlerden doğduğu, dolayısıyla akıllı bir ruha sahip olması gerektiği de düşünülebilir. Bilmiyorum bu hangi mantığa dayandırılabilir. Eminim ki bu, insanların hiçbir yerde kabul etmediği bir sonuçtur. Çünkü bunu kabul etselerdi, her yerde yaptıkları üzere, sakat ve tuhaf doğanları yok etmeye kalkışmazlardı. Evet, bu yok edilenler ucube yaratıklardır. Öyle olsa bile, sizin saçma sapan konuşan, aptal, densiz budalanız ne olur? Bedendeki bir kusur mu yoksa zihindeki bir kusur mu ucube yaratır? Bir burun ya da boynun olmaması mı bir ucube yaratıp insan sınıfından çıkarır onu, yoksa akıl ve anlama yetisinin yokluğu mu? Bu, bugün çürütülmüş olan her şeyi yeniden canlandırmak, her şeyi şekle yükleyip bir insanı dış görünüşüyle ölçmektir. Bu konuda sıradan bir uslamlama doğrultusunda insanların, bütünüyle şekle önem verdiğini ve insan türünün

32 Bak. 3. Bölüm, 6. Locke, sıklıkla, insanların doğal ve zorunlu ölümsüzlüğü konusuna ve insandaki özbilincin *maddesel olmayışı* ile ölümsüzlüğün bağıntısına dönmektedir. Nesnelerin en son (en yüksek) nedeninde maddenin, bilinçten, belki de tüm etkin güçten (2. Kitap, 21. Bölüm, 2) yoksun olduğunu ve de yaratılmış olması gerektiği ya da bir varoluş başlangıcının olması gerektiğini kabul eder. Aynı zamanda, Tanrının maddesel bir organizmaya özbilinçli etkinlik bağlayabildiğini yadsıyacak derecede Tanrının gücünü sınırlamaya karşı çıkar; çünkü görünüşte etkin olan diğer güçlerin tamamı, aynı biçimde, doğal zorunluluk yüzünden tümüyle bu güçlerden yoksun olan maddesel tözlere bağlı olmaktadır. Duyulur nesnelerin kendilerindeki mutlak güçsüzlük ve tüm görünür güçlerinin Kutsal Güce bağlanması, Democritus ya da Hobbes'tan çok Berkeley'e benzer biçimde zihne öncül ya da üstün zorunluluk yüklemeyen Locke'un antropolojik materyalizminde içerilir gibidir. Niyeti, insandaki özbilincin doğrudan bağlı olduğu ya da rakip tarafların sandığından daha dolaylı olarak Tanrısal düzence belirlenen töz türü üzerine çatışmayı ele almaktır. Çünkü Tanrı özbilinçli yaşamı bu dünyada bağlı olduğu maddesel tözden ayrı uzatabilir ve bağımsız tinsel töz olduğu tanıtlanabilseydi bile, Tanrı tinsel tözü de maddesel töz kadar kolayca yok edebilirdi. Locke'un, nesneleri kendilerini açığa vurdukları ideler ya da niteliklerden soyutlama eğilimi burada yeniden belirmiş durumda.

özünü, ne kadar reddederlerse etsinler tümüyle dış görünüşe indirgediklerini göstermek için düşüncelerini ve davranışlarını birazcık daha izlemek yeterli olacaktır ve bunun sonunda yaklaşımlarının böyle olduğu ortaya çıkacaktır. "Kılığı düzgün budala" bir insandır, öyle görünmese de akıllı bir ruha sahiptir: Bundan emin olduğunuzu söylüyorsunuz; biraz daha uzun ve sivri kulaklar ile normalden daha yassı burun düşünün. O zaman şöyle bir duraklarsınız: Daha dar, yassı ve daha uzun bir yüz denince şaşırıp kalırsınız: Bir hayvana benzer özelliklerden daha da ekleyip kafasını tümüyle bir hayvanınki gibi yaptığınızda ortaya çıkan bir ucubedir; ve size göre bu hiç akıllı ruh taşımayan bir yaratıktır ve yok edilmelidir. Öyleyse sorarım; doğru ölçüt nerededir? Şeklin akıllı bir ruh barındırdığı uç sınırları oluşturan nedir? İnsan ceninleri yarı hayvan yarı insan görünümünde ve diğerleri dörtte üç hayvan dörtte bir insan kılığında belirdiğinden, insan ya da hayvan kılığına yakınlıklarının farklılaşması ve çeşitli derecelerde insansı ya da hayvansı görünümlerde olmaları olasıdır. Doğrusu bu varsayıma göre, hangi yüz hatlarının bir akıllı ruhu barındırma yeteneğinde olduklarını bilmek isterdim. Acaba ne türden bir dış görünüş içinde böyle bir şeyi barındırıp barındırmadığına ilişkin kesin bir işarettir? Bunlar çözümlenene dek, insan hakkında rasgele konuşmuş oluruz: ve korkarım, hep kendimizi doğada ne olduğunu bilmediğimiz yerleşik ve değişmez türlere ilişkin imgelemeler ve belli seslere kaptırdıkça böyle konuşmayı sürdürürüz. Fakat yine de bize şekilsiz bir ceninin ucube olduğunu söylemekle işin içinden çıktıklarını sananların insan ve hayvan arası bir tür oluşturarak karşı çıktıkları hatanın aynısına düştüklerinin görülmesini isterim. Bu durumda ucube dedikleri (eğer bu sözcük bir anlam taşıyorsa) hayvan ya da insan olmayan ancak her ikisinden de bir parça taşıyan bir yaratık değil midir? Zaten bu, sözü geçen budala için de geçerlidir. Şeylerin doğasını tam an-

lamıyla kavramak, onları temelsiz kurgularımızla değil de yetilerimizin onların kendi varlıklarına ilişkin keşifleri aracılığıyla irdelemek istiyorsak, bu yaygın tür ve öz kavramından kurtulmamız zorunludur.

17. Sözcük ve türlerin, alışkın olduğumuz kavramları içinde bizi yönlendirmemeleri konusunda pek dikkatli olmadığımızı düşündüğümden, bu konuyu ele aldım. Çünkü özellikle nesneler üzerine açık ve seçik bilgiler edinmemize karşı büyük engellerden birinin burada yattığını ve doğruluk ve kesinlik konusundaki güçlüklerin büyük bölümünün buradan kaynaklandığını düşünüyorum.[33] Gözlem ve uslamlamalarımızı sözcüklerin pençesinden kurtarmayı becerebilseydik, düşüncelerimizdeki bu aksaklıkları büyük ölçüde giderebilirdik: Fakat yine de türler ile özlerinin,[34] onların işaretleri olmak üzere adlar verdiğimiz soyut idelerimiz dışında bir şey oldukları sanısından kurtulamadığımız sürece, bu bizi, başkalarıyla konuşmalarımızda sıkıntıya sokmayı sürdürürdü.

18. İdelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu algıladığımız her durumda bir bilgi vardır[35] ve bu idelerin şeylerin gerçekliğiyle uyumundan emin olduğumuz her durumda da bir gerçek bilgi vardır.[36] İdelerimizin şeylerin gerçekliği ile uyu-

33 Yani bilginin yer aldığı ve koşulsuz kesinliğin dayandığı algı, sözcüklerin bozuk kullanımı ve türler ile adsal özlerin yapaylığının göz ardı edilmesi sonucu bulanıklaşır.

34 Yani insan bilgisi ile elde edilebilir oldukları sürece.

35 "İdeler yoluyla kesinlik yöntemimde hiçbir kesinlik ölçütümüzün olmadığını söylüyorsunuz. İki idenin uyum ya da uyumsuzluğunu algılamak ve algılamamak, sanırım, bir insanın emin olmadığını emin olduğundan ayırt etmek için bir ölçüttür. Belirsizlikten kesinliği ayırt etmeye ilişkin başka ya da daha iyi bir ölçütünüz var mı?" (Üçüncü Mektup, s.289)

36 Şeylerin gerçekliğine ilişkin nesnel kesinliğimizi inanç ya da güvene dayandırmaktadır ve bu güvene kendiliğimizden sahip olduğumuzu kabul etmektedir.

muna ilişkin işaretleri verdikten sonra, bu kesinliğin, gerçek kesinliğin nerede yattığını da göstermiştim sanırım.[37] Başkaları ne derse desin, bu benim için şimdiye dek saptadığım en büyük eksikliklerden biri idi.[38]

37 Çünkü edimsel olarak duyularımıza sunulan yalın ideler ya da niteliklerde ya da iç duyumda edimsel olarak sunulan zihinsel işlemlerimizin yalın idelerinde böyle olduğunu ileri sürmektedir. Gerçeklik idemiz en önemli idemiz olsa da, Locke, bu idenin doğası ve kaynağı hakkında çok az şey söyler. Bir özneye gerçek varoluşu yüklediğimizde aslında neyi yüklemiş oluruz? "Gerçekten var olan şey" teriminin tam içeriği nedir?

38 Bak. 2. Bölüm, 14; 3. Bölüm, 21; 9. Bölüm; 11. Bölüm ve edimsel duyu algısı ile özbilincin imgeleme ve soyutlama ürünü olan kuruntularla karşılaştırıldığı değişik yerler...

5. BÖLÜM

GENEL OLARAK DOĞRULUK

1. *Doğruluk* nedir? Bu soru yüzlerce yıldır sorulagelmiştir; ve tüm insanlığın araştırdığı ya da araştırır göründüğü bir şey olduğundan,[1] ne olduğunu dikkatle incelemek ve zihnin onu yanlışlıktan nasıl ayırt ettiğini görmek için doğası hakkında bilgilenmek boş bir çaba olmayacaktır.

2. Bana göre doğruluk, sözcüğün tam anlamıyla, *"işaretlerin, ifade ettikleri şeylerin birbiriyle uyuşup uyuşmamalarına göre birleştirilmesi ya da ayrılması"*ndan başka bir şey değildir.[2] Burada işaretlerin birleştirimi ya da ayrılması, başka bir deyişle *"önerme"* diye adlandırdığımız şeydir. Öyle ki doğruluk, haklı olarak, yalnızca önermelerle ilintilidir[3] ve ideler ve sözcükler

---

1 "Bu dünyada insan mükemmelliğinin asıl unsuru ve tüm diğer erdemlerin anası doğruluk aşkına doğruluğu sevmektir..." (Locke'tan Collins'e, 29 Ekim, 1703 - Gerçekten de yaşamı boyunca ruhuna egemen olan düşüncenin benzeri ifadelerinden biridir bu) Bak. 19. Bölüm, 1.

2 Leibniz bunun doğruluğu sözcüklerden ibaret kıldığından yakınarak, böylece farklı dillerle ifade edilen aynı anlamın aynı doğruluk olamayacağını belirtiyor. *Yeni Denemeler*, IV. 5. Bölüm. Fakat Locke'ta işaretler, bizim birincil idelerimizdir; hemen arkasından yeterince açıkladığı üzere, sözcüklerimiz ise ikincil ve daha az önemdedirler. Bak. 21. Bölüm, 4.

3 Deneme'nin *bir zihinsel önermenin insan bilgisinin birimi* olduğu yönündeki çizgisiyle verilmek istenen, doğruluğun tek tek idelere değil yalnızca (zihinsel ve sözel) önermelere özgü olduğudur. Bak. 2. Kitap, 22. Bölüm, 1. Locke doğruluğu, şeylerin, kendiliğinden öz-niteliği değil diğer ilk örneklerle bağıntıları çerçevesindeki niteliği olarak görüyor. Doğruluk dolayısıyla bireysel yargının, deneyimden edinilen tikel verilerde saklı düşünce ile uyumudur.

olmak üzere herkesçe kullanılan iki tür işaret olduğu gibi zihinsel ve sözel iki tür de önerme vardır.

3. Açık bir doğruluk kavramı oluşturmak için düşünce doğruluğu ve sözcüklerin doğruluğunu ayrı ayrı ele almak gereklidir. Çünkü zihinsel önermeler söz konusu olduğunda, sözcüklerden ister istemez yararlanmak gerekir ki bu durumda da zihinsel önermelerden verilen örnekler, zihinsel olmaktan çıkıp derhal sözel olurlar. Çünkü bir zihinsel önerme, idelerin adlardan yalıtılmış halde zihnimizdeki biçimleriyle düşünülmesinden başka bir şey olmadığından, sözcüklere dökülür dökülmez zihinsel önerme doğasından sıyrılır.

4. Zihinsel ve sözel önermeleri ayrı ayrı ele almayı güçleştiren, insanların hepsinin değilse de çoğunun kendi kendine düşünür ve uslamlama yaparken, en azından bileşik ideler söz konusu olduğunda, ideler yerine sözcükleri kullanmalarıdır. Bu, dikkatlice kullanılırsa açık ve oturmuş idelerine sahip olduğumuz şeylerin neler olduğu ve olmadığını gösterecek bir belirteç görevi görebilecek türde idelerimizin eksikli ve belirsiz oluşunun önemli bir göstergesidir. Çünkü zihnimizin düşünme ve uslamlama sırasında izlediği yolu dikkatlice gözlemlersek, sanırım, kendi düşüncelerimiz çerçevesinde *beyaz* ya da *siyah, tatlı* ya da *acı,* bir *üçgen* ya da bir *daire* üzerine önermeler yaptığımızda zihnimizde bu idelerin kendilerini, adlar üzerinde düşünmeden kurabildiğimizi ve de çok kez kurduğumuzu görürüz.[4] Fakat bir *insan,* bir *vitriol* (zaç, göztaşı), *dayanıklılık, şan-şeref* gibi daha bileşik ideler üzerine önermeler yaptığımız ya da onları irdelediğimiz zaman genelde ide yerine adı koyarız;[5] çünkü bu adların dile getirdiği ideler çoğunlukla karmaşık, belirsiz ve eksikli olduğundan, katışıksız idelere göre düşüncelerimizde

4 Bu demektir ki, beyaz ya da siyah nesneler gibi, zihinsel imgelerin bilincinde isek, düşüncemiz, simgesel değil, sezgiseldir.

5 Bu örneklerde yer alan düşüncemiz sezgisel değil yalnızca simgeseldir.

daha çabuk beliren, daha açık, kesin ve seçik olan adları üzerine düşünürüz; dolayısıyla, kendi içimizde derin düşünme, uslamlama ve sessiz zihinsel önermeler yapma durumunda bile idelerin kendileri yerine sözcükleri kullanırız. Daha önce de belirtildiği üzere, tözler alanında da idelerimizin eksikli oluşu[6] buna yol açar; çünkü biz hiç idesini taşımadığımız gerçek özün yerini de adla doldururuz. Kiplerde ise, onları oluşturan yalın ide kalabalığıdır buna sebep.[7] Çoğu karma olduğundan ad, anımsanması ve zihne tam anlamıyla yansıtılması zaman ve dikkat gerektiren bileşik idenin kendisinden daha kolay ortaya çıkar ki bu daha önce böylesi bir çabaya girmiş insanlar için de değişmez: Ayrıca belleklerinde dillerine ait ortak sözcüklerin çoğunu barındırıp da belki de yaşamları boyunca bunların hangi belirtik idelerin yerine geçtiğini asla düşünmemiş olanlar için bu tümüyle imkânsızdır. Kimi karışık ya da bulanık kavramlar onların işini görmüştür hep; ve *din-vicdan, kilise-inanç, güç-hak, melankoli* ve *öfke* gibi konulardan çokça söz eden insanların, yalnızca şeylerin kendilerini düşünüp zaman zaman kendilerinin olduğu kadar çoğu kez de başkalarının kafalarını karıştırmaktan başka işe yaramayan sözcükleri bir kenara atmaları istendiğinde belki de neredeyse bomboş zihinlerle kalakalmışlardır.

5. Yeniden doğruluğun irdelenmesine dönecek olursak: Öncelikle yapabilir olduğumuz iki önerme türünü gözlemlememiz gereklidir, bence...

Birinci tür, anlama yetimizdeki idelerin uyum ya da uyumsuzluklarını algılayıp değerlendiren zihin tarafından, sözcük kullanmadan, bir araya getirilmesi ya da ayrılmasını içeren *zihinsel önermelerdir.*

---

6 Bir gerçek töze ilişkin adsal öz, ya da bileşik ve eksikli ideyi oluşturan yalın ideler öbeği.

7 Özellikle de karışık kiplerde.

İkincisi ise olumlayıcı ya da değilleyici cümleler içinde birleştirilen ya da birbirinden ayrılan ide işaretlerine, yani sözcüklere karşılık gelen *sözel önermelerdir*. Bu olumlama ya da yadsıma sayesinde seslerden kurulu işaretler, birbirinden ayrılmış ya da birbiriyle birleştirilmiş gibidirler. Öyle ki önerme, işaretlerin birleştirilmesi ya da ayrılmasından ibarettir ve doğruluk da, bu işaretlerin, dile getirdikleri şeylerin uyuşup uyuşmamaları doğrultusunda, birleştirilip ayrılmalarını içerir.

6. Herkesin kendi deneyimiyle de algılayacağı üzere zihin kendi idelerinin aralarındaki uyum ya da uyumsuzluğu algılayarak ya da varsayarak, onları, sessizce olumlayıcı ya da olumsuzlayıcı bir tür önerme içine yerleştirir; benim birleştirme ve de ayırma terimleriyle sözünü ettiğim de budur. Fakat her düşünen ve akıl yürüten kimsenin yakından bildiği bu zihinsel eylemi, sözcüklerle açıklamak yerine olumlar ya da değillerken içimizde olup biten üzerinde düşünmekle daha kolay kavrayabiliriz. Bir insan bir inç (25.4 mm) uzunlukta köşegene sahip bir karenin kenar ve köşegen çizgilerinin idesine sahipse kenar çizgisinin 5, 10, 100, 1000 ve benzeri sayıda eşit parçaya bölümüne ilişkin ve kenar çizgisine eşit olacak sayıda eş parçaya bölünebilir ya da bölünemez olan köşegen çizgisine ilişkin ideye de sahip olabilir. Şu halde, ne zaman ki bu çizgi idesine uygun ya da uymayan türde bir bölünebilirlik algılar, kabullenir ya da varsayar işte o zaman bu çizgi idesi ve bu tür bölünebilirlik idesini birleştirebilir ya da ayırabilir ve böylece tam bölen parçalara bölünebilirliğin gerçekten o çizgi ile uyuşup uyuşmamasına göre doğru ya da yanlış olan bir zihinsel önerme kurar. İdelerin, zihinde, kendilerinin ya da yerini aldıkları şeylerin uyuşup uyuşmamalarına göre birleştirilmeleri ya da ayrılmalarına, ben *zihinsel doğruluk* diyorum. Oysa *sözcüklerin doğruluğu* daha başka bir şeydir: Burada sözcüklerin ifade ettikleri idelerin uyum ya da uyumsuzluğuna göre birbirini olumlama ya da de-

ğillemesi söz konusudur; ve sırf sözel ve önemsiz (içi boş)[8] ki daha sonra sözünü edeceğim (8. Bölüm) ya da sözünü etmiş olduğumuz, gerçek bilginin nesnesi olan gerçek ve öğretici[9] olmak üzere iki türdür.

7. Fakat burada bilgi konusunda beliren kuşkuların aynısı doğruluk için de tekrarlanacak gibidir ve eğer doğruluk, önermelerdeki sözcüklerin, temsil ettikleri idelerin insanların zihinlerindeki uyum ya da uyumsuzluklarına göre birleştirilip ayrılmasından ibaretse, doğruluk bilgisi de, sanıldığı kadar değerli ve insanların onu aramakta katlandıkları sıkıntılara değecek kadar önemli olamaz; çünkü bu açıklamaya göre doğruluk, sözcüklerin insanların beyinlerindeki kurgulamalara uygunluğundan başka bir anlama gelmiyor. Birçok insanın kafasının tuhaf kavramlarla dolu olduğunu ve insanların beyinlerinin ne tuhaf ideler yapabileceğini kim bilmez ki? Bu durumda, yalnızca kendi hayal dünyamızın ürünleri olan düşsel sözcüklerin doğruluğudur bilebildiğimiz; atlar ve insanlar kadar harpiler ve santorlara ilişkin doğruluklardır bulabileceğimiz. Kafamızda, gerçek varlıkların ideleri kadar uyum ya da uyumsuzluklarını algılayabildiğimiz ve haklarında doğru önermeler kurabildiğimiz bu ve benzeri ideler de olabilir. *"Tüm santorlar hayvandır", "tüm insanlar hayvandır"* kadar doğru bir önermedir ve her ikisi de aynı ölçüde kesindir o zaman. Çünkü her iki önermede de sözcükler zihnimizdeki idelerin uyumuna bakılarak birleştirilmiştir ve hayvan idesinin santor idesi ile uyumu da hayvan idesinin insan idesiyle uyumu kadar açık ve belirgindir; öyleyse bu iki önerme eşit ölçüde doğru ve kesindir diyebiliriz. "Peki böylesi doğrulukların bize ne yararı vardır?" denebilir.

8. Önceki bölümde imgesel bilginin gerçek bilgiden ayırt edilmesine ilişkin söylenenler, burada da gerçek doğruluğun

8 Analitik ya da açıklayıcı önermeler.
9 *Sentetik* ya da *apriori* ve *aposteriori*.

düşsel ya da (dilerseniz) yalnızca adsal doğruluğu ayırt etmede de yeterli olabilir. Ancak burada yeniden belirtmekte yarar var ki; sözcüklerimiz idelerimiz dışında bir şeyi temsil etmiyorlarsa da, bunlarla şeylerin belirtilmesi amaçlandığından içerdikleri doğruluk, önermeleri oluşturduklarında zihinde şeylerin gerçekliği ile uyuşmayan idelerin yerine konmuşlarsa, ancak sözel olabilir. Ve dolayısıyla, bilgi kadar[10] doğruluk da sözel ve gerçek sınıflamasına sokulabilir; terimlerin yerine kondukları idelerin uyum ya da uyumsuzluğuna göre birleştirildikleri, doğada bir var oluşlarının gerçekten bulunup bulunmadığı ya da bunun olabilirliğine bakılmadığı durumda söz konusu olan, *sözel doğruluktur.* Oysa bu işaretlerin, idelerimizin uygunluğuna göre birleştirilmesi ve doğada bir var oluşları olabileceğini bildiğimiz ideleri gösterdikleri durumda, *gerçek doğruluk* içerdiklerini söyleyebiliriz ki, cisimler de ancak var olduklarını bildiğimiz zaman söz konusudur.

9. Doğruluk, ideler arası uyum ya da uyumsuzluğun, olduğu gibi, sözcüklerle gösterilmesidir. Yanlışlık ise, ideler arası uyum ya da uyumsuzluğun olduğundan farklı gösterilmesidir. Ve doğruluk, bu seslerle işaret edilen idelerin kendi ilk örneklerine uyumları ölçüsünde gerçektir yalnızca. Bu doğruluğun bilgisi de, sözcüklerin hangi ideleri ifade ettiğinin bilinmesi ve bu sözcüklerin ifadesine uygun olarak idelerin uyum ya da uyumsuzluğunun algılanmasıdır.[11]

10. Sözcükler, doğruluk ve bilginin başlıca iletileri görüldüklerinden, sözcük ve önermeleri, doğruluğun iletimi ya da alımı ve uslamlaması için kullanır olduğumuzdan, önermelerde içerilen gerçek doğrulukların kesinliğinin ne olduğu ve nerede

10 Doğruluk önermede, bilgi algıda yatar.

11 Buna göre doğruluk, bağlı olduğu gerçeklikle (bilinçli ya da bilinçsiz) uyum içinde olan (sözel ya da zihinsel) önermedir. "Doğruluğun bilgisi," bu gerçek uyumun (apaçık ya da tanıtlanmış) algısıdır.

bulunduğuna ilişkin ayrıntılı bir araştırma yapacak ve hangi tür genel önermelerin gerçek doğruluk ya da yanlışlığını kesin olarak bilebileceğimizi göstermeye çalışacağım.

Düşüncelerimizde en fazla yer kaplayan ve zihnimizin en fazla uğraş verdiği *genel önermeler*[12] ile giriş yapmak istiyorum. Genel doğrular, bilgimizi en fazla geliştirmeleri açısından zihnin asıl olarak bulmayı amaçladığı doğruluklardır ve aynı anda birçok tikeli sunan kapsamlılıklarıyla da görüş alanımızı genişletip bilgiye götüren yolu kısaltırlar.

11. Daha önce sözü geçen katı anlamının dışına çıkarsak iki tür doğruluk daha vardır: 1- Söylediğimiz önerme şeylerin gerçekliğine uymuyor olsa da[13] şeylerden kendi zihnimizin kanısına göre söz eden *Ahlaksal Doğruluk*, 2- Şeylerin adlarını vermiş olduğumuz idelerle uyumlu gerçek var oluşundan başka bir şey olmayan *Metafiziksel Doğruluk*. Şeylerin asıl varlıklarını içerir gibi görünse de, biraz daha yakından incelendiğinde zihnin tikel bir şeyi daha önce adıyla uzlaşmış olduğu[14] ideyle birleştirmede yararlandığı sessiz bir önerme içerdiği ortaya çıkacaktır. Fakat doğruluğa ilişkin düşüncelere, daha önce ele alınmış olması ya da şu anki amacımıza yararı açısından, yeterince yer verildiği düşüncesindeyim.

12 Bak. 6., 7., 8. Bölümler.

13 Önermeler, şu halde zihinsel yanlışlık içerirken ahlaksal doğruluk barındırabilirler.

14 Yani, adsal özlerine uygun. Leibniz bu kısım için *Yeni Denemeler*'de yorumda bulunmaktadır. Metafiziksel doğruluk terimini gerçek varoluşla ilgili *en yüksek önermelerle* sınırlarsak, üç son (yüksek) gerçekliği konu alan 9., 10. ve 11. Bölümlerde ve ayrıca 7. Bölümde *metafiziksel* doğruluğa göndermede bulunulduğu söylenebilir. Diğer yandan, tikel tözlere ait nitelikler ve güçlere ilişkin insan bilgisinin eksikliği üzerinde duran 6. Bölüm ve diğerleri, *fiziksel* doğruluk ve olasılık üzerinedir.

6. BÖLÜM

EVRENSEL (TÜMEL) ÖNERMELER; DOĞRULUK ve KESİNLİKLERİ

1. Adları tümüyle bir kenara bırakılıp idelerin kendi başlarına irdelenmesi ve değerlendirilmesi, açık ve seçik bilgiye götüren en iyi ve en emin yolsa da, ideler yerine sesler kullanma alışkanlığı yüzünden sanırım pek az izlenir. Herkes ideler yerine adların kullanımının ne kadar yaygın olduğunu gözlemleyebilir; insanlar kendi içlerinde düşünüp uslamladıkları zaman, hele de ideler çok bileşik ve büyük bir yalın ideler öbeğinden kurulu iseler bu böyledir. Bu, birini açıklamadan diğeri hakkında konuşmanın çok güç olduğu sözcükler ve önermeler üzerine irdeleme yapmayı, *Bilgi Üzerine İnceleme*'nin zorunlu bir parçası haline getiriyor.[1]

2. Sahip olduğumuz tüm bilgi, yalnızca tikel ya da genel doğruluklara ilişkin olduğundan, birincilerle ilgili ne yapılırsa

1 Deneme'nin asıl amacı insanları boş sözcüklerden kurtarmak ve sözcüklere sahici ideler ya da anlamlar kazandırmaktır. Dolayısıyla "ide" Deneme'nin parolasıdır. Hiç bu kadar ısrarla vurgulanmış olmasa da bu yeni bir yaklaşım değildir. "Sizin adlandırdığınız biçimiyle bu 'yeni ideler yaklaşımı' ile eski anlaşılır konuşma biçimi hep aynıdır ve öyle kalacaktır. Bununla demek istediğim, 1) İnsanın yalnızca, düşünürken zihninde belirlenmiş olan nesnelerin işaretleri olarak gördüğü sözcükleri kullandığı; 2) Aynı sözcüğü sürekli olarak zihnindeki aynı dolaysız nesnenin işareti olarak kullandığı; 3) Sözcükleri konuştuğu dilin yazım kurallarına uygun önermeler oluşturacak biçimde bir araya getirdiği; 4) Cümleleri tutarlı bir söylem içinde birleştirdiğidir. İnsan, zihninde kullandığı sözcüklerin yerini tutan ya da tutması gereken bu dolaysız nesnelere ister ide ister başka bir şey desin, bana göre bir özel dil sığlığından kendini ancak ve ancak böyle koruyabilir." (Üçüncü Mektup, s.353-54)

yapılsın haklı olarak en fazla araştırılan[2] ikinciler sözcüklerle kavranılıp ifade edilmedikçe çok iyi açıklanıp pek anlaşılamazlar. Dolayısıyla, bilgimizi irdelerken, evrensel önermelerin doğruluğu ve kesinliğini araştırmakla konudan sapmış olmayız.[3]

3. Fakat her yerde beliren yanılma tehlikesinden, yani terimlerin kuşkululuğundan, kurtulmak için, kesinliğin iki türlü olduğunu göstermek yerinde olacaktır: ***Doğruluğun kesinliği*** ve ***Bilginin kesinliği.*** Doğruluğun kesinliği, önermelerde sözcüklerin, dile getirdikleri idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu gerçekte olduğu gibi ifade edecek[4] biçimde bir araya getirilmeleri durumudur. Bilginin kesinliği ise, ideler arası uyum ya da uyumsuzluğun bir önermede ifade edilen haliyle algılanmasıdır. Genellikle biz buna bilme ya da bir önermenin doğruluğundan emin olma durumu diyoruz.[5]

4. Şu halde, bir genel önermenin terimlerinin temsil ettiği türlerin tam sınırları ve uzamı bilinmedikçe onun doğruluğundan emin olamayacağımız için o önermeyi oluşturan ve sınırlayan her bir tözün özünü bilmek zorundayız.

Yalın ideler ve kiplerde bu hiç de zor değildir. Çünkü bunlarda gerçek ve adsal öz bir ya da aynı olduğu için; genel terimle ifade edilen soyut ide de tür için varsayılmış ya da varsayılabilecek tek öz ya da sınır olduğundan, türün uzamı ya da her bir terimin kapsamındaki şeyler konusunda kuşku duyulamaz;

2 Bilimlerin ve felsefenin amacı genel doğrulukların keşfidir.

3 "Tümel önermeler" yani öznenin sayısız bireysel nesnenin ortak işareti olabildiği önermeler.

4 İdeler yalın, soyut ya da bileşik nesne ideleri olabilir.

5 Yalnızca idelerin uyum ya da uyumsuzluğunun algısında yatan kesinliğin kuşkuculuğa yol açtığı Stillingfleet'in Deneme'ye getirdiği asıl suçlamalardan biri idi. Locke kendini savunurken, önerme yalnızca öznesinin varlığını olumluyorsa ve zihin bir önermenin algılama edimiyle ilgili olduğunun bilincine varamadıysa, tüm zihinsel önermelerin mutlaka iki ide öngöreceğinden başka bir şey söylemediğini belirtiyor.

çünkü bunun o terimin temsil ettiği ideyle[6] tam bir uyum içindeki her şey olup başka bir şey olmadığı ortadadır.

Fakat adsal özden ayrı bir gerçek özün türleri oluşturduğu, belirlediği ya da sınırlarını çizdiği varsayılan tözlerde (cisimlerde) genel sözcüğün kapsamı çok belirsizdir, bu gerçek özü bilmediğimiz için bu türün ne olup olmadığını ve sonuç olarak da onun adına neyin kesin olarak olumlanıp olumlanamayacağını bilemeyiz. Ve buna göre, bir insan, bir altın ya da başka herhangi bir doğal tözden, doğanın her bireye belli bir türe ait olmasını sağlayacak biçimde bağışladığı tam ve gerçek bir öz içerdiği varsayımıyla söz ediyorsak bu durumda ona ilişkin bir olumlama ya da değillemenin doğruluğundan emin olamayız. Çünkü bu anlamda alınan ve konuşanın zihnindeki bileşik ideden farklı gerçek özlerin oluşturduğu şey türleri için kullanılan "insan" ve "altın" sözcükleri bizim bilmediğimiz bir şeyi ifade eder ve böyle sınırları olan bu türlerin kapsamı/uzamı bütün insanların akıllı ve bütün altınların sarı olduğunu kesin olarak doğrulamayı imkânsızlaştıracak biçimde bilinmez ve belirsizdir.[7] Fakat adsal özün her tür için sınır kabul edildiği ve insanların, herhangi bir genel terimi temsil ettiği bileşik idenin içerildiği tikel şeylerin ötesinde kullanmadıkları durumda ne her türün sınırları konusunda bir yanılma tehlikesi vardır ne de bir önermenin bu bakımdan doğru ya da yanlış olduğundan kuşkuya düşülebilir. Önermelerin bu belirsizliğini bu skolastik yolla açıklamayı yeğledim ve yalnızca adlarıyla birlikte soyut ideler değil de başka tür bir gerçeklik olarak düşünmenin saçmalığı ve

6 Yani, 3. Kitapta yinelenen savlar doğrultusunda bu durumda, kendi kendinin ilk örneği olan soyut ide ya da adsal öz.

7 Locke, bu iki önermenin, soyut matematikte soyut üçgenler ve dairelerle ilgili önermelerin sahip olduğu kesinliği sağlayamayacağını ileri sürmektedir. Duyusal idelerde deneyim verilerine bağlı olan bağıntı deneysel olasılığın tersine bilgiye özgü olan zihinsel zorunluluk niteliği taşıyamaz.

uygunsuzluğunu göstermek açısından *türler* ve *özler* terimlerini kullandım. Şeylerin türlerini, genel adlarla gösterdiğimiz birçok soyut ideye uyumlarına göre o adlar altında sınıflandırmaktan başka bir şeye bağlamak, bu şeyler hakkında oluşturulabilecek tüm genel önermelere belirsizlik sokmak ve doğruluğu karıştırmak olur.[8] Dolayısıyla skolastik öğrenim almamış insanlar tarafından bu şeyler daha iyi ve daha açık bir biçimde ele alınabilirse de bu dünyada egemen olan bilgiden küçücük bir etki almış çoğu insanın zihninde kök salmış yanlış öz ya da tür kavramları, beraberinde kesinliği de taşıyan sözcüklerin kullanımına yolu açmak için saptanmalı ve kaldırılmalıdır.

5. Demek ki, bilmediğimiz gerçek özlerden oluşan türlerin yerini tutan cisim adları anlama yetisine kesinliği iletme yeteneğinde değildirler. Böylesi terimlerden kurulu genel önermelerin doğruluğundan emin olamayız. [9]Bunun nedeni de ortadadır: altının ne olup olmadığını bilmeden bu ya da şu niteliğinin ol-

8 Yani, bizce oluşturulan ve dolayısıyla bizce bilinebilir olan türler. Çünkü Locke "şeyleri üretirken doğanın birçoğunu benzer kıldığını" yadsımamaktadır. (Bak. 3. Kitap, 3. Bölüm, 13) Buna göre, doğal sınıflandırmanın temelindeki ayırt edici özellikler böyle sınıflandırılan bireysel nesnelerde de gerçekten var olduğundan, türlerine göre nesnel olarak var olduklarını da kabul etmektedir. Ancak böyle bir sınıflandırmada genel kavram ya da soyut ide yetersiz kalabilir. Soyut genel ide onu taşıyan insan zihninde gerçekten vardır, ve Locke'a göre "bu, o genel doğanın (örneğin insana ilişkin soyut ide ya da adsal özümüzün) Peter'de ya da James'de de var olduğunu göstermez. Sizin de kabul ettiğiniz gibi bu özellikler Peter ya da James'de yoktur: Aslında onlarda da bulunabilirler; fakat bunlar biri ya da ötekinde mutlaka bulunan değil Peter ve James'in ona varsayılan uyumları doğrultusunda içine alındıkları özgül soyut doğanın içerdiği özelliklerdir yalnızca. Örneğin, akıllılık Peter'in değil bir insanın ayırt edici özelliğidir. Okuyup yazabilse ve iyi bir ticaret adamı olsaydı yaşamının büyük bölümünde akıllı olurdu; fakat yediği bir darbe onu öyle değiştirdi ki geçen otuz yıl boyunca bunların hiçbirini yapamadı; bugüne dek kendi atı ya da maymunu kadar bile bir akıl belirtisi göstermedi; ancak o hâlâ Peter'dir." (Üçüncü Mektup, s.358) Bak. Green, *Giriş*, 88-96.

9 İkinci baskıda eklenmiştir.

duğunu nereden bilebiliriz? Ne olduğunu bilmediğimize göre nerede olup nerede olmadığını da bilemeyeceğimiz bir öze ait olmayan[10] hiçbir şey altın değilse, bu bağlamda dünyadaki herhangi bir madde parçasının altın olup olmadığından emin olamayız; çünkü herhangi bir şeyin altın diye adlandırılmasını sağlayan, altının hiçbir idesine sahip olmadığımızdan, gerçek özünü taşıyıp taşımadığından tümüyle habersizizdir. Bizim için bunu bilmek, bir hercai menekşe renginin idesini taşımayan kör bir insanın[11] bu rengin hangi çiçekte bulunup bulunmadığını söylemesi kadar imkânsızdır. Bilmediğimiz bir gerçek özün nerede, örneğin altının gerçek özünün hangi madde parçasında olduğunu kesin olarak bilebilseydik bile (ki bu imkânsızdır), şu ya da bu niteliğin gerçekten altın için olumlanabileceğinden emin olamazdık;[12] çünkü varsayılmış gerçek öze dahil olarak imgelenebilecek tür hangisi olursa olsun, şu ya da bu nitelik ya da idenin, hiçbir idesini taşımadığımız bir gerçek özle zorunlu bir bağıntı içinde olduğunu bilmek imkânsızdır.]

6. Öte yandan, cisimlerin adları, gerektiği gibi, insanların zihinlerinde taşıdıkları ideler için, kullanıldığı zaman, açık ve belirli bir bildirim taşıyorsa da, doğruluğundan emin olabileceğimiz birçok evrensel önerme yapmamıza yaramaz. Bu, böyle bir kullanımda onların neyi işaret ettiğini kesinlikle bilmeyişimizden değil işaret ettikleri bileşik idelerin çok az sayıda başka ideyle keşfedilebilir bağıntı ya da aykırılık taşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.[13]

10 Locke'un başka bir yerde cisimlerin içerdiği algılanmaz atomlarda yattığını ve bu atomların hareketlerine bağlı olduğunu kabul ettiği bizce kavranılamaz ancak varsayılır olan, gerçek öz.

11 Kör doğmuş biri.

12 Yani, yalnızca bizce anlaşılmaz olan gerçek özün altın genel adını verdiğimiz madde parçasında içerildiği yolundaki varsayımlı bilgiden dolayı.

13 Kendi kendilerinin ilk örnekleri olan soyut idelerimiz, kesin olan genel önermelerin özneleri olabilirler. Fakat önermeler nesnelere yapılan yanlış yüklemelere uygun oldukları varsayılmış olan (yanlışlıkla) nitelik ve güçlerin bireysel nesnelerde bir arada bulunduklarını tümel olarak olum-

7. Töz türlerine verdiğimiz adların uygun biçimde ifade ettikleri bileşik ideler, bizim töz dediğimiz bilinmeyen bir dayanakta birlikte var oldukları gözlemlenen niteliklerin öbekleridir: Fakat doğal dayanaklarını keşfedemiyorsak böylesi bileşimlerle bir arada var olması zorunlu başka nitelikleri kesin olarak bilemeyiz; bu bağlamda birincil nitelikler alanında pek az ilerleyebiliriz; ve ikincil niteliklerde ise 3. Bölümde[14] sözü edilen sebeplerle hiçbir bağıntıya ulaşamayız; şöyle ki, 1- Her bir ikincil niteliğin bağlı olduğu gerçek töz yapılarını bilmiyoruz, 2- Bilseydik bile, bu yalnızca (evrensel değil)[15] deneysel bilgimiz için yararlı olurdu ve kesinlikle daha fazla yol almazdı: Çünkü anlama yetimiz, herhangi bir ikincil nitelik ile herhangi bir birincil nitelik kipleşmesi[16] arasında anlaşılabilir bir bağıntı[17] saptayamaz. Dolayısıyla tözler konusunda, kendileriyle birlikte kuşku duyulmaz kesinliği de taşıyan çok çok az genel önerme olmalıdır.

8. "Altın kararlıdır" genel olarak ne kadar inanılırsa inanılsın doğruluğundan emin olamayacağımız bir önermedir. Çünkü bir kimse, boş Skolastik düşünüşün etkisiyle, altın teriminin doğa-

ladıkları ya da yadsıdıklarında kesinliklerini yitirirler. Kısacası, Peter'in sırf onu insan diye adlandırdığımız için akıllı olduğundan emin olamayız.

14 Deneyime başvurmadan yalnızca birincil niteliklerine bakarak nesnelerin ikincil nitelik ve güçlerini belirleyememiz, Deneme'de insanın maddesel dünyayı oluşturan nesnelere ilişkin bilgisinin mutlak sığlığı üzerine sunulan asıl ve sıklıkla yinelenen kanıttır. Bak. 2. Kitap, 8. Bölüm, 7-26.

15 Burada deneysel bilgi tümelliğe elverişsiz kabul edilmektedir. Tikel olguları aşamaz. Tümevarım tanıt olamaz. Soyut bağıntılardan, fiziksel evrenin tarihini belirleyen ve eksikli bilinen güçler ve yasalara dayanan somut bağıntılara geçtiğimizde, tanıtsal doğrudan varsayımsal doğruya geçmiş oluruz. Güneş geçmiş sayısız günde olduğu gibi bu sabah da doğduğu için yarın doğacağını tanıtlayamaz ancak alışkanlık sonucu önceden kestirebiliriz. Güneş sistemi, beklenmedik bir çarpışma ya da zaman zaman başka düzeneksel bir nedenle parçalanmış olabilir.

16 Bak. Leibniz, Yeni Denemeler.

17 Zorunlu ya da sonsuz bağıntı.

nın bir gerçek özle birlikte yarattığı bir şey türüne karşılık geldiğini kabul etse de şu açıktır ki hangi tikel şeylerin[18] bu türden olduğunu bilmez ve sonuç olarak da altın için evrensel bir olumlamada[19] bulunamaz. Fakat altın sözcüğünü, örneğin sarı renkli, dövülgen (işlenebilir), eriyebilir ve bilinen tüm diğer cisimlerden daha ağır bir adsal öz içeriğiyle belirlenen bir türü adlandırmada kullanırsa, bu yerinde kullanım neyin altın olup neyin olmadığını bilmekte güçlük yaratmaz. Ancak, bu adsal özle *gözlenebilir* hiçbir bağıntı ya da tutarsızlık içermeyen nitelikler kesinlikle altın için evrensel olarak olumlanamaz da olumsuzlanamaz da... Örneğin "kararlılık", bileşik idemizin bünyesindeki renk, ağırlık ya da başka herhangi bir yalın ide ile veya bileşimin tümüyle, keşfedebileceğimiz herhangi bir zorunlu bağıntı taşımadığından, "altın kararlıdır"[20] önermesinin doğruluğunu da kesin olarak bilmemiz imkânsızdır.

9. Kararlılık ve altın adsal özünün içerdiği renk, ağırlık ya da başka herhangi bir yalın ide arasında görülebilir bir bağıntı olmadığına göre, altına ilişkin bileşik idemizi sarı, eriyebilir, şekillendirilebilir, ağır ve kararlı bir cisim içeriğine sokarsak altın suyunda *(aqua regia)* çözünürlük üzerine aynı nedenle ve aynı belirsizliğe düşmüş oluruz. Çünkü idelerin kendilerini düşünerek, bileşik idesi sarı, çok ağır, şekillenebilir, eritilebilir ve kararlı oluşunu içeren bir cisim için *aqua regiada* çözünür olduğu biçiminde kesin bir olumlama ya da olumsuzlamada bulunma şansımız yoktur: Geri kalan nitelikleri için de geçerlidir bu. Altının herhangi bir niteliği üzerine doğruluğu kesin olarak bilinebilecek bir genel olumlama görmek isterdim. Kuşkusuz hemen,

18 Duyularına sunulanlar arasında, yalnızca bu algılanamaz gerçek özün içerdiği tikel madde parçaları.

19 Yani, duyularıyla, altın terimine yüklediği içeriği oluşturan özellikleri bulduğu için altın adını verdiği şeyler.

20 Buna göre altına ilişkin bileşik idemizde yer alan yukarıdaki özellikleri sergileyen her madde parçası, aynı zamanda "kararlılık" (buharlaşmazlık) özelliğini de taşımalıdır.

"her altın işlenebilir" evrensel önerme değil midir diye karşı çıkılabilir. Buna yanıtım, işlenebilirliğin, altın sözcüğüyle ifade edilen bileşik idenin bir parçası olması durumunda çok kesin bir önerme olacağı şeklindedir. Öyleyse burada altın için olumlanan, yalnızca bu sözcüğün işlenebilirlik içeren bir ideyi temsil ettiğinden[21] başka bir şey değildir; bu da, bir santorun dört ayaklı olduğunu söylemekle aynı doğruluk ve kesinliği içerir. Fakat işlenebilirlik altın adının yerini aldığı özel özün bir parçası değilse, o zaman *"her altın işlenebilir"* kesin bir önerme olamaz açıkçası... Çünkü, bileşik altın idesi başka hangi nitelikleri içeriyor olursa olsun, işlenebilirlik ne bu bileşik ideye bağlı olacak ne de barındırdığı herhangi bir yalın ideden kaynaklanacaktır; buna neden, işlenebilirliğin öteki niteliklerle (varsa) bağıntısının, yalnızca, duyulmaz parçalarının gerçek yapısı aracılığıyla kuruluyor olmasıdır; biz de bu yapıyı bilmediğimizden, onları birbirine bağlayan şeyin ne olduğunu bilmedikçe bu bağıntıyı algılamamız imkânsızdır.

10. Gerçekten de, bir karmaşık ide içinde, bir ad altında, bu bir arada var olan niteliklerden ne kadar çok toplarsak, bu sözcüğün anlamı da bir o kadar kesin ve belirli hale getirilmiş olur: Fakat yine de bileşik idemizde yer almayan diğer nitelikler bakımından onu tümel kesinliğe daha elverişli kılamayız: Çünkü bunların temelini oluşturan gerçek yapıyı ve o yapıdan nasıl doğduklarını bilmediğimiz için birbirleriyle olan bağ ya da bağıntılarını algılamayız. Nesnelere ilişkin bilgimiz asıl kısmı, diğer şeylerde olduğu gibi ayrı ayrı var olabilen[22] iki idenin bağıntısından oluşmaz; aynı öznedeki[23] birçok seçik idenin zorunlu bağıntısı ve bir arada var oluşu ya da bir arada var olama-

21 Yani, altın adını verdiğimiz madde parçasının kendisine ilişkin hiçbir şey bildirilmemektedir. Bu önerme, insanların o maddenin adına iliştirmiş oldukları içerik üzerine bir çözümsel (analitik) önermedir yalnızca.

22 Yani iki soyutlanmış idenin bağıntısı.

23 Aynı özne - aynı somut özne ya da nesne.

yacak denli aykırılıklarını içerir. Diğer uçtan başlayıp[24] sarı rengin kaynaklandığı, bir cismi daha hafif ya da daha ağır yapan şeyi, altını dövülgen, eriyebilir, kararlı ve belli bir sıvıda çözünebilir kılan dokuyu keşfedebilseydik; cisimlere ilişkin böyle bir ideye sahip olup tüm duyulur niteliklerin başlangıç yerini ve nasıl üretildiklerini algılayabilseydik; daha genel bilgi ile donanmamızı sağlayacak ve genel doğruluk ve kesinlik getirecek olan tümel önermeler yapmamızı sağlayacak türden soyut ideler oluşturabilirdik. Fakat nesne türlerine ilişkin bileşik idelerimiz, nesnelerin duyulur niteliklerinin bağlı olduğu içsel gerçek yapıdan bu kadar uzak ve duyularımızın keşfedebileceği görünür niteliklerin eksikli bir öbeğinden oluşmuş iken gerçek doğruluklarından kesinlikle emin olabildiğimiz nesnelere ilişkin çok az genel önerme bulunabilir; çünkü bağıntı ve zorunlu birliktelikleri konusunda kesin ve kuşkusuz bilgi edinebileceğimiz çok az yalın ide vardır. Nesnelerin ikincil nitelikleri ve onlara bağlı güçler arasında, daha önce de gösterdiğim üzere[25] birbirlerini dışlamadıkları sürece, zorunlu birliktelikleri ya da buna aykırılıkları kesin olarak bilinen iki nesne bile sayılamaz diye düşünüyorum. Sanırım hiç kimse bir cismin rengine bakarak kokusu, tadı, sesi ya da dokunulur niteliklerini ve diğer cisimler üzerinde yapacağı etkiler ya da diğer cisimlerin kendisi üzerinde yaratacağı değişiklikleri bilemez.[26] Aynı şey ses ya da tat için de söylenebilir. Nesnelere verdiğimiz özgül adlar, böyle bir ideler topluluğunu dile getirdiğinden, onlarla, kuşkusuz gerçek kesinlik taşıyan çok az genel önerme yapabilmemiz olağandır. Fakat

24 İnsanları şeyler konusunda *apriori* uslamlamalar sırasında, düşünceleri geniş varlık okyanusuna salmamaları konusunda uyarırken (Giriş, 7) bu yanlış bir başlangıç olur. Locke doğru başlangıç noktasının deneyim ve deneysel olasılık kestirimleri olduğunu ileri sürer.

25 Bak. 3. Bölüm, 11-13.

26 Kimi durumlarda en yüksek olasılık ya da işe yarar kanıtlar olabileceğini yadsımıyor.

yine de herhangi bir nesne türüne ilişkin bir bileşik ide içinde başka bir ideyle zorunlu birlikteliği[27] keşfedilebilir bir yalın ide barındırdığı sürece, onunla ilgili kesin tümel önermeler yapılabilir: Örneğin bir kimse dövülgenlik ve altının rengi ya da ağırlığı ya da bu adla belirtilen bileşik idenin herhangi bir özelliği arasında zorunlu bir bağıntı keşfedebilseydi, bu bağlamda altına ilişkin kesin tümel bir önerme yapabilirdi; ve "her altın dövülgendir" önermesi de "bütün üçgenlerin iç açıları iki dik açıya eşittir" önermesi kadar kesin bir doğruluk olurdu.

11. Nesnelere ilişkin olarak, onlarda bulduğumuz duyulur nitelikleri üreten gerçek yapıları ve bu niteliklerin bu yapılardan nasıl doğduğunu bilmemizi sağlayacak türden idelerimiz olsaydı, gerçek özlerinin zihinlerimizdeki özgül ideleri sayesinde, özelliklerini ve sahip oldukları ve olmadıkları nitelikleri, duyularımızla olduğundan daha kesin biçimde saptayabilirdik; altına özgü özellikleri bilmek için altının var olması ve onun üzerinde deneyler yapmamız, bir üçgenin kendi özelliklerini bilmek için somut bir üçgenin olması kadar zorunlu olurdu ve zihinlerimizdeki ide her ikisi için de aynı işlevi görürdü. Fakat doğanın sırlarına ermekten o kadar uzağız ki onlara ilişkin bir ipucu bulmaktan bile yoksunuz. Çünkü, çoğunlukla cisimleri, onları çevrelemiş olan görünmez akışkanların işlemlerini göz ardı ederek ele aldığımızdan, karşılaştığımız nesnelerden her birini kendi içinde bir bütün, başka şeylerden bağımsız halde kendi niteliklerini yine kendinde toplamış olarak düşünmeye alışmışız. Şu var ki, nesnelerde dikkatimizi çeken ve bizce onları tanımamızı ve adlandırmamızı sağlayan ayırt edici işaretler olarak gördüğümüz niteliklerin büyük bölümü, aslında onları çevreleyen bu

27 Tanıtsal ya da koşulsuz olarak zorunlu; insan yetisince keşfedilmez olduğunu kabul ettiği bir zorunluluk. Böylesi önermelere, deneysel verilerle birlikte olasılık da girer; öyle ki insanlar onları deneysel verilerin yüzeysel olarak ortaya çıkarabildiği gerçek fiziksel nesne özleriyle bağıntılandıramazlar.

akışkanların hareket ve işlemlerine bağlıdır. Bir parça altını tüm diğer cisimlerin etkileyemeyip erişemeyeceği bir yere tek başına bırakın, göreceksiniz ki hemen tüm renk, ağırlık ve belki de işlenebilirlik niteliğini yitirecektir; bildiğim kadarıyla tümüyle toz haline dönüşebilecektir. Bizce belirleyici olarak akışkanlık niteliği taşıyan su kendi başına bırakılırsa sıvı olmaktan çıkar. Fakat cansız cisimlerin var olan durumları çevrelerindeki cisimlere böylesine bağlı ise, beslenen, yetişen ve değişmez bir sıra içinde yaprak, çiçek ve tohum üreten bitkiler için bu çok daha olasıdır. Hayvanların durumuna daha yakından bakacak olursak, yaşam, hareket ve kendilerinde görülen en önemli nitelikler açısından bütünüyle kendi dışlarındaki cisimlerin yine dış etki ve niteliklerine onlarsız bir an bile yaşayamayacak denli bağlı olduklarını görürüz: Oysa onların bu derece bağımlı oldukları cisimler pek dikkate alınmaz ve hayvanlara ilişkin olarak kurduğumuz bileşik ideler içinde yer verilmez onlara. Yaşayan yaratıkların büyük bölümü, bir dakikacık havadan yoksun bırakıldı mı, hemen duyu, yaşam ve hareket yetilerini yitirirler. Bunu bize, nefes alma zorunluluğu öğretmiştir. Ancak bu mükemmel makinelerin yaylarının bağlı olduğu ve dışardan gözlemlenemeyen ya da üzerinde çokça düşünülmeyen daha ne kadar dışsal ve belki de çok uzak cisim vardır? Ve en titiz araştırmalarla bile keşfedilemeyenler ne kadardır acaba? Evrenin bu noktasının sakinleri, güneşten milyonlarca mil uzakta olmalarına karşın, güneşten kaynaklı yoğun parçacık hareketine çok fazla bağımlıdırlar; öyle ki dünya şimdiki konumundan çok az kaydırılıp bu ısı kaynağına biraz daha uzak ya da yakın bir konuma getirilse, içindeki hayvanların birden yok olması olasılıktan öte bir şeydir: Çünkü bu küçük küremizin kimi kısımlarında kimi durum değişiklikleri sonucu aşırı az ya da çok güneş ısısı almaları sonucu, hayvanların, çoklukla öldüklerini biliyoruz. Bir mıknatısta gözlenen nitelikler, bu cismin sınırlarının çok öte-

sinde bir kaynaktan geliyor olmalıdır; ve görülmez nedenlerle birçok hayvan türünün gördüğü zarar, kimilerinin yalnızca yaşam alanından çıkması yüzünden ölümü ya da belli bir kısmının bir komşu ülke topraklarına getirildi mi yok olması açıkça göstermektedir ki, bir şekilde bağıntılı oldukları pek düşünülmeyen çeşitli cisimlerle etkileşim halinde olmaları ve aynı yer ve zamanı paylaşmaları, onların bize göründükleri gibi olmaları ve onları tanıyıp ayırt etmemizi sağlayan nitelikleri korumaları için kesinlikle zorunludur. Öyleyse, nesnelerin kendilerinde görünen nitelikleri kendi içlerinde taşıdıklarını düşünmek tümüyle yanlış olur ve bir sinek ya da bir filde gözlemlediğimiz nitelik ve güçlerin kaynaklandığı yapıyı onların bedeni içinde aramak boşunadır.[28] Belki onları daha doğru anlamak için bu gezegen ve atmosferin ötesine bakmakla yetinmeyip güneş ya da gözlerimizle görebildiğimiz en uzak yıldızın ötesini de görmeye çalışmalıyız. Bu yerküremizdeki nesnelerin varlığı ve işleyişinin ne denli algılama gücümüzün tamamıyla ötesindeki nedenlere bağlı olduğunu belirlemek imkânsızdır bizim için.[29] Çevremizdeki şeylerin hareket ve işlemlerinden kimilerini görüp algılıyoruz; fakat bu mükemmel makinelerin hareket ve durumlarını belirleyen akımların kaynağını, bunların nasıl iletilip değiştirildiğini bilme ve kavrama gücünde değiliz. Evrenin bu olağanüstü yapısının büyük bölümleri ve deyim yerindeyse tekerlekleri arasında, bilsek de bilmesek de, öyle bir bağıntı ve birbirlerine olan etki ve işlemleri açısından öyle bir bağımlılık vardır ki eğer bizden akıl almaz derecede uzak olan yıldızlar ya da büyük cisimlerden biri varlığını ya da olağan hareketini yitirse,[30] yaşadığımız bu

28 Şeylerin nitelikleri bu durumda tüm diğer şeylerle olan bağıntılarıdır ki bağıntılı oldukları tüm diğer şeyleri bilmeden bir şeyi bilemeyiz ve olasılıklarla kalırız.

29 Bu cümle tikel nesnelerin güçleri ve niteliklerine ilişkin insan bilgisinin olabilirliğine karşı koyduğu tüm savını özetlemektedir.

30 Doğaya ilişkin genel önermelerimiz, buna göre, en sonunda fiziksel bilgimizi felsefi bilgisizliğe dönüştüren bilinmez ve hesap edilemez güçlerle belirlenmektedir.

evren parçasındaki şeyler, belki de bütünüyle başka bir görünüm alırlar ve artık var olmazlar. Kesin olan bir şey var ki, kendi içlerinde ne kadar mutlak ve bütün görünürlerse görünsünler, şeyler, bizce en çarpıcı bulunan yönleriyle de doğanın diğer parçalarına bağımlıdırlar. Gözlemlenen nitelikleri, eylem ve güçleri dışlarındaki bir şeyden kaynaklanmaktadır ve doğanın tanıdığımız hiçbir parçası, varlığı ve üstünlüklerini çevre varlıklara borçlu olmayacak denli eksiksiz ve yetkin değildir. Bir cisimde bulunan nitelikleri tam anlamıyla kavramak için cismin yüzeyiyle yetinmeyip çok daha ötelere bakmalıyız.[31]

12. Bu durumda, nesnelere ilişkin çok yetersiz idelerimiz olması ve nesnelerin özellik ve işlemlerinin kaynaklandığı gerçek özün bizce bilinmez olması hiç de şaşırtıcı değildir. Nesnelerde gerçekten bulunan en küçük ve hareketli parçaların büyüklük, şekil ve dokusunu keşfedemiyorsak, çevrelerindeki cisimlerce neden olunan, onlarda gözlemlediğimiz niteliklerin en büyük ve en önemli kısmının kaynaklandığı, bileşik idelerimizde yer alan nitelikleri ortaya çıkaran çeşitli hareket ve itkileri keşfetmemiz çok daha zordur. Bu bile tek başına, nesnelerin gerçek özlerine ilişkin ideler edinme umutlarımızı kırmaya yeterlidir: Ancak onların yerine kullandığımız adsal özler, bize çok yetersizce tam kesinliğe açık genel bir bilgi ya da tümel önermeler kazandırabilir.

---

31 Dolayısıyla tek bir şeyin tam olarak bilinmesi Leibniz'in öncesiz sonrasız geometri uzmanı düzeyinde "Her şeyi bilmek" olurdu. Kendi önemsiz varsayımlarımıza göre, doğadaki her şey ne ise o olduğu için tüm diğer şeylerden bağımsızdır ve her biri sonsuz sayıda başka şeye bağımlı iken biz niteliklerinin kendinde ve ilişiksiz olduğunu kabul ederiz. Tek başına kalan bir parça altın niteliklerini yitirir, su akışkanlığını kaybeder; cisimler çekim güçlerini; bitkiler ve hayvanlar hareket, yaşam ve duyarlılıklarını yitirirlerdi. Yalnızca cisimlerin yapıtaşları olan atomlar ve bu atomları yöneten yasaları algılayamadığımızdan değil bir de her bir şeyin nitelik ve gücü diğer tüm şeylerle olan bağıntılarına dayandığı için cisimlerin nitelikleri ve güçlerini tam olarak bilmekten uzağız.

13. Dolayısıyla kesinliğin nesnelerle ilgili çok az genel önermede bulunması olağandır, nitelikleri ve belirleyici özellikleri üzerine bilgimizin duyularımızın erişip bize bildirebildiğinden[32] öte geçtiği pek olmaz. Belki araştırıcı ve gözlemci insanlar, yargı gücüyle,[33] daha ileri gidip dikkatli gözlemleri sonucu çıkardıkları olasılıklara ve çok iyi birleştirdikleri ipuçlarına dayanarak deneyleriyle henüz ulaşamadıkları şeyleri sıklıkla doğru kestirebilirler.[34] Fakat bu yalnızca bir kestirimdir (tahmindir); sanı olmakla kalır ve bilgi için zorunlu olan kesinliğe varamaz. Çünkü her genel bilgi, yalnızca kendi düşüncelerimiz kapsamındadır ve kendi soyut idelerimizin[35] derlenmesiyle oluşur. İdeler arasında bir uyum ya da uyumsuzluk algıladığımız her durumda, genel bilgiye sahibiz demektir ve bu idelerin adlarını önermelere, bu bilgi gereğince yerleştirdiğimiz zaman kesinlikle genel doğruluklar aktarabiliriz. Fakat nesnelerin soyut idelerine verilen özgül adlar seçik ve belirtik anlam taşıyorlarsa, bu ideler diğer idelerden çok azı ile keşfedilebilir bir bağıntı ya da tutarsızlığa sahip olacağından, nesneleri içeren tümel önermelerin kesinliği asıl araştırmamız açısından çok sığ ve yetersiz kalır; herhangi biri için kullanılıp da nesneye ait[36] ve bulunduğu her yerde bu ide ile sürekli uyum ya da uyumsuzluk gösteren bir niteliğe sahip olup olmadığını genel olarak ve kesin biçimde söyleyebileceğimiz nesne adı yok gibidir.

32 Dış duyumda kavrama yeteneğinin de içkin olduğu bir algılama olmadıkça, dış duyular anlık sunulan geçici duyu görünüşlerinden öte bilgi sunabilirler mi?

33 Locke, yargıyı bilgi ya da kesinliği oluşturan algının tersine olasılık kestirimleriyle sınırlandırmaktadır. Bak. 1. Bölüm, 2; 14. Bölüm.

34 Deneme, olgulara ilişkin önermelerin yalnızca varsayımsal doğruluk içerebilecekleri, tümevarımlarımızın bilimsel doğrulanımının kendisinin de bilinmeze gidiş, bir kestirim olduğu yolundaki öğretinin egemenliğindedir.

35 Nesnelere ilişkin bilgi ya da kesinliğin, tikel olgularla sınırlı somut bilgi olduğunu söylemek istiyor. Genelleştirildi mi ister istemez (çoğunlukla) tümevarımsal olasılık olur, bilgi ya da kesinlik değil.

36 İçeriğinde mutlaka yer alan.

14. Bu türden aşağı yukarı bir bilgi edinmeden önce, bir cismin birincil niteliklerinin düzenli olarak başka bir cismin birincil nitelikleri üzerinde ne gibi ve nasıl değişiklikler yaptığını bilmemiz gerekir. İkinci olarak da, bir cismin hangi birincil niteliklerinin bizde[37] hangi dış duyum ya da ideler yarattığını bilmeliyiz. Bu aslında maddenin bütün etkilerini,[38] hacim, şekil, parçaların tutunumu, hareket ve hareketsizlik halleri içinde tanımak gibi zor bir şeydir. Herkesin de kabul edeceği gibi bunun bizce tam olarak bilinmesi de esinlenme olmadan imkânsızdır. Bizde bir sarı renk duyumu yaratacak olan parçacık şekli, hacmi ve hareketi ve bir cismin yüzeysel parçalarının hangi tür şekil, hacim ve dokusunun bu parçacıklara bizde bu rengi üretmeye uygun, hareket kazandırabildiği bildirilmiş olsaydı bile, cisimlerin duyularımızı etkileyip onlara ilişkin soyut ideler oluşturmamıza aracı olan küçük parçaların kesin hacim, şekil, doku ve hareketini algılayacak keskinlikte yetilerimiz olmadıkça, birçok türde cisme ilişkin tümel önermelerde kesinliği yakalamamız sağlanamazdı. Burada yalnızca işlemleri anlama yetilerimizin düzeyine daha yakın görünen maddesel tözlerden söz ettim. Çünkü tinlerin düşünme ve cisimleri hareket ettirme işlemleri konusunda ilk başta belirsizlik içinde kalırız; ancak cisimleri ve işlemlerini daha yakından düşünmeye yönelip bunlara ilişkin kavramlarımızın da duyulur olguların ötesinde açıklıktan ne denli uzak kaldıklarını gözlemlediğimizde bunlarda da bulgularımızın tam bir bilgisizlik ve yetersizlik sergilediğini kabul etmek durumunda kalabiliriz.

15. Nesnelerin kendi genel adlarının temsil ettiği soyut bileşik ideler, onların gerçek yapılarını[39] kapsamadığından, bize

37 Bak. 2. Kitap, 8. Bölüm.

38 Bu ve benzeri ifadelerle, maddenin, etkin güçle donanmış olduğu ya da üstün etkin Aklın yönelttiği değişikliklere açık güçsüz bir özneden fazla bir şey olduğunu mu söylemeye çalışıyor? Bak. 2. Kitap, 21. Bölüm, 2.

39 Duyularımıza yalnızca yüzeysel görünüşleri yansır; çünkü davranışlarının tümüyle bağlı olduğu gerçek yapıları bizce algılanamaz.

çok düşük bir tümel kesinlik sağladıkları açıktır. Çünkü onlarla ilgili idelerimiz,[40] yine onlarda gözlemlediğimiz ve bilgisine ulaştığımız niteliklerin dayandığı ya da belli bir bağıntı taşıdıkları şeyi içermezler: Örneğin, insan adı altında topladığımız ideler, genellikle, duyu, istençli hareket ve akıl taşıyan, genel bir kılık içindeki bir bedene karşılık gelir. Bu, kendi insan türümüze ilişkin soyut ide ve dolayısıyla insanın özü olduğuna göre, böyle bir idenin yerine kullanılan "insan" üzerine çok az genel kesin önerme kurabiliriz. Bu özgün kılıkla birlikte dış duyum, hareket gücü ve uslamlama yetisinin dayandığı, bunların hepsinin aynı öznede birleşmesini sağlayan, gerçek yapıyı bilmediğimizden bunların zorunlu bir bağıntı içinde olduklarını algılayabildiğimiz çok az başka nitelik vardır. Dolayısıyla, insan adsal özüyle ya da bu adın temsil ettiği soyut ideyle[41] bir bağıntı ve karşıtlık içermediğinden,[42] kesin olarak, tüm insanların belli aralıklarla uyuduklarını, hiçbir insanın taş ya da odunla beslenemeyeceğini ve tüm insanların baldıranotuyla zehirleneceğini söyleyemeyiz. Bu ve benzer durumlarda tikel nesnelerde deneye başvurmalıyız, ancak bu yolla da çok ileri gidemeyiz. Bundan gerisi için de olasılıklarla yetinmeliyiz: Ancak "insan özgül idemiz" insanın ayrılmaz niteliklerinin birleştiği ve doğduğu köken olan gerçek yapıyı içermezken, genel kesinlik edinemeyiz. İnsan sözcüğü ile ifade edilen idemiz,[43] insandaki kimi duyulur nitelik ve güçlerin eksikli bir öbeğini içeriyorken, bu özgül idemiz ile baldıranotunun ya da taşın insanın yapısı üzerindeki işlemleri arasında belirgin bir bağıntı ya da karşıtlık olamaz. Baldıranotunu yediğinde zarar görmeyen ve odun ya da taşlarla beslenen hayvanlar

40 Yani, onlara ilişkin olarak oluşturabileceğimiz ve onlara verdiğimiz genel adların adsal özleri gibi ifade edeceği soyut ya da genel ideler.
41 Nesneler söz konusuysa "nitelikler".
42 Yani zorunlu "bağıntı ya da karşıtlık".
43 İnsanlar dediğimiz bireylere yönelik gözlemimizin bizi, insan diye adlandırmaya yönelttiği soyut ide ya da kavram.

vardır; fakat değişik türde hayvanların bu ve benzeri nitelikleri ve güçlerinin kaynaklandığı gerçek yapılarına ilişkin idelere sahip olmadığımız sürece, onlara ilişkin tümel önermelerde kesinliğe varmayı[44] bekleyemeyiz. Adsal özümüzle algılanabilir bir bağıntıyı ya da bu adsal özün herhangi bir yönünü içeren yalnızca birkaç ide bize böylesi önermeler sunabilir. Ancak bunlar o kadar az ve önemsizdir ki[45] nesnelere ilişkin kesin genel bilgimiz hiç yokmuş gibi düşünebiliriz.

16. Sonuç olarak, her türden genel önerme, terimlerinin, önermede ifade edildiği biçimde uyum ya da uyumsuzluklarını keşfedebileceğimiz ideleri temsil ettiği durumlarda, ancak kesinlik yeteneğindedir. Öyleyse terimlerin temsil ettikleri idelerin olumlandıkları ya da değillendikleri biçimde uyuşup uyuşmadıklarını algıladığımız durumda, onların doğruluğu ya da yanlışlığından emin olabiliriz. Bundan da görüleceği üzere, genel kesinlik, idelerimiz dışında bulunamaz. Bu kesinliği başka yerlerde, yani dışımızdaki deney ve gözlemlerde aradığımız zaman, bilgimiz, tikellerle sınırlı kalır. Bizi genel bilgiye götürecek olan yalnızca kendi soyut idelerimizin gözlemidir.[46]

---

44 Yalnızca olasılık umulabilir.

45 Başka yerde bunlardan biraz söz ediyor: Bak. 7. Bölüm, 5.

46 Nesnelere ilişkin somut idelerimizle ilgili deneysel önermelerin, soyut ide bağıntılarında keşfedilebilir olan akıl doğrularından ayırt edildiği bu kısım, Locke'un aşırı adcılığının kanıtı olarak ileri sürülen kısımlardan biridir.

7. BÖLÜM

DÜSTURLAR (ÖZSÖZLER)

1. Özsözler ve belitler (temel önermeler)[1] adı altında bilim ilkeleri diye geçinen önermeler vardır: Bunlar kendiliğinden açık olduklarından, (bildiğim kadarıyla) hiç kimse bunların açıklık ya da inandırıcılıklarının nedeni ve temeline inme çabası göstermemiş ve bu önermeler "doğuştan"[2] varsayılmıştır. Bununla birlikte, açıklıklarının nedenini araştırmak ve bunun yalnızca

1 Özsözler ve temel önermeler ile Locke en son ya da en genel ifade biçimleriyle varsayılan ilk ilkeler ya da apaçık doğrulukları kastetmektedir. Bu durumda dolaylı olarak tüm diğer önermeleri içeren ve uslamlamalarımızı sıraya koyan, aynı zamanda düşünsel değeri ve düzeyi en yüksek özsözler ya da en önemli önermeler olarak nitelendirilir bunlar. Locke özsöze bir davranış kuralına dönüştürebilen olası önerme anlamında ve özsözleri yalnızca öznel ya da kişisel geçerlilikle ilkeler olarak gören Kant'ınkinden farklı bir işlev yükler. Zaman zaman matematikçinin apaçık sanılarıyla sınırlı kaldıkları ve başkalarınca da genel olarak önermelere yayıldıklarından temel önermeler de çok değişik anlamlar taşırlar. Aristo bu anlamlardan her ikisini de kabul eder ve bu terimi en uç bilgi önkabulleri için kullanır. Bacon'a göre temel önerme genelleme yoluyla oluşturulan önermelere karşılık gelir ve Bacon *axiomata generalissima* (genel temel önerme)'yi (önceki ve tikel olgular arasında) yer alan verimli bir araştırma sahası olarak gördüğü *axiomata media* (orta önerme)'den ayırır. Bak. *Novum Organum*, Dr. Fowler'ın basımı, not: 7, s.189-90. Leibniz, bu bölümün giriş cümlesine değinerek, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Yeni Denemeler*'de görüş belirtir. Bu bölüm için Hamilton'un Reid adlı yapıtında *Sağduyu felsefesi* konulu Not A'ya ve Reid'in *Denemeler*'ine bakınız.

2 Doğuştan ilkeleri reddederken Locke'un bir önermenin kendiliğinden açıklığı (apaçıklığı) iddiasını yadsıyor olduğu sanılagelmiştir; halbuki Deneme'nin birçok yerinde olduğu gibi bu bölümde de Locke, apaçık önermeler gerçeği üzerinde durmakta ve insan bilgisinin oluşumunda onların gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ne denmek istendiği ilk kitapta

onlara özgü olup olmadığını görmek, aynı zamanda bunların başka bilgilerimizi ne kadar etkiledikleri ve yönlendirdiklerini irdelemek yararlı olabilir.[3]

2. Gösterildiği üzere bilgi, idelerin uyum ya da uyumsuzluklarının algılanmasında yatar. Bu uyum ya da uyumsuzluğun başka bir bilginin yardımı ya da müdahalesi olmadan, kendi başına doğrudan algılanması durumunda bilgimiz kendiliğinden açıktır (apaçıktır). Herhangi bir kanıta gerek duymadan, ilk bakışta,[4] onay verdiği önermelerden herhangi birini düşünen kimse, bunu kolayca anlayabilir: Çünkü önermeleri onaylamasının nedeninin, zihnin, doğrudan karşılaştırmaya giderek,[5] bu önermelerde olumlanmaları ya da değillenmelerine göre ideler arasında saptadığı uyum ya da uyumsuzluk olduğunu görecektir.

3. Öyleyse şimdi de bu "kendiliğinden açıklık"[6] halinin genellikle özsözler adı ile anılan önermelere özgü olup olmadığını

yer alan "doğuştan ideler ve ilkelere" karşı ve şeyler üzerine tüm idelerimiz ve savlarımızın birbirleriyle ilişki içindeki davranışlarına yönelik deneyimlerimize bağlı olduğunu destekleyen söylemi ile karşılaştırılabilir. Locke "doğuştanlık" ve "apaçıklığı" özdeşleştirmiyor, karşılaştırıyor. Bak. Stillingfleet'a Üçüncü Mektup, s.340-44.

3 Locke kendilerine ilişkin önermelere başvurulmadıkça doğru ya da yanlış olamayan idelere değil zihinsel önermelere uygun görür apaçıklığı. Stillingfleet "en açık idelerden kimilerinin apaçıklıktan uzak olduğunu" savunmakla suçladığında, Locke "Apaçık ide diye bir şeyden söz ettiğim olmuş mudur? Çünkü apaçık herhangi bir ideye verdiğimi anımsamadığım ya da tüm idelere layık gördüğümü sanmadığım bir sıfattır" diye yanıt verir. (Üçüncü Mektup, s.322) Önermelere gelince, apaçıklığı yalnızca "özsözler ya da temel önermelerle" sınırlamayı kabul etmez.

4 Yani özsözler ya da temel önermelerde.

5 Dolaysız bir sezgi ile.

6 Söz konusu özsözler ya da temel önermelerin apaçık olduklarını yadsımıyor. Yalnızca onlara ya da apaçıklıklarına ilişkin bir algılamanın, bu algının gerektireceği soyut düşünce gücüyle gerçekleşmesinin her durumda içinde saklı bulundukları bilgiye varmak için zorunlu olduğunu kabul etmez. "Bilinç dışı önkabulleri," ilk kitabında gördüğümüz üzere, Locke'un en soyut seçme önermeler kadar apaçıkça doğru milyonlarca somut önerme var diye yalnızca onların apaçık oluşlarına olduğu gibi kabule yanaşmadığı bir bakış açısıdır. Locke hep somuta tutunmaktadır. Oysa kurgusal felsefenin birincil sorunlarından biri insanların her zaman kabul ettikleri ikincil bilgi doğrularını, bunların öngördükleri ilkel ve evrensel doğrulara ayrıştırmak olmuştur.

ve temel önermelere tanınan üstünlükleri taşıyıp taşımadıklarını irdeleyelim. Temel önerme olarak, sandığım kadarıyla, tüm sağduyulu insanların daha önceden üzerinde düşünüp de kabul ettiği genel-apaçık ilkeleri yadsıyan, kimsenin uzun süre tartışmaya yanaşmadığı inatçı insanların ağızlarını kapamak için Okulların dışındaki konuşmalara da bu özsözlerin benzer bir kullanımını getirmiştir: Fakat yalnızca sonuçsuz çekişmeleri durdurmak için kullanılırlar. Gerçekten de böylesi durumlarda bunlar hiçbir şey öğretmezler: Bu da, zaten bu özsözlerin yardımı olmadan da bağıntıları görülebilen ve tartışma içinde başvurulan ara ideler yardımıyla gerçekleştirilir ve böylece özsözden önce de bilinen doğruluk ortaya çıkarılır ve tartışma bir ilk ilkeye bağlanır. İnsanlar tartışmalarında kendilerini bir zafer kazanmaya değil de doğruyu bulup kucaklamaya adasalar, yanlış bir savı önceden fark edip ondan vazgeçerler. Buna göre özsözler, usta tartışmacıların doğurduğu çıkmazlara bir son vermeye yararlar bu noktada... Ancak Skolastik yöntem, insanların yenilene yani kendi söyledikleri ya da kimi yerleşik ilkeler çürütülene dek apaçık doğrulara karşı çıkıp direnmesine izin ve destek vermiş olduğundan, insanların günlük konuşmalarda da Skolastiğin bir erdem ve övünç kaynağı saydığı biçimde doğru ya da yanlış tuttuğu tarafı sonuna kadar inatla savunmaktan çekinmemeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Bu doğruya ve bilgiye ulaşmanın tuhaf bir yoludur ve bence eğitimle bozulmamış akılcı insanlar bunun doğruyu arayanlar ve din ya da doğa araştırıcıları arasında kabul görecek bir yöntem olabileceğine inanmazlar ya da bilgisiz ve inançsız insanlara din ya da felsefe doğrularını göstereceği kabul edilmeyen başka birçok doğruluğun da bu kendiliğinden açıklık ya da apaçıklıktan eşit ölçüde pay aldıkları ortadadır. İdelerin, yukarıda sözünü etmiş olduğum özdeşlik, bağıntı, bir arada var oluş, gerçek var oluş gibi idelerin, değişik türden uyum ya da uyumsuzluklarını yeniden gözden geçirirsek, bunu rahatlıkla görürüz; bu da bize yalnızca

özsözler konumu edinmiş olanlar değil aynı zamanda neredeyse sonsuz sayıda başka önermenin de kendiliğinden açık olduklarını tanıtlar.

4. I- Çünkü, *özdeşliğin* uyum ya da uyumsuzluğunun dolaysız algısı zihnin seçik idelere sahip oluşuna dayandığına göre, bu bize seçik idelerimizin sayısı kadar apaçık önerme sağlar. Herhangi bir bilgiye sahip her kimsede bu bilgiye temel olan çeşitli ve seçik ideler bulunur ve zihnin ilk edimi her bir idesini kendi başına tanımak ve başka idelerinden ayırt etmektir (ki bu olmazsa zihin bilgisiz kalır). Herkes sahip olduğu ideleri tanıdığının, bir idenin anlama yetisinde bulunup bulunmadığının ve bu idenin ne olduğunu bildiğinin ayırdındadır; birden fazla ide varsa da onları seçik olarak bilir ve birbiriyle karıştırmaz. Bu hep böyle olduğundan (ki algıladığı şeyi algılamaması diye bir şey olamaz), zihninde bir ide yer aldığı zaman onun orada bulunduğu ve hangi ide olduğu konusunda kuşku duyamaz; zihninde yer aldıklarında iki seçik idenin orada olup tek ve aynı ide olmadıklarından emindir. Öyle ki, bütün bu olumlamalar ve değillemeler herhangi bir kuşku, belirsizlik ya da duraksama kabul etmez ve anlaşılır anlaşılmaz, yani önermedeki terimlerin temsil ettikleri [belirtik ideler][7] zihnimizde yer aldığı an mutlaka onaylanmış olmalıdırlar. [[8]Ve, dolayısıyla, ne zaman ki zihin herhangi bir önermeyi terimlerle dile getirilen ve birbirine göre aynı ya da farklı diye olumlanan ya da yadsınan iki ideyi algılayacak biçimde dikkatlice ele alır, o zaman böyle bir önermenin doğruluğundan hemen ve yanılmaz biçimde emin olur ve terimleri daha genel ideleri temsil eden ya da daha az genel ideleri temsil eden önermeler için de durum böyledir: Örneklersek, "bir şey ne ise odur" önermesinde olduğu gibi "Varlık" genel idesi kendisi ile olumlanır; ya da daha tikel bir ide "bir insan bir in-

7 İlk baskıda "Açık ve seçik ideler" diye geçer.
8 İkinci baskıda eklenmiştir.

sandır", "beyaz olan şey beyazdır" önermelerindeki gibi kendisi ile olumlanır; ya da genel varlık idesi, "aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" önermesi uyarınca, kendisinden tek farklı ide olan "varlık-olmayan" idesinden dışlanır ve değillenir; ya da "bir insan bir at değildir", "kırmızı mavi değildir" gibi herhangi bir tikel varlık idesi kendisinden başka olan bir idece değillenir olabilir. Terimler anlaşılır anlaşılmaz idelerin başkalığı, önermenin doğruluğunu, hemen ve de daha genel önermelerde olduğu kadar daha tikellerde de aynı kesinlik ve rahatlıkla görülür kılar. Çünkü zihin sahip olduğu ideler içinde aynı idenin kendisiyle aynı, iki farklı idenin aynı değil ayrı olduğunu algılar ve de bu idelerin daha çok ya da az genel, soyut ve kapsamlı oluşlarına bakmaksızın bu aynılık ve ayrılıktan eşit ölçüde emin olur.] Dolayısıyla, bu apaçıklık yalnızca "bir şey ne ise odur" ve "bir şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" şeklindeki genel önermelere özgü bir hak değildir. Olma ya da olmamanın algısının, *"ne ise"* ve *"şey"* terimleriyle dile getirilen belirsiz idelerle ilişkisi, başka idelerle ilintisinden fazla değildir. [[9]Bu iki genel özsöz, kısaca *"aynı aynıdır"* ve *"aynı farklı değildir"* karşılık gelen, onlar kadar, daha tikel örnekler için de bu genel özsözler hesaba katılmadan ve tüm gücünü zihnin tikel ideler alanındaki ayırt ediciliğinden alan tikel örnekler için de geçerli doğruluklardır. Zihnin bir kanıt yardımı olmadan ya da (bu genel önermelerden biri ya da öteki üzerinde yoğunlaşmadan[10]) beyaz idesinin mavi idesi değil beyaz idesi olduğunu, zihninde bulunduğu zaman beyaz idesinin orada olduğunu ve yok olmadığını böyle açık olarak algıladığı ve kesin olarak bildiği ve bu temel önermelerin düşünülmesinin zihnin bilgisinin açıklık ya da kesinliğine hiçbir katkısı bulunmadığı ortadadır.] [[11](herkesin de kendisinde gözlemleyebileceği üzere) bir insanın

9 İkinci baskıda eklenmiştir.
10 İkinci baskıda eklenmiştir.
11 İlk baskıda "ve bir üçgen, bir hareket, bir insan ya da başka herhangi bir ide için de böyledir," diye geçer.

zihninde yer alan tüm ideler için durum böyledir: herkes her bir idenin kendisi olduğunu, başka bir ide olmadığını bilir: Zihninde bulunuyorsa, orada olduğundan, başka bir yerde olmadığından öylesine emindir ki, hiçbir genel önermenin doğruluğu, daha büyük bir kesinlikle bilinemeyeceği gibi herhangi bir katkıda da bulunamaz bu kesinliğe.[12]] Bu durumda, özdeşlik yönünden sezgisel bilgimiz de idelerimiz kadardır. Seçik ideler için bildiğimiz adlar kadar kendiliğinden açık önermeler yapabiliriz. Herkesi, "bir daire bir dairedir" önermesinin daha genel terimler içeren "bir şey ne ise odur" önermesi kadar apaçık olup olmadığı ve "mavi kırmızı değildir" önermesinde, zihnin sözcükleri anlar anlamaz, "aynı şeyin hem olup hem olmaması imkânsızdır" temel önermesinde olduğundan daha fazla kuşkuya düşüp düşmediği üzerinde düşünmeye çağırıyorum. Bu tür önermelerin hepsi de böyledir.[13]

5. II- Bir arada var oluşa ya da iki ide arasında, biri bir öznede varsayıldığında diğerinin de mutlaka bulunması gerektiği biçimde bir zorunlu bağıntıya gelince; bu tür bir uyum ya da uyumsuzluk zihin tarafından doğrudan algılanır, ancak bunlar çok az sayıdadır. Dolayısıyla, bu türe ilişkin sezgisel bilgimiz çok kısıtlıdır; böyle önermeler varsa da sayıları çok değildir: Örneğin, kendi yüzeylerinin hacmine eşit bir yeri kaplama/doldurma idesi bendeki cisim idesine bağlı olduğundan, iki cismin aynı yerde bulunamayacağının bir apaçık önerme olduğunu düşünürüm.[14]

12 İkinci baskıda eklenmiştir.

13 Doğrunun bireye esinlenmesinde temel önermenin bilinçte canlanması, soyut genelliği içinde bilinçli kabulünden önce gelir ki bunu çok kimse başaramaz; ancak doğadaki nedensel düzende bu terstir. Çünkü bunun bir bireyin zihninde, insandan insana değişmekle birlikte şeylerdeki nedensel bağıntıyla hep aynı kalan zihinsel gelişim tarihiyle bir ilgisi yoktur; temel önermeyi, somutlaşmış bir doğruluk oluşturduğundan mantıksal olarak belli bir örnekte saklı olarak kabul etmeliyiz.

14 Fiziksel araştırmalarda insan yetilerinin, bir arada varoluş ve art arda oluş biçimindeki edimsel bağıntıların hangilerinin son derece zorunlu ol-

6. III- Kiplerin bağıntılarına gelince, matematikçiler sadece eşitlik bağıntısı üzerine birçok temel önerme kurmuşlardır. "Eşitlerden eşitler alınınca, geriye kalan eşit olur" gibi önermeleri matematikçiler her ne kadar belit (temel önerme) ve tartışmasız doğrular olarak kabul etmişlerse de, sanıyorum ki onları irdeleyen biri "bir bir daha iki eder" ya da "bir elin beş parmağından ikisini ve diğer elin beş parmağından ikisini çıkarırsanız her iki elde kalan parmak sayısı eşit olacaktır" önermelerinden daha apaçık olmadıklarını görecektir. Sayılar ile ilgili[15] böyle, ilk duyuşta onay gerektiren ve matematiksel temel önermelerden daha belli değilse de eşit bir apaçıklık taşıyan binlerce önerme bulunabilir.

7. IV- Gerçek var oluşa gelirsek, bunun kendimizin ve bir İlk Varlığınkiler dışındaki idelerimizle hiçbir bağıntısı[16] bulunmadığından, bütün öteki varlıkların gerçek var oluşuna ilişkin apaçık bilgimiz olmadığı gibi pek tanıtlamalı bilgimiz de yoktur: Dolayısıyla, bunlar üzerine özsözler de yoktur.[17]

duklarına ilişkin olumsal ya da varsayımsal kavrayışta Tanrısal düzeye çıkamadıklarını göstererek, özsözler ya da temel önermelerin şeylerin bir arada varoluş ve art arda oluşlarına yönelik deneyimlerimiz için öngerekliliklerî çürütülmez. İnsanın sınırlı deneyimine bağlı olgusal önermeler ile her şeyi bilmekten yoksun insanların benzeri bir *apriori* zorunluluk algısı ile deneyimlerine uyarlayamayacakları *apriori* akıl önermeleri arasındaki farkın temeli de buradadır. İnsandaki akıl gücüyle sezgi duyularla karartılır.

15 Locke'un tam olarak açıklayamadığı bir zorunlulukla dayatıldığını düşündüğü bu bağıntılar, matematiksel özsözler ya da temel önermelerde mantıklı bir sıralanım içinde verilmektedirler.

16 "Bağıntı" yani zihinsel zorunlu bağıntı.

17 Bu bulanık ifade içinde Locke "birinin kendi benine ve Tanrıya ilişkin idesi, gerçek varoluş idesi ile öylesine bağıntılı algılanan idelerdir ki, kendi benimiz dışındaki hiçbir sonlu varlığın gerçek varoluşu sezgisel ve tanıtsal olarak algılanmazken, kendimize ve Tanrıya gerçek varoluşu yüklemek zihinsel zorunluluktur bizim için" der gibidir. İkinci Bölüm, 14. Kısıma ve bir idesini taşıdığımız bir şeyin gerçek varoluşuna ilişkin kesinliğimizin onun gerçekten varolduğuna olan doğal güvenimize bağlı olduğunu vurgulayan 4. Bölüm, 18. Kısıma bakınız. Locke, zihinsel zorunluluğu soyut idelerin doğrudan uyuşumunda seçilebilen özsözler ile insan zihninin ürünü olan olgusal önermeler arasındaki ayrımı görememektedir. "Varım," soyut bir temel önerme değil olgusal bir önermedir, ve buna dayalı tanıtlamalar da salt *apriori* değildirler. Bak. Leibniz, *Yeni Denemeler.*

8. Gelin şimdi de bu kabul görmüş özsözlerin diğer bilgilerimiz üzerindeki etkilerini inceleyelim. Okulların (Skolastiğin) koyduğu, her uslamanın (akıl yürütmenin) daha önceden bilinen ve kabul edilmiş olanlardan geldiği (onların deyişiyle *ex praecognitis et praeconcessis*) kuralı, bu özsözleri tüm öteki bilgilerin temeline koyuyor ve bunlara önceden bilinen şeyler diye bakıyor gibidir. Bana göre bu, iki anlama geliyor; öncelikle, bu temel önermeler zihnin ilk bildiği doğrular, ikinci olarak bu özsözler bilgimizin öteki bölümlerinin kaynağı diye kabul ediliyor.

9. İlk olarak, bunların zihnin ilk bildiği doğrular olmadığı, I. Kitap, I. Bölüm'de gösterildiği üzere, deneyimle apaçık görülür. Bir çocuğun, "aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" doğrusunu bilmeden çok önce bir yabancının kendi annesi olmadığını, biberonunun bir sopa olmadığını kesin olarak bildiğini algılamayan var mıdır? Sayılar üzerine, matematikçilerin bazen uslamlamalarında başvurdukları genel özsözler üzerinde hiç düşünmeden zihnin tam olarak bilgili olduğu ve tümüyle emin olduğu açıkça gözlemlenebilen kaç doğru vardır? Bunun nedeni çok açıktır: Zihne bu önermeleri onaylattıran şey, kendi ideleri arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun, bu önermelerin zihnin anladığı sözcüklerle olumlanmış ya da yadsınmış olmaları doğrultusunda algılanmasından başka bir şey olmadığına ve de her idenin ne olduğu, her iki seçik idenin birbirinin aynı olmadığı bilindiğine göre, zorunlu olarak, apaçık doğrulardan zihninde ilk önce yer alan idelerden kurulu olanların ilk bilineceği sonucu çıkacaktır. Zihnindeki ilk idelerin de, tikel şeylerin ideleri olduğu açıktır ki, zihin bunlardan derece derece, sıradan ve bilindik duyu nesnelerinden alınarak, genel adlarıyla birlikte zihne yerleştirilmiş olan az sayıda genel ideye doğru ilerler. Demek ki önce tikel ideler alınmış ve ayırt edilmiş, böylece de bunlar üzerine bilgi edinilmiştir ki, bunlardan hemen

sonra da tikele en yakın olan, daha az genel ya da özgül olan ideler gelir. Çünkü soyut ideler çocuklar ya da henüz işlenmemiş zihinler için tikeller kadar açık ve kolay değildirler. Yetişkin insanlara böyle gelmesi de sırf sürekli ve yaygın kullanımlarından ötürü böyle bir görünüm kazanmış olmalarındandır. Çünkü, onlara enikonu yoğunlaştığımızda, genel idelerin, zihnin, beraberlerinde birtakım güçlükler getiren ve kendilerini sandığımız kadar kolay sunmayan kurguları ve buluşları olduklarını görürüz. Örneğin, bir üçgenin genel idesini (ki bu en soyut, en kapsamlı ve en zor ide değildir) oluşturmak belli bir çaba ve beceri gerektirir, çünkü bu ne eğik, ne dik açılı, ne eşkenar, ne ikizkenar ne çeşitkenar olacak; aynı zamanda da hem bunların hepsi hem de hiçbiri olacaktır. Aslında bu, var olamayacak eksikli bir şeydir, birçok değişik ve tutarsız idelerden[18] kimi kısımların bir araya getirildiği bir idedir. Bu eksikli durumda zihnin, bu idelere gereksindiği, doğal olarak her ikisine de

18 Locke'un bu ünlü bölümde kullandığı yanlış dille bir genel idenin çelişkili yüklemler içereceği ve dolayısıyla mantıksal olarak imkânsız olacağı ileri sürülmektedir. Öyleyse, bir genel ide ya da kavram belli bir genel adın uygun olduğu sayısız bireyin her birinde bulunması gereken ancak her bir bireye özgü diğer yüklemlerle bir araya getirilen yüklemleri içerir. Locke'un gerçekte demek istediği böyle bir şeydir: Çünkü Locke bir genel idenin diğer özgün bireysel yüklemlerine göre birbiriyle tutarsız kimi bileşik ide parçaları barındırdığını söyler. Locke'taki soyut ide Berkeley'in "bir insan zihninde burada betimlendiği gibi bir üçgen idesi oluşturma yetisine sahipse, bu yüzden ona karşı çıkmaya kalkışmak boşunadır. Bütün istediğim okuyucunun böyle bir ideye sahip olup olmadığını tam ve kesin olarak öğrenmesi ... ve ne eğik, ne dik açılı, ne eşkenar ne ikizkenar ne de çeşitkenar olmayan ancak aynı anda hem hepsi hem hiçbiri olan bir genel üçgen idesine sahip olup olmadığını ya da olup olamayacağını sınamasıdır," sözleriyle alaya alınmaktadır. (*İlkeler*, Giriş, 13. Kısım) Locke'un demek istediği kesin olarak, idenin (adsal özün) her birinin ayırıcı özelliklerini dışlasa da hepsi için uygun olduğudur; bu ide onları kendi içeriğinde barındırmazken, kapsamına alır. Soyut ya da genel ideleri duyusal imgelerle karıştırarak, Berkeley, ne dar, ne geniş ne de dik açılı olan bir üçgeni betimleyen bir imgenin oluşturulamayacağını kolayca kanıtlar. Bu üçgenin ve başka ortak terimlerin anlamsız olduğunu göstermez. Yalnızca soyut anlamların duyu ve duyusal imgelemeyi aştığını ve insanın anlama yetisinde tinsel anlayışı öngördüğünü gösterir.

büyük eğilim gösterdiği bilgi artırımı ve iletişim kolaylığı için olabildiğince aceleci davrandığı doğrudur. Fakat böylesi idelerin bizim yetersizliğimizin göstergeleri[19] olduğundan kuşku duyulabilir pekâlâ; en azından bu, çoğu soyut ve genel idenin, zihnin ilk ve en kolay bilgilendiği, en başından yakından bildiği ideler olmadıklarını gösterebilir.[20]

10. İkinci olarak, söylenenlerden açıkça bu fazlaca abartılmış özsözlerin tüm diğer bilgilerimizin ilkeleri ve temelleri olmadığı ortaya çıkıyor. Çünkü eğer onlar kadar apaçık, onlardan önce bildiğimiz başka birçok doğru varsa, bunların tüm diğer doğruları[21] kendilerinden çıkardığımız ilkeler olmaları olanaksızdır. "Bütün, bir arada alınan tüm parçalarına eşittir" gibi bir temel önermeye bakmaksızın bir ile ikinin toplamının üç ettiğini bilmek imkânsız mıdır? Birçok kimse bir ile ikinin toplamının üçe eşit olduğunu, bunu kanıtlamaya yarayacak herhangi bir temel önermeyi işitmeden ya da düşünmeden bilir ve bunu, bir baş-

19 İnsan uslamlama yetisi gibi, genel idelerinde de duyu ve duyusal imgelemeyi aşıyorsa da bir tek zihinsel sezgi ile her şeyi tüm bağıntıları içinde kavrayan Her Şeyi Bilme'ye göre alt düzeyde bir anlama yetisine sahiptir. İnsanda duyusal sunum ve betimlemenin sınırlılığı üzerine bak. II. Kitap, 10. Bölüm, 9. Kısım.

20 Bak. Hume, *"İnceleme"*, I. Kitap, I. Bölüm, 7. Kısım, Hamilton, *"Reid"*, s. 406-10 ve Gassendi'nin duyu ya da duyusal imgeleme ile evrensellik anlayışı ya da kavrayışı arasındaki farkı kabul ettiği *"Syntagma"* adlı yapıtına bakınız. Locke bu konudaki bilgisini, Gassendi'nin öğrencisi ve Locke'un arkadaşı Bernier tarafından özetlenmiş olan *Syntagma*'dan edinmiş olabilir büyük ölçüde.

21 Fakat çoklukla akıl yürüten kimse ayırdında olmasa da özsözler tümdengelimlerimizde önkabuller olarak yer alırlar. Şeylerin nedenindeki saklı varlıkları, önkabuller yadsınır yadsınmaz tümdengelimlerin tıkanması ile belli olur. Locke'un haklı olarak yıldığı şey, kendi önyargılarımızın özsözler ya da temel önermeler kılığı altında sıkı sıkıya savunuluşu ve de aşırı genel önermelerin karmaşık ve yanıltıcı uslamlamaya yönelten çekiciliğidir. Dolayısıyla, soyut kurgulama oyunlarını kısıtlamaya yönelik sürekli çabaları ve zihinsel yolculuğumuzu Varlık okyanusunun ortasından başlatma uğraşına karşı uyarıları vardır. Locke'un ilk ilkelere karşı ilgisizliği de buradan gelmektedir ki o inanç ve eylemi belirleyenin, salt aklın *apriori* ilkelerinden çok deneyim ve kişisel yararda içkin olduğunu görür.

kasının "bütün kendi parçalarının toplamına eşittir" ve benzeri özsözü bildiği kesinlikte bilir; bu idelerin eşitliği (1+2=3), hiçbir kanıta gerek duymadığından, ilgili herhangi bir temel önerme olmadan da bu kimse için bir o kadar görülür ve kesindir; dolayısıyla burada da "apaçıklık-kendiliğinden açıklık" temeldir. "Bütün, kendi parçalarının toplamına eşittir" temeldir. "Bütün kendi parçalarının toplamına eşittir" bilgisini edindikten sonra birin iki ile toplamının üçe eşit olduğunu öncekinden daha iyi ve daha kesin olarak bilecek diye bir şey yoktur. Çünkü bu idelerde herhangi bir eşitsizlik varsa, bütün ve parçalar daha bulanık olur ya da en azından bir, iki ve üç idelerine göre zihinde daha güç yerleşirler. Gerçekten bu genel ilkelerin kendileri dışındaki bütün bilginin,[22] genel, doğuştan ve apaçık[23] ilkelere bağlı olması gerektiğini söyleyen insanlara sanırım şöyle sorabilirim: "bir bir daha iki, iki iki daha dört ve üç kere iki altı eder"i kanıtlamak için gerekli olan ilke nedir? Bunların hiçbir kanıta gerek duyulmadan bilinmesi ya bütün bilginin ilke denen önceden bilinen belli doğrular ya da genel özsözlere dayanmadığını ya da bunların ilkeler olup böyle kabul edilirlerse de sayıların büyük bir kısmının ilke olacağını göstermektedir. Buna bir de tüm seçik idelerimizle yapılabilen bütün apaçık önermeleri ekleyecek olursak, insanların çağlar boyunca bilgisine eriştikleri ilkelerin sonsuz sayıda ya da en azından sayılamayacak kadar çok olması gerekir; ki insanlar, yaşadıkları sürece bu doğuştan ilkelerin büyük çoğunlu-

22 Locke, *apriori* soyutlamaların bilinçli bir bilinişi olmadan kimsenin bunların somut örneklemelerinden hiçbirinin zorunlu doğruluğunu göremeyeceğini düşünmektedir ki bu sağduyulu hiçbir düşünürün tartışmayacağı türden bir bağlı olma durumudur. Bak. 4. Bölüm, 7, 8. kısımlar.

23 Tekrar tekrar gösterildiği üzere Locke, idelerin ya da ilkelerin doğuştanlığını apaçıklıklarından ayrı tutmaktadır. Bireyin apaçık doğruluğu keşfini, zihinsel çabanın karşılığı olarak görmektedir: Ancak ona göre doğuştan bilgi, bilgi sahibinin çabasından bağımsız bir bilgidir. Hamilton'un, Locke'un, temel önermeleri, bu anlamda doğuştan görmediği aynı zamanda yalnızca deneyimden doğan genellemeler olarak göstermeye çalıştığı, iddiasına bir gerekçe bulamıyorum. (Bak. Hamilton, *"Reid"* s.465, not).

ğunu öğrenemezler. Ancak ister zihne daha erken ister daha geç girmiş olsunlar, doğru olan bir şey var ki bu ilkelerin hepsi de kendi doğal açıklıkları sayesinde bilinirler; tümüyle bağımsızdırlar, birbirlerini aydınlatma ve kanıtlamaya yatkın değildirler; daha yalın ve daha az soyut olanın en tanıdık ve kavranması daha kolay ve daha erken olması dolayısıyla,[24] daha genelden edinilmiş daha tikel ya da daha karmaşıktan çıkarılmış daha yalın hiç değildirler. Hangilerinin en açık ideler oldukları bir yana, böylesi önermelerin apaçıklığı ve kesinliği, bir insanın aynı idenin aynı ide olduğunu görmesi ve şaşmaz biçimde iki farklı idenin başka ideler olduklarını algılamasında yatar. Çünkü bir insanın anlama yetisinde bir ve ikinin ideleri, sarı idesi ve mavi idesi varsa, kesinlikle bir idesinin bir idesi olduğunu, iki idesi olmadığını ve de sarı idesinin sarı idesi olup mavi idesi olmadığını biliyordur. Çünkü bir insan, zihninde seçik olarak taşıdığı ideleri birbirine karıştırmaz: Yoksa bu ideleri hem karışık hem seçik olarak taşıdığı çelişik bir durum söz konusu olurdu ve seçik idesi olmamak, yetilerimizden yarar görmemek, hiçbir bilgiye sahip olmamakla aynıdır. Dolayısıyla, hangi ide kendisi olarak olumlanır ya da hangi iki ayrı ide birbiri için değillenirse, zihin böyle bir önermeyi, terimlerini anlar anlamaz, hiç duraksamayıp herhangi bir kanıta gerek duymadan ya da daha genel terimlerden kurulu ve özsözler diye adlandırılan ilkelere bakmaksızın, yanılmaz biçimde doğru kabul etmek durumundadır.

11. [[25]Öyleyse ne diyeceğiz? Bu genel özsözlerin hiç yararı olmadığını mı? Asla; ancak belki bunlar genelde sanıldığı gibi kullanılmıyorlardır.[26] Fakat, kimilerince bu özsözlere tanınan

24 Burada Locke'un apaçık önermeleri apaçık olmayanlardan ayırma ölçütlerinden kimilerini görüyoruz.

25 Bu parantez içinde kalan tüm paragraflar ikinci baskıda eklenmişlerdir.

26 Stillingfleet, Locke'un "ideler yoluyla kesinlik (bilgi) yöntemi" dediği ile kendi "akıl yoluyla kesinlik yöntemi" dediğinin ayrılığını göstermeye çalışırken (ki bu iki yöntem arasında Locke hiçbir karşıtlık görmüyor) De-

üstünlüklerin zerresinden kuşku duymaya, bütün bilimlerin temellerini altüst eder korkusuyla karşı çıkılabilir, bu yüzden, bu ilkeleri bilgimizin diğer kısımlarıyla ilişkileri çerçevesinde ele alıp bunların neye yarayıp neye yaramadıklarını daha ayrıntılı biçimde incelemeye değebilir.

I- Daha önce söylenenler doğrultusunda, bunların daha az genel-apaçık önermeleri kanıtlama ya da sağlamlaştırmaya yaramadıkları açıktır.[27]

II- Bunların, herhangi bir bilimin üzerinde kurulmuş olduğu temeller olmadığı da ortadadır.[28] Bilimler ve üzerlerine kurulduklari özsözler konusunda, Skolastiklerce yayılan pek çok söylemin var olduğunu biliyorum ancak ne büyük şanssızlık ki bu tür bilimlere, özellikle de "bir şey ne ise odur" ve "bir şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" şeklindeki iki özsöz üzerine kurulu olanlarına hiç rastlamış değilim. Bu ya da başka genel belitler üzerine kurulu bir bilim varsa bunun gösterilmesinden

neme'yi genel akıl ilkelerini ve özsözleri, kendi savunduğu gibi çok yararlı ve kesinliğin tek uygun temelleri olarak değil de yararsız ya da az yararlı diye ele almakla suçluyor. Locke, "Şunu söylemek isterim ki, eğer siz ilkeler ve özsözler ile tüm apaçık önermeleri kastediyorsanız, bu noktada bile yollarımız aynıdır; çünkü apaçık önermeleri kesinlik yolunda zorunlu görüyor ve tüm kesinliği yalnızca bunlara dayandırıyorum. Eğer bunlarla, diğerlerinden, benim Denememde kullandığım anlamda 'özsözler' adıyla ayrılan, seçme apaçık önermeleri kastediyorsanız bunların bir listesini çıkarmak zorunludur ve ardından bir insanın bunlar olmadan hiçbir doğruluğun kesinliğine ulaşamayacağını göstermek gerekir" der. (Üçüncü Mektup, s.340; ve s.263) Locke, Deneme'de olduğu gibi burada da bir kesin ilkenin, bilgimizin oluşumundaki bilinçsiz önkabulü ile bilinçli kullanımını birbirine karıştırmaktadır.

27 Bak. 2. Bölüm, 4. Kısım.

28 "Önsözler üzerine yazılan bu bölümün büyük bir kısmında tüm bilgimizin, bu iki özsözden geldiği yönündeki bir kavrama karşı savlarda bulunulmaktadır. Hiç olmazsa Bay Locke'un dikkate değer bulduğu ölçüde ele alışını tamamıyla hak eden saçma, gülünç bir kavram olarak görüyorum bunu. Bunlar özdeş önermelerdir; Hiçbir bilgi çıkarılamaz bunlardan." (Reid, *Deneme* IV, 7. Bölüm) Locke'un, Tanrı üzerine çıkarımlarının (10. Bölüm) ve "benin" dışındaki tüm sonlu evrenin (11. Bölüm) üzerine yaptığı uslamlamaların bağlı olduğu kabul edilen nedensellik ilkesi ya da özsözünü ele almaması tuhaftır.

sevinç duyardım ve de bu ya da benzeri özsözler üzerine kurulu olup onlar olmadan ayakta duramayan bir bilim sistemi ve yapısı gösteren birine de minnettar olurdum doğrusu. Soruyorum, bu genel özsözler, Tanrıbilim konularında da diğer bilimlerdeki ile aynı işleve sahip mi, değil midirler? Evet, bu alanda da çekişenleri susturup tartışmalara son vermek için kullanılırlar. Fakat hiç kimsenin, Hıristiyanlık dininin, bu özsözler üzerine kurulu olduğunu ya da bu dine ilişkin bilgimizin bu ilkelerden kaynaklandığını söyleyeceğini sanmıyorum. Bu bilgiyi esinlenme yoluyla kazandık ve esinlenme olmasaydı bu özsözlerin, bu bilgiye ulaşmada hiçbir yardımı olmazdı bize. Aracılığıyla başka iki idenin bağıntısını keşfetmemizi sağlayan bir ide ortaya çıkardığımızda, bu aklın sesi ile Tanrıdan bize ulaşan bir esinlenmedir: Çünkü ancak o zaman önceden bilmediğimiz bir doğruya ulaşırız. Tanrı bize bir doğruluğu bildirdiği zaman, bu O'nun Ruhunun sesi ile bize ilettiği bir esindir ve böylece bilgimizde ilerlemiş oluruz. Fakat bunların hiçbirinde ışığımız ya da bilgimizi özsözlerden almayız. Fakat birinde şeylerin kendileri bilgiyi sunarken, doğruluğu onların uyum ya da uyumsuzluklarını algılayarak görebiliriz. Diğerinde de Tanrı kendisi bize bilgiyi doğrudan sunar ve söylediklerinin doğruluğunu yine Tanrının şaşmaz doğruluğunda bulabiliriz.[29]

III- Bunlar, insanların bilimlerde ilerlemesi ya da bilinmeyen yeni doğruların bulunmasında yardımcı değildirler. Bay New-

29 Söz konusu iki özsöz de mantıkçılarca Özdeşlik ve Çelişmezlik ilkeleri diye adlandırılırlar. Bunlar kendi başlarına tutarsızlık ölçütleridirler; bunlar gerçek bilgiye katkıda bulunmak için değil bir imkânsızlığı tanıtlamak için kullanılabilirler ancak. Gerçek bilgi için, Locke'un da söyleyeceği gibi, şeylere yönelik duyusal ve zihinsel algımıza dönmeliyiz. Bunda doğanın akla uygunluğu öngörüldüğüne göre, gerçeğe ilişkin her deneyimin tüm gerçekliğin kökeninde yer alan Öncesiz-Sonrasız Nedenin ya da Tanrının esinlemesi olarak kabul edilebileceği sonucu doğar ki bu açıkça tüm Tanrıbilimsel çıkarımlarda olduğu kadar dolaylı bir biçimde de tüm bilimsel çıkarımlarda kanıtsız olarak kabul edilmektedir.

ton, eşsiz kitabında,[30] dünyada bilinmeyen yeni doğrular ve matematiksel bilgideki ilerlemeler olarak görülen birçok önermeyi tanıtlamıştır: Fakat bunların keşfinde ona ne "bir şey neyse odur" ne "bütün kendi parçasından büyüktür" ne de başka bir genel özsöz yardımcı oldu. Bunlar, onu bu önermelerin kesinliği ve doğruluklarının keşfine götüren ipuçları değildirler. Söz konusu tanıtlamalı bilgilere de, onlar sayesinde değil, tanıtladığı önermelerde dile getirilişi paralelinde idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu gösteren ara ideleri bularak ulaşmıştır.[31] Bu bilginin genişletilmesi ve bilimlerin ilerlemesi yönünde insan anlama yetisinin en önemli adımıdır; bu noktada zaten bu ya da benzeri abartılmış kural ya da ilkelerden yardım görmekten uzaktırlar. Bu önermelere geleneksel bir saygı besleyip bir temel önermenin desteği olmadan bilgide hiçbir ileri adım atılmayacağı, bir genel özsözün yardımı olmadan hiçbir bilimin yapısına bir tek taş bile konulamayacağı düşüncesinde olanlar, bilgi edinme ile edinilen bilgiyi iletme yöntemi ve bir bilim kurma ve ilerlendikçe de başkalarına öğretme yöntemi arasındaki ayrımı koysalardı, bu genel özsözlerin ilk keşfedenlerin hayranlık verici yapılarını üzerinde yükselttikleri temeller ve de bu bilgi sırlarının kapılarını açan anahtarlar olmadıklarını görürlerdi. Ancak sonraları okullar kurulup başkalarının bulduğu şeyleri öğretecek öğretmenler yetişince, bu özsözleri onlar kullandılar; yani, apaçık olan ya da doğru diye kabul edilecek olan belli önermeler koydular ortaya; bunları öğrencilerin zihinlerine tartışılmaz doğrular olarak yerleştirdikten sonra, daha önceden zihinlerine özenle yerleştirilip işlenmiş olan genel temel önermeler kadar alışkın olmadıkları tikel örnekler içindeki doğruları kabul ettirmek için gerektiğinde bunları kullandılar. Şu var ki, üzerinde iyice düşünüldü mü görülecek ki, bu tikel örnekler an-

30 Newton'un *Principia* adlı yapıtıdır ve bu Deneme'den iki yıl önce yayımlanmıştır.

31 Diğer bir deyişle *Principia*'nın yazarı bir metafizik filozofu değildi.

lama yetisi için onları sağlamlaştırmak üzere getirilen genel özsözlerden daha az apaçık değildirler ve ilk keşfeden de doğruyu genel özsözlerin yardımı olmadan, bu tikel örnekler arasında bulmuştur ve bunları dikkatle irdeleyen herkes de aynı şeyi yapabilir.[32]

Şimdi sıra özsözlerin kullanımında:

I- Görüldüğü üzere, bunlar bilimler ilerlediği sürece öğretilmelerine yönelik sıradan yöntemlerde kullanılırlar. Ancak bilimleri ilerletmede yararları ya azdır ya da hiç yoktur.

II- Tartışmalarda inatçı çekişmeleri durdurup bir sonuca vardırmak için kullanılırlar.[33] Onların bu amaçla kullanılmasının şimdi sözünü edeceğimizin tarzdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını araştırmak istiyorum izninizle. Skolastikçiler, tartışmayı insanların yeteneklerinin mihenk taşı ve bilgi ölçütü olarak değerlendirdiklerinden, tartışma alanını terk etmeyen kimseyi galip kabul ederlerdi ve son sözü söylemiş olan, davayı değilse de tartışmayı kazanmış sayılırdı.[34] Fakat bu yöntemle aynı de-

32 İnsanın evren bilgisinin mutlaka öngördüğü özsözler ya da temel önermelerin, onların bilincinde olunan bir yardımı olmadan varılan bilginin savunulması ve felsefi düzene sokulması gerektiğinde, kullanılmaları ya da bilinçte canlandırılmaları, böyle kabul edilmelerinin özel bilimler kurmak ve genel bilgiyi artırmak için değil de insan bilgisinin en son (nihai) düzenlenişi için zorunlu olduğunu gösterir. İnsan bilgisini organik bir bütün olarak gören kuramcı felsefecinin ilgi alanına girerler. İnsanlar da soyut mantıktan habersiz iyi birer çıkarımcı olabilirler pekâlâ.

33 Biçimsel ya da soyut mantık, Locke'un kötülediği Özdeşlik ve Çelişmezlik İlkelerini uygulama tarzları açısından "çekişmeyi sonlandırma sanatı" olarak tarif edilegelmiştir. Gerçekten de mantığın biçimlendirdiği somut uslamlamalar; Aristo'nun uzun süre önce gösterdiği gibi, tartışmaları bir sonuca bağlamaya yarayan apaçıklığı kendilerinde barındıran önermeleri öngerektirirler. Başka türlü, insanlar, mantıksal biçimde bir konu üzerindeki sonuçlarda birleşmeye zorlanamazlardı. Ortak yaşamda ve özel bilimlerde anlaşmazlık, genellikle *axiomata media* içinde kendi öncüllerinde tutulur. Ancak bunlar, gerçekte ilk öncüllere bağlıdırlar ve doğrusunu söylemek gerekirse Mutlak doğru olan özsözler ya da temel önermeler yeni en son öncüllere getirildiğinde uslamlama felsefi boyut kazanır.

34 Düşünür (filozof), salt tartışmacıdan bu noktada ayrılır. Filozof kendi anlamı içinde apaçıklık taşıyan ve dolayısıyla en sonunda konuları sonuca bağlayan önermeler ararken, salt tartışmacı, eleştirmeye yanaşmadığı dogmatik sanılara, kabullere dayalı bir zafer peşindedir.

recede usta tartışmacılar arasında bir karara varılmadığı durumlar olduğunda, biri bir önermeyi kanıtlayıcı bir orta terim bulamazken, diğeri sürekli olarak büyük ya da küçük öncülleri yadsıyabiliyorsa, Skolastikçiler tartışmaların bitimsiz bir tasımlar zincirine dönüşmesini olabildiğince önlemek için, çoğu gerçekten apaçık olan belli genel önermeler koydular: Bunlar tüm insanların kabul edip uzlaştığı türden önermeler olduklarından, genel doğruluk ölçütleri sayıldılar ve (tartışmacıların seçeneksiz kaldıkları noktalarda) daha ötesine geçilemeyen ve tartışan bütün taraflarca kabul edilmesi zorunlu olan ilkeler olarak kullanıldılar. Demek ki, bu özsözler, tartışmalarda insanların yadsıyamayadıkları ilkeler unvanını aldıklarından, yanlışlıkla tüm bilginin başlangıcı olan asıllar ve kaynaklar, bilimlerin üzerinde yükseldiği temeller olarak görülmüşlerdir. Çünkü tartışmalar sırasında bunlardan birine gelindiğinde, orada dururlar ve daha ileri gitmezlerdi; böylece sorun da çözülmüş olurdu. Ancak bunun ne kadar yanlış olduğu daha önce gösterilmişti.

Bilgi pınarları diye düşünülegelen Okullardaki bu yöntemin doğruluğu aramakla görevli insanların söylemlerinde yeri olmayacağı düşünülmektedir. Burada, bu yöntemin, genç insanların zihinlerini samimi bir doğruluk arayışı ve aşkından ne kadar uzaklaştırdığı, hele de, onları böyle bir şeyin varlığı konusunda, ya da doğruluğun böylesine tutkunluğa değip değmediğine ilişkin kuşkuya düşürmede ne kadar etkili olduğu üzerinde durmayacağım. Öyle sanıyorum ki, okullarına Peripatetik Felsefenin girip tartışma sanatından başka hiçbir şey öğretmeden yüzlerce yıl sürdüğü yerler dışında bu özsözler hiçbir yerde bilimlerin temelleri ve bilginin ilerlemesine katkıları olan önemli ilkeler olarak görülmemişlerdir.]

[[35]Dolayısıyla, söylediğim gibi, bu genel özsözler] inatçı tartışmacıların ağızlarını kapamak açısından tartışmalarda

35 İlk baskıda "Öyleyse ne diyelim? Bunlar yararsız özsözler midir? Evet, bunlar çok yararlıdırlar..." diye geçer.

önemli bir yere sahiptirler; ancak bilinmeyen doğruların keşfinde ya da zihnin bilginin peşinde atacağı adımlarda pek katkıları olduğu söylenemez. Bilgisini *"bir şey ne ise odur"* ya da *"bir şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır"* biçimindeki genel önermelerden biri ya da ötekinden temellendirip bir bilim ilkesiymiş gibi bunlardan birinden yola çıkarak bir yararlı bilgi sistemi kurmuş olan var mıdır?[36] Yanlış görüşler sıklıkla çelişkiler içerdiğinden, bu özsözler, bu görüşlerin insanları nereye götüreceğini göstermek açısından bir mihenk taşıymışçasına işe yararlar. Fakat her ne kadar bir insanın uslamlaması ya da görüşlerindeki saçmalıkları, yanlışlıkları ortaya sermeye yarıyorlarsa da, anlama yetisini aydınlatmada tamamen yetersiz kalırlar ve zihnin bilgide ilerleme sürecinde pek yardımları olduğu görülmez; bu iki genel önerme üzerinde hiç düşünülmeseydi de bilgi daha az ve daha belirsiz olmazdı.[37] Söylediğim üzere, bu özsözlerin, bazen inatçı bir tartışmacının ağzını, söylediklerinin saçmalığını göstererek ve [[38]kendisinin doğruluğunu kabul etmediği ancak dünyanın doğru olarak bildiği şeyin, ısrarla karşısında oluşundan dolayı mahcup ederek] kapattıkları doğrudur. Ancak bir insanın yanıldığını göstermek başka, ona doğruluğu kabul ettirmek başka şeylerdir; bu iki önermenin öğretebileceği ve kendi etkileriyle bilmemizi sağlayabileceği, önceden bilinmeyen ya da onlarsız bilinemeyecek olan doğrular hangileridir bilmek isterdim. Onlar üzerinde elimizden geldiğince durduğumuzda, yalnızca özdeş yüklemler üzerine olduklarını ve yalnızca bu çerçevede etkileri bulunduğunu görürüz. Özdeşlik

36 Biçimsel ya da soyut mantık, sözel tutarlılık ölçütünü yararı bir sonraki cümlede kabul edilen, özsözlere dayanarak geliştirir.

37 Söz konusu iki özsöz, mantıkça geliştirildiği ve uygulandığı gibi doğrudan gerçek bilgiyi artırmaz; ancak yetersiz bir biçimde bilgilendiğimiz şeyi yönteme sokarak ve ifade içinde saklı olabilecek sözsel tutarsızlıklara inancımızı azaltarak dolaylı bir katkıda bulunabilir.

38 İkinci baskıda eklenmiştir.

ya da başkalık üzerine her tikel önerme, dikkat edilirse, bu genel özsözler kadar açık ve kesin olarak bilinir: [[39]dolayısıyla bu genel önermelerin her durumda işe yaradığı telkin edilmekte ve savunulmaktadır.] Daha az genel özsözlere gelince, bunların birçoğu sözel önermelerden başkaca bir şey olmamakla birlikte bize yalnızca adların birbirine etki ve ilgilerini verir. "Bütün tüm parçalarının toplamına eşittir": Lütfen söyleyin, bu bize hangi gerçek doğruluğu öğretir? Bu özsözde *totum* ya da *bütün* sözcüğünün anlamının kendinden doğan etkisi dışında bir şey var mıdır? "Bütün" sözcüğünün kendi parçalarının oluşturduğu şeye karşılık geldiğini bilen birinin bildiği de, "bütün, tüm parçalarının toplamına eşittir"den pek farklı değildir. Yine aynı nedenle, "Bir tepe bir vadiden yüksektir" ve benzeri birçok önerme de özsöz diye kabul edilebilir. Ancak yine de [[40]matematik öğretmenleri bildiklerini öğretenler olarak başkalarına bu bilimi öğretmek istediklerinde, bu ve başka benzeri özsözleri (sistemlerinin başlangıcına oturturlar)[41] ki bu da nedensiz değildir]; öğrencileri, en başında bu genel terimlerle kurulu önermelerle düşüncelerini tam anlamıyla doldurduktan sonra paralel fikirler üretmeye alışabilir ve yerleşik kurallar, sözler gibi her tikel duruma uyarlanmaya hazır daha genel önermeler oluşturabilirler. Eşdeğer görülseler de mihenk taşı olarak kullanıldıkları tikel örneklerden daha açık ve anlaşılır değildirler; zihne daha tanıdık geldiklerinden, anlama yetisi için tam adlarıyla anmak yeterlidir. Ancak bence, bu, daha çok, onları kullanma alışkanlığımız ve sık sık düşünmemiz dolayısıyla zihinlerimizde yerleşik olmalarından kaynaklıdır, şeylerin farklı apaçıklıklarından değil. Alışkanlıkla zihinlerimizde düşünme ve uslamlama yöntemleri

39 İlk baskıda -"ve yalnızca bu özsözlerle, kendimize gerçekten var olan bir şeyin doğruluğunu kanıtlayamayacağımızdan daha kesin olan bir şey yoktur," diye geçer.

40 İlk baskıda "Matematikçiler..." diye başlar ve devam eder.

41 İkinci baskıda eklenmiştir.

kurmadan önce durumun tamamen başka türlü olduğu kanısındayım; şöyle ki, bir çocuk, elmasından bir parça koparıldığında bu tikel örnekle bu olguyu, "Bütün, parçalarının toplamına eşittir" genel önermesiyle olduğundan daha iyi bilir; eğer bunlardan birinin çocuğa, diğeri ile doğrulanması gerekiyorsa, burada zihnine girecek olan, genel yoluyla tikel değil, tikel yoluyla geneldir. Çünkü bilgimiz tikellerde başlar ve aşama aşama kendini genellere doğru yayar.[42] Sonraları zihin tümüyle ters bir yol izler ve bilgisini alabildiğince genel önermelere doğru genişlettikten sonra bunları kendi düşünceleri içinde yerleştirip kendini bunlara, doğru ve yanlışın ölçütleri[43] olarak başvurmaya alıştırır. Diğer önermelerin doğruluklarını ölçücü kurallar olarak sürekli kullanımları dolayısıyla, daha tikel önermelerin doğruluk ve açıklıklarının, söylem ve tartışmalarda sık sık öne sürülüp kabul gören daha genel önermelere uygunluklarına bağlı olduğu düşünülmeye başlanır zamanla. Bence, bir sürü apaçık önerme arasından neden yalnızca "en genel" olanların "özsözler" adını almış olduklarının yanıtı buradadır.

12. Bundan başka dikkat edilmesinde yarar gördüğüm bir nokta daha var: Bu genel özsözler, zihinlerimizi gerçek bilgide ilerletmek ya da kararlı kılmaktan öylesine uzaktırlar ki eğer kavramlarımız yanlış, belirsiz ya da değişkense ve biz de düşüncelerimizi şeylerin [[44]yerleşik, belirtik ideleri yerine] söz-

42 İnsan bilgisinin bilinçli ediniminde zaman sıralanımıdır bu. Deneme bu tek bir cümlenin bir açıklaması olarak kabul edilebilir. Zihinsel ilerleyişimiz tikellerden ve istenç dışı kabullerden, tepkisel kuşku ve eleştiri yoluyla, en sonunda akılla varılan inanca doğrudur.

43 Budur felsefi davranış. Bu davranış içindeki insan, kendi önceki zihinsel süreci içinde bilinç dışı öngörülmüş olan zihinsel zorunlulukları, bilinçli olarak kavrar. Felsefede bilgimizi elverdiğince genel önermelere dökeriz ve böylece ya bu bilgimizi bir kurgusal birlik halindeki bir organik bütün olarak görmeyi ya da bir sonlu biliş kapasitesi ile böyle görülemeyeceğini ve en sonunda insan anlama yetisinde parça parça ve gizemli kalacağını öğreniriz.

44 İlk baskıda, "Yerleşik, açık, seçik ideleri..." diye geçer.

cük seslerine bırakırsak, bu genel özsözler, yanlışlarımızı daha da pekiştirmeye ve sözcüklerin en yaygın kullanımları içindeki çelişkileri göstermeye yararlar.[45] Örneğin, Descartes[46] gibi zihninde cisim dediği şeyin idesini "uzam" olarak kuran bir kimse, "Bir şey ne ise odur" özsözü ile bir boşluk olmadığını, yani cisimsiz bir uzayın bulunmadığını kolaylıkla gösterebilir. Çünkü cisim adını taktığı ide salt uzam olduğuna göre uzayın cisimsiz olamayacağı şeklindeki bilgisi kesindir. Uzam, cisim ve uzay adları ile kullanılsa da, kendi uzam idesini açık ve seçik olarak bildiği gibi bunun, ne ise o olup başka bir ide olmadığını da bilir. Tek ve aynı ideyi temsilen kullanılan bu üç sözcük de, kuşkusuz, birbiriyle aynı açıklık ve kesinlikte bildirilebilirler; hepsini de tek ve aynı ideyi temsilen kullandığıma göre, "uzay cisimdir" yüklemi, hem anlam hem ses bakımından "cisim cisimdir" yükleminin taşıdığı doğruluk ve özdeşliği anlamı ile yakalar.

13. Ancak bir başkası çıkıp da Descartes'la aynı şekilde cisim adı ile andığı şeye ilişkin Descartes'ınkinden farklı bir ide oluşturur ve cisim sözcüğüyle dile getirdiği ancak hem uzam hem de katılığın içerildiği bir ideye sahip olursa, cisimsiz uzay ya da boşluk olabileceğini tanıtlaması da Descartes'ın tersini tanıtlaması kadar kolay olur. Çünkü uzay adını verdiği ide, sadece yalın bir uzam idesi ve cisim adını verdiği ide de, uzam ve dirençlilik ya da katılığın aynı öznede bulunduğu bir bileşik ide olduğundan, bu iki ide, bir ve iki, beyaz ve siyah ya da *insanlık* ve *maddilik* ideleri kadar seçik olarak yer aldıkları anlama yeti-

45 Düşüncede gerçekleştirilemeyen çelişkiler, kullandığımız sözcüklerin belirsizliği yüzünden ifade içinde bile olasıdırlar. Buna göre yalnızca terimlerde bulunabilen çelişki, onları çelişkili bir kullanıma sokmaya çalışan insanların düşünce karışıklığıyla beslenir. Aşırı soyutlama ürünü önermelerin düşüncesizce uygulanımı, iç duyum yoluyla çok soyut sözcüklerin ne anlama geldiğini seçik olarak ortaya çıkarma çabasından gelen yorgunluk, dolayısıyla sıklıkla düşüncede bu tür bir karışıklığı tetiklemeye yatkındır. Bunun sonucunda böylesi sözcükler anlamı boşalmış halde dolaşır durur.

46 Stewart, Descartes'in Deneme'de anılmadığını söyler.

sinin dışında da tamamıyla bir ve aynı değildirler: Dolayısıyla, zihinlerimizdeki yüklemleri ya da onları temsil eden sözcüklerdeki bildirimleri özdeş değil, ancak birbirlerinin değillemesi biçimindedir; [47yani, "Uzam ya da uzay cisim değildir" önermesi] de *"Aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır"* özsözü kadar doğru ve açıkça kesin [48bir önerme oluşturabilir.]

14. Ancak (gördüğünüz gibi) bu iki önerme de eşit ölçüde tanıtlanabilir; yani "bir şey ne ise odur" ve "aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" şeklindeki iki ilkeden yola çıkılarak bir boşluk olabileceği de olamayacağı da tanıtlanabilirse de, bu ilkelerden hiçbiri bir cismin ya da hangi cisimlerin var olduğunu göstermeye yaramaz; bunun için duyularımızdan yardım alırız. Bu tümel ve apaçık ilkeler,[49] yalnızca daha genel ya da daha kapsamlı idelerimizin oluşturduğu değişmez, açık ve seçik bilgiye karşılık geldiklerinden, zihin dışında olup biten hiçbir şey hakkında kesinliğe ulaştıramazlar bizi: Bunların kesinlikleri yalnızca her bir idenin kendisine ve diğerlerinden başkalığına bağlı bilgimize dayanır ki, zihinlerimizde oldukları sürece bunlar hakkında yanılgıya düşmeyiz; ancak ideler olmadan adlarını taşıyor ya da bu adları bazen bir ide bazen başka bir ide için, karışık biçimde, kullanıyorsak yanılabiliriz ve sıklıkla da yanılırız. Bu durumlarda sözcüklerin anlamları değil yalnızca seslerine erişen etkileriyle temel önermeler bizi, yalnızca karmaşa, yanılgı ve yanlışa sürükler. [50Bu vurguda bulundum,

47 İkinci baskıda eklenmiştir.

48 İkinci baskıda eklenmiştir. Bu koşullar altında her ikisi de yalnızca sözel ya da içiboş önermelerdir.

49 Locke, matematiksel temel önermeleri ve Tanrının varoluşunu tanıtlamada dayandığı töz ve nedensellik ilkelerinden yana savını göz ardı ederek kendi örnekleri olarak özdeşlik ve çelişmezliği öne çıkarmaktadır. Aristo, felsefeyi eninde sonunda çelişmezlik ilkesine dayandırır.

50 Eleştirmenlerin, Locke'un, tüm genel önermelerin apaçıklığını ya da en azından bilginin gelişimine yardımları açısından yararlı olduklarını yadsıdığı yönündeki savlarına yanıt vermek için eklenmiş görünmektedir (2. Baskıda). Locke'un bu önermelerin apaçıklığı üzerine söylediği hiçbir

çünkü insanlara, bu özsözlerin, her ne kadar doğrunun büyük muhafızları diye övülseler de, sözcüklerin dikkatsizce belirsiz biçimde kullanılmasından doğan yanlışlardan koruyamayacaklarını göstermek istedim. Burada bilginin gelişiminde yararsız kalışları ya da belirsiz idelerde tehlikeli oluşlarına ilişkin söylediklerimde, kimilerinin bana yükleme küstahlığı gösterdiklerinin tersine, bunların bir kenara atılmaları biçiminde bir niyet ya da söylem yoktur. Bunların doğrular, apaçık doğrular olduklarını bildiriyorum ki bir kenara atılmaları söz konusu olamaz. Etkili oldukları alanı daraltmaya çalışmak boşunadır ve ben de böyle bir şeye kalkışmıyorum. Şu var ki, doğruluk ya da bilgiye hiçbir zarar getirmeksizin, yararlarının, onlara mal edilmiş görünen büyük önemi hak etmediklerini düşünmekte haksız değilim ve insanları, yanlışlarını daha da pekiştirmek kaygısıyla bu doğruları kötüye kullanmamaları konusunda uyarabilirim sanırım.]

15. Sözel önermeler halinde nasıl bir yararları olursa olsun, bizim dışımızda bulundukları ve var oldukları biçimiyle nesnelerin doğasına ilişkin bize gösterdikleri ya da kanıtladıkları bilgi deneyime dayalı bilgimizden zerre kadar üstün değildir.[51] İlkeler diye adlandırılan bu iki önermenin sonucu çok açık olup idelerimizin belirtik ve yerlerini alan adlar aracılığıyla biliniyor oldukları, yani kendi başlarına açık oldukları durumlar dışında, kanıt olarak kullanılmalarına gerek duyulmayan şeylerin kanıtlanmasında kullanımları tehlikesiz ya da zararsız olsa da; "bir şey neyse odur" ve "aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" ilkeleri, içindeki sözcüklerin "insan, at, altın, erdem" gibi bileşik ideleri temsil ettiği önermelerin kanıtlanma-

şeyde, analitik ya da sentetik olmak üzere yapıları ya da kaynaklarına ilişkin bir söylem yoktur. Yalnızca, bunların, sezgisel zorunluluklarıyla ilgili zihinsel deneyimimiz olduğu gerçeğini kabul eder.

51 Deneyim verileri sağlamadıkça, özsözlerin yapabileceği bir şey yoktur; ancak bilinçli ya da bilinçsiz önkabulleri olmadan gerçek deneyimimiz anlaşılır bir biçimde düzenlenemiyorsa, Locke'un sürekli arka plana attığı daha ileri araştırma yersiz değildir.

sında kullanıldıkları zaman pek çok tehlike yaratırlar ve bu durumda genellikle insanların apaçık doğrular yerine yanlışlığa sarılmaları ve tanıtlama yerine belirsizliği kabullenmelerine yol açarlar: Bunu, yanlışlık, bağnazlık ve yanlış uslamlamalardan doğabilecek tüm zararlar izler. Bunun nedeni, yalın ideler üzerine kurulu olmayan fakat bileşik ideleri temsil eden terimlerden örülü önermeleri kanıtlamada daha yetersiz [ya da daha etkisiz][52] kalışları değildir. [[53]Ancak insanlar, genellikle, içerdikleri terimler, temsil ettikleri ideler gerçekte farklı iken, aynı olduğunda, önermelerin aynı şeyler hakkında oldukları gibi yanlış bir düşünceye kapılırlar; dolayısıyla bu özsözler, ses ve görünüşte çelişik önermeleri desteklemekte kullanılırlar; ki bu yukarıda geçen "bir boşluk" üzerine tanıtlamalarda açıkça görülür. Öyle ki ileride daha da açık edileceği üzere, insanlar her zamanki gibi şeylerin yerine sözcükleri koyduklarından, bu özsözler genellikle çelişik önermeleri göstermeye yarayabilir ve yararlar da.]

16. Örneğin: Bu ilk ilkelerle tanıtlamak istediğiniz şey "insan" olsun; bu durumda, bu ilkelerle yapılan tanıtlamanın yalnızca sözel olduğunu ve bize dışımızda var olan bir varlığa ilişkin hiçbir kesin, tümel, tam bir önerme ya da bilgi sağlamadığını görürüz. Öncelikle, bir çocuk bir insan idesini oluşturduktan sonra, idesinin ressamın görünür şekillerden bir araya getirdiği resmin tamamen aynısı olması olasıdır ve anlama yetisindeki böyle bir ideler karışımı, çocuğun insan dediği bir tek bileşik ideyi oluşturur. Ancak İngiltere'de insanın beyazlığı ya da ten rengi dolayısıyla, bu çocuk size, kara derili bir adamın bir

52 İkinci baskıda eklenmiştir.

53 İlk baskıda bu cümlenin yerine "Fakat insanlar böylesi önermelerin, gerçekte cisim sözcüğünün bazen bir ide bazen diğer ideyi dile getirdiği boşluk tanıtlamasında açıkça görüldüğü gibi, çoğunlukla sözcüklerin anlamlarıyla ilgili olsalar da şeylerin gerçekliğine ilişkin de olduklarını düşünerek genelde yanılırlar: Bu daha da açıklığa kavuşturulacaktır," cümlesi vardır.

insan olmadığını tanıtlayabilir; çünkü beyaz renk insan dediği bileşik idenin içeriğindeki değişmez yalın idelerden biridir ve dolayısıyla "Bir şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" ilkesine dayanarak bir zencinin bir insan olmadığını tanıtlayabilir, bu kesinliğinin temeli belki de hiç duymadığı ve üzerinde düşünmediği bu evrensel önerme değil, kendi siyah ve beyaz yalın idelerine ilişkin açık seçik algısıdır ki, bu özsözü bilse de bilmese de birini diğerinin yerine koymaya ikna edilemez. Ve böyle bir insan idesine sahip bu çocuğa ya da aynı şekilde başka bir insana bir insanın bir ruh taşıdığını asla tanıtlayamazsınız; çünkü insan idesi böyle bir ide ya da kavram barındırmamaktadır. Dolayısıyla, "Bir şey neyse odur" ilkesi ona bunu göstermez; ancak bu tanıtlama, insan dediği bileşik idesini oluşturmakta dayandığı gözlem ve ideler topluluğuna bağlıdır.

17. İkinci olarak, insan dediği ideyi oluşturma ve kurmada daha ileri gitmiş ve dış görünüşe gülüş ve akılcı konuşmayı da eklemiş olan bir başkası "aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır" ilkesine dayanarak bebeklerin ve aptalların[54] insan olmadıklarını tanıtlayabilir. Bunların insan olmadıklarını açıkça söyleyen çok akıllı insanlardan söz etmiştim.

18. Üçüncü olarak, bir başkası da, insan adını verdiği bileşik idesini, yalnızca genel olarak beden idesi ile konuşma ve akıl yürütme güçlerinden oluşturup şekli tümüyle dışarda bırakmış olabilir: Bu insan bir insanın elleri olmayıp dört ayaklı olabileceğini tanıtlayabilir ki bunların hiçbiri kendi insan idesinde yer almamaktadır; konuşma ve aklın bir arada bulunduğu herhangi bir beden ya da şekil bir insandır onun için; çünkü böyle bir bileşik idenin açık bir bilgisine sahip olduğundan, bir şeyin ne ise o olduğu kesindir.

19. Öyle ki, iyice düşünüldüğünde, idelerimizin zihinlerimizde belirtik olduğu ve bunlara bu yerleşik belirlenimler altın-

54 Yani, "küçük çocuklar ve doğuştan budalaların."

da bilinen ve değişmez adlar verdiğimiz zaman, bunlardan herhangi birinin uyum ya da uyumsuzluğunu kanıtlamada bu özsözlerin ne bir yararı ne de gereği vardır. Bu tür önermelerin doğruluk ya da yanlışlığını, bu ve benzeri özsözler olmadan ayırt edemeyen bir kimseye, bu özsözlerin de bir yardımı olamaz: Çünkü böyle apaçık önermelerin doğruluğunu kanıtsız bilemedikten sonra, yine kanıt olmadan bu özsözlerin doğruluğunu bilmesi de beklenemez. İşte sezgisel bilginin bir bölümünün kanıtlanması gereksiz ve olanaksızken diğer bölümünün de öyle olması buradan ileri gelmektedir.[55] Böyle düşünmeyen biri tüm bilgi ve kesinlik temellerini altüst eder; "İki ikiye eşittir" önermesinden emin olmak ve bu önermeyi onaylamak için bir kanıta gerek duyan bir kimse "bir şey neyse odur"u kabul etmek için de bir kanıta gereksinir demektir. İkinin üç olmadığına, beyazın siyah olmadığına, bir üçgenin bir daire olmadığına ve benzerine ya da herhangi başka iki (belirtik) seçik idenin bir ve aynı olmadığına inanmak için bir kanıta gerek duyan kimse, "*aynı şeyin hem olması hem olmaması imkânsızdır*"a ikna olmak için de bir tanıtlamaya gereksinecektir.[56]

20. Belirtik idelere sahip olduğumuz yerde gereksiz olan bu özsözlerin, açıkladığım gibi, [[57]idelerimizin belirtik olmadığı ve] belirtik idelere bağlanmamış, ancak bazen şu bazen de bu ideyi temsil eder biçimde değişken ve belirsiz bir anlama kayan sözcükler kullandığımız durumlarda, kullanımı tehlikelidir: böyle bir kullanım, (terimlerinin, belirtik olmayan ideleri temsil

55 Analiz ve eleştiriye açıktır ve tümüyle düşünsel açıdan bunu gerektirir de. Kuramsal felsefenin sorunu, evrenin fiziksel ve ahlaksal yorumlarında saklı olan akılsal içermelerin en soyut formu içinde bilinçli işlenişi olarak betimlenebilir ki bu aklın en son önkabullerini kanıtlamak için değil sadece evreni düşünsel hazzın gereği olarak en olası düşünsel ışık altında sergilemek için uyarlanmış bir işleniştir.

56 Soyut özsözün canlandırıldığı somut örnek genel bilgi ve bilimin amaçları için yeterlidir ancak kuramsal felsefede kendiliğinden yetersiz kalır.

57 İkinci baskıda yer almıştır.

ettiği önermeleri pekiştirmek için kanıt olarak öne sürülen) bu özsözlerin kendi etkileri ile olumladıkları ve perçinledikleri yanlışlık ve yanılgılara gebedir.[58]

58 Bu bölüm özsözlerin genel kötü kullanımına karşı uyarıda bulunmaktadır; çünkü (1) Kendilerinde apaçık olsalar da tüm insanların bilincinde oldukları değil tersine en son alarak algılarımız sırasında doğacak doğrulardır; (2) Tüm diğer bilgiler, onları kavrayışımıza gerek kalmadan da edinilebilirler; (3) Onlarla çokça ilgilenen insanları karmaşık ve çelişkili düşünceye itmeye eğilimlidirler; ve (4) Bileşik ideler için uygulanımlarında çok yanıltıcıdırlar. Ancak Locke (1) Daha az soyut önermeler konusunda şüpheci olanları yanıtlamak için tutuldukları zaman; (2) İnatçı tartışmacılarını ağızlarını kapamak için kullanıldıkları zaman yararlı olduklarını kabul eder. Ancak herkesçe gerçekten kabul edilmediler ve deneyimde şeyler veya kişiler arası gerçek ve değişmez bağıntılar olarak somutlaşmadıkarsa, bir yararları olamaz bu anlamda. Ve Locke, gerçekten apaçık önermeleri, burada yer alan kabul görmüş özsözler ya da temel önermelerden ayrı tutar.

8. BÖLÜM

İÇİ BOŞ ÖNERMELER

1. Bir önceki bölümde ele alınan düsturların (özsözlerin) genelde sanıldığı gibi gerçek bilgi açısından yararları olup olmadığını düşünmeyi başkalarına bırakıyorum. Öyle sanıyorum ki kesinlikle doğru olsalar da anlama yetimize hiçbir ışık tutmayan, bilgimize[1] herhangi bir katkıda bulunmayan evrensel (tümsel) önermeler olduklarından güvenle söz edilebilir.

2. Bunlardan ilki, tüm salt özdeşlik önermeleridir. Bunların açıkça ve ilk bakışta hiç bilgi içermedikleri görülebilir; çünkü ister sözel olsun ister açık ve gerçek bir ide içeriyor olsun adı geçen bir terimin kendisi bildirildiği zaman, bu terimin yer aldığı bir önermeyi biz yapmış olsak ya da bize önerilmiş olsa da gösterdiği daha önceden kesin olarak bildiğimiz dışında bir şey olmayacaktır. Gerçekten de şu en genel olan "bir şey ne ise odur" önermesi bir kimseye kimi zaman sorumlu olduğu ancak tikel durumlarda dolambaçlı ya da örtük anlamlı terimler yüzünden gözden kaçırmış olduğu bir saçmalığı göstermeye yarayabilir. Çünkü kimse görülür ve doğrudan çelişkileri açıkça olumlayacak denli sağduyudan sapmaz; ancak bunu yaparsa da bir başkası onunla bir daha tartışmaya girmemekte haklıdır.

---

1 Bu bölümde ele alınan önermeler, salt özdeş olanlar ve de analitik ya da açıklayıcı denenlerdir ki bunlar mantıksal özdeşlik yasasıyla soyut bir biçimde dile getirilmektedirler. Önceki bölüm ise Kant'ın *apriori sentetik* yargılar olarak düşündüğü özsözler ya da temel önermeleri kapsamaktadır.

Fakat bununla beraber ne kabul görmüş böyle bir düstur ne de başka bir özdeşlik önermesinin bize hiçbir şey öğretmeyeceğini söyleyebilirim düşüncesindeyim. Şu da var ki, tanıtlamanın temeli olarak övünülen bu büyük ve önemli düstur, böylesi önermeleri doğrulamakta kullanılabiliyor ve sıklıkla kullanılıyorsa da, bu, böyle bir önermenin doğruluğunun, hiç kuşku duymadan ve de bana göre hiçbir gerçek bilgi olmaksızın, aynı sözcüğün kendiliğinden büyük bir kesinlikle olumlanabileceğinden başka bir anlama gelmez.

3. Bu durumda, yalnızca bir önerme yapabilen ve evet ya da hayır dediğinde ne demek istediğini bilen çok bilgisiz bir kimse de, "ruh ne ise odur" "bir ruh ruhtur" "bir tin tindir" ya da "bir fetiş fetiştir" gibi doğruluğundan yanılmaz biçimde emin olabileceği milyonlarca önerme yapabilir, ancak bu yolla dünyadaki tek bir şeyi bilmiyor olabilir. Bunların tümü "bir şey ne ise odur,"[2] yani "varlığı olan varlık taşır, ya da bir ruhu olan bir ruh taşır" önermesine denktirler. Bu sözcüklerle oynamaktan başka nedir? Bu, bir istiridyeyi bir elinden diğerine geçiren bir maymunun haline benzer ki maymun konuşsa hiç kuşkusuz "sağ eldeki istiridye özne ve sol eldeki istiridye yüklemdir" diyebilirdi: Böylece "istiridye istiridyedir" biçiminde apaçık bir önerme kurabilirdi; ancak bu şekilde, daha akıllı ve daha çok bilen olmazdı; sorunu bu biçimde ele almak, bir yandan maymunun açlığını diğer yandan bir insanın anlama yetisini doyururdu ve maymun hacimce, insan bilgice gelişmiş olurdu.

2 "Bir şey ne ise odur," Özdeşlik yasasının dile getirildiği formlardan biridir ve her nesne ya da idenin kendisi dışındakilerden ayırt edilmesini sağlayan tüm olumlama ve tanımlamalara ilişkin mantıksal ilkedir. Bak: 1. Bölüm, 4; 3. Bölüm, 8. Bir de bunu, aklın temel olumlaması (bildirimi) ya da bilginin gerçeklik koşulu olarak sunan ve matematiksel kanıtı bu özdeşliğin algısına dayandıran Leibniz'in *Yeni Denemeler*'ine bakınız. Ayrıca bakınız: Aristo, *Analytica I* (Tasım Üzerine), 32; *Metafizik*, 4. Kitap, 3., 4., 7. Bölümler. Burada Locke'un yaptığı gibi, özdeşlik yasasının karşısında bir anlamsızlık ve belirsizlik ileri sürülegelmiştir.

[3]Özdeşlik önermeleri apaçık diye sanki tüm bilgiyi barındırırlarmış ve anlama yetisini doğruluğa götüren yalnızca onlarmış gibi bu önermelere çok büyük ilgi gösteren ve onları överek felsefeye büyük bir hizmette bulunduklarını düşünen kimilerini biliyorum. Ben de herkes gibi bu önermelerin hepsinin doğru ve apaçık olduğunu çekinmeden kabul ederim. Ayrıca böylece kullanılıp, bilgiye yönelik yardımcı önermeler olarak öne çıkarıldılar mı yalnızca içi boş sözler olarak kalırlar; çünkü konuşma yeteneğinde olan herkesin söylenmeden bildiği şeyi, yani aynı terimin aynı terim, aynı idenin aynı ide olduğunu öğretirler yalnızca... Daha önce olduğu gibi şimdi de düşündüğüm üzere, böylesi önermeleri anlama yetisine yeni bir ışık tutmak ya da şeylerin bilgisine giriş yolu sağlamak adına önermek ve aşılamak, boş şeylerle oyalanmaktan öte bir şey değildir.

Öğreticilik bütünüyle başka bir şeyde yatar ve kendisinin ya da bir başkasının zihnini, henüz bilmediği doğruluklara açacak olan kimse aracı ideler bulmalı ve ardından anlama yetisinin söz konusu ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu görebileceği biçimde, bulduklarını düzene sokmalıdır. Buna elverişli önermelerdir öğretici olanlar; ancak bunlar da, kendisi ya da başkalarının bilgisini hiçbir biçimde artırmayan, aynı terimin kendiliğini olumlayan önermelerden çok uzaktırlar. Bir kimseye "A A'dır" ve "B B'dir" gibi önermeleri aşılamanın, okumayı öğrenmesinde yardımcı olmaktan öte bir katkısı yoktur ki, bu kimse yaşamı boyunca tek bir sözcük okuyamamışken, bu önermeleri bir öğretmen kadar iyi bilebilir. Bu ya da böylesi özdeşlik önermeleri nasıl kulanılırsa kullanılsın, okuma yeteneğinin bir adım bile ilerlemesine yardımcı olmaz.

Bunlara *"içi boş önermeler"* dememi kınayanlar yukarıda çok açık bir dille yazdıklarımı okuma ve anlama zahmetine girmiş

3 Bu ve izleyen dört paragraf, Stillingfleet ve diğerlerinin eleştirileri doğrultusunda dördüncü baskıda eklenmiştir.

olsalardı, özdeşlik önermeleri ile yalnızca belirttiğim üzere,[4] tüm bilgimizin temelinin, aynı idenin aynı olduğunu algılama ve farklı olanlardan onu ayırt etme yetisinde olduğunu da kabul ediyorum. Fakat içi boş nitelemesi yapılmışken, bunun, özdeşlik önermelerinin bilginin geliştirilmesine yaradığını doğrulayıcı bir kanıt olmasına anlam veremiyorum. Bir kimse, "istenç istençtir" önermesini istediği kadar yinelese ve buna olabildiğince önem verse de, bu ve benzeri sayısız önermenin bilgimizi artırmada ne gibi bir katkısı olabilir? Diyelim ki biri, bildiği sözcüklerin elverdiği ölçüde "Yasa yasadır," "borç borçtur" "hak haktır" ve "yanlış yanlıştır" gibi önermeler yapıyor olsun; peki bu ve benzeri önermeler ona bir ahlak bilgisi sağlar ya da onu ya da başkalarını ahlak bilgisi alanında aydınlatır mı? Doğru ve yanlışın ne olduğunu, onların ölçülerini bilmeyen ve de belki asla bilmeyecek olanlar, bu ve benzeri önermelerin doğruluğunu en iyi ahlak eğitimi almış biri kadar şaşmaz ve emin biçimde bilebilirler. Fakat, böylesi önermeler, bu insanların davranışları için zorunlu ya da yararlı şeylerin bilgisinde nasıl bir ilerleme sağlayabilir?

Herhangi bir bilgi alanında anlama yetisini aydınlatmak adına özdeşlik önermeleri ile haşır neşir olan ve "töz tözdür" "cisim cisimdir" "boşluk boşluktur," "girdap girdaptır," "santor santordur," "düş düştür" gibi özsözler üzerinde diretenler için, ayaklanmaktan başka bir şey yapmıyor denebilir. Çünkü bunlar ve benzerleri eşit ölçüde kesin, eşit ölçüde doğru ve eşit ölçüde apaçıktırlar. Ancak bunlar öğretici ilkeler olarak aynı ideye karşılık gelen aynı terimin kendisinin bildirildiği önermeleri kastettiğimi görebilirlerdi: Ki bunu, özdeşlik önermelerinin asıl anlamı olarak görüyor ve böylesi önermelerin öğretici olarak öne sürülmelerinin oyalanmaktan öte bir şey olmadığını güvenle söylemeyi sürdürebileceğimi sanıyorum. Çünkü aklını kullanan

4 Bak: 2. Bölüm, 1.

hiç kimse, dikkate alınmaları gerektiğinde bunları gözden kaçıramaz ve de onları irdelerken doğruluklarından şüphe duymaz.

Fakat insanlar, aynı terimin kendisinin bildirilmediği önermeleri özdeş diye adlandırdıklarında, onların benden daha uygun bir dille konuşup konuşmadıklarına başkaları karar vermelidir; şu kesindir ki, benim anladığım anlamda özdeş olmayan önermeler üzerine söylediklerinin hiçbiri, ne ben ne de benim söylediklerimle uzaktan yakından ilgili değildir; benim sözünü ettiklerim aynı terimin kendisinin bildirildiği önermelere ilişkindir. Bir kimsenin bilgisinin gelişimi ve yararına kullanılabilecek böyle bir önerme örneği görmek de isterdim doğrusu. Benim özdeş diye nitelendirdiklerim arasında yer almayan diğer türde örneklerin yararları beni ilgilendirmiyor.]

4. İçi boş önermelerin bir ikinci türü de, *karmaşık idenin bir parçasına bütünün adının yüklendiği, tanımlanan sözcüğün tanımının bir parçası ile bildirildiği içeriktedir.*[5] Bunlar cinsin türe ya da daha kapsamlı terimlerin daha az kapsamlı terimlere yüklendiği önermelerdir. Örneğin, "Kurşun bir metaldir" önermesi, kurşun adının yerini aldığı bileşik ideyi bilen biri için hangi bilişi, hangi bilgiyi içerir? Metal terimi ile belirtilen bileşik ide içeriğindeki yalın idelerin hepsi, bir kimsenin daha önce kurşun adıyla ifade ettiği ve kavramış olduğu şeylerden başkası değildir. Gerçekten de, metal sözcüğünün anlamını bilip kurşun sözcüğününkini bilmeyen bir insan için, kurşunun bir metal olduğunu söylemek, bu sözcüğün anlamını açıklamanın daha kısa bir yoludur; çünkü bu yolla, çok ağır, eriyebilir ve dövülgen bir cisim olduğunu söyleyerek, tek tek yalın idelerini sayıp dökmek yerine bu idelerin hep birden dile getirilmesi söz konusudur.

5 Mantıksal bir tanımda, öznede saklı yalın ideler, analiz ya da açıklama tamamlansın diye, bütünüyle yüklemde sunulur; halbuki ele alınan içi boş önermelerde bu, yalnızca kısmidir.

5. Benzeri bir saçmalık da, tanımlanmış terimin tanımının bir bölümüne ya da bir karmaşık idenin yalın idelerinden birine "Her altın eriyebilir" önermesinde olduğu gibi, bütün karmaşık ide adını yüklemektir. Eriyebilirlik, altın sesinin temsil ettiği bileşik ideyi oluşturacak olan yalın idelerden biri iken, altın adının bilinen içeriğinde yer alan şeyi bildirmek seslerle oynamaktan başka ne olabilir? Altının sarı olduğunu büyük bir ciddiyetle önemli bir doğruluk gibi bildirmek gülünç olurdu; altının eriyebilir olduğunu söylemenin de bu nitelik her zamanki konuşmalarda altın sesi ile ifade edilen bileşik ideden dışlanmadıkça, nasıl daha anlamlı olabileceğini bilmiyorum. Bir kimseye zaten söylenmiş olan, ya da önceden biliyor olması beklenen bir şeyi söylemenin ne gibi bir öğretici yanı olabilir? Çünkü başkasının bana işlediği ya da söylediği sözcüğün anlamını bilmeliyim. Ve eğer altın adının sarı, ağır, eriyebilir, dövülgen cismin bileşik idesini temsil ettiğini biliyorsam, sonradan bu sözcüğü ciddi bir biçimde bir önermeye sokmanın ve yine aynı ciddiyetle her altın eriyebilir demenin pek öğreticiliği olmaz benim için. Bu tür önermeler, yalnızca kendi terimlerinin tanımından sapan birine ara sıra bu tanımı anımsatarak, beceriksizliğini sergilemeye yararlar; fakat ne kadar kesin olurlarsa olsunlar, sözcüklerin anlamlarına ilişkin olandan başka bilgi taşımazlar.[6]

6. "Her insan bir hayvandır, ya da canlı cisimdir" olabileceği kadar kesin bir önermedir; fakat şeylere ilişkin bilgilendirme açısından, bir binek atının yavaş yürüyen ya da kişneyen ve yavaş yürüyen bir hayvan olduğunu söylemekten fazlaca katkısı olamaz. Çünkü her ikisi de sözcüklerin bildirimleri üzerinedir ve biri, beden, duyu ve hareketin ya da dış duyum ve hareket gücünün insan sözcüğüyle her zaman anladığım ve dile getirdiğim

6 Burada Locke, bu tür içi boş önermelerin, kendi özne terimlerinin anlamlarını açıklamak yoluyla, onları bulanık ya da karmaşık anlamlarıyla kabullenmiş bir zihne, sözcüklerin anlamlarının bilgisini iletebileceklerini kabul ediyor.

idelerden üçü olup bunların bir arada bulunmadığı bir şeye de insan adının verilemeyeceğini bilmemi sağlarken diğeri, beden, duyu ve belli bir ses ile belli bir yürüyüş biçiminin binek atı sözcüğüyle hep anladığım ve dile getirdiğim idelerden birkaçı olup bunların bir arada bulunmadıkları bir şeye, binek atı denilemeyeceğini bildirir. İnsan denen bileşik ideyi birlikte oluşturan yalın idelerden bir ya da birkaçını temsil eden bir terim, insan terimi olarak bildirildiğinde de durum aynıdır: Örneğin, bir Romalı'nın, *homo* sözcüğü ile, tek bir öznede birleşik olan *corporietas, sensibiletas, potentia se movendi, rationalitas, risibilitas* idelerini dile getirdiğini varsayalım; belki büyük bir kesinlikle, evrensel olarak, bunlardan biri, birkaçı ya da hepsine *insan* sözcüğünü yüklüyor olabilir ancak bütün yaptığı, ülkesinde *homo* sözcüğünün içeriğinde tüm bu idelerin yer aldığını söylemektir. Aynı şekilde, binek atı sözcüğü ile belli bir şekil, dört bacak, duyu, hareket, yavaş yürüyüş, kişneme, beyazlık, sırtında bir kadın taşıma idelerini dile getiren Romalı bir süvari de diğeri ile aynı kesinlikte evrensel olarak bu idelerden biri ya da hepsini binek atı sözcüğü ile bildirebilir: Fakat bu şekilde, kendi dilinde binek atı sözcüğünün, bu idelerden herhangi birini içermeyen değil de hepsini içeren bir şeye karşılık geldiğini öğretmiş olur yalnızca. Fakat bana duyu, hareket, akıl ve gülmenin bir arada bulunduğu bir şeyde edimsel olarak Tanrı kavramının yer aldığını ya da bu şeyin afyonla uyutulabileceğini söyleyen biri gerçekten öğretici bir önerme yapmış olur: Çünkü ne Tanrı kavramını içermek ne de afyonla uyutulmak insan sözcüğüyle belirtilen idede yer almadığından, böylesi önermelerle insan sözcüğünün ifade ettiği şeyi aşan bir şey öğrenmiş oluyoruz ve dolayısıyla içerdiği bilgi de sözel kalmıyor.

7. Bir insanın bir önerme yapmadan önce içinde yer vereceği terimleri anlaması beklenir, yoksa bu terimleri zihninde taşıdığı idelerinin işaretleri olarak kullanan akıllı bir varlık gibi değil de,

başkalarından öğrenmiş olduğu belli sesleri çıkararak ve öykünerek gürültü yapan bir papağan gibi konuşmuş olur. Dinleyenin de terimleri konuşanın kullandığı biçimiyle anlaması beklenir, yoksa konuşan özel bir dil kullanmış ve anlaşılmaz bir gürültü çıkarmış olur. Dolayısıyla "bir üçgenin üç kenarı vardır" ya da "safran sarıdır" gibi, dinleyenin önceden bildiği varsayılan terimlerden birinin içeriğini aşmayan bir önerme yapmak, sözcüklerle oynamak olur. Bu, bir kimsenin, kendisini anlamadığını söyleyen ya da anlamadığı düşünülen birine, kullandığı terimlerin anlamlarını açıkladığı durumda hoşgörülebilir ancak; o zaman da öğretilen yalnızca sözcüğün anlamı ve işaretin kullanımıdır.

8. Demek ki iki tür önermenin doğruluğunu tam kesinlikle bilebiliriz. Biri içi boş önermelerdir[7] ki bunlar öğretici değil sözel bir kesinlik barındırırlar. İkincisi de "üçgenin dış açısı karşısındaki iç açıların her birinden daha büyüktür" örneğindeki gibi, doğruluğunu kesin olarak bilebildiğimiz, bir şey üzerine kendi kesin bileşik idesinin içermediği ancak zorunlu bir sonucu olan başka bir şeyi bildiren önermelerdir. Dış açının her bir karşı iç açıyla bağıntısı, üçgen sözcüğüyle dile getirilen bileşik idenin bir parçası olmadığından, bu, kendisinde öğretici gerçek bilgiyi barındıran gerçek bir doğruluktur.[8]

9. Duyularımızın yardımı olmadan,[9] tözlerde birlikte var olan yalın idelerin bileşimleri hakkında neredeyse hiç bilgi edinemeyeceğimizden, bunlara ilişkin önermelerimiz, oluşturduğumuz adsal özlerin elverdiği ölçüde evrensel kesinliktedirler. Gerçek yapılarına bağlı olanlara oranla çok az ve önemsiz doğ-

7 Yoksa analitik ya da açıklayıcı önermeler denirdi.

8 Locke'un burada özgünlükleri ve önemlerini onaylamadan da olsa açıkça analitik olanlardan ayırt ettiği ikinci tür de Kant'ın *apriori sentetik* yargılarına karşılık gelmektedir.

9 Kelimenin tam anlamıyla salt duyu yalnızca eşzamanlı var oluşu ortaya çıkarır, eğer böyle bir şey varsa.

ruluklar olduklarından,[10] tözler üzerine yapılan genel önermeler, kesin olsalar bile, çoğunlukla yalnızca içi boş önermelerdir ve kesintisiz gözlem ve benzetme yoluyla tahminde bulunmamıza ne kadar yardımcı olursa olsun, öğretici olsalar da, belirsizdirler ve gerçek doğruluklarının bilgisini[11] edinmeyeceğimiz önermelerdir.[12] Anlaşılan o ki, bir kimse, çoğu kez hiçbir şeye varmayan çok açık ve tutarlı söylemlerle karşılaşabilir. Çünkü tözsel varlık adlarının, diğerleri gibi, bağıntılı anlamlarla yüklendikleri oranda, bağıntılı tanımlarının uygun kıldığı biçimde önermelerde olumsuz ve olumlu olarak yer alabildikleri açıktır ve böylesi terimlerle yüklü önermeler, aynı açıklıkla, en gerçek doğrulukları taşıyanlar olarak birbirinden çıkarsanabilir; bu da, dışımızda var olan şeylerin gerçekliği ya da doğasına ilişkin bilgiyi içermez. Bu yöntemle bir kimse, sözcükleri kullanarak tanıtlamalar ve kuşku duyulmaz önermeler yapabilir, ancak bu şekilde, şeyerin doğruluğunun bilgisinde zerre kadar ilerleyemez; örneğin, *töz, insan, form, ruh, bitkisel, duyarlı, akıllı* gibi sözcükleri, olağan karşılıklı bağıntılı içerikleriyle birlikte öğrenmiş olan biri ruhun gerçekten ne olduğunu bilmeksizin yine ruh üzerine kuşku duyulmaz önermeler kurabilir ve bir kimse metafizik, Tanrı-bilimi ve kimi doğa felsefesi kitaplarında bu tür sonsuz sayıda önerme bulabilir, ancak bu halde bile Tanrı, tinler ya da cisimler üzerine önceki kadar az şey bilir.[13]

10 Bak: 3. Kitap, 8. Bölüm.

11 Olasılık tahmini / sanısına karşıt olarak - Bilgi.

12 Denemede yargı, aşağı yukarı olası olan şeyin tahmini olarak tanımlanmaktadır.

13 Tüm ortak adlar böylece, Locke'un da açıklamakta olduğu gibi, sözel tanımlarla, tanıtlanmış sonuçlardan kurulu salt sözel bir sistem içi terimlere dönüşürler ki bunun üzerine bir kimse evrendeki gerçek tözler konusunda daha önce olduğu kadar az şey bilir. Dugald Stewart *"Bir yapay tanımlar kümesi oluşturarak* ahlaksal, politik ya da fiziksel idelerle ilgili ancak geometri ilmi kadar kesin bir bilim kurulması olasıdır. Kabul edilen tanımların, imkânsızlıkları dile getirmemesi ve birbiri ile tutarsız olmaması halinde, olgularla uygunluk ya da uygunsuzlukları önemli değildir. Bu ilkelerden, en sorgulanmaz uslamlama yoluyla bir sürü sonuca varılabilir ve

10. Tözlere verdiği adların anlamlarını (bunları kendi öz idelerini temsilen kullanan herkesin kesinlikle yaptığı üzere) belirleme yani tanımlama özgürlüğüne sahip olan ve şeylerin kendilerinin doğasını araştırarak ya da irdeleyerek değil de kendisi ya da başkalarının kurgulamalarından yararlanarak rastgele anlamlar yükleyen bir kimse, kendi kurduğu bağıntılar ve ilgileri temel alarak bunları birbirlerine göre tanıtlamada pek güçlük çekmez; şeyler doğaları açısından ne kadar uyumlu ya da uyumsuzlarsa da, burada kendi verdiği adlarıyla birlikte kendi kavramlarından başkasına gereksinmez; ancak, bir torba dolusu para sayarak onları bir pound, bir şilin ve bir peni diye adlandırıp ayıran bir kimsenin zenginliği böylece artmıyorsa, yukarıda sözü edilen kimsenin de bilgisi bu şekilde artmaz; istediği gibi yerleştirip adlandırarak bir zerre daha zenginleşmeden ya da birinin diğerinin 1/20'i, bir diğerinin 12 katı olması dışında, bir pound, bir şilin, bir peni ne kadardır bunu hiç bilmeden, kuşkusuzca doğru hesaplama yapıp büyük rakamlara ulaşabilir o kimse: Aynı biçimde bir insan, sözcükleri birbirleriyle aşağı yukarı eşit düzeylere getirerek anlamlarında bu işlemi uygulayabilir.

11. Söylemlerde kullanılan eşit ölçüde tartışmalı çoğu sözcük konusunda en berbat saçmalık görülüp bu sözcüklerle kesinliğinden uzaklaşmamıza yol açtığı düşünülerek yakınılan şey de, çoğu yazarın, sözcüklerini başıboş ve belirsiz biçimde kullanıp onları sürekli ve kesintisiz aynı anlamlarda kullanarak[14]

edinilen sonuçlar da tümüyle matematiksel önermelere benzer. En azından olgularla bağıntılı önermelerle uygunlukları açısından, onlar için, doğru ya da yanlış terimleri kullanılamaz. Söylenebilecek tek şey, onların bilimsel ilkeleri oluşturan tanımlarla (tutarlı) biçimde bağıntılı olup olmadıklarıdır ve dolayısıyla bir durumda sonuçlarımıza doğru diğer durumda yanlış demeyi seçmişsek bu nitelemeler gerçekten var olan şeyler ya da gelecekte gerçekleşmesini beklediğimiz olaylarla uyumları değil verilerle [yapay tanımlarla] bağları açısından ele alınmalıdırlar," demektedir. (*Toplu Çalışmalar ya da Derlemeler*, 3. cilt, sf: 115.) Bu "bilim," yalnızca kendi yapay adsal özlerimizin mantıksal içeriklerinin tanıtsal bir gelişimi olurdu.

14 Bir konuşmacı ya da yazar, sözcüklerle sonuca varmaya çalışırsa, sözcüklere kendi yüklediği tanımlara göre fakat dinleyici ya da okuyucularının doğal olarak onlarla çağrışım kuracağından farklı anlamlarda, tanıtlanabilir sözsel bir tutarlılıkla akıl yürütebilir.

birbirinden açık ve pürüzsüz çıkarımlar yapmayıp böylece (her ne kadar az öğretici olsalar da) tutarlı ve açık söylemlerde bulunmamaları yüzünden bizi şeylerin bilgisi ya da doğası konusunda aydınlatmaktan çok uzak oluşudur ki bilgisizlik ya da dikkafalılıklarını terimlerinin bulanıklığı ve karmaşıklığı ile perdeleme heveslisi olmasalardı bu söylenenleri yapmak onlar için hiç de güç olmazdı; belki de çoğu insandaki dikkatsizlik ve ilgisizliğin de bunda parmağı vardır.

12. Sonuç olarak; salt sözel önermeler aşağıdaki belirtiler yoluyla bilinebilirler;

Öncelikle, iki soyut terimin birbiri için bildirildiği tüm önermeler yalnızca seslerin anlamları üzerinedir. Çünkü, hiçbir soyut ide kendinden başkasıyla aynı olamayacağından, soyut adı başka bir terim için bildirildiğinde, bu, o terimin de bu adla adlandırılabileceği ya da adlandırılması gerektiğini ya da bu iki adın da aynı ideyi belirttiğini gösterir yalnızca. Bu durumda biri çıkıp cimriliğin tokgözlülük ya da tutumluluk, minnettarlığın adalet, şu ya da bu eylemin ılımlılık olduğu ya da olmadığını söylediği zaman, bu ve benzer önermeler ilk bakışta ne kadar akla yatkın görünürlerse görünsünler, üzerlerine düşüp içeriklerini iyiden iyiye irdelediğimizde, her birinin, bu terimlerin anlamlarını bildirmekten öteye geçmediğini anlarız.

13. İkinci olarak, bir terimin temsil ettiği bileşik idenin bir bölümünün, o terime yüklendiği önermelerin hepsi yalnızca sözeldir: Örneğin, altın bir metaldir ya da ağırdır demek böyle bir şeydir. Cins denilen daha kapsamlı sözcüklerin[15] tür ya da birey denilen daha az kapsamlı olanlara yüklendiği her önerme salt sözeldir.

15 En uygun kullanım açısından, içerdiği ve adının özünü oluşturan niteliklerin daha çok ya da daha az oluşuna göre niceliğini belirten bir kavram olan "kapsam" yerine cinsine dahil olan ya da içinde barındırdığı birey ya da türlerin sayısına göre kullanılan "geniş" kavramı geçebilir. Olumlayıcı (doğrulayıcı) önermelerde özne, mantıksal olarak, terimlerinin derecesine göre değerlendirildiğinde, yükleme göre ikincildir yani daha az geniştir.

Gerek kitaplarda gerek dışarıda her zaman karşılaştığımız söylemlerde yer alan önermeleri, bu iki kural ışığında irdelediğimiz zaman, bunların genelde sanıldığından daha büyük bir kısmının tümüyle sözcüklerin anlamları üzerine olduğu ve içlerinde bunların kullanım ve uygulanımları dışında bir şey barındırmadıklarını görürüz.

Bu noktada sanıyorum ki şöyle kesin bir kural ortaya koyabilirim; bir sözcüğün dile getirdiği seçik idenin bilinmediği ve düşünülmediği, idede yer almayan bir şeyin olumlanmadığı ya da yadsınmadığı her durumda,[16] düşüncelerimiz, tümüyle seslere tutukludur ve gerçek doğruluk ya da yanlışlığa erişemez. Bu kurala iyice kulak verirsek, boş tartışma ve oyalanmalardan büyük ölçüde kurtulabilir ve gerçek ve doğru bilginin peşinde çekeceğimiz sıkıntıyı ve düşeceğimiz yanılgıları iyice azaltmış oluruz.

16 Alışıldığı üzere bir sözcüğün ifade ettiği seçik ide bilinmiyor ve düşünülmüyor, başka hiçbir anlamla da yüklenmiyor ise o zaman tabii ki sözcük bomboş olacak ve önerme, Locke'un deyimiyle, seslerde tutuklu kalacaktır.

9. BÖLÜM

VAROLUŞ ÜZERİNE BİLGİMİZ

1. Şimdiye dek[1] yalnızca, düşüncelerimizde (Zihnin bir ideyi, anlama yetisindeki varlığıyla ele almak biçimindeki soyutlama işlemi dolayısıyla)[2] tikel var oluştan ayrılan soyut ideler olduklarından, gerçek var oluşa ilişkin hiçbir bilgi sunmayan "şeylerin özleri"[3] üzerinde durduk. Bu arada, doğruluğu ya da yanlışlığından emin olabileceğimiz evrensel önermelerin var oluşla ilgili olmadıklarına;[4] ve ayrıca genelleştirilseler kesin olamayacak bütün tikel olumlama ya da değillemelerin de, soyut doğalarında bilinen hiçbir zorunlu birlik ya da karşıtlık içermez halde var olan şeylerdeki idelerin ilineksel birlik ya da ayrılıklarını bildirdikleri için, yalnızca var oluşla ilgili olduklarına, dikkat çekebiliriz.[5]

---

1 Buraya kadar özetle 5. - 8. bölümler ve 3. kitap 5., 6. bölümlere bakınız.

2 Gerçek var oluşla ilgili önermeler (Locke'da dördüncü tür önerme) ve tözlerdeki nitelik ve güçlerin bir arada var oluşu ile ilgili önermelerde (üçüncü tür) ideler bireysel anlama yetisinin salt öznel çalışması değil bireysel şeylerde var olanın görünümleri olarak düşünülmektedirler.

3 Şeylerin özleri; yani Locke'un adsal özler dediği, onlara konulan adların özleri.

4 Bir sonraki bölümde nedensel yargıyı evrensel formuyla ele alışı ile Tanrının var oluşunu matematik kesinlik ile tanıtlamak arasında nasıl bir tutarlılık vardır?

5 Buna göre düşünme gücü ile kimilerine göre insanın adsal özünü içeren ve böylece evrensel olarak bu özle yüklenmesi gereken hayvan formu arasındaki "zorunlu bağıntıyı" algılamayız. Diğer yandan bir şey duyularımıza yalın ideleri ya da görünüşleri halinde edimsel olarak sunulduğunda, bu tikel şeyin gerçek var oluşunu her nasılsa duyu-algısında saklı bir zihinsel önermeye yüklemek durumunda kalırız.

2. Gelin, önermelerin doğası ve farklı yüklem biçimlerini daha ayrıntılı incelemek üzere[6] burada kesip şeylerin varlığına[7] ilişkin bilgimiz ve onu nasıl edindiğimiz konusunda bir araştırmaya girelim. Ben diyorum ki, kendi öz var oluşumuzun bilgisini sezgiyle, Tanrının var oluşu bilgisini tanıtlamayla, başka şeylerin bilgisini de dış duyumla elde ediyoruz.[8]

6 Bu, önermeleri ve yüklemi ele alan 5.-8. bölümler ve de ortak terimler ve soyut ideleri ele alan 3. Kitaptan önce mi yazılmıştır?

7 "Şeylerin var oluşu," Locke'un başat varsayımlarından biri; "gerçekten var olan her ne ise tikel olmalıdır, öyle ki, kendilerini duyularımıza ya da iç duyuma sundukları tikel tözlerden soyutlanan idelerde bilinen bir gerçeklik olamaz" şeklindedir. Norris'i eleştirirken kesin olarak, "Var olan her şey ister Tanrıda ister Tanrı dışında olsun, tekildir," der. 1. Bölüm, 7; 2. Bölüm, 14; 3. Bölüm, 21; 4. Bölüm, 1-4, 11-18 ile karşılaştırınız.

8 Burada, insanların, insan bilgisindeki üç açıklık derecesinden her birinde, (2. bölümde açıklanmıştı) üç son gerçeklikten her birinin kaçınılmaz algısı ya da mutlak kesinliğine varacağını öne sürmektedir. Bilincinde olduğu tüm idelerle kendi edimsel var oluşuna ilişkin idenin uyumu, tümüyle bilinçli olmasa da, idelerin bilincinde olan ya da "ben" kişisel adılını kullanan herkesin zihninde saklı bir sezgidir: Bu kendi var oluşunun sezgisi, (buna gerekli dikkati yönelten) herkesi, matematiksel bir tanıtlamanın gücüyle Tanrı dediğimiz Üstün Zihnin sonsuza dek var olması zorunluluğunu algılamaya iter ve edimsel dış duyumlarımız ya da dış duyu idelerimiz, kendi var oluşumuz ve Tanrının var oluşu ışığı altında açıklanırsa, edimsel var oluşlarının görünümlerini oluşturan şeyler olarak algılanırlar. Locke, sonraki kısımda ve sonraki iki bölümde tüm bunları açıklamaya ve kanıtlamaya girişti.

İnsan bilgisi kadar insan yaşamı da, insanın bu üç son gerçeklikle bağıntıları ve bunlar hakkındaki düşünme biçimine bağlıdır. Bu üçünden hiçbiri tümüyle açıklanamıyorken, her biri diğer ikisini gölgede bırakacak kadar abartılabilir. Bunlardan ilki, ikincisi ya da üçüncüsünün yüceltilmesi ya da aşırı önemsenmesi, pratikte imkânsız bir Egoizm (Bencilik) ya da Solipsizm (Tekbencilik), Panteizm (Tanrı her şeydedir, içkindir anlayışı) ya da Akosmizm (Evrensizcilik) ya da Materyalizme (Maddecilik) yol verir. Bu üç seçik ancak birleşik gerçeklikteki bilinmezlere ve görünür çelişkilere ilişkin abartılı bir anlayış, insanın anlama yetisinden, insan yaşamını derinleştirici ve yüceltici en son gerçekliklere ilişkin tüm soruları çıkarıp atacak olan ve tüm sürekli gerçekliklerden soyutlanmış geçici görünüşlerle ilgili kör tahminlere mahkûm edecek olan Kuşkuculuk ya da Bilinemezcilik'e sürükler. Dini ve felsefi düşünce tarihi, düşünen insanların, belli bir formda, insan tininde karşılığını bulabilen var oluş görünüşlerine ilişkin bir açıklamada öngörülen üç en son gerçekliği anlama çabalarına ışık tutan, "değişen varsayımlar" tarihidir. Bak: 2. Kitap, 23. bölüm ve 28. bölüm, 2.

3. Kendi var oluşumuzu,[9] kanıtlamayı gereksiz ve olanaksız kılacak denli açık ve kesin olarak algılarız. Çünkü bizim için kendi var oluşumuzdan daha apaçık bir şey yoktur. Düşünüyorum, akıl yürütüyorum, acı ve haz duyuyorum; bunlardan hiçbiri kendi var oluşumdan daha apaçık olabilir mi benim için? Başka her şeyden kuşku duysam bile bu kuşkunun kendisi öz var oluşumu algılamamı sağlar ve bundan kuşku duymama engel olur. Çünkü eğer acı duyuyorsam, bu acının var oluşu kadar kendi var oluşumu da kesinlikle algıladığım açıktır; ya da kuşku duyduğumu biliyorsam kuşku dediğim[10] düşünce kadar kuşku duyan şeyin var oluşunu da kesin olarak algılamam gerekir. Kendi var oluşumuzun sezgisel bilgisine ve kendimizin içsel yanılmaz algısına sahip olduğumuza bizi inandıran şey "Deneyim"dir.[11] Her dış duyum, uslamlama ya da düşünme ediminde, kendi[12] varlığımızın içsel bilincine varırız ve bu konuda en yüksek kesinlik derecesine erişiriz.

9 "Kendi var oluşumuz" Burada en azından sessizce bir sezgisel algı edimine yüklendiği varsayılan bu ifadeyle denmek istenen nedir? Maddesel ya da tinsel tözleri mi ya da 2. kitap 27. Bölüm'de geçen kişinin özdeşliği idesi tartışmasında olduğu gibi tözden bağımsız olarak salt kişilik ya da yalnızca tinsel tözü mü içeriyor? Sonraki cümlelerde bu sonuncusunu düşünüyor gibi; fakat ikinci kitapta anlatılan yasal ve ahlaksal yönüyle ele alınmıyor kişilik yalnızca.

10 Bunlar, Descartes'ın *Cogito ergo sum* - "Düşünüyorum öyleyse varım" - önermesiyle, hatta *Yöntem Üzerine Söylem* adlı çalışmasındaki örneklemelerle de uyumludur. Hume, bütünüyle kaba bir hata olarak görüyor *"İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme"* 1. Kitap, 4/6'daki anlatımına göre, kişisel ad "Ben" yalnızca ayrışık izlerim ve idelerin bir art ardalığını ifade eden, başka türlü hiçbir anlam taşımayan bir sözcüktür.

11 "Deneyim" yani özbilinçli deneyim ya da iç duyum sırasında kendi zihinsel işlemlerimizde sunulan yalın ideler. Gördüğümüz üzere Locke, ara sıra, bize kısmen ve yüzeysel olarak görünen şeylerin kendileri olduklarını unutmuş gibi, duyulara ait yalın idelerin edimsel görünüşlerini oluşturdukları çok dış şeyler ya da tözlerden bizi uzak tuttukları yolunda ifadeler kullanmaktadır. Buna göre, dışımızdaki şeylere ilişkin algılarımızı doğrulamayı zorunlu görür. Bak: 2. Bölüm, 14: 11. Bölüm. Ancak kendi var oluşumuza ilişkin sezginin güvenilirliğini onaylamayı zorunlu görmüyor gibidir. Ayrıca, bu bölümde, sözü edilen sezgi ile yalın idelerimizin bir türünü üreten iç duyum arasındaki bağıntıyı açıklamıyor.

12 Burada şöyle bir şey der gibidir: Yaşadığımız her bilinçli durumda, "ben" kişisel adılıyla dile getirilen ide, (ki İkinci Kitapta buna yeterli bir açıklama getirilmemiştir), gerçek var oluş idesi ile uyum halinde, belirir. Öyle ki en azından sessizce herhangi türden idenin bilincinde olduğum her an, "ben varım" demek durumunda kalırım.

10. BÖLÜM

BİR TANRININ VAROLUŞU ÜZERİNE BİLGİMİZ[1]

1. Tanrı bize kendisine ilişkin doğuştan ideler vermemiş ve zihinlerimize kendi varlığını okuyabileceğimiz harfler kazımamışsa da[2], zihinlerimizi donatan yetiler bağışladığına göre, kendini tanıksız bırakmış değildir; çünkü duyularımız, algılarımız ve aklımız varken, kendimizle baş başayken de onun açık bir kanıtından yoksun kalmış olmayız. Tanrı bize, varlığımızın amacı ve en büyük kaygımız olan mutluluğun gerektirdiği ölçüde kendisini bilme ve bulmanın yollarını bolca bağışladığından, bu önemli noktada bilgisizliğimizden yakınmak yersiz olur. Bu aklın keşfedebildiği en açık doğrudur ve bu açıklığı (yanılmıyorsam) matematiksel kesinliğe denk olsa da düşünmeyi ve dikkati gerektirir ve zihnin buna, sezgisel bilgimizin bir bölümünden düzgün bir çıkarımla varması gerekir; yoksa, kendi içlerinde açık tanıtlamaya elverişli olan[3] diğer önermelerde oldu-

---

1 Tanrı yerine "bir Tanrı" ifadesi, Locke'un Tanrı idesinin yetersizliğini göstermektedir.

2 Tanrı idesi ve Tanrı vardır iddiasının doğuştanlığına karşı savda bulunan 1. Kitap, 3. Bölüm, 8-16. kısımlar ile kendinden açık ilkeler üzerinden matematiksel herhangi bir doğruluk kadar tanıtlanabilir olduğunu açıklamaya giriştiği bu kısmı karşılaştırınız.

3 İnsanların Tanrının varlığından habersiz kalma olasılığı, insanların yaşamları boyunca seçik bir Tanrı bilgisinden yoksun kalabildikleri olgusu ve bu idenin edinilmesi için her bir insanın zihinsel ve tinsel etkinliğine gereksinimi Locke'a göre matematiksel kesinlik içinde tanıtlanabilir olan Tanrı bilgisini yine Locke'un anladığı anlamda doğuştan denilebilecek herhangi bir bilgiden ayıran noktalardır.

ğu gibi bu konuda da belirsiz ve bilgisiz kalırız. Dolayısıyla, bir Tanrının olduğunu bilme, yani bundan emin olma yeteneğine sahip olduğumuzu ve bu kesinliğe nasıl ulaştığımızı göstermek için, kendimizden ve kendi var oluşumuza ilişkin kesin bilgimizden uzağa bakmak gereksizdir!

2. İnsanın kendi varlığına ilişkin açık bir idesi olduğu su götürmez; var olduğu ve "bir şey" olduğunu bilir kesin olarak. Herhangi bir şey olup olmadığından kuşku duyabilen biriyle konuşmam; yoksa salt hiçbir şeyle tartışmış ya da var olmayan bir şeyi bir şey olduğuna inandırmaya çalışıyor olurdum. Kendi var oluşunu yadsıyacak denli kuşkucu biri (gerçekte bundan kuşku duymak imkânsızdır) varsa bırakalım açlık ya da başka bir acı ile karşılaşmadıkça hiçbir şey olma mutluluğunu tatsın. Öyleyse, insanın edimsel olarak var olan bir şey olduğu, herkesin kendi kesin bilgisi yoluyla emin olacağı bir doğruluk olarak kabul edilebilir sanırım.[4]

3. Ayrıca insan, bir sezgisel güvenle, *salt hiçliğin iki dik açıya eşit olamayacağı gibi bir gerçek varlık üretemeyeceğini de bilir.*[5] Bir insan var olmamanın ya da bütün varlıkların yokluğu-

4 Her insanın, varoluş idesi ile kendi beninin idesinin uyumunu sezgisel olarak algıladığı ve böylece ilkinin her bilinçli edimde diğeri ile gizliden gizliye yüklendiğini öne süren 9. Bölüm 3. Kısıma bakınız.

5 Bu, var olmaya başlayan herhangi bir şeyin var oluşunun temellendiği somut bir nedene rastlamış olmalıdır özdeyimi ya da temel önermesine göndermedir ki burada sezgisel bir güvenle bilinen tümel ve zorunlu bir ilke olarak alınmaktadır. Bununla birlikte neden idesinin kökenini açıklayan 2. Kitap, 21. Bölüm, 1. Kısım ve 26. Bölüm 1. Kısımda bunun, değişmeleri gözlemleyişimizden doğduğu söylenmektedir. Bu gözlem, yalnızca zihnin bir değişme nedeninin evrensel zorunluluğunu bildirme sebebi olmadıkça, sözü geçen özdeyimin bu bölümde kullanımı, neden idesinin kökenine ilişkin bu açıklama ile haklı gösterilemez. Fakat Stillingfleet ile tartışırken Locke "bir başlangıcı olan her şeyin bir nedeni olmalıdır" ilkesini aklın bir doğru ilkesi ya da kesinlikle doğru bir önerme olarak vermektedir. "Bunu, idelerimizi gözlemleyerek ve başlangıç idesinin bir işlem idesi ile zorunlu bağıntı içinde olduğunu ve bu işlem idesi ile bir neden diye adlandırdığımız işlemde bulunan bir töz idesi arasındaki zorunlu bağıntıyı algılayarak bilmeye başlarız. Böylelikle insanın kesinli-

nun iki dik açıya eşit olamayacağını bilmezse, herhangi bir Euclid tanıtlamasını bilmesi de imkânsızdır. Dolayısıyla bir gerçek varlığın olduğunu ve yokluğun bir gerçek varlık üretemeyeceğini biliyorsak, bu öncesiz bir şeyin var olageldiğinin apaçık kanıtıdır; çünkü, öncesiz olmayanın başlangıcı, bir başlangıcı olanın da kendinden başka bir şeyce[6] üretilmiş olması gerekir.

4. Şu durumda varlığı ve başlangıcını başkasından edinmiş olanın, kendinde olan ve kendi varlığına ait olan her şeyi de ondan almış olması gerekir. Sahip olduğu tüm güçleri aynı kaynaktan gelmiş[7] ve o kaynağa ait olmalıdır. Öyleyse bütün varlıkların bu öncesiz kaynağı, bütün güçlerin de kaynağı ve aslı olmalıdır; sonuç olarak bu öncesiz varlık en güçlü varlık olmalıdır.[8]

ğini algıladığı her doğru önermede olduğu gibi, bu da kesin bir önerme olur ve dolayısıyla bir akıl ilkesi olarak adlandırılabilir," diyor. (İlk Mektup, s: 135-6) Metinde Locke nedensel ilkenin bir kanıtına benzer bir şeye girişir. Bu, Hume'un da gösterdiği üzere, kendinde açık olan şeyin kesinliğini kanıtlama girişimlerinin hepsi gibi ister istemez iddiayı kanıtlanmış varsayar. Bak: *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, I, 1/10.

6 Bu, aslında, Samuel Clarke'ın 1704'te bu Deneme'nin ilk basımından 14 yıl sonra yayınlanmış olan *Varlığın Tanıtlanması ve Tanrının Yüklemi* adlı yapıtındaki ilk üç ve beşinci önermelere denktir. Bu önermelerde, Clarke, şimdi var olan bir şeye dayanarak şeylerin akılsal doğasındaki bir zorunlulukla var olan bağımsız bir şeyin öncesiz var oluşunu tanıtlama iddiasındadır. Locke, bunu şimdiki ben ve "bir başlangıcım var" temeline dayandırma istemindedir.

7 Yani, her neden bir yeterli neden olmalıdır; öyle ki nedende potansiyel olmayan edimsel etkilerde aranmamalıdır hiçbir şey. Buna göre, madde yalnızca hareket halinde moleküllerden oluşuyorsa, moleküllerin hiçbir hareketi, kendiliğinden özbilinçli zihne dönüşemez ve ikincil ya da yüklenmiş nitelikler gibi dış duyuma giremez. Locke'un yorumuna göre, nedensel ilke, bir tikel nedene yüklenebilen etkilerin zaten o nedenle saklı olması ve dolayısıyla ondan çıkarılıp yeniden ona dönebilme yeteneği taşıması gerektiğini belirtmektedir. Bu Hume gibi deneysel kuşkucularca kabul edilen nedensellikten ayrıdır; Hume'a göre bizi bir tikel değişmeyi bir tikel şeyle nedensel bağıntıya sokmaya iten, ilineksel deney alışkanlığı olduğundan herhangi bir tikel neden *apriori* olarak etkiler doğurabilir.

8 Buraya kadarı Samuel Clarke'ın, Tanrıya ilişkin 10. tanıtlanmış önermesiyle uyuşur; fakat Locke'un çıkarımı yalnızca öncesiz varlığın en güçlü varlık olması gerektiği iken, Clarke her şeyin üstün nedeni, yani zorunlu varlığın zorunlu olarak sonsuz güce sahip olması gerektiğini tanıtlar.

5. Aynı şekilde, bir insan kendinde algı ve bilgi bulur. Böylece bir adım daha atmış oluyoruz; şimdi dünyada bir varlığın bulunması yanında bunun bilen, akıllı bir varlık olduğundan da eminiz. Demek ki ya dünyada bilen hiçbir varlığın bulunmadığı ve bilginin başladığı bir zaman vardı ya da öncesizlikten beri bilen bir varlık olagelmişti. Eğer hiçbir varlığın bilgisinin olmadığı ve öncesiz varlığın da bilgisiz olduğu bir zamandan söz eden olursa, ben de o zaman bilginin asla ortaya çıkmayacağını söylerim: Çünkü tümüyle bilgisiz, algısız ve körü körüne hareket eden şeylerin bilen bir varlık üretmeleri bir üçgenin kendi kendine üç açısını iki dik açıdan büyük yapması kadar olanaksızdır. Çünkü duyusuz maddenin kendine duyu, algı ve bilgi sağlamasının duyusuz madde idesiyle uyuşmazlığı bir üçgenin kendi açılarını iki dik açıdan büyük yapmasının bir üçgen idesiyle uyuşmazlığına denktir.[9]

6. Bu durumda, kendimizin ve kendi yapımızda kesin olarak bulduğumuz şeylerin irdelenmesi sonucu aklımız bizi "Öncesiz, en güçlü ve en bilgili bir Varlık vardır" şeklinde kesin ve apaçık doğruluğa ulaştırıyor; bu varlığa Tanrı denip denmemesi önemli değil. Varlık apaçıktır;[10] ve bu ide iyice irdelendiğinde, bu ön-

9 Demek ki Locke zihinsel bir zorunlulukla duyu, algı ve canlı bilginin, boş ve anlamsız molekül hareketlerine indirgenmesini yasaklayan akla aykırı olduğu gerekçesiyle, mutlak ya da tam maddeciliği reddediyor; ancak aklın, öncesiz zihne bağımlı olarak insan organizmasının evrim sürecinin belli bir aşamasında bağlanmış olan bilinçli zihne sahip olabilir yolundaki varsayımı reddetmediğini düşünüyor. Bak: 4. Bölüm, 6.

10 Bu, bizim töz, güç ve bilgi idelerimize katılarak kendimizde elimizden geldiğince Üstün Varlık betimini yapmamıza yarayan bileşik ideyi oluşturanın sonsuzluk olduğunun söylendiği (35. Kısım) 2. Kitap 23. Bölüm 33-36. kısımlarda açıklanan Tanrı bileşik idesiyle uyuşmaz. Fakat ne Locke ne de Clarke, soyut matematik tanıtlamasındaki gibi Öncesiz Varlığın akıllı olması gerektiğini kanıtlama iddiasında değildirler; ancak Clarke'ın da söylediği gibi "bu biz ve Tanıtanımazlar arasındaki asıl sorundur." Sonludan mantıksal olarak "sonsuz"a varılamaz. Sonlu ve değişeni kavramak için içkin etkin Aklın önkabulüne zorlanmaktayız ancak *mantıksal tanıtla* bu önkabulü doğrulayamayız. Tanrı algımız bir tasım vargısı değildir: Gerek duyusal gerek tinsel deneyimimiz üzere yaptığımız uslamlamalarda yer alan zorunlu vargı ve her kesinliğin temelidir. Yaşamın ona dayandığını kabul edin; evren ve yaşam o zaman uyum kazanır.

cesiz Varlığa yüklememiz gereken tüm diğer niteliklere de kolayca varılabilir. [[11]Bununla birlikte, insanın tek bilen ve tek düşünen bir varlık olarak yalnızca bir raslantı sonucu ortaya çıktığını, evrenin geri kalan kısmının da aynı kör rastlantılardan doğduğunu kabul edecek denli saçma bir bilgiçlik taslayan biri çıkarsa, onu Cicero'nun (Delegibus I, 2) çok sert ve yerinde azarlarıyla baş başa bırakacağım: *"Bir insan için kendinde bir zihin ve anlama yetisi bulunduğunu ancak evrende böyle bir şeyin bulunmadığını ya da kendi aklının güçlükle kavradığı şeyleri yönlendirip yönetecek aklın olmadığını düşünmekten daha budalaca bir kibirlilik olabilir mi?"*]

Söylenenlerden açıkça anlaşılan o ki bir Tanrının var oluşuna ilişkin bilgimiz duygularımızın bize doğrudan gösterdiği[12] herhangi bir şey üzerine bilgimizden daha kesindir. Şöyle söyleyeyim, dışımızdaki[13] başka herhangi bir şeyden çok Tanrının var olduğunu kesin olarak biliyoruz... Biliyoruz demekle, diğer birçok konuda olduğu gibi dikkatle yoğunlaştığımız durumda elimizde tutacağımız bir bilginin olduğundan söz ediyorum.[14]

7. Bir kimsenin zihninde kurabildiği en mükemmel varlık idesinin, bir[15] Tanrının var oluşunu ne derece kanıtladığı üze-

---

11 İkinci baskıda eklenmiştir.

12 Duyusal nesnelerin nitelikleri olarak algıladığımız yalın idelerin sağladığı bilgi.

13 Bu, içimizdekini dışımızdakinden daha kesin olarak bildiğimizi ima eder gibidir ve sanki Tanrı sonlu varlıklarla aynı şekilde bizim dışımızdadır.

14 Locke asıl olarak bireyin dinsel düşüncesinin kökeni ve gelişimini ele almaktadır, farklı insan ırklarındaki tarihsel gelişimini değil. Değişik aşamalarında insan zihnindeki Tanrı idesinin gelişimini açıklayan doğal din tarihine bir katkısı yoktur. Metafiziksel kuramlamadan ayrı olarak ve insanlık tarihindeki bir aşama olarak tektanrıcılık, evrenin evriminin kör amaçsız değişmelerin art ardalığı mı, tümüyle akla uygun ve yararlı bir amacın adım adım ilerleyen görünümü müdür sorusuna görece son yanıttır.

15 Buna, ontolojik ya da salt *apriori* kanıt denilegelmiştir. Diğerleri arasında, Mükemmel Varlık idesini Mükemmel Varlığın gerçekten var olduğuna bir kanıt olarak gören yalnızca Anselm ve Descartes idi. Bir üçgen idesi zorunlu olarak üç kenarlılık idesini içereceğine göre, Mükemmel Varlık

rinde durmayacağım. Çünkü insanların farklı tutum ve düşünce yapıları yüzünden aynı doğrunun kabulü için herkeste başka başka kanıt arayışı olabilir. Fakat yine de böylesine önemli bir konuda tümüyle bu tek temele yüklenmek ve kimi insanların zihinlerindeki Tanrı idesini (kimilerinde böyle bir idenin bulunmadığı, kimilerinde de yoktan da beter olduğu ve çoğunda bundan çok farklı bir ide bulunduğu apaçıktır) Tanrılığın biricik kanıtı olarak görmek doğruyu saptamak ve Tanrıtanımazları susturmak için hiç de uygun bir yol değildir diye düşünüyorum. Bu sevgili buluşa aşırı düşkünlük yüzünden tüm diğer kanıtları saf dışı bırakmak ya da en azından geçersizleştirmeye uğraşmak; zayıf ya da aldatıcılar diye, deneyimlerimiz ve evrenin duyulur kısımlarınca,[16] düşünen bir insanca vazgeçilmesi imkânsız olacak biçimde düşüncelerimize açık ve inandırıcı görüşlerle sunulan kanıtlara kulak vermemizi yasaklamak da yersizdir. Çünkü "Onun gözle görülmeyen nitelikleri, hatta öncesiz - sonrasız gücü ve Tanrılığı[17] - dünyanın yaradılışından bu yana yapılan işlerden açıkça görülmektedir," bildiriminin herhangi bir yerde kabul görebilecek denli açık ve kesin bir

idesi de mutlaka kendi edimsel var oluş idesini içerecektir. Bir var olmayan Tanrı da iki açılı bir üçgen kadar imkânsızdır. Reid bu kısmı Locke'un kendi bilgi tanımını unutmasına bağlıyor; kendisi de, salt Tanrı idesi çerçevesindeki Tanrı bilgisini kabul etmeyi reddediyor ve Tanrının varlığını onun kendi var oluşu üzerinden tanıtlamaya kalkışıyor, idelerin uyumlarında bulmaya çalışmıyor. (Reid, *Deneme* 6./3. Bölüm) Fakat Locke, hiçbir yerde gerçekliklere ilişkin bilgiye yalnızca soyutlamalar üretebileceklerini söylediği soyut idelerden varmıyor. Yalnızca duyular ya da bilinçte edimsel olarak sunulmuş olan yalın ideler nitelikleri oldukları gerçeklikleri gösterebilirler ona göre, buna göre kendi var oluşumuzun böle gösterilen gerçekliğinden gördüğümüz üzere, mutlak zihinsel zorunluluk olarak Tanrının edimsel var oluşunu tanıtlıyor.

16 Burada, Tanrının öncesiz var olduğunu tanıtlamaya bir katkı olarak "kendi var oluşumun bir başlangıcı vardır" olgusuna evrenin duyusal parçaları ifadesini ekliyor.

17 *Romalılara Mektup* 1. 20. Deneyime güvenmek Tanrıya inanmanın bir biçimidir ve bu inancın yokluğunda yaşam, evrensel kuşkuculukla felce uğrar. Bu bağlamda, tikel ve sonlu her yaşayan deneyimde, mantıksal olarak sonsuz ya da Tanrısal olan öngörülmektedir.

doğruluk olduğuna inanıyorum. Daha önce açıkladığım üzere, kendi varlığımız bize, bir Tanrının açık ve su götürmez kanıtını sağlıyorsa ve hiç kimsenin, başka birçok şeyin tanıtına gösterdiği dikkati yöneltip de buna inanmaktan geri durabileceğine inanmasam da, bu tüm din ve gerçek ahlak ilminin dayandığı önemli ve temel bir doğruluk olduğundan, bu kanıtın kimi yönlerine yeniden döner ve biraz daha ayrıntılarına girersem okuyucum beni bağışlar sanırım.

8. Öncesizlikten gelen bir şeyin olması gerektiğinden daha açık bir doğruluk yoktur. Kesin olarak hiçbir şeyin bulunmadığı bir zamanın olduğu gibi bu kadar belirgin bir çelişkiyi[18] kabul edecek kadar sağduyusuz birini duymadım. Salt hiçin, bütün varlıkların tam değillemesi ve yokluğunun, bir gerçek varlık üretebileceğini düşünmek saçmalıkların en büyüğüdür.[19]

Bu durumda, akıllı her varlığın, öncesizlikten[20] bu yana bir şeyin var olageldiğine inanması kaçınılmaz olduğuna göre, gelin şimdi de bunun ne tür bir şey olması gerektiğini görelim.

9. Dünyada insanın bildiği ya da düşündüğü iki tür varlık vardır.

---

18 Terimlerdeki mantıksal çelişki değil yalnızca kabul edilen nedensellik ilkesi ya da (Kant'ın deyimiyle) *apriori* sentetik nedensellik yargısına çelişik olmadır, söz konusu edilen. Bir etkinin nedensiz olduğunu söylemek apaçık bir çelişki olurdu; çünkü neden etkinin adsal özünde yer almaktadır. "Bir değişme nedensiz olmuştur ya da bir nedensiz başlangıç olmalıdır" şeklindeki önermeler böyle değildir.

19 "Saçmalıkların en büyüğü" çünkü önemli, kesin ya da güçlü olduğuna bakmadan nedenler ilkesinin değillemesini gerektirir.

20 Var olmaya başlayan varlığım (nedensellik ilkesine dayalı olarak) kendini ortaya çıkaran bir şeyi öngörüyorsa da, bundan, bir Öncesiz Varlığın Varoluşunun bu somut olguda içerildiği çıkmaz. Çünkü başka bir şey tarafından üretildim ve sonsuz bir geriye gidiş bu şeyin de bir atası olduğunu gösterir denebilir. Ve var oluşa neden olan şeyin ürününe tüm nitelik ve güçlerini de vermiş olması gerektiği kabul edilse de, çoğu şey her değişim evrimini paylaşıyor olduğuna göre yeterli neden tek olamaz denebilir.

İlki, sakallarımız ya da tırnaklarımızın kırpıntıları gibi salt maddesel, duyusuz, algısız ya da düşünmeyenler.

İkincisi de kendimiz gibi duyusal, düşünen, algılayan varlıklar. Dilerseniz bundan sonra bunlara düşünebilen ve düşünmeyen varlıklar diyelim ki, bu hiç olmazsa amacımız açısından maddesel ve maddesel olmayan terimlerden daha uygundurlar.

10. Öncesiz bir şeyin olması zorunluysa, gelin bunun ne tür bir varlık olduğunu görelim. Bunun mutlaka bir düşünen varlık olacağı, mantıksal olarak çok açıktır. Çünkü salt düşünmeyen maddenin düşünen akıllı bir varlık üretmesi hiçliğin kendinden madde yaratması[21] kadar akıl almaz bir durumdur. Büyük ya da küçük bir madde parçasını ele alalım; kendiliğinden bir şey üretemeyeceğini anlayabiliriz.[22] Örneğin: Karşılaştığımız ilk çakalın öncesiz, sımsıkı birleşmiş ve bütünüyle hareketsiz bir madde olduğunu düşünelim; dünyada başka hiçbir varlık bulunmasaydı, onun sonsuza dek öylece haraketsiz bir yığın halinde kalması gerekmez miydi? Salt bir madde olduğuna göre, kendiliğinden harekete geçmesi ya da bir şey üretmesi mümkün müdür? Öyleyse, madde kendi gücüyle kendinde hareket yaratamayacağına göre, sahip olduğu hareketin öncesizlikten gelmiş ya da maddeden daha güçlü bir başka varlık tarafından üretilip katılmış olması gerekir; açıktır ki maddede kendiliğinden hareket üretme gücü yoktur. Diyelim ki hareketi de öncesiz kabul ettik; bu durumda, madde ne kadar şekil ve hacim değişikliğine uğrarsa uğrasın,[23] düşünmeyen madde ve hareket yine de dü-

21 Bir nedenin potansiyel olarak edimsel olarak doğurduğu her etkiyi içermesi gerektiği savındaki apaçık ilke ya da özdeyime dayanılmakta, herhangi bir şeyin nedeninin, herhangi bir şey olabileceği biçimindeki kuşkucu özdeyime zıt düşülmektedir. Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.*

22 Locke'un maddenin kendisinin etkin güçten tümüyle yoksun olduğunu söylediği 2. Kitap, 21. Bölüm 2. Kısma bakınız. Oysa başka bir yerde ikincil cisimsel güç ve niteliklerin, Tanrının gücüne bağımlılıklarından söz ediyordu.

23 Burada "madde," birincil ya da gerçek niteliklerinde şekilli, bölünebilir ve hareket kapasitesi olan bir şey olarak görünen maddedir. "Fakat biri çıkıp, madde idemizin yanlış olduğunu ve madde ile başka insanlar gibi

şünce üretemezdi; nasıl ki maddenin üretilmesi hiçliğin ya da var olmayışın gücü dışındadır. İşte bilginin üretilmesi de bir o kadar hareket ve maddenin gücünü aşar. Herkese soruyorum; hiçbir düşünen şeyin ya da düşüncenin olmadığı bir zamanda maddeyi hiçliğin ürettiğini düşünmek, düşünceyi salt maddenin yarattığını düşünmekten daha mı kolaydır?[24] Maddeyi istediğiniz kadar parçaya bölün, şekil ve hareketini dilediğiniz gibi değiştirin, boyutları yalnızca 0,00000001 inch olan küre, küp, koni, prizma, silindir şekilleri, bir inçlik ya da bir kademlik cisimler üzerinde de kendi oranlarındaki cisimler üzerinde de aynı işlemde bulunurlar. İri madde parçalarını belli bir şekil ve hareket içinde bir araya getirerek duyu, düşünce ve bilgi üreteceğini beklemek de var olan en küçük madde parçacıklarıyla bunun başarılacağını düşünmek kadar akıllıca olabilir. Onlar da daha büyük maddeler kadar birbirlerine çarpıp birbirlerini itip direnç gösterirler: Tüm yapabildikleri de budur. Öyle ki, ilk ya da öncesiz bir şey olduğunu kabul etmezsek, madde asla var olamaz; salt maddenin hareketsiz, öncesiz olduğunu kabul edersek bu kez de hareket asla var olamaz; yalnızca maddenin ve hareketin ilk ya da öncesiz olduğunu varsayarsak, düşünce var olamaz. [[25]Çünkü hareketli ya da hareketsiz maddenin en başından ken-

yalnızca bölünme, şekil ve hareket kapasiteli katı bir töz değil aynı zamanda düşünme yeteneği olan ve başka sonsuz sayıda bilinmez özellik taşıyan bir bilinmeyen töz demek istediğini söylerse, yalnızca madde sözcüğüne bizim töz ile demek istediğimiz anlamı yükleyerek belirsiz bir anlamla oyalanmış olur." (Clarke, *Tanıtlama*, s: 156-7).

24 "Salt madde," yalnızca uzam ve hareketlilik (yer kaplama ve yer değiştirme) yükleyebildiğimiz, yalnızca yeni uzam ve hareket kipleri doğurabilecek olan ve madde terimindeki bulanıklık dolayısıyla harekete indirgenemeyecek olan başka özelliklerin de sahibi varsayımsal bir tözle karıştırılmaması gereken tözdür.

25 "Dolayısıyla öncesiz olanın düşünen bir varlık ya da Tin olması gerekir" yerine, 2. baskıda, 3. Bölüm 6. Kısımla tutarsızlık olmasın diye, bu parantez içindekileri eklemiştir. İlk baskıda bir tikel esinleme olmadan maddenin Tanrı tarafından düşünceye kavuşturulamayacağından emin olamayacağımız ileri sürülmekteydi; burada da madde evrenin üstün ya da

dinde duyu, algı ve bilgi taşıdığını ya da kendiliğinden bunları gerçekleştirebildiğini kavramak imkânsızdır; böyle olsaydı da duyu, algı ve bilgisinin maddeden ve her parçacığından sonsuza dek ayrılmaz özellikler olmaları gerekirdi. Genel ya da özgül maddede kavramamız maddeyi tek bir şey olarak belirtmemize yol açıyorsa da, aslında madde bir tek şey değildir, tek bir maddesel varlık ya da bildiğimiz, kavrayabildiğimiz bir tekil cisim olarak var olan bir şey yoktur. Dolayısıyla, madde öncesiz ilk düşünen varlık olsaydı bile, tek öncesiz, sonrasız, düşünen varlık değil, doğada gördüğümüz düzen, uyum ve güzelliği asla yaratamayacak, birbirinden bağımsız, etkisiz, sonsuz sayıda öncesiz, sonlu, düşünen varlıklar ve farklı düşünceler[26] olurdu. İşte bu yüzden ilk öncesiz varlığın düşünen varlık olması zorunludur ve] tüm varlıkların, ilk olanı, mutlaka ve en azından barındırıyor olması gerekir; Edimsel olarak[27] ya da daha yüksek derecede bir yetkinlik taşımayan, başkasına da herhangi bir yetkinlik kazandıramaz. [[28]Bundan, zorunlu olarak, ilk öncesiz varlığın madde olamayacağı ortaya çıkıyor.]

11. Buna göre öncesizlikten beri bir şeyin var olması gerektiği apaçık, bu şeyin mutlaka düşünen bir varlık olma zorunluluğu da ortadadır. Çünkü hiçlik ya da tüm varlıkların değillemesinin somut bir varlık ya da madde üretmesi nasılsa, düşün-

---

en yüksek ilkesidir varsayımının saçmalığına dem vurularak üstün gücün tinselliği savunulmaktadır.

3. Bölümde, yalnızca öncesiz Zihnin belli madde yapılarına kimi derecelerde düşünme ve duyu yeteneği eklemiş olabileceği sanısına kapılmaktadır; bu bölümde bu üstün gücün, her nasılsa, düşünmeyen madde olamayacağını ileri sürer. Bak: Tutarlılığının doğrulandığı Aralık 1992 ve Ocak 1963 tarihli Locke - Molyneux yazışması.

26 Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler*.

27 Bir neden etkileri açısından potansiyel yeterlilik taşıyacağından, "gerçekte" demek yerinde olur.

28 İkinci basımda eklenmiştir. Bu kısımda, tüm maddenin, madde olarak, kendi atomlarının her biriyle, hareketin yanı sıra duyu-algısı yeteneğinde de olabileceğini kabul eden Hobbes'a gönderme yapar gibidir. Bak: Hobbes, *Fizik*, 25. Bölüm, 5.

meyen maddenin düşünen bir varlık üretmesi de bir o kadar imkânsızdır.[29]

12. Bir öncesiz-sonrasız zihnin zorunlu var oluşunun keşfi bizi Tanrı bilgisine götürmeye yetse de; bundan, bir başlangıcı olan tüm diğer bilen varlıkların ona bağlı olduğu, onun bağışladığı kadar bilgi ve güçle sınırlı olduğu; dolayısıyla, bu varlıkların yanı sıra evrenin daha önemsiz, yani cansız varlıklarını da yaratmış olan bu ilk varlığın bilgeliği, gücü ve esirgeyiciliği ile tüm diğer nitelikleri ortaya çıkıyorsa da, bu konuyu biraz daha açıklığa kavuşturabilmek için, bu noktada doğabilecek kuşkuların neler olduğunu da görmeliyiz.

13. Öncelikle, bir öncesiz-sonrasız varlığın bulunması ve bunun da bilen bir varlık olması gerektiği, bir tanıtlamanın yapabileceği kadar açık edilmişse de, buradan düşünen varlığın maddesel olamayacağı sonucuna varılamaz, denebilir. Maddesel olsa bile, Tanrının varlığı aynı ölçüde ortaya çıkar. Çünkü öncesiz-sonrasız, her şeyi bilen, mutlak güçte bir varlık varsa, bu varlığın ister maddesel olduğunu ister olmadığını düşünün,[30] bir Tanrının var olduğu kesindir. Ancak sanırım bu varsayımın tehlikeli ve aldatıcılığı da burada yatmaktadır: Bir öncesiz-sonrasız bilen varlık olduğunun tanıtlamasından kaçmak için bir yol bulamayan madde düşkünü insanlar, bu bilen varlığın maddesel olduğunu kabul ettirmeye heveslenirler;[31] ardından, zihinlerinden ya da söylemlerinden, bir öncesiz-sonrasız varlığın zo-

29 Tanrının, yani Üstün Etkin Aklın, İçkinliği, tüm gerçek çıkarımlar için zorunlu önkabuldür. Buna göre bu, bir tanıtlama sonucundan çok her kesinliğin temelidir.

30 Bu William Carroll'un (1706) *"Bay Locke'un Spinoza'nın Tanrıtanımaz varsayımını yerleştirme çabalarını içeren Deneme'sinin 4. kitap 10. Bölüm Üzerine Bir Deneme"*sinde Locke'u, Spinozacılıkla suçlama gerekçesi olarak kullanılmıştır. Deneme'de Tanrıtanımazlık bulgusu Carroll tarafından, Locke'un, Toland ve diğerleri gibi Caroll'un da kutsal Tanrı adını verdikleri, "Tek bir düşünen ve uzamlı maddesel Tözün öncesiz var oluşu varsayımından" uzaklaşmasına dayandırılmıştır.

31 "Madde" yani salt madde ya da zihinsiz, yalnızca katı ve hareketsiz olan bir şey. Bu, kimi çağdaşlarınca, Hobbes ve Spinoza'ya getirilen bir yo-

runlu var oluşunu kanıtlamış olan tanıtlamayı çıkarıp atarak, her şeyin madde olduğunu kanıtlamaya çalışırlar ve dolayısıyla bir öncesiz-sonrasız düşünen varlığı, yani Tanrıyı, yadsımış olurlar; ancak bu da, onları, kendi varsayımlarını çürütmeye götürür. Çünkü onlar, "öncesiz bir düşünen varlık olmadan öncesiz madde" düşüncesi taşıdıklarına göre, madde ile düşünmeyi açıkça birbirinden ayırmış olurlar; birbiriyle zorunlu bağıntıda olduklarını kabul etmedikleri için de, maddenin değil bir öncesiz Tinin zorunluluğuna varmış olurlar; çünkü daha önce bir öncesiz düşünen varlığın kabulünün kaçınılmazlığı kanıtlanmıştır. Bu durumda, düşünme ve madde ayrılabiliyorsa, bir düşünen varlığın öncesiz var oluşundan maddenin öncesiz var oluşu çıkarılamaz ve böylece varsayımları da kendi kendini çürütür.

14. Gelin şimdi de bu öncesiz düşünen varlığın maddesel olduğuna kendileri ve başkalarını nasıl inandırdıklarını görelim.

I. Onlara, maddenin tümü yani her parçasının düşündüğünü mü sanıyorsunuz diye sormak isterdim? Bunu pek kabul etmeyeceklerdir; çünkü o zaman maddenin bütün parçacıkları kadar öncesiz düşünen varlık ve dolayısıyla da sonsuz sayıda Tanrı olurdu. Maddenin kendisinin, yani her parçacığının uzamlı (yer kaplayan) oldukları ölçüde düşünceli olduklarını kabul etmeye-

rumdu; Locke bu ve sonraki kısımlarda, onları düşünmüş olabilir. (Bak: örneğin, Clarke, *Tanıtlama*) Fakat Hobbes, bir maddesel Üstün Varlık imgeleme zorunluluğu üzerinde değil, Tanrının mutlak kavranamazlığı, Herbert Spencer'ın bilinemeyeni üzerinde durmaktadır. "Mademki Yüce Tanrı kavranılamazdır, öyleyse Tanrılık imgesi ya da kavramımız da olamaz ve sonuç olarak tüm yüklemleri, bir Tanrının var olduğu dışındaki bir şeyleri de kavradığımızı değil doğasına ilişkin herhangi bir şeyi kavrayamadığımızı ve böyle bir güçten yoksun olduğumuzu gösterir. Düşünen herkes, Tanrının var olduğunu bilir ancak ne olduğunu bilemez" (*İnsan Doğası*, 11. Bölüm, 3) Spinoza'nın maddeyi, doğal var oluş sırası ve tarzı içinde, *unica substantia ya da natura naturans* dediğiyle özdeşleştirdiği de söylenemez. Spinoza'nın Tanrısı, yalnızca evrensel tözün sonsuz uzam ve sonsuz düşüncesinin sınırlı formları olduklarından, ne cisimdir ne de zihindir. Duyusal daire uzama ve de düşüncedeki daire idesine dayandırılır, fakat Spinoza'nın Tanrısı için zorunlu unsurlar olsalar da bunlar, birbirinden çıkarsanamaz.

cek olurlarsa, kendi akıllarına, uzamlı bir varlığın uzamsız parçalardan oluştuğunu kabul ettirmekte olduğu gibi, düşünen bir varlığın düşünmeyen parçalardan oluştuğunu[32] kabul ettirmekte de zorlanacaklardır.

15. II. Madde bütün olarak düşünmüyorsa, düşünen yalnızca bir atom mudur? diye sorarım. Bu da, en az öteki kadar saçma bir düşüncedir; çünkü bu durumda bu madde atomu tek başına öncesiz olmalı ya da olmamalıydı. Eğer tek öncesiz o ise, kendi güçlü düşünce ya da istenci ile maddenin geri kalan bölümünü yapan da o olmalıydı. Buradan da, maddeyi güçlü bir düşüncenin yarattığı sonucuna varılır ki bunu, (maddeciler) materyalistler kabul etmezler: Çünkü tek bir düşünen atomun maddenin tümünü yaratmış olduğunu kabul ederlerse, ondaki bu üstünlüğü, maddenin öteki bölümlerinden biricik ayrımı kabul edilen düşünme gücünden başka bir şeye bağlayamazlar. Kavrayamayacağımız bir biçimde var olduğunu kabul etsek bile, yine de bir yaratık olacaktır; ve bu insanlar bu *"Ex nihilo nil fit"* özdeyişlerini bırakmalıdırlar artık. Maddenin gerisinin de bu düşünen atomla aynı şekilde öncesiz olduğu söylenirse bu da, ne kadar saçma da olsa istendiği gibi konuşmak olur. Tüm maddeyi öncesiz, tek bir parçacığı bilgide ve güçte maddenin geri kalanından üstün kabul etmek hiçbir mantık izi taşımayan bir varsayım kurmaktır. Madde gibi her parçacığı da birbiriyle aynı şekil ve harekete yetkindir ve düşüncelerinde bu parçacıklardan birine, diğerinden üstün bir yön ekleyen birinin aklından şüphe ederim:

16. III. Ne tek bir atom ne de madde tümüyle, yani her parçasıyla, bu öncesiz düşünen varlık olmayacağına göre; geriye yalnızca, bu düşünen öncesiz varlığın uygun biçimde bir araya getirilmiş belli bir madde sistemi olması[33] kalıyor. Tanrıyı maddesel bir varlık olarak görenlerin onun üzerinde edinmeye en yatkın oldukları kavramın bu olduğunu düşünüyorum; çünkü

32 Her zamanki gibi, cisimlerin moleküler yapısı varsayımından hareket etmektedir.

33 Yani özgül yapılanmış madde.

kendileri ve düşünen maddesel varlıklar olarak gördükleri başka insanlara ilişkin olağan kibirin onlara doğrudan esinlediği de budur. Ancak bu, ne kadar doğal da olsa, öteki düşünüşten daha az saçma değildir; çünkü öncesiz düşünen varlığı hiçbiri düşünmeyen madde parçacıklarının bileşimi olarak görmek, bu öncesiz varlığın tüm bilgelik ve bilgisini yalnızca parçaların birbirlerine göre konumlanışlarına bağlamaktır, ki bundan daha saçma bir şey olamaz. Çünkü, nasıl konumlanmış olurlarsa olsunlar düşünmeyen madde parçacıkları bundan yeni bir konum bağıntısından başka bir şey kazanamazlar ki bunun onlara düşünce ve bilgi sağlaması imkânsızdır.

17. Dahası, bu maddesel sistemin ya tüm parçaları hareketsizdir ya da düşünce bunların belli bir hareketidir. Tümüyle hareketsizse, bir yığın olmaktan öte geçemez ve dolayısıyla bir atomdan ayrıcalıklı olamaz.

Düşünmesi kendi parçalarının hareketine dayanırsa, bütün düşüncelerin ister istemez ilineksel ve sınırlı olmaları gerekir. Hareket yoluyla düşünce üreten parçaların her biri kendi içinde düşünceden yoksun olarak kendi hareketlerini ayarlayamayacaklarına, bütünün düşüncesi ile de bu hiç yapılamayacağına; bu düşünce hareketin nedeni değil (çünkü o zaman hareketten önce ve onsuz olmalıydı) fakat onun sonucu olduğuna göre, özgürlük, güç, seçme, akıl ve bilgelik ürünü düşünme ya da eyleme yok olup gidecektir: Öyle ki, böyle düşünen varlık tümüyle kör maddeden ne daha iyi ne daha akıllı olacaktır; çünkü her şeyi kör maddenin iliniksel rasgele hareketlerine indirgemek ya da kör maddenin rasgele hareketlerinden kaynaklı düşünceye indirgemek aynı şeydir: Böyle parçaların hareketine bağımlı kalan düşünceler ve bilginin sığlığı da cabası. Bu varsayımın önceden sözü edilenden başka saçmalıklar ve olmazlıkları da var ki bunları saymaya gerek yok; çünkü, bu düşünen sistem, evrendeki maddenin bir parçası ya da tümü olsun; tek bir parçacığın kendi ya da başka bir parçacığın hareketini ya da bütünün her bir

parçacık hareketini bilmesi imkânsızdır; dolayısıyla kendi düşünce ya da hareketlerini düzenleyip böyle bir hareketten doğan bir düşünceyi edinmesi de imkânsızdır.

18. İkinci olarak, kimileri de vardır ki, öncesiz, düşünen, maddesiz bir varlığı[34] kabul etmekle birlikte maddenin de öncesiz olduğunu düşünürler. Bu, Tanrının varlığını[35] ortadan kaldırmasa da en önemli işlerinden bir bölümü olan yaratımı yadsıdığından, gelin biraz irdeleyelim. Maddenin öncesizliği kabul edilmeli. Neden? Çünkü onun yoktan nasıl yapıldığını kavrayamazsınız: Peki kendinizin de öncesiz olduğunu neden düşünmüyorsunuz? Belki yirmi ya da kırk yıl önce var olmaya başladığınızı söyleyeceksiniz yanıt olarak. Fakat o zaman var olmaya başlayan "siz" nedir diye sorsam, yanıt vermekte zorlanırsınız. Sizi oluşturan madde o zaman var olmadı; öyle olsaydı, öncesiz olmazdı. Fakat o zaman, o, sizin bedeninizi oluşturacak biçim ve çatıya göre bir araya getirilmeye başlandı, ancak bu maddesel çatı siz değilsiniz; siz denilen düşünen şeyi o oluşturmuyor; (çünkü şimdi seslendiğim kimse, bir öncesiz madde-

34 Örneğin Aristo dünyanın öncesizliğini, Etkin Aklın kesin üstünlüğüne karşıt olarak değil de çeşitli formlarıyla kendiliğinden var olmayan ancak, öncesiz zihinde öncesiz olarak doğan bir etki olması gereğinden hareketle savunur.

35 Çünkü bilinmezciler (agnostikler) ve Tanrıtanımazlarla tartışılan konu, maddesel dünyanın öncesiz olup olmadığı değil kendiliğinden Üstün Varlığın olup olmadığıdır. Maddenin öncesizliğine, eski ve yeni filozoflarca her şeyi yöneten üstün zihne inanç doğrultusunda inanılagelmiştir. Çünkü maddesel dünya, Tanrısal enerjinin bir öncesiz zorunlu etkisi ya da Tanrıdan gelen öncesiz istençli bir yayılma olarak kabul edilmektedir. Bu görüşlerden hiçbiri evrenin son derece tinsel yapısı ve aracılığını yadsımaz. Duyusal dünyanın etkin aklın bir öncesiz görünümü - tinin bir öncesiz şiiri - olduğuna inanmakla, her şeyi eninde sonunda zihinden ayrık kör atomlara indirgeyen varsayım birbirinden çok farklıdır. Tanrının, duyusal evrende ya da her olayın etkin Akılla düzenlendiği, büyüyen ve küçülen dünyaların bir art ardalığında öncesizlikten beri içkin olduğu ve göründüğü söylemi bir tekil etki olarak değil sürekli bir yaratılış olduğunu ima eder, kimi zihinlere bu, sıradan kavramın içerdiğinden daha derin bir Öncesiz zihin idesi sunar.

siz, düşünen varlıkla birlikte düşünmeyen maddenin öncesizliğini de kabul ediyor), dolayısıyla, bu düşünen şey ne zaman var olmaya başlamıştır? Hiç başlangıcı olmamışsa, o zaman öncesizlikten beri düşünen bir şey olageldiniz, bunu sahiplenecek denli anlama yetisinden yoksun birine rastlamadıkça çürütmeye uğraşmayacağım bir saçmalıktır bu. Buna göre, bir düşünen şeyin hiçten yaratıldığını kabul edebilirseniz (öncesiz olmayan her şey gibi) aynı gücün, maddesel bir varlığı da hiçten yaratmış olabileceğini neden kabul etmeyesiniz?[36] İyi irdelenirse [[37]bir tinin yaratımının, maddenin yaratımından daha az güç gerektirmediği görülecektir. Ayrıca, sıradan kavramlardan kurtulup düşüncelerimizi olabildiğince derinlere salabilseydik, maddenin başlangıçta nasıl yapıldığı ve ilk öncesiz varlığın gücüyle var oluşa nasıl geçtiğini az çok kavrayabilirdik: Ancak o zaman bir tine varlık ve başlangıç kazandırmanın idesini sunar, zihin.

Bu bizi, günümüz felsefesinin temel aldığı kavramlardan çok ötelere götürebileceğinden, hoşgörülmeyebilir ya da dilbilgisinin elverdiği ölçüde, genel yerleşik görüşe ters düşen bir araştırma yapmak bağışlanmayabilir.[38] Özellikle burada geçerli öğreti, amacımız açısından bize yeterince yardımcı ise ve bir nesnenin yaradılışı ve başlangıcının hiçlikten geldiği bir kez kabul edildi mi Yaratıcının kendisi dışında her şeyin yaradılışı da aynı şekilde kabul edilebilir yolunda bir kuşku bırakmıyorsa bu olağandır.

36 Bu, bir soyut olasılık olmanın yanında edimsellik ya da olgu sorunudur. Yaradılış zamanı ile denmek istenen, duyusal dünyanın edimsel var oluşunun başlangıç zamanı mı; ya da böyle bir başlangıcı olan, madde ya da maddesel evrenin bütünüyle üstün etkin akla öncesiz bağımlılık içinde var olduğu mudur? (Bak: Clarke, *Tanıtlama,* s.: 548) Bir yayılım öncesiz bir güneşten gelen ışık ya da öncesizlikten beri vurulan damganın bir izi gibi sonsuza dek gidebilir.

37 İlk baskıda, -"birinin yaradılışı da diğeri kadar güç gerektirir. Ve bu gücün biri üzerindeki etkisi konusunda duraksamamız için neden yoktur. Çünkü her ikisi üzerindeki etkisi de kavrama gücümüzü aşar. Çünkü..." diye yazılıdır. Parantez içinde eklenmiş olan kısım ise, Locke'un, madde hiçlikten yaradılışını kavrayamadığımız için öncesiz olmalıdır, sonucuna varanlara karşı savunusunu güçlendirmek için yazılmıştır.

38 Locke'un bu önemli kısımda kafasındaki "maddenin yaratılış idesi" çeşitli samlara yol açmıştır. Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.* Reid "Bay

19. Fakat sırf kavrayamıyoruz diye bir şeyin hiçlikten doğduğunu kabul etmek mümkün müdür? diye sorabilirsiniz. Hayır[39] derim. Çünkü, eylemlerini kavrayamıyoruz diye bir sonsuz varlığın gücünü yadsımak akla uygun değildir. Başka etkileri üretilişlerini kavrayamıyoruz bahanesiyle yadsımıyoruz. Bir cismi başka bir cismin itme edimi dışında bir şeyin harekete geçirebileceğini kavrayamıyoruz; ancak bu, kendi değişmez deneyimimiz karşısında bütün istençli hareketlerimizi yadsımamız

Locke'un kafasında bulunan ancak örtbas etmeye özen gösterdiği sistem dolayısıyla ima ettiği her bir şey, tümüyle Berkeley'in sistemiyle uyuşmaktadır." (*Zihinsel Güçler, Deneme* 2/16) diye düşünmektedir. Stewart "Başka yazılarıyla bağıntılı olarak irdelendiğinde zaman zaman kafasından Boscovich'in kuramına bir şekilde benzer bir madde kuramı geçirmiş olduğu düşünülebilir" (*Deneme*, II, 1. Bölüm s: 63) Coste'un Deneme'nin Fransızca çevirisinin ikinci basımına eklenmiş olan bir notta, şu anlamda bir çözüm sunulmaktadır: "Burada Bay Locke bizde merak uyandırıyor ancak bu merakımızı gidermeye yönelmiyor. Bana, maddenin yaradılışına ilişkin bu tarz bir açıklamada bulunmuş olacağını düşünen çoğu kimse, çevirim ilk yayınlandığında benden bunun ne olduğunu öğrenmek istediler; ancak Bay Locke'un beni de sırrına ortak etmediğini itiraf etmek zorunda kaldım. Ölümünden uzun süre sonra, Bay Locke'un kitabının bu bölümünden bir ara söz etmiş olduğum Sir Isaac Newton sonunda bana tüm gizemi açıkladı. Bana gülerek şöyle dedi: 'Bay Locke'a maddenin yaradılışını bu tarz açıklamasını ben kendim önermiştim.' Bu konunun konuşulduğu bir gün (Bay Locke ve son Pembroke Kontu ile) bu düşünce birden çıkmış ortaya. Onlara varsayımını şöyle açıklamış: 'Tanrının' belli bir zamanda kendi gücüyle uzayın belli bir bölümüne herhangi bir şeyin girişini engellediğini varsayarsak, maddenin yaradılışına ilişkin kaba bir ide edinebiliriz - uzayın doğası geçirgen olduğuna göre - uzayın bu bölümüne geçirmezlik sağlanacaktı böylece; işte bu maddenin bir ayrılmaz niteliğidir. Yine Tanrının aynı geçirmezliği uzayın başka bir bölümüne de verdiğini kabul edelim; işte o zaman maddenin diğer ayrılmaz niteliği olan 'yer değiştirme - hareket etme' idesini ediniriz." Bu bulanık kavram, maddesel dünyanın, Tanrının gücünün, insanın duyularına sürekli bir görünümüne indirgenebileceği anlamındaysa, Berkeley'in bu noktadaki anlayışıyla son derece çakışır. Berkeley, uzayın duyuya kesin bağımlılığı kadar, seçme uzaylarda Tanrısal gücün duyusal görümünü de vurgulamaktadır. Öyle görünüyor ki Newton maddenin yaradılışının Tanrının duyarlı varlıklarda - yoksa salt uzay olarak kalacak - bir uzayda direncin duyusal algısına neden olduğu anlamına geldiğini bildirmiştir. Bu, Üstün Güç kabulüyle Berkeleyciliğe, etki kavramıyla Boscovich'e benzer bir kuramdır.

39 Locke, kendi tarzına uygun olarak yaradılışın, ister istemez (düzeneksel [mekanik] nedensellikteki gibi) yeni bir forma giren bir şey yerine bir şeye

için yeterli bir neden değildir. Bunlar, bizde yalnızca kendi zihinlerimizin özgür düşünce ya da eylemi ile üretilmektedirler ve kör maddenin bedenimiz içinde ya da üzerindeki hareketinin etkileri olamazlar; yoksa bunları değiştirmek, bizim gücümüz ya da seçimimiz dışında kalırdı. Örneğin, sol elim öylece dururken sağ elim yazıyorsa birinde hareket, diğerinde hareketsizliğe neden olan nedir? Kendi istencim yani zihnimdeki bir düşünceden başka bir şey değil; yalnızca düşüncemin değişmesiyle sağ elim durup sol elim harekete geçiyor. Bu yadsınamayacak bir olgudur. Bunu açıklar ve anlaşılır kılarsanız, bir sonraki adım yaratılışın kavranması olacaktır.[40] [41]Çünkü "can tinlerinin" hareketine (kimileri istençli hareketi açıklamada bunlardan yararlanır) yeni bir belirlenim getirmek konuyu aydınlatmaya yetmez. Hareketin belirlenimini değiştirmek bu durumda hareketin kendini açıklamaktan daha kolay değildir. Can tinlerine getirilen yeni belirlenim, ya doğrudan düşünce ile ya da yine düşünce yoluyla karşılarına çıkarılan başka bir cisim ile olur ve buna göre can tin-

giren hiçlik sürecini imgeleyemesek de, boş bir terim olmadığını göstermeye çalışmaktadır. "Hiçlikten yaradılış" (bir şey olarak) yaratıcı ya da yayıcının gücünü dışlıyorsa, kendinde çelişiktir. Yalnızca var oluş öncesi maddeyi dışlar ve maddesel dünyanın yalnızca var oluş öncesi karışıklık sonucu bir dönüşüm olduğu düşüncesini yadsır. Hiçlikten yaradılış, var oluş öncesi Hiçlikten Bir Şeyi oluşturma değildir. Çünkü bir fiziksel etki imgeleme gücüyle izlenebilecek biçimde, kendi fiziksel nedeninden türer. Bu yalnızca potansiyel olarak önceden var olmuş bir şeyin, şimdi edimsel olarak var olmasına neden olmadır. Bu, karışıklıktan evrene dönüşüm kadar az terimsel çelişki ya da akla aykırılık içerir. Akla aykırı olan, güce sahip bir tözde önceki var oluşu olmadan edimsel var oluşun mutlak başlangıca sahip olmasıdır. "*A nihilo* -hiçlikten- yaratılış; evrenin yaratıldığında, biçime sokulmamış olduğunu, yumuşak zihin enerjisinin öncesinde kaba maddenin tamamlanışı ya da bir karmaşanın söz konusu olduğunu ve evrenin potansiyel var oluştan edimselliğe, Tanrısal buyrukla geçtiğini bildirmektedir. Dolayısıyla Tanrısal buyruk, yaratılışın en yakın nedeni idi ve nedeni içeren Tanrısallık, potansiyel olarak etkiyi de içeriyordu" (Sir W. Hamilton) Metindeki gönderme Kartezyenleredir.

40 Bu benzetme, Amerikalı filozof Rowland Hazard tarafından da İstenç *Özgürlüğü ya da Yaratıcı İlk Neden İnsan* üzerine incelemesinde yapılmıştır (Boston, 1883).

41 İkinci baskıda eklenmiştir.

lerinin hareketi, düşünceye bağlıdır: Dolayısıyla hiçbiri, istençli hareketi daha anlaşılır kılmaz.] Bu arada, her şeyi kendi sığ kapasitelerimize indirgemek ve işleyiş tarzını kavrayamadığımız şeylerin yapılamayacağı sonucuna varmak, kendimizi fazlaca yüceltmek olur. Tanrının yapabilecekleri, bizim kavrayabildiklerimizle sınırlandırıldı mı bu, kendi kavrama gücümüzü sınırsız ya da Tanrıyı sonlu görmek olur. İçinizdeki düşünceyi yani kendi sonlu zihninizin işlemlerini anlamıyorsanız, her şeyi yaratan, yöneten ve evrende içkin olan öncesiz-sonrasız sonsuz zihnin işlemlerini kavrayamamamız hiç de tuhaf değildir.[42]

---

42 Bu da, Locke'un saygı duyduğu inancının bir başka ifadesidir. İlk Shaftesburg Lordunun Ocak 1683'te Hollanda'da ölüm yatağındayken, -Thomas Cherry'nin Thomas Hearne'a yazdığı 25 Temmuz 1706 tarihli mektupta yazılanlara göre-, bu 10. Bölümden söz etmiş olmasına dayanılarak Deneme'nin 4. Kitabının büyük kısmının diğer kitapların tamamlanmasından önce yazılmış olduğu düşünülebilir. Mektupta şunlar söyleniyor: "Son Shaftesburg Kontunun kolları arasında can verdiği kişi, onun son saatlerinde yanında olduğunu ve günah çıkarmasını, inancını ikrar etmesini önerdiği zaman Kontun ona Bay Locke'tan ve onun *İnsanın Anlama Yetisinden* 10. bölümden öğrendiğini söylediği tüm Arianist* ve Socinianist* kavramları tekrarladığını söylemiştir." (*Hearne'a Mektuplar,* Özel basım 1874) Bak: Fox Bourne, *Yaşam,* 1. cilt, s: 469. Buna göre Shaftesburg bu bölümü, Deneme yayınlanmadan yedi sekiz yıl önce görmüş olmalıdır. Bu bölümde, matematiksel kesinlik kadar apaçık tanıtlanmış bir doğruluk olarak sunulan Öncesiz Zihnin Varoluşunun Tanıtlanması gerçekte *contingentia mundi* (olumsal evren) ya da kozmolojik kanıt diye adlandırılmaktadır. Deneyimden edinilen bir ide olarak değişme, onu varsayımsal kıldığı için ayırt edilemez olduğundan, soyut matematiksel uslamlama ya da ontolojik kanıt düzeyinde değildir, şöyle ki; şimdi bir şey varsa, o şeyi açıklamaya yeterli bir öncesiz varlık, aklın bir öncesiz zorunluluğudur, bir düşünen varlık olarak kendim var olmaya başladım; öyleyse bir düşünen varlığın öncesiz var oluşu en yüksek akıl zorunluluğudur. Kanıtta yer alan yanlış çıkarımlar ve geçerli sonucun yetersizliği, Kant'ın deneyüstü mantık esasında gösterilmektedir. Locke'un, Tanrının var oluşunun koşulsuz kesin bilgimizin kapsamında olduğuna inanması ve bu kapsamdan, yalnızca olasılık kestirimlerini yapabileceğimizi söylediği doğa yasaları ve görünüşleri çıkarması, öte yandan Kant'ın salt *apriori* fizik bilimini savunup, Tanrının var oluşunun salt akılla bilinebileceğini yadsıması oldukça tuhaftır.

* Arianist: İlk Hıristiyanlıkta Arius'un doktrinlerini kabul eden.

* Socinianist: 16.yy'da yaşamış olan İtalyan Tanrıbilimci Socinus'un ilkesine göre, Hz. İsa'nın Tanrısallığını kabul etmeyen.

11. BÖLÜM

BAŞKA ŞEYLERİN VAROLUŞUNA İLİŞKİN BİLGİMİZ

1. Kendi varlığımız üzerine sezgi yoluyla bilgi ediniriz. Açıklanmış olduğu üzere bir Tanrının var oluşu konusunda aklımız bizi açıkça bilgilendirir.

Başka bir şeyin var oluşuna ilişkin bilgimizi ise, yalnızca dış duyum[1] ile edinebiliriz; çünkü bir insanın belleğindeki[2] bir ide ile gerçek var oluş ve bir tikel insanın var oluşu[3] ile Tanrı dışındaki bir var oluş arasında zorunlu bağıntı olmadığına göre, hiçbir insan, kendisi üzerinde edimsel bir işlem yapıp algılanmasını sağlamadıkça bir başka şeyin var oluşunu bilemez. Çünkü bir şeyin idesinin zihnimizde bulunuşu,[4] o şeyin var

---

1 "Dış duyum ile" yani, zihinlerimize duyularımız yoluyla edimsel olarak giren ve yüklenmiş ya da ikincil niteliklerinin gerçek niteliklerden kaynaklı dış duyumları ya da şeylerin gerçek-birincil nitelikleri olarak üzerime edimsel etkide bulunan ideler aracılığıyla Bak: 2. Bölüm, 14 Kısım, 2. Kitap, 8. Bölüm.

2 "Belleğindeki ide," yani, zihnimizde belleğimiz tarafından yeniden canlandırılan ve zihnimize duyularımızla edimsel olarak giren idelerle çelişik olan ide. (3. Bölüm, 14. Kısım)

3 "Üstün Varlığın var oluşu ve yüklemleri var oluş konusunda bildiğim tek zorunlu doğruluktur. Var olan tüm diğer şeyler, var oluşlarını İlk Nedenin istenç ve gücüne borçludurlar; dolayısıyla, ne var oluşları ne onlarda oluşan bir şey, zorunludur; bu noktada yalnızca olabilirlik söz konusudur. Fakat Tanrının var oluşu zorunlu olmakla birlikte ona yalnızca olası doğruluklardan varabileceğimizden pek emin değilim." (Hamilton, *"Reid"*, s: 430). Sözünü ettiği, *a contingentia mundi* (olumsal evren) savıdır.

4 "Zihnimizde" yani, duyularımız yoluyla edimsel olarak zihnimize giren idelerden ayrı olarak ve gerçek olanın sunduğu görünüşler olarak kabul edemeyeceğimiz "belleğimizde" ya da "düşgücümüzde" beliren ide.

oluşunu,[5] bir insanın resminin onun dünyadaki varlığını ya da bir rüyada görülenlerin o rüyanın gerçek bir öykü olduğunu göstermesinden daha fazla kanıtlamaz.

2. Öyleyse nasıl yaptığını bilmeden ve düşünmeden de olsa bizde bu ideye neden olan[6] şey, başka şeylerin var oluşunu ve şu sırada dışımızda[7] bir şeyin var olduğunu bildiren dışardan edimsel olarak idelerin edinişidir. Çünkü bu idelerin bizde üretiliş biçimini[8] bilmeyişimiz, duyularımızın kesinliği ve onlar aracılığıyla edindiğimiz idelerimizin gerçekliğinden bir şey götürmez; örneğin bunu yazarken, gözlerimi etkileyen kâğıt yoluyla zihnimde, kendisine neden olan her nesneye beyaz dediğim

5 "Varoluşu" yani, geçici idelerimden bağımsız olarak gerçek var oluşu.

6 "İdelerin dışarıdan edimsel olarak edinilişi" yine onların bellek ve düşgücünde canlandırılışından ayrıdır.

7 Locke madde ya da cisimlere etkin güç yüklemiyor. Bak: 2. Kitap, 21. Bölüm, 2. Kısım.

8 Bu da, Locke'un, herhangi bir duyu algısı kuramını inkâr edişine örnektir. Şeylerin gerçek niteliklerinin, duyum sırasında bize duyu idelerimiz olarak göründüğü olgusunu belirtmekle yetiniyor. Şeylerle bağıntılı gözlemlenen görünüşlere "nitelikler," bizdeki algılarda edindiğimiz görünüşlere "ideler" diyoruz. Fakat onları böyle adlandırmakla duyu-algısı açıklanmış olmuyor. Locke'un kabul ettiği tek açıklama, kendisinin organizma dışı hareketlerle üretilen hareketler olarak gördüğü organizma içi izlenimlerin fiziksel ya da fizyolojik açıklamasıdır. "Kendi bedenlerimizden dışarıdaki cisimlere ilişkin algılarımız, anlama yeteneğimiz ölçüsünde, bu cisimlerden çıkıp organlarımıza çarpan parçacık hareketi ile açıklanabilirler. Fakat, bu yolla retina üzerinde bir imge yaratıldığında onu nasıl gördüğümüzü anlamadığımı kabul etmeliyim... Retina üzerinde ışığın ışınları ile izlenimler bırakılmasını anladığımı sanıyorum; oradan beyne dek giden hareketler de kavranabilir: ve bunların zihinlerimizde ideler ürettiğine, ancak bunun benim için anlaşılmaz bir şekilde gerçekleştiğine inanıyorum. Bunu, Tanrının inayetine bağlıyorum. Kesinlikle idelerim (algılarım) var... ancak bunları nasıl edindiğimi, nasıl algıladığımı anlamadığımı itiraf edeyim; hareketin, bu idelere sahip olma nedenimiz (fiziksel neden, ya da önkoşul) olarak görüldüğü bellidir; gözün, ışık saptırma ve kırılma kurallarına uygun tuhaf ve yapay yapısından anlaşıldığı kadarıyla görülebilir nesneler gözün arkasında tam ve düzenli olarak resmedilebilirler." (*Malebranche Üzerine İnceleme*, 9, 10. Kısımlar.) Şeylere ilişkin canlı algılarımız ile şeylerin kendileri arasındaki bağıntı bir gizemdir ve ancak idelerin mecazi olarak şeylere benzeyebildikleri söylenebilir; bir ağaç idemiz ağaca benzemez: Ağaç gibi ölçülemez.

ide üretilmiş olur; bu yolla ben bu nitelik ya da ilineğin (yani gördüğümde hep bu ideye neden olan şeyin) gerçekten var olduğu ve benim dışında bir varlık taşıdığını bilirim. Ve bunun elde edebileceğim ve yetilerimin erişebileceği en yüksek kesinliğini sağlayan bu şeyin özel ve biricik yargıcı[9] olan gözlerimin tanıklığıdır. Bu tanıklığa bunu yazarken beyaz ve siyahı gördüğümden ve bende bu dış duyuma neden olan şeyin gerçekten var olduğundan yazı yazdığım ve elimi oynattığımdan olduğu kadar[10] kuşku duyamayacak ölçüde kesin güven duymak için gerekçem[11] vardır, ki bu, bir insanın kendi var oluşu ve Tanrının var oluşu dışındaki bir şeyin var oluşu üzerine varabileceği en büyük kesinliktir.

3. Duyularımız aracılığıyla, dışımızda var olan şeyler hakkında elde ettiğimiz bilgi, sezgisel bilgimiz ya da zihnimizin[12] açık soyut ideleri üzerine akıl yürüterek yaptığımız çıkarımlar kadar kesin değilse de, bilgi adını hak eden[13] bir güven içerir. Kendimizi yetilerimizin, bizi, onları etkileyen nesnelerin var oluşu üzerine bilgilendirmek üzere doğru işlediğine inandırırsak, bunun temelsiz bir güven olduğu söylenemez; çünkü kimsenin gördüğü ve hissettiği[14] şeylerin var oluşundan emin ol-

9 Burada duyu-algısındaki yargı varlığını kabul ediyor, fakat burada yargıyı bu terime ilişkin kendi dar anlamını kullanıp kullanmadığını söylemiyor.

10 Burada aklından geçen "gerekçe" nedir?

11 Kaba ve yetersiz bir örnek: Çünkü organizma içi de olsa "yazma" ve "eli hareket ettirme için" beyaz ya da siyahın görünüşündeki kadar gerçekliklerinin doğrulanmasına gerek vardır.

12 Belirtildiği üzere, Locke'un Tanrının var oluşuna ilişkin tanıtlaması kendi zihinlerimizin soyut idelerinden fazlasını içeren bir çıkarımdır. Değişmeye bağlı olduğuna göre karışık bir *apriori* kanıttır ve dolayısıyla olumsaldır.

13 Demek istediği; bu, olasılık kestirimlerinden bağımsız bir mutlak kesinliktir.

14 "Gördüğü ve hissettiği (duyumsadığı) şeyler" yani edimsel görme ya da dokunma sırasında sunulan ideler ya da görünüşler halinde görülen ve dokunulan şeyin gerçekliğini bildirenler.

mayacak derecede kuşkucu olabileceğini sanmıyorum. En azından, bu kadar kuşku duyabilen bir kimse (düşünceleri ne olursa olsun), kendi görüşüne[15] karşıt bir şey söylediğimden emin olamayacağından, benimle bir tartışmaya girmeyecektir. Bana gelince, Tanrının bana dışımdaki şeylerin var oluşu konusunda yeterince güven sağladığını düşünüyorum; çünkü, onları değişik biçimlerde kullanarak şu anki durumumda büyük kaygılarımdan biri olan acı ve hazzı üretebiliyorum. Kesin olan bir şey var ki o da, yetilerimizin bu alanda bizi aldatmadığına ilişkin güvenimiz, maddesel varlıkların var oluşu üzerine erişebileceğimiz en büyük kesinliktir. Çünkü yetilerimiz olmadan hiçbir şey yapamadığımız gibi bilginin kendisinden de bilginin ne olduğunu kavramamıza uygun yetilerimizin yardımıyla söz edebiliriz ancak.[16]

Fakat duyularımızın dışımızdaki şeylerin etkileri sonucunda, onların var oluşu konusunda bize sağladıkları bilginin sağlamlığına güvenimiz dışında,[17] bu güveni daha da pekiştirecek başka gerekçeler de[18] vardır:

4. I. Bu algıların, bizde, duyularımızı etkileyen dış nedenlerce üretildiği açıktır: Çünkü, bir duyu organından yoksun olan

15 Her insan diğer insanların var oluşunu, yalnızca kendi duyuları aracılığıyla bilir ve bu, duyumda içkin olan akla inancı öngörür. Dolayısıyla, duyusal dünya gerçekliğinin apaçıklığından "diğer insanların varlığı" ve "insanlığın onayı"na varmak bir *petito principii*dir. (petito principii: Tartışılan konuyu hiçbir delile dayandırmadan doğru diye kabul etmek). Duyusal dünya bir yanılsama ise, "diğer insanlar" da bu yanılsamanın içinde yer alırlar.

16 Locke, duyu verilerince bildirilmesi kaçınılmaz olan yargının güvenilirliğini kanıtsız kabul ederken gerçekte Tanrısal aklın doğada ve bizde içkin olduğunu koşulsuz kabul etmektedir. Eğer bu da güvenlir değilse, başka bir yol kalmıyor geriye.

17 Yani, şeylerin nitelikleri ya da idelerinin edimsel duyu-görünümlerinin yokluğunda yalnızca bellekte ya da hayalgücünde canlandırıldığı zaman değil edimsel olarak duyuda sunulduğu zaman.

18 Duyusal bilişle inancın pekiştirilmesi baştan sona inancın güvenilirliğini öngörmektedir. Duyu-algısını açıklayabilir ancak geçerliliğini gerçekten kanıtlamaz.

kimseler, bu duyuyla ilgili idelerin zihinlerinde üretilmesini sağlayamazlar. Bu, kuşku duyulmayacak kadar apaçıktır ve dolayısıyla o idelerin, bu duyu organlarından başka bir yolla[19] gelmediklerine inanmamak olanaksızdır. Organların kendiliklerinden bu ideleri üretmedikleri açıktır; yoksa bir insanın gözleri karanlıkta da renkleri üretir, burnu, kış mevsiminde de gül kokusunu alırdı; fakat kimsenin Hindistan'a gidip ananası görüp tatmadan bu yemişim tadını öğrendiği görülmemiştir.[20]

5. II. Kimi zaman[21] zihnimde bu idelerin üretilmesini önleyemiyorum. Çünkü, gözlerim kapalı ve pencereler sımsıkı örtülü iken de önceki duyumları belleğime yerleşmiş olan güneş ya da ışık idelerini, istediğimde zihnime getirebildiğim gibi yine istediğim zaman bu ideyi bir yana atıp bir gülün kokusu ya da bir şekerin tadı idelerini çağırabiliyorum. Ancak öğle vakti gözlerimi güneşe çevirdiğimde güneş ya da ışığın bende ürettiği idelerden kaçamıyorum. Bu durumda, belleğimde[22] saklı bulunan ideler (orada bulunmaları koşuluyla, istediğimde kullanma ve uzaklaştırma gücüm vardır) ile kendilerini bana dayatan ve kaçınamadığım ideler[23] arasında belirgin bir ayrım vardır. Bu

19 Bu, başka insanların ve duyu organlarının varlığını kabul eder. Fakat dış nedenler ya da organizma dışı şeyler kadar organların var oluşundan da kuşku duyarlar. Benim organizmam, gerçekliğinden kuşku duyulan dünyanın parçasıdır.

20 Burada organizmanın olağandışı durumlarından doğan duyusal yanılsama ve sanrıları hesaba katmıyor.

21 İdelerin, zihne, duyumda sunulduğu zamanlarda.

22 Bellekte tutulan ideler, başka yerlerde zihindeki ideler diye geçmektedir ki bunlar, duyusal algıda edimsel olarak sunulan nitelikler ya da ideler ile iç duyumda bilincinde olunulan zihinsel idelerden ayrıdırlar. Burada söz konusu edilen ayrım, algı-öz bilinç ve bellek-hayal gücü arasındadır. İkincisi istencimize bağlı iken ilki istenç dışı belirir.

23 Duyu algısında sunulan istenç dışı ideler ya da nitelikler buna göre benden ve ortaya çıktığı duyu idelerinden bağımsız olan bir şeyin görünümleridir. Fakat varsayılan madde etkin güç ya da etkiden yoksunsa, (2. Kitap, 21. Bölüm, 2) bizde duyu ideleri üreten bir şey nasıl söz konusu olabilir? Buna bağlı olarak Berkeley, duyu algısında, Tanrının sürekli aracılığını saptamıştır.

durumda, benim dışımda, bu ideleri zihnimde, istesem de istemesem de[24] üreten bazı dış nedenlerin ve etkilerine karşı koyamadığım birtakım nesnelerin uyarıcı edimlerinin olması gerekir. Ayrıca, güneşi, belleğindeki idesi üzerinden düşünmekle edimsel olarak güneşe bakmak arasındaki farkı algılamayan kimse yoktur: Bunların zihnindeki algıları birbirinden öylesine ayrıdır ki pek az ide birbirinden bu derece ayrılık gösterir. Ve böylece bu kimse, bunların belleği ya da zihninin ürünleri ya da kendi içindeki kurguları, kuruntuları olmayıp edimsel görmenin dışarıda bir nedeni olduğunu kesin olarak bilir.[25]

6. III. Bunlara bir de bu idelerin çoğunun, bizde, sonraları en küçük bir rahatsızlık duymadan anımsayacağımız halde, acıyla birlikte üretildiğini ekleyin. Buna göre, sıcak ya da soğuğun verdiği acı, bunların ideleri zihnimizde yeniden canlandığında bize sıkıntı vermez; oysa bunlar hissedildikleri zaman çok rahatsız ediciydiler, ve edimsel olarak bu duyum yinelendiğinde yeniden o acıyı doğururlar; bu, dışımızdaki nesnelerin onlara dokunulduğunda bedenlerimizde neden oldukları düzensizlikten ileri gelir: Açlık, susuzluk ya da başağrısının acısını hiç acı duymadan anımsarız; oysa bunlar, dışarıdan[26] bizi etkileyen

---

24 Bu, edimsel görme ile görülmeyeni anımsama ya da imgeleme arasındaki karşıtlığı desteklemek üzere sağduyuya başvurmadır. Karşıtlığın duyumu, dikkat edildi mi, öylesine seçiktir ki, edimsel görme sırasında, algılayan kişiden bağımsız olan, maddesel ya da tinsel, güçlü bir tözün doğrudan bir görünümünün bulunduğunun yadsınması söz konusu olabilir.

25 Burada da, kanıtı, önünde sonunda kendi organizmamız üzerindeki izlenimlere dayalı, bir organizma dışı şeylerin kanıtına dönüşmektedir. Fakat organizma dışı durum ve organizma içi duyulanım, duyuda eşit ölçüde belirirler ve duyusal yargı ya da algının varsayılan kesinliğine aynı şekilde bağımlıdırlar.

26 "Dışardan" yani organizmamız dışında uzaydan; organizmanın kendisi de tüm kendi işlenimleri ile birlikte benim bir parçam olarak var kabul edilmektedir.

şeylerin gerçek var oluşu olmaksızın, yalnızca zihnimizde dolaşan ideler ve kuruntularımızı besleyen görünüşler olsalardı, ya bu acıların bizi hiç rahatsız etmemesi ya da her düşündüğümüzde sürekli aynı biçimde etkilemesi gerekirdi. Birçok edimsel dış duyuma eşlik eden haz için de aynı şey geçerlidir. Matematiksel tanıtlama duyuya bağlı değilse de,[27] onların diyagramlar (çizgeler)[28] yoluyla irdelenmesi, görme yetimizin tanıklığını öne çıkarır ve tanıtlamanın kendisi kadar kesinliğe yaklaştırır duyumu. Çünkü bir insanın, bir şeklin, bir diyagramın[29] açıları ve çizgilerine göre ölçtüğü, iki açısından birinin diğerinden büyük olduğunu yadsınamaz bir doğruluk kabul edip aynı zamanda ölçüt olarak aldığı çizgi ve açıların varlığından kuşku duyması çok tuhaf olurdu.[30]

7. IV. Çoğu durumda duyularımız, dışımızdaki duyulur şeylerin var oluşu üzerine, birbirlerinin doğruluğuna tanıklık ederler. Bir ateşi gören kimse, eğer yalnızca bir kuruntu olup olmadığından kuşkulanırsa, onu hissedebilir de; ve elini ona değdirerek[31] varlığına ikna olur. Acının kendisi de bir kuruntu olmadıkça, yalnızca bir ide ya da hayal yüzünden bu kadar şid-

27 Soyut matematikte.

28 Somut duyu ve duyusal diyagramlarında.

29 Duyulara sunulan bu tikel diyagram.

30 Bu, kısmen, gözlem sonuçlarını barındıran öncüllerden varılan ve tümevarımsal genellemeler ile soyut matematik teoremlerinin bir bileşimi olan, Leibniz'in "karışık önermeler" dediği içeriktedir. Bunlardan, dediğine göre, sonuç, öncüllerin daha zayıf olanına uygundur ve ondan daha fazla kesinlik içermez; öyle ki bu karışık önermeler, gözlem ve genellemelere özgü olasılık derecesinde kalırlar. Bu kozmolojik tanıtlama (10. Bölüm) ile uyuşur.

31 (Yanlış olabilecek) bir tanıklık, başka bir yanlış olabilecek tanıklığa güveni sağlayamaz. Her ikisini de güvenilir kabul etmek zorundayız ve böyle yaparsak birini desteklemek için diğerine başvurma gereği kalmaz. Biri çıkıp duyularla algılanmış ısı, ışık ve acının yalnızca kuruntu ya da şeylerin nitelikleri de olan ideler olup olmadıklarını sorduğunda, yeter ki önceki üç kanıt gibi bu kanıt da, doğada içkin akılsal uyumun bir göstergesi olarak iddiayı kanıtlanmış varsaymasın.

detli bir acı duyulamayacağı açıktır: Ancak, yanık geçtikten sonra o acının zihne çağrılıp yeniden hissedilmesi imkânsızdır.

Böylece, bunu yazarken kâğıdın görüntüsünü değiştirdiğimi görüyor ve harfleri çizerken yalnızca kalemimi üzerinde oynatarak hemen sonra ne gibi yeni idelerin belirleneceğini önceden söyleyebiliyorum.[32] (Ne kadar çok kurgularsam kurgulayayım) ellerimi hareket ettirmedikçe ya da kalemimi oynatmama karşın gözlerimi kapalı tuttukça, bu ideler ortaya çıkmayacaktır; bu harfler bir kez yazıldı mı artık onları oldukları gibi görüp ayırt edemem, yani yazmış olduğum harflerin idelerini sonraları edinemem. Buradan da açıkça görülüyor ki kendi düşüncelerim doğrultusunda kâğıt üzerine dökülmüş olan yazıların bu idelere uymadığını gördüğümde, yalnızca kendi imgeleme gücümün oyunları olmadıklarını anlarım. Ancak, kâğıdı kafamda canlandırdığım zaman üzerindeki yazılar, benim düzenlediğim biçimiyle sürekli ve düzenli olarak duyularımı etkilemekten geri kalmazlar. Buna bir de bu harflerin görünüşünün, başka bir insanın da benim daha önceden bu harflere karşılık olarak belirlediğim sesleri çıkarmasını sağladığını eklersek, yazdığım sözcüklerin benim dışımda gerçekten var olduklarından kuşkulanmak için neden kalmayacaktır; çünkü bunlar, benim hayalgücümün ürünü olamayacağı gibi belleğimin hiçbir zaman bu düzen içinde saklayamayacağı ve kulaklarımı etkileyen, uzun bir düzenli sesler[33] dizisi oluşturmaktadırlar.

8. Tüm bunlardan sonra,[34] duyularına güvenmeyecek ve tüm yaşamımız süresince gördüğümüz, işittiğimiz, duyumsadığımız

32 Bu önceden görme aklın doğada içkinliğini ve duyu verilerinin soyut görünüşler değil doğal düzenlerine göre somutlaşmış görünüş olmalarını öngörür. Bak: Leibniz. *Yeni Denemeler.*

33 Buna göre, gerçeklikler, evrendeki tüm değişmelerin duyusal deneyimimizi sarmalayan akla dayalı organik birliğine olan inançta yatmaktadır.

34 Duyu algısında duyusal bulanıklar yüzünden belirsiz olsa, var olan yargıya başlangıçta güvensizlik besleyen kimse, bu dört ek kanıttan yeterli yardım alamaz. Duyusal idelerin, gerçek şeylerin akılsal görünüşleri olduklarını dikkate almadıkça, bu varsayımı içeren hiçbir kanıt onların böyle olduklarını kanıtlayamaz.

ve tattığımız, düşünüp yaptığımız her şeyin gerçekliği olmayan uzun bir rüyanın aldatıcı görüntüler dizilimi olduğunu kabul edecek kadar kuşkucu biri çıkıp da her şeyin var oluşu ya da şeylere ilişkin bilgimizi sorgulamaya kalkışırsa, ondan eğer her şey bir rüya ise, bu soruyu sorarken de düş görüyor olduğunu ve uyanık bir insanın onu yanıtlamasının[35] pek önemi olmayacağını da dikkate almasını isterdim. Ancak yine de onu şöyle yanıtladığımı düşleyebilir: Doğada var olan şeylerin bizdeki bilgisinin kesinliği, duyularımızın tanıklığı söz konusuysa bizim yapımızın elverişliliği kadar durumumuzun gerektirdiği ölçüdedir. Çünkü, yetilerimiz, varlığın tüm yönleriyle anlaşılmasına ya da şeylerin, her türlü kuşku ve belirsizlikten uzak tam, açık ve kapsamlı bilgisinin edinilmesine değil de bizlerin korunması amacına uygun olup yaşamın gereklerine göre düzenlendiklerinden, şeylerin bize yararlı ya da yararsız oluşları hakkında yeterlidirler. Yanan bir mum görüp parmağını değdirerek alevinin sıcaklığını sınamış olan bir kimse, kendisi dışında, ona zarar veren ve büyük bir acıya yol açan bir şeyin var olduğundan kuşku duymaz; kimsenin eylemlerini yönetmek üzere o eylemlerin kesinliklerinin ötesinde bir kesinliğe gereksinmediği du-

35 Leibniz, duyusal şeylerin gerçekliğinin, duyusal görünüşlerin akla dayalı bir bağıntısı olduğunu, gerçeklikleri düşlerden ayıranın da bu bağıntı olduğunu söylüyor. Ancak bu kesinliğin, Deneme'nin yazarınca kabul edilmiş en yüksek kesinlik olarak görülmemesi gerektiğini belirtiyor. Bir insanın edimsel duyusal yaşamı gibi süreğen ve düzenli bir rüya metafiziksel açıdan imkânsız değildir; fakat rüya sözcüğünün sıradan anlamına göre, rasgele düzenlenmiş bir kitabın varsayımı kadar akla aykırı bir varsayımdır bu. Görünüşlerin sürekli bir düzen içinde bağıntılı olmaları koşuluyla, Leibniz'in vurguladığı üzere, rüya diye adlandırılıp adlandırılmamaları pek önemli değildir; çünkü duyusal veriler, akıl ilkelerine göre yorumlandıklarında, eylemlerimizde yanılmadığımızı görürüz. Ancak bu süreğen düzeni, yalnızca geçmişi kaydeden deneyim yoluyla keşfettiğimiz söylenemez: Evrendeki Tanrısal düzene inanma, (deneyimine sahip olamadığımız) geleceğin zihnimizi karıştırmayacağına ilişkin güvence sağlayarak, geleceği önceden görür.

rumda, bu güven yeterlidir.[36] Ve bizim düşgücümüzü, bir fırının kızgın ateşinin, uyuklayan bir insanın boş ve tuhaf bir kuruntusundan başka bir şey olup olmadığını sınamak isterse, fırına elini soktuğunda salt bir imgeleme olmadığı konusunda[37] istediğinden de fazla emin olacak biçimde uyanacaktır. Bu kanıt, acı ya da hazzımız, yani asıl olarak bilmek ya da var oluşuyla ilgilenmekte olduğumuz mutluluk ya da mutsuzluk kadar kesin olduğuna göre isteyebileceğimiz en büyük kanıttır. Dışımızdaki şeylerin var oluşuna duyulan bu güven bizi onların neden olduğu, onların aracılığıyla bilmeyi istediğimiz iyiyi edinmeye ve kötüden kaçınmaya yöneltecek yeterliktedir.[38]

9. Özetle, duyularımız anlama yetilerimize edimsel olarak bir ide aktardığı zaman, o sırada dışımızda duyularımızı etkileyen ve onlar aracılığıyla kavrama yetilerimize kendini bildiren ve o an algıladığımız ideyi[39] edimsel olarak üreten bir şeyin, gerçekten var olduğuna inanmamak imkânsızdır. Duyularımızın tanıklığına, duyularımızla bir arada bulunduklarını gözlemlediğimiz[40]

36 Kuşkucularla tartışırken, insanın eylemlerinin kendi gerçekliği öngörülemez. Bu "yanan mumun" gerçekliği kadar şüphelidir.

37 Her duyu algısının gerçekliği sorgulanıyorsa, yalnızca bir fırının sıcaklığını algılayışımıza başvurarak bu kuşku giderilemez.

38 Leibniz, Locke'un bu kuşkucuyu bu şekilde değillemesini yeterli görmez. Bir de deneysel gerçeklikte yer alan duyu verileri arasındaki bağıntının asıl dayanağının ne olduğunu sorar. Sonunda da bunu evrende egemen ve Tinin üstünlüğünü öngören evrensel idelerin bağıntısı içinde çözümlemiş görünmektedir. Çünkü bu kuşkular bizi sonunda, en yüksek kesinlik zemini olarak, varlığı mutlak ve anlama yetisi, St Augustine'in söylediği üzere öncesiz-sonrasız doğruluklar alanı olan Üstün ve Evrensel Zihne götürür. Sonunda buna varacağımızı görmek için, bu zorunlu doğrulukların evrenin doğa yasaları da dahil şeyleri belirleyen akıl ve düzenleyen ilkeyi içerdiklerini hesaba katmalıyız. Öyleyse akıl zorunluluklarının tüm olası varlıkları öncelemesi akla uygundur. Leibniz, sonunda ruhlarımıza, bilincinde olduğumuz önermeler biçiminde değil de yargıların, zaman zaman deneyim sırasında bilincine varılan saklı kaynakları olarak işlenmiş olan ideler ve ilkelerin kökenini buluyor.

39 O görünüş ya da niteliği sunar.

40 Buna göre, bir gerçek tözün toplu duyu idelerinin algılanması sırasında kavrandığı kabul edilmektedir.

yalın ide topluluklarının gerçekte bir arada var olduklarından kuşku duyacak denli güvensizlik besleyemeyiz. Fakat bu bilgi, duyularımızın kendilerini etkileyen tikel nesnelere yöneltildikleri sırasındaki tanıklıkları ile sınırlıdır, daha ileri gidemez.[41] Çünkü insan adıyla belirtilmesine alışılmış olan ideler topluluğunu görmüşsem, bir dakika önce bir arada iken şimdi yalnızsam, aynı insanın şimdi de var olduğundan emin olamam; çünkü, o insanın bir dakika önceki var oluşu ile şimdiki var oluşu arasında zorunlu bir bağıntı yoktur. Duyularımın tanıklığından beri bin türlü yönden yok olmuş olabilir. Ve bugün en son gördüğüm insanın, şimdi de var olduğuna[42] güvenemiyorsam, çok daha uzun süredir ayrı kaldığım ve dünden ya da geçen yıldan beri görmediğim birisinin var olduğuna daha az güvenirim ve asla görmediğim insanların varlığından hemen hemen hiç emin olamam. Dolayısıyla, şu sırada milyonlarca insanın var olması oldukça yüksek bir olasılıksa da, yalnız başıma bunu yazıyor haldeyken, bundan, tam olarak bilgi denebilecek ölçüde emin

41 Töze ilişkin duyu-algımız, bu durumda, yalnızca ideler topluluğunun duyularımıza geçici sunumuyla eşzamanlıdır. Olasılığı ne kadar yüksek de olsa, duyusal algı alanımızdan çıkarıldıktan sonra da sürdüğünden kesin olarak emin değilizdir. Fakat evrendeki etkin güçleri bilmeyişimiz, bir şeyi artık görüp dokunmadığımızda o şeyin dağılabilmesi ya da yeni bir biçim alabilmesini olanaklı kılar hep. Bununla birlikte o şeyin molekülleri başkalaşım geçirse de bu, yok olmaları ya da yok olduklarını düşünmemizi gerektirmez: Locke bu noktaya değinmemektedir.

42 (İnsan adı verilen töze ilişkin bileşik idemi oluşturan yalın ide ya da yüklemi sunuyor diye) insan adını hak ettiği düşünülen edimsel bir varlığın, bir dakika önce görüp artık görmüyorsam, ölümü dolayısıyla artık bu biçimde var olamayacağı varsayımında, kuramsal akla algılanabilir bir aykırılık yoktur; öyle ki, bu bağlamda, duyusal alanımız dışında kaldığında tikel nesnelere ilişkin bilgi edinemediğimiz söylenebilir. Aslında bundan böyle evrenin düzensiz değişmelerle sürekli karşı karşıya kalmayacağını ya da yalnız kalır kalmaz evrende tek olmayacağımızı tanıtlayamayız: Ancak evrendeki değişmelerin, nesneler ve kişilerin bilinmeyen nedenlerin gizemli etkisi dolayısıyla her an sayısız başkalaşım geçirmesi söz konusu olmadıkça zihni son derece karmaşıklaştırmayacağı varsayımı, yaşamın dayanağı olan inanç ile çelişmez. Bu inancın kesinlik olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı adlarla ilgili bir sorundur.

değilim; yine de bunun yüksek olabilirliği kuşkumu giderir ve şu anda dünyada (benim tanıdığım ve ilişkili olduğum insanlar da dahil) insanlar olduğuna inanarak çeşitli şeyler yapmayı akla uygun bulurum: Fakat bu bilgi değil yalnızca olasılıktır.[43]

10. Bundan, şeylerin farklı açıklık ve olasılık değerlendirmelerini yapıp buna göre davranabilsin diye akıl bağışlanmış olan ve sığ bir bilgi kapasitesi taşıyan bir insan için elverişli olmadıkları halde, şeylerden tanıtlama ve kesinlik beklemenin, çok akılcı önermeleri onaylamayı reddedip en küçük bir kuşku (nedeni demiyorum) bahanesi bırakmayacak biçimde açıklığa kavuşturulamadıkları için çok açık ve anlaşılır doğruluklara aykırı davranmanın ne kadar aptalca ve saçma olduğunu çıkarabiliriz. Olağan yaşamsal kaygılar arasında açık ve doğrudan tanıtlaması olmayan hiçbir şeyi kabul etmeye yanaşmayan kimsenin bu dünyada tek emin olabileceği şey, kısa sürede yok olup gideceğidir. Yiyecek ve içeceklerinin sağlıklı oluşu onları tatması için bir zemin oluşturmuyorsa, hiç kuşku, itiraz kabul etmeyecek gerekçeler karşısında ne yapacağını bilmek isterdim.[44]

11. Tıpkı duyularımızın edimsel olarak bir nesneye yöneltildiği zaman o nesnenin var olduğunu bildiğimiz gibi, belleğimiz

43 Leibniz'in bu konudaki gözlemleri için bakınız, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Yeni Denemeler.* Kuşku duymak için deli olunması gereken ya da evrenin deli olduğunu düşünmeksizin kuşku duyulamayacak olan bu kesinlik, Leibniz tarafından, edimsel olarak algılanan, zihinsel zorunluluk içeren bir bağıntı dolayısıyla kuşku duyamayacağımız aydınlatıcı kesinlikle karşılaştırılmaktadır. İlki İstanbul'un bu dünyada olduğu ya da Julius Caesar'ın yaşamış olduğu gibi, eğitim görmüş bir insanın aklını yitirmedikçe kuşku duyamayacağı olgular konusunda, güvence verir; diğeri ise soyut matematik tanıtlamaları ve temel önermeleri ile ifade bulur. İlki, insanların dolaysız deneyimine dayalı olgusal önermeleri, öteki, zorunluluğu terimlerinin soyut bağıntısından çıkarsanan zorunlu önermeleri içerir. Ben ve var oluş arasındaki bağıntıyı, yani nasıl var olduğumu yalnızca Tanrı bilir. Ancak bir özdeyim *kanıtlanamaz bir doğruluk* anlamına geliyorsa, "Ben" bir temel önermedir.

44 Bak: Giriş, 5-7 kısımlar.

aracılığıyla da duyularımızı etkilemiş olan şeylerin daha önce var olduklarından emin olabiliriz. Bu durumda, duyularımızın bizi haklarında bilgilendirdiği ve belleklerimizin, idelerini saklıyor olduğu birçok şeyin geçmişteki var oluşuna ilişkin bilgimiz vardır. İyi anımsadığımız sürece bundan kuşku duymayız. Fakat bu bilgi de, daha önce duyularımızın bize bildirmiş olduklarını aşmaz.[45] Böylece, şu anda suyu görüyorsam, suyun var oluşu benim için sorgulanmaz bir doğruluktur, suyu dün gördüğümü anımsıyorsam da, suyun 10 Haziran 1688'de[46] var olduğu belleğim bunu sakladığı sürece kuşkusuz doğru bir önerme olarak kalacaktır benim için. Aynı zamanda suda gördüğüm bir kabarcıkta yansıyan güzel renklerin de, o tarihte var olduğu eşit ölçüde doğrudur; ancak suyu da kabarcıkları da artık görmediğim için, hava kabarcıkları ya da renklerin şu an var olduğundan olduğu kadar suyun da bugün var olduğundan emin olamam. Dün vardı diye suyun bugün de var olması, dün var oldukları için renklerin ya da hava kabarcıklarının bugün de var olmalarından[47] daha zorunlu değildir; ancak suyun bugün de var olması çok daha olasıdır; çünkü suyun varlığını uzun süre koruduğu gözlenmiş, ancak hava kabarcıkları ve renkleri hemen yok olmuştur.[48]

45 Duyularımızın şimdiki tanıklığı ve belleğimizin kayıtları, burada Locke tarafından, daha sonra Hume'da olduğu gibi, sonlu olgular alanındaki tam kesinliğin sınırı olarak görülmektedirler. Varolmayan ve belleğimizin tanıklık etmediği şeyler konusundaki yargılarımızın asıl doğasını araştırmak kalıyor geriye. Fiziksel tümevarımcı felsefe ile *apriori* fizik biliminin olasılık sorununu kapsayan bu araştırma sonraları Kant tarafından kendi eleştirel yöntemi ile yanıt bulmuştur.

46 Locke, Deneme ortaya çıkmadan on sekiz ay, İngiltere'ye dönmeden yedi ay öncesine rastlayan tarihte, Rotterdam'da idi. Bak: 2. Kitap, 14. Bölüm, 29.

47 Önceden sunduğu biçiminde var olması. Su, örneğin, doğal bir evrim sonucu buhara dönüşmüş olabilir.

48 Yani su, kabarcıklara göre, duyu-idelerimizde elementlerinin yansıttığı görünüşler açısından, değişmeye daha az elverişlidir. Green, burada, Locke'un söylediklerinden şöyle bir sonuç çıkarır: "Su hakkında birçok geçmiş olguyu sıralayabilsem de, onu gerçek bir var oluş olarak dile ge-

12. Tinlere ilişkin idelerimizin neler olduklarını ve onlara nasıl ulaştığımızı daha önce açıklamıştım.[49] Fakat zihinlerimizde ideleri olması[50] ve orada olduklarını bilmemize karşın, tinlerin idelerine[51] sahip olmak, dışımızda böyle şeylerin var olduğunu ya da sonlu tinler ya da Öncesiz Sonrasız Tanrıdan başka tinsel varlıklar bulunduğunu bilmemizi sağlamıyor. Böylesi yaratıklar olduğuna inanmak için esinlenmeye ve başka birçok nedene dayanıyoruz: Duyularımız onları keşfetmede tümüyle yetersiz kaldıklarından tikel var oluşlarını bilmemiz için gerekli araçlardan yoksunuz. Böylesi varlıkların zihinlerimizdeki ideleri yoluyla, sonlu tinlerin gerçekten var olduklarını, bir kimsenin, periler ya da santorlara ilişkin ideleriyle edinebileceğinden fazlasını bilemeyiz.[52]

Dolayısıyla başka birçok şey gibi, sonlu tinlerin var oluşu konusunda da inancın apaçıklığıyla[53] yetinmek zorundayız; bu

---

tirecek biçimde bu olguları genel bir ifade içinde toplayamam". Şu an gördüğüm ve su dediğim şeyin, geleceği hakkında kesin olarak emin olamam, ancak çoğu durumda yeterli olası açıklık edinebilirim. Tüm diğer cisimlerle olan bütün bağıntıları ya da gerçek var oluşunun ne olduğu konusunda emin olamam ve dolayısıyla gelecekte geçireceği başkalaşımları tanıtlayamam; oysa, Kant'a göre suyun tözsellik ve nedensellik koşullarına boyun eğeceğini *apriori* bilirim.

49 Bak: 2. Kitap, 23. Bölüm, 5, 15, 19-22, 28; 4. Kitap, 3. Bölüm, 27.

50 "Zihnimizde" yani bellek ya da hayal dünyamızdaki ideler-şeyler tarafından duyularımıza sunulan ya da zihnimizce özbilincimize bildirilen ideler ya da görünüşlerden ayrı olarak.

51 Yani sonlu, cisimleşmemiş tinler.

52 Çünkü, Deneme'nin ilkelerine göre, bir kimseye, bir duyusal nesne ya da kendi beninin gerçek var oluşu konusunda kesin güvence veren sırf kuruntular olan ideler değil yalnızca şeyler tarafından duyularımızda, kendimiz tarafından zihnimizin edimsel işlemlerinde sunulan ideler ya da görünüşlerdir.

53 Locke'a göre, inanma, ya olasılık (15. Bölüm, 3) ya da Tanrıdan olağandışı bir yolla gelen bir önermeye onay vermedir. (Bak: 18. Bölüm, 2) Locke konulu konferanslarında Cousin, bu parçayı tuhaf biçimde yanlış aktarır ve kuşkuculukla suçlar Locke'u. Locke, melekler ve sonlu tinler konusundaki iddialarımızı, Mucizevi bir biçimde esinlenilegelen inanca dayandırdığından, kendisi, açıkça "deneyim bizi kendi var oluşumuzun bir sezgisel bilgisi ile ne olduğumuza ilişkin şaşmaz bir algımız olduğuna

noktada evrensel, kesin önermelere varmak elimizde değildir. Örneğin, Tanrının yaratmış olduğu tüm akıllı tinlerin varlıklarını sürdürmekte oldukları ne kadar doğru olursa olsun, bu hiçbir zaman kesin bilgimize[54] katkıda bulunamaz. Yüksek olasılık içeriyor diye onaylayabileceğimiz bu ve benzeri önermelerin, bu durumda bilinebileceğini sanmıyorum. Öyleyse, duyularımızın şu ya da bu tikel üzerinden edindirdiğinden öte bilgisine sahip olamadığımız bu konularda, başkalarından tanıtlamalar beklemediğimiz gibi kendimizi de tümel doğruluklarını aramakla sorumlu tutmamalıyız.

13. Bu durumda iki tür önerme çıkıyor ortaya; (1) Böyle bir idenin karşılığı olan bir şeyin var oluşuna ilişkin önermeler: Zihnimde[55] bir fil, bir anka kuşu, bir hareket ya da bir melek idesi olduğuna göre, doğal olarak araştırılacak olan ilk şey, böyle bir şeyin herhangi bir yerde var olup olmadığıdır? Bu da, yalnızca tikellerin bilgisidir. Tanrıdan başka dışımızdaki hiçbir var oluş, duyularımızın bize bildirdiğinin ötesinde kesin olarak bilinemez.[56] (2) Soyut idelerimizin birbiriyle uyum ya da

inandırır," demekle birlikte (9. Bölüm, 3) kendini, kendi var oluşu ve kendi zihinsel işlemlerinin var oluşunu bildirirken, bu tür bir inancın kollarına attığı düşünülmektedir. Cousin'a göre Locke'un, idelerini edinmeksizin cisimleri ya da tinleri bilmeyiz şeklindeki varsayımı onu kendi felsefesi ve her felsefeyi terk edip, Hıristiyanlık ve inanca sığınmaya itmektedir. Cousin haklı olarak, onun için bu inanç dünyasına açılan tek yolun, *petito principii* olduğunu ekler. Locke'un burada özbilinçli bir tin olarak kendi var oluşu değil de yalnızca Hıristiyan bildiriminde açığa vurulan melekler ve diğer tinlerin var oluşundan söz ettiğini gördüğümüzde, iddia edilen düşünüş yanlışlığı kaybolur.

54 Bu Tanrının yaratmış olduğu tüm akıllı tinlerin şu anki var oluşunu, bilgiye özgü mutlak kesinlik değil de bir olasılık konusu yapar.

55 "Zihnimde" yani, duyusal-bilinç ve öz-bilinçte yer almayan bir idede. Bak: 50 nolu dipnot.

56 Locke, burada bize, duyumlarımızın, yani duyularda edimsel olarak sunulan ideler ya da görünüşlerin bellekte ya da imgeleme sırasında bilincinde olduğumuz idelerin gerçekliğini sınamada başvuracağımız ölçütler olduklarını söylemektedir. Anımsadığımız ya da imgelediğimiz şeyler duyum sırasında sunulan idelerle sınanır. Ancak bu sonuncular, gizli bir ölçüt olmaksızın, akla uygun doğa düzeniyle kendiliğinden uyuşmaları

uyumsuzluğu ile birbirlerine bağımlılıklarının dile getirildiği önermeler: Bunlar tümel ve kesin olabilirler. Buna göre, kendimin, Tanrı, korku ve baş eğmenin idesini taşıyorsam, Tanrının, benim tarafından korkulacak ve baş eğilecek olduğunu bilmemem imkânsızdır: Kendimin de, bir tikel bireyi olduğum bir türe ilişkin soyut bir idesini oluşturmuşsam, bu önerme genel olarak insan için doğrudur. Fakat ne kadar kesin olursa olsun "insanlar Tanrıdan korkmalı ve ona baş eğmelidir" önermesi, benim için, insanların dünyadaki var oluşunun kanıtı değildir; ancak bütün böylesi yaratıklar var olduğu sürece,[57] doğru olacaktır: Bu tür genel önermelerin kesinliği o soyut idelerde keşfedilecek olan uyum ya da uyumsuzluğa bağlıdır.

14. İlk durumda, bilgimiz, duyularımız aracılığıyla[58] bizde ideler üreten şeylerin var oluşunun sonucu, ikincisinde, zihnimizde bulunup orada kesin önermeler[59] üreten idelerin (ne olurlarsa olsunlar) sonucudur. Bunlardan çoğu, öncesiz-sonrasız doğrular diye tüm insanların zihnine yazılı bulunmaları ya da herhangi birinin, bir kimsenin zihninde, soyut ideler edinip onları değilleme ya da olumlama yoluyla birleştirip ayırmaya geçmeden önce bulunmasından kaynaklı değildir. Herhangi bir yerde, insan gibi yetilerle donanmış ve böylece bizim edindiğimiz ide-

temelinde kabul edilmelidirler. Bu duyusal kesinlik duyusal algı güvencesinde olmayan ve hemen hemen bir bilinmeze gidişe benzeyen genel savları içermez, şimdi ve burada var olan tikel şeylerle sınırlıdır.

57 Söz konusu önerme, yalnızca bir soyut önerme ise, mutlak kesindir; yani, diğer insanların gerçek var oluşunu da bildiren somut bir önerme ise ancak varsayımsal kesinlik taşıyabilir; çünkü, bir kimse, yalnızca, şimdi ve burada duyularına sunulan bir insanın var oluşuna ilişkin olarak, bu mutlak kesinliğe sahip olabilir.

58 Öyleyse, ideler ya da görünüşler, zihinlerimizde bulunmakla kalmazlar aynı zamanda kendi bireysel zihinlerimizden bağımsız bir şeyin görünümündedirler.

59 Zamanla sunulan ve tamamıyla bilinmeyen güçlerce belirlenen ve eksik bilinen koşulların etkisinde olan duyu verilerinde açığa çıkan akılsal unsur, burada göz ardı edildiğine göre, bu önermeler artık yalnızca varsayımsal doğruluklar değildirler.

lere sahip olabilen bir yaratığın var olduğunu düşünebiliyorsak, bunun, düşüncelerini idelerine yönelttiği zaman, kendi idelerinde algılayacağı uyum ya da uyumsuzluktan doğan belli önermelerin doğruluğunu bilmesi gerekir. Demek ki bu tür önermelere, edimsel olarak oluşturulmuş öncesiz önermeler olduklarından ve herhangi bir zamanda onları ortaya çıkaran anlama yetisinden önce bulunduklarından; zihne, herhangi bir yerde ancak zihnin dışında bulunan modellere göre kazındıkları ve önceden beri var olduklarından değil, soyut ideler üzerine doğru olacak biçimde yapılıp geçmiş ya da gelecek herhangi bir zamanda bu ideleri taşıyan bir zihin tarafından yeniden yapılmaları söz konusu olduğu her durumda edimsel olarak doğru kalacaklarından dolayı öncesiz-sonrasız doğrular denmektedir. Adların, sonsuza dek aynı ideleri temsil etmeleri beklendiğine ve aynı ideler değişmez eğilimler göstereceklerine göre, daha önce doğru olan soyut ideler üzerine kurulu önermeler de, öncesiz-sonrasız doğruluklar olarak kalmalıdırlar.[60]

60 Soyut idelerimizin bağıntılarının öncesiz sonrasızlığı ve değişmezliği, burada, kendi anlama yetilerimizin ürünleri olmaları ve dolayısıyla evrende etkin olan ancak bizim neredeyse hiç bilmediğimiz güçlerden bağımsız olmalarına dayandırılmaktadır. Locke, herhangi birinin *apriori* sentetik yargılar oluşturup oluşturmadığını ya da hepsinin yalnızca çözümsel ve açıklayıcı olup olmadığını irdelemiyor.

12. BÖLÜM

BİLGİMİZİN GELİŞMESİ[1]

1. Özdeyimlerin,* bilginin temelini oluşturduğu ve her bir bilimin, anlama yetisinin kaynağını aldığı, araştırmaları sırasında kendine ölçüt alacağı, belli bir ön bilişe dayandığı, bilgiyi konu edinen insanlar arasında yerleşik bir görüş olduğundan, Skolastiğin izlediği yol da, başlangıçta bir konuda edinilecek olan bilginin üzerinde kurulacağı temeller olarak bir ya da birkaç genel önerme koyma biçiminde olagelmiştir. Buna göre herhangi bir bilimin temelleri olarak belirlenmiş bu öğretilere de, önce de gözlemlediğimiz üzere, kendisinden yola çıkılacak ve araştırmalarımız sırasında daha gerisine bakılmayacak başlangıç noktaları olarak, "ilkeler" adı verilmiştir.[2]

2. Diğer bilimlerde, bu ilerleme biçimine, büyük olasılıkla, yol açan şey (sandığım kadarıyla), bu gidişin matematikte ulaşır göründüğü başarıdır ki bu bilime diğer bilimlerin hepsinden kesin, açık ve apaçık oluşundan dolayı öğrenilmiş, tam ve kesin olarak öğrenilmiş şeyler ya da öğrenme anlamlarına geden Μαθηματα ve Μάθησις adı verilmiştir.

---

1 Locke'un kabul görmüş yerleşik özsözler ya da temel önermelere karşı uyarısı, serbest araştırma ve eleştirmeye engeller olarak görmesindendir. Bu, açıkça, deneyimin olumsal verilerinde sunulandan fazlasını öngörmeden yorumlanabilir olduğunu iddia etmek değildir. Bilimsel gerçeklemenin kendisi de, doğada akla uygun düzenin içkin olduğu yolundaki özsözü (düsturu) öngörür; çünkü evren bir karmaşa olsaydı, gerçekleşme imkânsız olurdu. Deneycilik, kendi bilinçsiz varsayımlarıyla doludur.

2 Bak: 7. Bölüm.

* Özdeyim: Özsöz ya da düstur.

3. Fakat iyice düşünen bir kimse, (sanırım) insanların bu bilimlerde eriştiği gerçek bilgi kesinliği ve büyük ilerlemenin ne bu ilkelerin etkisi sonucunda olduğu ne de başlangıçta konulan iki ya da üç genel özdeyimden edindikleri özel üstünlüğün ürünü olduğunu görecektir. Bunun, üzerinde düşündükleri açık, seçik ve eksiksiz idelerle; kimileri arasında açıkça bulunduğunun sezgisel bilgisine varıp, başkalarında da keşfe çıktıkları eşitlik ve artı-eksi bağıntısından kaynaklandığını ve bunda o özdeyimlerin bir katkısı olmadığını anlayacaktır. Sorarım size, bir delikanlının, "bütün, parçadan büyüktür" temel önermesine dayanmadan, kendi bedeninin kendi küçük parmağından büyük olduğunu bilmesi ya da bu özsözü öğrenene dek bundan emin olması olanaksız mıdır? Ya da bir köylü kız, üçer şilin borcu olan iki kişinin her birinden birer şilin geri aldıktan sonra, her iki kişide de eşit miktarda alacağı kaldığını bilemez mi? Diyorum ki, belki de hiç işitmediği ya da aklına getirmediği, *"eşitlerden eşit alım yaparsanız, geriye kalanlar eşit olacaktır"* şeklindeki bir özdeyimin kesinliğine varmadıkça bunu bilemez mi? Herkesin başka yerlerde de söylenenlere göre, çoğu insanın tikel olguyu mu, genel kuralı mı ilk ve en açık olarak bildiğini ve hangisinin bir diğerine kaynak olduğunu düşünmesini istiyorum.[3] Zihnin ürünleri olan,[4] daha genel ve soyut idelerin karşılaştırılması ile oluşturulan bu genel kurallar ve bunlara verilen adlar zihnin uslamlamalarına hız kazandırıp, kolaylık sağlamak ve yine zihnin

3 Tümellik (evrensellik) içerilmedikçe, belki kendi geçici sunumu dışında, hiçbir şey öğretmez, tikel olgu. Fakat tüm tikel olgulardan soyutlanmış, tümel içeriklilik, bilinçte var olması gerekmediği gibi çok durumda da hiç kuşkusuz, yoktur. İçkinliğini onaylamak, filozofun kendine kalıyor. Zihinsel yaşamda onu ilk canlandıran ve dolayısıyla algılanan bir olay olarak kabul edilirse, algılamanın tarihindeki başlangıcı olan da, tikel olgudur.

4 Madem ki bunlar zihnin ürünüdürler, öyleyse bireyde zihinsel etkinlik olmadan bir özsöz ya da apaçık ilkenin, soyut formuyla, bilinçli bir kabulü de olamaz. Ayrıca soyut ilkeleri kabul ve uygulamada düştüğümüz yanlışlar, bunların, yanılabilir bir anlama yetisinin ürünleri olduklarını göstermektedir bize.

çeşitli ve çok sayıdaki gözlemlerini kapsamlı terimler ile kısa kurallar içinde toplamak içindir. Fakat bilgi zihinde tikeller üzerine[5] kurulu olduğundan, bu dikkate alınmamıştır. Çünkü (bilgisini genişletmeye yönelmiş) zihnin, belleği tikeller kalabalığından kurtarmak üzere, bu genel kavramları derleyip uygun biçimde kullanması doğaldır. Bir çocuk ya da herhangi bir kimse için, bedenine "bütün" küçük parmağına "parça" adını vermenizden önce de, "kendi bedeninin" bedeninin bir parçası olan küçük parmağından "büyük olduğu"ndan daha kesin bir bilgi var mıdır? Ya da bu iki göreli terim bu kimsenin bedeni hakkında onlarsız edinemediği yeni bir bilgi sağlar mı? Bu kimsenin dili "bütün ve parça" gibi göreli terimler oluşturamayacak kadar yetersiz olsaydı bedeninin kendi küçük parmağından daha büyük olduğunu bilemez miydi? Bunlar üzerinde düşünülmesini istiyor ve yine soruyorum: Bu terimleri öğrendiği zaman bedeninin bir bütün ve küçük parmağının bir parça olduğu konusundaki kesinliği bu terimlerden habersizken kendi bedeninin kendi küçük parmağından daha büyük olduğu konusundaki kesinliğinden ne kadar büyüktür? Herhangi bir kimsenin, kendi küçük parmağının bedeninin bir parçası[6] olduğundan kuşku duyması ya da bunu yadsıması parmağının bedeninden küçük olduğunu yadsıması ya da bundan kuşku duyması kadar akıllıca olabilir. Parmağının daha küçük olup olmadığından kuşku duyan biri onun bir parça olup olmadığından da kuşku duyabilir. Öyleyse "bütün, bir parçasından büyüktür" özdeyimi, bir kimsenin zaten bildiği bir

5 Tikeller olmadan hiçbir edimsel, insan bilgisi olamaz ve bilgi bilgimiz duyusal tikellerde sunulandan fazlasını gerektirir.

6 Ancak, tikel örnekte somutlaşan tümel (evrensel) ilkeyi gören zihin, bir çocukta olmayan bir felsefi görüş gücü kazanmış demektir. Bir insan bir tikel önermenin doğruluğunu bu doğrulukta öngörülen tümel ilkeyi görmeden de görebilir; ancak bu ilke, tikel önermenin gücünü kırmadan yadsınamaz. Tüm bunlarda, Locke'un, somutu bırakmamızı istemeyişi ve açıkça yararlı olmayanı dikkate değer bulmamaya eğilimi de, kendisine kelime oyunu gibi görünen şeylerden korkusu kadar belirgindir.

doğruluk olan, küçük parmağın bedenden küçüklüğünü kanıtlamaya yaramaz. Çünkü, bir madde parçası ile bir başka madde parçası birleştirildi mi bu birleşimin, ayrı ayrı parçalardan büyük olduğunu kesin olarak bilmeyen biri, bütün ve parça adlarındaki iki göreli terimden yararlanarak bu bilgiye erişemez; bu her özdeyim için geçerlidir.

4. Matematikte iki inçlik kırmızı şeritten alınan bir parça ve iki inçlik siyah şeritten alınan bir parça söz konusu olduğunda geri kalan parçaların eşit olduğu ya da eşitlerden eşit alımlar yapıldığında geri kalanların eşit olduğu şeklindeki ifadelerden hangisinin daha açık ve ilk bilinen[7] olduğunu belirlemek şu anda benim için önemli bir konu değil. Burada yapacağım şey, bilgiye giden en kestirme yol genel özdeyimleri başlangıç alıp onlar üzerinde yükselmek olsa bile başka bir bilimde sorgulanmaz doğruluklar olarak ortaya konmuş ilkeleri alıp bunları hiç irdelemeden[8] kabul etmenin ve sırf matematikçiler yalnızca apaçık ve yadsınamaz doğrular kullanarak bu kadar başarılı ve anlaşılır oldular diye bu ilkeleri kuşku duyulmasını hoş görmeksizin benimsemesinin güvenli bir yol olup olmadığını araştırmaktır. Eğer bu yoldan gidilirse, ahlakta neyin doğruluk olarak kabul edilmeyeceği ya da doğa felsefesinde nelerin yer alamayıp kanıtlanamayacağını bilemem doğrusu... Eski filozoflardan bazılarının ilke olarak ortaya koyduğu, "Her şey maddedir ve başka hiçbir şey yoktur" ifadesi, kesin ve tartışılmaz kabul edilmiş olsun; bunu günümüzde yeniden dile getirmiş olan kimselerin yazılarından da, bu ilkenin, bizi, ne gibi sonuçlara götüreceği

---

7 Daha açık ve ilk bilinen doğrular bu yüzden felsefi doğrular değildirler.

8 Burada, Locke'un karşı çıktığı, eleştirilmemiş özsözlerin dogmatik savunularıdır; ki sıklıkla eleştirel incelemeler sonucu, bunlar, apaçık ilkeler olmaktan çıkıp bireysel önyargılar olarak kalırlar. Bilgi yolunda tikel olgular ve deneysel genellemelerden daha yanıltıcı buluyor Locke, bu soyut ilkeleri.

kolayca görülebilir.[9] Bir kimsenin Polemo[10] gibi dünyayı, stoikler[11] gibi ruh ya da güneşi; Anaximenes[12] gibi havayı Tanrı olarak gördüğünü düşünelim; nasıl bir Tanrısallık, din ve tapınmadır bu! Özellikle insanların yaşamlarını etkileyen ve eylemlerini yönlendiren ahlak alanında, sorgulamadan ya da irdelemeden kabul edilen ilkeler kadar tehlikelisi yoktur. Mutluluğu bedensel hazza indirgemiş olan Aristippus'tan ve de mutluluk için erdemi yeterli görmüş olan Antisthenes'ten farklı bir yaşam biçimi ummakta haksız olunabilir mi? Platon gibi, güzelliği, Tanrının bilgisine erişmekte gören bir kimse düşüncelerini, bu dünyadan ve elde edebileceği geçici şeylerden öteye bakmayan insanlarınkinden başka konulara yöneltecektir.[13] Archelaus[14] gibi, doğru ve yanlışın, dürüst olan ve olmayanın doğa tarafından değil yasalarla belirlendiğini bir ilke olarak kabul eden[15] kimse için, tüm insani yasaların öncesinde var olan zorunluluklar altında olduğumuzu kabul edenlerinkinden başka ahlaksal doğruluk ve yanlışlık ölçütleri vardır.

5. Dolayısıyla, kesin olmadıkları halde (bunu bilmenin bir yolu olmalı ki onları kuşkulu olanlardan ayırt edebilelim)[16]

9 Tüm uslamlamalarında, bu ilkeyi öngörenler, "madde" ile ne demek isterler?

10 Stoic Zeno'nun hocalarından biri ve Platon'un öğrencisi.

11 Stoacı anlayışta, Tanrılık, (benzeşimle) her şeyin etkisi altında geliştiği ve sonra sona erdiği kabul edilen ateş olarak düşünülür, her şey yavaş yavaş ondan çıkar ve kesintisiz bir süreç içinde yine aşama aşama ona döner. Platonik kuram, Locke'un burada değindiği, Stoacı dogmatiklikle bastırılmıştır.

12 "Hava" Anaximenes tarafından, evrenin içinden doğduğu asıl ilke, tümel töz ya da Tanrılık diye kabul edilmiştir.

13 Locke'un, genelde eğilimli olduğu "dünyevi yararlar" kavramına karşıt olan Platonik düşünceyle yakınlaşmış nadir söylemlerinden biridir bu.

14 Anaxagoras'ın bir öğrencisi. Locke'un bu düşünürleri ele alışı yüzeyseldir ve eleştirel değildir.

15 Locke'un da yaptığı gibi.

16 "İnsanların, ilk ilkeler konusundaki farklılıklarının, bir sonuca bağlanıp bağlanamayacağı önemli bir sorundur. Tartışmalarla, bir insan, başkasının yadsıdığı bir şeyin bir ilk ilke olduğunu savunursa, genellikle iki taraf da sağduyuya başvurur ve böylece konu çözüme ulaşır. Peki bunun için

yalnızca, kendi körü körüne onayımız sonucu böyle kabul edilen ilkeler varsa, yanlış yönlendirilebiliriz ve doğruluğa götürülmek yerine, ilkeler yüzünden, yanlış ve yanılgıyı daha da pekiştirebiliriz.

6. Ancak tüm diğer doğrular gibi, ilkelerin kesinliğinin bilgisi de idelerimizin uyum ya da uyumsuzluklarının algılanmasına bağlı olduğuna göre, bilgimizi geliştirmenin yolu, kesinlikle, ilkeleri körü körüne ve örtük bir inançla alıp kabullenmek değildir;[17] bana göre bunun yolu, zihnimizde olabildiğince, açık, seçik ve eksiksiz ideler toplayıp yerleştirmek ve onlara uygun ve değişmez adlar vermektir. Demek ki, *"doğrudan bu eksiksiz ideleri ele alıp onları birbiriyle karşılaştırarak"*, uyum ve uyumsuzlukları, değişik bağıntı ve eğilimlerini saptayarak, ilkeler kabul edip zihinlerimizi, başkalarının emrine sokmadan, yalnızca bu kurala uymakla daha doğru ve açık bilgi ediniriz.[18]

7. Dolayısıyla, aklın yolundan gideceksek, araştırma yöntemlerimizi, incelediğimiz idelerin doğasına ve aradığımız doğruluğa uydurmalıyız. Genel ve kesin doğrular, yalnızca "soyut

başvurulacak bir tartışma yolu yok mudur? Böyle ilk ilkelerin haksız yere ilk ilke olarak kabul görenlerden ayırt edilmesine yarayacak, hiçbir işaret ya da ölçüt yok mudur?" (Reid, *Denemeler*, 6. Kitap, 4. Bölüm). Reid, ilk ilkelerin doğrudan kanıt kabul etmeyecek bir doğası olduğunu kabul eder. Ancak insan doğası ve evrende içkin olan nedenin yapısından gerçek olanların ya da gerçekten nedene içkin olanların akla uygunluğu ortaya çıkarılabilecek biçimde, bunları sergileyemez miyiz? Gerçekten de, uzun dönemde asıl ilk ilkeler, kendilerini güçlendirip insanlar arasında zemin kaybetmekten çok kazanırlar. Fakat onları, felsefi boyutta sınamanın tek yolu ilerleyen bir zihinsel deneyimde içkin olanların eleştirel analizini yapmaktır, şu da var ki, bu analizin de önkabuller üzerinde ilerlediği unutulmamalıdır. Asıl ilk ilkeler nedendir; ve nedenin akla uygunluğu, iddiayı kanıtlanmış varsaymadan kanıtlanamaz.

17 Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 24. Kısım.

18 Locke'un ilk ilkelere karşı tepkisi onun için, otoriteye körü körüne bağlanmaya karşı bir tepkidir özünde, ancak bu, Whichcote ve Culverwell'in Tanrının kandili dediği *apaçıklık veren aklın*, kesin yetkesinin reddi gibi görünmektedir. Fakat bu soyut idelerin içgözlemi yöntemi ile edinilen yalnızca soyut bilimdir. Somut nesneler üzerine araştırmalarla edinilen ayrıdır. Bak. 9. Kısım.

idelerin"[19] bağıntı ve eğilimleri üzerinde kuruludur. Bu bağıntıları ortaya çıkarmak adına, düşüncelerimizin akıllıca ve yöntemli kullanılması, bunlarla ilgili olarak genel önermelere doğru ve kesin olarak konabilecek her şeyi bulmanın tek yoludur. Bu araştırmalarda hangi aşamalardan geçileceğini öğretecek olanlar, başlangıçta çok açık ve kolay girişlerin ardından yavaş yavaş ve sürekli bir uslamlamalar zincirinde ilerleyip ilk bakışta insan kapasitesini aşar görünen doğruların keşfi ve tanıtlamasına dek ulaşan matematikçilerdir. Onların böylesine ilerlemesini ve böylesine şaşırtıcı ve olağanüstü keşifler yapmalarını sağlayan şey uygulanabilir olmayan niceliklerin eşitlik ya da eşitsizliklerini tanıtlama yoluyla gösterecek ara ideleri birer birer seçip bir sıraya koymak için buldukları hayranlık verici yöntemler ve kanıt bulma sanatıdır. Ancak, niceliklerle ilgili olanlar kadar başka ideler için de buna benzer bir yöntemin bulunup bulunamayacağı konusunda kararsızım. Ancak şöyle söyleyebilirim sanırım: Türlerinin adsal özleri kadar gerçek özleri de olan diğer ideler de matematikçilerin bildiği yoldan izlenselerdi, düşüncelerimizi daha ileriye, belki de sandığımızdan daha büyük bir açıklık ve kesinliğe götürürlerdi.[20]

8. Bana 3. Bölümde *"ahlakın da matematik kadar*[21] *tanıtlanabilir olduğu* yolunda bir önerme ileri sürme güvenini veren de budur. Çünkü, ahlak biliminin ilgili olduğu idelerin hepsi de, gerçek özler[22] ve birbiriyle tanıtlanabilir bir bağıntı ve uyum içinde ol-

19 Üstün Zihnin var oluşu, bilinçte edimsel olarak görünen kendi var oluşumuz ve duygularımıza görünen başka sonlu varlıkların var oluşu dışında tüm insan bilgisi, Locke'a göre, kendi kendilerinin ilk örnekleri olan soyut idelerin bağıntıları ile sınırlıdır ve dolayısıyla değişen somut evrene ilişkin eksikli bilgimizden bağımsızdır.

20 17. yüzyılda matematik diğer araştırma dallarının erişmeye çalıştığı ideal ve nesnel bir bilimsel kesinlik örneği idi. Bunu, Descartes'da, Spinoza'da ve de Hobbes'ta görüyoruz.

21 Yani, salt ya da soyut ahlak. Bak: 3. Kitap, 11. Böüm, 16 - 18. Kısımlar; 4. Kita, 3. Bölüm, 18 - 19. Kısımlar.

22 Tüm soyut idelerde, adsal özle özdeş olan gerçek öz.

duklarından, bunların eğilim ve bağıntılarını bulabildiğimiz ölçüde kesin, gerçek ve genel doğrular elde ederiz; hiç kuşkum yok ki, doğru bir yöntem kullanılırsa, ahlak da, iyi düşünen bir insan için, kendisine tanıtlanmış olan matematiksel önermelerin doğruluğundan duyabileceğinden daha fazla kuşkuya düşmek için bir neden kalmayacak bir açıklıkta oluşturulabilecektir.

9. Nesnelerin bilgisi peşindeyken,[23] böyle bir ilerleme yöntemi için uygun idelerden yoksun oluşumuz, bizi tamamıyla farklı bir yönteme iter. Bu alanda, diğerindeki (soyut idelerimizin adsal özler kadar gerçek özler de olduğu) gibi idelerimizi gözlemleyip[24] bağıntı ve göreceliklerini irdeleyerek ilerlemeyiz; başka bir yerde genişçe yer verdiğimiz nedenler[25] dolayısıyla, bunun bize pek yararı olmaz. Buna göre, nesnelerin genel bilgiye pek katkıda bulunmadıkları ortadadır; ve yalnızca bunların soyut idelerinin[26] içgözlemi ile doğruluk ve kesinlik arayışında pek az yol alırız. Öyleyse cisimsel varlıklar alanındaki bilgimizin gelişimi için ne yapmalıyız? Burada tamamen ters bir yol izlemeliyiz: Onların gerçek özlerine ilişkin idelerden yoksunluk bizi kendi düşüncelerimizin dışına, şeylerin kendilerine yöneltir.[27] "Burada aklın[28] bana veremediğini deneyim öğretecektir" ve benim karmaşık idemle birlikte var olan diğer nitelikleri,[29]

23 "Nesneler" yani edimsel evreni oluşturan ve geleneksel davranış biçimlerini bulmayı istediğimiz tikel şeyler ve kişiler.

24 Kendi soyut idelerimizin bağıntıları, idelerin iç gözlemi ile keşfedilirler. Duyu-algımızda ve istencimizden bağımsız olarak öz-bilincimizde beliren nesnelerin davranış biçimleri ve kendileri üzerine araştırmalarımızda böyle olmaz; nesneler, ilk örnekleri olarak, insan algısının ötesindeki gerçek özlerini işaret ederler.

25 Bak: 2. Kitap, 23. Bölüm, 3. Kitap, 6. Bölüm.

26 "Soyut ideleri," yani onları kendi ortak terimlerimizin özneleri yaparken birleştirdiğimiz adsal özler.

27 Yani, duyu-ideleri ya da duyulur niteliklerinde edimsel olarak görünen ve kendi zihnimizin bize kendi işlemleriyle edimsel olarak gösterdiği şeyler.

28 Yani; soyut uslamlama ki bu soyut idelerimizin ötesinde tanıtlama yapamaz.

29 Yani, Locke, yalnızca deney anında bir arada var olan demek istemiş olmalı ki bu 11. Bölüm, 9. Kısımda belirtilmektedir.

örneğin altın dediğim sarı, ağır, eritebilir cismin aynı zamanda işlenebilir olup olmadığını kesin olarak bilmemi sağlayacak olan, yalnızca deneyimdir. (İncelediğim tikel cismin ne olduğunu gösterecek olan tek yol olarak) bu deneyim yine de deneyimlediğim dışındaki[30] tüm cisimlerin, ya da sarı, ağır, eritilebilir cisimlerin, böyle olduğunu kesin olarak göstermez bana. Çünkü bileşik idemle, şu veya bu şekilde zorunlu bir bağıntısı yoktur: İşlenebilirliğin zorunluluğu ya da uyuşmazlığı, bu renk, ağırlık ve eriyebilirliğin bir cisimde birleşmesi ile görülür bir bağıntı taşımamaktadır. Altının, belli bir renk, ağırlık ve eriyebilirlik içeren bir cismin varsayıldığı, adsal özü hakkında söylediklerime, işlenebilirlik, buharlaşmazlık, *aqua regia*'da çözünürlük de eklenirse, doğru kabul edilecektir. Bu idelerden yaptığımız uslamlamaların,[31] bizi, bunların bulunduğu madde kütlelerindeki diğer özelliklerin kesin olarak keşfine götürebileceğini söyleyemeyiz. Bu tür cisimlerin diğer özellikleri, bu idelere değil de bunların da kaynaklandığı, bilinmeyen gerçek öze bağlı olduğundan, bu idelerle onları keşfedemeyiz; adsal özümüzün yalın idelerinin götüreceğinden daha uzağa gidemeyiz; ve bunlar da bize, kesin, tümel ve yararlı doğruları vermede cimridirler. Deneyim sonucu, bir tikel parçanın (ve bu renk, ağırlık ve eriyebilirliklerini deneyimlediğim diğer tikellerin) artık altının adsal özünün, birleşik idemin bir parçasını da oluşturan işlenebilirliğini gördükten sonra, altın adını verdiğim bileşik ideme öncekinden daha çok yalın ide katabilirsem de, bir cisim türünün gerçek özünü oluşturmadığından, bu, cismin diğer niteliklerinin bendeki adsal özü oluşturan yalın idelerin hepsi ya da bir kısmı

30 Bunların uzaktaki ve gelecekteki deneyimlerini ne yaşadık ne yaşayabiliriz ki, deneyle denmek istenen doğrudan anlık duyu verileridir. Her türlü beklenti ve umut kadar, bu verileri aşan tümevarımsal sıçramaları da terimin daha geniş anlamı ile deneyim oluşturmak adına, inanca gereksinirler.

31 Yani, Altına yüklediğimiz adsal özü oluşturan soyut ideler. Bak: 3. Kitap, 6. Bölüm.

ile görülür bir bağıntıları olduğundakinden daha kesin olarak bilmeme (bilmek dedim ancak belki tahmin etmek de denebilir) yaramaz. Örneğin, bu bileşik ideye bakarak altının kararlı (buharlaşmaz) olup olmadığından emin olamam; çünkü, önceki gibi, sarı, ağır, eritilebilir, işlenebilir bir bileşik cisim idesi ile aralarında, yani bunlarla buharlaşmazlık arasında zorunlu bağıntı ya da uyuşmazlık görülmemektedir; bu halde, bu niteliklerin bulunduğu her cisimde buharlaşmazlığın da mutlaka bulunacağını kesin olarak bilemem. Böyle bir kesinlik için, bu noktada da deneyime başvurmam gerekir: Bu yolla edindiğim kesin bilgi de, deneyim sınırlarım aşamaz.[32]

10. Akla uygun ve düzenli deneyimlere[33] alışık bir insanın, bunlara yabancı olan birine göre, nesnelerin doğasına daha da yaklaşabileceği ve bilinmeyen özelliklerini daha doğru kestirebileceğini[34] yadsımıyorum; ancak önce de söylediğim gibi, bunun, bilgi ve kesinlik değil yalnızca yargı ve sanı olduğunu yinelemek isterim. Nesnelere ilişkin bilgimizi,[35] yalnızca bu dünyadaki vasat konumumuz[36] içinde zayıf yetilerimizle edinebile-

32 Deneyim, hiçbir durumda dolaysız duyu verilerini aşmadığına ya da en fazla bellekte saklı geçmiş verilerle desteklendiğine göre, duyulur dünyaya ilişkin kesin bilgimiz, eğer bu deneyimin bilgiyi oluşturduğu söylenebilirse, bu verilerle sınırlıdır. Locke'un burada, yüzüncü kez söylediği gibi bu verilerin ötesinde onayladığımız her şey tahmin edilmiş olasılıklardır. Bu tahmin, evrenin Tanrısal mantıklılığına olan genel güvenimizle beslenir. Öyleyse fizik bilimi denen şey, tek en kesin ya da üstün olan ahlak düzeninden sonra gelen bir fiziksel düzene inançtır.

33 Yani, bilimsel yeterlilikte tümavarımsal yöntemleri uygulayanlar.

34 Tikel deneyimini içine aldığı varsayımlar büyük olasılıkla doğrudurlar. Ancak yine de doğa bilgisi, tümüyle varsayımsaldır ve yavaş yavaş düzeltilmiş bilgimizdeki ilerleyici evrime açık ya da esnek olsa da, hiç *apriori* sentetik (bireştirici) değildir.

35 Metnin burası ve başka yerlerinde Locke, buna, kendi bilgi tanımıyla çelişir bir biçimde "bilgi" diyor. Bu bölüm ve bir sonraki bölüm Bilgi ile ilgili ilk kısımdan, olasılıkla ilgili ikinci kısıma bir geçiş oluşturmaktadır.

36 "Vasatlık - Ortada olma". İnsan, düşünsel anlamda, salt hayvanın bilgisizliği ile Tanrının Bilgeliği arasındadır.

ceğimiz deneyim ve tarih yardımıyla elde edişimiz ve ilerletmemiz, beni doğa felsefesinin bir bilim olabileceği konusunda şüpheye düşürüyor. Sanırım cisimlerin türleri ve birçok özellikleri üzerine çok az genel bilgi edinebiliriz. Yapabileceğimiz deneyimler ve tarihsel gözlemler[37] sayesinde rahat ve sağlıklı bir yaşam için kolaylıklar elde edebilir ve yine bunlarla yaşamımız için gerekli birikimimizi artırabiliriz; korkarım, ne yeteneklerimiz bunun ötesine geçer ne de yetilerimiz daha ileri gidebilir.[38]

11. Burada açıkça şöyle bir sonuç çıkıyor; yetilerimiz, cisimlerin iç yapı ve gerçek özlerine kadar girmeye uygun olmayıp yalnızca bize, kendi ödev ve en büyük amacımızın tam ve açık keşfine götürmeye yetecek biçimde bir Tanrının varlığı ve kendi varlığımıza ilişkin bilgiyi sunduklarına göre, akıllı varlıklar olarak bize, sahip olduğumuz yetileri en uygun oldukları alanlarda kullanmak ve doğanın bize göstermiş olduğu yolda yine onun izinde yürümek düşüyor. Çünkü asıl işimizin doğal kapasitelerimize en uygun olan ve içinde en büyük amacımızı, yani sonsuz varlığımızın[39] koşulunu da taşıyan bilgi türü ve araş-

37 "Tarihsel," yani Locke'un, bir insan anlama yetisinde olup bitenlere yönelik araştırmasında kullandığı *tarihsel açık* yöntemde olduğu gibi, art arda sunulan nesneler ya da olayların gözlemlerinde tarihsellik.

38 Duyular, dünyanın akla uygun düzenine güveni sağlarken, yetilerimizin Tanrıya, yani etkin ve kusursuz nedenini / Aklın üstünlüğüne güveni öngördüklerini, böylece duyular dünyasını yalnızca bu dünya yaşamını kolaylaştıracak birikimimizi artırıcı bir araç değil kısmen de Üstün Zihnin bir esinlemesi olarak yorumlamayı gerektirdiğini söyleyemez miyiz? Daha yüksek bağıntıları içinde duyulur dünya, bulanık fakat gittikçe daha da anlaşılır bir Tanrısal manzume oluşturur.

39 Locke'un burada vardığı sonuç, doğaüstü alanda yetersiz de kalsa, doğaya ilişkin *apriori* bilginin, Locke'un fizik ilmini insan bilgisinden dışlaması ve Öncesiz-Sonrasız zihin varlığımız ve Tanrıyla olan ahlaksal ilişkilerimizi insan anlama yetisinin alanına sokmasına karşıtlık içerdiğini söyleyen Kant'ın vardığı sonuçla ters görünmektedir. Ancak, Locke'un düşündüğü eylem için yeterli bir yargıdır bu ve Kant, Tanrının var oluşu yanında insan ruhunun ölümsüzlüğü için de ahlaksal bir kanıt öneriyor.
En derin ve en doğru felsefede, ben, dünya ve Tanrı, üstün bir Tanrısal amaç altında bitimsiz bir gelişim içinde birleşmişlerdir. Buna olan inanç, doğa bilimlerini ayakta tutar, ancak bu inanç, sürekli olarak ahlaksal ve tinsel bir ideale inancın ardında kalır.

tırmalara yönelmek olduğu sonucuna varmak akla uygundur. Buradan da, doğanın çeşitli bölümleriyle ilgili birçok sanatın, insanların tek tek bireysel varlıklarını sürdürmeleri ve ortak yararları bakımından, kişilerin özel yetenekleri ve toplu çalışmalarını içermesi gibi, ahlakın da genellikle (en büyük iyiyi arayan ve aramaya uygun yapıda olan) insanlar için, en uyun bilim ve iş olduğu sonucuna varabilirim, düşüncesindeyim. Bir tek doğal cismin ve özelliklerinin keşfinin, insan yaşamı için ne kadar önem taşıdığını yeterince gösteren bir örnek de büyük Amerika kıtasının kendisidir. Bütün doğal zenginliklerle dolu bir ülkedeki insanların, yaşamın kolaylıklarından neredeyse tamamen habersiz oluşları ve yararlı teknikleri bilmeyişleri bence çok sıradan, değersiz bir taşın, yani demir madeninin özelliklerinin bilinmeyişine bağlanabilir. Bilgi ve bolluğun yarış halinde olduğu bu dünya parçasındaki yeteneklerimiz ya da gelişmelerimiz konusunda ne düşünürsek düşünelim, bu konuda ciddi bir biçimde kafa yoracak olan biri, kesinlikle, demirin yararını unutmuş olsaydık, birkaç yüzyıl içinde doğal nimetleri ve kaynakları en gelişmiş ve en medeni uluslarınkinden eksik kalmayan eski yabani Amerikalıların bilgisizlik ve yoksunluklarına dönmemiz kaçınılmaz olurdu diye düşünecektir. Öyle ki bu değersiz madenin yararını ilk olarak bulup gösteren kimseye sanat ve bilimin babası ve bolluğun yaratıcısı unvanı verilmesi doğru olabilir.

12. Dolayısıyla, doğanın incelenmesini küçümsediğim ve kösteklemeye çalıştığım düşünülmesin.[40] Tanrının eserlerinin

40 "Doğa," yani fiziksel ya da görüşsel nedensellik zinciri içinde belirlenmiş duyulur şeyler dünyası. Bak: 2. Kitap, 21. Bölüm ve ilgili notlar. Doğa, tinsel ve de doğaüstü ya da mucizevi düzenle ters düşer, buna göre. Fakat, bazen düşünüldüğü gibi, doğa, duyusal evren kadar tinseli ve de düzeneksel nedenselliğin bağlı olduğu üstün içkin düzeni de kapsasa, o zaman doğaüstü diye hiçbir şey kalmaz; çünkü, bu, şeylerin yapısında akla aykırı hiçbir şey olamaz demektir. Piskopos Butler "doğal sözcüğünün tek seçik anlamı belirlenmiş, yerleştirilmiştir... Bundan da bir kişinin doğalın ne olduğuna ilişkin kavramının, Tanrının işlerine ilişkin bilgisinin büyük-

gözlemlenmesinin, onların yaratıcılarına hayranlık, saygı ve övgülerimizi sunma fırsatı verdiğini kesinlikle kabul ediyorum ve bu doğa araştırmaları doğru biçimde yürütüldüğünde, insanlığa, hastane ve düşkünevlerinin kurucularınca büyük masraflarla dikilmiş olan hayırseverlerin anıtlarından çok daha büyük yarar getireceğini düşünüyorum. Matbaayı ilk bulan, mıknatısın işlevini keşfeden, halka kininin değeri ve doğru kullanımını gösteren kimse, kolejler, düşkünlerevi, hastaneler kuranlara göre yararlı şeylerin sağlanması ve artırılması, bilginin yayılması adına daha fazla katkıda bulunmuştur ve daha fazla insanı sağlığına kavuşturmuştur. Bütün söylemek istediğim, bilginin edinilmeyeceği yerde ve bilgiye götürmeyen yollarla bilgi sanısı ya da beklentisine fazlaca kapılmamamız gerektiğidir: Ne asıl bilimler yerine kuşkulu sistemler geçirelim ne de bilimsel tanıtlamalar yerine anlaşılmaz kavramlar koyalım. Cisimlerin bilgisi için, tikel deneyimlerimizle edinebildiklerimizi toplamakla yetinmeliyiz; çünkü cisimlerin gerçek özlerine ilişkin bir bulgudan birden bütün başkaları toplayamayız ve tüm türlerin birden doğası ve özelliklerini demetler halinde derleyemeyiz. Araştırmamız idelerimizin iç gözlemiyle keşfedemediğimiz bir arada var oluş ya da buna aykırılığa ilişkin ise burada cisimsel tözlere yönelik görüşü duyularımız yoluyla ve ayrı ayrı verecek olan, deneyim, gözlem ve doğal tarihtir. Cisimlerin bilgisini, onların nitelikleri ve birbirleri üzerlerindeki işlemlerini[41] gözlemlemede dikkatle kullanacağımız duyularımız yoluyla edinmeliyiz ve bu

lüğüne oranla genişletileceği çıkar. Evrende kapasite, bilgi ve görüş güçleri, tüm Hıristiyan kurallarının doğal görüneceği yani Tanrının diğer varlıklarıyla olan ilişkilerine benzer ya da uygun şeylerin bizce görülür işleyişleri kadar doğal geleceği biçimde gelişmiş varlıklar olabileceğini varsaymakta bir saçmalık yoktur," der (*Analoji*, I, 1. Bölüm).

41 Bir duyu idesini, bir nesnenin gerçek niteliği ya da bir nesnenin gücünün dolaysız gösterimi olarak söylemek, geçici duyu - görünümlerinin kavranışından daha fazlasını gerektirir.

dünyada "ayrı tinler"[42] hakkında bilmek istediğimiz şeyleri, bence, yalnızca Tanrısal bildirimden beklemeliyiz. Genel özsözler, güvenilmez ilkeler ve istenildiği gibi[43] oluşturulan varsayımların doğru bilgiyi ilerletmede ya da akıllı insanların gerçek ilerlemeler peşindeki araştırmalarına yanıt bulmakta ne kadar yetersiz kaldıklarını göz önüne alan, yani bunlara dayalı bir başlangıcın, yüzlerce yıl insanların doğa felsefesindeki bilgilerini ilerletmede ne kadar etkisiz olduklarına dikkat eden biri, bu çağda başka bir yol izleyip[44] bilgili cehalet için, daha kolay değilse de yararlı bilgiye giden daha emin bir yol açan insanlara teşekkür etmeyi haklı görecektir.

13. Bu, bir doğa olayını açıklamak için herhangi bir olabilir varsayımı kullanamayacağımız demek değildir; iyi yapıldıkları zaman varsayımlar, en azından belleğe büyük yardımda bulunurlar ve sıklıkla bizi yeni bulgulara[45] yöneltirler. Ancak benim demek istediğim, tikel olguları yeterince inceleyip, varsayımın yardımıyla açıklamak istediğimiz ve bütün durumlar için uygun olup olmadığını görmemiz gereken şey üzerinde birçok deney

42 "Ayrı tinler" - melekler ya da cinler. Bak: 11. Bölüm, 12.

43 Önsözler ve ilk ilkeler denen şeyler sıklıkla kuşkulu varsayımlar ya da bağnaz önyargılar olduklarından hepsini bir arada almıştır. Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 22-24; 4. Kitap, 7. Bölüm.

44 Bu yanlış uçtan başlamaktır - yani deneyim verileriyle başlayıp aşamalı bir analizle asıl yorumu çıkarmaya çalışmak yerine, başlangıçta düşüncelerimizi koca varlık okyanusuna serbestçe salmak; ki bu, Deneme'nin insanları uyarmak isteği noktadır. Bak: Giriş, 7. Kısım.

45 Doğanın yorumlanışında varsayımların yeri üzerine bak: *Novum Organum*, I. 19. ve Dr. Fowler'ın notu; ile II. 20. Locke'un güttüğü eğilim, Kant'ın, deneyim nesnelerinin uygun olması gereken *apriori* yargıları yerine duyular ya da iç duyumda sunulan idelerle gerçeklemek üzere bildirilen varsayımları tercih eder. Locke, ilkinde, deneysel genellemeler, geçici tanımlar ve aşama aşama düzeltilen adsal özleriyle birlikte adım adım ilerleyen ve esnek bir fizik önkabulleri görmektedir. Sonuna dek düzenli bir arada ve art arda var oluşun görüldüğü sürekli nesneler kadar düzenli bir arada var oluşları ve art ardalıklar da olduğu iddiasını da içerir biçimde evrendeki bu bir arada ve art arda var oluşlar konusundaki tüm genelleştirilmiş savları, varsayımsal olarak görür.

yapmadan bu varsayımlardan herhangi birini kabul etmekte aceleci davranmamamız (ki bu, şeylerin derinlerine inmek ve dayanabileceği ilkeler edinmekte ısrarcı olan zihnin çok yatkın olduğu bir tarzdır) gerektiğidir; öncelikle, ilkelerimizin bizi yarı yolda bırakıp bırakmayacağı ve doğanın bir bölümüyle uyumlu ve o noktada açıklayıcı göründükleri ölçüde diğer bölümüyle de uyuşmaz olup olmadıklarını saptamak durumundayız. En azından, "ilkeler" adının bizi kandırmamasına, doğa felsefesindeki çoğu (ben hemen hepsi diyorum) varsayımda olduğu gibi gerçekte çok kuşkulu varsayımları tartışılmaz doğrular olarak kabul ettirerek bizi etkisi altına sokmamasına dikkat etmeliyiz.[46]

14. Ancak doğa felsefesinin (fizik bilimi) kesinliğe elverişli[47] olup olmaması bir yana, bilgimizi elimizden geldiğince genişletmenin kısaca şu iki yolu vardır gibi geliyor bana:

I. Zihinlerimize [[48] genel ya da özgül adlarını bildiğimiz nesnelerin, en azından irdelemek, haklarında bilgi edinmek ya da üzerlerinde akıl yürütmek isteğimiz şeylerin belirtik idelerini] sokmak ve yerleştirmek. [[49] Bunlar nesnelerin özgül ideleri iseler, onları olabildiğince eksiksiz oluşturmaya çalışmalıyız, yani, bir arada var oluşları kesintisiz gözlemlendiğinde türleri tam olarak belirlememizi sağlayacak olan yalın idelerin olabildiğince çoğunu bir araya getirmeliyiz. Bileşik idemizin yapı taşları olan yalın idelerden her biri, zihinlerimizde açık ve seçik olarak yer almalıdır.] Çünkü, bilgimizin idelerimizi aşamayacağı açık ol-

46 Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 23, 24; 7. Bölüm. "Doğuştan ideler ve ilkeler" konusundaki söylemi boyunca karşı çıktığı en soyut formlarında bile en azından sessiz tartışmacılara yardımcı olabilen apaçık akıl doğruları değil bu sahte temel önermeler ya da (fikir verici olanlardan ayrı olarak) dogmatik varsayımlardır.

47 Yani, Deneyim alışkanlığına bağlı tahminden ayrı olarak, bilginin kesinliğine yükselebilen.

48 İlk baskıda, "Elimizden geldiğince düşünmek ve bilmek istediğimiz şeylerin açık, seçik ve değişmez idelerini..." diye geçer.

49 Dördüncü baskıda eklenmiştir.

duğuna göre, bu ideler eksikli, karmaşık ya da belirsiz kaldıkça, kesin, eksiksiz ya da açık bilgiden umudu kesmeliyiz.[50]

II. Diğeri de, bize, doğrudan karşılaştırılamayan diğer idelerin uyum ya da uyumsuzluklarını gösterebilecek ara ideleri bulma sanatıdır.

15. (Özsözlere güvenme ve kimi genel önermelerden sonuçlara varma değil) bu iki yolun, nicelik dışındaki kiplerin idelerine ilişkin bilgimizi geliştirmenin doğru yöntemleri oldukları, matematiksel bilginin incelenmesiyle rahatlıkla görülebilir. Matematikte ilk olarak, haklarında bir şeyler öğrenmek istediği şekiller ya da açıların tam ve açık bir idesini taşımayan birinin onlar hakkında hiçbir bilgi edinemeyeceğini görürüz. Bir dik açı, çeşit kenar ya da yamuğa ilişkin tam ideleri olmayan bir insan düşünün; onlar üzerinde bir tanıtlama yapmaya çalışması kesinlikle boşunadır. Dahası, matematikte ilkeler olarak kabul edilen özsözlerin bu bilim alanındaki ustaların yapmış oldukları olağanüstü buluşlarda hiçbir payları yoktur. Bu anlamda usta bir adamın, genel olarak matematikte kullanılan tüm önsözleri çok iyi bildiğini ve onların kapasite ve sonuçlarını dilediğince gözlemlediğini düşünelim; yine de bu adamın bu özsözlerin yardımıyla dik açılı bir üçgende, hipotenüsün karesinin diğer iki kenarın karesine eşit olduğunu bileceğini sanmıyorum. Bu tanıtlamada, "bütün parçalarının toplamına eşittir" ve "eşitlerden eşit paylar alırsanız, geriye kalanlar eşit olacaktır" ilkelerinin yardımı olmadığını düşünüyorum ve bence bir insan matematiksel doğrular üzerinde bir zerre bile ilerlemeden, bu temel önermelere öylece dalıp gidebilir. Bunlar başka şekilde kullanılan düşün-

50 Bu cümle, Stillingfleet tarafından Locke'un bilgi teorisinin, dinde bilinmezlerin kabulü ile uyuşmadığını göstermek için tırnak içine alınmıştır. Locke ona, kesinliği idenin tam açıklığına yüklemediği yalnızca bulanık ide bağıntılarına ilişkin bilgi olamayacağını savunduğunu; ancak bir bulanık idenin kimi bağıntıları ile açık ve bilinebilir olduğuna inandığını söylemiştir. Bu kısımdaki eklemeler ve değişiklikler de bu yüzden yapılmıştır.

celer aracılığıyla bulunmuşlardır: Zihin, matematikteki temel önermeleri yeterince bilip de bu tanıtlamaları ilk yapan insanların izlediği yoldan habersiz insanların yeterli önemi vermedikleri matematiksel doğruların bilgisini ilk edindiğinde, bu özsözlerden çok, başka nesneler ve görüşlerle haşır neşirdi. Öteki bilimlerdeki bilgilerimizi artırmanın yöntemlerinin ileride bulunabileceğini ve bu yöntemlerin matematikte cebire karşılık gelerek, eşitlik ya da orantılarını başka yoldan çok zor bulabileceğimiz, belki de hiç bulamayacağımız başka ideleri ölçmekte kullanılacak nicelik ideleri ortaya çıkarabileceklerini kim bilebilir ki?..[51]

51 Locke'un, bu ve önceki kısımda, kafasından geçen, tahmin edilmiş olasılıklara ilişkin somut yargılarımız değil soyutlamalardan çıkan sezgisel ve tanıtmalı bilgimizdir.

13. BÖLÜM

BİLGİMİZE İLİŞKİN BAŞKA DÜŞÜNCELER

1. Bilgimiz, tümüyle zorunlu ya da tümüyle istence bağlı olamayacak[1] kadar kapasitemize uygunluk taşır. Eğer bilgimiz tamamıyla zorunlu olsaydı, insanların bilgisi farklılaşmamakla birlikte, her insan bilinebilir her şeyi bilirdi; tümüyle istence bağlı olsaydı bu kez de kimi insanlar o kadar az önemserlerdi ki yok denecek kadar az bilgi edinirlerdi. Duyuları olan insanlar bu duyular yoluyla kimi ideler edinmekten kaçınamazlar; bellekleri varsa bu idelerden kimilerini orada tutmak zorundadırlar; ayırt edici bir yetileri varsa, kimi ideleri arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu algılamamaları olanaksızdır; gözleri olan biri, onları açık tuttuğu sürece kimi nesneleri görmek, onlardaki bir ayrımı algılamak durumundadır. Fakat aydınlıkta gözleri açık olan biri kendini görmekten alıkoymasa da, gözlerini çevireceği belli nesneleri seçmek elindedir; elinin altında hoşuna gidecek ya da onu bilgilendirecek resimler ve yazılar içeren bir kitap bulunabilir ancak onu açmak ve içindekilere bakmak gibi bir zahmete girmek isteği duymamış olabilir.

1 Mutlak kesinlik mantıksal zorunlulukla belirlenir. Bunu algılama zorunluluğundaysak da, içerdiği bağıntıları bilincinde olarak kavrama durumunda böyle bir zorunluluk altında değilizdir. Her insanın, algılandığında zihinsel olarak zorunlu olduğunu görmesi gereken her şeyi, edimsel olarak algılaması zorunlu değildir. Buna göre tümel bilinçli onay, bilgi için uygun bir ölçüt değildir, potansiyel olarak kesin olan çok şey her insan tarafından kesin olarak kabul edilmez, çünkü içgörü, bireysel zihinde de uyumlu bir gelişime gereksinir.

2. Bir insan zaman zaman gözlerini çevirdiği nesneyi titizlikle incelemek ve içindeki görülebilir olan her şeyi tam olarak gözlemlemeye çalışmak konusunda karar verme gücündedir. Ancak yine de, gördüğü şeyi olduğu gibi görür. Sarı görünen nesneyi, siyah olarak görmek elinde olmadığı gibi, edimsel olarak kendini yakan şeyi soğuk olarak duyumsadığı konusunda kendini kandıramaz. İstediği her zaman yeryüzü çiçeklerle bezeli ve tarlalar, yemyeşil görünmez. Kışın ortasında şöyle bir dışarı baktığında ister istemez her yerin bembeyaz olduğunu görecektir. Anlama yetimiz için de durum böyledir: Bilgimizde, istence bağlı olan yetilerimizin, şu ya da bu tür nesnelere yönelmesi ya da yönelmemesi ve onların daha fazla ya da daha az incelenmesi konusundaki seçimidir: Ancak yetilerimiz kullanılırken, "istencimizin," şu ya da bu şekilde zihnin bilgisini belirleme gücü yoktur.[2] Bu açıkça gözlemlenebildikleri sürece nesnelerin kendileri tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla, insanların duyuları dış nesneleri iyi bildikleri ölçüde, zihin, onların sunduğu ideleri almak ve dışındaki şeylerin var oluşundan haberdar olmaktan kaçınamaz; insanların düşünceleri kendi belirlenmiş ideleri ile ters düştüğü sürece de, belli bir ölçüde kimi ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu göreceklerdir ki bu da bilgidir: Bu gözlemledikleri ideleri adlandırdılarsa da onlarda algıladıkları uyum ya da uyumsuzluğu dile getiren önermelerin doğruluğuna güvenmeli ve bu doğruluklara kesin olarak inanmalıdırlar. Çünkü, bir insan gördüğünü görmekten, algıladığını bilmekten kaçınamaz.

3. Buna göre, sayı ideleri edinmiş olan ve "bir, iki ve üçü" altı ile karşılaştırmaya kalkışan biri, eşit olduklarını ister istemez bilecektir: "Bir üçgen idesine sahip olup, açılarının sayısı ve büyüklüğünü ölçmenin yolunu bulan biri, üç açısının iki dik

2 Burada zihinsel olarak bilmemizi gerektiren ve dolayısıyla bilmek zorunda olduğumuz şeyin, bu şekilde bilinenin tamamen edilgen algılanışını gerektirdiğini söylemek değil niyeti. Zihnimiz, etkin olarak zorunluluğun algılanmasına yönlendirilmelidir.

açıya eşit olduğundan emindir; ve bundan, bir şeyin aynı anda hem var hem yok olmasının imkânsızlığından olduğu kadar emindir.

4. Öncesiz-sonrasız, mutlak güçte, kusursuz bilgi ve iyilik sahibi bir başka varlığa bağlı ve onun tarafından yaratılmış, akıllı, ancak zayıf ve çelimsiz bir varlığın idesine sahip olan biri, insanın Tanrıya baş eğmesi, saygı göstermesi ve Tanrıdan korkması gerektiğini, baktığında güneşin parıldadığını bildiği kesinlikle bilir. Zihninde yalnızca bu iki varlığın idesini taşısa ve düşüncelerini onlar üzerinde yoğunlaştırsa, üç, dört ve yedinin toplamının on beşten küçük olduğuna emin olduğu kadar, ikinci derecede, sonlu ve bağımlı olanın üstün ve sonsuz olana baş eğmek zorunda olduğunu da kesin olarak görecektir. Gözlerini açıp baktığında da, açık bir günde, güneşin doğduğundan ancak bu kadar emin olabilir. Bu kadar kesin ve açık olan doğruluklardan biri ya da hepsinden habersiz olabilmesi için, yetilerini onlar hakkında bilgilendirmeleri için gerektiği gibi kullanma çabasına girmemesi gerekir.[3]

3 "Bilimin mihenk taşı, tam anlamıyla bilgilendirilmiş ve olağan yapıdaki zihinler için sonuçlarının evrensel geçerliliğidir." (Pearson, *Bilimin Grameri*, s: 30) Mezafiziksel ya da dinbilimsel doğruluğun ölçütü de aynı şekilde, her insanda potansiyel olarak var olan ancak birkaçında tam olarak bilincine varılan tinsel unsurların bireysel gelişimi ve tam bilgilenmeyi öngörür.

14. BÖLÜM

YARGI[1]

1. İnsana anlama yetileri, yalnızca kurgulama için değil, aynı zamanda yaşamını yönetmesi için de verildiğinden, insan, doğru bilginin kesinliğini taşıyan şeylerin ışığında kendini yönlendirmek durumunda kalsaydı büyük bir şaşkınlık içinde olurdu. Çünkü gördüğümüz üzere, böylesi bilgi çok az ve kıt olduğundan, açık ve kesin bilginin yokluğunda kendisine yol gösterecek bir şey bulamadığında tümüyle karanlığa gömülür ve yaşamı boyunca eylemlerinin çoğunda sürekli bir kararsızlık yaşardı. Bir şeyin kendisini besleyeceği tanıtlanmadıkça o şeyi yemeyen, yapacağı işin başarıyla tamamlanacağını kesin olarak bilmedikçe yerinden kalkmayan bir insanın öylece bekleyip yok olmaktan başka yapacağı bir şey yoktur.

2. Dolayısıyla, Tanrı kimi şeyleri gün gibi açık edip birkaç şeyle sınırlı olsa da akıllı varlıkların tadabileceği bir zevk olarak bizde daha iyi bir duruma yönelik arzu ve çaba uyandıracak birkaç kesin bilgi vererek, böylece ilgilerimizin en büyük bölümü için de bize bu dünyada uygun gördüğü vasat konum ve denenme haline yakışır biçimde olasılığın, deyim yerindeyse, alacakaranlığını bağışlamıştır; bu konuda aşırı güven ve küs-

---

1 Locke'un bilgiye karşıt olarak koyduğu yargı terimini sınırlı kullanımı, daha önce belirtilmiştir. Daha genel anlamıyla yargı, kesin ya da olası her olumlama ve değilleme için geçerlidir. Locke, yargıyı, tam bilgi ya da mutlak kesinliği oluşturan apaçık ve tanıtlanmış olanlara karşıt biçimde (aşağı yukarı) olası sanıları ile sınırlar.

tahlığımızı frenlemek için günlük deneyimlerimiz yoluyla dar görüşlülüğümüz ve yanılgıya yatkınlığımızın ayırdına varabiliriz; bunun ayırdında olmak, bu uzun yolculuğumuzda daha büyük bir yetkinliğe[2] götürecek olan yolu arayıp izlemede uğraş ve özen göstererek günlerimizi geçirmek adına bir uyarı olabilir bizim için. Sessiz bir esinleme olsa bile insanların Tanrının kendilerine bağışladığı yetenekleri kullanışlarına göre, güneşlerinin batıp gece karanlığı çöktüğünde, yani gün bitiminde ödüllerini ya da cezalarını alacaklarını düşünmek oldukça akla uygundur.

3. Tanrının, insana, açık ve kesin bilgiden yoksun olduğunda bu açığı kapatmak üzere bağışladığı yeti, yargıdır: Zihin bu yeti yardımıyla, idelerinin uyum ya da uyumsuzluğuna karar verir ya da kanıtlardaki tanıtlayıcı bir apaçıklığı algılamaksızın bir önermeyi doğru ya da yanlış olarak kabul eder. Zihin bu yargıyı zaman zaman tanıtlamalı kanıtlar ve kesin bilgi söz konusu olmadığında zorunluluktan kullanır; zaman zaman da tanıtmalı ve kesin kanıtlar olanaklı olsa bile tembellik, beceriksizlik ya da acelecilik yüzünden devreye sokar.[3] İnsanlar bilmeyi istedikleri ya da merak ettikleri ideler arası uyum ya da uyumsuzluğu gözlemlerken sıklıkla uyanık davranmazlar; art arda renk geçişlerinde gerekli olan dikkatten yoksunluk ya da sabırsızlık gözlerine bir perde indirir ya da kanıtları tamamen atlamalarına neden olur; ve böylece tanıtlama yapmaksızın, uzaktan gözlemliyormuş gibi, iki ide arasındaki uyum ya da uyumsuzluğa karar verirler ve böyle başıboş bir inceleme sonucu onlara en uygun görüneni kabul ederler. Zihnin bu yetisi, doğrudan, şeyler üze-

2 Olası apaçıklık, evrene ilişkin sonlu bilgiye göredir. İnsanlar, her şeyi bilememekten dolayı, inanma söz konusuysa, şöyle ya da böyle olasılığa dayanmak zorundadırlar. Bu, inancın ahlaksal tanıklığa tam uygunluk içinde uygulanması, olguların mutlak kesinliğe açık sezgisel ya da tanıtlamalı bilgisinden daha iyi bir ölçüttür ahlaksal ve tinsel yapı için.

3 Matematikte bir sonuç, bir insan tarafından bu sonucun tanıtsal doğruluğuna ilişkin kişisel algısını göz ardı ederek, bir matematik uzmanının yetkesine dayanarak kabul edildiğinde olduğu gibi.

rine kullanıldığında, *yargı* diye adlandırılır; sözcüklerle dile getirilen doğruluklar söz konusuysa da bu yeti, genelde, "onaylama" ya da "onaylamama" diye adlandırılır; ki bu, zihnin bu yetisini kullandığı en olağan yol olduğundan, bundan böyle dilimizde çok anlamlılığa en az elverişli olan bu terimleri kullanacağım.

4. Demek ki zihnin, doğruluk ya da yanlışlığı belirlemeye yönelik, iki yetisi vardır:

İlki, zihnin ideleri arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu kesin olarak algılamasını ve bundan kesinlikle emin olmasını sağlayan BİLGİ;[4]

İkincisi de, idelerin uyum ya da uyumsuzluğunun[5] algılanmadığı ancak varsayıldığı durumda, bu idelerin zihinde birleştirilmesi ya da birbirinden ayrılması, yani sözcükten de anlaşılacağı üzere, kesin olarak ortaya çıkmayan bir şeyin var kabul edilmesi olan YARGIDIR. Zihin onları, gerçeğe uygun olarak birleştirir ya da ayırırsa, bu, doğru yargı olur.[6]

---

4 Bilgi üreten bir yeti değil, tamamıyla, bir üründür. Locke'ta bilgi yetisi, başka bir yerde apaçık olarak, tanıtlama ve duyusal algı sırasında açığa çıkan "zihinsel algı" dediği şeydir.

5 "Uyum ya da uyumsuzluk" yani doğruluk ya da yanlışlık.

6 Öyle ki, her olasılık yargılarında yanılgı riski vardır. İnsan yaşamı, zihnin karanlığında bilinmeze gidişinden başka bir şey olmayan yargılar üzerinde biçimlenir - çünkü yargı sırasında, algılanan kesinliğin yaydığı ışık, sonlu zihinden uzaklaştırılır.

15. BÖLÜM

OLASILIK

1. Nasıl ki *tanıtlama*, birbiriyle sürekli, değişmez ve görülür bağıntı taşıyan bir ya da daha çok kanıtın aracılığıyla iki ide arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun gösterilişidir; *"olasılık"* da böyle bir uyum ya da uyumsuzluğun, bağıntıları sürekli ve değişmez olmadığı gibi öyle de algılanmayabilen, fakat çoğu zaman böyle olan ya da böyle görünen ve tersi bir yargıya göre zihni önermenin doğru ya da yanlış olduğu yargısına itebilen kanıtların aracılığıyla ortaya çıkmasından başka bir şey değildir.[1] Örneğin; bir kimse, bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğunun tanıtlamasında, bir üçgenin üç açısı ile bunların iki dik açıya eşitliğini göstermekte kullanılan ara ideler arasındaki kesin, değişmez eşitlik bağıntısını algılar ve böylece, tanıtlamanın her basamağında yararlanılan ara ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun bir sezgisel bilgisi yoluyla, işlemin gerisi de iki dik açıya eşitlik içindeki üç açının uyum ya da uyumsuzluğunu gösteren bir apaçıklıkla sürdürülür ve böylece bu kimse, kesin bilgi edinmiş olur. Oysa tanıtlama sıkıntısına katlanama-

---

1 Algılanmış bir zihinsel zorunluluk, idelerimizin bilgide birleşimidir. Diğer yandan, olasılık yargıları doğa yasaları ya da tinsel yasalar yoluyla, kendiliğinden, olası apaçıklığın sunumunu izleyen zihinsel durumlardır ki her durumda bu art ardalık, yargıda bulunanın eğitim, önceki deneyim ve durumlarına bağlıdır. Olasılık yargılarına olumsal deneyim verileri aracılığıyla varılır; kesinlikler, salt aklın önkabulleri ve verileri aracılığıyla algılanır. Bir insanın evreni anlayışında bu iki unsur, çeşitli oranlarda karışmış haldedir.

yan bir başkası da güven duyulan bir matematikçinin, bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğu bildirimini kabul eder: Bu durumda onayının temeli, o şeyin olasılığıdır ve bunun kanıtı da, çoğunlukla, doğruluğu da beraberinde getirmesidir. Çünkü tanıklığına güvendiği kimsenin, özellikle bu konularda kendi bildiğinin karşıtı olan ya da dışında kalan bir şeyi bildirmesine alışılmamıştır. Öyle ki, bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğunu ona onaylatan[2] idelerin uyumlu olduklarını bilmeden bu uyumu kabul etmesine neden olan şey, bunu söyleyen kişinin, başka durumlarda alışılmış olan ve bu durumda da varsayılan doğru sözlülüğüdür.

2. Görüldüğü üzere, bilgimizin çok sınırlı oluşu ve irdeleme fırsatı bulduğumuz her şeyden kesin doğruluğu bulma mutluluğuna eremeyişimiz yüzünden, düşündüğümüz, uslamladığımız ve tartıştığımız çoğu önerme, doğruluklarına ilişkin kuşku götürmez bilgi edinemeyeceğimiz türdendir; ancak kimileri, kesinliğe öyle yakındır ki onlar hakkında hiç kuşku duyamaz ve kesin olarak tanıtlanmış ve tam-kesin bilgilerine ulaşılmış gibi, onları tamamen onaylar ve bu doğrultuda güven içinde davranırız.[3] Fakat bunun kesinlik ve tanıtlamanın çok yakınından başlayıp, inanılmazlık ve umulmazlığa, hatta olanaksızlık sınırlarına dek

2 Olası olduğu sanılan onaylama sonuçlandırılmıştan çok doğal bir nedenin doğal etkisi olarak neden olunmuş kabul edilir; Olasılıklar, insanın koşulsuz kesinliğe erişemediği ya da yalnızca mutlak bilen zihin tarafından erişilebildiği değişme ya da fiziksel neden sahasına girer: Bu sahada insan idelerin uyumunu bilmeden kabul eder. Piskopos Butler: "İnsan zihninin ondan edinmeye uygun olduğu ve mutlaka her insanda ürettiği sanı, kestirim ve tam inanmayı olabilirliğin üretmesinin nereden ileri geldiği mantık biliminin konusudur ve henüz tam olarak irdelenmemiş bir parçasıdır. Fakat bu analojinin yargı ve eylemlerimizi belirlemede önemli olduğuna inanmamızı engelleyemez.
Bu genel uslamlama yolunun doğallığı besbellidir. Çünkü, güneşin yarın doğacağından ve nerede olursa olsun bir kare değil bir daire şeklinde görüleceğinden kuşku duyan tek kimse yoktur." (*Analoji*, Giriş)

3 Bunu, soyut kavramlarla uğraşırken bilincinde olduğumuz zihinsel zorunluluk altında değil kısmi zihinsel körlüğümüz sırasında inancı da içeren bir tinsel yasa yoluyla yaparız.

inen ve onayın da, tam inan ve tüm güvenden sanma, kuşku ve güvensizliğe varan dereceleri olduğundan, (insan bilgisinin ve kesinliğin sınırlarını[4] saptamış olduğumuzu düşünerek) şimdi de *"çeşitli olasılık, onay ya da inanma dereceleri ve dayanaklarını"* incelemeye geldi sıra diyorum.[5]

3. Olasılık, doğru olabilirliktir, sözcük asıl olarak, doğru gösterecek ya da doğru kabul ettirecek delil ya da kanıtları bulunan bir önermeyi dile getirmektedir zaten. Zihnin bu tür önermeleri kabul biçimine, herhangi bir önermeyi, doğru olduğunu kesin olarak bilmeksizin bize böyle olduğunu kabul ettirecek deliller ya da kanıtlara dayanarak, doğru diye benimsemek anlamına gelen inanma, onaylama ya da sanı adı verilir. Olasılık ve kesinlik, inan ve bilgi arasındaki ayrım da, bilginin her parçasında sezginin yer almasında yatar, bilgide her dolaysız idenin, her adımın kendi görülür ve kesin bağıntısı söz konusuyken, inançta durum böyle değildir. Beni inandıran şey, inandığım şeyin dışındaki bir şeydir; irdelenen ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu, bu idelerle açık bir bağıntı sergilememesi dolayısıyla, apaçık gösteremeyen bir şeydir.

4. O zaman, bilgimizin açığını kapamak ve bilgimizin yetersiz kaldığı noktada bize yol göstermek işleviyle olasılık, hep kesinliğini bilmediğimiz, ancak doğru olduklarını kabul etme eğilimi gösterdiğimiz önermelerle ilgilidir. Kısaca dayanaklarını sıralamak gerekirse;

1. Bir şeyin, bizim bilgi, gözlem ve deneyimimize uygun olması,[6]

4 Bak: 1-11. Bölümler.

5 Bak: Giriş, 3. Kısım.

6 Her bir insanın daha önce deneyimine sahip olduğu şeye benzerlik ya da andırma (analoji) - önceki deneyim alışkanlığı - olası görünen şeyin temeli olarak kabul edilir. Bilgi, deneyim ve gözlem yönünden çok farklılaşan insanlar arasında birine olası görünen şey, kişisel deneyim analojileri ve başkalarından işittikleri kendi zihninde farklı bir olabilirlik ölçütü oluşturmuş olan bir başkasına olası gelmeyebilir.

2. Gözlem ve deneyimlerinden yola çıkan başka kimselerin tanıklığı.[7] Bu noktada; 1) Sayı, 2) Bütünlük, 3) Tanığın yeteneği 4) Bir kitabın tanık gösterildiği durumda, yazarının amacı, 5) Parçaların tutarlılığı ve bağıntı durumları dikkate alınmalıdır, 6) Karşıt tanıklıklar.[8]

5. Olasılık, anlama yetisini şaşmaz biçimde yönlendiren ve kesin bilgi üreten sezgisel apaçıklıktan yoksun olduğundan, zihin, akla dayanarak ilerleyecekse, tüm olasılık dayanaklarını gözden geçirmeli ve bir önermeyi onaylamadan ya da dışlamadan önce bu dayanakların bu önermeyi ne kadar desteklediği ya da desteklemediğini görmelidir; ve bu dayanakların tümünü tartarak daha üstün gelen dayanakların ışığında o önermeyi az ya da çok onay vermek yoluyla kabul etmeli ya da reddetmelidir.[9] Örneğin:

Eğer ben buzun üzerinde yürüyen bir insan görürsem, bu, olasılığı aşar, bilgidir artık.[10] Ancak başka biri bana, çok soğuk

---

7 Bu, kimilerince kişisel deneyime karşıt olarak yabancı deneyim diye adlandırılır - bu da, tanıklarınca, aynı şekilde, kendi deneyim alışkanlıkları ve benzerlerinin uyumuna dayandırılır.

8 Bu kısım, tanıklığın tarihsel eleştiri ve güvenilirliğin yanında tartışmalı bilimsel konulardaki yetkenin, felsefi ve dinsel düşünüşün apaçıklığına bağlı önemini de içerir biçimde, geniş anlamıyla irdelenmesini öneriyor.

9 Olasılık kestirimleri ile çözümlenmesi gereken sorunlarda, her iki tarafın da gerekçeleri ve her akla uygun vargıya karşı sakıncaları vardır. Yine de kararsız kalmayız ki olumsuz bir yargıyı seçmedikçe, en az itiraz kabul eden ve önceki deneyimimizi en çok andıran sonucu aramakla yükümlüyüz: Bu kabul edildi mi doğal olarak onaylamak durumundayız. İnsan yaşamı, olasılık yargıları üzerine kurulu oldukça, bu gerekçe ve sakıncaların kişisel ve yabancı deneyimlerin benzerliklerinin ışığı altında tartımı, insanlığın asıl düşünsel ödevidir. İnsanların vardıkları farklı yargılar, bireysel yargıçların tarih ve tinsel deneyimindeki farklılıklara bağlıdır.

10 11. Bölüm'e göre, görülen cisim hazırda var ise "görme" "bilme"dir. Varsayılan örnekte, insan, görülür nitelikleri sürdükçe, vardır; ancak yalnızca görülür nitelikler insanın adsal özünü oluşturmadığına göre, Locke'un belirttiği gibi, yalnızca gördüğüm şeye dayanarak, bir insanın buz üzerinde yürüyor olduğunu bilemem. Görme, görülen şeyde, ortada olmayan bir aradaki niteliklere ilişkin bir olasılık yargısını da gerektirir.

bir kışın ortasında, soğuktan katılaşmış suyun üzerinde yürüyen birini görmüş olduğunu söylerse, bu genelde gözlemlenen durumlara öylesine uygundur ki bu olayın bağıntısına ilişkin belirgin bir kuşku doğmadıkça, şeyin (eşyanın) doğasına uygun olarak bunu onaylamaya hazırımdır. Aynı şey tropiklerde doğup da daha önce hiç böyle bir şey duymamış birine söylenirse,[11] bu noktada bütün olasılık tanıklığa dayanır:[12] Olayı anlatanların sayısı çok, güvenilirlikleri yüksek olduğu ve yalan söylemekte çıkarları olmadığı oranda olaya inanç artar ya da azalır. Şu da var ki, tümüyle karşıt bir deneyim yaşamış ve benzeri hiçbir şey işitmemiş olan birinde bir tanığın hiç zedelenmemiş güvenilirliği bile inanç doğuramaz.[13] Öyleki Siyam kralına, Hollanda'nın özelliklerini aktarmaya çalışan Hollanda elçisi kendi ülkesinde suyun kimi soğuk havalarda, insanların üzerinde yürüyebileceği kadar katılaştığını, bir fili bile taşıyabilir hale geldiğini söylediğinde, kral elçiye, "Sizi dürüst bir insan olarak gördüğümden şimdiye dek söylediğiniz tuhaf şeylere inanmıştım, ancak şimdi yalan söylediğinizden eminim"[14] demiştir.

6. Herhangi bir önermenin olasılığının dayanakları olarak bilgimizin uyumu, gözlemlerin kesinliği, deneyim sıklığı ve sü-

11 Öyleyse, kendi deneyiminin benzerlikleri ile uyumlu değildir.

12 Yani, tikel tanığın düşünsel ve ahlaksal nitelikleri ile bir kimsenin kendi güvenilir tanıklık ölçütü arasındaki benzerliğe dayanır.

13 Çünkü, kendi kişisel deneyiminin benzerlikleri ile deneyiminde bulunduğu şeylerle benzerlikten tümüyle uzak olan tanıklığın doğruluğunu kabul etmektense, tanıklığı (isteyerek ya da istemeyerek) çürütmek daha uygundur. Kendi deneyimini en yüksek olasılık ölçütü kabul eden biri bu durumda tanıklığı reddetmek durumundadır. Bu Hume'un mucizelere tanıklıkların tümünü reddetme gerekçesidir. Bu cümleyle büyük olasılıkla bu ima edilmiştir. Siyam kralı örneği, Hume'da da geçmektedir. Kanıtın her durumdaki etkisi, kişisel deneyim benzerlikleri ve alışkanlığına göre değişir. Bu da, kendi deneyimimize göre yanlış diye reddebileceğimiz bir yargıda bulunurken Siyam Kralının inanmazlığını açıklar. Bak: 16. Bölüm, 13.

14 Locke, bu öyküyü, Deneme'yi hazırladığı dönemde Hollanda'da iken işitmiş olabilir.

rekliliği, tanıklıkların sayı ve güvenilirliği ile önermenin az ya da çok uyum ya da uyumsuzluğu doğrultusunda, önerme, az ya da çok olasılık[15] içerir. Doğru bir olasılık dayanağı olmasa da, insanların sıklıkla onaylamada ve kendi inançlarını pekiştirmede başvurdukları bir dayanak daha vardır ki bu da başkalarının görüşüdür. İnsanlar arasında doğruluk ve bilgiden çok yanlışlık ve yanılgı söz konusu olduğundan, başkalarının görüşüne güvenmekten daha tehlikeli ve daha yanıltıcı bir şey olamaz. Güvenilir bildiğimiz ve öyle gördüğümüz başka insanların görüş ve sanıları bir onaylama dayanağı olursa, insanlar, haklı olarak, Japonya'da putperest, Türkiye'de Müslüman, İspanya'da Katolik, İngiltere'de Protestan ve İsveç'te Lutherci olurlar. Ancak bu yanlış onaylama dayanağı konusunda, daha geniş biçimde başka bir bölümde söz edeceğim.[16]

15 Dolayısıyla olasılık yargıları, her bir yargıcın öznesi olduğu deneyim türü ve miktarına bağlı olduğundan, bu derece özneldir; bu deneyimi açıklamadaki ustalığı ve insanda içkin olan tinsel aklın onda bilince ne kadar çıktığı da bu öznelliğin kapsamındadır.

16 Bak: 17. Bölüm, 19; 20. Bölüm, 17, 18. Locke'un çağına özgü bireyciliği, bilim ve sanı konularında *insan yetkesine* boyun eğmeye karşı çıkar. Ancak uzmanların yetkesi olmadan yapamayız ve çoğu kez yüksek bilgi ve deneyim sahibi insanlara güvenmek, doğruluğa erişmek için başvuracağımız en akla uygun yoldur.

16. BÖLÜM

ONAYLAMA DERECELERİ

1. Önceki bölümde, olasılığın dayanaklarını ortaya koymuştuk; bunlar, onayımızın üzerinde yükseldiği, dolayısıyla da derecelerinin de kendilerine göre ayarlandığı ölçüler olan temellerdir: Burada dikkate alacağımız nokta, hangi olasılık dayanağı olursa olsun, doğruyu arayan ve doğru karar vermeye çabalayan zihin üzerinde, en azından zihnin ilk karar ya da arama aşamasında, görünenden daha etkili olmadığıdır. İnsanların, benimseyip sıkı sıkıya sarıldıkları görüşleri onaylamada, her zaman kendilerini en başta etkileyen nedenlerin edimsel görüşüne dayanmadıklarını kabul ediyorum: Çünkü en güçlü belleklere sahip olanların bile, tam bir irdelemenin ardından konunun belli bir yönünü kendilerine kabul ettiren bütün kanıtları anımsamaları neredeyse ve çoğunlukla imkânsızdır. İnsanların, konuyu bir kez ellerinden gelen dikkat ve tarafsızlık göstererek irdeleyip konuya ışık tutacağını düşündükleri her ayrıntıyı gözden geçirmiş ve tüm hünerlerini kullanarak bütün kanıtları hesaba katmış olmaları yeterlidir; böylece olasılığın ne yanda olduğuna yönelik,[1] olabildiğince eksiksiz bir araştırma yaptıktan sonra, sonucu,

---

1 Onay veren insan için, olasılığa dayanmak, sezgisel ya da tanıtlamalı kesinlik taşıyan zihinsel algılamadan daha iyi bir ölçüttür; çünkü her insanın olası düşündüğü şey kendi fizikel ve tinsel deneyiminin düzey ve çeşitliliği; aynı zamanda bağlı oldukları yasalar altında yüksek yetilerinin gelişme derecesine bağlıdır. Var olan her şey hakkında her şey bilinebilir olmadıkça, sorgulanmaya açık her şeyde ve doğru yargılamanın soyut

keşfettikleri bir doğru olarak belleklerine yüklerler ve gelecekte belleklerinin bu tanıklığına güvenerek, bunun daha önce gördükleri kanıtlarına göre ne derecede onayı hak eden bir sanı / görüş olduğuna karar verirler.

2. İnsanların çoğunun, sanıları ve yargılarını ayarlarken yapabildikleri de yalnızca budur; yeter ki bir kimse bu insanlardan biri olası doğruya ilişkin tüm kanıtları belleklerinde seçik olarak ve de kimi zaman kalın bir cildi dolduracak çokluktaki bu kanıtları daha önce gördükleri ya da koydukları aynı ve düzenli bir çıkarımlar dizilimi içinde tutmalarını istemesin; ya da onlar bir insanı benimsediği her görüş için, her gün, bu kanıtları gözden geçirmeye zorlamasınlar: Bunların ikisi de imkânsızdır. Dolayısıyla, bu durumda belleğe güvenilmesi ve insanların, kanıtlarını edimsel olarak zihinlerinde taşımadıkları, belki de edimsel olarak anımsamaları da olanaksız birçok sanıya inanmaları kaçınılmazdır. Yoksa insanların büyük kısmı, ya çok kuşkucu olur ya da sürekli görüş değiştirip konuyu en son incelemiş olup da kendilerine belleklerinin yardımı olmadığı için doğrudan yanıtlayamadıkları deliller sunan her kim olursa olsun, ona teslim olurlar.[2]

3. İnsanların eski yargılarında ısrar edip daha önce vardıkları sonuçlara sıkı sıkıya sarılmalarının, sıklıkla yanlışları ve yanılgılarında direnmelerinin nedeni olduğunu kabul etmeliyim. Ancak yanlışlık, daha önce doğru karar verdikleri konuda belleklerine güvenmelerinden değil, daha önce iyice irdelemeden karar vermiş olmalarından[3] doğar. Birçok konuda sırf başka

kesinlikler üzerine mantıksal sonuçlardan çok doğru insanlık ve iyilik gerektirdiği konularda, yargının belirleyicisi olasılık olacaktır.

2 Bu, önceden varmış olduğum ve şimdi de doğruluğunu kabule değer bulacak biçimde oluşturmada kendimi yeterince usta saydığım yargılar konusunda, yine kendime olan inancımdır, gerçekte.

3 Diğer bir deyişle, insan çoklukla geçmiş yargıları konusunda kendini bir uzman olarak göstermede, sırf uzun süredir öyle yargıda bulunmuş olmasını hep böyle yargıda bulunması için yeter neden görme derecesine varan bir abartıya yönelir.

türlü düşünmemiş olduğu için, doğru yargılarda bulunduğunu düşünen; kendi görüşlerini asla sorgulayıp irdelemedikleri için doğru karar verdiklerini sanan çok sayıda insan, bulamaz mıyız? Bu, aslında hiç yargılamadıkları için doğru karar verdiklerini düşünmektir. Bu insanlar, görüşlerini büyük bir inatla savunurlar; çünkü bunlar genellikle düşüncelerinden ödün vermeyen en bağnaz kimseler olduklarından, bu düşüncelerini neredeyse hiç irdelememişlerdir. Bir kez bildiğimiz şeyin bildiğimiz gibi olduğundan eminizdir ve bu bilgimizi altüst edebilecek ya da kuşkuya sokacak saklı kanıtların olmadığından da kuşkumuz yoktur. Ancak, olasılık konularında, her seferinde konuyla herhangi bir yönden ilgili olabilecek tüm tikeller önümüzde olduğundan ve henüz görünmeyen ve saklı kalmış olup da olasılığın yönünü değiştirebilecek ve şimdi bize üstün görünen tüm şeyleri alaşağı edebilecek dellilerin bulunmadığından emin olamayız. Zamanı ve sabrı olup da sahip olduğu tüm görüşlere ilişkin kanıtları, açık ve tam bir görüşe sahip olduğu ve de daha iyi bilgilenmesini sağlayacak fazladan bir şeyin kalmadığı sonucuna kesin olarak varabileck biçimde toplamaya kararlı biri var mıdır? Bizler şu ya da bu yönde karar vermek durumundayız. Yaşamımızın yönetimi ve büyük amaçlarımıza varma kaygısı böyle bir gecikmeye izin vermez; çünkü, tüm bunlar, çoğunlukla, kesin ve tanıtmalı bilgiye erişemediğimiz ve de şu ya da bu yanı benimsemek zorunluluğunda olduğumuz noktalarda, yargımızın belirlenimine bağlıdır.[4]

4 Uygulanabilir kesinliğe sahip en yüksek olasılık bile, Locke'un bilgi ile demek istediğinden ayrı bir sınıfa girer. Akla uygunluğu, zihinsel zorunluluğunu görüşümüze değil, başkalarının deneyimlerinden doğan tanıklığa dayalı dolaylı deneyimimizi de içeren her birimizin kişisel deneyim benzeşimlerine bağlıdır. Fakat gecikme kabul etmeyen en önemsiz yaşam konularında insanlar, belirsiz dengelerle belirlenen yargılara göre davranmalıdırlar ve böyle davranmak zorunda kalanlar sıklıkla gerçekliğe ilişkin olarak agnostik (bilinemezci) maddecilik yorumlarından ayrı tinsel bir yorum sağlayacak olan daha derin benzeşimleri saptamakta yetersiz ve sığ deneyimli insanlardır.

4. Dolayısıyla, insanların hepsinin değilse de büyük çoğunluunun, doğrulukları[5] üzerine kesin ve tartışmasız kanıtları olmayan birçok görüşlere sahip olmaları kaçınılmaz ve hemen yanıt bulamadıkları ve yetersizliğini gösteremedikleri deliller karşısında önceden edindikleri düşünceleri hemen bırakıp geri çekmek çok büyük bir bilgisizlik, hafiflik ya da aptallık göstergesi olduğuna göre; bence insanlara düşen bu görüş ayrılıkları içinde insanlığın ve dostluğun gerektirdiği ortak görevleri yerine getirip barışı korumaktır. Çünkü herhangi birinin kendi görüşünü, insanın anlama yetisinin kabul etmediği bir otoriteye körü körüne boyun eğerek bırakması ve kendi görüşlerimizi benimsemesini beklemek sağduyuya sığmaz.[6] Ne kadar çok yanılgıya düşerse düşsün, anlama yetisi akıldan başka rehber kabul etmez ve de başka birinin istek ve buyruklarına körü körüne teslim olamaz. Kendi görüşlerimizi kabul ettirmek istediğimiz kimse onaylamadan önce irdelemeye gereksinen biri ise, ona bu anlamda zaman tanımalısınız ve zihnini yoklayarak üstünlüğün hangi yanda olduğunu görmek için tüm tikelleri irdelemesine izin vermelisiniz ve kanıtlarımızın kendini yeniden bu kadar çok çabaya sokmaya değmediğini düşünecek olursak da bu, benzeri durumda bizim de sıklıkla yaptığımız bir şeydir ve başkaları da bize hangi noktalar üzerinde durmamızı öğütlemeye kalkışırsa, bunun yanıltıcılığını görmeliyiz. Eğer bu kimse görüşlerine körü körüne bağlanmış biriyse, zamanla ve alışkanlık sonucu zihnine apaçık ve sor-

5 Cudworth "Doğru ve yanlış, genellikle büyük bir sorunun her iki yanında da bulunur" diyor.

6 İnsanlar, olasılık yargılarını oluştururlarken her biri kendi benzeşimlerini içeren ve eğitim ile yaradılışa bağlı olarak aynı şeyi yorumlamada farklılaşan güçlerin de etken olduğu farklı kişisel deneyimlere başvurmak zorunda kaldıkları sürece, yargılarının da farklı olması kaçınılmazdır. Ancak her ne kadar Locke soyut idelerin bağıntıları gibi tanıtlanabilir olmadığından bilim olarak adlandırmaya yanaşmasa da, bugün yerleşik fizik ilminin ağır ağır üzerinde yükseliyor olduğu temel de bir en yüksek olasılıklar birikimidir.

gulanmaz bir kesinlik olarak göreceği biçimde yerleşmiş olan bu görüşlerinden ya da Tanrıdan ya da onun elçilerinden aldığı izlenimler olarak kabul ettiği bu inanışlardan vazgeçeceğini nasıl düşünebiliriz?[7] Yani, böylesine yerleşik sanıların, özellikle de insanların kendilerine kötü davranıldığını gördükleri zaman olduğu gibi, niyete ilişkin bir şüphe doğarsa, bir yabancı ya da bir düşmanın kanıtları ya da otoritesi karşısında geri çekilmesini nasıl bekleyebiliriz? Ortak bilgisizliğimizin acısını paylaşmak ve bunu saygılı ve dürüst yollarla bilgilenmeye uğraşarak gidermek için elimizden geleni yapmalıyız ve kendi görüşlerini bırakıp bizimkileri almıyorlar diye hemen başkalarını bağnazlık ve karşıtlıkla suçlamaya gitmemeli ya da en azından onların kimi görüşlerini kabul etmemekle daha az bağnaz olmamamız gibi bir şey söz konusu değilken onları kendi görüşlerimizi kabule zorlamamalıyız. Savunduğu her şeyin doğruluğunun ya da yadsıdığı her şeyin yanlışlığının karşı konulmaz kanıtlarına sahip olan ya da kendi görüşleri ya da başka insanların sanılarını derinine incelediğini söyleyebilen birini nerede bulabilirsiniz?[8] İçinde bulunduğumuz[9] bu ge-

7 Locke'un doğuştan ideler ve ilkeler dediği şeylere karşı çıkışı ve genel kabul görmüş özsözler ya da temel önermelere karşı uyarışı da, bu kafa yapısının önüne geçmek içindir. Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 22-24. kısımlar; 4. Kitap, 7. Bölüm.

8 Locke'un, başka bir yerde "'esasını, içyüzünü kavrama" dediği budur. "Öne sürülen herhangi bir konuyu incelemek ve dayandığı esası ortaya çıkarmak zorunludur. Yolumuza çıkan güçlüklerin çoğu iyice irdelenip izlendi mi doğru olduğu bilinen kuşkuları ışığa kavuşturan ve sorunun kolay bir çözümünü veren bir önermeye götürür bizi; öte yandan kafaları çeşit çeşit düşüncelerle dolduran ve taklitçi konuşmalar doğuran güncel ve yüzeysel tartışmalar yalnızca anlama yetisini oyalayıp sorunun özüne inmeden dinleyenleri eğlendirmeye yarar ki, doğrunun ve bilginin peşindeki araştırmada zihnin tek durak yeri, konunun bu içyüzüdür." (*Anlama Yetisinin Yönetimi*, 44. Kısım).
Locke'un "esasını kavrama" dediği, çekişmeyi durduracak zorunlu özsözler ya da temel önermeler, yani bilinç üstüne çıkarılana dek bilinç dışında ya da saklı kalabilen doğuştan ilkelerin içyüzüne inip araştırma yapmaktır yalnızca.

9 Locke'a göre, olaylara ilişkin tüm beklentilerimiz ve değişen evrene ilişkin tümevarımsal yorumlarımız, yalnızca tahmin edilmiş olasılıklardır,

çici eylem ve körlük halinde, bilgisizce, hatta sıklıkla çok zayıf zeminlere dayanarak inanma zorunluluğumuz, bizi başkalarını zorlamaktan çok kendimizi bilgilendirmek yönünde çaba ve dikkate zorlar. En azından, kendi düşüncelerinin tamamını derinliğine irdelememiş olanların, başkalarına öneride bulunmaya yeterli olmadıklarını ve de bu görüşleri onaylamak ya da reddetmek için dayanacakları olasılık kanıtlarını zihinlerinde tartmamış oldukları halde kendilerinin bile yeterince araştırmadıkları görüşleri başkalarına "doğrular" olarak dayatmanın akıl alır bir şey olmadığını kabul etmeleri gerekir. Dürüstçe ve inceden inceye irdelemiş ve ileri sürdükleri, kendilerine rehber edindikleri tüm öğretilerden artık emin olan kimselerin başkalarının kendilerini izlemelerini beklemeye daha fazla hakları vardır: Ancak bunların sayısı çok azdır ve görüşleriyle hükmetmeyi öyle gereksiz görürler ki, onlardan hiçbir küstahlık ve zorbalık beklenmez ve insanların, kendi bilgilerini daha da geliştirdikleri ölçüde başkalarına, bu anlamda, daha az dayatmacı davranacaklarını düşünmek yerinde olur.[10]

---

bilgi değil yalnızca onaylama ya da inanma içerebilirler. Locke, her kişinin kendi kişisel deneyimi, Üstün Tin ya da Tanrının var oluşu ve duyu-algısının alanında olan ya da anımsanan nesnelerini kucaklayan bilincinin ötesinde kalan sonsuz gerçeklik alanını mutlak kılgısal kesinlikten derece derece kuşkulu sanı ve bilgisizliğe uzanan olası hükümler alanı olarak düşünmektedir. Buna göre, bir insanın soyut matematiksel, ahlaksal ve sözsel önermeler dışındaki genel önermelerde ve belleğinin gidebildiği kadar geride kendi var oluşu ve duyularıyla algılanan ya da algılanmış olan kendisinden başka sonlu varlıkların var oluşundan başka varlıklara ilişkin tikel önermelerde mutlak kesinlik iddiasında bulunması hiç de akıllıca değildir. Çünkü, tüm diğerleri için inanç ve olasılıkla ilgili olarak fiziksel ölüm öncesi ve sonrası bir insan yaşamının tüm amaçları için yeterli olan ve kişisel yapısının ölçüleri olan zihinsel gelişim ve deneyimine bağlı yargılar kullanmakla yetinmelidir. Duyu-algılarımız ve öz bilincimizle bilgisini edindiğimiz şeyler ve kişilerin değişken dünyasıyla daha zihinsel her ilişki dolayısıyla aşağı yukarı varsayımsal (farazi) ve deneysel olacaktır.

10 Bu kısım, Locke'un ünlü *Hoşgörü Üzerine Mektuplar* adlı yapıtındaki savına uygundur. 17. yüzyılda bireysel yargının yasal ve sosyal kısıtlamalardan uzak özgürlüğü, birçok zeminde savunulmuştur. Chillingworth,

5. Fakat onaylamanın dayanakları ve çeşitli derecelerine tekrar dönersek, olasılığın yönlendirimlerine dayanarak kabul ettiğimiz önermelerin kimi gözlemlenebilir olduğundan insan tanıklığına elverişli olan bir tikel var oluşla, ya da her zamanki söylenişiyle, olgu ile ilgili ve kimi duyularımızın erişemediği, bu yüzden de böyle bir tanıklığa kapalı olan şeylere ilişkin olmak üzere, iki türde olduğuna dikkat etmeliyiz.

6. Bunlardan ilki yani tikel olgu ile ilgili olarak;

I: Benzeri durumda kendimizle birlikte başkalarının sürekli gözlemlerine de uygun[11] bir tikel olgu, ondan söz eden herkesin örtüşen bildirimleri ile doğrulandığı zaman, bunu sanki bir kesin bilgiymiş gibi kolayca kabul eder ve kesinlikle güveniriz ve de kusursuz bir tanıtlamaymışçasına kuşku duymadan uslamlama ve davranışlarımızda ona dayanırız. Buna göre, yeri geldiğinde tüm İngilizler, geçen kış İngiltere'de don olduğunu ya da yazın orada kırlangıçlar görüldüğünü söyleyecek olurlarsa, sanırım bir insan bundan, yedi ile dördün on bir ettiğinden olduğu kadar az

---

Jeremy Taylor, Glanvill ve İngiliz Kilisesi'nin başka din adamları, Locke'un burada yaptığı gibi, insanın, özellikle de dinsel düşünce alanında evreni derinliğine anlamadaki zayıflığı ve zorunlu sınırlarına dayanarak kaçınılmaz görüş farklılıklarının hoşgörülmesini savunmuşlardır. Locke'un savunduğu ve en önemli fikirlerinden biri olan "hoşgörü," ortaçağ insan yaşamı kavrayışında bir devrimi gerektirmekteydi. Dogmatik otoriteye karşı modern ruhun bir belirleyici özelliği olmaya başlayan, inançların eleştirilmesi adına başkaldırıyı ifade ediyordu. Fizikte deneysel araştırma yükselişi yanında, bu, dinde Protestanlık, felsefede de Montaigne ve Descartes, Campanella ve Bacon tarafından temsil ediliyordu. Dinde hoşgörü, Tanrıbilimde inancı gerektiren ahlaksal deliller ve dengeli olasılıklarla belirlenmesi zorunlu konularda mutlak kesinliği kabul edenlere karşı bir protesto demekti. Artan dinsel anlaşmazlıkların ortasında kişisel ve kişi dışı deneyimin kısıtlılıkları dışında kalan her şeyden anlama yetisinin özgürlüğünü içeren bir genel hoşgörü getirilmesi, Locke'un Deneme'de bir insanın evreni ve Tanrıyı anlama düzeyi ve doğası üzerine o unutulmaz sorusuna verdiği yanıtın en önemli uygulamasıdır.

11 Yani, evrenin, kendini insana gösterdiği görünümler ve olaylarla göz önüne serilen edimsel benzeşimlere ilişkin insan deneyimine uygunluğu.

kuşku duyabilir. Dolayısıyla, ilk ve en yüksek olasılık derecesi, dürüst tanıklarca doğrulanan bir tikel olgunun doğruluğunu onaylamak açısından tüm çağlarda yaşayan insanların, bilindiği kadarıyla, genel onayının, bir insanın benzeri durumlardaki sürekli ve hiç şaşmaz deneyimiyle örtüştüğü hallerde ortaya çıkar: Bu, doğanın olağan gidişi içinde neden ve etkilerin düzenli sıralanımları ve cisimlerin değişmez yapıları ve özellikleri için geçerlidir. Buna, biz, şeylerin kendi doğalarından gelen bir kanıt diyoruz.[12] Çünkü, kendimizin de başkalarının da sürekli olarak aynı biçimde gözlemlediği şeyleri, doğrudan bilgisine ulaşamasak da, değişmez ve düzenli nedenlerin etkileri olarak görmeye hakkımız vardır.[13] Öyleyse, "ateş bir insanı ısıtmış, kurşunu eritmiş, odun ya da odunkömürünün rengi ya da yoğunluğunu bozmuştur; demir, suda batmış ve cıvada yüzmüştür" gibi tikel olgulara ilişkin önermeler, bu maddelerle uğraştığımız sürece sürekli deneyimimize uygun olduğundan ve genellikle sürekli böyle oldukları söylendiği ve buna pek karşı çıkan olmadığından, böyle bir şeyin oduğunu bildiren bir bağıntı ya da bunun yine aynı biçimde tekrarlanacağına yönelik bir hükmün doğru olduğundan kuşkumuz kalmaz. Bu olasılıklar, kesinliğe o kadar yaklaşırlar ki, en açık tanıtlama kadar kesin biçimde düşüncelerimize yön verir ve tüm eylemlerimizi bir o kadar etkilerler; bizi ilgilendiren konularda, onlar ve kesin bilgi arasında pek ya da hiç ayrım yapmayız. Böyle temellenen inancımız *güvenç* derecesine yükselir.

7. II. İkinci olasılık derecesi de, kendi deneyimim ve ondan söz eden herkesin katılımıyla bir şeyin çoğunlukla öyle olduğunu ve bunun bir tikel örneğinin birçok güvenilir tanık tarafından onaylandığını gördüğüm durumdur; tarih bize çoğu insanın

12 Daha doğrusu şeylerin doğasında içkin olup onlarsız kesinlikle kavranılmaz oldukları "Neden" ya da işleyiş düzeninden gelen.

13 Bu tür durumlarda bile bilginin mutlak kesinliğine sahip değilizdir ve elimizde olan, yalnızca olasılığın yeterli tahminidir.

kendi çıkarlarını kamu çıkarlarının üstünde tutmuş olduğunu aktarıyor ve ben de kendi deneyimimle bunun böyle olduğunu gözlemliyorsam, Tiberius hakkında yazan tüm tarihçiler onun da böyle davrandığını söylediklerinde, bu son derece olasıdır. Ve bu durumda, onayımızı güven diyebileceğimiz bir dereceye yükseltecek yeterlilikte bir temel var demektir.

8. III. Bir kuşun şu ya da bu yöne uçması, bir insanın sağında ya da solunda şimşek çakması gibi bir tikel olgunun güvenilir tanıkların ortak tanıklığıyla doğrulandığı sıradan olaylarda onayımız kaçınılmazdır; şöyle ki, İtalya'da Roma adında bir kent vardır; yaklaşık 1700 yıl önce orada Julius Caesar adında biri yaşamıştır; o bir generaldi ve Pompey adında bir başka generale karşı bir savaş kazandı. Şeyin doğasında bunu doğrulayan ya da değilleyen herhangi bir şey yoksa da güvenilir tarihçilerce anıldığı ve tek bir yazarca karşı çıkılmadığından, bir insan buna inanmak durumundadır ve kendi tanıklığında gerçekleşen oluş ve eylemlerden olduğu kadar bundan da kuşku duyamaz.

9. Buraya kadar konu olabildiğince rahat anlaşılıyor. Böylesi dayanakları olan olasılıklar, öylesine apaçıktırlar ki, doğallıkla yargıyı belirler ve bize, inanıp inanmama konusunda, bir tanıtlamanın bilme ya da bilmeme konusunda bıraktığından daha fazla özgürlük tanımazlar. Tanıklıklar ortak deneyimle çatıştığında ve tarih ile tanıkların söyledikleri birbiriyle ya da doğanın olağan gidişiyle çeliştiğinde güçlük doğar; bir doğru yargıya varmak ve onayımızı olguların farklı apaçıklık ve olasılıklarına göre ayarlamak için kesinlik, titizlik, dikkat ve doğruluğun gerekli olduğu bir durumdur bu: Çünkü, bu onaylama "benzer durumlardaki ortak gözlemler ve tikel bir durumda tikel tanıklıklar" olmak üzere iki inandırıcılık dayanağına uygun ya da karşıt oluşları doğrultusunda yükselir ya da alçalır. Bunlar, anlatan kimselerin çok çeşitli karşıt gözlemleri, koşulları, anlatıları, farklı nitelemeleri, huyları, amaçları, kayıtsızlıkları gibi özel-

liklerine öylesine bağlıdır ki, insanların çok çeşitli onaylama derecelerini kesin kurallara dönüştürmek imkânsızdır. Genel olarak yalnızca şu söylenebilir; her tikel durum tam bir inceleme sonucu olumlayıcı ve değilleyici kanıtlar ve nedenlere göre tartıldı mı, herkes konunun bütünü üzerinde hangi yanın ağır bastığını görür; böylece zihinde *inanç, varsayma, kuşku, sanma, güvenmeme, inanmama ve kararsızlık* gibi değişik onay derecelerinin üretilmesi sağlanmış olur.

10. Bu, tanıklığın yer aldığı durumlardaki onaylamayla ilgilidir: Bu konuda İngiliz yasalarında görülen bir kurala dikkati çekmenin yanlış olmayacağı düşüncesindeyim; bu kurala göre, bir anlaşmanın onaylanmış kopyası yargılamada kanıt olarak kabul edilse de, kopyanın kopyası, ne kadar güvenilir tanıklarca ve ne kadar sağlam bir biçimde onaylanmış olursa olsun, yargılamada bir kanıt olarak kabul edilemez. Bunun akla ve önemli doğruları araştırırken gereken ciddiyet ve özene uygunluğu öyle büyük bir çoğunlukça kabul edilmiştir ki daha bu kuralı yeren kimseyi duymadım. Bu uygulama, doğru ve yanlışa yönelik kararlar için uygun görülürse, beraberinde *"bir tanıklık asıl doğrudan uzaklaştıkça gücü ve güvenilirliği de o ölçüde azalır"* şeklinde bir uyarıyı da getirir. Asıl doğru dediğim, şeyin kendi varlığı ve varoluşudur. Kendi bildiği şeyi bildiren güvenilir bir insan iyi bir kanıttır; ancak eşit ölçüde güvenilir bir başkası onun anlattıklarına dayanarak tanıklık ederse, tanıklık daha zayıftır ve üçüncü biri çıkıp da kulaktan dolma bildiklerini aktarmaya kalkışırsa, söyledikleri çok daha önemsizdir. Öyle ki aktarmalı doğrularda, her yeni tanık kanıtın gücünü azaltır; aktarım art arda yinelendikçe kanıtın gücü gittikçe azalır ve bulanıklaşır.[14] Buna dikkat çekmeyi zorunlu gördüm; çünkü, gö-

14 Bacon "Doğrusunu söylemek gerekirse *Antiquitas saeculi juventus mundi.* Bu çağlar, dünyanın eski olduğu antik zamandır ve kendimizden geriye bakarak, *ordine retrogrado,* geriye giderek eski diye kabul ettiğimiz zamanlar değildir" diyor. (*Bilimde İlerleme,* 1. Kitap, S. ve E...., 3. Cilt, s: 291. İçindekiler kısmına bakınız)

rüşlerin eskidikçe güç kazandığını düşünen kimi insanların aralarında bunun tersini uyguladıklarına tanık oldum; bin yıl önce gerçekleşmiş olan bir olayı ilk anlatan kimseyle çağdaş olan akılcı bir insana artık olası gelmeyen bu olay, bugün sırf o zamandan beri aktarılageldi diye tartışmasız bir doğru olarak görülebiliyor. Bu nedenle en başından açıkça yanlış ya da olabildiğince kuşkulu önermeler, tümüyle ters bir olasılık kuralına dayanılarak doğrunun aslı olarak kabul görüyor ve ilk anlatanların ağızlarından pek de inadırıcı çıkmayan ya da güvenilir bulunmayan önermeler, zamanla saygınlık kazandıkları düşünülerek yadsınmaz doğrular olarak öne sürülüyorlar.

11. Burada tarihin güvenilirliği ve yararını küçümsediğim düşünülmemelidir; çünkü, birçok durumda tek ışığımız odur ve yararlı doğruların büyük kısmını, yine onun inandırıcı tanıklığından ediniriz. Eski çağların kayıtlarından daha değerli bir şey düşünemiyorum; ve keşke bunlar daha çok ve daha bozulmamış olsalardı. Ancak bu gerçeğin kendisi, beni, hiçbir olasılığın kaynağındakinden daha yüksek olamayacağını söylemeye zorluyor. Yalnızca bir tek tanığın tanıklığından başka kanıtı olmayan bir şey, ister iyi ister kötü ister ilgisiz olsun, yine bu tanıklıkla ayakta durmalı ya da yıkılmalıdır; ve sonraları art arda yüzlerce insanca da söylenegelse, güç kazanması şöyle dursun daha da zayıflar.[15] İnsanların zihinlerini yönlendiren (keşfedilmesi imkânsız) tutku, çıkar, dikkatsizlik, yanılgı ve binlerce tuhaf sebep ya da geçici heves bir insanı başka birinin sözleri ya da yanlış niyetine özenmeye itebilir. Yazarların alıntılarını çok az irdelemiş olan biri, bunların asıllarının olmadığı yerde ne

15 Öyleyse, tarihin tanıklığı sonunda ortadan kalkacak mıdır? Craig'in *Theologiae Christianae Principia Mathematica* (1699) adlı yapıtına göndermede bulunan, Hume'un, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'sine (3. Bölüm, 18. Kısım) bakınız ki, orada Hume, bu durumda Hıristiyanlığın kendi kitabının tarihinden itibaren 1454 yıl içinde güvenilirliğini yitireceğini göstermeye çalışmaktadır.

kadar az güvenilir olduklarının ve sonuç olarak alıntıların alıntısının daha da güvenilmez olduğunun ayırdına varamaz. Bir çağda zayıf temeller üzerinden bildirilmiş bir şeyin, sık sık yinelenerek geldiği gelecek çağlarda daha sağlamlık kazanamayacağı kesindir. Ancak, aslından uzaklaşıldıkça geçerliliği azalacaktır ve onu en son kullananın ağzında ve yazdıklarında, onu ilk edineninkinden daha zayıf olacaktır hep.

12. Şimdiye dek sözünü ettiğimiz olasılıklar, yalnızca olgularla ve gözlemlenebilir, tanıklığa açık şeylerle ilgilidir. Geriye bir başka olasılık türü, yani *"şeylerin duyularımızın sınırlarını aştıklarından tanıklığa elverişli olmamalarına karşın"* insanların farklı onaylama derecelerinde kabul ettikleri sanılarıyla ilgili olanlar kalıyor. Bunlar, I. Tinler, melekler, kötü ruhlar gibi dışımızdaki sonlu maddesiz varlıkların var oluşu, doğası ve işleyişleri, işlemlerine ilişkin olanlardır. Bu kocaman evrenin gezegenlerinde ve başka yerleşim alanlarında da bitki, hayvan ve akıllı varlıkların olup olmadığını bilmeyişimiz gibi, küçük ya da uzak oluşları yüzünden duyularımızla algılayamadığımız maddesel varlıkların var oluşu da bu türün ilgi alanıdır. II. Doğanın etkinliklerinden büyük bir bölümünün işleyiş tarzına gelince, burada duyulur etkileri algılamamıza karşın, bunların, nedenlerini bilmediğimiz gibi üretiliş biçimleri ve yollarını da algılayamayız. Hayvanların çoğaldığı, beslendiği ve hareket ettiklerini; mıknatısın demiri çektiğini; bir mumun parçalarının art arda eriyerek aleve dönüşüp bize ısı ve ışık verdiğini görürüz. Bu ve benzeri gördüğümüz ve bildiğimiz etkilerdir; ancak, etkileyen nedenler ile üretiliş biçimlerini yalnızca tahmin edebilir ve olası varsayabiliriz. İnsan duyularınca irdelenemeyen bu ve benzeri olaylara, aynı zamanda kimsece tanık olunamaz: ve dolayısıyla zihinlerimizde yerleşen doğrulara uygunlukları ve diğer bilgi ve gözlem alanlarımıza oranları ölçüsünde çok ya da az olası görünebilirler. Bu konularda tek yardımcımız *"benzeşim-*

dir" ve yalnızca benzeşimden olasılık dayanaklarımızı edinebiliriz.[16] Buna göre, iki cismin birbirine sert bir biçimde sürtünmesinden ısı ve çoğu zaman da ateş çıktığını gözlemlediğimizden, ısı ve ateş dediklerimizin, yanan maddenin algılanmaz küçüklükteki parçalarının şiddetli bir harekete geçirilişinden doğduğunu düşünürüz haklı olarak. Aynı şekilde, şeffaf cisimlerdeki ışık kırılmalarının gözlerimizde değişik görünüşlerde birçok renk ürettiğini ve de kadife, dalgalı ipek gibi çeşitli cisimlerin yüzeysel parçalarının, farklı yönlere çevrilmesi ve değişik şekillerde konulması sonucu, benzeri bir etki yarattıklarını gözlemlediğimizde, cisimlerin renk ve parlaklığının, küçük ve duyulmaz parçalarının değişik düzenlenim ve kırılımlarından başkaca bir şey olmadığını düşünürüz. Bu durumda, evrenin insanın gözlem alanına giren tüm bölümlerinde, birçok varlık sınıfının aralarındaki sınırları görmemizi zorlaştıracak biçimde, bu dünyada birbirine sıkı sıkıya kenetlenmiş olarak gördüğümüz çok çeşitli şeyler arasında herhangi ikisinin büyük ya da seçilebilir bir boşluk bırakmayan aşamalı bir bağıntı içinde olduğunu gördükten sonra, şeylerin kusursuzluğa doğru yavaş adımlarla tırmandığına inanmak yersiz olmaz.[17] Duyulur ve akıl alır olanın nerede başladığını ve duyulmaz ve akıl dışı olanın

16 Olasılıkların etkileri üzerine kabul edilen bu tür önermeler, doğada öngörülen düzenle "varsayılan" benzeşimleri dolayısıyla da kabul görürler. "Genel kuralların birer dayanağı olan doğa görünümleri ya da olgularında kesin bir benzeşim, değişmezlik ve birlik vardır: ve bunlar, doğanın anlaşılması ya da görülür dünyada şeylerin olağan gidiş içinde ne olacağını önceden görmemizi sağlayan bir dizi etkinin kavranmasına yönelik bilgi alanıdır. Benzeşim evrende böyle ilerlemeyi sürdürdükçe, kehanet de mümkün olabilir." (*Siris*. 252)

17 Locke burada her zamankinden daha kapsamlı bir kurgulamaya değiniyor. Yaradılış sıralanımındaki bu dereceli yükseliş fikri, *De Anima*'da yaşam ilkesini (ruhu) bitkisel, hayvansal ve akılsal olmak üzere üç tabakaya ayıran Aristo'dan da eskidir. Evrimin her aşaması, kendi sonunu sağlayan ve de bir tırmanma işlemi içinde bir sonra gelen aşamanın unsurlarını da potansiyel olarak taşıyan bir birlik olarak betimleniyor, Aristo'da. Salt bitkisel tabakada, potansiyel dirimsellik inorganik maddece öyle baskılanmıştır ki, yalnızca, bitkinin cansız, kör gelişimine tanık oluruz.

nerede bittiğini söylemek zordur; ve yaşayan şeylerin en alt türünün ve cansız varlıkların en üst türünün hangisi olduğunu kesin olarak belirleyecek kadar keskin görüşlü biri var mıdır? Gözlemlediğimiz kadarıyla, şeyler de bir düzgün koninin boyutları gibi azalır ve artar; şöyle ki düzgün konide iki uzak boyutun arasında belirgin bir ayrım varsa da, biri alt biri üst, iki boyutun birbirlerine dokundukları yerde ayrımları seçilemez. Kimi insanlar ve kimi hayvanlar arasındaki fark son derece büyüktür; fakat kimi insanların anlama yetisi ve yetenekleri ile kimi hayvanlarınkini karşılaştıracak olursak, insandaki bu yeti ve yeteneklerin, hayvandakinden daha açık ve daha geniş olduğunu söylememize pek olanak tanımayacak kadar az farklılık buluruz. Yani, insandan aşağıdaki en alt varlık bölümlerine doğru böylesi bir benzeşim kuralı, bizden üstte ve gözlem alanımızdan ötede kalan şeyler arasında da böyle bir derecelenmenin bulunabileceğini ve dolayısıyla bizden derece derece üstte olup birbirlerine

Bu baskıdan bir derecede kurtulup bir sonraki aşamaya atlayanlarda dış duyum ve güdüsel güç, daha aşağı hayvanlarda olduğu gibi otomatik ya da düzeneksel zorunluluktaki güdüsel yaşamlarını ortaya çıkarır. Daha üst aşamada, daha serbest olan varlık özbilinçli, özgür iradeli insan olarak ortaya çıkar ve bu dirimsel etmen, saklı akıl ve sorumluluk unsurlarını açığa çıkarır. Üstün etkin Akıl, bunların tamamını kucaklar ve gerçekleştirir. Ya da Bacon'un bakış açısıyla, "Çok az ya da yüzeysel felsefe bilgisinin insan zihnini Tanrıtanımazlığa itebildiği ancak daha derinine girildi mi zihnin yeniden dine döndüğü kanıtlanmış bir doğru ve bir deneyim vargısıdır. Çünkü, felsefeye girişte duyuları aşan ikinci nedenler insan zihnine yöneldiklerinde, orada kalır ve beklersek en yüksek nedenin unutulmasına da yol açabilir bu; fakat Tanrının eserlerini gördü mü, şairlerin dedikleri gibi, doğa zincirinin en son halkasının Jüpiterin ayağına bağlı olması gerektiğine kolayca inanırlar." (Bilimde İlerleme, İlk Kitap) lamblicus, Pisagorcular ve Platoncularca da kabul edilmiş bir kavram olan, doğada büyük yarık olmadığını ancak yavaş ve kesintisiz derecelenmelerle en düşükten en yükseğe çıkan bir oluşlar zinciri ya da ölçeği olduğunu, bu dizilimde her bir oluşun bir yüksek oluşun katılımıyla bildirilip tamamlandığını öğretmiştir." (Berkeley, *Siris*, 274). Doğadaki görünümleri, sürekli bir evrim içinde, şeylerin birbiriyle böyle bir bağlanım halinde bulunduğu Kozmozu oluşturan her şeyde içkin ve de aşkın Nedenle de bağlayan bir zincir kavramı, Siris'teki baskın düşüncedir. Süreklilik ilkesi, elbette Leibniz'in sisteminin özünü oluşturmaktadır.

çok yakın adımlar ve ayrımlarla yaratıcının sonsuz mükemmelliğine doğru yükselen birçok akıllı varlık sınıfının bulunduğunu olası kılabilir. Akıl deneylerinin en iyi yönlendiricisi ve varsayımların çıkış kaynağı olan bu olasılık türünün de yararı ve etkisi vardır ve benzeşime dayalı ihtiyatlı (sakınımlı) bir uslamlama çoklukla bizi başka biçimde gizli kalacak olan doğruları ve yararlı ürünleri bulmaya götürür.

13. Ortak deneyim ve şeylerin olağan gidişi insanların zihinlerinde inanmaları önerilen bir şeye güvenip güvenmemeleri konusunda haklı olarak çok büyük bir etkiye sahipse de, olayın olağandışılığının bile ona uygun bir tanıklığa verilen onayın derecesini azaltamadığı farklı bir durum söz konusudur. Çünkü, böylesi doğaüstü olayların,[18] doğanın gidişini değiştirme gücü olan Tanrının amaçlarına uygun olduğu durumda, bu koşullar altında, olağan gözlemden öte ya da ona aykırı oldukları ölçüde inancı sağlamaya daha elverişli olabilirler. Bu, bir kez tam doğrulandılar mı kendi inandırıcılıkları yanında böyle bir onaya gerek duyan başka doğruları da güvenilir kılan mucizelere (tansıklara) yakışır bir durumdur.[19]

18 Piskopos Butler, "ölümden sonra, buraya geldiğimiz gibi doğal bir biçimde yeni bir duruma geçebiliriz... İnsan, herkesin 'doğal' sözcüğünü uygun gördüğü bir karmaşık belirsiz anlamı kabul etmek durumunda kalsaydı, bu dünyada gördüklerimiz dışında hiçbir varlık sistemi ya da işleyişinin böyle olmayacağını düşünmek, sığ güvenilmez bir düşünce biçimi olurdu." (*Benzeşim*, s: 37). İnsanın, gelecekte daha üst düzeyde olacağı, benzeşimleri duyularına sunulan olağan doğa düzeneği içinde kalan birisi için inanılmaz olmalı; öyle ki bu kimsenin inancı, daha yüksek nedene ve tinsel yaşamın daha yüksek benzeşimlerine güvensizlik içindeki sığ bir alana tıkılıp kalır. Ait olduğumuz evrensel sistemin doğru bir yorumu için yetersiz kalan bu sınırlı inanç, yalnızca bilinemezci maddecilik ya da doğalcılığa elverişlidir.

19 (Locke, *Mucizeler Üzerine Söylem* (1702)'de şöyle der:) "Bir mucizeyi, izleyenin kavrama gücünü aşan ve kendi görüşüne göre doğanın yerleşik işleyişine aykırı bir şey olduğundan Tanrısal diye kabul ettiği bir duyusal işlem olarak görüyorum." Buna göre, bir olay, bireyin oluşturabileceği bir yasayla açıklanabilir olup olmamasına göre mucize ya da değil diye düşünülüyor ve mekanik olarak sınanamadığından da, her mucize denen durumda, inancımız, evrendeki ahlaksal amaç benzeşimleri ile belirlen-

14. Buraya kadar sözünü ettiklerim dışında, sırf tanıklığa dayalı, öne sürülen şeyin ortak deneyimle ve şeylerin olağan gidişiyle uyuşup uyuşmadığıyla ilgilenmeyen, en üst derecedeki onayımıza talip türde önermeler de vardır. Çünkü bu tanıklık ne aldatan ne de aldatabilenden, yani Tanrının kendisinden gelmektedir. Her kuşkunun ötesinde bir güven ve kusursuz bir apaçıklık taşır bu tanıklık. Bunun bir özel adı var; "Tanrısal esinleme";[20] ve buna verdiğimiz onayın adı da kendi bilgimiz kadar [[21] zihinlerimizde mutlak belirleyici ve her kuşkunun kusursuz yok edicisi] olan *"inanç"*tır.[22] Ve Tanrıdan gelen bir esinlemenin doğruluğundan kuşku duyabildiğimiz kadar kendi varlığımızdan da duyabiliriz. Öyle ki inanç yerleşik ve sağlam bir onaylama ve güven ilkesidir; kuşkuya ya da kararsızlığa hiç yer bırakmaz. Ancak bunun bir Tanrısal esinleme olduğundan ve onu doğru anladığımızdan emin olmalıyız; böyle yapmaz da

melidir. Bir mucize tüm yasaları çiğneyen ya da bastıran bir olay değildir. Yoksa evrende, insanın kendi başına akılcı yaşam sürdürmesi için zorunlu akılcılık ya da düzenin yerini geçici bir delilik alırdı. Mucize, izleyenin keşfedemediği yüksek yasalarla belirlenen bir olaydır; ya da üstün doğal düzen içindeki yeri insanınkinden daha kapsamlı bir anlayış gücü ve deneyim düzeyindekilerce ulaşılabilir olsa da, varlık olarak insanın deneyim ve yetileriyle keşfedilemez olan yasaların kapsamındadır. Bir insan için mucize olan bir olay, daha yüksek anlayış gücündeki bir varlık için mucize olmayabilir. Ve Her şeyi Bilen Tanrı için hiçbir olay mucize olamaz.

20 "Esinleme": Çevremizdekilerle birlikte bizi de içeren evrenin tinsel olguları ve aynı zamanda üstün nedenle uyumlu olduğu gerçeğine karşın insanların mucizevi kabul ettiği fiziksel olaylarla birlikte tüm evrimi, esinlemenin tam anlamına göre, Tanrıdan gelen bir bildirimdir. Çünkü bunlar, yaşıyor olduğumuzu ve varlığımızı Tanrıya borçlu olduğumuz önkabulü dışında yorumlayamadığımız şeylerdir.

21 Locke *"inanç"* ile genelde "Tanrıdan bir olağandışı iletişim yoluyla gelen bir önermeyi onaylama" demek istemektedir. (Bak: 18. Bölüm, 2) Zaman zaman bunu, bilginin tersine ve anlama gücümüz ile yaşamımızın temelini oluşturan güven ile değil de inanma ya da onaylama ile eşanlamda kullanmaktadır.

22 İlk dört baskıda, "bilgimizin kendisi kadar çok kesinlik taşıyan" diye geçer.

23 Bak: 18. Bölüm.

Tanrısal esinlenme olmayan bir şeye inanıp güvenirsek, coşkunluk denen bağnazlığın tüm aşırılıkları ve yanlış ilkelerin tüm yanılgılarını kucaklamış oluruz. Dolayısıyla, böylesi durumlarda, onayımız, akıl ilkelerine göre, onun esinlenme olduğunun ve esinlemenin ileticisi olan ifadelerin anlamının bu olduğunun apaçıklığını aşamaz. Bir esinleme olduğu ya da bunun asıl anlamı olduğunun apaçıklığı yalnızca olası kanıtlara dayanıyorsa, verdiğimiz onay, kanıtların daha az ya da daha çok olasılığından doğan bir güven ya da güvenmemeden öte gidemez. İnanç ve inancın diğer inanma kanıları üzerindeki üstünlüğü konusunda ileride daha fazla konuşacağım;[23] onu, aslında *en yüksek aklı temel alan bir onaylamadan* başka bir şey olmasa da, genelde akla aykırı olarak konulduğu çerçeve içinde ele alacağım o zaman.[24]

24 Coleridge, "Hıristiyanlık inancı, insanın anlama gücünün kusursuzluğudur," der. En yüksek formunda bu kavrama gücünün insanın tinsel yaradılışına dayalı onay anlamında inanca dönüştüğü, Locke'un düşündüğünden daha derin bir anlamda, doğrudur.

17. BÖLÜM

AKIL

1. İngilizce'de akıl (reason) farklı anlamlar taşır:[1] Bazen doğru ve açık ilkeler; bazen bu ilkelerden yapılan açık ve yansız

1 En zengin anlamlı felsefi terimlerden biri olan akıl / akıl yürütme, birçok İngiliz çağdaşı gibi Locke için de birçok yerde çıkarım yetisi ya da kendiliğinden apaçık ilkelerden tanıtlama yoluyla veya olasılık dayanaklı tümevarım yoluyla sonuçlar çıkarma gücüne karşılık gelmektedir. Buna göre uslamlamanın dayandığı sağduyuyu dışlar ya da en azından göz ardı eder biçimde bir akıl yürütme içerir. Yani sezgisel anlayıştan ayrı bir mantık yürütme söz konusudur. Reid de, *"Araştırma"*da şöyle söyler: "Sıradan insanların safdilliğine acıyan filozoflar akla [uslamlamaya] dayanmayan hiçbir inancı kabul etmemeye kararlıdırlar. Bütün insanların körü körüne inanmış oldukları şeylere nedenler bulmak için felsefeye başvururlar." (Giriş, 3) "İlk ilkeler, aklın değil sağduyunun alanına girerler." (2. Bölüm, 6) Fakat *Denemeler*'inde (6. Bölüm, 2) akla "iki ödev ya da iki derece yükler. İlki, kendiliğinden apaçık şeyleri yargılamak; ikincisi kendiliğinden apaçık olanlardan öyle olmayan sonuçlar çıkarmak. Bunlardan ilki, yalnızca ve yalnızca sağduyu alanına girer; dolayısıyla bütünüyle akıl ile çakışıktır ve aklın bir dalı ya da bir derecesinin diğer adıdır." Günümüz felsefe terminolojisinde, akıl, bu ikinci anlamı ile sınırlandırılır ve dolayısıyla deneysel genellemeler ve sonuçlar içeriği ile anlama yetisi ya da Locke'un kullandığı anlamda akıldan ayrı tutulur. Ancak daha derin analizler göstermektedir ki, çıkarımcı anlama yetisi vardığı sonuçların akılcılığı bakımından kendisinden daha yüksek ya da sezgisel apaçıklık taşıyan bir şeye bağlıdır. Coleridge'ın söylediği üzere, akıl, en yüksek anlamıyla, "Evrensel ve zorunlu inanışların motor gücüdür ve kendiliğinden apaçık olan duyu üstü doğrulukların kaynağı ve tözüdür." Alanının sınırları, hep bakış açısına dayalı zihinsel zorunlulukça çizilir: Çünkü bir akıl doğrusu, deneysel veriler ya da anlama yetisinin kuralları ile ilkelerine uyarlandı mı zorunluluk koşullu-bağımlı; söz konusu aklın kaynağı ya da gelişimi oldu mu koşulsuz-bağımsız bir haldedir. Locke ve 18. yüzyıl filozoflarınca aklın yalnızca çıkarımcı anlama gücü, 19. yüzyıl filozoflarınca, 17. yüzyılda da olduğu gibi, sezgisel ya da kuramsal anla-

çıkarımlar; kimi zaman da neden ve özellikle de ereksel neden[2] olarak düşünülür. Fakat ben burada aklı tüm bunlardan ayrı bir anlamda, yani insanı, hayvanlardan ayırdığı ve onlardan üstün kıldığı kabul edilen bir insan yetisi olarak ele alacağım.[3]

2. Açıklandığı üzere,[5] genel bilgi,[4] kendi idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğunun algılanması ise ve dışımızdaki her şeyin[6] var oluşuna (her insanın kendi var oluşuna dayanarak kendi kendine var oluşunu[7] bilip kesin olarak tanıtlayabileceği bir Tanrının var oluşu[8] dışında) ilişkin bilgi, yalnızca duyularımız yoluyla ediniliyorsa, dış duyum ve içsel algıdan başka bir yetinin kullanımına ne gerek vardır? Akla ne gerek vardır?[9] Bilgi-

yış gücü olarak kullanımı, bu süreçte modern İngiliz felsefi düşünüşünün geçirdiği geniş ölçekli bir devrimin çarpıcı bir örneğidir.

2 Demek ki, bir kıvılcım kısmen şeylerdeki neden ya da bir barut patlamasının açıklamasıdır; görme, görme işlevindeki organizmamızın nedeni ya da ereksel nedenidir. Öyleyse, akıldan yalnızca bir insan yetisi olarak değil aynı zamanda şeylerin doğasında içkin ve yapıtaşı olarak da söz etmeliyiz. Bir uslamlamalar zincirindeki temel öncüller de, kesin sonucun gerekçesi olarak adlandırılırlar.

3 Akıl yürütme, insanın sırf duyusal ya da hayvansal etkinliklerinden farklı olarak, soyutlama yapmaya elverişlidir. Bak: 2. Kitap, 11. Bölüm, 10.

4 "Genel bilgi" Bir genel soyut önermenin doğruluğuna sezgisel güven.

5 Bak: 1. Bölüm, 2; 6. Bölüm.

6 Kendi varlığımıza ilişkin sezgisel bilgimiz (9. Bölüm, 3) ve kendi zihnimizin işlemlerinin iç duyumu ile edindiğimiz bilgi konusunda (2. Kitap, 1. Bölüm, 4) ne söylenmişti? Burada ise daha sonra "içsel" diye nitelendirilecek olan "algılama" kapsamına sokulur gibidir.

7 Tanrının varlığını tanıtlama gücü dış duyum ve içsel algıya ek olarak akıl yürütmeyi gerektirir.

8 Yine burada, Tanrıyı bizim dışımıza koyan bir Tanrı kavramı ile karşı karşıyayız.

9 11. Bölüme göre, dış duyum bize, organizmamız dışındaki şeylere ilişkin, duyu-algısı denilen eksikli bilgiyi kazandırır; ve iç duyumu da içeren içsel algı, bize kendi var oluşumuz ve Tanrının var oluşunun bir tanıtsal kanıtı beraberinde soyut idelerimizin bağıntılarına ilişkin bilgiyi verir. Ancak tanıtlama öncesinde çıkarım yetisini gerektirir ve matematik ile ahlak alanına giren soyut ide bağıntılarına ilişkin genel bilgimiz gibi kendi içinde akıl (yani akıl yürütme) gereğini gösterir. Bu bölüm, bizi dış duyumun sezilen verileri ve içsel algıdan duyularda belirsiz kalan noktaları zihinsel olarak kavrama girişimlerine konu olan evrensel (tümel) görünüm ve yasalara ilişkin daha eksiksiz kavramlara götüren çıkarsama

mizi genişletmek için de onayımızı ayarlamak için de akla çok gereksiniriz. Çünkü akıl, bilgi ile de sanı ile de ilgidir ve tüm düşünsel yetilerimiz için zorunlu ve onlara yardımcıdır; gerçekten de kavrayış ve çıkarsama yetilerimizin her ikisini de içerir. Birincisiyle keşifte bulunur; ötekiyle de ara ideleri,[10] zincirin her halkasındaki bağıntıyı bulup böylece iki ucu birleştirecek biçimde düzenler; bu şekilde sanki aranan doğruluğu ortaya çıkarır ki bu sonuç çıkarma (çıkarsama) dediğimiz ve çıkarımın her aşamasında ideler arasındaki bağıntının algılanması olan bir işlemdir: Bu yolla zihin ya tanıtlamada olduğu gibi iki ide arasındaki kesin uyum ya da uyumsuzluğu görüp bilgiye varır; ya da sanıda olduğu[11] gibi onaylama ya da onaylamama kararını belirleyecek olan olası bağıntılarını görür. Duyu ve sezgi çok az yol alır.[12] Bilgimizin en büyük bölümü, çıkarımlar ve ara idelere dayanır: ve bilgi yerine onaylamayla yetinmek ve önermelerin doğruluğundan emin olmadan onları doğru kabul etmek durumunda olduğumuzda, bunların olasılık dayanaklarını saptamamız, inceleyip karşılaştırmamız gerekir. İşte bu iki durumdan birinde kesinliği, diğerinde olasılığı saptamak için gerekli araçları bulup, onları doğru biçimde kullanan, akıl dediğimiz yetidir. Çünkü akıl, tüm ideler ya da kanıtların aralarındaki zorunlu ve kesin bağıntıyı algıladığı gibi onaylamayı düşündüğü[13] bir akıl yürütmenin her adımında da tüm ide ya da kanıtla-

edimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölümde Locke, çıkarsamayı zihnin, kesinliklerimizin sayısını artırmak ve yalnızca olası çözümler getirilebilen konularda onayın ne zaman ve neden akla dayandığını belirlemek adına, sezgisel ve duyusal etkinliğini tamamlayıcı bir eylemi olarak almaktadır.

10 "Ara ideler," yani orta terimler ve bir uslamlama ya da tasımda içerilen delil niteliğindeki ilkelerdir.

11 İlki, tanıtlanmış ve soyut bilgi; ikincisi de, olgusal çıkarımlar gibi.

12 Kendiliğinden apaçık ve dolaysız duyu alanımız dardır.

13 Locke için "Akıl / akıl yürütme," ister tanıtlama yoluyla bilgimizi artırmak ister akılcı olasılık kestirimleri ile inancımıza katkıda bulunmak için olsun, zihinsel görüş alanımızı dış ve iç algımızın dolaysız verilerinden öteye genişletmemize yarayan bir yetidir.

rın olası bağıntılarını algılar. Bu, tam anlamıyla akıl denebilecek yetinin en düşük düzeyidir. Çünkü zihnin bu olası bağıntıyı algılamadığı,[14] böyle bir bağıntının olup olmadığını sezemediği yerde, insanların görüşleri yargı ürünü ya da akıl vargısı değil amaçsız, yönelimsiz, başıboş dolaşan zihnin rastlantısal etkileri halindedirler.[15]

3. Öyleyse aklı şu dört derecede ele alabiliriz: İlk ve en yüksek derecesi, doğrulukların keşfi ve ortaya çıkarılması; ikincisi, bağıntıları ve güçlerinin açıkça ve kolayca algılanabilmesi için bunların bir düzen ve yöntem içine sokulması ve açık ve uygun bir sıraya dizilmesi; üçüncüsü, bağıntılarının algılanması, dördüncüsü de doğru bir sonuç çıkarımıdır. Bu değişik dereceler herhangi bir matematiksel tanıtlamada gözlemlenebilir; çünkü, tanıtlamayı başkası yaptığı sürece, her parçanın bağıntısını algılamak bir şey; sonucun her parçayla bağını algılamak başka bir şey; bir tanıtlamayı açık ve saydam olarak kendisi için yapmak daha başka bir şeydir. Tüm bunlardan farklı bir şey de, tanıtlamayı oluşturan ara ideleri ya da kanıtları önce bulmuş olmaktır.[16]

4. Akıl konusunda ele alınmasını istediğim bir şey daha var; bu da, tasımın, genellikle düşünüldüğü gibi, aklın en uygun aracı ve bu yetiyi kullanmanın en yararlı yolu[17] olup olmadığıdır. Bu noktada beni kuşkuya iten nedenler şunlardır:

---

14 Olası bağıntıyı kestirme yerine algılama, olası olan ve olmayanı belirlemenin yalnızca bir kestirim değil tek başına bir bilgi olduğunu düşündürebilir - ki olasılık olanı saptamanın akla uygunluk içerebilmesi için zaten bir kesinlik temeli gerektirir. Mutlak kesin olan hiçbir şey bizce algılanamasaydı olasılığa ulaşabilir miydik?

15 Kuruntu (hayal/düşlem) akla uygunluğun yerini almış olur.

16 Burada, açıklanan ilkelerin gereksinilen en düşük çıkarsama gücü ile başlayıp en yüksek çıkarsama gücü ile sonlanan derecelendirmenin tersi izlenmektedir.

17 Bu yetinin dört derecesinden biri ya da hepsinin kullanımı.

İlk olarak, tasımın, yukarıda sözü edilenlerden yalnızca birinde akla hizmet etmesidir; bu da, herhangi bir andaki kanıtsal bağıntıyı gösterip ileri gidememesidir.[18] Ancak zihin, gerçekten böyle bir bağıntının olduğu yerde onu tasımla olduğu kadar, belki de onsuz daha iyi algılayabildiğinden, tasımın bu noktada pek yararı olduğu söylenemez.

Kendi zihnimizin edimlerini gözlemleyecek olursak, düşüncelerimizi herhangi bir tasım kuralına[19] indirgemeden yalnızca kanıtın bağıntısını gözlemleyerek, en iyi ve en açık biçimde uslamladığımız ya da akıl yürüttüğümüzü görürüz. Bu yüzden de tasımın nasıl yapılacağını bilmeyen birçok insanın, son derece açık ve doğru uslamlama yaptığına tanık olabiliriz. Asya ve Amerika'nın birçok bölgesini inceleyen bir kimse, oradaki insanların, tasımı hiç işitmemiş oldukları ve herhangi bir kanıtı tasım formlarına[20] indirgeyemedikleri halde, kendisi kadar zekice uslamlama yaptıklarını görecektir: [[21] ve kendi kendine uslamlama yaparken de tasımlar oluşturan kimse yoktur inancındayım]. Aslında tasım, zaman zaman gösterişli sözlerin altında gizlenen ya da güzel bir cümle içinde kurnazca örtbas edi-

18 Yukarıda geçen uslamlama derecelerinden üçüncüsü.

19 Bu, genelde insanların, çıkarımsal bağlaçları her kullanım aşamasında bilinçli olarak tasımlama yaptıkları düşünülegeldiği biçiminde bir fikir uyandırmaktadır; oysa söylenen, insanların dolaylı olarak ve çoğunlukla bilinçsizce tasımlama yaptıklarıdır. Kendi zihnimizin uslamlama sırasındaki kendiliğinden işlemleri ile vardığı sonuçların tasımsal formlarda sunulmaya ve yine bu formlarla sözel tutarlılıklarının ölçülmesine elverişli olduklarının keşfi, çıkarımsal sonuçta saklı bulunan şeyin iç duyumsal çözümlemesine bağlıdır.

20 Tersine, insanlar, ancak kendiliklerinden geçerli ve geçersiz çıkarımlar yaptıktan sonra çıkarımın tasım içinde düzenlenebileceğini ve tasımın bir uslamlamalar zincirinin biçimsel bir birimi olduğunu iç duyum yoluyla kabul edebilirler.

21 4. Baskıda eklenmiştir. Elbette genellikle kendimizce yaptığımız uslamlamaların ancak mantıkçılarca sokulabileceği tasımların ayırdında değilizdir. Metafizik ve bilgi felsefesine yabancı iken yüksek ilkeleri ne kadar kullanabiliyorsak, mantıktan habersiz haldeyken de, o derece sonuçlar çıkarabiliriz.

len bir aldatmacayı[22] ortaya çıkarmak, zekâ ve güzel konuşma perdesi altındaki bir saçmalığı açığa çıkarıp çirkinliğini sergilemek için kullanılır. [[23] Ancak, yapay bir biçim içine sokulmuş böyle bir söylemin zayıflığı ya da sakatlığı, yalnızca kipler ve biçimleri enine boyuna incelemiş ve üç önermeyi, hangisinin doğru hangisinin yanlış sonuç vereceğini ve bunun dayanaklarını bilecek biçimde bir araya getirmenin birçok yolunu gözden geçirmiş olanlarca görülür. Tasımı, üç önermenin belli bir biçimde yan yana getirilmeleri ile kesinlikle doğru sonuç verip başka bir biçimde birleştirilmeleri ile kesinlikle doğru sonuç vermemelerinin nedenini anlayana dek incelemiş olanların, kabul edilen kipler ve biçimlerde yer alan öncüllerden çıkardıkları sonuca kesin olarak inanacaklarını kabul ediyorum. Oysa, bu biçimleri bu derece irdelememiş olanlar, salt tasımdan yola çıkarak sonucun öncüllerden kesin olarak edinildiğinden emin olmazlar; onlar, bunu, yalnızca öğreticilerine duydukları kapalı bir inanç ve bu kanıtlama biçimlerine güvenleri yüzünden kabul ederler ki bu da emin olma değil yalnızca inanmadır.[24] Eğer tüm insanlar arasında tasım yapanların sayısı yapmayanlara göre çok çok azsa; ve mantığı öğrenmiş olan bu az sayıdaki insanlar arasında da kabul edilmiş kipler ve biçimlere bürünmüş tasımların

22 Locke burada, aksi takdirde somut uslamlamalarımız sırasında saklı kalacak olan yanlışlıkları ortaya çıkarmada, tasımın dolaylı kullanımına evet diyor.

23 Burada ve sonraki paragrafta paranteze alman kısım, dördüncü baskıda, "Fakat zihin, bu kurallarla akıl yürütmek için eğitilmez; idelerinin tutarlılık ya da tutarsızlığını algılamaya yönelik doğal bir yetisi vardır ve böyle kafa karıştırıcı yinelemeler yapmaksızın idelerini doğru biçimde düzenleyebilir," cümlesinin yerine konmuştur. Bu metinde, tasımın asıl işlevine ilişkin bu yanlış betimlemede ısrar edilmektedir.

24 Çoğu kimse, matematiksel tanıtlamaların sonuçlarını da matematik uzmanlarının yetkesine dayanarak kabullenirler. Bu, soyut ve uygulamalı bir bilim olarak matematiği gözden düşürmez. Mantıkçının, soyut tasımsal formlar geliştirmesini sağlayan dolaylı bilimsel mantık tanıtlamalarına ilişkin benzer bir durum da, bu formların ya da bu formların mantıkçı tarafından yanlışlıkları bulmada kullanılmalarının aleyhinde değildir.

doğru sonuç vereceklerine, kesin olarak böyle olduklarını bilmeksizin, inanmaktan öte bir şey yapabilenlerin sayısı daha da azsa; tasım da, uslamlama ve bilginin tek uygun aracı olarak kabul edilecekse; buradan, Aristo'dan önce bir şeyi uslamlama yoluyla bilen tek kimsenin bulunmadığı ve tasımın bulunuşundan[25] beri bunu yapabilenlerin de on binde biri bile bulmadığı anlaşılır.

Ancak, Tanrı, insanları yalnızca iki ayaklı yaratıp da onları akılcı kılmayı Aristo'ya bırakmış olamaz; böyle olsa bile, tasım temellerini, üç önermenin altmış ayrı diziliş biçiminden ancak on dördünün sonucunun doğruluğundan emin olunabileceğini ve tasım sonuçlarının ötekilerde değil de yalnızca bu on dört diziliş biçiminde doğru olmasının nedenlerini görebilecek biçimde incelemiş olan az sayıda insan bulunacaktı. Tanrı, insanlara bundan daha cömert davranmıştır. İnsanlara, tasım yöntemlerini öğrenmeksizin uslamlayabilen bir zihin bağışlamıştır: Anlama yetisine bu kurallara göre uslamlama yapması öğretilmiş değildir: Zihinde idelerinin uyum ya da uyumsuzluklarını algılayıcıyı bir doğuştan yeti vardır ki, bununla, sıkıcı tekrarlara[26] gerek kalmadan idelerini düzenleyebilir. Bunları, eskiler arasında en büyük insanlardan ve geniş görüşleri, kavrama gücüne, düşünsel derinlik ve yargı gücüne pek azının erişebildiği insanlardan biri[27] olarak gördüğüm;

25 "Tasımların bulunuşu" İlk anlamıyla bulmak, yapay olarak kurmak, uydurmak ya da şekil vermek değil, keşfetmek, açığa çıkarmak, yani bir şeyi gizleyen örtüyü kaldırmaktır. Aristo, bir çıkarımlar zincirindeki her halkanın zorunlu olarak tasımsal formla açıklanabilir olduğunu keşfettiğine göre, tasımların bulucusudur. Fakat bu buluş ya da keşif tasımsal içermelerin bilincinde olunmadan çıkarsama işleminin yerine getirilmesini öngörür (öngerektirir). Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler*.

26 "Bu, tümüyle, modern kimyacıların ısı birimi konusundaki bulgularına ilişkin söylenenler ve ısının bir kaynatıcı kazan içindeki suya iletim işleminin sonucunda atmosfer basıncını yenecek esneklikte bir gazın ortaya çıktığının belirtilmesi üzerine birinin 'öyleyse, bu kimyacılardan önce kimse bir sıvıyı kaynatmamıştır ya da kaynatamamıştır' demesi kadar saçmadır" (Whately, *Mantık*, s: 6)

27 İlk çağ ve skolastizme karşı modern özgür düşünüş niteliğindeki tepkinin öncüsü olan Locke'tan çıkmıştır, bu sert dil; Aristo, "doğruluktan çok

içinde sonucun doğru çıkarsandığının gösterilebildiği bu kanıtlama biçimlerini bulmakla bile her şeyi yadsımaktan çekinmeyen insanlara karşı kullanabilecek büyük bir hizmet vermiş olan Aristo'yu gözden düşürmek için söylemiyorum. Ben zaten, tüm doğru uslamlamaların onun tasım biçimlerine[28] indirgenebileceğini kabul etmeye hazırım. Ancak, yine de, bu kanıtlama biçimlerinin, doğruluğu bulmak ve bilgiye giden yolda akıllarını en iyi biçimde kullanmak isteyen insanları doğruluğa götürecek tek ve en iyi yol olmadığını[29] söylememin doğru olduğunu ve bunun Aristo'yu küçültücü bir söylem olmadığını dünüyorum. Aristo'nun kendisi de kimi biçimlerin güvenilir, kimilerinin yanlış sonuç verici olduğunu, biçimlerin kendilerine bakarak değil de bilginin asıl yolu olan ideler arasındaki görülür uyumdan yararlanarak bulmuştur.] Bir köylü kadına rüzgârın güneybatıdan estiğini, havanın bulutlandığını ve yağmurun gelmek üzere olduğunu söyleyin, böyle bir havada hele de ateşi varken, incecik bir giysiyle dışarı çıkmasının güvenli olmadığını hemen anlayacaktır: O tüm bunların, yani güneybatı rüzgârı, bulutlar,

şöhret tutkusu olan ve yararlı değil de felsefeciler prensi olarak övülmeyi istemiş biri gibi görünmektedir; öyle ki filozof yönü mü sofist yönü mü baskın, belli değil," diye anlatan Reid ile karşılaştırıldığında bile Locke daha katı görünmektedir. (Bak: *Aristo Mantığının Kısaca Anlatımı*, Reid, Bölüm: 1, 1).

28 Bak: 3. kitap, 10. Bölüm, 11-13 Kısımlar ve notlar. Her doğru uslamlamanın tasımsal formda sergilenebilirliğini ve yanlışlıkların böylece etkin biçimde ortaya konabilirliğini kabul ederken Locke, aynı zamanda tanıtlamanın yerine getirdiği en önemli zihinsel hizmeti de onaylamış oluyor.

29 Uslamlamalarımızın, tasımsal formlarla olduğu gibi sözel tutarlılığını sınamak, sonuçlarının edimsel doğruluğunu sınamak anlamına gelmez. Tasım, yalnızca biçimsel anlayış mantığıdır. Öncülleri ve kuramsal akıl ilkeleri ile en yüksek ideleri içeren (metafizik diye adlandırılan) eleştirel mantık, görünürde, "bilgiye ulaşmada akıllarını en iyi biçimde kullanmaya ve doğruluğu bulmaya istekli insanları doğruluğa götüren felsefi yöntemdir." Bunda somut uslamlamalarımızın tasımsal halinde sergilenmesi, ancak dolaylı bir katkıda bulunabilir. Uslamlamalarımızın içeriklerinin bu yolla tam olarak ayırdına varabildiğimiz zaman, onların sözel tutarsızlıkları yanında geçersiz öncüllerini görmeye daha yatkın olabiliriz.

yağmur, ıslanma, soğuk alma, hastalanma, ölüm tehlikesinin olası bağıntısını, zihni yavaşlatan ve karıştıran yapay ve sıkıcı tasımlar zinciriyle birbirlerine bağlamadan, açıkça görür ve bir parçadan diğerine onlarsız daha çabuk ve kolay geçer: Eğer bu uslamlama, kip ve biçimler[30] içinde sunulsaydı, bu kadın, tüm bunların, kendi doğal halleri içinde algıladığı olasılığı tümüyle gözden kaçırırdı. Çünkü bu çoklukla idelerin bağıntısını karıştırır ve sanırım herkes, matematiksel tanıtlamalarda bilginin tasım kullanılmadığı zaman daha çabuk ve kolay edinildiğini, bilir.

[31] Çıkarım yapmak akılsal yetinin önemli bir edimi görülür ve doğru olarak yapıldığında da gerçekten öyledir: Ancak bilgisini genişletmeye ya da önceden edindiği duygu ve düşünceleri tercihe eğilimli bir zihin, çıkarımlar yapmaya fazlaca heveslidir; dolayısıyla, idelerin bağıntısını algılamadan uçları birleştirmede aceleci davranır.

Çıkarım yapmak, doğru olduğu kabul edilen bir önermeden başka bir önermenin doğruluğuna varmak, yani çıkarsanmış önermenin iki idesi arasındaki bağıntıyı görmek ya da varsaymaktır. Örneğin, "insanlar öbür dünyada cezalandırılacaklardır" önermesi kabul edilmiş ve "İnsanlar kendi kendilerine karar verebilirler" önermesi bundan çıkarsanacak olsun. Burada sorun, zihnin bu çıkarımı doğru yapmış olup olmadığıdır; eğer zihin,

30 Tanıtsal değil olası ya da deneysel çıkarıma getirilen bu örnek, doğruluğun deneye dayalı soruşturması sırasında, örneğin J.S. Mill'in *Mantık*, 2. Kitap 3. Bölüm'de izlediği, tümevarımsal ya da karşılaştırmalı çıkarımlarla bağıntısını içerir biçimde, tasımın işlevine yönelik bir araştırmaya sevk eder.

31 Paranteze alınan dokuz paragrafta geçenler, dördüncü baskıda şu sözlerin yerini almıştır: "İkinci olarak, eksik olan önermenin yerini doldurup açık olarak göz önüne koymak yoluyla olağan söylem tarzı içinde yararlanılan bir kanıtın gücü ya da yanlışlığını göstermek açısından işe yarasa da, tasım, bu yapay söylem biçiminde bolca yer alan bulanık, çift anlamlı ve yanıltıcı terimlerle zihni fazlaca karıştırır: Çünkü, tasım açık/hilesiz araştırmalarla doğruluğun keşfi ve doğrulanmasından çok tartışmada zafer kazanmak için kullanılmaktadır.

ilerlerken ara ideler bulup aralarındaki bağıntıyı dikkate alarak onları uygun bir düzene sokmuşsa, akla uygun yol almış ve doğru çıkarım yapmış demektir; eğer böyle ilerlememişse, olmasını ya da kabul edilmesini istediği gibi sağlam ve doğru bir akıl çıkarımı yapmamış demektir. Fakat her ikisinde de bu ideleri keşfetmiş ya da aralarındaki bağıntıyı göstermiş olan tasım değildir; çünkü, tasımda akla uygun biçimde kullanılmaları için öncelikle bu idelerin bulunması ve aralarındaki bağıntının her yerde algılanması gerekir: Yeter ki bir idenin, başka iki ide ile bağıntısı dikkate alınmadan, bir tasım için yeterli olacağı bir sonucu kanıtlamada, rasgele orta terim yerine geçebileceği söylenmesin. Bunu kimse söylemeyecektir; çünkü ara idenin uçlarla algılanmış uyumuna bakılarak uçların uyumlu olduğu sonucuna varılır; ve bu yüzden her ara ide, bütün bir zincir halinde aralarına sokulduğu iki ide ile görülür bir bağıntı içermelidir, yoksa onunla sonuç çıkarılamaz ya da çıkarım yapılamaz: Çünkü zincirin bir halkasının ayrık bir bağıntısız olduğu durumda tüm direnç kaybedilmiş olur ve dolayısıyla onun akla uygunluğunu gösteren şey varılan sonuç ya da önermeye götüren ara idelerin görülmüş olması değil de nedir? Örneğin, "insanlar cezalandırılacak"; "Cezayı veren Tanrı"; "haklı ceza"; "Cezalandırılmış suçlu"; "Başka türlü davranabilirdi"; "Özgürlük"; "Özbelirlenim (Özgür karar)" sıralanımıyla, görünür biçimde birbirine bağlanmış ideler zinciriyle, yani, her bir ara idenin aralarında yer aldığı iki ideyle de uyumu yoluyla "insanlar" ve "özgür karar" ideleri bağlanmıştır; yani "İnsanlar öbür dünyada cezalandırılacaklar" önermesinden "insanlar kendi kararlarını kendileri verebilirler" önermesi çıkarılmış ya da çıkarsanmıştır. Çünkü zihin, burada, *"insanların öbür dünyada cezalandırılması"* ile *"cezalandıran Tanrı"*; *"cezalandıran Tanrı"* ile *"cezanın haklılığı"*; *"cezanın haklılığı"* ile *"suç"*; *"suç"* ile *"başka türlü davranma gücü"*; *"başka türlü davranma gücü"* ile *"özgürlük"*;

"özgürlük" ile *"özgür karar"* arasındaki bağıntıyı görmekle *"insanlar"* ve *"özgür karar"* arasındaki bağıntıyı da görmüş oluyor.

Peki, uçlar arasındaki bu bağıntı, bu yalın ve doğal düzenlemede mi yoksa beş altı tasım yığını içinde karışık yinelemeler sırasında mı daha açıkça görülebilir acaba! Bu idelerin, birçok tasıma sokulup sonra da yerleri değiştirilip yinelendikleri ve daha uzun yapay biçimler içinde aktarıldıklarında, herkesin, bir tasımlar zincirine sokulmadan da kolayca anlayabildiği doğal ve açık aynı zamanda kısa bir sıralanıma göre, daha az karmakarışık olacakları ve daha fazla görülür olacakları söylenene dek buna yığın demem hoşgörülmelidir. Çünkü bağıntılı idelerin doğal sıralanımı, tasımların sırasını belirlemelidir ve bir insan mantığa uygun olarak[32] bir tasımda kullanmadan önce her ara idenin bağladığı idelerle bağıntısını görmelidir. Tüm bu tasımlar yapıldığında, mantıkçı olanlar da olmayanlar da uslamlamanın gücünü, yani uçların bağıntısını, daha iyi görmeyeceklerdir. [[33] Çünkü bu konunun uzmanı olmayanlar doğru tasım biçimleri ve bunların nedenlerini bilmediklerinden doğru olarak ve güvenilir kipler ve biçimlerde yapılıp yapılmadıklarını da bilemezler; dolayısıyla tasım biçimlerinden hiçbir yarar görmezler; ancak zihnin idelerin kendi bağıntısını kestirebildiği doğal düzen, bu tasım biçimleri yüzünden bozulduğundan, zihin, onlarsız olduğundan çok daha belirsizleştirir çıkarımı.] Mantıkçıların kendileri de, her ara idenin aralarında bulunduğu idelerle olan (çıka-

32 Yani, tasımsal formda çıkarımlarımızın sergilenmesi ile doğrudan bilgisini edinemeyeceğimiz, şeylerin doğasında saklı bulunan mantığa dayanarak. Fakat tasım, kesin bilgi ve olasılığın belirlenmesini sağlayıcı yetilerin kullanımı halinde, biçimlendirdiği uslamlamada saklı bulunan önermeleri zihne açık olarak sunmak yoluyla dolaylı olarak, şeylerin doğasında gizli mantığı sergileyebilir. Chillingworth, tartışma meraklısı bir muhalife şöyle diyor: "Yalvarırım, yeniden yazdığınızda, tasımsız hiçbir şey yazmama iyiliğinde bulunun. Çünkü, sizin entimemlerinizin (eksik önermeli tasımlar) parçalarını bağlayacak örtük önermeleri bulmak hâlâ son derece zor geliyor bana."

33 Bu cümle, asıl metinde de Locke tarafından paranteze alınmıştır.

rının gücünü belirleyen) bağıntısını, tasım yapılmadan önce de sonraki kadar görür, yoksa hiç görmez. Çünkü bir tasım, dolaysız yan yana konmuş iki idenin bağıntısını göstermez ya da güçlendirmez;[34] ancak, onlarda görünen bağıntı yoluyla uçlar arasındaki bağıntıyı gösterir. Fakat uçlardan biri ya da ötekiyle ara idenin bağıntısını hiçbir tasım göstermez ya da gösteremez. Zihin, ideleri, bu yan yana dizilim içindeki konumlarıyla algılar ya da algılayabilir; aldığı tasımsal biçimin zihne herhangi bir yardımı yoktur: Öyleyse, ara ide, her iki tarafında doğrudan kendine bağlanan idelerle uyuşuyorsa, iki uzak ide, ya da "uçlar" diye adlandırılan ideler, kesinlikle uyumludur;[35] ve dolayısıyla bağlanan idelerden her birinin bağıntısı, bağlayıcı tasımdan önce de sonrası kadar iyi görülür, yoksa tasımı yapan kimse, bu bağıntıyı asla göremezdi. Bu, yalnızca, zihnin, bu ideleri yan yana, bir arada algılayıcı yetisi ya da gözü ile görülebilir: Bu tasımda küçük ya da büyük önerme olarak yer alsın ya da almasın, idelerin bir araya getirdikleri her önermede algılanışları aynıdır.

Öyleyse tasım neye yarar? Bunların, asıl olarak, insanların, açıkça uyuşan ideler arasındaki uyumu çekinmeden yadsımalarına göz yumulan Skolastikte kullanıldıklarını söyleyebilirim; ya da Skolastiğin dışında da kendilerine bile uyumlu gelen ideler arasındaki uyumu, hiç çekinmeden yadsımayı onlardan öğrenmiş olanlar da vardır. Fakat içtenlikle doğrunun peşine düşen ve onu bulmaktan başka bir amacı olmayan bir araştırmacı için çıkarımı kabule zorlayacak böyle bir biçim gereksizdir: Çıkarı-

34 Söz konusu olan doğal bağıntıdır.

35 Tasım, öncüllerin doğru olduğu varsayımına bağlı olduklarından sonuçlarını yalnızca varsayımsal doğru olarak bırakır. Tasımsal mantık formları ile yalnızca sözel tutarlılığın ölçütlerini sağlar; fakat düzenlediği sonuçlarla, kesin bilgi ya da olasılık güvencesi vermez. Doğruluğun öngördüğü öztutarlılık içeren çıkarımlarda ancak sözel öz-tutarlılık yanıltıcı olabilir. Locke, doğal olarak, bundan daha fazlasını başaramayan bir çıkarım aracına tahammül edemiyor.

mın doğruluğu ve akla uygunluğu, idelerin yalın ve açık bir düzen içinde sıralanımıyla daha iyi görülür; işte bu yüzden, insanlar, kendi doğruluk arayışlarında kendilerini inandırmak [36 ya da bilgilenmek isteyenleri daha da bilgilendirmek] için tasımlara hiç başvurmazlar. Çünkü, insanların düşüncelerini tasım biçimlerine dökmeden önce, uyumlarını göstermek üzere; ara ide ile aralarına sokulmuş olduğu iki ide arasındaki bağıntıyı görmeleri gerekir ki, bunun üzerine çıkarımın iyi ya da kötü olduğunu anlarlar; bu açıdan tasım çok yavaştır. Önceki örnekten yararlanarak, adalet idesini insanların cezalandırılması ve cezalandırılanın suçu arasında bir ara ide olarak ele alan zihin (ki böyle düşünmezse onu bir orta terim olarak kullanamaz) çıkarımın gücü ve sağlamlığını tasım biçiminde sunulduğundaki kadar açıkça görmez mi acaba? Bunu çok açık ve kolay bir örnekle gösterelim: Zihnin, insan ve canlılar arasındaki bağıntıyı göstermek üzere, "hayvan"ı ara ide ya da orta terim olarak kullandığını düşünelim: Zihnin, bu bağıntıyı, bağlayıcı idenin ortadaki konumuna bakarak, "İnsan - Hayvan - Canlılar" diziliminde "Hayvan - Canlılar - İnsan - Hayvan" biçiminde idelerin hayvan aracılığıyla insan ve canlılar arasındaki bağıntıyı göstermek üzere bir araya getirildiği bir tasımda olduğundan daha çabuk ve açık olarak görüp görmediğidir, sormak istediğim.

Aslında tasımın, doğruya düşkün insanlarca bile, çoklukla fazla süslü, nükteli ya da anlaşılması zor söylemlerin altında gizlenen yanlışları göstermek için kullanılmasının zorunlu olduğu düşünülmektedir. İçtenlikle doğruyu amaç edinmiş insanların kimi zaman böylesi söylemlerle aldatılmalarının, kimi hoş mecazi betimlemelerin etkisi altında çıkarımın dayandığı doğru ideleri görmek istememeleri ya da kolayca algılayamamalarına bağlı olduğunu dikkat alırsak, bu yanlışlık ortaya çıkar. Böyle

36 Ölümünden sonraki basımlarda eklenmiştir.

insanlara, böyle bir uslamlamanın zayıflığını göstermek için, çıkarımın bağlı olduğu idelerle karışmış olarak bir bağıntı varmış gibi gösteren ya da en azından böyle bir bağıntının olmadığını görmeyi engelleyen fazladan ideleri çıkarıp atmak ve ardından uslamlama gücünün dayandığı yalın ideleri, zihnin onlara bakarak sahip oldukları bağıntıyı görüp böylece herhangi bir tasıma gerek kalmadan çıkarımı değerlendirebileceği bir düzene sokmak yeterlidir. Böylesi boş söylemlerdeki tutarsızlığı saptamanın, tümüyle tasımsal bir forma bağlı olduğu durumlarda genellikle, kip ve biçimin kullanılır olduğunu kabul ediyorum; ben de daha ciddi bir inceleme sonunda, ara ideleri doğru sıralarına koymakla uslamlamanın tutarsızlığını tasımda olduğundan daha iyi göreceğimizi anlamadan önce,[37] böyle düşünüyordum; bu da, zincirin her halkasını, kendi uygun konumunda zihne doğrudan sunmakla bağıntısının en iyi biçimde görüleceği yanında tasımın tutarsızlığını yalnızca kip ve biçimi tam anlamıyla kavrayan ve bu tasım biçimlerinin mantığını anlayan (on binde bir bile değildir) insanlara gösterebilmesinden ileri gelmektedir. Halbuki, çıkarımın üzerine kurulu olduğu idelerin uygun ve düzenli biçimde yerleştirilmesi, mantıkçı olsun ya da olmasın, terimleri anlayan ve idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu algılama yetisi olan (ki onsuz tasımla ya da tasımsız söylemin sağlamlığı ya da zayıflığı, tutarlılığı ya da tutarsızlığını algılaya-

37 Locke tasımın işlevi ve düşünsel alandaki yararı konusunda kararsız kalıyor. *Hıristiyanlığın Akla Uygunluğu Üzerine İkinci Savunu*'da (bu kısım Deneme'ye sokulmadan iki - üç yıl önce, 1697'de yayınlanmıştır) tasımı "doğru tartışmanın mihenk taşı" olarak nitelendiriyor ve karşıtının tutarsızlığını bu yolla kanıtlamaya girişiyor. "Eğer Bay Edwards kendi önermelerinin bir form içinde yazılarak sınanabilecek kanıtlar bulup onları yayınlayacak olursa, yanılmış olduğumu kabul ederim. Dahası, o ya da bir başkası Bay Edwards'ın *'Maskesiz Socianism'* adlı yapıtının 112. sayfasında tasım sınavına (doğru tartışmanın gerçek mihenk taşına) dayanacak on kanıt bulabilirse, bu incelemenin, Bay Edwards'ın yaptığı tüm yorumları hak ettiğini kabul edeceğim." Bu, tasımsal formu, kazanmak için tartışan kimseleri asıl konuya getirme aracı olarak kullanmaktır. Bak: Locke, *Eğitim Üzerine Düşünceler*, 188, 189. Kısım.

maz) herkesin, uslamlamadaki bağıntısızlığı ve çıkarımın saçmalığını görmesini sağlar.

Tasımdan anlamayan, ancak ilk duyuşta uzun, yapay ve aldatıcı bir söylemin, tasımda uzmanlaşmış olanların ayırdına varmadığı, zayıflık ve inanılmazlığını algılayabilen birini tanımıştım; böyle insanlar tanımayan okuyucum pek yoktur sanıyorum. Böyle olmasaydı, prenslerin kurullarındaki görüşmeler ve meclislerin ele aldığı konuların kötü idare edilme tehlikesi söz konusu olurdu; çünkü onlara bel bağlayan ve genelde onlar üzerinde büyük etkisi olan insanlar, her zaman tasım formlarını çok iyi bilmek ve kip ve biçimde uzman olmak gibi bir şansa sahip olmayabilirler. Tasım, yapay söylemlerin yanıltıcılığını bulmanın en kesin ve biricik yolu olsaydı, insanlar, hatta tahtları ve taçlarını ilgilendiren konularda prensler, önemli tartışmalarda tasım kullanmayı reddedecek ya da önemli konuları tasımla çözümlemeyi çok saçma bulacak derecede yanlışlık ve yanılgı düşkünü olmazlardı sanırım. Vakit geçirmek için tartışmayan, tartışmaların sonucuna göre hareket eden ve yanlışlarını can ve mallarıyla ödeyen yetenekli ve zeki insanların, açıkça gösterilen şeyleri görmekten sakınmayanlarca doğruluk ve yanlışlığın Skolastik formlar olmadan da görülebileceği durumda doğruluk ya da yanlışlığı keşfetmede bu formların yararsız olduğunu saptamış olmaları benim için açık bir kanıttır.[38]

İkinci olarak, tasımın, doğruluğun keşfi için tek uygun uslamlama aracı olup olmadığı konusunda beni kuşkuya iten diğer bir neden de, yanlışlığın ortaya çıkarılmasında kip ve biçimin ne kadar yararlı olduğu iddia edilirse edilsin, bu *Skolastik söylem formlarının, daha açık uslamlama yollarına göre yanlışlığa daha az yatkın olmayışıdır.* Bu konuda bu yapay uslamlama

38 Sanki tasım, sözel olarak tutarlı ve inandırıcı her çıkarım biçiminde içerilenin bilinçsiz analizi değil de bir yapay uslamlama yöntemi olarak verilmiştir.

yöntemlerinin, anlama yetisini bilgilendirmek ve aydınlatmaktan çok zihni karıştırmaya ve şaşırtmaya yaradığına hep tanık olmuş ortak gözleme dayanıyorum. İnsanlar, bundan dolayıdır ki, bu skolastik yöntemle sindirilmiş ve susturulmuş olduklarında bile kazanan tarafa pek seyrek geçer ya da inanırlar: Belki karşı tarafın daha usta bir tartışmacı olduğunu kabul ederler, fakat yine de kendi düşüncelerinin doğruluğuna inanırlar ve yenik de düşseler taşıdıkları düşüncelerden caymazlar. Eğer bu uslamlama yöntemi, aydınlatıcı ve inandırıcı olsaydı ve insanlara doğrunun nerede olduğunu gösterseydi,[39] böyle yapmazlardı. Dolayısıyla tasım yansız araştırmalarla doğrunun keşfi ya da pekiştirilmesinden çok tartışmada kazanmaya yarayan bir yöntem olarak düşünülegelmiştir. Yanlışların, tasımda saklanabildiği[40] yadsınamayacak kadar kesinse de onların bulunup çıkarılması için tasımdan başka bir şeye gerek vardır.[41]

Kimi insanların yararlı görmeye alışmış oldukları bir şey kabul edilmediğinde, tümüyle yadsıdığımdan yakındıklarını gördüm; bu nedenle, böylesi haksız ve zeminsiz suçlamalarla karşılaşmamak için, bu insanlara, anlama yetisine bilgi edinme yolunda yardımcı olacak şeyleri göz ardı etmediğimi belirtiyorum. Eğer insanlar tasımlarda uzmanlaşmış ve tasımlara alışkın olup doğruluğun keşfinde bunların akıllarına yardımcı oldukla-

39 Söylendiği üzere tasım, yalnızca dolaylı olarak güvence verebilir; çünkü, tasımın formlarına ilişkin bir bilgi, başka bilginin eksikliğini gidermez ve yalnızca zaten bildiğimiz ya da bildiğimizi sandığımız şeyi düzenlemede yardımcı olabilir bize.

40 Yani, mantıkçıların *maddesel* (materyal) dedikleri, (Hegelci anlayış ve kullanım dışında) soyut özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri kadar sonuçları zorunlu iken öncülleri ilintisiz ya da yersiz olan yanıltmacalar.

41 Tasım konusunda Bacon'un, geçerli mantığın doğruluğu aramaya yardımcı olmak yerine yanlışlığı pekiştirmeye yaradığını iddia ettiği ve tasımın doğanın inceliklerini yakalayamadığından, bilimin en yüksek önermelerine uygun düşmediği, orta derecedeki önermelere uyarlanmasının da boşuna olacağından, yani onayı sonuca yöneltirken konunun tümüne hâkim olmadığından yakındığı *Novum Organum*, I, 11-14'e bakınız. Bacon *"Assensum itaque constringit, non res"* diyor.

rını görseler, sanırım kullanmak zorunda kalırlar. Bütün arzum bu formlara hak ettiğinden fazla önem vermemeleri ve insanların bu formlar olmaksızın uslamlama yetilerinden hiç ya da pek yarar görmediklerini düşünmemeleridir. Kimi gözler, gözlükler olmadan nesneleri açık ve seçik göremezler; fakat bu, gözlük kullananların hiç kimsenin gözlüksüz açıkça görmeyeceğini söylemelerine gerekçe değildir. Böyle söyleyenler olursa, (belki minnet duydukları) bilim dalı adına doğayı fazlaca küçümsedikleri düşünülür ancak. Akıl, güçlü ve gelişmiş olduğu noktada kendi kavrayış gücü sayesinde, tasım olmadan da[42] daha çabuk ve açık görür genelde. Bu gözlüklerin kullanımı kendileri olmaksızın uslamlamadaki mantıklı ya da mantıksız noktaların görülmesini engelleyecek denli aklın gözünü kör etmişse, onların kullanımına karşı çıkma akılsızlığında bulunmam. Her insan kendi gözüne en uygun olanı bilir; ancak buna dayanarak, kendisinin gerekli bulduğu yolların aynına başvurmayanların hepsinin, karanlıkta kaldığı sonucuna varmamalıdır.]

5. Fakat bilgide, yeri ne olursa olsun tasımın olasılıktaki yerinin çok daha az ya da hiç olmadığını söylememin, doğru olacağını sanıyorum. Çünkü olasılık alanında onaylama, iki taraftaki tüm koşullarla birlikte bütün kanıtların tam tartımından sonra belirecek üstünlüğe göre saptandığından, bu noktada, zihne yardımcı olmak açısından, tasımdan daha yersiz bir şey yoktur; tasım kolayca kazandığı tek olasılık ya da tek önemli kanıtı, irdelenen şeyden zihni tümüyle uzaklaştırana dek kullanır; ve uzaktaki bir engele doğru iterek, zihni orada sıkıştırır ve zihin, her şey birden düşünüldüğünde en büyük olasılığın ne tarafta olduğunu görebilmesi için gerekli yardımları alamayacak

42 Locke, uslamlamalarımızdaki öncüllerin doğruluğunu görmenin onların tasımlama yoluyla ilerletilemeyeceği ancak bu tasımsal analizlerin çekişmeyi seven bir muhalifin foyasını meydana çıkarıp çekişmeyi kısa kesmesini sağlayabileceği görüşünde *gibidir*.

biçimde, kendisine özgürlük tanımayan tasımlar zincirine dolanmış, kelepçelenmiş gibi kalır.[43]

6. Fakat, bırakalım tasım insanları yanılgıları ve yanlışları konusunda ikna etmeye yardımcı olsun: (tasımın zoruyla düşüncesinden caydırılan birini görmek isterdim doğrusu) ancak tasım, aklımızın en yüksek yetkinliği değilse de kesinlikle en güç ve en çok yardımına gereksindiğimiz *"kanıtları bulma ve yeni keşifler yapma"*[44] yeteneğinden yoksundur. Tasım kuralları, birbirine uzak idelerin[45] bağıntısını gösterebilecek ara ideleri, zihne sağlamaya yaramaz. Bu uslamlama yolu, yalnızca elimizdeki eski kanıtları düzenleme ve sıralama sanatıdır; yeni kanıtlar bulmaz. Euclid'in ilk kitabındaki kırk yedinci önerme, çok doğrudur; ancak bunun bulunmasında genel mantık kurallarının payı yoktur diye düşünüyorum. Bir insan önce bilir; sonra tasımsal olarak kanıtlama yapabilir. Öyleyse tasım, bilgiden sonra gelir ki buna göre bir insan tasıma hiç gereksinmez ya da çok az gereksinir.[46] Asıl olarak, uzak idelerin bağıntısını gösteren idelerin bulunması sayesinde bilgi hazinemiz genişler ve yararlı sanatlar ve

43 Bu demektir ki, tanıtlamaya açık konularla ilgili uslamlamaları düzenleme amacına hizmet edebiliyorsa da tasım, tümevarımsal, karşılaştırmalı ya da deneysel çıkarımlara uyarlandığında bırakın yararını, zarar bile verebilir. Çünkü bu çıkarımlar, bir insan anlama yetisi için olumsal ve de insanın olasılıkların tartımı ile belirlemek zorunda olduğu olgularla ilgilidirler. Bu tartım, bireysel yargılara göre ve maddesel ya da tinsel kategorilerin mi ağır bastığına dayalı olarak değişir.

44 Kısaca, deneysel kanıt mantığı ya da tahmini tümevarım değil bir tutarlılık mantığı kurar. Gözlerimizi açtığımız gerçek evrene ilişkin ilk bilgisizliğimiz üzerine katkıları sırasındaki keşif yeteneği taşıyan bir araç değil eleştirel anlama yetisinde bir araçtır.

45 Bu kurallar bize somut çıkarımlarımız için uygun orta terimler sağlayacak diye kesin bir şey yoktur. Bunları sağlasalardı, tasımsal bilim, kendine yönelik zihinsel araştırmaların dışındakilerin hepsini geçersiz bırakırdı.

46 Daha doğrusu, dolaylı bildirim yoluyla kronolojik değilse de mantıksal olarak tüm diğer bilgilerden önce gelir; çünkü hiçbir bilgi kendisiyle çelişemez. Diğer yandan, bir uslamlamalar toplamı, sözsel olarak tutarlılık içerebilir ve gerçek bilgi olmasa da tasımsal sınavı geçebilir. Yalnızca tasımla geçerli kılınan sonuçlar, yalnızca varsayımsal olarak doğrudurlar.

bilimler ilerler.[47] Tasım olsa olsa sahip olduğumuz[48] azıcık bilgiyi hiçbir katkıda bulunmadan koruma sanatıdır. Bir insan aklını hep böyle kullanırsa, yeraltından çıkardığı demir madenini kılıçlara dönüştürüp hizmetkârlarınca dövüşmek ve başkalarını öldürmek üzere kullanmaları için bunları dağıtan birinden farklı olmayacaktır. İspanya Kralı halkının ellerini ve demir madenini böyle kullanmış olsaydı, Amerika'nın bu kadar zamandır yeraltında saklı kalan hazinesinin çok azını yer yüzeyine çıkarabilirdi. Aklını, bütünüyle tasımlar savurmaya yönelten biri de, doğanın en gizli köşelerinde saklı bulunan bilgi yığınından çok azını keşfedebilir; doğanın bu gizli yerlerine yolu açacak ve insanlığın ortak bilgi hazinesine[49] katkıda bulunacak olan katı kip ve biçim kuralları ile skolastik ilerlemeden çok (önceden söylendiği üzere) doğal yalın akıldır.

7. Bununla birlikte, bu en yararlı işlevinde aklımıza yardımı bulunacak yollar olduğundan şüphe duyamam. Benim bunu söylememde bilge Hooker'ın[50] etkisi olmuştur. Kendisi (Ecc. Pol. I, 1/6) de şöyle demektedir: "Bu noktada gerçek sanat ve bilimin doğru yardımcıları bir araya getirilebilseydi (ki bir bilgi çağı adını taşıyan yollardır bunlar) yargı olgunluğu bakımından bu konuda deneyimli insanlarla günümüz insanları arasındaki fark, günümüz insanları ile bilgisiz insanlar arasındaki kadar olurdu kuşkusuz."[51] Bu büyük düşünce adamının sözünü ettiği doğru yardımlardan herhangi birini bulduğum ya da keşfettiğim iddiasında değilim; açıktır ki, Hooker'ın döneminde de bilinen

47 Burada, olabilirse, gerçek dünyaca duyulara ve düşüncelere sunulan ideler ya da görünüşlere ilişkin yorumlarımızı düzenlemede bir ilkeler mantığı gereksinilir.

48 Ya da sahip olduğumuzu kabul ettiğimiz...

49 Tasım, somut uslamlamaların formunu oluşturma analitiğidir (çözümselidir); zihinsel ya da deneysel sentezler aleti değildir.

50 Hooker, Locke'un bir otorite olarak zaman zaman başvurduğu, en beğendiği yazarlardan biridir.

51 Bacon da, kendi yönteminin kabulü ile doğacak farksızlaştırıcı sonuçlar üzerinde durmaktadır.

şimdiki tasım ve mantık, onun kastettiği akıl yardımcıları arasında yer alamaz.[52] Benim için belki sapa ancak bana göre kesinlikle yeni ve dokunulmamış bir söylem yoluyla, korkarım körü körüne başkalarının kural ve buyruklarına[53] bağlananlarca bulunamayacak olan o doğru akıl yollarını,[54] insanların kendi düşünceleri ile arayıp yeni keşifler peşine düşmelerine fırsat tanımış olmak yeterlidir. Çünkü çiğnenmiş yollar düşünceleri taklitten öteye geçmeyen (gözlemci bir Romalı'nın deyişiyle) bir sığır sürüsü yaratır, non quo eundum est, sed quo itur. Yine de çağımızın, düşüncelerini bu konuda yoğunlaştırdıklarında bilginin ilerlemesi yolunda yeni ve keşfedilmemiş ufuklar olabilecek sağlam yargılı ve engin kavrayışta insanlarla donandığını söyleyebilirim.

8. Burada genel olarak tasımdan ve onun uslamlamamız ile bilgimizin gelişimindeki yerinden söz etme fırsatı bulmuşken, bu konuyu bırakmadan önce, tasım kurallarındaki belirgin bir yanlışlığa, yani içinde en az bir genel önerme bulunmayan bir tasımsal uslamlamanın doğru ve inandırıcı olmayacağı kuralına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Sanki biz, tikeller üzerine uslamlama yapamaz ve bilgi edinemeyiz; oysa aslında konu iyice düşünüldüğünde, bütün uslama ve bilgilerimizin doğrudan nes-

52 Aristo mantığı.

53 "Birkaç kitabın, önyargıyı düzeltmek - yerleşik yanılgıları çürütmek - haklı bir düşünce tarzı yaymak - korkusuz bir araştırma ruhunu uyandırmak - ve bu ruhu doğanın insanın anlama yetisine getirdiği sınırlar içinde tutmak açısından daha fazla katkısı olmuştur. Çoğu bilgi alanında, genel düşünüş alışkanlıklarının düzeltilmesi, elle tutulur ve yüzeysel gözlemlerle değerlendirebilir bir doğası olmasa da yeni doğruların keşfi kadar önemli bir nesnedir. Keşif ya da bulgu diye adlandırılabilecek bir elverişlilikte olmayan zihinsel ve ahlaksal dünyada, zihinsel alışkanlıkların düzeltilmesi, büyük olasılıkla bilime yapılabilecek en büyük hizmettir. Bu bağlamda, Locke'un değeri eşsizdir. Locke çok az keşif yapmışsa, Socrates hiç yapmamıştır. Ancak her ikisi de en parlak keşiflerde bulunan yazarlara göre anlama yetisinin gelişimi için daha fazlasını yapmışlardır." (*Locke'un Denemesi Üzerine,* Sir James Mackintosh)

54 Locke'un, otoriteye körü körüne bağlılığın tohumlarını gördüğü doğuştan ideler ve ilkelerden korkusu bundandır.

neleri yalnızca tikellerdir. Her insanın uslamlama ve bilgisi gerçekte her biri tikel var oluşlar olan ve zihninde yer alan ideler üzerinedir; başka şeyler hakkında bilgimiz ve uslamlamamız da, onların bizim tikel idelerimizle uyumlulukları ölçüsündedir. Öyle ki tikel idelerimizin uyum ya da uyumsuzluklarının algılanması, bilgimizin bütünü ve en üst derecesini oluşturur. Evrensellik (tümellik), bunun yalnızca ilineğidir ve onun nesnesi olan tikel idelerin uygun oldukları ve temsil ettikleri[55] tikel şeylerin birden fazla olduğu anlamına gelir. Fakat [[56] herhangi iki idenin] uyum ya da uyumsuzluğunun algılanması ve bunun sonucu olarak bilgimiz, bu idelerden biri ya da her ikisinin ya da hiçbirinin birden fazla gerçek varlığı temsil edip etmemelerinden bağımsız olarak, aynı ölçüde açık ve kesindir. [[57] Bu konudan ayrılmadan önce, tasım hakkında bir noktayı daha aydınlatmak isterim: Tasımın şimdiki formunun, mantıken sahip olması gereken form olup olmadığını araştırmak için haklı bir zemin bulunamaz mı? Çünkü, orta terim uçları birleştirdiğine, yani ara ideler, onun aracılığıyla ele alınan iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunu gösterdiğine göre, tam ortalarına konduğunda orta terim daha doğal bir konum almış ve uçların uyum ya da uyumsuzluğunu daha açık ve daha iyi göstermiş olmaz mı? Bu da, önermelerin yerlerini değiştirip orta terimi ilk önermenin yüklemi, ikinci önermenin öznesi yaparak, kolayca gerçekleştirilebilir. Şöyle ki:

55 Demek ki Locke'a göre, ister bileşik olsun ister yalınlıklarıyla kalsınlar tüm idelerimiz tikeldir; ve tüm bilgimizin bütünü ve kapasitesi, ilineksel ya da olumsal biçimde başka tikel şeylerin kendilerini gösterdiği idelere benzeyen tikel idelerin uyum ya da uyumsuzluğunun algısıdır. Locke, duyu - görünüşleri olarak ve kavramlar ya da anlamlar olarak ideler ayrımını yapamıyor. Tikeller kendiliğinden tek özgün verilerimiz ise bir çıkarım nasıl yapılabilir peki? Çıkarım yapmak, böylesi verileri aşmaktır ve bu, verilerde onsuz uslamlanamayacakları, içkin bir akılsal evrensellik (tümellik) öngerektirir.

56 İlk üç baskıda "tikel idelerimiz" diye geçer.

57 4. Baskıda eklenmiştir.

Omnis homo est animal.
Omne animal est vivens.
Ergo, omnis homo est vivens.

Omne corpus est extensum et solidum.
Nullum extensum et solidum est pura extensio.
Ergo, carpus non est pura extensio.

Okuyucumu sonuçları tikel olan tasım örnekleriyle bunaltmak istemem. Onlarda da, genel tasım örneklerindeki gibi aynı form için aynı mantık geçerlidir.]

9. Yerin ve denizin derinliklerine dek sızsa da, düşüncelerimizi yıldızlara dek çıkarıp bizi bu güçlü yapının geniş boşluklarında dolaştırsa da, cisimsel varlığın gerçek uzanımına yetişemez, akıl. Birçok noktada yetersiz kalır.

1. İdelerimizin yetmediği yerde, tümüyle durur.[59] Onlardan öte gitmez ya da gidemez. Ve dolayısıyla, idelerimizin olmadığı yerde uslamlama biter ve o noktada dururuz: Hiçbir ideye karşılık gelmeyen sözcüklerle uslamlama yaptığımız her zaman o sesler üzerine akıl yürütüyoruz demektir.

10. 2. Aklımız, ele aldığı idelerin bulanıklığı, karışıklığı ya da yetersizliği yüzünden sıklıkla karışır ve çıkmaza girer; bu durumda güçlükler ve çelişkiler ağına düşeriz. Buna göre, en küçük uzamlı madde ve sonsuzluğa ilişkin kusursuz bir idemiz olmadığından, maddenin bölünürlüğü[60] konusunda tamamıyla

58 Terimlerinin açılımlı izahına karşıt olarak dar kapsamlı durumuna göre oluşturulan tasım formu, yani dar tasım.

59 Bak: 3. Bölüm, 1.

60 Bak: 2. Kitap, 23. Bölüm, 30, 31. "İnsanların asi aklını ehlileştirmek ve boyun eğdirmek amacıyla icat edilen hiçbir papazlık dogması, sonuçları bakımından uzamın sonsuz bölünebilirliği öğretisinden daha fazla sarsmamıştır, sağduyuyu." (Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Araştırma*, 12/sf: 1)

bilgisiziz; oysa tam, açık ve seçik sayı idelerine sahip olduğumuzdan aklımız bu alanda aşılmaz güçlüklerle karşılaşmaz ve onlarla ilgili çelişkiye düşmez. Demek ki, zihnimizin işlemleri ve hareketin başlangıcına ilişkin eksikli idelere sahip olup zihnin bunları ve Tanrının işlemlerine ilişkin çok daha yetersiz ideleri bizde nasıl ürettiğini düşündüğümüzde aklın kendi başına çözümleyemediği özgür iradeli varlıklar konusunda büyük çıkmaza girmekteyiz.[61]

11. 3. Aklımız başka herhangi iki idenin kesin ya da olası uyum ya da uyumsuzluğunu göstermeye yarayabilecek ideleri algılamadığı yerde çoklukla kalakalır: Ve bu noktada, kimi insanların yetileri oldukça ileri gider. İnsan zekâsının büyük bir örneği ve önemli bir aracı olan cebir keşfedilene dek, insanlar, eski matematikçilerin birçok tanıtlamalarına büyük bir şaşkınlıkla bakıyorlar ve kendilerini,.bu kanıtların birçoğunun bulunmasının insanı aşan bir şey olduğunu düşünmekten alamıyorlardı.

12. 4. Zihin, yanlış idelerden yola çıkıldığında, sıklıkla nasıl kurtulacağını bilmediği sıkıntılar ve çelişkilere sokulur, saçmalıklar ve güçlüklere dalar: Bu durumda yanlışlığı keşfedip bu yanlış ilkelerin[62] etkisini reddetmek için olmadıkça aklın yardımını istemek boşunadır. Yanlış temellere dayanmanın bir insana getirdiği güçlükleri aşmaktan o kadar uzaktır ki akıl, onu izleyen insan daha da karmaşaya düşer ve daha çok çıkmaza girer.

13. 5. Bulanık ve eksikli idelerin sıklıkla neden olduğu gibi anlamı kuşkulu sözcükler ve belirsiz işaretler de, çok dikkat

61 Bak: 2. Kitap, 21. Bölüm, 8-55. Stillingfleet'e karşı olarak Locke, sürekli, *açık ve seçik idelerin* kesinlik için zorunluluğuna inandığı iddiasını reddeder. "Benim idelerle kesinlik kavramım şudur; kesinlik, ister tüm yönleriyle tamamen açık olsun ister olmasın, sahip olduğumuz [tikel] idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğudur; bundan başka kesinlik kavramlarım yoktur." (İlk Mektup, s: 50) Buna göre, Locke, bilinmez ya da eksikli bilinir olanın dışlanmasını kabul etmez; örneğin Tanrının sonsuz bilgisi ve sonsuz gücü ile bir arada var olan cüzi irade gerçeği, buna bir örnektir.

62 Bak: 1. Kitap, 1, 2, 3. Bölümler; 4. Kitap, 7. Bölüm.

edilmedi mi, söylemler ve tartışmalar sırasında insanların aklını karıştırır ve onları alıklaştırır.[63] Ancak son iki durum; aklın değil bizim kendi hatamızdır.[64] Bununla birlikte sonuçları bellidir; insanların zihinlerine doldurdukları karmaşalar ya da yanlışlar her yerde gözlemlenebilir.

14. Zihinde yer alan kimi ideler, birbiriyle kendiliklerinden, dolaysızca karşılaştırılabilecek biçimde bulunurlar; zihin, bunların uyum ya da uyumsuzluğunu, kendisinde yer aldıklarını algıladığı açıklıkta algılar. Demek ki, zihin dairenin bir yayının bütün daireden küçük olduğunu bir daire idesinde yetkin olduğu açıklıkla algılar: Daha önce de söylendiği üzere, dolayısıyla bu hiç kuşku götürmez, deneyim gerektirmez kesinlikte olan, benim sezgisel[65] dediğim bilgidir ki en yüsek kesinliktir. Kimsenin kuşku duymadığı, ancak herkesin anlama yetisine sunulur sunulmaz doğruluğunu (söylendiği üzere onayladığı değil de) bildiği özsözlerin açıklığı burada yatmaktadır. Bu doğrulukların keşfi ve onaylamasında, çıkarsama yetisinin işlevi yoktur, uslamlama gerekmez, ancak bunlar, daha üstün ve daha yüksek bir açıklık derecesi ile bilinirler. Böylece, bilinmeyen şeyleri kestirebiliyorsam, şimdi meleklerin ve yalnızca kusursuz yaradılıştaki insanların tinlerinin, sonraki yaşamlarında, kavrama gücümüzü tümüyle aşan ya da sığ-görüşlü aklımızın belli belirsiz alışı yüzünden karanlıkta el yordamıyla bulmaya çalıştığımız binlerce şeyi bildiği ve bileceğini düşünmem yerinde olur.

63 Bak: 3. Kitap.

64 (Tikel) idelerimizin dış ve iç duyum verileri ile sınırlı olması ve de deneyimimizin sınırlılığından kaynaklı olarak bu idelerin sürekli bulanıklığı ya da birçok durumda kanıt sağlayıcı araçların olmayışının önüne geçemeyiz; öyleyse çoğu sorun sonsuza dek insan tarafından çözülemez olarak kalacaktır. Fakat dilin belirsiz kullanımı kadar öncüllerin akla aykırı biçimde varsayımından doğan yanlışlıklar da, insan denen akıl yürütücünün kaçınabildiği hatalardır.

65 Bak: 2. Bölüm, 1; 3. Bölüm, 3; *Doğa Felsefesinin Esasları*, 12. Bölüm (Locke). Locke, Deneme boyunca kendiliğinden apaçık olanın sezgisini, keşfi için çıkarsama yetisi ya da mantık yürütmeyi gerektirmeyen bilginin temeli ve en yüksek derecesi olarak görür.

15. Bu parlak ışığın çok azını, bilginin birkaç kıvılcımını ara sıra yakalayabiliyorsak da, idelerimizin çoğunun uyum ya da uyumsuzluğunu dolaysız bir karşılaştırma ile sezememekteyiz. Bu noktada uslamlamaya gereksiniriz ve keşiflerimizi çıkarım ve mantık yürütme yoluyla yapmak zorundayızdır. Burada iki tür ideden söz etmek istiyorum:

Öncelikle, doğrudan bir araya getirilerek görülmese de uyum ya da uyumsuzlukları, onlarla karşılaştırılabilecek başka idelerin aracılığıyla irdelenebilen ideler vardır. Bu durumda ara idenin, karşılaştırılacak idelerle her iki yandan uyum ya da uyumsuzluğunun açıkça ayırt edildiği tanıtlama[66] söz konusudur ki bu yolla kesin olsa da sezgisel bilgi kadar açık ve kolay olmayan bilgi üretilir. Çünkü sezgisel bilgide, en küçük bir yanılgı ya da kuşkuya yer bırakmayan yalın bir sezgi söz konusudur: Doğruluk tam anlamıyla anında görülür. Tanıtlamada da sezginin bulunduğu doğrudur ancak, idelerden biri ile karşılaştırılması sırasında önceden karşılaştırıldığı diğer ide ile uyum ya da uyumsuzluğuna ilişkin sezginin tümüyle anımsanması gerekir: Çok sayıda aracı idenin olması durumunda, yanılgı tehlikesi büyür. Çünkü, her adımda idelerin her uyum ya da uyumsuzluğu gözlenmeli ve görülmeli ve de olduğu gibi bellekte tutulmalıdır; zihin tanıtlamayı oluşturmada gerekli hiçbir parçanın atlanmadığı ya da göz ardı edilmediği konusunda emin olmalıdır. Bu yüzden kimi tanıtlamalar, parçaları ayrı ayrı ve birçok tikeli düzenli biçimde kafasında tutma gücü olmayanlara uzun, karmaşık, içinden çıkılmaz gelir. Böylesi karmaşık kurgulamalarla baş edebilenler bile bazen onları yeniden gözden geçirmek durumunda kalırlar; kesinliğe varmaları için birden fazla kontrole gerek duyulur. Ancak zihnin, bir idenin, ikinci, üçüncü, dördüncü diye giden idelerle ayrı ayrı uyumunun sezgisini açıkça sak-

66 Bak: 2. Bölüm, 2-13; 3. Bölüm, 18-20; 10. Bölüm; 11. Bölüm, 10. *Doğa Felsefesinin Esasları*, 12. Bölüm.

ladığı durumda, birinci ve dördüncü idenin uyumu bir tanıtlamadır ve kesin bilgi üretir; bu da *akılsal* (rasyonel) bilgi[67] diye adlandırılabilir.

16. İkinci olarak, uyum ya da uyumsuzlukları uçlarla kesin bir uyum göstermese de olağan ya da olabilecek bir uyum içeren diğer idelerin aracılığı olmadan saptanmayan ideler vardır: Bunlarda yargı tam anlamıyla kullanılır; bu da, zihnin, idelerin, olası aracılarla karşılaştırma yoluyla uyumlu olduklarını kabul etmesidir. Asla bilgiye denk olmasa da en düşük derecede bilgiyle[68] de bir tutulamaz; ancak zaman zaman ara ideler uçları öyle sıkı bağlar ve olasılık o kadar açık ve sağlam olur ki bilginin tanıtlamayı izlemesi gibi onay da ister istemez gelir. Yargının mükemmelliği ve yararı, her bir olasılığın gücü ve değerini doğru gözlemlemek ve doğru saptamak, ardından her olasılığı doğru hesap edip hangi tarafın daha ağır bastığına karar vermede yatar.

17. *Sezgisel bilgi,* doğrudan karşılaştırılan iki idenin *kesin* uyum ya da uyumsuzluğunun algısıdır.

Rasyonel bilgi, herhangi iki idenin, bir ya da daha fazla başka ide aracılığıyla, *kesin* uyum ya da uyumsuzluğunun algılanmasıdır.

Yargı, iki idenin, kendileriyle kesin uyum ya da uyumsuzlukları algılanmayan ancak *sık* ve *olağan* olduğu gözlemlenmiş olan bir ya da daha fazla ide aracılığıyla uyumlu ya da uyumsuz kabul edilmeleri ya da düşünülmeleridir.

18. Bir önermeden bir başka önermenin çıkarılması ya da sözcüklerle çıkarımlar yapılması, aklın, çoğunlukla kullanıldığı önemli bir işlevini oluşturuyorsa da uslamlamanın başlıca edimi, iki idenin, üçüncü bir ide aracılığıyla birbiriyle uyum ya da

67 Bak: 14., 15., 16. Bölümler; *Doğa Felsefesinin Esasları,* 12. Bölüm.

68 Yani, bu bölümde özel bir yer ayırmadığı duyusal bilgi ya da duyu - algısı. Bak: 2. Bölüm, 14; 3. Bölüm, 15: 11. Bölüm, 8, 9; *Doğa Felsefesinin Esasları,* 12. Bölüm.

uyumsuzluğunun bulunmasıdır. Tıpkı bir insanın metre kullanarak, yan yana getirilip karşılaştırılamayan iki evin aynı uzunlukta olduğunu bulması gibi. Sözcüklerin idelerin işaretleri olarak kendi uygunlukları söz konusudur: Şeyler gerçekteki durumlarına göre uyuşur ya da uyuşmazlar; ancak bunu yalnızca idelerimiz yoluyla gözlemleriz.[69]

19. Bu konudan ayrılmadan önce, insanların, başkalarıyla tartışmaları sırasında kendi düşüncelerini kabul ettirmek ya da en azından karşı tarafı korkutarak sindirmek için genelde kullandıkları dört tür kanıtlama yöntemi üzerinde biraz olsun düşünmeye değer.

1. İlki, bilgi, yetenek, güç, konum ya da başka bir nedenle ün yapmış ve ünlerini bir tür yetke ile herkese kabul ettirmiş olan insanların görüşlerine başvurmaktır. İnsanlar bir kez böyle bir otorite kurdular mı diğerleri için, bu otoriteyi herhangi bir biçimde alçaltıcı harekette bulunmak ve bu otoriteye sahip insanları sorgulamak küstahlıktır. Bir insan, başkalarınca hep saygı ve bağlılık görmeye alışmış, beğenilen yazarların yargılarına hemen boyun eğmiyorsa çok kibirli olmakla suçlanır ve bir insan, genel düşünce kalıbına değil de kendi görüşüne bağlı diye, ya da kendi görüşünü çok okumuş bir âlim ya da beğenilen bir yazarınkiyle aynı kefeye koymaktan dolayı küstah olarak görülür. Kendi düşüncelerini böylesi yetkeler (otoriteler)'e dayandıran bir kimse, taraf olduğu davayı savunması gerektiğini düşünür ve bu düşüncelere karşı çıkan birini saygısızlıkla suçlamaya

69 Locke, burada bize, bir kez daha soyut kavramlarımızı somutlaştırmayı ve böylece sözcüklerimizdeki anlamlılığı denetlememizi önermektedir. "Sözcüklerden soyup düşüncelerimi idelerimle sınırladığım sürece, kolayca yanılgıya düşebileceğimi sanmıyorum. Düşündüğüm nesneler, açıkça ve yeterince bildiklerimdir. Sahip olmadığım bir ideye sahip olduğuma kandırılamam. İdelerimin gerçekten öyle olmayanlara benzediği ya da benzemediğini düşünmem imkânsızdır." Berkeley, *İlkeler*, Giriş, 22. Kısım).

hazırdır. Bu, sanırım, *argumentum ad verecundiam* diye adlandırılabilir.[70]

20. İkincisi, insanların genellikle başkalarını yönlendirmek ve kendi yargılarını dayatıp tartışmalı görüşü kabul ettirmek için kullandıkları diğer bir yol olarak karşı tarafı kendi kanıtını kabule ya da daha iyisini bulmaya zorlamaktır. Buna da *argumentum ad ignorantiam* diyorum.[71]

21. Üçüncüsü, bir insana kendi ilkeleri ya da kabullerinden çıkan sonuçlarla baskı yapmaktır. Bu da zaten *argumentum ad hominem* adıyla anılır.[72]

22. Dördüncüsü de, bilgi ya da olasılık temellerinden çıkarılan kanıtların kullanımıdır. Buna ben *argumentum ad judicium* diyorum: Dördü içinde gerçek öğreticilik taşıyan ve bizi bilgi yolunda ilerletecek olan tek yöntem de budur. Çünkü, (1) inanma dışında başka bir nedenle ya da saygı dolayısıyla karşı çıkmayacağım birinin düşüncesini dayatmaz, (2) Daha iyisini bilmiyor

70 Locke, her zaman, ortaçağ uslamlamalarında salt zihinsel başvurunun yerini çokça almış olan insan otoritesine başvurular konusunda çekincelidir. Ancak birçok durumda, birinin bir başkasının yargısının güvenilirliği yönündeki yargısı, birinin kendi görüşü için tek elverişli akılsal temeldir.

71 Akıl yürütürken başka birinin vargısınınkinden daha iyi kanıtlar getiremiyoruz diye onun vargısını kanıtlanmış kabul etme yükümlülüğünde değiliz. Çünkü sorun, insanın deneyim ve zihinsel gücünü aşan, duyusal bilgi ve sınırsız bilgi arasında bir yerde olabilir. "Malebranche, insanın anlama yetisinin açıklanmasında başvurulabileceğini düşündüğü başka yolların güçlüklerini sıralayıp idelerimiz konusunda doyurucu bir açıklama getirmede ne kadar yetersiz kaldıklarını gösterdikten sonra, daha iyisini bulmak imkânsız diye her şeyi Tanrıda görmenin doğru olduğunu söyler. Şimdiye dek *argumentum ad ignorantiam* olabilen kanıt, zihinlerimizin zayıflığı ve kapasitelerimizin darlığını düşündüğümüz ve tümüyle kavrayamayacağımız birçok şey olabileceği ve Tanrının her konuda kendi işlem yollarını bizim düşüncelerimize hizmetleriyle sınırlamak zorunda olmadığını kabul etme alçakgönüllüğüne sahip olduğumuz anda bütün etkisini yitirir." (Locke, *Malebranche Üzerine İnceleme*, 2.)

72 Tartışılan konu, bir önermenin doğruluğu değil de onu öneren kimsenin öz-tutarlılığı ise, bu sav geçerlidir. *Argumentum ad rem* olarak kullandı mı ilintisiz kalır ve dolayısıyla yanıltmaca olur. Bu ve önceki iki kanıt, yanlış oldu mu, ilintisiz uslamlamanın yanlış biçimleri olarak kabul edilebilir.

olmam, başka birinin haklılığını ve onunla aynı görüşte olmamı gerektirmez, (3) Bir başkasının yanlış düşündüğümü göstermiş olması, o insanın doğru yolda olduğunu göstermez. Alçakgönüllü olup bir başkasının inanışına karşı çıkmayabilirim: Bilgisiz olup daha iyi bir düşünce üretemiyor olabilirim; bir yanılgı içinde olabilirim ve bir başkası bana yanlış düşündüğümü gösterebilir. Bu, beni, belki doğruluğu kabule yönlendirebilir ancak bu da kesin değildir: Doğruluğu kabul ettirecek olan mahcupluk, bilgisizlik ya da hatam değil şeylerin kendi doğasından kaynaklı ışık, kanıtlar ve deliller olmalıdır.[73]

23. Akıl üzerine söylenmiş olanlara bakarak şeylerin akla uygun, akıl üstü ve akla aykırı[74] ayrımı üzerine tahminler yürütebiliriz.

1. Akla uygun olanlar; dış ve iç duyumdan edindiğimiz ideleri irdeleyip izlemek yoluyla bunların doğru ya da olası olduklarını bulabiliriz. 2. Akıl üstü olanlar; doğruluk ya da olasılıklarını akıl yürüterek çıkarsayamadığımız önermelerdir.[75] 3. Akla aykırı olanlar; kendi açık ve seçik idelerimizle uyuşmaz ya da uzlaşmaz

73 *Argumentum ad judicium,* sonraki kısımda yer alan, insandaki en yüksek akıl temelleri ve sınırlarına gönderme yapmaktadır.

74 Bak: Leibniz. Akıl üstü ve akla aykırı olmak üzere şeylerin ayrımı, her uslamlamada içerilen, evrenin sonlu kavranışı, eksikli bilgi ve deneyimine özgüdür. Her şeyi bilme gücü ile bağdaşmaz. Locke'un başka bir yerde söylediği üzere, "Tanrının, her şeyi birden gördüğü için, akıl yürüttüğünü söyleyemeyiz sanırım. Fakat akıl yetisi (akıl yürütme), böylesi bir sezgiden çok uzaktır; o ideler zincirinde ilk ve son ide arasındaki bağıntıyı bulmak için ilk ideyi ikinci, ikinci ideyi üçüncü, üçüncü ideyi dördüncü ile karşılaştırma biçiminde süregiden yorucu ve adım adım ilerleyen bir bilgilenme sürecine girer; bize bilmeyi istediğimiz bağıntıyı gösterebilecek olan ara ideleri ararken kimi zaman başarır, kimi zaman da başarısız oluruz. Dolayısıyla, doğruyu bulmaya yönelik böylesi yorucu, belirsiz ve sınırlı yol, yalnızca sonlu anlama yetisine sahip insanlara özgüdür ve hiçbir şekilde Tanrıya yakıştırılamaz." (*Malebranche Üzerine İnceleme,* 52) Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.*

75 Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.* Akıl üstü dendiği zaman bu yalnızca dışduyum ve iç duyumla belirlenen kendi aklımızın üstünde olduğu değil aynı zamanda her sonlu zihin gücünün üstünde olduğu anlamına da gelebilir, diye öne sürülüyorsa, bu güçlüğün yalnızca yerini değiştirmektir, Locke'a göre.

olan önermelerdir. Buna göre bir Tanrının var oluşu akla uygun; birden fazla Tanrının var oluşu akla aykırı, ölülerin yeniden dirilişi akıl üstüdür. Akıl üstü kavramı, olasılık üstü[76] ya da kesinlik üstü[77] olmak üzere iki anlamda alınabilir; ve akla aykırılık da zaman zaman bu geniş anlamda alınmaktadır, sanıyorum.

24. Akıl sözcüğü, inanca aykırı içeriğiyle de kullanılmaktadır: Kendi içinde çok uyumsuz bir söylem biçimi de olsa genel kullanım bu içeriği öyle bir dayatmıştır ki karşı çıkmak ya da düzeltmeyi ummak boşunadır. Her ne kadar inanma, akla aykırı da olsa, zihnin bir kesin onayından başka bir şey olmadığını vurgulamak yanlış olmaz diye düşünüyorum. Zihnin bu onayı, ödevimiz olarak ayarlanıyorsa akla dayanmayan hiçbir şeye verilemez; dolayısıyla akla ters düşemez.[78] Herhangi bir nedeni olmaksızın,[79] inanmak için inanan biri, kendi kuruntularına âşık biri olabilir ancak; doğruluğu gerektiği gibi aramaz ve kendisine Tanrının bağışladığı ayırt etme yetilerini yanlıştan ve yanılgıdan korunması için kullanmasını isteyen Yaratıcısına borçlu olduğu bağlılığı göstermez. Bunu gücünün yettiğince yapmayan bir insan ara sıra doğrulukla karşılaşıyorsa da doğru yolda oluşu bir rastlantıdır; böylesi şanslı oluşunun davranışlarının aykırılığını bağışlatıp bağışlatmayacağından emin değilim. En azından içine düştüğü yanılgılardan sorumlu tutulması gerektiği kesindir; oysa, Tanrının kendisine gösterdiği ışığı ve bağışladığı yetileri kullanıp sahip olduğu yetenekler ve yardımlar öncülüğünde içtenlikle doğruluğu arayan kimse, akıllı bir varlık

76 "Olasılık üstü" Olası önermeler, doğruluk ya da yanlışlığı (insan tarafından) kendimiz ya da başkalarındaki deneyim benzerliklerine dayalı ön varsayımlar olmadan belirlenemeyen önermelerdir.

77 "Kesinlik Üstü" yani, insanlar, göreli olasılık derecelerine göre az ya da çok olası diye belirlerlerken, insanın (mulak kesin) bilgisinin kapalı kaldığı sınırları aşan önermelerdir.

78 Her zaman, eninde sonunda, geniş anlamıyla akılcılığın denetimi altında olmalıyız.

79 Yani, güvendiğimiz tikel otoriteye inanmamızın akla uygunluğunu görmeksizin.

olarak ödevini yapmaktan dolayı, doğruluğu bulamasa da, ödüllendirileceğinden emin olabilir. Çünkü onayını doğru ayarlamakta ve herhangi bir durum ya da konuda aklın öncülüğünde inanan ya da inanmayan bir kişi olarak, onayını olması gerektiği gibi kullanır. Tersi biçimde davranan biri, kendi akıl ışığına karşı çıkar ve daha fazla açıklık ve daha büyük olasılığı aramak ve izlemekten başka bir amaç için verilmemiş olan yetileri yanlış kullanılır.[80] Fakat akıl ve inanç kimilerince karşıt görüldüğünden, onları hemen sonraki bölümde ele alacağız.[81]

80 Bilginin her kesinlik ve apaçıklığı, Deneme'ye göre, eninde sonunda akılsal sezgi ışığına dayanır ve olasılığın akılsal ölçüsü, duyusal olduğu kadar tinsel deneyimi ve kendimizinki kadar başkalarının da deneyimlerini içeren geniş bir ölçek içinde deneyim benzerliklerine uyumdur.

81 Akıl ve otoriteye körü körüne bağlılık birbirine terstir; fakat (çıkarsamacı ya da sezgisel) hiçbir uslamlama ve inanma zıt değildir; bir insanın bilincinde olduğu akıl, Sınırsız Bilginin gereksinmediği inanmayı öngerektirir.

18. BÖLÜM

İNANÇ, USLAMLAMA (AKIL YÜRÜTME) ve KENDİ ALANLARI

1. Yukarıda açıklandığı üzere[1] 1- Zorunlu bilgisizlik içindeyiz ve idelerden yoksun olduğumuz yerde[2] her tür bilgiden yoksunuz. 2- Kanıtlardan yoksun olduğumuz yerde bilgisiziz ve rasyonel bilgiden yoksunuz. 3- Açık ve belirtik özgül idelerimiz olmadığı sürece kesin bilgiden ve kesinlikten yoksunuz. 4- Uslamlamamızı dayandıracağımız kendi tanıklığımız ya da başkalarının tanıklığına ilişkin bilgimizin[3] olmadığı yerde onayımızı yönlendirecek olasılıktan da yoksunuz.[4]

Bunlardan yola çıkarak, inanç ve uslamlama arasındaki sınırları ve aşamaları belirleyebiliriz sanırım: Bunların belirsizliği çok büyük kargaşalıklar yaratmasa da dünyadaki büyük anlaşmazlıklar ve yanılgıların nedeni olmuştur belki de. Çünkü, nereye kadar aklı nereye kadar inancı işleyeceğimiz sorunu çözümlenmedikçe boşuna tartışmış olmanın yanında dini konularda başka birini ikna etmeye çalışmak da boşuna olacaktır.

---

1 Bak: 3. Bölüm, 17. Bölüm, 9-11; Locke, *Bir Beyefendinin Öğrenim ve Eğitimi Üzerine Düşünceler.*

2 Yani, sezgisel, tanıtsal ya da akılsal ve duyusal.

3 Bilgi, burada, Locke'un kendi tanımıyla, bilgi diye nitelendirdiği mutlak kesinlikler kadar olasılık yargılarını da içeren geniş bir biçimde ele alınmıştır.

4 Bak: *Anlama Yetisinin Yönetimi,* 44. Locke'un "dayandırma" dediği şey genellikle somuttan caymaya ya da tikel tözlerden çıkarsamaya olumsuz bakışı dolayısıyla kısa kestiği bir en yüksek doğruları arama sürecidir.

2. Her grubun, aklın yardımını gördükleri sürece onu memnuniyetle kullandığını, ancak yetersiz kaldığı yerde "bu bir inanç sorunudur ve aklın üstündedir" diye söylendiklerini görüyorum. İnanç ve uslamlama arasındaki keskin sınırları saptamaksızın bir başkasıyla nasıl tartıştıklarını ya da aynı bahaneyi ileri süren bir inkârcıyı nasıl ikna edebileceklerini anlamıyorum: Bu, inancı ilgilendiren her konuda çözümlenmesi gereken birincil sorundur.

Dolayısıyla, burada uslamlamayı inançtan tümüyle ayırarak, zihnin dış duyum ya da iç duyum olmak üzere doğal yetilerini kullanarak edindiği idelerden yaptığı çıkarımlarla vardığı önerme ve doğrulukların kesinlik[5] ya da olasılığının[6] keşfi olarak görüyorum.[7]

İnanç ise aklın çıkarımlarına değil de olağanüstü bir iletişim yoluyla Tanrıdan gelmiş olduğunu bildiren kimseye duyulan güvene dayalı önermelere verilen onaydır. İnsanlara doğruluğu göstermenin bu yoluna, biz *esinlenme* diyoruz.[8]

---

5 Tanıtlamalı uslamlama yoluyla.

6 Olasılıklı çıkarımda karşılaştırmalı ya da tümevarımlı ön varsayımlar aracılığıyla.

7 Yani, çıkarımlarımızın denenmiş yorumları oldukları dış ve iç duyumda sunulan görünüşlerden... Yorumlar, derinlik ve kapsam açısından uslamlayıcının yetisi ve (kişisel ya da yabancı) deneyime göre değişir, ve hiçbir zaman yalnızca Her Şeyi Bilmeye yetkin olan kusursuz yorum ya da daha doğrusu eksiksiz sezgi düzeyine erişemezler. Locke'ta esas olarak uslamlama ya da çıkarım anlamına gelen akıl, işlerliğinin (bilinçli ya da bilinçsiz) koşulu olarak sezgisel aklı öngörür.

8 Bu daha dar anlamda esinlenmedir; çünkü daha geniş anlamıyla doğal ve tinsel olarak evrenin bütün evrimi, Tanrının esinidir. Locke'un inanma nesnesi olan mucizevi Tanrısal esinleme Tanrısal ya da akılsal olarak yapılanmış evrende, zihnin egemenliği ve tarihsel amacının ertelenmesi - yani evrende cinneti yaratacak bir sapkınlık içeremez. Fakat esinlenilmiş insanların zihinlerinde ilk belirişi, insanın anlama yetisi ve olağan doğa yasasını aşan üstün yönetim yasaları ile belirlenmiş olabilir. Sonuç olarak içerdikleri, olağan bilimsel doğa yorumları gibi aklın çıkarımları ile edinilmiş olamaz.

3. İlk olarak diyorum ki, *Tanrıdan esinlenen hiç kimse, daha önce iç duyum ya da dış duyum ile edinmemiş olduğu yeni yalın ideleri başkalarına yine esinleme yoluyla iletemez.*[9] Çünkü, Tanrıdan dolaysız olarak edindiği izlenimler ne olursa olsun, bu esinlenme, eğer yeni yalın ideler içeriyorsa, sözcükler ya da başka işaretlerle başkasına iletilemez. Sözcükler, bizdeki dolaysız etkileri sonucu, kendi doğal seslerininkinden başka ideler üretmezler; ve zihnimizdeki saklı ideleri uyaran canlandırmaları da, işaretler olarak kullanılmalarına olan alışkanlıktandır; ancak, uyarılanlar da, zihinde önceden bulunan idelerdir. Çünkü görülen ya da işitilen sözcükler, düşüncelerimize yalnızca işaretleri olmalarına alıştığımız ideleri geri getirir; yoksa tamamıyla yeni ve önceden bilinmeyen yalın ideleri sokmazlar. Tüm diğer işaretler için de bu söz konusudur; işaret olarak kullandıklarımız, bize daha önce hiçbir idesini edinmediğimiz şeyleri bildiremezler.

Öyleyse, St. Paul göğün üçüncü katına yükseldiği zaman ona gösterilen şeyler, orada zihnine aldığı yeni ideler, ne olursa olsun, o yer hakkında başkalarına anlatacağı tek şey: "Orada gözün görmediği, kulağın işitmediği ve insan aklının alamayacağı şeyler var" olabilir. Tanrının doğaüstü bir yolla bir kimseye, örneğin Jüpiter ya da Satürn'de yaşayan bir varlık türünü gösterdiğini (ki bunun olabilirliğini kimse inkâr edemez) ve bu türün altı duyulu olduğunu; yine Tanrının, bu kimsenin zihnine, o varlık türünün zihnine o altıncı duyu ile iletilen ideleri işlediğini

9 İç ve dış deneyim verilerini canlandırmaksızın, ya olumsal duyu görünüşleri ya da tinsel akıl ve istenç idelerini dile getiren sözcükler anlamsız kalacaktır. Locke'un dediği üzere "bu, Malebranche'ın duygu dediği (duyum) şeyler için doğrudur ve ideler [akıl algıları] dediği şeylerin doğruluğu kadar doğrudur. Bana deneyimle yani görerek ya da hissederek, uzay ya da hareket idesi edinmemiş birini gösterin ve duyularıyla uzay ya da hareketin ne olduğunu algılamamış birine sözcüklerle bunlar düşündürülebildiği an ısıyı hiç duyumsamamış birine sözcüklerle bir ısı kavramı edindirilmesini isterim." (*Malebranche Üzerine İnceleme*, 49.)

varsayalım: Bu kimse, sözcüklerle altıncı duyu yoluyla işlenmiş ideleri, başka insanların zihinlerinde üretemez. Tıpkı içimizden birinin, sözcüklerle, görme duyusundan tümüyle yoksun bir insana herhangi bir renk idesini iletememesi gibi bir şey bu. Çünkü tüm kavram ve bilgimizin temeli ve tek yapıtaşı olan yalın idelerimizde tümüyle aklımıza, yani doğal yetilerimize bağlıyızdır;[10] ve onları hiçbir şekilde aktarmalı esinleme yoluyla edinemeyiz. Buna *ilk esinlenmeden ayrı olarak aktarmalı (aktarılan) esinleme* diyorum. Birincisi, Tanrının, bir kimsenin zihninde doğrudan bıraktığı bir izlenimdir ki buna herhangi bir sınır koyamayız.[11] Diğeri ile başkalarına, sözcüklerle ve kavramlarımızı birbirimize iletmede başvurduğumuz sıradan yollarla bu ilk izlenimlerin iletilmesidir demek istediğim.[12]

4. İkinci olarak, diyorum ki, doğal olarak ve akıl yoluyla edindiğimiz idelerle bizim için keşfedilebilir olan aynı doğruluklar, esinlenme ile keşfedilebilir ve iletilebilir. Buna göre, insanların kendi doğal yetilerini kullanarak kendiliklerinden bula-

10 Burada "akıl," genel olarak, insanın anlama gücündeki doğasıdır ve yalnızca ya kendiliğinden çıkarım yetisi ya da kendiliğinden sezici akıl edimi değildir.

11 İnsanlar, karşılığı olan ideleri taşımadıklarından, adlarını edinemedikeri uygun yalın duyu ideleri ile birlikte yüz ya da bin duyuya sahip olabilirlerdi; bu durumda tinsel varlıkların alıcısı oldukları şeylerin iç duyumuna ait idelere sınırlar koyamazdık. Her bir insanın kullandığı dış ya da iç algı "ilk" esinlenme diye adlandırılabilir. Sözcüklerle, birinde esinlendikleri başkasına iletildi mi bu olağan doğa yasası bağlamında bizce sınanabilir olduğundan, doğal olan bir aktarmalı esinlenme örneği olur.

12 Yeter ki esinlenme özellikle tüm insanlarda saklı bulunan ve olağanüstü olaylar nedeniyle ve fiziksel anlama gücü ile keşfedilemez olan yasalar altında esinlenmiş kimselerin bilincine çıkarılan ideler ve tinsel ilkelerin bir gelişimi olmasın. Her neyse, esinlenme, zihnin her nasılsa elverişli olduğu algılayıcının deneyimsel verilerinden ayrı olarak tek başına sözcüklerle yazılmamış ya da söylenmemiş olan tinsel deneyimi öngörür. Esinlenmenin geldiği kimselerin tinsel yapısındaki bu temel olmadan aktarmalı esinlenme, boş sözcüklerin bir esinlemesi olacaktı; tıpkı doğuştan birbirine renklerin sözel esinlemesi halinde idelerin iletilmesinin imkânsızlığı gibi. Doğa bilim, ahlak bilimi ya da dinde, dışsal esinlenme alıcıda başlangıçta saklı bulunan şeye bağlı olarak bir karşılık bulacaktır.

bildikleri bir Euclid doğruluğunu, Tanrı da esinlenme yoluyla bildirebilir. Tanrı, bizi, bunların bilgisine ulaştıracak doğal ve daha güvenilir araçlarla donattığına göre, bu tür şeylerde esinlenme gereksizdir. Çünkü, kendi idelerimizin bilgisi ve içgözlemiyle açıkça gördüğümüz doğruluk ne olursa olsun bize aktarmalı esinlenme[13] ile iletilenlerden daha kesindir her zaman için. Bu esinlenmenin ilk olarak Tanrıdan gelmiş olduğuna ilişkin bilgimiz, kendi idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğuna ilişkin açık ve seçik algısına dayalı bilgimiz kadar güvenilir olamaz; örneğin, bir üçgenin üç açısının[14] iki dik açıya eşitliği birkaç çağ önce esinlenmiş olsaydı, aktarılan esinlenmeye güvenerek bu önermenin doğruluğunu onaylayabilirdim; ancak bu, bir üçgenin iki dik açısı ve üç açısına ilişkin kendi idelerimi karşılaştırma ve ölçme yoluyla edindiğim bilgi kadar büyük bir kesinlik içermezdi. Aynı şey, duyularımızla[15] bilinebilir olgular için de geçerlidir. Örneğin, tufanın öyküsü bize kaynağını esin-

13 Tarihin belli dönemlerinde, bizce genel deneyimlere indirgenemediğinden doğaüstü diye adlandırılan koşullarda sunulduğu üzere, Hıristiyanlıkta Tanrı esinlenmesi diye kabul edilmiş olan, Katoliklere göre yaşayan doğaüstü topluluk yani Kilise yoluyla iletildiği ve Protestanlara göre esinli kitaplar koleksiyonu aracılığıyla iletildiği için geleneksel ya da aktarmalı esinlenmedir. Fakat ne Kilise ne de İncil körü körüne en son dinsel otorite olarak kabul edilemez. Hiçbirinde sorunun dayanağına varılamaz ki bu araştırıcı zihnin tek dinlenme ve durulma yeridir. Fakat bu olağan gidişin tüm en yüksek öncüllerini sağlaması ve insana olağanüstü ya da mucizevi gelenin gerçekten her şeyi ahlaksal ve tinsel yönetimin ışığında görebilen bir anlama gücü için de sapkın, amaçsız ve açıklanamaz olması önkabulü içinde işleyen akla karşılık değildir. Kilise ya da İncil ya da her ikisi birden esinlenmenin özü olarak Tanrının ne olduğuna ilişkin tinsel sezgiye karşılık uyanışın doğaüstü nedenini sunabilir; çünkü Hıristiyanlık dini, insan duygu ve eyleminin en yüksek formudur.

14 Matematiksel doğruluğun bu aktarmalı esinlenmesi için, bir esinlenme demek, bu matematiksel doğrulukların saklı bulunduğu alıcının zihninde akılsal bir doğruluk olana dek, yersizdir; fakat aktarım, zihninde bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olduğu doğruluğu uyandırılmamış olan birinin bu doğruluğu görmeye başlamasına aracı olabilir. Aktarım onu bilince çıkarmış olur böylece.

15 Esinlenme ya Tanrıya ilişkin saklı görüşümüzün eğitimi, yani evrimi ya da aksi takdirde bizce erişilemez olan olaylara ilişkin bilgi olabilir.

lenmeden alan yazılar aracılığıyla iletilmiştir: Ancak sanmıyorum ki hiç kimse tufan üzerine onu görmüş olan Nuh kadar kesin ve açık bir bilgisi olduğunu söyleyebilsin; ya da kendisi o zaman yaşayıp tufanı görmüş olsaydı böyle kesin bir bilgisi olabilirdi diye düşünsün.[16] Çünkü onun bu öykünün esinlenmiş Musa'nın yazdığı kabul edilen kitapta geçtiğine ilişkin güveni, duyularının sağladığı güvenden daha büyük değildir: Ancak bu kitabı Musa'nın yazmış olduğuna güveni de, onu kitabı yazarken görmüş olup da duyacağı güvenden daha azdır. Öyleyse, bunun bir esinlenme olduğuna olan güveni, kendi duyularının sağlayacağından daha zayıf olacaktır.

5. O zaman, ister apaçık önermelerdeki gibi dolaysız bir sezgiyle ister tanıtlamalardaki gibi aklın apaçık çıkarımları ile ulaşılmış olsun, idelerimizin uyum ya da uyumsuzluklarının açık algısına dayanan kesinlikleri karşısında önermeleri onaylamamız ve zihnimize sokmamız için esinlenmenin yardımı zorunlu değildir. Çünkü doğal bilgi yolları, onları oraya yerleştirebilir ya da zaten yerleştirmiştir; ki bu, Tanrının bize doğrudan bildirdikleri dışında varabileceğimiz en büyük kesinliktir: Bu noktada güvenimiz, bunun bir Tanrı bildirimi olduğuna ilişkin bilgimizden daha güçlü olamaz. Fakat bu ad altındaki hiçbir şeyin açık bilgiyi sarsabileceği ya da geçersiz kılabileceğini ve bir insana anlama yetisine apaçık görünen[17] doğrudan, karşıtlık içindeki bir şeyin doğruluğunu kabul ettirebileceğini sanmıyorum. Yeti-

16 Bu, tinsel ilkelerin bir esinlenmesinden ayrı olarak, duyusal deneyim sırasındaki olağanüstü olgu ya da olayların esinlenmesidir. Fakat esinlenmelerin sunulduğu kimselerde bunlara karşılık gelen ya da bunlara benzeyen bir şey bulunmalıdır. Locke, doğal olarak hayvansal yapısının baskınlığına karşın insanda içkin ya da saklı bulunan Tanrısal yapıdan bağımsız, çok dışsal ya da mekanik kılmak istiyor esinlenmeyi.

17 Tanrıbilimsel doğrunun felsefi anlamda yanlış ve felsefi doğrunun Tanrıbilimsel bakışla yanlış olabileceği gibi kuşkucu fikri onaylamaz Locke. Esinlenmiş Tanrıbilim ve felsefedeki gibi, Bacon'un İnsan Bilgisi ve esinlenmiş Tanrılık arasında bıraktığı uçurumun üzerinde, böyle akılsızca köprü kurmayı açıkça reddeder.

lerimizin böylesi esinlemeleri kabul etmemize yol açan tanıklığı, sezgisel bilgimizin kesinliğine denk olabilir ancak onu aşamaz, bu yüzden açık ve seçik bilgimize doğrudan karşıt olan bir şeyi, bir doğruluk olarak asla kabul edemeyiz; örneğin, bir cismin ve bir yerin ideleri öyle açıkça uyuşur ve zihnin bunların uyumuna ilişkin o kadar açık bir algısı vardır ki, her ne kadar bir Tanrısal esinlenme otoritesine sığınmışsa da aynı cismin aynı zamanda iki ayrı yerde olacağını bildiren bir önermeyi asla onaylayamayız: Bunu Tanrıya yüklemekle kendimizi aldatmadığımıza ve doğruluğunu kabul edişimize ilişkin açıklık, aynı cismin aynı anda iki yerde birden olmasının[18] imkânsızlığını kavramamızı sağlayan sezgisel bilgimizin açıklığına erişemez. Dolayısıyla, açık sezgisel bilgimize karşıt olan hiçbir önerme, *Tanrısal esinlenme* olarak kabul edilemez ya da o türden önermelere uygun görülen onayı kazanamaz. Yoksa bu, tüm bilgi, açıklık ve onay ilkeleri ile temellerini altüst ederdi; ve eğer kuşkulu önermeler apaçık önermeler apaçık önermelerin yerini alacak olsaydı[19] dünyada güvenilirlik ve güvenilmezlik ölçüleri, doğruluk ve yanlışlık ayrımı adına bir şey kalmazdı; kesin olarak bildiğimiz şeyler, belki yanılgıda olduğumuz şeylere bırakırdı meydanı. Dolayısıyla, idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğunun açık algısına karşıt olan önermelerin inanç konuları olduğunda ısrar etmek boşuna olacaktır. Şu ya da bu ad altında onayımızı yönlendiremezler. Çünkü inanma, bilgimize karşıt herhangi bir şeyi bize kabul ettiremez. İnanç, bize bir önermeyi esinleyen (asla

18 Katolik "transubstantiation" (Ayinde kullanılan ekmek/şarabın Hz. İsa'nın eti/kanına dönüşmesi) öğretisini ima eder gibidir; bu öğretinin doğrultusundaki Eucharist ayininde ekmek ve şaraba ilişkin doğal duyu izlenimleri, et ve kan ile temsil edilmektedirler. Bunun felsefe alanındaki savunucuları (örneğin Leibniz), bir seferde birçok yerde var olup her bulunduğu yerde farklı nitelikler gösteren cisimsel gerçek özün, akılsal olabilirliğini savunmaktadırlar; ve bunun imkânsız olduğuna ilişkin sezgisel bilgi taşıdığımızı kabul eden Locke'a karşı çıkmaktadırlar.

19 Kendiliğinden apaçık önermeler, Locke'a göre, kesinlik için zorunludurlar ve bireysel zihne önce ya da sonra girmeleri bir yana bütün kesinlik bunlar üzerine kurulur.

yalan söylemeyen) Tanrının tanıklığına dayanıyorsa da, bunun bir Tanrısal esinlenme oluşunun doğruluğuna güvenimiz, kendi bilgimizin kesinliğini aşamaz. Bu noktada kesinliğin tüm gücü, Tanrının o önermeyi bize esinlediğine ilişkin bilgimize bağlıdır; ki bu esinlendiği varsayılan önermenin bilgimiz ya da aklımıza ters düştüğü yerde hep şöyle bir itirazla karşılaşırız; doğru kabul edildi mi Tanrının bize sunmuş olduğu tüm bilgi ilkeleri ve temellerini tersyüz edecek; tüm yetilerimizi yararsız kılacak; Tanrının en mükemmel yapıtı olan anlama yetimizi yok edecek; ve insanı hayvandan daha zavallı bir hale getirecek olan bir önermenin, varlığımızı borçlu olduğumuz Yaratıcı Tanrıdan geldiğini nasıl aklımız alır, bilemeyiz. Çünkü insan zihni herhangi bir şeyin Tanrısal bildirim olduğu konusunda kendi aklının ilkelerine ilişkin açıklıktan daha fazlasını (belki o kadarını bile) edinemiyorsa, esinlenmişliği akıl ilkelerininkinden daha büyük bir açıklık taşımayan bir önermeye yer vermek için aklın apaçıklığına sırt çevirmenin anlamı yoktur.[20]

6. Buraya kadar insan, kendisine bidirildiği kabul edilen dolaysız ve ilk esinlenmede[21] bile aklını kullanmalı ve ona kulak vermelidir. Ancak dolaysız esinlenme iddiasında olmayıp da kendilerine yazılar, söylenenler yoluyla iletilegelmiş olan daha önce esinlenmiş doğruluklara bağlılık göstermesi ve onay vermesi gereken kimileri için uslamlama, bu doğrulukları bize kabul ettirecek olan ve bu anlamda daha yeterli bir yoldur. İnancın konusu, yalnızca Tanrısal bildirim olduğuna göre, bizim kullan-

20 İnanç, evrenin en son yapısında düzensiz, karışık, tüm yasa ya da akıl dayanaklarından kopuk olduğu; bununla birlikte evrensel düzenin, insanın duyusal alışkanlıkları ile ölçülebilir olan fiziksel yasaların üstünde olabileceği yolundaki hiçbir resmi iddiaya yanıt veremez.

21 Dolaysız esinlenme vahiy ya da olağanüstü tinsel içgörü yoluyla olur. Bu aktarmalı esinlenmenin doğduğu ilk esinlenmedir; insan zihinleri aracılığıyla ve yine insan zihinlerine iletilmesinde kimi sakıncalara ve aklın alanına giren konuları ele almada insan dilinin özelliklerine bağlı olarak yanlış anlaşılmaya açıktır.

dığımız anlamda (genelde Tanrısal inanç denir)[22] inanç, Tanrısal yolla bildirildiği kabul edilenler dışındaki önermelerle ilgili değildir. Zaten esinlenmeyi inancın tek nesnesi olarak gören insanların, belli bir kitaptaki bir önermenin ya da tüm önermelerin Tanrısal esinlenme yoluyla iletildiği esinlenmedikçe, o kitapta bulunan bir önermenin Tanrısal bildirim içerdiğine inanmanın, aklın değil inancın konusu olduğunu nasıl olup da söyleyebildiklerini anlamıyorum. Söz konusu bir esinlenme olmaksızın o önerme ya da kitabın, Tanrısal otoriteye dayandığına inanma ya da inanmama, inanç değil akıl konusudur; ve aklın kendine aykırı gelen bir şeyi onaylamaya yöneltmesi imkânsız olduğundan, böyle bir önerme ya da kitaba yalnızca kendine aykırı düşen bir şeyi onaylamamı sağlamayacak ya da buna zorlamayacak olan aklıma başvurarak onay vermem gerekir.[23]

Dolayısıyla, idelerimiz ve daha önce sözünü ettiğim bilgi ilkeleri sayesinde apaçıklığına vardığımız her konuda akıl en uygun yargıçtır; ve esinlenme, aklın buyruklarını destekleyebilir, ancak aklın yargılarını çürütemez; biz de, aklın kesin ve apaçık kararı karşısında inanç konusudur bahanesi ile aykırı bir görüş için onu terk etmeye zorlanamayız: [[24] bu bahanenin, apaçık ve besbelli akıl buyrukları karşısında böyle bir üstünlüğü olamaz].

7. Fakat, üçüncü olarak, çok yetersiz kavramlarına sahip olduğumuz ya da hiçbir kavramını edinemediğimiz birçok şey ve yetilerimizin doğal kullanımıyla geçmişteki, şimdiki ya da gelecekteki var oluşlarına ilişkin hiçbir bilgimiz olmayan başka şeyler bulunduğuna göre; bunlar, doğal yetilerimizin keşfede-

22 Bu felsefi inanç ve de bir insana güven ya da genel olarak inançla aynı anlama gelen inanmadan farklı olarak Tanrıbilimsel anlamda inançtır. Her gerçek inançta nesnesi ile ahlaksal ve kılgısal akıl ve sonrakilerin ilkine uyumunu içeren bir karşılıklık söz konusudur.

23 Fakat akıl, daha geniş anlamıyla, sezgisel akıl ve insanın ahlaksal ve tinsel yapısını da içerir biçimde alındığında, akla aykırı olmayan, sıklıkla duyuma göre karar veren, anlama yetisinin bakış açısıyla akıl dışı görünür.

24 İkinci baskıda eklenmiştir.

meyeceği ve aklın üstündeki şeyler olarak esinlendikleri zaman inancın uygun nesneleridirler. Buna göre, meleklerin bir kısmının Tanrıya karşı geldikleri ve bu yüzden önceki mutluluklarını yitirdikleri, [25 ölülerin dirilip yeniden yaşama kavuşacakları]: bu ve benzeri, aklın keşfi ötesinde kaldıklarından, aklın doğrudan çözümleyemeyeceği salt inanç konularıdır.

8. Fakat Tanrı bize aklın ışığını verirken, bununla, uygun gördüğü zaman, doğal yetilerimizin olası bir belirleme sağladığı konularda, esinlenme ışığını da göndermeyecek biçimde elini kolunu bağlamış beklemekte olmadığına göre, vermeyi istediği durumlarda esinlenme, aklın olası varsayımlarından üstün olmalıdır. Çünkü zihin, apaçıkça bilmediği[26] şeyin doğruluğundan emin olmayıp yalnızca onda beliren olasılığa kapıldığına göre, yanılmayan ve aldatmayan birinden geldiğine yeterince inandığı bir tanıklığa onay vermek durumundadır. Ancak bunun, bir esinlenme olduğuna ve onu ifade eden sözcüklerin anlamlarının doğruluğuna karar verecek olan yine akıldır. Gerçekte, aklın apaçık ilkelerine aykırı ve zihnin kendi açık ve seçik ideleri-

25 İlk üç baskıdaki "insanların bedenleri yeniden canlanıp yaşamını sürdürecek" ifadesi dördüncü baskıda, Stillingfleet'la anlaşmazlık üzerine "ölüler yeniden canlanıp yaşamını sürdürecek" şekline sokulmuştur. Bunun nedeni de şöyle açıklanmıştır: "Beni Denememdeki bir hata konusunda uyarmış olmanıza duyduğum minnettarlığı belirtmeden bu yeniden dirilme konusunu geçmemeliyim. Bu kitabı yazarken, Kutsal Kitabın bedenin yeniden dirilmesini açık terimlerle dile getirmiş olduğunu dikkate aldım. Fakat sizin esinlenmenin yeniden dirilme üzerine açıkladıklarını daha yakından inceleme fırsatı tanımanız üzerine ve Kutsal Kitapta bedenin dirileceği ya da diriltileceği konusunda öyle açık ifadelere rastlamadığımdan, kitabın sonraki basımında, daha önce kullandığım sözcükleri yani 'insanların ölü bedenleri' ifadesini, Kutsal Kitapta yer alan 'ölüler' şekline dönüştürmeye karar verdim." (İkinci Mektuba Yanıt, s: 209., 10. Karşılaştırınız s: 165-211).

26 Bu, Stillingfleet'in Locke'un, açık ideleri kesinlik için vazgeçilmez gördüğü ve dolayısıyla bilinmez olanı inanılmaya uygun görmediğini kanıtlamada kullandığı ifadelerden biridir. Locke, bu konudaki bakış açısını şöyle açıklıyor, "kesinlik ister tüm yönleri ve bağıntıları ile tamamen açık ve seçik olsunlar ister olmasınlar, sahip olduğumuz ideler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun algısında yatar."

ne dayalı apaçık bilgisine ters düşen bir şeyse esinlenme diye düşünülen, bu noktada aklın alanına giren bir konuymuşçasına yine akla kulak verilmelidir. Bir insan, kendi bilgisinin apaçıklığı ve açık ilkelerine aykırı bir önermenin Tanrısal bildirim olduğundan ya da o önermenin ifade edildiği sözcükleri doğru anladığından tersi bir önermenin doğruluğu kadar emin olamaz ve dolayısıyla körü körüne bir inanç konusu olarak kabul etmeyip bir akıl konusu olarak düşünüp değerlendirmelidir.

9. Öncelikle, zihnimizin doğal yetileri ve kendi kavramlarıyla doğruluğuna karar veremediği her esinlenmiş önerme salt inanç konusudur ve aklın üstündedir.

İkinci olarak, zihnin, kendi doğal yetilerni kullanarak doğal yollarla edindiği idelere göre belirleyip yargılayabildiği önermelerin hepsi aklın konusudur; yine de zihnin, kesin bir apaçıklık bulmadığı ve böylece doğruluklarına, kendi bilgisinin apaçıklığına ters düşmeden ve bütün akıl ilkelerini çiğnemeden karşıtının da doğru olabileceğini kabul eder biçimde, yalnızca olası dayanaklar üzerinden inandığı önermeleri ayrı bir yere koymak gerekir ki, bu tür olası önermelerde, olasılığa karşı olsa bile onayımızı bir açık esinlenmenin belirlemesi gerektiğini söylemeliyim. Çünkü, akıl ilkelerinin bir önermenin kesinlikle doğru ya da yanlış olduğunu göstermediği yerde diğer bir doğruluk ilkesi ve onay zemini olarak belirlemeyi açık esinlenme yapabilir; ve böylece bu önerme inanç konusu olabilir ve aynı zamanda akıl üstüdür. Belli bir konuda olasılıktan öte bir yere varamayan aklın bu açığını inanç kapatmıştır; ve doğruluğun ne yanda olduğunu da esinlenme açığa çıkarmıştır.[27]

27 Kısaca inanç/inan, akıl üstü doğrulukların (örneğin ölüler dirilecek) kabulü ve benimsenmesi yolunda tek araçtır; ve aksi takdirde, insan zihni için yalnızca olasılık olarak kalacak olan önermelerin kesin belirlenimini sağlayıcı bir araç da olabilir. Öyleyse evrenin yalnızca doğal kavranışına uyumlu bir destektir. Bu kısım, buraya kadar 4-8. kısımların bir özetidir.

10. İnancın akla engel koymadığı ve zorbaca hükmetmediği alanı buraya kadardır ki akıl, bu Tanrısal bilgi pınarından akıp gelen yeni bulgular yüzünden incinmez ya da zarar görmez; ancak onlar sayesinde daha da gelişir. Tanrının esinlemiş olduğu her şey kesinlikle doğrudur: Bundan kimse kuşku duyamaz. Bu, inancın asıl nesnesidir: Fakat, Tanrısal esinlenme olup olmadığına karar verecek olan yine akıldır. Akıl zihnin daha çok açık olan yerine daha az açık olanı benimsemesine de, bilgi ve kesinliğe aykırı olasılığı kabul etmesine de izin veremez. Aktarımlı bir esinlenmenin Tanrısal kaynaklı olduğuna ilişkin olarak ifade edildiği sözcüklerdeki ve bu esinlenmeyi kabul ettiğimiz anlamdaki apaçıklığı, akıl ilkelerinin[28] sağladığı kadar kesin ve belirgin olamaz. Dolayısıyla, aklın açık ve kendiliğinden apaçık buyruklarına karşıt ve uyuşmaz olan hiçbir şeyin, aklın yetersiz kaldığı yerde bir inanç konusu olarak kabul edilip onaylanma hakkı yoktur.[29]

Tanrısal esinlenmeye dayalı her şey tüm görüşlerimizi, önyargılarımızı ve çıkarlarımızı hükümsüz kılmalıdır ki böylece tam bir onaylama ile kabul edilmeye hak kazansın. Aklımızın

28 Burada Locke, her aktarmalı esinlenmeyi kesinlik içermeyen olasılık alanına hapsetmiş gibidir. Bu konuda bir İskoç rahip olan Halyburton *İnancın Akılcılığı Üzerine Deneme*'sinde (1714) şöyle bir yorum yapar; "Kutsal Kitapların kendileri Tanrıdan geldiklerinin delilidirler diyoruz ve bunu kanıtlarız ki bu Bay Locke'un iddialarının gücünü tümüyle geri püskürtebilir ve biz, Bay Locke'un yaptığı gibi yalnızca olasılıklar ve onlar üzerinden yapılan uslamlamalara dayalı sanal şeyler arasına koyar biçimde bir doğruluk sınıflandırımının mantıksızlığını gösterebiliriz umudundayız. Bay Locke, aktarmalı esinlenmeyi sezgisel, akılsal ve duyusal bilginin altında bir kesinlik derecesine dek alçaltıp inanç denmeyi hak eden gerçek inanca hiçbir hak tanımayarak onun yerine olasılıklar, yani tarihsel kanıtlar üzerinde ilerleyen bir akıl yürütme edimini koymaktadır; ve inancı yalnızca olasılıklar arasında görmektedir ki bundan dolayı onu kınamıyorum. "(s. 134) Leibniz de *Yeni Denemeler*'de bu bölüm üzerine yorum yapmaktadır.

29 Bütünüyle akıl dışı ya da akla aykırı olduğu gösterilebilen, evrensel bir kuşkuya alternatif olarak akılla donanmış kimselerce reddedilmelidir. Bak: Sitllingfleet'in İlk Yanıtı, s: 45-47 ve Toland, *Christianity not Mysterious*, (Hıristiyanlık Gizemli Değil).

inanca böylesine teslimiyeti bilginin önemli noktalarını alıp götürmez: Bu, aklın temellerini sarsmaz ancak yetilerimizi bize verilme amaçları doğrultusunda kullanmaya iter.

11. İnanç ve akıl alanları bu sınırlarla birbirinden ayrı tutulmazsa, dinsel konularda akıl için hiç yer kalmayacaktır; ve dünyada birçok dinde görülen tuhaf görüşler ve törenlerin kınanması için neden kalmaz. Sanırım, tüm insanlığı saran ve bölen hemen her dini dolduran saçmalıkları büyük ölçüde, bu akla aykırı inancın övülmesine bağlayabiliriz. Çünkü insanlar, sağduyuya ve bilgilerinin asıl ilkelerine aykırılığı ne kadar belirgin de olsa dinsel konularda akla danışmamaları gerektiği düşüncesi ile yetiştirilegeldiklerinden, kuruntuları ve boş inançlarını öylece salıvermektedirler; bu yüzden öyle tuhaf sanılara ve davranışlara yönelmişlerdir ki gerçekten düşünen bir insan onların aptallıklarına ağzı açık bakakalır ve aklı başında bir insana yakışmayan, gülünç bir durumda olduklarını düşünerek büyük ve Bilge Tanrının onaylamayacağı insanlar olarak görür onları. Aslında bizi hayvanlardan en çok ayırması ve özellikle akıllı varlıklar olarak üstün kılması gereken din, insanların sıklıkla daha akılsız ve hayvanlardan daha duyarsız oldukları bir haldedir. *Credo, quia impossibile est:* "İnanıyorum, çünkü imkânsızdır" sözü, sıradan bir insan için aşırı bir bağnazlık kabul edilebilir; ancak, bu, insanların görüşleri ya da dinlerini belirlemeleri adına çok kötü bir kural olarak belirir.[30]

30 Bununla birlikte Locke'un söylediği dar anlamıyla, duyuma göre yargıda bulunan, çıkarımcı anlama yetisi olarak aklın, insanın, yaşamın ve evrenin fiziksel olmaktan öte daha derin kavranışına uygun saklı güçlerini de barındıran bütün yapısından yanıt bekleyen tinsel konularda yetersiz bir olabilirlik ölçütü olduğu unutulmamalıdır.

19. BÖLÜM

[COŞKUNLUK][1]

[1. Ciddi bir biçimde doğruluğu aramaya girişecek olan bir kimse, öncelikle zihnini doğrunun sevgisiyle buna hazır hale getirmelidir. Çünkü doğruyu sevmeyen biri, onu bulmak için sıkıntıyı göze almadığı gibi bulamadığında da pek üzülmez. Bilim çevresinde kendisini doğruyu sever olarak görmeyen kimse yoktur ve başkalarının kendisi için bunun tersini düşündüklerini

---

1 Bu bölüm dördüncü baskıda eklenmiştir. Locke Molyneux'a şöyle yazar (Oates, 6 Nisan 1695): "Coşkunluk üzerine ekleyeceklerim, öyle sanıyorum ki, sizin düşüncelerinizle çok uyuşacak, çünkü coşkunluğun kaynağı hakkındaki fikirlerimle paralel düşünceler taşıyorsunuz. Aslında bunu sıklıkla başvurulan yanlış bir uslamlama ilkesi olarak, 18. bölümde ele almayı tasarlamıştım. İnsanların din diye benimsedikleri abuk sabuk sözlerin bir tarihçesini vermek, korkarım dev bir cilt alır ve zaten amacıma sapa kalır." Coşkunluğun, insanları, samimi tinsel iç görüş yerine duyusal heyecanı koyarak doğruluğun samimi arayışından alıkoymasıdır, bu bölümde söz konusu edilen.
Bacon, "Kendi kendinin yargıcı olan doğru, sevişmeyi ya da kur yapmayı andıran araştırımının, bulunmasına karşılık gelen bilgisinin ve zevk alması demek olan doğru inancının, insan yaradılışındaki en yüce iyiler olduklarını öğretir." (1. Deneme) Doğruluk Sevgisi, Locke'un başlıca tutkusudur. Kitapları ve yazışmalarının çoğu bölümünde, doğruluk sevgisinin belirleyici özelliği olarak betimlediği "yansızlık" ya da önyargısızlığın övgüsü ile ifade bulur. Yargılarımızı yönlendirmede coşkun duyguları benimsemek, Locke için, doğaüstü aklın değilse de, en son ölçütleri olarak doğal anlayışın göz ardı edilmesidir; ve şeyleri oldukları gibi görme arzusundaki doğru sevgisinden yoksunluktur. Çünkü bu bölüm, salt coşkunlukçuları, şeylerin ne ise o olduklarını düşünmeye çağırıyor. Fakat Locke, şeyleri deneysel olarak anlamaya verdiği önem yanında, insanın evreni yorumlamada etken olan ve felsefi inancı içeren en yüksek anlamdaki imgelem, duygu ve aklı küçümsemeye yöneliyor.

görüp de üzülmeyecek akıllı bir varlık da yoktur. Buna karşın, doğrusu, doğru adına doğruyu sevenlerin, kendilerinin böyle olduğuna inananlar arasında bile çok az olduğu söylenebilir. Bir insanın gerçekten böyle olup olmadığını nasıl bilebileceğimiz araştırmaya değer bir konudur ve sanırım bunun şaşmaz bir belirtisi var ki o da, bir önermenin kanıtlarının ona sağladığından daha büyük bir güvenle onaylanmamasıdır. Bu onaylama ölçüsünün dışına çıkan kimsenin doğruyu sevdiği için kabul etmediği, doğruyu doğru olduğundan değil başka bir yan amaç adına sevdiği açıktır. (Apaçık önermeler dışında) bir önermenin doğruluğunun açıklığı, yalnızca bir kimsenin elindeki kanıtlara dayandığından, bunun ötesinde bir onay verildi mi bu artı güvenin doğru sevgisinden başka bir duygulanıma bağlı olduğu ortadadır. Çünkü doğru sevgisinin benim onayımı, bana göre doğru olduğunu gösteren delillerin üstüne çıkarması, yine aynı sevginin bana bir önermeyi, doğruluğunu göstermeyen herhangi bir delile dayanarak onaylatması kadar olanaksızdır; aslında bu, doğruyu, doğru olmama olanağı ya da olasılığı var diye sevmek gibidir. Zihnimizde apaçıklık[2] ya da tanıtlamanın[3] karşı konulmaz ışığıyla yer etmemiş olan her doğru için onay sağlayıcı[4] deliller, o doğrunun bizce olasılığının güvencesidirler[5] ve onu yalnızca bu delillerin anlama yetimize ilettiği haliyle kabul ederiz. Herhangi bir önermeye, kendine dayanak yaptığı ilke ve kanıtların[6] kazandırdığından fazlaca yüklediğimiz her güven ya da

2 Bak: 2. Bölüm, 1; 17. Bölüm, 14.
3 Bak: 2. Bölüm, 2-13; 17. Bölüm, 15.
4 Bak: 14 - 17. Bölümler.
5 "Bizce" - olasılığın onayı alınan kişilerin tinsel gelişimi ve deneyimine bağlı göreli karakterini belirtmektedir.
6 Fakat deliller yoluyla yargıda bulunurken, elimizdeki ilkeler ve kanıtları duyu alışkanlığına göre, deneysel anlayışla sağlananlarla sınırlı tutmamalıyız; ya da evrende içkin olan yasa, düzen ya da anlama ilişkin elde edilir en iyi ve en doğru kavramlara ulaşabileceğimizi varsaymalıyız. İçimizde en yüksek olan her şey, ortasında yaşadığımız gerçekliklerin en son yorumuna varmak için dışımızda da en yüksek olan her şeye karşılık gelmelidir.

yetki, bizim o yöndeki eğilimlerimizden ileri gelir ve bu, doğru sevgisinden büyük bir sapma durumudur ki, doğruluk, bizim tutku ya da ilgi[7] ve çıkarlarımızdan bir açıklık edinemeyeceğinden onlardan bir iz de taşımamalıdır.

2. Başkalarına buyurma yetkisi ve sanılarını belirleme eğilimine sahip olmak ile yargılarımızdaki bu taraflılık ve bozukluk sürekli el eledir. Kendisine zaten bir inanç dayatılmış olan bir kimsenin başkasına da bunu aşılamaya eğilimli olmaması olası mıdır? Kendine davranışları başkalarınca yadırganan bir kimseden diğer insanlara davranış biçimi konusunda bir şeyler öğrenmeyi ummak akıllıca olabilir mi? Bu kimse, yetilerini zorlayan, zihnine acımasız davranan ve yalnızca doğruluğa özgü olan açıklık oranında ve ona göre, yalnızca kendi yetkisiyle onaylamak ayrıcalığını zorla alan biridir.

3. İşte bu noktada, kimilerinin inanç ya da akıl kadar güvenilir ve aynı yetkide gördükleri üçüncü bir onaylama zemininden[8] söz etmek istiyorum; yani COŞKUNLUK'tan. Bu, aklı bir kenara itip onsuz bir esinleme getirir. Aslında böyle hem aklı hem esinlemeyi bir yana atıp yerlerine bir insanın kendi beyninin temelsiz kurgularını kor ve bunları hem davranış hem de sanının temeli kılar.[9]

---

7 "Tutkularımız ya da çıkarlarımız", özellikle de duyusal tutkularımız ve bencil çıkarlarımız.

8 Locke'ta diğer iki onay zemini de akıl ya da çıkarım ve inançtır.

9 Uslamlama, ya da çıkarımcı düşünce ve mucizevi bir Tanrısal esinlenmeye inanış, her ikisi de bizdeki kılgısal ve kurgusal akılda karşılık bulan nesnel delillerle test edilmelidir. Deneyci anlama yetisinin tüm bilimsel bulgularına kucak açan inanç, daha yüksek bir düzleme çıkar ve bu bulguları tinsel yasa ve ahlaksal amacın üstünlüğü ile uyum içinde yorumlar. Daha dar anlamıyla aklın ürünü olan bilimde, hiçbir şey, felsefi ya da Tanrısal inanç ile çelişemez; çünkü daha düşük bir yasa daha yüksek bir yasa ile açıklanabiliyorken diğer yandan onunla çelişemez.
Uslamlama ve inanma akla uygun olmalıdır, ancak Locke'ta duyusal hislerin belirlediği, düşgücüyle tetiklenen coşkunluk, kanıt yerine geçer ve akılla çatışır. İçten inanç akla uygundur ancak bu tür coşkunluk kördür. Fakat heyecan ve hayal gücü; her ikisi de bir ideale kapılmayı içeren bilimsel bulgular ve inansal içgörünün vazgeçilmez güdüleyicileridir.

4. Akıl sonsuz ışık kaynağı ve tüm bilgimizin pınarı olan Tanrının insanlara, doğal yetilerinin ulaşabileceği bir yere koyduğu doğruluk parçasını iletmede kullandığı doğal esinlenmedir; *esinlenme,* Tanrı tarafından doğrudan iletilen yeni bir bulgular grubuyla genişletilmiş *doğal akıldır;* çünkü akıl, bunların Tanrıdan geldiklerine ilişkin tanıklığı ve kanıtları sayesinde doğruluklarını onaylar. Öyle ki, aklı bırakıp esinlenmeye yolu açmak isteyen biri, her ikisini de söndürür ve tıpkı bir insanı, gözlerini kapatırsa görünmeyen bir yıldızın çok uzaktaki ışığını bir teleskopla daha iyi görebileceğine inandırmaya çalışır gibidir.[10]

5. Doğrudan esinlenme, insanların sanılarını oluşturma ve davranışlarını düzenlemesi açısından sıkıcı ve kimi zaman başarısız olan uslamlama çabasına göre çok daha kolay bir yol olduğundan, kimilerinin, esinlenme iddiasında bulunmaya ve kendilerini, özellikle olağan bilgi yöntemleri ve akıl ilkeleriyle açıklayamadıkları eylemleri ve sanılarında, Tanrının özel rehberliğinde olduklarına inandırma eğiliminde olmalarına şaşmamak gerekir. Anlaşılan o ki dindarlıkla melankolinin karıştığı, ya da kibirleri yüzünden başkalarına göre Tanrıyla daha yakınlaştıkları ve onun gözdesi oldukları fikrine saplanan insanların, Tanrı ile doğrudan bir ilişki kurdukları ve Tanrısal Tinden sürekli haberler aldıkları inancı ile kendileriyle övünmeleri her çağda rastlanan bir durumdur. Tanrının, zihne ışık kaynağından doğrudan serptiği bir ışınla anlama yetisini aydınlatabileceğinin yadsınamaz olduğunu kabul ediyorum: Bunu yapmaya Tanrının söz vermiş olduğunu düşünüyorlar, peki Tanrıya bağlı, Onun seçtiği özel bir halk olmak gibi güzel bir unvana sahip olmayı kimler bekleyebilir?[11]

10 Locke'un esinlenmiş din ve doğal din ayırımı (kısmen bu Deneme sayesinde) 18. yüzyıl Tanrıbiliminin konusu olmuştur. Bu dönem Tanrıbilimi, mekanik olarak dışsal deliller ve esinlenen şeyin tanınması ve yorumlanması adına doğal ve doğaüstü esinlenmenin insanın içinde saklı Tanrısal akılla uyumunda yer alan onay zeminin ihmalini içerir.

11 Bu bölümde, Locke'un aklından geçmiş olan, belki de gençlik dönemlerinde Cumhuriyet birliği altında aşırı grupların onu rahatsız eden varlıklarıdır.

6. Zihinleri böyle hazırlanınca, her türden temelsiz görüş öne çıktı mı Tanrı tininden gelen ve doğrudan Tanrısal yetkiye ait bir aydınlanma oluverir ve kendilerini eğilimli gördükleri her tuhaf eylem karşısında bu tepinin Tanrısal bir çağrı ya da buyruk olduğu sonucuna varıp buna uymaları gerektiğine karar verirler: Bu yukarıdan gelen bir ödevdir ve onu yerine getirmekle yanılmış olamazlar.

7. Bana göre coşkunluk,[12] akıl ya da Tanrısal esinlenmeye dayanmayıp, coşkun ve kibirli bir beynin tuhaf fikirlerinden doğduğundan, bir kez kök saldığı yerde insanların eylemleri ve inanışlarını akıl ya da esinlenmenin ya da her ikisinin birden yaptığından daha güçlü etkiler: Çünkü insanların kendilerinde duydukları tepilere uyma eğilimi çok büyüktür; ve bütün olarak insanın, doğal bir tepi ile yönetildiği durumda daha şiddetli hareket edeceği kesindir. Yeni bir ilke gibi, güçlü bir kibir de sağduyunun üzerine çıktığı ve aklın tüm kısıtlamaları ile iç duyu-

12 Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.* Henry More, *Enthusiasmus Triumphatus*'ta (1662), yaklaşık bu Deneme'den 30 yıl önce, coşkunluğun doğası, nedenleri, türleri ve çareleri üzerinde durmuştu. "Coşkunluk esinlenilmiş olmak gibi yanlış bir fikre kapılmaktan başka bir şey değildir. Şu halde esinlenmiş olmak, Tanrı tini ya da gücü ile kutsal, doğru ve gerçek olanı düşünmek ya da olağandışı bir tarzda hareket etmek, öyle konuşmaktır. Buradan da coşkunluğun ne olduğu kolayca anlaşılacaktır; coşkunluk bir insanın içinde esinlendiğine dair tam, ancak yanlış inanıştır. (s: 2)" Glanvill ise, "coşkun tin, aklı, din ve inanç konularındaki kullanımını yadsıyarak, gözden düşürür" der. (*Denemeler*, s: 20) Bu anlamıyla coşkunluk, Locke döneminde Butler ve Swift, daha sonraları 18. yüzyıl polemik çalışmalar kadar piskoposlar arasında da Warburton ve Lavington tarafından hicvedilmiştir. Örn: *Lorduma Coşkunluk Üzerine Bir Mektup* (1708); *Coşkunluk Üzerine Bir Mektup Hakkındaki Düşünceler* (1709); *Coşkunluğun Doğası ve Sonuçları* (1719) *(Bir Protestan Mutezil'in Yapıtı)* (1739) *Zihni Coşkunlukla Lekelenmekten Koruma Kuralları ile Birlikte Coşkunluğun Açıklaması; İsa'nın Havarilerinin Coşkun Olmadıklarını Kanıtlayıcı Bir Söylem* (1730). *Ahlaksal Erdem Üzerine Araştırma, Modern Coşkunlukçuların Aldatmacalarından Uzak Hıristiyan Dindarlığı* (1735) ve *Coşkunluk Üzerine Denemeler* ve daha birçokları vardır. Olumlu anlamıyla, uygun heyecanlarla dolu istenç ve zekâ olarak coşkunluk Locke ve More'un bizi uyardığı esinlenmiş olma kuruntusu ile karıştırılmamalıdır.

mun denetiminden kurtulduğu zaman, kendi yönelim ve eğilimimizle birlikte, bir Tanrısal yetki düzeyine yükselir.

8. Coşkunluğun insanları sürüklediği tuhaf görüş ve eylemler, onları bu yanlış ilkeye karşı yeterince uyarıyor olsa da inanç ve davranışlarında yanlış yönlendirmeye çok elverişlidir; olağanüstü bir şeye duyulan sevgi, esinlenmişliğin ve bilginin ortak ve doğal yollarını aşmış olmanın kıvancı, çoğu insanın tembellik, bilgisizlik ve kibrini öyle bir yüceltir ki bir kez bu doğrudan esinlenme, araştırmaksızın aydınlanma, kanıtsız ve irdelemesiz kesinliğe varma yoluna girdiler mi bu insanları bunlardan kurtarmak çok zor bir iştir. Onlar için akıl yok olmuştur, çünkü onun üzerine çıkmışlardır: Orada her şey gün gibi açıktır ve kolayca görülebilir; her şey kendini gösterir ve kendi açıklığından başka bir kanıta gerek yoktur: Bu insanlar Tanrının, kendi içlerinde onları harekete geçiren elini ve Tinin tepilerini duyumsarlar ve duyumsadıklarında yanılmış olamazlar. Dolayısıyla, içlerinde gördükleri ve duydukları konusunda uslamlamanın yapabileceği bir şey olmadığından emindirler ve kendilerine güvenirler: Duyusal deneyimine sahip oldukları şey kuşku kabul etmez, onaylanmayı gerektirmez. Işığın parladığı ve onu gördüğünün kendisine kanıtlanmasına gerek duyan biri gülünç olmaz mıydı? O, kendi kanıtını taşır ve başkasına gereksinmez. Tin zihinlerimize ışığı getirdiğinde karanlığı dağıtır. Onu gündüz güneşi gördüğümüz gibi görürüz ve onu bize gösterecek yarı karanlık akıl ışığına gereksinmeyiz. Gökten gelen bu ışık güçlü, açık ve saftır; kendi tanıtını içinde taşır; ve doğal olarak güneşi keşfetmek için, ateşböceğinin yardımını istemek gibidir, Tanrısal ışını incelemekte bulanık ışığımıza, akla başvurmamız da...[13]

---

13 Bak: 2. Bölüm, 1. Locke'taki sezgi, Tanrının ışığı ya da Yüce Yaratıcının insana anlama yetisi kazandıran nefesi, burada coşkunluk diye anılan temelsiz esinlenme kuruntusu ile çelişebilir.

9. Bunlar emin oldukları için emin olan, inanışları güçlü olduğu için doğru olan insanların konuşma biçimidir. Söylemleri görme ve duyumsama-hissetme mecazından sıyrıldı mı bütün konuştukları buna varır. Ancak bu görme ve hissetme benzetmelerini öyle kanıksamışlardır ki, kendilerinden emin olmaları ve başkalarına tanıtlayabilmelerinde yardımcı olurlar.

10. Fakat, bu içsel ışığı ve üstüne bu kadar çok şey kurdukları bu duyguyu, biraz olsun ciddi biçimde irdelemeliyiz. Bu insanlar parlak bir ışık taşıdıkları ve gördüklerini söylüyorlar; uyanık duyuları var ve hissederler: Bunların tartışılmazlığından emindirler. Bir insan gördüğü ya da hissettiğini söyledi mi kimse buna karşı çıkamaz. Fakat bu noktada sormak isterim: Bu görme, önermenin doğruluğunun mu yoksa bunun Tanrıdan bir esinlenme olduğunun mu algısıdır? Bu duygu, bir şeyi yapma hayali ya da eğiliminin mi yoksa bu eğilimi güdüleyen Tanrı Tininin mi algısıdır? Bunlar çok farklı iki algıdır ve kandırılmak istemiyorsak çok dikkatli ayırt edilmelidirler. Bir önermenin doğruluğunu algılayabilirim ancak, Tanrının doğrudan esinlenmesi olduğunu algılayamam.[14] Bir Euclid önermesinin doğruluğunu bir esinlemesi[15] olmadan ya da böyle bir algılamada bulunmadan algılayabilirim; ayrıca, bu bilgiye doğal bir yolla erişmediğimi algılayabilir ve böylece Tanrının bir esinlemesi olduğunun algısı olmadan esinlendiği sonucuna varabilirim: Çünkü Tanrısal bir görevlendirme olmadan zihnime bu ideleri sokabilen tinler vardır ve bunları öyle bir düzen içinde sunarlar ki bağıntılarını algıyabilirim. Öyleyse, zihnime, nasıl olduğunu bilmeden giren bir önerme bilgisi, onun Tanrıdan gelmiş olduğunun algısı değildir. Onun doğru olduğuna ilişkin güçlü bir inancın, onun Tanrıdan geldiği ya da bu derece doğru olduğunun

14 Bunun dışında, sezgisel bilgi, tinlerimizde ve evrende içkin olarak görünen Tanrıdan gelen doğrudan esinlenmedir.

15 Yani, alışılmış doğa yasalarına dayanarak açıklayamadığımız doğaüstü bir esinlenme.

algısı olması çok daha olanaksızdır.[16] Ne kadar ışık ya da görme denirse densin böyle bir düşünüşe, olsa olsa inanma ve güvenme denebilir bence: Bu insanların esinlenme olarak gördükleri önerme doğruluğunu bildikleri değil doğru olarak kabullendikleridir. Çünkü bir önermenin doğru olduğu biliniyorsa, esinlenme boşunadır ve birinin zaten bildiği bir şey için bir esinlenme olması anlaşılır bir şey değildir. Dolayısıyla, doğruluğunu bilmezken inandırıldıkları bir önerme, onlar ne derse desin, görme değil yalnızca inanç kapsamındadır. Çünkü bunlar birbirinin yerini alamayan, tümüyle apayrı iki "doğru geçididir." Gördüğüm şeyi, kendisindeki açıklıkla doğru diye bilirken, inandığım şeyi de başkasının tanıklığı üzerine bu şekilde görürüm. Bu tanıklığı bilmekten başka inanma zeminim olabilir mi? Bunu bana esinleyenin Tanrı olduğunu görmeliyim, yoksa hiçbir şey göremem.[17] Bu noktada sorulacak olan; Bunu bana Tanrının esinlediğini, zihnime bu izlenimi Kutsal Tini ile bıraktığını; ve dolayısıyla buna uymam gerektiğini nasıl bilirim? Bunu bilmiyorsam, kendimden ne kadar emin olursam olayım,[18] temelsizdir; ona ne kadar ışık dersem diyeyim o yalnızca *coşkunluktur*. Çünkü, esinlendiği açıkça olası, doğal bilgi yollarına göre belirsiz olsa da sağlam temellere oturtulması ve doğru olarak ortaya konması gereken şey bunun esinleyicisinin Tanrı olduğu ve esinlendiğim şeyi zihnime kesinlikle Tanrının koyduğu; bunun başka bir tin tarafından zihnime bırakılmış ya da kendi hayal gücümden doğan bir yanılsama olmadığıdır. Çünkü, ya-

16 Çünkü bu durumlarda, aklın gerçek önkabullerinden ve de gerçek mucizevi esinlenmede aradığımız Tanrısal kaynaklı ölçütlerden yoksunluk söz konusudur.

17 Yalnızca olasılık tahminine dayanan bir şey bir kimsede doğruluğu yanılmaz biçimde sezilecek ölçüde saklı bir doğrunun algısını uyandırmaya yarayamaz mı?

18 Ancak "idelerimizin şeylerin gerçekliğiyle uyumundan emin olduğumuz her durumda kesin gerçek bilgi vardır" derken, bu emin olmanın, coşkunun emin oluşundan ayırt edilmesini sağlayan belirtileri yeterince ele almıyor.

nılmıyorsam, bu insanlar, böyle bir önermeyi Tanrının esini varsaydıklarından, doğru kabul ederler. Bu durumda bu önermenin Tanrının bir esinlemesi olduğu iddialarının temellerini irdelemek onlara düşmez mi? Yoksa, bütün inançları boş bir sanıştan öteye geçmez:[19] ve böylesine gözlerini kamaştıran o ışık da onları sürekli bir kısırdöngüye sokan bir *ignis fatus'tan (aldatıcı bir umuttan)* başka bir şey olmaz; *esinlenmedir, çünkü ona yürekten inanırlar; ve ona inanırlar, çünkü bir esinlemedir.*

11. Tanrısal esinlenmenin ürünü olan bir şey için Tanrının bildirimi olması dışında bir kanıta gereksinilmez; çünkü Tanrı ne aldatır ne de aldatılabilir. Fakat zihnimizdeki herhangi bir önermenin, Tanrı tarafından aşılanmış bir doğruluk olduğunu, onun bize esinlediği bir doğruluğu onun bildirdiği ve dolayısıyla inanmak zorunda olduğumuzu nereden bileceğiz? İşte bu noktada coşkunluk iddia edildiği gibi açıklık gösteremez. Coşkunluk içindeki insanlar, kendilerini aydınlattığı ve şu ya da bu doğrunun bilgisini sağladığını söyledikleri bir ışıkla övünürler. Oysa bunun bir doğru olduğunu biliyorlarsa, bu bilgiyi ya doğal akıl karşısındaki apaçıklığına ya da onun doğruluğunu sergileyen akıl kanıtlarına borçludurlar. Doğruluğunu bu iki yoldan biriyle görüyor ve biliyorlarsa bunu bir esinleme olarak varsaymaları boşunadır.[20] Çünkü, onun doğru olduğunu başka herhangi birinin doğal olarak bildiği yoldan, bir esinlemenin yardımı olmadan, biliyorlardır. Esinlenmiş insanları aydınlatan her tür doğruluk, zihinlere bu yoldan gelip yerleşmiştir. Bunun doğru olduğunu, Tanrının bir esinlemesi oluşu dolayısıyla bildiklerini söylerlerse, bu iyi bir gerekçedir; ancak o zaman da bunun bir Tanrı esinlemesi olduğunu nasıl bildikleri sorulacaktır. Eğer bunu beraberinde getirdiği, zihinlerimizi aydınlatan ve

19 Burada kesin ya da şaşmaz bir bilgi özelliği taşımayan bir olasılık tahmini söz konusudur.

20 Ya aklın ya da duyunun doğal bir esinlenmesidir; cezbettiği kimselerce doğal olarak açıklanabilir esinlenme değildir. Locke, ikisi arasında bir uçurum bırakmaktadır.

karşı konulmaz bir ışık ile bildiklerini söylerlerse, lütfen böylece daha önce dikkat çektiğimiz, yani doğruluğuna çok güçlü bir inançları olduğu için bunun bir esinleme olması gerektiği düşüncesinden farklı bir söylemde bulunup bulunmadıklarına bir baksınlar. Çünkü sözünü ettikleri ışık, kendi zihinlerinin, onun doğruluğuna olan güçlü ancak[21] bir o kadar da temelsiz bir inancıdır, yalnızca... Kabul etmeliler ki, bunun doğruluğunu gösteren, akılcı temellere dayalı kanıtları yoktur; öyleyse diğer doğrulukların kabul edildiği olağan zeminler üzerinden ancak bir esinleme olarak kabul edilmelidir: Ve bir esinlenme olduğu için doğru olduğuna inanıyor ve bir esinlenme olmasını yalnızca doğruluğuna tümüyle inandırılmış olmalarına dayandırıyorlarsa, o zaman onun bir esinlenme olduğuna sırf şiddetle inandıkları için inanıyorlar; eylemlerimiz ya da kesin inanışlarımız açısından çok kaygan bir zemindir bu. Öyleyse, düşgücümüzü birincil ve tek rehberimiz yapmak ve herhangi bir önermenin doğruluğuna, herhangi bir eylemin haklılığına sırf öyle olduğuna inandığımız için inanmaktan başka bizi en aşırı hata ve yanılgılara sürüklemeye daha yatkın bir yol olabilir mi? Sanılarımızın sağlamlığı kendi doğruluklarının delili değildir; eğri şeyler de doğru şeyler kadar sert ve bükülmez olabilir ve insanlar doğrulukta olduğu kadar hatada da olumlu ve kesin olabilirler. Yoksa farklı ve karşıt taraflardaki o boyun eğmez bağnazlıklar başka nasıl oluşur? Çünkü, herkesin zihninde taşıdığını düşündüğü, ancak güçlü inanıştan başka bir şey olmayan ışık, Tanrıdan geldiğinin bir delili ise, görüşler de böyle bir bildirim olma hakkına sahiptirler; ve Tanrı, yalnızca ışıkların değil aynı zamanda insanları zıt yönlere götüren karşıt ve çelişik ışıkların da Babasıdır; güçlü ancak temelsiz bir güven herhangi bir önermenin bir Tanrısal esinlenme olduğunun delili ise, karşıt önermeler de Tanrısal doğruluklar olacaktır, bu durumda...

21 Temelsiz; yani sezgisel algıda.

12. Sağlam inanış inancın nedeni[22] ve haklılığa güven doğruluğun bir kanıtı yapılırken başka türlü düşünülemez. St. Paul de yanlış yolda olduklarını düşündüğü Hıristiyanlara zulmettiği zaman iyi yaptığına ve bunun için kendisine bir çağrıda bulunulduğuna inanıyordu: fakat yanılmış olan, o insanlar değil St. Paul'ün ta kendisi idi. İyi insanlar da yanılabilirler ve kimi zaman da zihinlerinde en güçlü ışıkla parlayan Tanrısal doğruluklar olarak gördükleri yanılgılara şiddetle bağlanabilirler.

13. Zihindeki ışık, doğru ışık, herhangi bir önermenin doğruluğunun açıklığından başka bir şey değildir, olamaz da... Eğer bu apaçık bir önerme değilse, yansıttığı ya da yansıtabileceği tüm ışık, kabul edilmesini sağlayan kanıtların açıklığı ve geçerliliğinden gelir. Anlama yetisindeki başka bir ışıktan söz etmek, kendimizi karanlığa itmek ya da Karanlığın Prensinin gücüne teslim etmek ve kendi onayımızla kendimizi bir yalana inanmaya, aldatılmaya yöneltmek olur. Eğer inanış sağlamlığı bize yol gösterecek bir ışık ise, sorarım, şeytanın aldatmacaları ile Kutsal Ruhun bildirimlerini birbirinden nasıl ayırt edebiliriz? Şeytan kendini bir ışık meleğine dönüştürebilir. Ve Sabahın Oğlunu izleyenler aydınlığa tümüyle doyarlar, yani Tanrının Tini ile aydınlatılmış olduklarına çok güçlü inanırlar; ona teslim olurlar ve ondan haz duyarlar, onun tarafından yönlendirilirler. (Kendi güçlü inançları yargıç ise) onlardan daha emini, daha haklısı yoktur.[23]

14. Demek ki, aşırı yanılgı ve kuruntulara kapılmak istemeyenlerin, bu içlerindeki ışığın rehberliğini sınamaları gerekir. Tanrı peygamber yaratırken insanı yok etmez. Esinlerinin Tanrısal kaynaklı olup olmadıklarını yargılamasını sağlayacak ye-

22 "İnancın nedeni yapılması" yani böyle inanmanın mantıksal bir temeli olarak görülmesi.

23 Locke'taki coşkunluk tinsel ya da akılsal içgörüyü gerektiren duyusal duygunun yerini alır. Coşkunlukçuların doğaüstülük iddialarında duyular üstü olarak esinlenme her ne kadar şiddetliyse de dış duyumla özdeşleştirilemediği halde, varsayılan esinlenme dış duyusal duygu aracılığıyla yakalanır.

tilerini doğal durumunda bırakır.[24] Zihni doğa-üstü ışıkla aydınlattığı zaman doğal ışığı söndürmez. Eğer bir önermeyi onaylamamızı isterse ya doğruluğunu doğal aklın olağan yöntemleriyle gösterir ya da bunun kendi yetkisi doğrultusunda onaylamamızı istediği bir doğruluk olduğunu bildirir ve bizi aklın yanılgıya düşemeyeceği kimi belirtiler aracılığıyla bunun ondan geldiğine inandırır. *Akıl her şey için son yargıcımız ve yol göstericimiz olmalıdır.*[25] Akla danışmalı ve Tanrının bildirdiği bir önermenin doğal ilkelerden[26] çıkarılıp çıkarılamayacağını irdelemeli, çıkarılmıyorsa bir kenara atmalıyız, değil demek istediğim: Fakat bunun Tanrıdan gelen bir esinlenme olup olmadığını incelemek için akla başvuralım diyorum. Akıl bunun Tanrıdan geldiği sonucuna varırsa, başka doğrular gibi bunu da kabul eder ve buyruklarından biri yapar. İnançlarımızı değerlendirmede güçlü oluşlarından başka ölçütümüz yoksa, düşlerimizi ateşleyen her tuhaf düşünce bir esin gibi görünür: Akıl inanışların doğruluğunu dışlarındaki şeyle irdelemeyecek olursa, esinler ve aldanmalar, doğruluk ve yanlışlık aynı ölçütlere sahip olacaktır ve ayırt edilmeleri olanaksızlaşacaktır.

15. Bu içsel ışık ya da esinlenilmiş gördüğümüz bir önerme akıl ilkelerine uyuyor ya da esini bidiren Tanrı sözü ile uyuşuyorsa akıl ona hak tanır ve biz onu güvenilir doğru diye kabul edebiliriz; inanç ve eylemlerimizde onun izleyicisi olabiliriz: Bu anlamda delil ya da tanıklık kabul etmezse, bir esinlenme oldu-

24 Bildirimlerin Tanrısallık ölçüsü, bildirimlerin kendilerinde mi yoksa Locke'un sonraki kısımda ileri sürdüğü üzere onların dışındaki bir şey, örneğin fiziksel mucizelerde mi bulunmalıdır?

25 Bu cümle, Deneme'nin bir parolası olarak ele alınabilir ve akıl insanın duyusal olduğu kadar tinsel yapısına da dayalı anlayış gücüne karşılık geliyorsa, kabul edilebilir. Yargılarımız ve hareketlerimiz, aklın geniş anlamı içinde, akılcı olanla belirlenmelidir.

26 "Esinlenmeler," kendi içlerinde akılcı olabilirler ve insanın bunları, insan aklıyla keşfedilemeseler ve duyusal dünyayı bilimsel olarak yorumlayanların alanına giren herhangi bir yasada daha yüksek yasaların uygulanmını öngörseler de, "Tanrısal" kabul etmesi gerekir. Esinlenmeler, insanın anlama yetisince tam anlamıyla çözülemeyen gerçeklik evrenindeki düzen ya da yasal sahayı temsil ederler.

ğuna ilişkin inancımızdan başka bir göstergeye sahip olmadıkça, bir esinlenme diye ya da doğru olarak göremeyiz onu. Tanrının esinlediği eski kutsal insanların zihinlerinde bu içsel güven ışığından başka kanıtların yer aldığını görüyoruz. Bu inançlarının Tanrıdan geldiği konusunda kendi inanışları dışında bu esinlenmelerin Göndericisi'ne inanmalarını sağlayacak dışsal işaretlere de sahiptiler. Başkalarını inandırmaları gerektiğinde de, Tanrıdan aldıları ödevin doğruluğunu kanıtlamak ve beraberlerinde getirdikleri haberin Tanrısal yetkisini görülür işaretlerle doğrulamak için kendilerine bağışlanmış bir güçleri vardı. Musa çalılığın bitip tükenmeden yandığını görmüş ve içinde bir ses duymuştu: Bu zihninde bulduğu Firavun'a gidip din kardeşlerinin Mısır'dan çıkmasına izin vermesini isteme tepisinden başka bir şeydi; ve Tanrı asasının yılana dönüştüğü bir mucize ile birlikte ona, gönderildiği insanlar önünde de bunu yinelemek suretiyle görevini onaylama gücü verene dek, bu bildirim uyarınca harekete geçmeyi uygun görmedi. Gideon, bir melek tarafından İsraillileri Madianilerden kurtarmak üzere gönderilmişti ancak bunun Tanrıdan gelen bir ödev olduğuna onu ikna edecek bir işaret bekledi. Bu ve benzeri birçok peygamber örneği bu kutsal insanların zihinlerindeki inancı ya da bir içsel görüşü Tanrıdan geldiğine ilişkin yeterli bir delil olarak düşünmedikleri, daha fazlasına gereksindiklerinin göstergesidir; şu da var ki Kutsal Kitap sık sık böylesi kanıtlar bekledikleri ya da edindiklerinden söz etmiyor.

16. Bu söylediklerimde Tanrının, Kutsal Tinin doğrudan etkisi ve yardımıyla, buna *olağanüstü işaretler* katmadan, insanların zihinlerini belli doğrulukları kavramalarını sağlayacak ve iyi eylemlere yöneltecek biçimde aydınlattığı ya da aydınlatabileceğini yadsımaktan oldukça uzağım. Ancak böylesi durumlarda da Tanrıdan gelip gelmediğini bildirecek şaşmaz kuıallar olarak aklımız ve Kutsal Kitabımız bizimledir. Benimsenen doğruluk Tanrının yazılı sözündeki esinle ya da eylem kutsal kitap ya da doğru aklın buyruklarıyla uyumlu ise onu böyle kabul

etmekle hiçbir tehlikeye girmediğimizden emin olabiliriz: Çünkü, Tanrının zihinlerimizi olağanüstü biçimde etkileyen bir esinlemesi olmasa da yine de bize Tanrının verdiği bu esinle doğruluğunun onaylandığından eminizdir. Bunun Tanrıdan gelen bir ışık ya da güdü olduğunu olumlayan içimizdeki özel inancımızın sağlamlığı değildir.[27] Bunu dışımızda Tanrının yazılı sözü ya da bütün insanlarla paylaştığımız akıl ölçüsünden başkası yapamaz zaten. Aklın ya da Kutsal Kitabın herhangi bir görüş ya da eylem konusunda kesin olduğu durumda, bunu Tanrısal yetkinin kabul edebiliriz: Fakat kendi başına bu damgayı koyabilecek olan, kendi inanışlarımızın sağlamlığı değildir. Kendi zihinlerimizin eğilimi istediğimiz kadar bunu desteklemeye yönünde olabilir; bu ona kendi düşkünlüğümüzü gösterebilir ancak hiçbir biçimde onun Tanrısal bir tohum olduğunu ve Tanrısal kaynaklı olduğunu kanıtlamaz.][28]

27 İster genel doğa eğilimi ile belirlenmiş ister doğa üstü yasa ve amaçla inanarak bilgilendirilmiş olsun, akla başvurmak, Locke'a göre, bu en son ölçüte başvurmakla eşit düzeydedir. Bak: Locke, Mucizeler Üzerine Söylem.

28 Locke, Deneme'nin bu kısmında, bir kez, ölümünden sonra yayınlanan Anlama Yetisinin Yönetimi Üzerine incelemesine, bir giriş yapmak istemiştir. Amacını Molyneux'a şöyle anlatır: "Kitabımda dördüncü baskıya kimi eklemeler yapmayı düşünmek için az da olsa zaman bulabildim ve şu birkaç gün içinde beni nereye kadar götüreceğini bilmediğim bir konuyla karşılaştım. Bunun üzerine birçok şey yazdım; fakat konu değiştikçe daha da açılıyor ve henüz sonunu göremiyorum... Bölümlerin başlığı "Anlama Yetisinin Yönetimi Üzerine" olacak ki, varacağını düşündüğüm noktaya kadar ilerlesem, hak ettiği üzere, Deneme'nin en geniş bölümünü oluşturacağı düşüncesindeyim. İyi ki yanımda değilsiniz; yoksa, kavramlarım, yazdıklarım ve hayallerimle başımızın etini yerdim. Onları önüne serebileceğim düşünceli bir insana ve içtenlikle, tarafsızca davranacak bir arkadaşa sahip olmak, büyük bir mutluluk olurdu benim için. (Locke'tan Molyneux'a, 10 Nisan, 1697). Bunun üzerine Molyneux da bir karşılık yazar. (15 Mayıs) Ölümünden sonra yayınlanan bu incelemede hatanın nedenleri ve çözümü, Deneme'ye göre şeyler hakkındaki tüm insan yargılarının oluştuğu biçimde, yani deneyim verilerine dayanarak kendi yargılarını oluşturmak zorunda olan bir anlama yetisine uyarlanmış bir zihinsel etik yasası halinde genişletilmektedir. İnceleme, dolayısıyla, yeterli delilin yokluğu ya da delil varsa da yeterliliğinin uygun ölçütlerinin olmaması durumunda, insanın önyargıya eğilimine karşı bir protestodur. Bir sonraki bölüm de aynı tavırdadır.

20. BÖLÜM

YANLIŞ ONAY ya da YANILGI[1]

1. Bilgi, ancak, görülür ve kesin doğruluk olduğundan, *yanılgı* bilgimizin bir kusuru değil yalnızca doğru olmayana onay veren bir yargı yanılgısıdır.

Fakat, eğer onay benzerliğe dayanıyorsa, onayımızın asıl nesnesi ve güdüleyicisi olasılık ise ve bu olasılık önceki bölümlerde açıklanan şey ise, *insanların nasıl olup da olasılığa aykırı düşen onaylar verdikleri* sorulabilir. Çünkü görüşlerin karşıtlığından[2] daha olağan ve bir insanın bir başkasının yalnızca kuşku duyduğu şeyi tümüyle inanılmaz bulması, başka birinin de buna sıkıca bağlanıp[3] tümüyle inanmasından daha açık bir şey yoktur.

Bunun çok değişik nedenleri olabilirse de şu dört başlık altında toplanabilirler sanırım:

---

1 Bak: Malebranche, *Recherche de la Vérité*, I, 1. Bu, Locke'un da bildiği üzere, gerçekte hatanın doğası ve nedenleri üzerine bir incelemedir. Bu bölümde Locke tarafından bildirilen dört hata nedeni *Novum Organum*'un İlk Kitabı yanında bu *Recherche* ile de karşılaştırılabilir.

2 Hepsi tam anlamıyla doğru olamayacaklarından, "görüşlerin karşıtlığı" hata içerir. Şu var ki karşıt olan görüşler, tek taraflı doğrular ve daha yüksek bir birlik içinde doğruluğun tam anlamıyla ayırt edilmesine yönelik adımlar olabilir.

3 Locke'a göre, hata bir kimsenin bakış açısıyla kuşkuya açık şeylerde varılan yanlış yargıdır. Buna göre, her şeyi bilememenin eksikliği ile, insan yaşamında yol göstericilik yapan ve onay veren kimsenin deneyim ve ahlaksal durumunun kesinliklerle ilgili sezgileriyle ulaşamadığı noktalarda ölçüsü olan olasılık sanıları ile sınırlı kalınır. Locke'un dört hata nedeni ilk ve son nedene indirgenebilirdi.

1. *Kanıtların yetersizliği*
2. *Kanıtları kullanabilme yetersizliği*
3. *Onları görme isteğinin yetersizliği*
4. *Yanlış olasılık ölçüleri*

2. *Kanıtların yetersizliği* ile hiçbir yerde var olmayan ve bu yüzden de bulunamayacak olan kanıtların yanı sıra var olan ya da bulunabilecek olan kanıtların yetersizliğidir, sözünü ettiğim. Buna göre, herhangi bir önermeyi kanıtlamaya yarayacak olan deneyleri ve gözlemleri yapma kolaylığı ya da olanağını bulamayan insanlar, kanıttan yoksundurlar; başkalarının tanıklarını araştırıp bir araya getiremeyenlerin de kanıtları yetersizdir. Kendilerini çalışmaya adamış, yaşamak için zorunlu şeylerle uğraşmaktan bitkin düşmüş; alt düzeydeki yaşam koşullarının[4] tutsağı olmuş insanlar, bu durumdadırlar. Bu insanların bilgilenme ve araştırma olanakları da, varlıkları kadar sınırlıdır; ve tüm zaman ve uğraşlarını da kendileri ya da çocuklarının karınlarını doyurmaya harcadıklarından, anlama yetileri de bilgiye aç kalır. Tüm yaşamı boyunca ağır ve külfetli işlerle uğraşan bir insanın, dünyada olup biten farklı şeylere ilişkin bilgisinin, sürekli dar ve çamurlu yollardan geçip pazara gidip gelen bir yük beygirinin, ülkenin coğrafyası üzerine bilgisini aşması beklenemez. Boş zaman, kitap, dil ve değişik insanlarla tartışma fırsatı olmayan bir kimsenin, var olan ve insan topluluklarında en büyük önemde görülen önermelerin birçoğu, hatta çoğunluğunu anlamak için zorunlu olan tanıklıkları ve gözlemleri bir araya getirme olasılığı çok daha düşüktür; böyle bir insanın, üzerinde kuracağı inancın zorunlu görüleceği ölçüde güven temelleri bulması da beklenmemelidir. Öyle ki, bu dünyadaki şeylerin doğal, değiştirilemez durumu ve yaşamsal konuların yapısı gereği insanlığın büyük bölümü, başkalarının dayandığı ve gö-

4 Topluluğun her üyesini zihinsel açıdan eğitme fikri, bunun yazılışıyla ortaya çıkmış ve geçerlilik kazanmıştır.

rüşlerini oluşturmak için zorunlu olan kanıtlardan tümüyle bihaberdirler; yaşamlarını kazanmaya yoğunlaşmış çoğunluk ise, bilgili insanları ve yorucu araştırmaları gözetecek durumda değildir.[5]

3. Bu durumda ne diyebiliriz? Koşulları gereği büyük çoğunluk kendileri için en büyük önemde konularda kaçınılmaz bir bilgisizlik içinde midirler? İnsanlığın büyük kısmının, bunları mutluluk ya da mutsuzlukları adına kullanmada rastlantı ve gelişigüzel tesadüflerden başka bir yol göstericisi yok mudur? Her ülkenin kendi yetkili yol göstericileri ve geçerli görüşleri, sonsuz mutluluk ya da mutsuzluk da dahil, önemli kaygıları adına yeterli açıklık ve güvence sunmazlar mı insanlar için? Hıristiyan Dünyasında bir şeyi, Türkiye'de başka bir şeyi öğreten doğruluk ölçütleri, kesin ve yanılmaz kehanetler midir acaba? Ya da yoksul bir yurttaş, İtalya'da doğmuş olma şansı sayesinde sonsuza dek mutlu olacak mıdır? Bir gündelikçi, İngiltere'de doğmuş olma şanssızlığı yüzünden ister istemez düşkünleşir mi? Kimi insanların bunlara ilişin neler söyleyebileceği üzerinde durmayacağım, ancak şundan eminim ki, insanlar bunlardan biri ya da ötekinin doğru olduğunu kabul etmeliler, yoksa Tanrının, onları günlük uğraşlarının elverdiği ölçüde izlemeleri gereken yolda[6] içtenlikle kullanırlarsa onları yönlendirmeye yeterli yetilerle donattığını kabul etmeliler. Kimse ruhu üzerine düşünecek ve dini konularda kendini yetiştirecek zamanı bulamayacak denli dünya işlerine yoğunlaşmış değildir. İnsanlar daha önemsiz şeyler kadar bunlara da kafa yormuş olsalardı, bu alanlarda bilgilenmeleri için ayrılabilecek boşluklar bulamayacak denli yaşamsal gereksinmelere tutsak olmuş tek kimse kalmazdı.

5 Bireylerin, düşüncelerini oluştururken, büyük ölçüde uzmanlara ve diğer insanların yetkelerine bağımlı olmaları bu alanlarda göze çarpar. Uzmanlar da, insan deneyimi arttıkça ve her bir insan tarafından sindirilemez hale geldikçe, daha da uzmanlaşırlar.

6 Locke, burada da, salt kurgusal doğruluk, zekâ ve karakter üzerindeki yükseltici etkisine felsefi olmayan bir ilgisizlik sergiler.

4. Gelişimleri ve bilgilenimleri, varlıklarının kısıtlılığı ile sınırlanmış olanların dışında, varlıkları, kuşkularından kurtulmak ve doğruları keşfetmek için gerekli kitap ve araçları bol bol karşılamaya yetecek düzeyde olanlar da vardır: Fakat bunlar da, ülkelerinin yasalarını daha fazla bilerek kendilerine daha az inanacakları korkusuyla, bunları bilgisiz bırakmada çıkarları olanların sıkı gözetimi altındadırlar. Bunlar, daha önce sözünü ettiğimiz zavallı ve sefil işçilerden çok daha az dürüst araştırma özgürlüğü ve olanaklarına sahiptirler; ne kadar önemli ve soylu görünürlerse görünsünler, düşünce sınırlılığı ile eli kolu bağlanmış haldedirler ve insanın en özgür olması gereken düşünsel alanda anlama yetilerinin tutsağıdırlar. Bu genellikle bilgi içermeyen doğrulukların yayılmaya çalışıldığı yerlerde yaşayan herkese özgü bir durumdur; böyle yerlerde insanlar, rastgele, o ülkenin dinini kabule zorlanırlar ve dolayısıyla görüşleri de, tıpkı cahil insanların, doktor geçinenlerin verdikleri hapları, neden yaptıklarını ve etkilerini bilmeksizin, yalnızca iyileştireceklerine inanmaktan başka çareleri olmadığından yutmaları gibi kabullenirler. Fakat bunlar, sahte doktorlara kananlardan daha kötü bir durumdadırlar, çünkü belki de alınmaması daha iyi olacak şeyleri almayı reddetmek ya da güvenebilecekleri bir doktoru seçmek gibi bir özgürlüğe sahip değildirler.[7]

5. İkinci olarak, ellerindeki olasılık delillerini kullanma yeteneğinden yoksun olanlar, yani, bir dizi sonucu kafalarında taşımayıp karşıt kanıt ve tanıklıkları her durumun gerektirdiği ölçüde tam olarak tartamayan insanlar da, olası olmayan durumları kolayca onaylamaya yönlendirilebilirler. Tek ya da yalnızca iki tasım (iki öncül ve bir sonuçtan meydana gelen tümdengelimsel çıkarım) oluşturabilen kimseler vardır; kimisi de belki bundan bir adım daha ileri gidebilir. Bu kimseler en güçlü kanıtın ne yanda bulunduğunu her zaman seçemez; sürekli ola-

7 Sözü edilen Bacon'un *"idola specus"* (mağara idolleri) ile benzeşebilir.

rak, kendiliğinden daha olası olan görüşü izleyemezler. Çevresindeki insanlarla herhangi bir sohbette bulunmuş kimsenin, insanlar arasında anlama yetileri açısından böyle bir fark olduğunu görmezden geleceğini sanmıyorum. Şu var ki insanların zekâ farklılıklarının, özellikle düşünme edimiyle görevli bedensel organlarındaki bir bozukluktan, ya da yeterince kullanılmayan yetilerin körlüğü ya da zorluk çıkarması, ya da kimilerine göre insanların ruhlarının doğal farklılıkları, kimine göre de bütün bunların bir bileşimi yüzünden mi doğduğu konumuz dışındadır; açık olan tek şey, insanların anlama yetileri, kavrama güçleri ve uslamlamaları öylesine farklılaşır ki bir kimsenin bu bağlamda kimi insanlarla diğerleri arasında bazılarının kimi hayvanlardan olduğundan daha büyük farklılık söz konusu olduğunu söylemesi, incitici olmaz.[8] Ancak, bunun nasıl olduğu, büyük önem taşısa da, şimdiki amacımız açısından pek gereksiz bir inceleme alanıdır.[9]

6. Üçüncü olarak, bulamadıklarından değil kullanmayı istemediklerinden kanıt yetersizliği çeken insanlar da vardır. Bunlar, yeterince varlıklı, boş zamanı olan, ne yetenek [[10] ne de başka yönlerden eksiklikleri bulunan insanlarsa da, yine de diğerlerinden daha iyi durumda değildirler bu açıdan. Hep haz peşinde koşmaları ya da işlerinin ağırlığı, kimi insanların düşüncelerini başka yerlere saptırır; tembellik ve genel bir dalgınlık[11] ya da

8 İnsanların bireysel eşitsizliği (zihinsel ve başka açıdan) kimi modern halk özdeyişleri ile açık bir çatışma içinde olan bir doğa yasasıdır. Bu ikinci hata nedeni, gerçekte Locke'un dördüncü nedeninin bir değişkesi gibidir.

9 Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.*

10 İlk baskıda, "haz, iş ya da başka bir şeyin peşinde koşma, tembellik ya da doğruluklarını araştırdıkları öğretilerin kendi görüş, yaşam ya da amaçlarına uygun düşmeyeceği çekincesi yüzünden, öğrenme bu olasılıkların bilineceği düzeye erişemeyeceği gibi onay da vermezler" şeklindedir.

11 "Dalgınlık" alık alık bakmak, *ab ore ciendo.* Bak: *Anlama Yetisinin Yönetimi,* 37.

kitaplara, çalışma ve düşünmeye karşı özel bir tiksinme de bazılarını her türlü ciddi düşünceden uzak tutar. Bazıları da, yansız bir araştırmanın, kendi önyargıları, yaşantıları ve hedeflerine en uygun görüşleri desteklemeyeceği korkusuyla, uygun ve geçerli gördüklerine sorgulamadan güvenmeyi yeterli bulurlar. Bunun tersini yapan insanlar da dahil büyük çoğunluk, akılcı bir onay vermekten uzak, inanmaları için gözlerini şöyle bir çevirmeleri yetecek kadar yakınlarında olan, aslında bilmek istedikleri olasılıklardan habersiz yaşayıp giderler.] Kötü haberler içeriyordur diye bir mektubu okumak istemeyen insanlar olduğunu biliyoruz: Çoğu kimse de işlerinin çok iyi gitmediğini düşünüp, varlıkları üzerinde yoğunlaşır ya da hesaplarını toplamaktan kaçınır. Varlıkları, anlama yetilerini geliştirecek olanakları sağlayacak bollukta olan insanların kendilerini tembel bir bilgisizlikle avutabilmeleri anlaşılır gibi değil. Bence, tüm gelirlerini bedensel gereksinmelere harcayan, bir kısmını olsun bilgi edinme yollarını aramakta kullanmayan, hep temiz ve parlak görünmek için büyük özen gösterip, kaba ve yıpranmış giysiler içinde kendilerini pek zavallı bulan, öte yandan zihinlerinin alaca bulaca yamalı hizmetçi giysileri ve paçavralara bürünüp, rastlantılar sayesinde ya da ülkelerindeki terzinin (yani konuştukları kimselerin ortak düşüncelerinin) biçip diktiklerini giymesine katlanabilenler, kendi ruhlarını aşağılamaktadırlar. Burada, insanların geleceği düşünmemelerinin, akıllı hiçbir insanın ara sıra da olsa yapmaktan kaçınamayacağı gibi, bu konuda kafa yormamalarının mantıksızlığı üzerinde durmayacağım gibi, en ukala insanlara göre bilmeleri gereken konularda bilgisiz görülmenin ne kadar ayıp ve utanç verici olduğunu da bir yana bırakacağım.[12] Fakat etki, saygınlık, güç ve yetkiyi, soy ve varlıklarının tamamlayıcısı görseler de tüm bunların kendilerinden

12 Bu yanlış yönlendirici etki, Locke'un ilk hata nedeni içinde yer alabilirdi ki bu da, kanıtların yetersizliği isteksizlik sonucu ise, uygun olurdu. Bak. Malebranche, *Recherge, Liu. V.*

bilgice üstün ancak alt tabakadan insanlarca alınabileceği kaygısında olup kendilerine centilmen diyen insanların kafa yoracağı bir konudur bu, kör olanlar hep görenlerce yönlendirilirler yoksa çukura düşerler ve anlama yetisi kör olan bir kimse de kesinlikle en bağımlı ve en tutsak olandır.[13]

Önceki örneklerle, kimi yanlış onaylama nedenleri verilmiştir ve olası öğretilerin, her zaman olasılıklarının nedenleriyle oranlı bir onaylama ile kabul ediliyor olmamalarına açıklık getirilmiştir: Fakat şu ana dek, var olan ancak yanlışı benimsemiş bir kimseye görünmeyen kanıtları içeren olasılıkları ele aldık.

7. Dördüncü, yani sonuncu olarak da, gerçek olasılıkların önlerinde gün gibi açık olduğu durumlarda bile bunlara inanmayı kabul etmeyen, bunlar üzerine yapılan uslamlamaları yadsıyanlar vardır ki ya *επεχειν* yaparlar, onaylarını askıda bırakırlar[14] ya da daha az olası bir görüşü onaylarlar. Böylesi bir tehlikeyle karşı karşıya olanlar yanlış olasılık ölçüleri kabul etmiş kimselerdir. Bu yanlış olasılık ölçülerini şu dört başlıkta toplayabiliriz:

1. *Kendiliğinden kesin ve açık olmayıp, kuşkulu ve yanlış olan önermelerin ilkeler olarak nitelendirilmesi,*[15]

2. *Genel kabul görmüş varsayımlar*

3. *Baskın tutkular ya da eğilimler*

4. *Yetke.*

8. 1. İlk ve en sağlam olasılık zemini, bir şeyin bizim bilgimizle, özellikle de bilgimizin *ilkeler* olarak benimsemiş ve be-

13 Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler.*

14 Bu εποχη, ya da tüm olası sorunlar üzerine yargının ertelenmesi, şüpheci felsefenin havarilerine vaat ettiği zihinsel huzur ya da ἀταραξία'ya götüren araçlar olarak benimsenmiş, Pyrrhoncular ve diğer Yunan şüphecilerin yöntemi idi.

15 Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 24, ve 4. Kitap, 7. Bölüm. Deneme'nin aslında "doğuştan ilkelere" saldırı biçiminde karşı çıktığı, bu yanlış olasılık ölçütü idi. Locke, soyut özsözlerin (özdeyişlerin) mutlak geçerliliği üzerinden yürütülen uslamlamaya, olgular ve olaylarca dayalı uslamlamayı tercih etmektedir hep.

nimsemekte olduğumuz bölümüyle uyumudur. Bunların görüşlerimiz üzerinde öyle büyük etkisi vardır ki doğruluğu değerlendirme ve olasılığı ölçmede genellikle onlara başvururuz; öyle ki ilkelerimizle çelişik olan, bizim için olası görülmekten o kadar uzaktır ki, olanaklı kabul edilemez. Diğer insanların tanıklığı yanında kendi duyularımızın sunduğu deliller, bu yerleşik kurallara aykırı bir şey kabul ettirmeye yöneldiğinde, sıklıkla reddedilirler; çünkü bu ilkelere duyulan saygı artı yetkeleri çok büyüktür. *Doğuştan ilkeler* öğretisinin ve bu ilkelerin kanıtlama ya da sorgulama dışı tutulmasının bu noktadaki katkısını burada irdelemeyeceğim.[16] Yalnız şunu kabul edebilirim: Bir doğruluk diğeriyle çelişemez: Fakat bir de şunu söyleyeyim, herkes, bir ilke olarak kabul ettiği şey üzerinde özenle durmalı, inceden inceye irdelemeli, doğruluğuna ilişkin kesin bilgisinin o ilkenin kendi açıklığından mı kaynaklandığını yoksa başkalarının yetkesine dayanarak mı böyle olduğuna güvenle inandığını ayırt etmelidir. Çünkü, yanlış ilkeler öğrenmiş ve kendiliğinden açıkça doğru olmayan bir görüşün yetkisine körü körüne kapılmış bir kimse onayını ister istemez saptıracak güçlü bir önyargının ağına düşmüş demektir.

9. Çocukların, zihinlerine, anne-babaları, bakıcıları ya da çevrelerindeki kimselerden aldıkları (özellikle dinsel konulardaki) önermeleri yerleştirmelerinden daha olağan bir şey yoktur; bunlar, çocukların önyargısız olduğu kadar savunmasız anlama yetilerine girip aşama aşama yerleştirildiğinden, sonunda (ister doğru ister yanlış olsunlar) orada alışkanlık ve eğitim yoluyla öyle bir pekişirler ki, sökülüp atılmaları tamamen imkânsız bir hal alır. İnsanlar yetişkin olduklarında kendi görüşleri üzerinde düşünürlerken, zihinlerindeki bu tür şeylerin, ilk giriş ve edinilme yollarına bakmaksızın, bellekleri kadar eski olduklarını

16 Locke'a göre insanın ideleri, sezgileri ve inançlarının bağlı olduğu koşullara ilişkin araştırmasının pratik önemi söz konusudur.

varsaydıklarından, bunları kutsal şeyler gibi görmek, saygısızlık edilmesi, irdelenmesi ya da sorgulanmasına izin vermemek eğilimindedirler. Onları Urim ve Thummim (Tevrat, Çıkış, 28: 30) gibi zihinlerine doğrudan Tanrı tarafından konulmuş, doğru ve yanlışın büyük ve şaşmaz hükümranları ve her türden tartışmada başvurulacak yargıçlar olarak görürler.[17]

10. Bu görüş, zihinlerine bir kez yerleşti mi, ne kadar açık kanıtları olursa olsun, bir önermenin göreceği kabulün, bu ilkelerin yetkesini geçersiz kılacağı ya da bu içsel kehanetlerle çatışacağı kolayca görülebilir. Öte yandan yalnızca böylesi ilkelere uygun düşen en büyük saçmalıklar ve olasılık dışı şeyler çabuk yutulur ve kolayca sindirilir. Çeşitli dinlerde, birbirinin tümüyle karşıtı ve eşit ölçüde saçma olan görüşlere sıkı sıkıya inanan insanlarda görülen dikbaşlılık, bağnazlık, genel geçer geleneksel ilkelere dayalı bu uslamlamanın kaçınılmaz bir sonucu olduğu kadar apaçık bir kanıtıdır da... Öyleki insanlar bu kutsanmış görüşlerle bağdaşmayan bir şeyi kabul etmektense kendi gözlerine inanmamayı, duyularının sunduğu delillere gözlerini kapamayı ve kendi deneyimlerini yalanlamayı yeğlerler. Bir Katolik'i ele alalım; anlama yetisindeki kavramların başlangıcından itibaren, sürekli olarak kendi kilisesinin inandığı şeylere inanması gerektiği ya da papanın yanılmaz[18] olduğu yolundaki bir ilke ile karşı karşıyadır; kırk-elli yaşlarına gelip de diğer ilkelerden biri ile tanışana dek bunun sorgulandığına hiç tanık olmamıştır: Yalnızca olasılıklar değil kendi duyularının açık delillerine de karşı çıkarak, *transubstantion* öğretisini (Ayinde kullanılan ekmek/şarabın Hz. İsa'nın et ve kanına dönüşmesi) kabullenmeyi nasıl bu kadar kolay göze almaktadır? Bu ilke

17 "Bu durumda, biz, eğitimin evrensel doğa ilkeleri açısından bildirimlerini yanlış anlıyoruz... Tıpkı münzevi gibi, güneşin kendi hücremizden başka yerde parlamadığını ve tüm dünyanın bizim dışımızda karanlıkta kaldığını düşünüyoruz." (Glanvill, *Scepsis*, sf: 95, 97).

18 "Ya da papanın yanılmaz olduğu" Fransızca baskısında yer almamıştır.

zihninde öyle bir yer etmiştir ki ekmek olarak gördüğü[19] şeyin et olacağına inanır. Kimi filozoflarla birlikte, duyularına karşı aklına inanmayı (insanlar kendi ilkelerinden çıkardıkları kanıtları, yersiz bir biçimde, böyle nitelerler) bir uslamlama temeli olarak almış bir kimseyi, savunduğu bir görüşün olasılığının bulunmadığına nasıl inandırabilirsiniz? Hele coşkunlukçu biri bir kez kendisi ya da öğreticisinin esinli olduğunu ve Kutsal Tinle doğrudan iletişim yoluyla hareket ettiğini ilke edinsin, sonrasında bu öğretisine karşı açık akıl delilleri öne sürmek boşunadır. Dolayısıyla yanlış ilkeleri benimsemiş insanların, bu ilkelerle çelişen konularda, kendi ilkelerini, çoğunun yanaşmadığı biçimde, eleştirecek içtenliğe ve olgunluğa erişene dek, en belirgin ve inandırıcı olasılıklardan etkilenmesi söz konusu değildir.

11. II. Bunların hemen ardından, anlama yetileri bir kalıpta dökülmüş ve bir genel geçer varsayımın[20] ölçülerine uygun biçilmiş olan insanlar gelir. Birincilerle aralarındaki fark, olguları kabul etmeleri ve karşıtlarıyla bu noktada birleşmekle birlikte, onlardan bu olguların nedenlerini belirlemede ve oluş biçimlerini açıklamadaki ayrı tutumlarıdır. Bunlar, öncekiler gibi duyularıyla açık bir çatışma içinde değildirler; kendilerine aktarılan bilgileri biraz daha sabırla dinlemeye katlanabilirler; fakat bu dinleme sırasında şeyleri açıklayış biçimlerini kabul etmezler

19 Ne felsefeci bir Katolik *transubstantion*'un mutlak akıldışılığını kabul eder ne de bir felsefeci Lutheran'ın aynı özden olma *(consubstantion)* öğretisinin mantıksızlığını kabul ederdi. Bak: Leibniz, *Yeni Denemeler*. Leibniz bu konuda Lutheron *Consubstantion* öğretisini yorumlarken, Locke'un asıl değil, Fransızca yayınlanmış Denemesi'nden yararlandığı hissedilmektedir.

20 Varsayımın kötü kullanımı üzerine, Bacon'un *Novum Organum*'unun ilk kitabına, yeterli ve yetersiz ideler konusunda ve *intellectus* ve *imaginatio* hakkında Spinoza'nın *De Intellectus Emendationa* adlı çalışmasının 7-10. bölümlerine bakınız. Yersiz ilkeler, çıkarımcı uslamlamalarda karşılaşılabilecek yanlış olasılık ölçüsüdürler; Doğrulanmamış varsayım da, düşüncelerimize Doğada Saklı İdelerle daha uyumlu hale getirmek yerine, sonsuz karmaşalarıyla doğayı düşüncelerimize sokmaya eğilimli olan tümevarımsal araştırmanın hep düştüğü bir hatadır.

ve de şeylerin, kendi saptamalarına uygun olmayan bir biçimde oluştuklarına inanmalarını sağlayacak olasılıkları görmezden gelirler. Gerçekten de bilge bir profesör için, kırk yıldır ayakta duran Yunanca, Latince yapıtların, hiç de küçümsenmeyecek emeklerin birikimi olan, ayrıca gelenekle ve saygın sakalıyla da onaylanmış olan yetkesinin (otoritesinin) yeni yetme bir yazar tarafından yerle bir edildiğini görmek dayanılır bir şey midir? Kim bu profesörden öğrencilerine otuz yıl önce öğretmiş olduğu şeylerin yanılgılar ve yanlışlardan öte gitmediğini, kimi büyük sözlerin yanında bilgisizliği de çok pahalıya sattığını kabul etmesini bekleyebilir? Böyle bir durumda yeterince etkili olacak olasılıklar bulunabilir mi? En inandırıcı kanıtlarla da olsa, kim, tüm zamanını üzerinde çalışmaya adadığı savları ve eski görüşlerinden sıyrılmaya ve yeni kavramların peşine düşmek üzere çırılçıplak olmaya ikna edilebilir?[21] Kullanılabilecek kanıtların hepsi de, rüzgârdan pelerini uçuşan yolcunun daha sıkı örtünmesi örneğindeki gibi, çok az etkide bulunabilirler. Doğru anlaşılmamış olan doğru varsayımlar ya da doğru ilkelere dayalı yanlışlar da bu yanlış varsayımlara indirgenebilirler.[22] Bundan daha sık rastlanılır bir şey yoktur. Hepsini de Kutsal Kitabın yanılmaz doğrularından çıkardıkları farklı görüşleri

21 Descartes'ın yapmaya çalıştığı gibi... Glanvill diyor ki; "Hep memleketinde yaşamış ve kendi ülkesinden başkasını hiç görmemiş kişiler kendilerini kendi ülkelerinin en iyi olduğuna inandırmaya eğilimlidirler, çünkü orası kendilerinindir; ancak seyahat etmiş ve başka yerler görmüş olanlar, kendi toprakları hakkında daha samimi konuşurlar. Öğretilmiş görüşlerin ötesine asla bakmamış olan anlama yetileriyle sınırlı insanlar kendi yerlerinin doğru ve mükemmel olduğundan aşırı derecede emindirler; ancak farklı görüşlerdeki iklimlere açılmış daha kapsamlı zihinler vargılarında daha dikkatli ve olumlamalarında daha idarelidirler." *(Denemeler)*. "Evrenin felsefi olarak anlaşılmasında ilk adım, onu bilmediğimizin bilincinde olmaktır; son adım da neden böyle bilgisiz olduğumuzun keşfinden biraz daha ötededir. En bilge doğruluk araştırıcıları yaşamı boyunca gerçek bilgilerine görünen miktarını küçümseyerek eklemede bulunmuş olanlardır." *(Denemeler)*

22 Bak: *Novum Organum*, I, 19. (Bacon)

savunan insanlar, bunun yadsınmaz kanıtıdırlar. Hıristiyanım diyen herkesin, İncil'de yer alan METANDEITE bölümününün, insanları, çok önemli bir ödeve çağırdığını bilmesi gerekir. Fakat Fransızca'dan başka dil bilmeyip de bu kuralı, bir çeviriye göre, *Repentez - vous,* pişman olun, bir çeviriye göre de *Faitez pénitence,* günah çıkarın ve cezasını çekin diye anlayan kimselerin anladıkları doğrultudaki kılgılardan biri ne kadar da yanlıştır.

12. III. İnsanların istek ve baskın tutkularına ters düşen olasılıklar da, aynı yazgıyı paylaşırlar.[23] Cimri bir insanın zihninin bir köşesine çok büyük bir olasılık diğer köşesine de para konsun, hangisinin daha ağır basacağını kestirmek zor değildir. Dünyevi düşünceler, kerpiç duvarlar gibi en güçlü darbelere bile dayanırlar; ve zaman zaman açık bir kanıtın etkisi belli izler bırakabilse de, bu dünyevi düşünceler kendilerini etkileyecek ya da dağıtacak olan düşmanı, doğruluğu, savabilir ve sapasağlam kalmayı becerebilirler. Büyük bir tutkuyla seven bir insana aldatıldığını söyleyin, sevgilisinin kendisini aldattığına ilişkin bir sürü tanık gösterin, sevgilisinin iki üç tatlı sözüyle tüm bu tanıklıkların çürütülme olasılığı onda birdir. *Quod volumus, facile credimus:* İsteklerimize uyana inanmaya hazır olduğumuza herkes en azından bir iki kez tanık olmuştur, sanırım. İnsanlar isteklerine karşı duran belirtik olasılıkların gücüne hep açıkça direniyor ya da kafa tutuyor olamasalar da, kanıtlara boyun eğmezler. Bu demek değildir ki, sürekli daha olası yöne ayak uydurmak anlama yetisinin doğasında vardır, fakat yine de bir insan eldeki konunun elverdiği ve kaldırabileceği ölçüde, araştırmaları erteleme ve sınırlama gücüne, tam ve yeterli bir incelemeye izin vermeme yetkisine sahiptir. Bu olmazsa, en görünür

23 Bakınız, Bacon, *Novum* Organum, I, 49; Spinoza'nın Oldenburg'a yazdığ ve Bacon'un bu özdeyişine göndermede bulunduğu ikinci mektup. Fakat anlama yetisinin yalnızca duyu ile ölçülen *"lumen siccum"*u, tinsel gerçekliklerin yargılanacağı atmosfer değildir.

olasılıklardan kaçınmak için geride hep iki yol daha olacaktır, şöyle ki:

13. I. Kanıtlar (çoğunlukla) sözcüklere döküldüğünden, bu sözcüklerde saklı bir yanıltmaca olabilir; ve art arda gelen sonuçlar arasında bağdaşık olmayanlar da bulunabilir. Çoğu insanda, yeterince ikna olup böyle bir kuşku uyandıramayacak kadar kısa, açık ve tutarlı söyleme pek az rastlanır. İnsanların inanmaktan, ikiyüzlülük ya da mantıksızlıkla suçlanmaksızın, benim de hayır diyemeyeceğim şu *Non persuadebis, etiamsi persuaris,* sözüyle kurtulmaları olanaksızdır.

14. II. Belirtik olasılıklar, "*karşıtında söylenebilecekleri hiç bilmiyorum*" düşüncesiyle savılabilir ve yine bunun üzerinden onaydan vazgeçilebilir. Dolayısıyla, kabul etmek zorunda değilim ancak geride saklı güçlerin neler olduğunu bilmemekle yenik düşmüş olurum. Bu, inanmanın karşısında, bir insanın ne zaman tümüyle dışında olduğu kolayca saptanamayacak denli açık ve geniş bir sığınaktır.

15. Ancak bunun da bir sonu vardır. Olasılık ve olmazlıkların tüm zeminlerini dikkatle araştırıp, tüm ayrıntıları öğrenmek için elinden geleni yaptıktan ve her iki yandan öne sürülenleri tümüyle bir araya getirdikten sonra bir insan, çoğu kez, konunun bütünü üzerinden olasılığın hangi yana düştüğüne karar vermeye geçebilir. Akıl yürütülen konulardaki kimi kanıtlar evrensel deneyimlere dayalı çıkarımlar olarak o kadar inandırıcı ve açıktırlar, olgulara ilişkin kimi tanıklar da öylesine evrenseldirler ki, insan bunlardan onayını sakınamaz. Bu durumda şöyle bir sonuca varabiliriz bana kalırsa; nerede görünür kanıtların önemine karşın, sözcüklerde yanıltmaca olduğu ya da karşı taraftan sunulan belli kanıtların önemi konusunda kuşku duyulan önermeler var, işte orada çoğu kez istençli edimler halinde onaylama, onaylamayı erteleme, ya da onaylamama vardır. Ancak kanıtların bir şeyi yüksek olasılık olarak sunması ve ne sözcüklerin

yanıltıcılığı (ki bu titiz ve ciddi bir inceleme ile keşfedilebilir) ne de diğer yanda saklı kalmış olup da henüz bulunamamış aynı geçerlilikteki kanıtların varlığından (bu düşünen bir insanın kimi kez şeyin doğasına bakarak görebileceği bir durumdur) kuşkuya kapılmaya yeterli neden bulunmaması halinde, kanıtları karşılaştırmaya sokan bir insanın daha büyük olasılığın belirdiği yönde onayını kullanacağı düşüncesindeyim. Karmakarışık bir basılı kâğıtlar yığınının üzerinde tutarlı bir inceleme yazısının[24] basılı olacağı bir yöntem ve düzene sokulabilme, ya da anlayış gücü olan bir etmenin öncülüğü olmadan, rastlantısal bir atomlar birleşiminin sıklıkla herhangi bir tür canlı bedeni oluşturma olasılıkları ve benzeri durumları düşünen hiç kimsenin, onayını hangi yönde kullanacağı konusunda bir zerre duraksamayacağı kanısındayım. Son olarak, (aslında bağımsız ve tümüyle tanıkların delillerine dayalı bir olgu) tanık olunan olgunun hem yanında hem karşısında geçerli tanıklık olduğu yolunda bir varsayımda bulunulamaz; örneğin 1700 yıl önce Roma'da Julius Caesar adında bir adamın var olup olmadığı araştırılarak öğrenilecek bir şeydir. Tüm böylesi durumlarda, derim ki, akıllı bir insanın onaylamayı reddetmek gibi bir gücü yoktur; ister istemez böylesi olasılıkları izler ve onaylar. Daha az açık durumlarda, onayı ertelemenin, belki de, elindeki kanıtlar kendi eğilim ya da çıkarlarına uygun düştüğü durumlarda onlarla yetinip araştırmayı bu noktada kesmenin insanın gücü dahilinde olduğunu sanıyorum. Fakat bir insanın onayını kendine daha az olası görünen yönde kullanması, bana hiç olası gelmediği gibi aynı şeyin aynı anda hem olası olması hem olmaması kadar da imkânsız görünüyor.

16. Bilgi de, algı gibi keyfi (kendince) olmadığından, bu durumda onaylamanın da bilgiden daha elimizde olduğu düşüncesinde değilim. Herhangi iki idenin uyumu zihnimize, doğrudan

24 Bak: Cicero, *De Natura Deorum (Tanrıların Niteliği Üzerine)*, II. 37.

ya da akıl aracılığıyla göründü mü, nasıl gözlerimi kendine çevirdiğim ve aydınlıkta baktığım nesneleri görmezlikten gelemiyorum aynı şekilde bu uyumu da algılamak ya da bilmekten kendimi alamam; tam bir inceleme sonucu en olası gördüğüm şeye onayımı vermekten de geri duramam. Ancak, uyumun bir kez algılandığı durumda bilgimize engel olamadığımız ve de bütün ölçülerinin yeterince incelenmesi üzerine açıkça ortaya çıkan olasılığa onay vermeyi reddedemediğimiz halde *araştırmamızı durdurarak ve yetilerimizi doğruluğun araştırılmasında kullanmayarak,* bilginin de onayın da önüne geçebiliriz. Böyle olmasaydı, bilgisizlik, yanlış ya da doğruluktan sapma hiçbir zaman kusur görülmezdi. Öyleyse, kimi durumlarda onayımızı durdurabiliyor ya da askıya alabiliyoruz. Fakat eski ya da yeni tarihte uzmanlaşmış bir kimse, Roma denen bir yer olup olmadığı ya da Julius Caesar adında bir adamın yaşayıp yaşamadığı konusunda kuşkuya kapılabilir mi? Gerçekten de bir insanın, Kralımız Üçüncü Richard'ın hilebaz olup olmadığı ya da Roger Bacon'un bir matematikçi mi bir müzisyen mi olduğu gibi bilmeyi düşünmediği ya da düşünemediği milyonlarca doğru vardır. Bu ve benzeri durumlarda onayın şu ya da bu yönde kullanılması kimsenin çıkarı açısından önem taşımaz; bir kimsenin sürdürdüğü ya da bağlı olduğu hiçbir eylem, hiçbir endişesi söz konusu olmadığında, zihnin ortak görüşe yönelmesi ya da ilk beliren sanıya sarılması şaşırtıcı gelmemelidir bu noktada. Bu ve benzeri görüşler o kadar değersiz ve önemsizdir ki, güneşteki en küçük ışık zerreleri gibi bunların eğilimleri de neredeyse hiç dikkate alınmaz. Sanki şans eseri oradadırlar ve zihin onların serbestçe dolaşımına izin verir. Fakat zihnin önermenin kendini ilgilendirdiğine karar verdiği, onaylanma ya da onaylanmamasının önemli sonuçlar doğuracağı, iyi ve kötünün doğru tarafı seçip seçmemeye bağlı olduğunun düşünüldüğü noktada ve yine zihnin kendini ciddi bir biçimde olasılığı araştırma ve incele-

meye verdiği durumda, arada açıkça görünen ayrımlar da söz konusuysa, istediğimiz yönü seçmenin elimizde olmadığı düşüncesindeyim. Bence bu noktada onayı, daha büyük olan olasılık belirleyecektir; ve bir kimse, iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunu algıladığında bunun doğruluğunu bilmekten kaçınamadığı gibi olasılığın daha yüksek olduğunu algıladığında da bunun doğruluğunu kabul etmek ya da onaylamaktan geri duramaz.

Öyleyse, kötülüğün temelinde iyiliğin yanlış ölçümü yatıyorsa, yanlışlığın temelinde de olasılığın yanlış ölçümü yatıyor demektir.[25]

17. VI. Burada dikkat çekmek istediğim ve diğerlerinin hepsine göre daha fazla, insanı bir bilgisizlik ya da yanılgı içine hapseden dördüncü ve son yanlış olasılık ölçüsü de, önceki bölümde sözünü ettiğim, yani onayımızı arkadaşlarımız ya da yandaşlarımız, çevremiz ya da ülkemizde genel geçer görüşlere[26] yöneltmemizdir. Görüşlerini aynı meslekten insanların sözde dürüstlük bilgi ya da sayısına dayandırmayan kaç insan vardır ki? Sanki dürüst ya da çok okumuş insanlar yanılmazlar; ya da sanki doğruluğun belirleyicisi oyçokluğudur: Ne yazık ki çoğu insan bunu yeterli görür. Eski saygıdeğer insanların yemininden uzanan bir inanış, geçmiş çağların onayından geçip bana dek ulaştıysa bu durumda onu kabul etmekten çekinmem: Başka insanlar da aynı görüşü / sanıyı benimseyegelmişler ve benimsemektedirler; öyleyse benim de onu kabul etmem akıllıca olur. Bir insanın düşüncelerine böylesi ölçülere dayanarak sahip çıkmak yerine yazı tura atması daha yerinde olabilir. Bütün insanlar

25 Fakat Locke, Bacon'un doğru tümevarım yöntemleri ve olasılık ölçüleri kullanmanın dengeleyici sonuçlarına ilişkin umudu ve bu şekilde insanın ulaşabileceği doğa bilgi-idealine karşı savunmaya geçmektedir. Bak: *Nov. Org.*, I, 61, 122. Locke, Bacon'un tersine, yorumlamaya çalıştığımız evrenin sonsuz incelikleri ve evrenin yorumlayıcılarının kaçınılmaz yetisel farklılıkları üzerinde çokça durur.

26 Leibniz, *Yeni Denemeler*'e bakınız.

yanılabilir ve çoğu insan, birçok noktada, tutku ya da çıkarlarının etkisiyle, yanlışa yönelir. Dünyadaki ünlü ve bilgili insanları ve parti liderlerini etkileyen gizli güdüleri görebilseydik eğer, kabul ettikleri ve savundukları öğretileri onlara dayatan şeyin, her zaman salt doğruluk sevgisi olmadığını anlayabilirdik. En azından, bir insanın bu nedenle kabul etmeyeceği kadar saçma bir görüş bulunmadığı kesindir. Yanlışları öğreten birileri vardır: Bir kimse, başkalarının ayak izlerine rastladığı yerde doğru yolda olduğunu düşünürse, sapa yollara asla geçmek istemez.[27]

18. Ancak, dünyada yanılgılar ve farklı görüşler üzerine koparılan gürültünün büyüklüğüne karşın, insanlığa haksızlık etmemek gerekir; çünkü *yanılgı ve yanlış görüşlere kapılmış olan insanların sayısı, genelde sanıldığı kadar çok değildir.* Bu demek değildir ki, hepsi de doğruyu seçerler; aslında bu kadar telaşa kapıldıkları öğretiler hakkında hiçbir düşünceleri, görüşleri yoktur. Çünkü dünyadaki birçok görüş grubunun yandaşına sorular sorulduğunda, bu kadar ateşli oldukları konularda kendilerine özgü görüşleri olmadığı görülür ve daha kötüsü, söylediklerini de kanıtların irdelenmesi ve olasılıkların ortaya çıkmasına dayanarak kabul ettiklerini düşünecek bir zemin bulunamaz. Onlar, eğitim ya da çıkarların işaret ettiği tarafta kalmaya kararlıdırlar; ve orada, bir ordunun askerleri gibi neyi niçin savunduklarını irdelemeden ve bilmeden, komutanlarının buyruğu üzerine cesaret ve bağlılıklarını sergilerler. Bir insanın yaşantısı dini hiç ciddiye almadığını açığa vuruyorsa, kafasında kilisesinin görüşlerinin dolaştığı ve kendini şu ya da bu öğretinin temellerini incelemeye adadığını düşünmek için bir neden

27 Böylesi bir yetke (otorite) en son doğruluk ölçütü olamaz. Uzmanlarca ve kitaplar ya da kiliselerce sahiplenilen yetke zemini, eninde sonunda akıl ile ölçülmelidir. Bir yetkeyi yalnızca baştan sona akla uygunluğu kanıtlanmış zeminlerde yanılmaz kabul etmekte haklılığımız söz konusudur. Oysa akıl, yalnızca duyu ile ve özellikle duyu kategorileri altında belirlenmiş anlama yetisine hapsolunmamalıdır.

bulabilir miyiz? Onun için liderlerine uymak, elini ve dilini ortak dava adına hazır tutmak ve böylece kendini, ona o toplum içinde saygınlık, rütbe, kazandıracak ya da onu kayıracak kimselere kanıtlamak yeterlidir.[28] Böylece insanlar daha önce asla inanmadıkları, benimsemedikleri, zihinlerinden hiç geçmemiş, görüşlerin öğreticisi ve savaşçısı olup çıkarlar: Dünyada aslında daha az yanlış ya da olanaksız görüş olduğu söylenemese de, bunları gerçekten benimseyenlerin ve doğru sananların sayısının düşünülenden daha az olduğu kesindir.

28 Belki de Locke çok fazla bencilliği, insanların çoğunu, kendi yargılarını başkalarına teslim etmeye ve kendi zihinleri için de, sözde benimsedikleri inanç parolalarının ne kadar anlamsız olduğunun, ayırdında olmaksızın, körü körüne hareket etmeye iten, bir güdü olarak görüyor. Leibniz, Locke'u bu noktada eleştirirken, "İnsanlar hatalı görüşleri bencilce olmaktan çok içtenlikle izlemeleri yüzünden suçlandıklarından, burada sözünü ettiğimiz haklılık saygınlıklarını artırmaz. Bununla birlikte, insanlar arasında sizin kabul ediyor göründüğünüzden daha fazla samimiyet vardır, ve insanlar dayanaklarını tam anlamıyla anlamaksızın, bir kez yetkesini kabul ettikleri kimselerin yargısına, sağlam bir inançla da olsa körü körüne, kesin bir güvenle kendilerini teslim ederler," diyor. Ayrıca, genelde uzun süre ve çokça hüküm sürmüş olan hatalarla karışmış olan doğruluk esasları hataya saplanışı açıklarken ve mazeret gösterirken unutulmamalıdır.

21. BÖLÜM

BİLİMLERİN AYRILMASI[1]

1. İnsanın anlama yetisinin kapsamında[2] kalan şeyler, öncelikle, şeylerin kendilerinin[3] doğası, bağıntıları[4] ve etkileme biçimleri;[5] ikinci olarak, akıllı ve istençli bir etmen olarak insanın herhangi bir amaca, özellikle de mutluluğa ulaşmak için yapması gerekenler;[6] ya da üçüncü olarak, bunlardan her birinin

1 Burada ve bu bölüm boyunca "bilim," sezgisel, tanıtsal ya da duyusal olarak kesin olanla, yani Locke'un düşündüğü anlamda bilgi ile sınırlı kalınan, önceki bölümlerden daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, tikel tözler, cisimler ya da tinlere ilişkin somut bilimlerin, Locke tarafından, gerçeğin yokluğunda, adsal özlerle yetinmesi gereken ve birincil ya da özsel niteliklerinin ışığında ikincil nitelikleri yorumlayamayan "insanın anlama yetisini" aştığı savunulmaktadır. Bak: 2. Kitap, 8. Bölüm; 3. Kitap, 6. Bölüm; 4. Kitap, 3. Bölüm, 6. Bununla birlikte, burada şeyler, insan eylemleri ve her ikisinin işaretleri hakkındaki olası yargılar, "bilim" ya da "bilgi" kapsamına alınmaktadır ki bu, Locke'un sözcükleri tereddütlü kullanımının bir diğer örneğidir.

2 Burada önerilen, insanın anlama yetisi kapsamına girebilen her şeyin bölünmesidir. Bu, Deneme'nin insan bilgisi ve inancının kaynağı ve özellikle de sınırları konusundaki vargısının bir sonucu olmalıdır. Burada beklenen, insanlığın düşünsel birikimleri ve beklentilerinin, Deneme'nin, Stoacılara yakıştırılan, (Gassendi'n de benimsediği) mantıksal tutarlılık ya da yeterli felsefi temelleri olmaksızın yapılana benzer bir bilimler ayrımı yerine, uygun biçimde bir araya getireceği olgular ve savların yer aldığı temele dayanan felsefi bir düzenlenmesidir.

3 Şeylerin gerçek özleri ile aşağı yukarı uyum içinde olabileceği bileşik ideler halinde toplayabileceğimiz, tikel tözler, cisimler ya da tinler olarak doğası...

4 "Bağıntıları," örneğin ayrılık ya da farklılık, uzam ve süre, nedensellik ve benzeri...

5 Onlarla ilişkilendirilebilen ve onlardan çıkarılmış olan yalın ya da karışık kipler.

6 İnsan etmenlerin, Locke'un mutluluk idealiyle bağlantılı görülen serbest / özgür eylemleri. Bak: 2. Kitap, 21, 27. Bölümler.

bilgisine erişme ve bu bilgiyi iletme yolları ile araçlarıdır;[7] bu durumda bilimin şu üç türe ayrılması yerinde olur düşüncesindeyim.

2. I. Şeylerin kendi özgün varlıklarındaki halleriyle, yapıları, özellikleri ve işlemleriyle ilintili bir bilgi söz konusudur ki bununla, madde ve cismin yanında, onlar gibi kendi özgün doğaları, yapıları ve işlemleri olan tinleri de kastediyorum. Bu, daha geniş anlamıyla, *fizik* ya da *doğa felsefesi* dediğim şeydir. Amacı salt kurgusal doğruluktur; ve insan zihnine bu şekilde giren Tanrının kendisi, melekler, tinler, cisimler ya da bunların sayı ve şekil gibi duyulanımlarının[8] hepsi de bu bilim dalına dahildir.

3. II- *(Kılgı),* iyi ve yararlı şeyleri edinmek için kendi güç ve eylemlerimizi doğru kullanma becerisi. Bu başlık altındaki en önemli kısım, mutluluğa götüren insan eylemlerinin ölçüleri, kuralları ve bunları yerine getirme araçlarının aranmasını konu alan ahlak bilimidir. (ethics)[9] Amacı, salt kurgulama ve doğruluk bilgisiyle kalmayıp buna uygun davranış ve haklı olanı bulmaktır.

4. III. Üçüncü bilim dalına *göstergebilim* ya da *işaretler öğretisi* denebilir. Bu alanda sözcüklerin yeri çok büyük olduğundan, mantık diye adlandırmak daha uygundur. Zihnin şeyleri anlamak ya da şeylerin bilgisini başkalarına iletmek için kullandığı işaretlerin doğasını incelemekle ilgilidir. Çünkü, zihnin kendi içinde duyumsadığı şeylerin hiçbiri, anlama yetisine kendinden başka[10] bir şeyi sunmadığından, zihnin irdelediği şeyin

7 Ne olduğu ve ne olması gerektiğini bulma yöntemleri.

8 Yalın ve karmaşık kiplere yol açan duyulanımlar.

9 Etik (Ahlak Bilimi) ilk baskılarda yer almaktadır. Soyut etikin tanıtlanabilir doğası ve bilim, yani Locke'un söz ettiği dar anlamıyla, Deneme'de sık sık yinelenen bilgi olma iddiası, burada kısmen görünen uygulamalı bilim için hemen hiç geçerli değildir.

10 Bu nitelik, bir kimsenin tikel tinsel bir töz olarak düşünüldüğünde bile kendi zihnimizin bize ne olduğunu sergilediği ideler ya da görünüşler, yani zihnin işlemlerine yönelik iç duyumun idelerinden başka yollarla

bir işareti ya da betimi anlama yetisine aktarılmalıdır ki, bunlar idelerdir.[11] Bir insanın düşüncelerini oluşturan idelerin alanı başkalarının doğrudan görüşüne açılamayıp,[12] pek güvenilir bir depo olmayan bellekten[13] başka sığınakları olmadığından düşüncelerimizi birbirimize iletebilmek ve kendi adımıza kaydını tutmak için de idelerimizin işaretleri gereklidir: İnsanların en uygun bulduğu ve dolayısıyla genellikle kullandığı işaretler *düzenli hece sesleridir.* İnsan bilgisi bütün kapsamıyla irdelenmek istendiğinde, düşünsel alanının önemli bir bölümünü, bu ideler ve sözcüklerin bilginin vazgeçilmez araçları olarak incelenmesi oluşturur.[14] Belki bunlar seçik ve gerektiği biçimde ele alınmış olsalardı, şimdiye dek bilinenden farklı türde bir mantık ve eleştiri sağlanabilirdi.[15]

5. Bu, bana, anlama yetimizin nesnelerine ilişkin doğal olduğu kadar ilk en genel ayırım gibi geliyor. Çünkü bir insan dü-

---

keşfedebileceği anlamında değildir. Deneme başından sonuna dek içduyumda sunulan ideleri, kendimize ilişkin bilgimizin vazgeçilmez kaynağı olarak aktarır; dış duyum ideleri ya da görünüşleri de kendi bedenlerimizin ve çevremizdeki cisimlerin ne olduklarını bilmemizde zorunlu koşul olarak verilmektedirler. Aslında zihnin kendisinin anlama yetisi önünde zihinlerimizin geçici işlemleri olan idelerin izlediği yolla belirmediği söylenebilir ancak bu Locke'un demek istediği olamaz.

11 Tikel şeyler ya da eylemlerin hiçbir idelerine sahip olmadan gerçekten ne olduklarını bilmek, Locke'un kullandığı dile göre, şeyleri ya da eylemleri bilmeden bilmek olurdu. Bilinmeleri için nitelikleri, görünüşleri ya da yalın ideleriyle ya da bunların aracılıklarıyla belirtilmeleri gerekir.

12 Bu tartışılmaktadır.

13 Bak: 2. Kitap, 10. Bölüm, 4, 5, 8, 9.

14 *İşaret Bilimi (Semiyoloji);* kurgusal ve kılgısal ayırımına karşıt olarak bilimlerin araçsal bölümü diye nitelenebilecek olan bu alanda *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Deneme*'nin kendisi ve de, özellikle *ideler* ve *sözcükler* konulu ikinci ve üçüncü kitaba yer verilebilir. Bunlar şeylerin gerçekte ne oldukları ve eylemlerimizinin ne olması gerektiğine ilişkin birincil ve ikincil işaretlerimizdir.

15 Locke deneyim ve edimsel sezginin ışığında özdeyişler ya da ilkelerin kendilerini eleştirmek değil de soyut özdeyişlerden sonuçlar çıkarmak için benimsenen skolastik mantığa sarılmış gibidir. Bak: 1. Kitap, 3. Bölüm, 25. Bacon, *Novum Organum,* I, 11 - 19.

şüncelerini, doğruluğun keşfi yolunda, şeylerin kendilerinin gözlemlenmesi; ya da kendi amaçları doğrultusunda, gücü dahilindeki kendi eylemleri; ya da daha açık biliş adına, her iki alanda da kullandığı işaretler ve bunların iyi düzenlenmesi için harekete geçirir. Kendilerinde bilinebilir olan şeyle, mutluluk adına bize bağlı olan eylemler, ve bilgi yolunda işaretlerin doğru düzenlenmesi birbirinden, *toto coelo,* tümüyle farklı konular olduklarından, düşünce dünyasının birbirinden tümüyle ayrı ve seçik üç büyük alanı gibi geldiler bana.[16]

16 Locke'un önerdiği, felsefi bir sistem içinde özel bilimlerin değil de bilinebilir nesnelerin bir ayırımıdır.

17 Leibniz, *Yeni Denemeler*'de bu bilimler ayırımının kusurlarını, özellikle de ayrılan bir alanın diğer ikisini nasıl tümüyle içine aldığını açıklamaktadır. Locke'tan önce, İngiliz Felsefesi, mantıksal tutarlılık ve felsefi derinlik açısından Locke'un yaptığından daha üstün bir biçimde insan bilgisini bölümlendirmiştir ki özellikle Bacon ve Hobbes'un bölümlendirmeleri birer örnektir. Bacon'un *Bilimin Gelişmesi* adlı çalışmasına ait ikinci kitapta sunulan ünlü Zihinsel Dünya Haritası (sonraları Fransızca Ansiklopedi'de D'Alembert tarafından değiştirilerek yer verilmiştir) ayrı ayrı Bellek, Hayalgücü ve Akıldan doğan Tarih, Şiir Sanatı ve Felsefe gibi üç büyük alanı içermektedir ve bu üç ayrı başlık altında bölümler ve altbölümlerin ayrıntılı bir şemasını sunar. Birçok yönden eleştiriye açık olsa da yazarının bilimsel dehasının muhteşem bir örneğidir. Hobbes da *Leviathan*'ın İlk Kısmında (9. Bölüm) Tarih ya da olguların gözlemlenmesi ve Bilim ya da çıkarsama ile varılan ve doğal ve politik felsefe olarak yeniden bölümlendirilen bilgi arasındaki ayırımı asıl ilke alarak çeşitli bilgi konularını ayrıntılı bir sınıflandırmaya sokmaktadır.
Hegel ve Comte, bizi, insan bilgisini düzenlemek adına, Locke'un bu kaba ve yüzeysel taslağı ve ondan önceki İngiliz düşünürlerin daha ağır çalışmalarını gölgede bırakan girişimler hakkında bilgilendirmişlerdir.

mk26165

Ortaçağ felsefesinden etkilenen düşünceleriyle deneyci yaklaşımın kurucusu olan John Locke'a göre düşüncede önemli olan us ilkesine bağlanmadır.

Locke'un bilgi kuramının ana kavramı "ide"dir, bilgi tümüyle tasarımdan oluşur. Locke'a göre tasarımda anlığa dış dünyadan izlenimler sağlayan, dış dünyayı konu edinen tasarımları üreten duyum *(sensation)* ve iç duyum *(reflection)* olan deneysel iki kaynağı vardır.

Locke, doğada her nesnenin insanların ortak mülkü olduğunu söyler. Bu ortak mülkte insanlar daha uygun bir ortam kurmak için ortak onayla bir toplumsal anlaşmaya giderler.

Çağdaş demokrasi ve özgürlükçü devlet düşüncesinin kökenini Locke'un devlet felsefesi oluşturur.

Locke'un felsefesi 18.yy Fransız Aydınlanma Felsefesi'ni etkilemiş, İngiliz Deneycileri'ne yön vermiş, 15.yy Pozitivizmi'ne temel oluşturmuştur. Locke'un bu eseri; felsefe serüveninin bir izleği niteliğini taşımaktadır.

ISBN 975-584-050-8(Tk. No.)
ISBN 975-584-052-4(Cilt No.)

say
7500000